

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΡΧΑΙΑ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΝΕΥΜΑΤΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Α

Ι.Α.Ν.Ε.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

Handwritten signature

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ρ. ΡΑΓΚΑΒΛΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Ι. Α. Ν. Ε.

ΑΡΙΘ. ΕΙΣΑΓ.

863 / 1

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΛΕΔΟΝΗΣ

1894

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Ἑστίας 1893—392.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τ' Ἀπομνημονεύματα ταῦτα γράφω οὐχὶ ὥς ἔχων ἄξιόν τι λόγου δι' ἄλλους ν' ἀφηγηθῶ, ἀλλ' ὥς εὐρίσκων ἡδονὴν εἰς τὴν ἀνάκλησιν ταύτην τοῦ παρελθόντος βίου ἐν τῷ κατόπτρῳ τῆς μνήμης.

Πολλάκις ὁ ὁδοιπόρος ἀφ' οὔ ὥρας μακρὰς βαδίσῃ, ὄρη ἀναβῇ καὶ ἀνοδίας διέλθῃ, κάθηται, πρὶν ἀφίχθῃ εἰς τὸ τέρμα, κεκυνηκὼς εἰς τοῦ κρημνοῦ τὸ χεῖλος, καὶ ἀναμετρεῖ διὰ τοῦ βλέμματος τὴν ὁδὸν ἣν οὐδέποτε αὐτὸς θέλει διαβῇ, τοὺς βράχους οἷς ἀνερρίχθη, τὰς ἀβύσσους αἵτινες ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ ἔχαινον, τὰς κοιλάδας εἰς ἃς ἀνεπαύθη, καὶ τὰς ἀκάνθας εἰς ἃς ἀφῆκε τοῦ χιτῶνός του ῥάκη.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ὁδοιπορίας μου ἔφθασα καὶ ἐγώ. Τὴν αὐγὴν, ὅτε ἀνήχθην, ζωῆς μοι προσέπνεεν αὔρα, τὸ πᾶν πέριξ μοι προσεμειδία, οἱ ἀστέρες ἐφαίνοντο λέγοντές μοι εἰς τὸν οὐρανόν, οἱ ῥύακες εἰς τὰς πεδιάδας, αἱ ἀηδόνες εἰς τοὺς θάλλοντας κλάδους, αἱ ἀγαπῶσαι καρδίαι περὶ ἐμέ, «ἀπόλαυε τῶν καλῶν τοῦ κόσμου· ἰδέ, διὰ σὲ ἐπλάσθη!» καὶ φαιδρὸς ἐρρίπτόμην εἰς τὴν ἀνθόσπαρτον ὁδὸν μὴ ἐρωτῶν ποῦ φέρει, μὴ νομίζων ἐπάναγκες νὰ φέρῃ που.

Ἄλλα καθ' ὅσον προέβαινον, ἤρχισα ἐννοῶν ὅτι δὲν ἦσαν τὰ πάντα χαρὰ καὶ ἀπόλαυσις, καὶ ἀπήντων πολ-
λάκις καὶ τραχεῖς λίθους εἰς οὓς ὁ ποῦς μου προσέκο-
πτε, καὶ δύσβατα δι' ὧν μετ' ἀγῶνος διεπορευόμην, καὶ
διέκρινον μακράν, μακράν ὥς τι μέλαν σημεῖον εἰς τὸν
ὀρίζοντα, πρὸς ὃ μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ἔτεινεν ἡ πορεία μου.
Τὸ αἷμά μου ὅμως ἔσφυζεν ἐν τῇ δραστηριότητι τῆς νεό-
τητος, καὶ ἡ φύσις ἔλαμπεν ἐμπρὸς μου ἐν κάλλει, τὰ
δὲ ποικίλα ὅσα ἡ φαντασία μοὶ διεκόσμη καὶ πρὸς ἧ ἡ
καρδία μου ἔπαλλεν, ἐπεπρόσθουν εἰς τὸ ζοφερόν ἐκεῖνο
σημεῖον καὶ μοὶ τὸ ἀπέκρυπτον. Εἰς ἑμαυτὸν δὲ πεποι-
θῶς ἐχώρουν ἀκατασχέτως ἐμπρὸς καὶ καθ' ὅσον προέ-
βαινον, ἡ ἐλπίς μοὶ ἤνοιγε πάντοτε ἄλλους καὶ ἄλλους
εὐρύτερους ὀρίζοντας.

Ἀλλ' ἰδοὺ τέλος ἔφθασα εἰς σταθμὸν ἀφ' οὗ, κατὰ
τοὺς νόμους τῆς φύσεως, ἐμπρὸς ὀλίγον μοὶ μένει πλέον,
τὰ παρόδια φαντάσματα διελύθησαν, καὶ τὸ τέως δυσδι-
άκριτον ἐκεῖνο σημεῖον, πρὸς ὃ αὐτομάτως ἐβάδιζον,
φαίνεται τούντε ὕθεν μόνον καθαρὸν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς
μου, καί, εὐρυνθέν, ἐμφαίνει τὸ χαῖνον βάραθρον πρὸς
ὃ σπεύδει καὶ εἰς ὃ καταβυθίζεται ἡ ζωή. Τὸ χεῖλος ἤδη
αὐτοῦ σφάλλομένῳ ποδὶ παρακολουθῶν, βέβαιος πλέον
εἰμὶ ποῦ πορεύομαι, εἰ καὶ ἀγνοῶν πότε ὥριστα νὰ ἐμ-
πέσω, μετὰ τούσους οὓς ἡ καρδία μου ζητεῖ εἰς τὸ
βάθος αὐτοῦ καὶ ὧν ἔπρεπεν ἐγὼ νὰ πρηνηθῶ. Ἐν ὅσῳ
δὲ ἡ πρόνοια μοὶ χαρίζει ἔτι στιγμὰς ἐπιγείου ὑπάρξεως,
ὀρέγομαι καὶ ἐγώ, πρὸς τὰ ὀπίσω στραφεῖς, νὰ ἐπισκο-
πήσω αὖθις τὸν παρελθόντα μου βίον, πρῶτον μὲν ἵνα

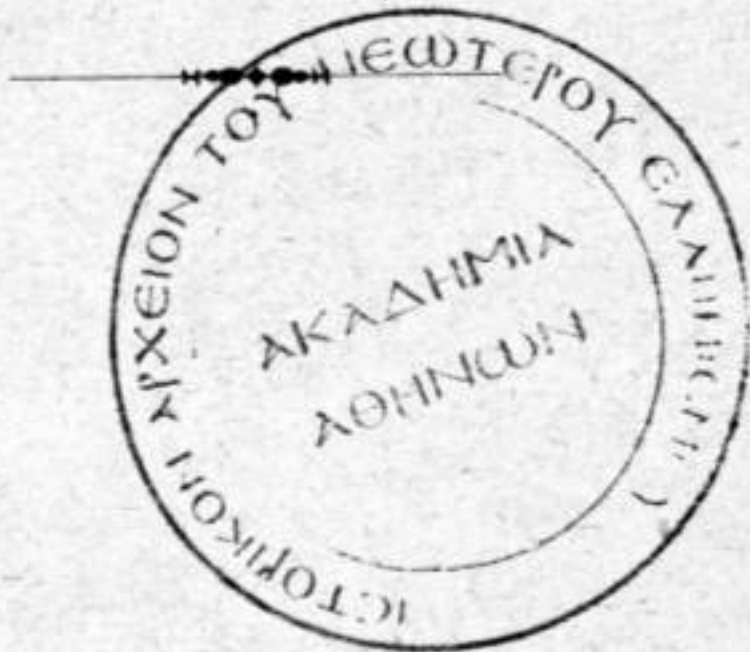

λόγον αὐτοῦ δῶ εἰς τὴν ἑμαυτοῦ συνείδησιν, καὶ δεύ-
 τερον ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἡ πεῖρα τῶν ἐγκοσμίων καὶ τῶν
 ἀνθρωπίνων ἦν ἐξ ἀνάγκης συνεκομισάμην διὰ τῆς
 παρατεταμένης πορείας, χρησιμεύσει ἴσως ἀντ' ἐφοδίου,
 εὐχὴ εἰς ἐμέ, εἰς ὃν βραχὺ ἔτι τῆς ὁδοῦ μόνον μένει,
 εὐχὴ καὶ εἰς ἄλλους, εἰς οὓς τ' Ἀπομνημονεύματα ταῦτα
 πιθανῶς θέλουσι μείνει ἄγνωστα, ἀλλὰ κἂν εἰς τοὺς
 υἱούς μου καὶ τοὺς υἱούς αὐτῶν, οἷς ἄλλην κληρονο-
 μίαν δὲν ἔχω ν' ἀφήσω πλὴν συμβουλῶν καὶ εὐχῶν, καὶ
 ὑπὲρ ὧν τὸ κυριώτερον ἐλπίζω καὶ εὐχομαι, νὰ ζήσωσιν
 ὥς ἄνδρες χρήστοι καὶ ὥς ἐνάρετοι πατριῶται.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ ΓΕΝΝΗΣΙΣ. ΑΝΑΤΡΟΦΗ

Α.

ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ.

1.

Καταγωγή.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ἐκ καταγωγῆς εἰμι Φαναριώτης.

Τοῦτο ἤχει ἴσως ὡς δεινὴ τις ἐξομολόγησις. Ὁ τίτλος οὗτος, ἐφ' ᾧ ἐσεμνύνετο ἄλλοτε μερὶς τοῦ ἔθνους ἡμῶν, ἀπέβη μετὰ ταῦτα εἰς κηλὶδα καὶ ὕβριν. Ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ κατακτητὴς, εἴτε φιλανθρωπεύμενος, εἴτε καὶ ἐπιτηδεύων τὰ συμφέροντα αὐτοῦ ἐκτιμῶν, ἀνεγνώρισε τὸν ὀρθόδοξον Πατριάρχην ὡς ἀρχηγὸν οὐ μόνον πνευματικόν, ἀλλ' ἐν πολλοῖς καὶ πολιτικόν τοῦ ἔθνους τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν λοιπῶν κατακτηθέντων ὀρθοδόξων· περὶ τοῦτο δὲ τὸ ἔσχατον λείψανον καὶ πολύτιμον κέντρον τῆς ψυχρῶν ἀγαθῶν ἡμῶν ἐθνότητος συνῆλθον, καὶ κατὰ πᾶν τὸ διάστημα τῆς δουλείας ἐξηκολούθουν συνεργόμενοι οἱ πλεῖστοι τῶν ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἱκανότητι διακρινομένων ὁμογενῶν εἴτε ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, εἴτε καὶ ὅθεν ὅποτε τῆς Ἑλλάδος. Οὕτω κατηρτίσθη καὶ ἐστρατολογεῖτο ἡ τάξις τῶν Φαναριωτῶν, τὴν ἐπωνυμίαν λαβόντων ἐκ τοῦ προαστείου Φαναρίου, τοῦ ἀπὸ τῆς ἀλώσεως περιέχοντος τὸ Πατριαρχεῖον. Διὰ τῆς ἐμφύτου δ'

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

εἰς τοὺς Ἑλληνας νοσημοσύνης καὶ δεξιότητος ἀπέκτησαν βαθμηδὸν οἱ ἀριστεῖς οὗτοι σπουδαίαν ἐπιρροὴν εἰς τὰ δημόσια τῆς Τουρκίας, καί, ἔνεκα τῆς εὐμαθείας αὐτῶν, κατήντησαν, ὑπὸ τὸν τίτλον Διερμηνέων, νὰ διευθύνωσι τὴν ἐξωτερικὴν τοῦ τῷ κατακτητῇ ἀνήκοντος κράτους πολιτικὴν, καὶ μέχρι τέλους ν' ἀνεγείρωσι καὶ ἡμιανεξάρτητον θρόνον Χριστιανικὸν ἐν ταῖς Δακικαῖς ἡγεμονίαις, εἰς ἃς ἔδιδον νόμους καὶ ἐνεφύτευον τὸν πολιτισμὸν. Τῆς ἐπιρροῆς δὲ καὶ τῆς εὐπορίας, ἃς ἐντεῦθεν ἐκτῶντο, ἐποιοῦντο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ χρήσιν ἐπ' ἀγχιθῷ τοῦ ἔθνους, σώζοντες τοὺς καταδυναστευομένους, τὴν ἐκκλησίαν προστατεύοντες καὶ σχολεῖα ἰδρύοντες, ἐνίοτε καὶ ἐπὶ θυσίᾳ τῆς ζωῆς αὐτῶν. Παρ' αὐτοῖς προσέτι ἐκαλλιεργήθη καὶ ὠρίμασεν, ὑπὸ τὸν ὀθωμανικὸν πέλεκυν, τῆς ἐθνικῆς ἀναστάσεως ἡ ἰδέα, καὶ συνεπάγη καὶ διεδόθη ἡ Ἑταιρία, καὶ αὐτοὶ ἔπεσαν πρώτη, σχεδὸν εἰπεῖν ἐκρούσιος, ἐκατόμβη εἰς τὸν βωμὸν τῆς πατρίδος· ἅμα δ' ἡ ἐπαναστάσις ἐξερράγη, οἱ ἐπιστημότεροι τῶν περισωζομένων ἔσπευσαν ὑπὸ τὰς σημαῖας αὐτῆς, καὶ συνηγωνίσθησαν τὸν μέγαν ἀγῶνα, οἱ μὲν διὰ τῶν γνώσεων αὐτῶν εἰς τὴν ῥύθμισιν τῶν κοινῶν συντέλειαντες, οἱ δὲ καὶ ὡς ἀπλοῖ στρατιῶται διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν τὸν πατριωτικὸν φόρον ἀποτίσαντες.

Ἄλλ' εἰ καὶ ἀτομικῶς οἱ πλείστοι ἐξ αὐτῶν ἠγαπῶντο καὶ ἐτιμῶντο, ἐν συνόλῳ ὅμως διεβᾶλλοντο ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι, καὶ εἰς ἔγκλημα τοῖς προσήπτετο ἡ καταγωγὴ αὐτῶν. Προήρχετο δὲ τοῦτο παρὰ μὲν τισι τῶν ἀγενεστέρων καὶ ἐκ φθόνου τινὸς πρὸς τὴν κοινωνικὴν ὑπεροχὴν ἣν ἐχορήγει τοῖς πλείστοις ἐξ αὐτῶν ἡ διανοητικὴ μόρφωσις καὶ ἐπιμελὲς ἀγωγὴ· ἐν γένει δ' ἐκ προλήψεων ἃς καὶ αὐτὸς ὁ Κοραῆς συνεμερίζετο ἢ ἐνόμιζεν ἀναγκαῖον νὰ ὑποθάλῃ κατ' ἀρχὰς τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ πάσης τάξεως δι' οἷον ὅποτε λόγον ὑπὲρ τὰς λοιπὰς αἰρομένης, διότι ἡ ἐπαναστάσις ἦν ἔργον τοῦ ἔθνους παντός, καὶ ἵνα συντελεσθῇ καὶ προκόψῃ, ἔπρεπε νὰ μένῃ προϊόν καθαροῦ δημοκρατικοῦ πνεύματος.

Προσῆπτοντο δ' εἰς τοὺς Φαναριώτας τάσεις ἀριστοκρατικαί, ἀδίκως διὰ τοὺς πλείστους, πλὴν ὀλίγων μικρονόων τινῶν, οἵτινες

καὶ καταγέλαστοι δι' αὐτῶν ἐγίνοντο, ἐν ᾧ οἱ ἐπιστημότεροι ἦσαν οἱ πρῶτοι τὴν κατάργησιν κενῶν τίτλων νομοθετικῶς προτείναντες. Κατεδικάζοντο δὲ προσέτι αὐτοὶ καὶ διὰ τὰς ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀποδιδόμενας αὐτοῖς φιλοπρώτους διαιρέσεις καὶ ῥαδιουργίας, αἵτινες ὅμως ἦσαν κακίαι γενικῶς τῇ τότε δουλικῇ θέσει τοῦ ἔθνους ἀνήκουσαι, οὐδ' ὅλως ἀνώτεραι ἐν Φαναρίῳ ἢ παρὰ τοῖς λοιποῖς τοῦς ἐν ἰσχυρῇ Ὀθωμανοῦς θεραπεύουσιν, ὡς παρὰ τοῖς αὐλικοῖς φέρ' εἰπεῖν τοῦ Σατράπου τῶν Ἰωαννίνων, γνωστότεραι δὲ μόνον ἐν Φαναρίῳ διότι ἐκεῖ ἐν μᾶλλον περιόπτῳ θέσει παρήγοντο, καὶ ἴσως κατὰ τι ἄξιαι ἐπικειστέρας κρίσεως καθ' ὅσον εἰς ἀνώτερον ἄθλον ἀπέβλεπον. Ἄλλως τε δυστυχῶς, καὶ ἀφ' οὗ οἱ Φαναριῶται ἐξέλιπον, ἡ Ἐριννὺς τῶν κομματικῶν διαιρέσεων δὲν ἐγκατέλιπεν ἐντελῶς τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ πατήρ μου, ὁ τὴν διάθεσιν μετριοφρονέστατος καὶ τὴν καρδίαν ταπεινότατος τῶν ἀνθρώπων, ὁ οὐδέποτε κομπάσας ἐπὶ τίτλῳ ἢ καταγωγῇ, καὶ εἰς ὃν οὐδὲν τῶν ἐλαττωμάτων ποτὲ προσήφθη τῶν δικαίως ἢ ἀδικῶς ἀποδιδόμενων εἰς τοὺς Φαναριώτας, ἔγραψε κατὰ τὸ 1845, ἐξ ἀπλοῦ πνεύματος δικαιοσύνης, ἀξιόλογον διάλογον πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν Φαναριῶτων, καὶ ἐξέδωκεν αὐτὸν παρ' Ἀνδρέα Κορομηλά. Ἄλλ' ἐμπεσὼν εἰς τὴν θύελλαν τοῦ πολυταράχου ἐκείνου ἔτους, παρῆλθεν ἀπαρατήρητον τὸ φυλλάδιον τοῦτο, καίτοι ἄξιον ἄλλης τύχης καὶ διὰ τὰς ἀρχὰς δικαιοσύνης, ὧν ὑπερεμάχει, καὶ διὰ τὸ ὠραῖον ὕψος καθ' ὃ ἦν γεγραμμένον. Ἀγνοῶ ἂν σώζονται ἔτι ἀντίτυπα τοῦ φυλλαδίου ἐκείνου. Παρ' ἐμοὶ δυστυχῶς οὐδὲν ἔμεινε.

Καὶ ἐγὼ δ' αὐτὸς ἔγραψα περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου τρία ἄρθρα ἐν ἡ ἐξέδοδον ἐφημερίδι τῇ *Εὐνομία* εἰς τὰ ἐπόμενα φύλλα: ἀριθ. 20 (τῇ 21 Δεκ. 1862) ἀριθ. 124 (τῇ 24 Δεκ. 1863) ἀριθ. 143 (τῇ 28 Φεβρ. 1864).

Οὕτω λειάνας τὸ ἔδαφος ὑπὲρ τὴν πρώτην κοιτίδα μου, χωρῶ λέγων ὅτι, καθ' ἃ γνωρίζω, Φαναριῶται ἦσαν οἱ προπάτορές μου τοῦλάχιστον μέχρι τετάρτης γενεᾶς ἀνιούσης, διότι, ὡς ἤκουσα

παρὰ τοῦ πατρὸς μου, ὁ πάππος αὐτοῦ, προὔχων ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει καὶ πρωτοσπαθάριος τὸ ἀξίωμα, εἶχε δύο θυγατέρας, ὧν
ἡ μὲν ἐνυμφεύθη τὸν ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας, ἡ δὲ τὸν τῆς Μολδαυίας.

Ἐκαλεῖτο δ' ἐπὶ τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας ἡ οἰκογένεια ἡμῶν
Ῥίζοι. Ἐνθυμοῦμαι δ' ὅτι ποτὲ ἐν Ὀδησσῷ κατὰ τὰ 1822, ἐπι-
σκεφθεὶς τὸν πατέρα μου ὁ ἐξάδελφος αὐτοῦ Ἰάκωβος Ῥίζος ὁ Νερου-
λός, ὁ διάσημος ἐν ποιηταῖς καὶ ἐν πολιτικοῖς, ὅστις ὅμως Ῥίζος
ἦν πρὸς μητρὸς μόνον, τῷ εἶπεν ἐνώπιόν μου ὅτι ἔπρεπε νὰ κα-
λῆται οὐχὶ Ῥίζος, ἀλλὰ Ῥαγκαβῆς, διότι τὸ μὲν πρῶτον ἦν ὄνομα
κύριον προγόνου τινός, ὡς πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ὑπάρχει αὐτὸ
ἐπικρατοῦν, τὸ δεῦτερον δέ, τὸ τῆς οἰκογενείας, ὡς περὶ τούτου
ἀνέγνω ὁ ἴδιος ἄλλοτε τὰς ἀποδείξεις ἐν ἐπισήμοις ἐγγράφοις, δια-
τηρουμένοις τότε παρὰ τῇ πρό τῆς ἐμῆς γεννήσεως, καὶ κατὰ τὴν
ἀρχὴν τῆς παρούσης ἐκατοστήτητος ἀποθανούσης μεγάλης θείας,
τῇ Κῇ Τυαννίτου.

Ἦν δ' ἡ Κυρία αὕτη πρὸς πατέρα θεία τοῦ πατρὸς ἐμοῦ καὶ
πρὸς μητρὸς τοῦ Ἰακώβου Ῥίζου τοῦ Νερουλοῦ, γυνὴ ἐπίσημος
ἐπ' εὐφροσύνῃ καὶ ἐπὶ πολυμαθείᾳ δι' εὖς χρόνους ἔζη, ὁμιλοῦσα ξέ-
νας γλώσσας, ὅπερ ἦν σπανιώτατον τότε δι' Ἑλληνίδα, ἐν Κων-
σταντινουπόλει τοῦλάχιστον, καὶ διὰ τοῦτο γνωστὴ τοῖς ξένοις δι-
πλωμάταις, καὶ ὑπ' αὐτῶν ἀγαπωμένη καὶ τιμωμένη. Καὶ ἦν ὁ
οἶκος αὐτῆς κέντρον φιλολογικόν, τὸ μόνον τότε ὑφιστάμενον ἐν
Βυζαντίῳ, ὥστε ὁ Ἑλληνιστὴ ποιήσας τὴν «Βοσπορομαχίαν»
Διερμηνεὺς τῆς Αὐστριακῆς πρεσβείας Μομὰρς ἀνέθηκεν αὐτὴν εἰς
τὸν σύζυγον τῆς Κῆς Τυαννίτου, διότι εἶχεν ἀποθάνει ὁ ἀδελφός
αὐτῆς Ἰωάννης, εἰς ὃν εἶχε κατ' ἀρχὰς ἀπόφασιν ν' ἀφιερῶσιν τὸ
ἔργον του. Ἦν δ' ὁ Ἰωάννης οὗτος ἰατρός, καὶ ποιητὴς προσέτι,
καὶ σώζεται ποίημα αὐτοῦ ἡ «Στοιχειομαχία», ὡς σώζονται ποιη-
μάτια καὶ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰακώβου. Ποιητὴς δέ, δοκιμώτε-
ρος μάλιστα, ἦν καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἰακώβου, Γεώργιος, ὁ ἐμὸς πάπ-
πος, μεταφράσας διὰ καλῶν στίχων τὸν «Πιστὸν ποιμένα» τοῦ
Γουαρίνη, ἐκδοθέντα, ὡς νομίζω, ἀλλ' ἐγὼ δὲν τὸν εἶδα. Ὁ δ'

ὡάννης λέγεται εἰς τὴν πρὸς αὐτὸν ἀφιέρωσιν καὶ ὅπου ἀλλαχοῦ
 μνημονεύεται « Ρίζος ὁ τοῦ Μανὲ » ἤτοι πάντως τοῦ Ἑμμανουήλ ἢ Μανουήλ, καὶ ὁ Ἑμμανουήλ οὗτος ἦν ὁ μνημονευόμενος
 ἔχων « Ἄγα » βαθμόν, εἶτα δὲ μέγας Βάνος γενόμενος, υἱὸς δὲ
 Ἀνδρονίκου τοῦ ἐν τῇ 17ῃ ἐκατονταετηρίδι ἀκμάσαντος « Μεγά-
 λου ῥήτορος » τῆς μεγάλης Ἐκκλησίας, ὃν λέγει ὁ Καντεμύρης
 de la noble famille des Rangabé, ἐπαινῶν αὐτοῦ τὴν γραμ-
 ματικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν πολυμαθειαν. Μήτηρ δὲ τοῦ Ἑμμανουήλ ἦν Ἑλένη, ἡ θυγάτηρ Ἀντωνίου Ρωσσέτου, τοῦ ἡγεμόνος
 τῆς Βλαχίας, καὶ σύζυγος, Μπαλάσσα ἡ θυγάτηρ τοῦ ἀποκεφα-
 λισθέντος μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Κωνσταν-
 τίνου Βραγκοβάνου. Νέαν δ' ἀπόδειξιν τῆς συγγενείας τοῦ Ἑμ-
 μανουήλ, ἐγγόνου τοῦ Ἀντωνίου, πρὸς τοὺς Ρίζους παρέχει καὶ
 ὁ ἐν τῷ μέσῳ τῆς παρελθούσης ἐκατονταετηρίδος μνημονευόμε-
 νος ὡς ἱατρός, ἐν Παδοῦνι διδασκθεὶς, Ἑμμανουήλ Ἀντωνίου Ρί-
 ζος, ὁ ποταπὸς Παλίστι. Essai sur la nouvelle doctrine de
 Brown. 1797.

Καὶ μνημονεύονται μὲν ἐν τῇ ἱστορίᾳ αἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ ἀγαθοῦ
 καὶ φιλολάου Αὐτοκράτορος Μιχαήλ τοῦ Ραγκαβῆ ἐν τῇ 9ῃ ἐκα-
 τονταετηρίδι ὡς εἰς μοναστήρια κατακλεισθέντες καὶ ἀποθανόντες.
 Ἄλλ' ὅτι οὗτοι ἔσχον ἀπογόνους μαρτυρεῖται ἐκ χρυσοβούλλου
 τοῦ Αὐτοκράτορος Ρωμανοῦ τοῦ Λεκαπηνοῦ ἐν ᾧ ἀναφέρεται ὡς
 ἀνακαινίσας τὴν ἐν Ἀγίῳ Ὄρει μονὴν τοῦ Ξηροποτάμου Παῦλος
 ὁ υἱωνὸς (ἐγγονὸς) τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαήλ Ραγκαβῆ, οὗ καὶ ἐν
 τοῖς Βίοις τῶν Ἀγίων γίνεται μνεία, ὡς ἀγιάσαντος, καὶ εἰς ὃν
 ἴσως ἀποδοτέα ἢ ἐν Ἀθήναις σωζομένη ἔτι καὶ ἀδεξιότατα ἀνα-
 καινισθεῖσα, φερώνυμος τῆς οἰκογενείας ἐκκλησία. Ἐτέραν δ' ἀπό-
 δεῖξιν ὅτι ἀπόγονοι τοῦ Μιχαήλ ἐσώζοντο καὶ ἐν μεταγενεστέροις
 χρόνοις δίδουσι τὰ ὑπὸ τοῦ Miclosich καὶ Müller ἐκδοθέντα Acta
 et Diplomata Graeca Medii Aevi, μνημονεύοντα Κωνσταν-
 τίνου τοῦ Ραγκαβῆ Ἀναγνώστου καὶ Ταβολαρίου τῆς πόλεως
 Ἀλμυροῦ ἐν ἔτει 1271, προσέτι δὲ καὶ τὸ ἀρτίως ὑπὸ τοῦ De-

thier ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκδοθὲν χειρόγραφον «Le Moscho-vite», μνημονεύον τοῦ ἐπὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως διαπρέψαντος στρατηγοῦ Ῥαγκαβῆ, ὅστις ἡρωϊκῶς ἔπεσεν ὑπερ-μαχῶν τῆς πατρίδος του.

Συλλογὴν ἐλαιογράφων προτομῶν τῶν προπατόρων αὐτοῦ ἀν-δρῶν καὶ γυναικῶν ἐκέκτητο ὁ πατήρ μου περιεργοτάτην, καὶ μο-ναδικὴν ἴσως διὰ τὴν Ἀνατολήν, ὅπου τοιοῦτου εἶδους μνημεῖα δὲν σώζονται. Καὶ πόσαι μὲν ἦσαν τὸν ἀριθμὸν αἱ εἰκόνες δὲν ἐν-θυμοῦμαι· ἀλλὰ κατελάμβανον περίξ τοὺς τέσσαρας τοίχους μεγά-λης αἰθούσης, καὶ παῖς ὢν πολλάκις εἰς αὐτὰς προσέχαινον, θαυ-μάζων τὸ πλούσιον, ἀλλὰ καὶ ἀλλόκοτον τῆς ἐνδυμασίας αὐτῶν καὶ τῆς κομώσεως, μαρτυροῦν περὶ χρόνων λησμονηθέντων. Δυσ-τυχῶς ὅμως τὰ περιεργότατα ταῦτα μνημεῖα ἐποχῆς, ἥς ἄλλα ἀνάλογα δὲν ὑπῆρχον ἐν Βυζαντίῳ, ἐξηφανίσθησαν ἐν πυρκαϊᾷ πρὶν ἢ φθάσω εἰς ἡλικίαν ὅπως ἐκτιμήσω τὴν σπουδαιότητα αὐ-τῶν καὶ ἀναγνώσω, ἢ καὶ ἐρωτήσω γὰρ μάθω τὰ ὄνόματα τῶν παριστωμένων καὶ ὅ,τι ἄλλο εἰδῶσκαν περὶ τοῦ παρελθόντος.

Ἐκ τῶν ἀνιόντων μου τοῖς αὐτοῖς μου πάππους δὲν ἐγνώρισα, ἀποθανόντας πρὸ τῆς γεννήσεώς μου. Ὁ πρὸς πατρός, Γεώργιος ὁ Ῥίζος, υἱὸς τοῦ πρωτοσπαθαρίου Ἰακώβου καὶ Αἰκατερίνης θυγα-τρός τοῦ Ἀδαμάκη Μουρούζη, πάππου τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Κωνσταντίνου Μουρούζη, εἶχε χρηματίσει ποστέλνικος ἢ πρωθυ-πουργὸς τῆς Οὐγγροβλαχίας, ἀνὴρ ἐπὶ παιδείᾳ διαπρέπων καὶ ποιητής, οὗ σώζεται μετάφρασις τοῦ *Πιστοῦ Βοσκοῦ* τοῦ Γουα-ρίνη καὶ ἐπίγραμμα εἰς τὸν Πέτρον Ἀντώνιον Ἐμμανουήλ, τὸν μεταφράσαντα τὸ «Τρόπαιον τῆς Ὁρθοδοξίας» (Βιέννη 1791).

Ὁ δὲ πρὸς μητρός, Εὐστάθιος (Σταθάκης) Σταματίου Λαπίθης, κατήγετο ἐκ Ζαγοράς τῆς Θεσσαλίας, ἐξ οἰκογενείας εἰς ἣν μη-τρόθεν ἀνῆκε καὶ ὁ γνωστὸς καθηγητὴς καὶ συγγραφεὺς Φίλιπ-πος Ἰωάννου· καὶ ἐν τῇ νεότητί του μὲν εἶχεν ἐπιδοθῆ, ὥς μοί ἐρρέθη, εἰς πολυτίμων λίθων ἐμπόριον· εἶτα δὲ μεταβὰς εἰς Κων-σταντινουπόλιν, ἔλαβεν ἐντιμὸν ὑπηρεσίαν πολιτικὴν ἐν τῇ τάξει

τῶν Φαναριωτῶν, καὶ διεκρίνετο, πλήν τῆς ἐντιμότητος τοῦ χα-
ρακτηρὸς του, καὶ διὰ τοῦ πολλοῦ πλούτου, ὃν ἄλλοτε εἶχε κερδίσει.
Ἄλλ' ὁ πλοῦτος οὗτος ἀπέβη αὐτῷ εἰς ὄλεθρον. Ἡ τότε ἀγρία
καὶ ἄπληστος τυραννία, εἰς αὐτὸν ἐποφθαλμιάσασα, συνέλαβεν
ἀναιτίως τὸν χρηστὸν καὶ ὑπὸ πάντων ἀγαπώμενον ἄρχοντα, καὶ
ὑπέβαλεν αὐτὸν εἰς φρικτὰ βάσανα ἵνα τὸν ἀναγκάσῃ νὰ ὁμολο-
γήσῃ ποῦ, ἐκ τῆς τότε ἐπικρατούσης καὶ λίαν δεδικαιολογημένης
δυσπιστίας, εἶχεν ἀποκρύψει τὸν θησαυρὸν του. Ἄλλ' ὁ γενναῖος
ἀνὴρ ἐπέμεινε σιγῶν μέχρι θανάτου, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι ὅτι ἡ οἰκογέ-
νειά του ἤθελεν ἀνακαλύψει ποτέ, καὶ ἐπανακτήσει τοὺς καρποὺς
τῶν ἰδρώτων του. Τὸ οἰκτρὸν αὐτοῦ τέλος παρέστησα τὸν Ἰππό-
την διηγούμενον ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τοῦ δράματος ὃ ἐγράψα ὑπὸ
τὸν τίτλον «Παραμονή».

Ἀλλὰ τοῦ γενναίου μάρτυρος καὶ ἡ τελευταία ἐλπίς ἐψεύσθη.
Μετὰ τὴν ἐκρηξιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε, ὡς ὅλων
τῶν Φαναριωτῶν, ἐσημεύθη καὶ ἡ εὐκαὶ τοῦ οἴκου καὶ ἐγένετο
στρατῶν, στρατιῶται σαροῦντες γωνίαν πύλας τῆς αὐλῆς, εἶδον εἰς
αὐτὴν χρυσᾶ τινὰ νομίσματα, καὶ ἀνασχάσαντες ἀνεῦρον θησαυ-
ρὸν ὁλόκληρον, ὅστις ἐγένετο ἔρμαιον αὐτῶν καὶ τῆς τότε ἀρχῆς.

Ἡ δὲ σύζυγός του, ἡ μάχη μου, τῷ εἶχεν ἐπιζήσει, καὶ συν-
ῶκει μεθ' ἡμῶν, ἐν ὧσ' ἡμεθα ἐν Κωνσταντινουπόλει, φέρουσα τὸ
παράδοξον βαπτιστικὸν ὄνομα Κοκκονίτσα (Ἀθανασίου), κατήγετο
ἐκ Μουδανιωῶν (Κίου) τῆς Βιθυνίας, συγγενῆς πρὸς μητρὸς τοῦ εἰς
Ῥωσικὴν ὑπηρεσίαν διατελέσαντος διπλωμάτου Γαβριὴλ Κατα-
κάζη. Ἄσχημος τὸ ἐξωτερικόν, μικρά, κυρτὴ ὅτε τὴν ἐγνώρισα,
παιδείας μὲν ὀλίγον μετεῖχε καὶ ἐξωτερικῆς κοινωνικῆς ἀγωγῆς,
ἀλλ' ἐκέκτητο πολλὰς οἰκιακὰς καὶ χριστιανικὰς ἀρετάς, φιλο-
στοργοτάτη οὖσα καὶ εὐλαδεστάτη, καὶ τοῖς πτωχοῖς ἐλεημονε-
στάτη. Τὴν ἐνθυμοῦμαι ὥρας εἰς τὴν γωνίαν τῆς καθημένην καὶ
κύπτουσιν ἐπὶ ὥρας τὴν ὑποτρέμουσαν κεφαλὴν τῆς ἥ εἰς Μηναιῶν,
ὃ ἀνεγίνωσκεν ἑκατοστὴν φορὰν, ἥ εἰς τριγωνικὴν σανίδα, ἐφ' ἧς
ἠρίθμει ἀνὰ πέντε παράδας τοὺς τόκους οὓς ἐλάμβανεν ἐξ ἐπαρχιωῶν,

τὸ μόνον πενιχρὸν λείψανον τῆς ἄλλοτε μεγάλης περιουσίας της. Ἄλλ' οὐχ ἤττον κατώρθου νὰ οἰκονομῇ καὶ ὑπὲρ τῶν πτωχῶν· ἡ δεξιὰ της ὁμῶς ἠγνόει τὰς ἀγαθοεργίας ἃς ἐχορήγει ἡ ἀριστερά της. Ἀπεβίωσε δ' ἐν Ὁδησσῷ μετὰ τὴν ἐπανάστασιν.

Ὅλως διάφορος ἦν ἡ ἐτέρα μου μάμμη, ἡ πρὸς πατρός, Ραλοῦ καλουμένη, θυγάτηρ τοῦ Νικολάου Σούτσου, Μεγάλου Διερμηνέως τῷ 1768, καρατομηθέντος δὲ τῷ 1769 διὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου, ἀδελφὴ δὲ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, τοῦ τελευταίου Ἑλλήνος Αὐθέντου τῆς Βλαχίας, εἰς οὗ τὴν αὐλὴν κατῴκει, καὶ ἦν ἐκ τῶν πρωτίστων ἐγκοσμημάτων αὐτῆς, ὑπὸ πάντων ἀγαπωμένη καὶ θαυμαζομένη διὰ τὴν βαθεῖάν της σύνεσιν, τὴν γλυκύτητα τοῦ χαρακτῆρός της, τὴν παιδείαν καὶ τὰ παντοῖά της προτερήματα, ἃ καὶ ἡ φυσικὴ χάρις της λαμπρότερα ἀνεδείκνυεν. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι, ἐν Βουκουρεστίῳ κατὰ τὸ 1820, νομίζω, εἰς τὴν τελετὴν τῶν γάμων Ἀρκαίας, τῆς δευτέρας θυγατρὸς τοῦ τότε ἡγεμονεύοντος ἀδελφοῦ της (μετὰ τοῦ Εὐμμανουὴλ Ἀργυροπούλου), ἐγερθεῖσα πρὸς τιμὴν τῆς νύμφης ἐχόρευσεν ὡς πρωτοστάτις τὸν συρτόν, ὃν αἱ ξέναι ὀρχήσεις δὲν εἶχον ἐκδιώξει ἔτι τότε ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν συναναστροφῶν. Πάντες δ' οἱ συγκεκλημένοι, οἵτινες ἦσαν οὐ μόνον τὸ ἄνθος τῆς ἐγχωρίου καὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἀριστοκρατίας, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἐπίσημοι ξένοι, κατεγοητεύθησαν ὑπὸ τῆς ἐμμελοῦς εὐπρεπείας τῶν κινήσεών της, καὶ ἀπέβλεπον μετ' ἐνθουσιασμοῦ πρὸν τὴν γλυκεῖαν μορφήν καὶ τὸ εὐγενὲς ἀνάστημα τῆς πρεσβυτιδος, λησμονοῦντες τὰς καλὰς καὶ νέας τὰς συναποτελούσας τὸν στέφανον τοῦ χοροῦ. Ἀπεβίωσε δ' ἐν Ὁδησσῷ τὸ δεύτερον, νομίζω, ἔτος μετὰ τὴν ἐκρηξιν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἐτέρους δὲ τῶν ἀνιόντων μου συγγενῶν ἐγνώρισα τὸν πρὸς μητρός θεῖόν μου Μιχαήλ, ὅστις εἶχε μᾶλλον τετραγαγμένας τὰς φρένας, καὶ ἀπέθανε μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου μόνος ἔμεινεν ἐκ πάσης τῆς οἰκογενείας· προσέτι δὲ τὴν πρὸς πατρός θείαν μου Αἰκατερίνην Γκίκα, γυναῖκα ἐξόχου ἀγωγῆς,

παιδείας καὶ χάριτος, ὡς καὶ τὰς πρὸς μητρὸς θείας, τὴν Ἑλένην
 Γεράκη καὶ Μαρίαν Σούτσου. Ἀλλὰ καὶ αἱ τρεῖς ἔζησαν ἐπὶ πολὺ
 ἔτι ἂν οὐ αὐτὸς ἐξῆλθον τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ὥστε καὶ ἄλλοτε
 ἐξ αὐτοῦ ἀφορμὴν νὰ ἐπανέλθω εἰς τὰ περὶ αὐτῶν. Καὶ ἡ μὲν Κ^α Γεράκη
 νεωτάτῃ χηρεύσασα, δὲν ἐνυμφεύθη ἐκ δευτέρου, καὶ ἦν ἄτεκνος·
 τῇ δὲ Κ^α Σούτσου ὁ σύζυγος Ἀλέξανδρος Σούτσος, υἱὸς τοῦ ἡγε-
 μονος Μιχαήλ Σούτσου, εἶχεν ἀποθάνει ἤδη πρὸ τῆς γεννήσεώς
 μου, ἢ μᾶλλον κατασφαγῇ· διότι μέγας Διερμηνεὺς ὢν τῆς Πύλης
 ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐξ ὑπονοίας ἐμβληθείσης ὑπὸ
 τῶν Ῥώσων ἢ τῶν Ῥωσσιζόντων, εἰς τὴν τότε φιλύποπτον καὶ
 ἀγρίαν κυβέρνησιν, ὅτι διέκειτο εὐμενῶς πρὸς τοὺς Γάλλους, ἡμέ-
 ραν τινά, ἐν ᾧ συνεγευμάτιζε μετὰ τῆς οἰκογενείας του, ἐκλήθη
 εἰς τὴν Πύλην, καὶ τῇ ἐπαύριον μόνον ἐπέμνηται εἰς τὴν οἰκίαν του
 μέγα σακκίον ἐγκλεῖον . . . . τὸ σῶμα τοῦ ἐκ τεμάχια διαμεμελι-
 σμένον. Ἡ θεία μου ἔκτοτε καὶ μέχρι τέλους τῆς ζωῆς της οὐδέ-
 ποτε ἀπεδύνη τὸ πένθος. Τὸ φρικτὸν τοῦτο κακούργημα ἐν τοῖς
 χρόνοις ἐκείνοις οὐδὲν εἶχε τὸ ἔκτακτον καὶ ἀσυνήθες διὰ τὴν τύχην
 τῶν χριστιανῶν ἐν Τουρκίᾳ. Παρέστησα δὲ καὶ τοῦτο ἀφηγούμενον
 τὸν Χλωρὸν ἐν τῷ Β' μέρει τοῦ δράματος τῆς *Παραμονῆς*. Ἡ
 Γαλλικὴ δὲ κυβέρνησις ἐθεώρησεν ἑαυτὴν ὑπόχρεων νὰ περιθάλψῃ
 τὴν ἐνεκα αὐτῆς οὕτως ἀπορφανωθεῖσαν οἰκογένειαν, καὶ ἔκτοτε ἡ
 θεία μου μέχρι τέλους τῆς ζωῆς αὐτῆς εἶχε σύνταξιν παρὰ τῆς
 Γαλλίας, οὐδέποτε διακοπεῖσαν διὰ πασῶν τῶν πολιτικῶν καὶ
 δυναστικῶν τοῦ μεγάλου ἔθνους περιπετειῶν, τοὺς υἱοὺς της δ'
 ἐδέχθη ὡς ὑποτρόφους. Τὴν Κυρίαν Σούτσου ἀπεκαλοῦμεν ἡμεῖς τὰ
 παιδία «Θείσαν Κοκκωνίτσαν» διότι *Κοκκωνίτσα* καὶ *ἐνδοξοτάτη*
 ἐτιτλοφορεῖτο τότε ἡ σύζυγος τῶν ἡγεμονοπαίδων (βεηζαδέδων).
 Εἶχε δὲ τρία τέκνα, τὸν Γρηγόριον, ἀποθανόντα ἐν Ἑλλάδι, τὸν
 Κωνσταντῖνον, μακρὸν ἔτι ζήσαντα ἐν Βλαχίᾳ καὶ τὴν Σεβαστήν,
 νυμφευθεῖσαν τὸν εἰς Ῥωσσικὴν ὑπηρεσίαν σύμβουλον τῆς ἐπικρα-
 τείας Κύριον Νικόλαον Μαῦρον.

Ὁ πατήρ μου, Ἰάκωβος, ἦν ἀνὴρ διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους

ἐξόχως πεπαιδευμένος, Ἑλληνιστής, Εὐρωπαϊκῶν καὶ Ἀσιατικῶν γλωσσῶν κάτοχος, ποιητὴς φιλόκαλος, καὶ χαρακτῆρος πράου, ἀνεπιδείκτου καὶ ἀρχαϊκῶς ἀκεραίου. Ὅτε δ' ἐγεννήθην, ἢ καὶ ἐξ οὗ τὸ πρῶτον ἐνθυμοῦμαι, εἶχεν ἔτι τὸν κατώτατον ἀρχοντικὸν βαθμὸν κομίσσου, ὅστις ἐν τῇ Δακικῇ αὐλῇ ἀντεστοίχει πρὸς τὸν τοῦ Σταυλάρχου, καὶ ἦν τιμητικὸς τὸ πλεῖστον. Ἐλαβε δ' αὐτὸν παρὰ τοῦ θείου του, ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας ἐν νεωτάτῃ ἡλικίᾳ, διότι ὅτε ἐγεννήθην ἦν, νομίζω, μόλις τριακονταετής.

Ἡ δὲ μήτηρ μου, Ζωή, ἦν ἐπὶ νεότητός της μία τῶν ὡραιότερων γυναικῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μικρόσωμος, ξανθή, μεγάλους γαλανοὺς ἔχουσα ὀφθαλμοὺς, ζωηρὰ δὲ καὶ εὐφυής, σπανίαν κεκτημένη ψυχῆς καὶ σώματος δραστηριότητα, καὶ πλήρης φιλοστόργου μερίμνης καὶ ἀφυσώσεως ὑπὲρ τῆς οἰκίας. Παιδεῖαν δέ, ὡς αἱ πλεῖσταί τῶν τότε γυναικῶν, εἶχε κατ' ἀρχὰς ὀλίγην, ἢ σχεδὸν οὐδεμίαν, ἀλλὰ βαθμηδὸν, βοηθείᾳ τοῦ πατρός μου καὶ ἐξ ἰδιας μελέτης, πᾶσι δὲ σπουδαίως τὰς γνώσεις της.

Εἶχον δ' ἀδελφὸν ἐν ἔτосί προ ἐμοῦ γεννηθέντα καὶ πρὸ τῆς γεννήσεώς μου ἀποθανόντα, οὗ διεδέχθην τὸ ὄνομα. Νεωτέρας ἀδελφάς εἶχον δύο, τὴν Εὐφροσύνην (φερόνυμον καὶ βαπτιστικὴν, νομίζω, τῆς ἡγεμονίδος, συζύγου τοῦ Ἀλεξ. Σούτσου θυγατρὸς δὲ τοῦ ἡγεμόνος Καλλιμάχη), καὶ τὴν Ῥαλοῦν, κληθεῖσαν κατὰ τὴν μάμμην μου, καὶ ἓνα ἀδελφόν, Γεώργιον, οὗ ἐνθυμοῦμαι τὴν γέννησιν, διότι πενταετῆς ἴσως ἦμην ὅτε ἐγεννήθη, καὶ ἐγὼ ἀνεδέχθην αὐτὸν εἰς τὴν κολυμβήθραν, φερούσης ὅμως αὐτὸν εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μάμμης μου Ῥαλοῦς, ἥτις καὶ δι' ἐμὲ ἀπήγγειλε τὸ Πιστεύω, διότι αἱ γνώσεις μου εἰσέτι ἐπὶ τοσοῦτο δὲν ἐξετείνοντο. Ἀλλὰ μετὰ ἐν ἔτος ἀπέθανεν ὁ φίλτατος Γεώργιος, ὃν βλέπω ἔτι πρὸ ἐμοῦ ξανθὸν ἀγγελόμορφον βρέφος. Ἐνθυμοῦμαι δὲ προσέτι ὅτι ἔνεκα τοῦ θλιβεροῦ συμβάντος διακοπέντων κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν τῶν μαθημάτων ἡμῶν, ὠδηγήθημεν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς θείας μου, ὅπου μετὰ τινος ἐκπλήξεως ἑβλεπον κλαίουσαν τὴν μητέρα καὶ τοὺς λοιποὺς συγγενεῖς μου, τὸσον ὀλίγον ἐνυπῆρχε

ἦν τε ἐν τῇ βρεφικῇ μου ψυχῇ ἡ ἔννοια τοῦ θανάτου, ἥς τοσαῦτα
πικρὰ ἐμελλον ἔκτοτε νὰ λάβω διδάγματα.

2.

Βρεφικὴ ἡλικία.

Ἐγεννήθην τῇ 27 Δεκεμβρίου 1809, ἐν τῇ μητρικῇ μου οἰκίᾳ
τῇ κατὰ τὸ Μέγα Ῥεῦμα (Ἀρναούτκιοι), αὐτῇ ἐκείνῃ ἐν ἣ εὐρέθη
ὑπὸ τῶν Τούρκων ὁ θησαυρὸς τοῦ πάππου μου, καὶ ἦν μετὰ πλεί-
στα ἔτη εἶδον ἀμετάβλητον σωζομένην ἀπέναντι τῆς ἀποβαθρας
τῶν ἀτμοπλοίων· ἐβαπτίσθην δ' ὑπὸ τῆς πρὸς πατρός μάμμης μου,
ἣτις μοὶ ἔδωκεν, ὡς εἶχε δοθῇ καὶ εἰς τὸν προαποθανόντα ἀδελφόν
μου, τὸ ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Ἀλεξάνδρου Σούτσου, τοῦ ἡγεμό-
νος τῆς Βλαχίας.

Ἐκ τῶν ἀπωτάτων χρόνων, καθ' ὅς ἐζῶμεν ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ,
ἔχω ἔτι διὰ μνήμης τινὰ ἐλάχιστα, ἐν οἷς τὴν χαρὰν μεθ' ἥς
ἀπελάμβανον τῆς ἀπηγορευμένης μοι ἡδονῆς τοῦ νὰ ἐξέρπω εἰς τὸ
ἔτι ὑφιστάμενον δῶμα πρὸ τῶν παραθύρων τῶν ἀπὸ τοῦ κήπου,
διότι ἐπ' αὐτοῦ ἐξέτεινεν, ὡς καὶ νῦν ἔτι, τοὺς κλάδους αὐτῆς με-
γάλης ἐρυθρὰ συκαμινέα. Ὁ σκοπός μου ἦτο λαϊμάργως νὰ συλλέγω
αὐτῆς τοὺς καρπούς. Ἀλλ' οἱ καρποὶ ἦσαν ὑπουλοὶ· εἶχον προδό-
την ὁπὸν ὅστις ἀπετύπου εἰς τοὺς δακτύλους, εἰς τὰ χεῖλη, εἰς τὰς
παρειάς καὶ εἰς τὰ ἐνδύματά μου αἱματοδαφῇ τὰ μαρτύρια τῆς
παρακοῆς μου.

Ἐτέραν δ' εὐχαρίστησιν μοὶ παρεῖχον τὰ βιβλία, οὐχὶ ὅμως
ὅλα, ἀλλ' ὅσα περιεῖχον ζωγραφίας, διότι ν' ἀναγινώσκω εἰσέτι
δὲν ἤξευρον. Ποῦ ὅμως τότε βιβλία παρ' ἡμῖν ἔχοντα εἰκονογρα-
φίας, καὶ μάλιστα διὰ τὰ παιδία ; Ἀλλ' εἶχομεν ἐν ψαλτήριον,
ἐπὶ κεφαλίδος ἔχον τὸν Προφητάνακτα, καὶ εἰς ἄλλα φύλλα ἀνθέ-

μιά τινα ὡς κοσμήματα· ἐγὼ δ' ἀπλήστως, καθήμενος εἰς τὰ γόνατα τοῦ πατρός μου, ἐφυλλολόγουν τὸ βιβλίον, ἐπροτίμων ὁμῶς τὸν Προφήτην ὑπὲρ τ' ἀνθέμια, καὶ ἐπειδὴ αὐτὰ συνεχέστερον ἐπανήρχοντο, ἔλεγον μετὰ τινος δυσθυμίας πρὸς τὸν πατέρα μου : «Ὅλο λουλούδια, λουλούδια ! Ἀμὴ Δαυΐδας ; » Ὅτε δ' ἐνίοτε ὁ πατήρ μᾶς ἐδείκνυεν, εἰς ἐμέ καὶ εἰς τὴν ἀδελφὴν μου Εὐφροσύνην, εὗσαν καθ' ἐν ἔτος νεωτέραν μου, εἰκόνας τινὰς ἱκανῶς ἀδεξίας ἐκ τινος μεγάλου βιβλίου βοτανικῆς ἢ φυσικῆς ἱστορίας, ἀγνοῶ εἰς τίνα γλῶσσαν γεγραμμένου, τοῦτο ἀπετέλει τὴν μεγίστην ἡμῶν εὐτυχίαν· καὶ ἀναλογίζομαι ἤδη πόσον σπουδαῖα εἶναι διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας τῶν παιδίων τὰ εἰκονογραφικὰ παιδικὰ βιβλία, ἂν σκοπίμως συντεταγμένα, διότι εἰς τὸν νοῦν μου μένουσιν ἔτι φυτῶν τινα σχήματα ἐξ ἐκείνης ἔτι τῆς ἐποχῆς ἐντετυπωμένα.

Μετὰ ταῦτα, ἀγνοῶ ποτὲ καὶ ὅπως, μετώκησαμεν εἰς Θεραπεία, παρὰ τῇ θείᾳ μου (πρὸς μητέρα) Κῆ Σούτσου. Νομίζω ὅτι τοῦτο συνέβη διότι ἡ ἐν Θεραπείᾳ οἰκία, ἀρχικῶς τῷ πατρὶ μου πάλπῳ μου ἀνήκουσα, εἶχε δοθῇ εἰς προῖκα τῇ θείᾳ μου, ὡς ἀδελφῇ πρεσβυτέρᾳ, εἰς δὲ τὴν μητέρα μου εἶχε δοθῇ τὸ παρακείμενον γήπεδον, καὶ τότε εἶχον ἀποφασίσει οἱ γονεῖς μου νὰ οἰκοδομήσωσιν ἐπ' αὐτοῦ, δι' ὃ καὶ ἐκεῖ μετώκησαν, ἵνα ἐπιτηρῶσι τὴν οἰκοδομήν. Ἐνταῦθα ἐτυράννει τῆς οἰκίας, ὡς μοὶ ἐφαινετο, ὁ ἐξ ἀδελφός μου Κωνσταντῖνος (ὁ νεώτερος υἱὸς τῆς θείας μου), ἐμοῦ δὲ πρεσβύτερος κατὰ τινα ἔτη. Μοὶ ἐνέπνεε δ' οὗτος σέβας μέν, διότι οὐ μόνον ἤξευρε ν' ἀναγινώσκη, ἀλλ' ἀνεγίνωσκεν ἤδη καὶ Γαλλικά, εὐλάβειαν δέ, δηλαδὴ ὀρθολεκτικώτερον φόβον, διότι ὢν πολὺ ἰσχυρότερός μου, καὶ ἀδαμάστου ζωηρότης πνευματικῆς τε καὶ σωματικῆς, ἤθελε πάντοτε νὰ ἔχῃ τινὰ ἵνα βασανίζῃ, καὶ τοιοῦτον εὗρισκεν ἐμὲ προχειρότερον. Εἰσέτι μοὶ παριστᾷ ἡ φαντασία μου ἐμαυτὸν μὲν ὡς πειθήνιον ἵππον, ἐκόντα ἄκοντα καλπάζοντα διὰ τῶν μακρῶν αἵθουσῶν τῆς οἰκίας, ὡς ἄλγεινὰς δ' ἡνίας τὰς μακράς μου πλεξίδας, ὡς ἡνίοχον δέ, καὶ μαστιγοφόρον μάλιστα, τὸν ἀπηνῆ μου ἐξ ἀδελφόν.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ταύτης, καί, ὡς νομίζω, ὅτε κατ' ἀρχὰς με-
 ταστῆμεν εἰς τὰ Θεραπεῖα, ἐγώ, ἴσως ἵνα μὴ πᾶσα ἡ οἰκογένεια
 ἐμβαρύνῃ τὴν Καν Σούτσου, ἐδόθην εἰς τὴν ἐτέραν μου θείαν, τὴν
 Καν Γεράκη, ἔχουσαν ἰδίαν οἰκίαν ἀλλαχοῦ τῶν Θεραπειῶν, ἐντὸς
 τοῦ κόλπου, πλησίον τῆς σήμερον ἀνηκούσης τῷ Κῷ Ζαρίφῃ. Καί
 οὔτε μὲν πότε οὔτε ἐπὶ πόσον διέτριψα παρ' αὐτῇ ἡξεύρω. Ἐνθυ-
 μίζομαι δὲ τὴν ἐνδυμασίαν μου, τὴν τῶν ἐορτῶν, ἐφ' ἣ πῶς καὶ
 ἐκόμπαζον, πλατείας περισκελίδας μετὰ στενῶν περικνημίδων καὶ
 βραχέως ἐνδύματος ἐκ μέλανος ὀλοσηρικοῦ χρυσοστίκτου, καὶ μι-
 κρὸν φέσιον ἐπὶ τῆς λιτῆς κόμης μου. Ἦν δ' ἔτι ἡ ἡλικία μου
 ὅλως βρεφική, καθ' ἣν περὶ σπουδῆς γραμμάτων εἰσέτι οὐδόλως
 ἐπρόκειτο, ὁ δὲ χρόνος μέρους καὶ τῆς ἐκεῖ διαμονῆς μου ἦν χει-
 μῶν, διότι εἰσέτι συναισθάνομαι ἣν ἐντύπωσιν φόβου μὴ ἀπηλλαγ-
 μένου θλίψεως μοι ἐνεποίει ἡ ἐκ τῶν παραθύρων τῆς θείας μου ὄψις
 τῆς ὑπὸ πυκνὴν ὀμίχλην ἐσκοτισμένης ἀνατολικῆς τοῦ Βοσπόρου
 παραλίας, ἣν ἡμεῖς πλούτῳ ἀπαισῶς ὀλακτούσα ἡ θειὸν. Παρὰ
 τῇ θείᾳ μου δὲ κατῴκει καὶ τις γράια «θεῖσα Κατερνίτσα», θεία,
 νομίζω, τοῦ ἀποθανόντος Κου Γεράκη, ἣν ὅμως οὐχὶ πολλὴν εὐχα-
 ρίστησιν εἶχον νὰ ἐπισκέπτομαι, διότι τὴν εὕρισκον πάντοτε σταυ-
 ροποδητὴ εἰς τὴν γωνίαν τοῦ σοφᾶ αὐτῆς καθημένην, καὶ μακρο-
 τάτην καπνίζουσαν καπνοσύριγγα, χωρὶς ποτὲ οὐδὲ λέξιν νὰ μοι
 ἀποτείνῃ. Τοῦτο δὲ δὲν προσέβαλλε μὲν τὴν φιλοτιμίαν μου, ἀλλ'
 οὔτε μὲ διεσκέδαζεν. Ἐπροτίμων δὲ πολὺ νὰ μεταβαίνω εἰς τι
 κεχωρισμένον μέρος τῆς οἰκίας, ἐνθα κατῴκει τῆς θείας μου ὁ ἀν-
 δράδελφος, ἀνὴρ βαθυπώγων καὶ σεβαρὸς, συγκαταβαίνων ὅμως οὐ
 μόνον εἰς τὸ νὰ μὲ λαμβάνῃ εἰς τὰ γόνατά του καὶ νὰ φλυαρῇ
 μετ' ἐμοῦ, ἀλλὰ, τὸ σπουδαιότερον, καὶ εἰς τὸ νὰ μοι διῶχῃ καὶ
 ζαχαρωτά. Μ' ἐβασάνιζεν ὅμως καὶ εἰς δοκιμασίαν ὑπέβαλλε
 τὴν ὑπομονήν μου, ὅτε σύρων αὐτὸν ἐκ τῆς ποδῆς, καὶ θέλων νὰ
 τὸν ἐγείρω καὶ νὰ τὸν φέρω εἰς τὸ συρτάριον ὅπου ἡξευρον ὅτι ἦσαν
 κεκρυμμένοι οἱ γλυκεῖς θησαυροί, τῷ ἔλεγον· «Σήκω, σήκω!»
 καὶ ἐκεῖνος ὡς μὴ ἐννοῶν, ἔκραζε «Φέρετε ἓνα σύχο τὸν Ἀλέκον».

Ἦμην δὲ ἀσθενικὸς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, καὶ ὑπὸ διαί-
ταν αὐστηράν, ἧς ἐνίοτε δὲν πρέπει νὰ παρασιωπήσω ὅτι κλοπι-
μαίως ἠθέτουν τὰς διατάξεις. Οὕτω ποτέ, ἐξελθοῦσα εἰς ἐπισκέψεις
ἡ θεία μου, εἶχεν ἀφήσει εἰς τὴν θυρίδα (εἶδος κόγχης ἐν τῷ τοίχῳ
συνήθους τότε εἰς πάσας τὰς οἰκίας, καὶ νῦν ἔτι ἀπαντωμένης εἰς
τὰς ἀρχαιοτέρας ἐν Κωνσταντινουπόλει) κολλύριον, κατ' ἐμὲ τοῦ-
λάχιστον λίαν ὀρεκτικόν, ἀληθῆ σησαμίτην, ζαχαρόπηκτον μετ'
ἐλαίου σησάμης ἐζυμωμένον. Εἶχεν ὁμως τὴν πρόνοιαν ἀπερχομένη
νὰ μοὶ τὸ δείξῃ καὶ νὰ μοὶ παραγγείλῃ νὰ μὴ τὸ ἐγγίσω. Ἐννο-
εῖται ὅτι ἔδωκα πᾶσαν διαβεβαίωσιν, καὶ μετὰ τῶν εἰλικρινεστάτων
προθέσεων. Ἀλλ' ἡ καρδία καὶ τὸ βλέμμα μου ἔμενον προσηλω-
μένα εἰς τὸ κολλύριον· καὶ ἐν ᾧ ἔπαιζον ἐν τῷ ὀωματίῳ, τὰ βή-
ματά μου ἐχάραττον στενόν, πάντοτε καὶ στενώτερον κύκλον περὶ
τὸ κέντρον ἐκεῖνο τῶν πόθων μου. Τέλος τὸ ἔλαβον εἰς τὴν χεῖρά
μου, καὶ μετὰ βραχεῖαν πάλιν μεταξὺ συνειδήσεως καὶ λαι-
μαργίας, τὸ ἐδάγκασα· ἀλλ' εὐθὺς ἐξενίκησεν ἡ συνείδησις, ἢ
μᾶλλον ὁ φόβος, καὶ τὸ ἐναπέθεσα πάλιν εἰς τὴν θυρίδα του,
φροντίσας ὁμως τὸ ὑγιὲς μέρος νὰ στρέφῃται πρὸς τὰ ἔξω. Μετά
τινας δὲ νέους δισταγμούς, ἐπειδὴ ἡ θεία μου δὲν ἐπέστρεφε, σκε-
φθεὶς ὅτι, ἀφ' οὗ τὸ κακὸν ἔγινεν, ἐν ὀήγμα περισσότερον κατ'
οὐδὲν θὰ ἡλλοίει τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων, ἀπέκοψα διὰ τῶν
ὀδόντων καὶ δεύτερον τεμάχιον, σοφίζόμενος πάντοτε νὰ κρύπτω
τὸ τετραυματισμένον μέρος ὀπίσω τοῦ ἀκeraίου· παρατεινομένης
δὲ τῆς ἀπουσίας τῆς θείας μου, ἐξηκολούθησα, κατὰ τὴν αὐτὴν
λογικὴν πάντοτε, ἐνδίδων εἰς τὸν πειρασμόν, μέχρις οὗ ἐλάχιστον
ἐναπέμεινεν τεμάχιον· ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐπεμελήθη νὰ ἐναποθέσω
ἐστραμμένον πρὸς τὰ ἔξω εἰς τῆς θυρίδος τὸ χεῖλος, ἐπὶ τῇ πεποι-
θήσει ὅτι τῆς θείας μου ἡ ὀπτικὴ ἀκτὶς ἐνὸς μόνον σημείου τῆς
περιφερείας ἠδύνατο μαθηματικῶς νὰ ἐφάπτεται, καὶ ὅτι τοῦτο
ἐπομένως θ' ἀποκρύπτη τῶν λοιπῶν τὴν ὑφαίρεσιν. Ἀλλ' ὅτε ἡ
θεία μου ἦλθεν, αἱ γεωμετρικαὶ θεωρίαι μου ἠλέγχθησαν ἐσφαλ-
μέναι, καὶ μοὶ τὸ ἀπέδειξε διὰ δικαίας αὐστηρότητος.

Τοιαῦται εἰσὶν αἱ πρῶται ἐκ τῶν βρεφικῶν ἐκείνων καιρῶν ἐντυ-
πώσεις καὶ ἀναμνήσεις μου.

3.

Πρώτη παιδικὴ ἡλικία.

Ἐν τούτοις δ' εἶχεν οἰκοδομηθῇ ἡ ἡμετέρα οἰκία, καὶ μετέ-
βημεν εἰς αὐτήν. Ἦτον δὲ ξυλίνη ἡ οἰκία, ὡς πᾶσαι τότε ἐν
Κωνσταντινουπόλει, εἴτε διὰ σπάνιν στερεωτέρας οἰκοδομικῆς ὕλης,
εἴτε, ὡς πολλάκις ἤκουσα, διότι οἱ Τοῦρκοι δὲν ἐπέτρεπον τοῖς
χριστιανοῖς νὰ οἰκοδομῶσι λιθόκτιστα, φοβούμενοι μὴ μεταχειρι-
σθῶσι ποτὲ τὰς οἰκίας ὡς φρούρια.

Ἦν δὲ τὸ χρῶμα αὐτῆς φαιὸν ὑπομέλαν, διότι τὰ λαμπρὰ
χρώματα ἐπεφυλάττοντο τοῖς κληρίκῃς, τοῖς δὲ δούλοις ἐπετρέποντο
πρὸς ταπεινώσιν τῶν λαμπρὰ μόνον προσέτι δὲ καὶ διότι αὐτοὶ οἱ
χριστιανοὶ ἀπέφευγον πᾶν ὅ,τι ἤδυνάτο νὰ ἐκκύσῃ τὴν προσοχὴν,
καὶ ἐπομένως νὰ κινήσῃ τὸν φθόνον καὶ τὴν πλεονεξίαν τῶν δυνα-
στῶν των ἢ καὶ ὅπως ὅποτε νὰ χορηγήσῃ αὐτοῖς προφάσεις
εἰς καταδρομὰς καὶ καταπιέσεις, διότι ἀδιάκοποι ἦσαν οἱ ἐξευτε-
λισμοὶ εἰς οὓς οἱ Τοῦρκοι ὑπέβαλλον τότε τοὺς Ῥαγιαδάς, ἐπεμ-
βαίνοντες καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐλάχιστα ὡς καὶ τῆς διαίτης καὶ τῆς
ἐνδυμασίας των, καὶ νῦν μὲν ἄλλα, ἄλλοτε δ' ἄλλα ἀπηγορεύοντο
ἵνα εἰσπράττωσι πρόστιμα, καὶ πολλάκις καὶ νὰ τιμωρῶσιν ἀγρίως.
Οὕτω ποτὲ εἶχε κηρυχθῇ ἀπαγόρευσις (γιασάκι) τῶν μεγάλων
καλπακίων, τῶν καλυμμάτων τῆς κεφαλῆς ὧν χρῆσιν ἐποιούντο
οἱ προὔχοντες τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὠρίσθησαν αὐτοῖς διαστάσεις
μικρότεραι. Ὁ πατήρ μου ὅμως, ἢ μὴ προφθὰς νὰ ἐκτελέσῃ τὴν
διάταξιν, ἢ ἐν' ἀποφύγῃ τὴν δαπάνην, εἶχεν ἔτι τὸ ἀρχαῖον κά-
λυμμα ὅτε ἡμέραν τινὰ διέπλεε τὸν Βόσπορον ἐν ἀκατίῳ, ἐν ᾧ καὶ
ἐμὲ εἶχε συμπαραλάβει, αἴφνης . . . ὦ ἀπαισίῳ συναντήσεως!

ἐπιφαίνεται ἐν τριζύγῳ πλοίῳ ὁ *Βοσιαντζίβας*, ὁ πᾶσιν ἐπιφοβὸς ἀρχιαστυνόμος, καὶ προσπλεύσας εἰς τὸ ἀκάτιον ἡμῶν, ἐρωτᾷ ἀποτόμως τὸν πατέρα μου πῶς τολμᾷ παρὰ τὴν διάταξιν νὰ φορῇ μέγα καλπάκιον. Ἡ στιγμή ἦν ἐπίσημος, καὶ κίνδυνος φυλακίσεως ἢ καὶ τινος χειρόνος ἐπεκρέματο. Ἀλλ' ὁ πατήρ μου, μὴ θορυβηθεὶς, « Αὐθέντα μου, τῷ ἀπήντησεν εὐτραπέλως, ἦτον μικρὸν τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς μου, ἀλλ' ὅτε σᾶς εἶδεν ἐκ τῆς χαρᾶς του ἐφρούσκωσεν. » Ὁ Τοῦρκος ἐγέλασεν ἐπὶ τῇ ἐτοίμῳ ταύτῃ ἀποκρίσει, καὶ ἐμακρύνθη, συνιστῶν νὰ μὴ συμβῇ τοῦτο καὶ ἐκ δευτέρου.

Εἶχε δ' ἡ οἰκία ἡμῶν ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸ παραθαλάσσιον, ἀφ' ἐτέρου δὲ κῆπον εἰς σέτια, ἦτοι ἀνδῆρα ἀλλεπαλλήλως ὑψούμενα, καὶ ὧν τὸ ὑψηλότερον ἔφερε διὰ πυλίδος εἰς τὸ ὀροπέδιον. Ἦτο δ' ἱκανῶς εὐρύχωρος, διότι εἰς αὐτὴν συνώκησε μεθ' ἡμῶν, δὲν ἡξεύρω ἂν ταῦτοχρόνως ἢ κατακατάρτους ἐποχάς, καὶ ὁ πρὸς μητρὸς θεῖός μου, ὁ τὰς φρένας ἐντὶ ἡμεῶν Μιχαήλ, καὶ ἡ μάμη μου Κ^α Λαπίθη, καὶ ἐπὶ χρόνον τινα ἡ Κ^α Γεράκη, εἰς τῆς τὸ δωμάτιον ἐγὼ ἐκοιμώμην. Ἐνταῦθα καὶ ἀναθρέψθη ἡ θεία μου εἰς ἀφοβίαν καὶ γενναιότητα, ὅτε ἀφ' ἑσπέρας μὲ κατέκλινε, μὲ ἄφηνε μόνον εἰς τὸ δωμάτιον, σβύνουσα πᾶν φῶς, καὶ μοὶ ἐδίδαξε νὰ λέγω ὅτι « καλὰ εἶναι τὰ σκοτεινά. » Ἐπέτυχε δὲ πληρέστατα τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ἀνατροφῆς, διότι οὐδέποτε κατώρθωσαν οἱ μῦθοι τῶν γραϊδίων περὶ στοιχείων καὶ βουρκολάκων νὰ μοὶ ἐμπνεύσωσι τὸν ἐλάχιστον φόβον.

Εἰς αὐτὴν τὴν οἰκίαν κατὰ πρῶτον προέβημεν ἐγὼ καὶ ἡ ἀδελφή μου Εὐφροσύνη εἰς τὸ πρῶτον βῆμα τῆς ἐκπαιδεύσεως, τὴν ἐκμάθησιν τοῦ Ἀλφραβήτου, ἀρξάμενον ἀπὸ τοῦ « Σταυρὲ βοήθει με, » ὑπὸ οἰκοδιόσκαλον τὸν νέον Ἀθηναῖον Κωνσταντῖνον Πιττάρην, ὅστις μετὰ πολλὰ ἔτη ἔπειτα ἀπέθανεν ἐν Ἀθήναις ὡς συμβολαιογράφος.

Φαίνεται δ' ὅτι κατωκῆσαμεν ἱκανὸν χρόνον ἐκεῖ, διότι ἦλθε καιρὸς ὅτε ἐν αὐτῇ ἔτι ὁ πατήρ ἐνόμισεν ἡμᾶς ἱκανοὺς ἤδη ἵνα ἀρχίσωμεν τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, καὶ ἀνέλαβεν

ὁ πατήρ μου νὰ μάς διδάξῃ αὐτήν. Προηγήθη δὲ τῆς ἐνάρξεως τῆς διδασκαλίας ἐπίσημος οἰκογενειακὴ τελετὴ, εἰς ἣν πάντες οἱ συγγενεῖς προσκληθέντες συνῆλθον εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν προπατόρων ἧς ἐμνημόνευσα ἤδη, καὶ τότε προσελθόντες ἡμεῖς, ἀπηγγείλαμεν ποιημάτιον ὑπὸ τοῦ πατρός μου συντεθέν, καὶ ὁ μετ' ἀγώνων, καὶ βραδεία καὶ τοῦ κ. Πιττάρη εἶχομεν ἀποστηθίσει. Ἦν δ' αὐτὸ ἐπικλήσις πρὸς τοὺς προπάτορας καὶ πρὸς τοὺς γονεῖς, περιλαμβανομένη εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν ποιημάτων τοῦ πατρός μου (παρ' Ἀνδρ. Κορομηλά), βραχεῖα μὲν, ἀλλ' ἱκανὴ ἵνα καὶ αὐτὴ μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς καθαρότητος καθ' ὃν ἔγραφον τὴν γλῶσσαν οἱ λόγιοι καὶ καλῆς ἀνατροφῆς τυχόντες τῶν τότε Ἑλλήνων. Εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν τελετὴν, ἀπελθόντων τῶν προσκεκλημένων, μάς ἐδόθη τὸ πρῶτον μάθημα ἐκ τοῦ Χρυσολωρά.

Ἐν γένει δ' ὁ πατήρ μου, ὅστις ἐκτετατὴν ἔφ' ἱκανὸν χρόνον ὁ μόνος παιδαγωγὸς ἡμῶν, ὀρθῶς ἐδείκνυν ὅτι παρὰ τοῖς παιδίοις ἡ φαντασία ἐστὶ μία τῶν πρώτων καὶ τῶν ἰσχυρότατα ἀνεπτυγμένων συνάψεων, ἐζητεῖ οὖν αὐτῆς κατὰ μέγα μέρος νὰ ἐπενεργῇ ἐπὶ τῆς ἀναφυομένης ἡμῶν διανοίας, καὶ νὰ καθοδηγῇ τὴν κρίσιν ἡμῶν. Περὶ τῆς παιδείας μάς ἔλεγεν ὅτι εἶναι κῆπος εὐθαλής, εἰς οὗ τὴν θύραν ἤδη προσερχόμεθα, καὶ οὗ θὰ γνωρίσωμεν πάσας τὰς καλλονάς, ὅταν δι' ἐπιμελείας τὴν διανοίξωμεν· ἡμεῖς δέ, πλήρεις ἐνθουσιασμοῦ, ἐσυζητοῦμεν μεταξὺ ἡμῶν τὰ ἐν τῷ κήπῳ ὡς τὰ ἐφантаζόμεθα, ἡμεῖς ἀνυπόμονοι νὰ εἰσέλθωμεν εἰς αὐτόν, καὶ περιεκοσμοῦμεν δι' ἀνθοφόρων γαστρῶν τὴν εἴσοδον τοῦ σπουδαστηρίου, θέλοντες οὕτω νὰ παραστήσωμεν τὸν ἐπηγγελμένον ἡμῖν παράδεισον.

Ἦν δὲ τοῦ πατρός μου ἡ διδασκαλία ἀδιάκοπος, καὶ προφορικὴ μᾶλλον ἢ διὰ βιβλίων, καὶ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἡ ἀδελφὴ μου καὶ ἐγὼ προσφεύγομεν εἰς αὐτόν μετὰ τῶν ἐρωτήσεων: «Πῶς γίνεται τοῦτο; διατί γίνεται τὸ ἄλλο;» καὶ πάντοτε ἐλαμβάνομεν ἀποκρίσεις αἵτινες ηὔξανον τὰς γνώσεις καὶ ἐρρύθμιζον τὴν κρίσιν ἡμῶν. Εἶχε δ' ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ κρεμάμενον τὸν χάρτην τοῦ

Ῥήγα, καὶ ἐπ' αὐτοῦ μᾶς ἐδείκνυε τὰ θέατρα τῶν μεγάλων συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, ἣν μᾶς διηγείτο, ὡς καὶ τὴν μυθολογίαν, προσπαθῶν νὰ ἐξάψῃ εἰς τὰς παιδικὰς ἡμῶν ψυχὰς ἤδη τὸν θαυμασμόν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐπιμένων εἰς τὰ ἠθικὰ παραδείγματα, εἰς ἃ πολλάκις προσέθετε καὶ τὸ ἐδικόν του. Οὕτως ὅτε ποτὲ μᾶς διηγείτο καὶ μᾶς ἐπῆνει τὴν αὐτάρκειαν τοῦ Διογένους, ῥίψαντος καὶ αὐτὸ τὸ ποτήριον ὅτε εἶδε παιδίον πίνον ἐκ τῆς κοίλης χειρός, ἐγὼ δ' ἐξέφρασα τὴν ἀμφιβολίαν μου ἂν τὸ παράδειγμα τοῦτο δύναται νὰ ἔχῃ πολλοὺς μιμητάς, ἂν φέρ' εἰπεῖν ὁ ἴδιος θ' ἀπεφάσιζέ ποτε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν κάπνοσύριγγα, ἥς πολλὴν ἐποιεῖτο χρῆσιν, ἐκτύπησε τὰς παλάμας, ὡς τότε εἴθιστο, καὶ ἐλθόντος τοῦ ὑπηρέτου, διέταξεν αὐτὸν ν' ἀποκομίσῃ ὅλας τὰς κάπνοσύριγγας, διότι, τῷ εἶπε, δὲν καπνίζει πλέον· καὶ τῷ ὄντι ἐπὶ κέσαρα ὅλα ἔτη δὲν ἐκάπνισεν. ἔκτοτε, μέχρις οὗ μεταβολὴ τῆς πολιτικῆς θέσεώς του τὸν ἠνάγκασε νὰ προσφέρῃ τοῖς ἐπισκέπταις του κάπνοσύριγγας, καὶ ἐπὶ μέντοι νὰ ποιῇται καὶ ὁ ἴδιος πάλιν χρῆσιν αὐτῶν. Τοιοῦτο μάθημα, οὕτω διδόμενον, δὲν ἡδύνατο νὰ μείνῃ ἄκαρπον δι' ἐμέ· καὶ ἐν γένει μὲν ἐδιδασκόμεν ἐξ αὐτοῦ τὴν ἐγκράτειαν, ἰδίως δ' ἐπέμεινα νὰ μὴ καπνίσω οὐδ' ἐγὼ ποτὲ δι' ὅλου τοῦ βίου μου, ὅπερ οὐδέποτε μοι ἐγένετο στέρησις εὐχαριστήσεως, ἀλλ' ἀνάγκης ἔλλειψις.

Ἡ σταθερὰ συμμαθήτρια καὶ συμπαίκτριά μου, καθ' ὃ σχεδὸν ὁμῆλιξ, δηλαδὴ κατὰ ἐν ἔτος νεωτέρα μου, ἦν ἡ ἀδελφὴ μου Εὐφροσύνη. Καὶ ἐνίοτε μὲν, ὡς ὅλων τῶν παιδίων, τὰ παιγνίδια ἡμῶν ἦσαν θορυβώδη καὶ ἄτακτα, ὥστε καὶ ποτε, ὅτε ἐπινόησαντες νὰ καλύψωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς διὰ τῶν ἐπενδυτῶν ἡμῶν, ἐτρέχομεν οὕτω τυφλῶς εἰς τὴν αἴθουσαν, συνέβη σύγκρουσις καὶ ἔθραυσα τὸν ἐμπρόσθιον μου ὀδόντα εἰς τῆς ἀδελφῆς μου τὸ μέτωπον, ὥστε αἷματος ἐπλήσθη τὸ στόμα μου, καὶ μετὰ ἔτη τινὰ τοσοῦτον αἰφνίδιον καὶ σφοδρὸν πόνον ἡσθάνθην εἰς τὸν τεθραυσμένον ὀδόντα, ὥστε, ἐν Βουκουρεστίῳ, ἐν μέσῳ μεγάλου χοροῦ, ἠναγκάσθησαν οἱ γονεῖς μου νὰ φέρωσι τὸν ὀδοντοῖατρόν, δηλαδὴ τότε

τὸ κυρέα, νὰ μοὶ τὸν ἀποσπάσῃ. Τοῦτο δ' ἀφῆκεν ἔκτοτε καὶ οὐκ ἐπαντὸς κενὴν ἐκεῖ τοῦ ὀδόντος τὴν θέσιν.

Καὶ εἰς αὐτὰ δὲ τὰ παιγνίδια ἡμῶν ὁ πατήρ μου ἐπροσπάθει νὰ διδῇ ὠφελιμωτέραν τάσιν, καὶ μᾶς προέτρεπε καὶ ἐβούληται ν' αὐτοσχεδιάζωμεν παραστάσεις ἐξ ὧν μᾶς διηγείτο ἢ μᾶς ἐδίδασκε τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας. Οὕτως ἐνθυμοῦμαι μίαν ἐπέραν, ὅτι μετὰ μεγάλας μυστικὰς προπαρασκευὰς μεταξὺ τῆς ἀδελφῆς μου καὶ ἐμοῦ, παρέστην μετὰ τὸ δεῖπνον ἐγώ, φέρων στέμμα χαρτίου χρυσοῦ, ἐν σάλιον τῆς μητρός μου ὡς χλαμύδα, καὶ ἴσως τὴν ὀμβρέλλαν τῆς ὡς σκῆπτρον, καὶ ἀναβὰς εἰς τὴν εὐρεϊάν της κλίνην, περιεπάτουν σεβαρῶς, ὡς δῆθεν Βασιλεὺς Δαυὶδ εἰς τὸ δῶμά του· ἡ δὲ ἀδελφή μου ἐκλινε τὴν κεφαλὴν εἰς τὰ γόνατα τῆς μητρός της, ὡς ἂν ἐλούετο, ἀξιούσα ὅτι ὑποκρίνεται τὴν γυναῖκα τοῦ Οὐρίου. Λησμονῶ ἂν τὸ δράμα ἀνεπτύσσεται περαιτέρω, οὐδὲ πιστεύω ἢ θέσις ἢ λύσις αὐτοῦ νὰ ᾖ ἐντεχνονόημα, ἢ ὁ διάλογος ἡμιτέτερος τινῶν ἐκ τῶν σήμερον παρ' ἡμῖν δημοσιευμένων δραμάτων. Ὁ πατήρ μου ὅμως πρὸς ἐμψύχωσιν τῶν τοιούτων δραματουργικῶν ἡμῶν διαθέσεων, συνέγραψε δι' ἡμᾶς, εἰς πεζόν, καὶ μάλιστα παιδικὸν λόγον βεβαίως, ὁλόκληρον δράμα, τὴν Ἀθαλίαν, ἣν καὶ ἤρχισαμεν διδασκόμενοι. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡσχολούμεθα περὶ τὰ ἐνδύματα πολὺ περισσότερον ἢ περὶ τὴν μελέτην τῶν μερῶν ἡμῶν, καὶ πολλὴ ἦτον ἡ ἀγορὰ χρυσοχάρτου, καὶ ἡ σύρραψις καὶ συγκόλλησις θωράκων, ἀσπίδων καὶ περικεφαλαιῶν, πολὺ δὲ νωθρότερα ἢ ἀποστήθισις, διὰ τοῦτο ἡ ἐκτέλεσις ἀνεβάλλετο, μέχρις οὗ ἤλθεν ἡ καταστροφή τῆς μεγάλης πυρκαϊᾶς, ματαιώσασα τὴν παράστασιν, καὶ ἀφανίσασα ὁμοῦ καὶ τοῦ δράματος τὸ χειρόγραφον.

Χαράν ὅμως ἀνωτέραν πασῶν τῶν παιδικῶν ἡμῶν διασκεδάσεων μᾶς ἐπροξένουν αἱ ἐκ τοῦ Μεγάλου Ρεύματος ἐπισκέψεις τῆς γιαγιάς τῆς Ραλοῦς (τῆς πρὸς μητρὸς μάμμης μας), ἥτις ἦτον ἀντικείμενον λατρείας ἡμῶν, καὶ ἥτις περιπαθῶς μᾶς ἠγάπα, ἰδιαιτέραν δὲ προτίμησιν εἶχε δι' ἐμέ, εἰς ἣν καὶ ἐγώ, μεθ' ὅλης τῆς δυνά-

μεως τῆς παιδικῆς μου καρδίας ἀνταπεκρινόμενην. Ὅτε ἐνίοτε ἐβράδυνε νὰ ἔλθῃ, ἐβλέπομεν μετ' ἀγαλλιάσεως ἀφικνούμενον ἀντιπρόσωπόν της Ὁθωμανὸν σεκερτζήν (ζαχαροπλάστην) ἐκ τῶν ὁδοπλανῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅστις κατὰ παραγγελίαν της μᾶς ἔφερε πολύτιμον δι' ἡμᾶς γλυκὺ δῶρον. Ἐνθυμούμαι τὸ ἐπεισόδιον ὅτι μίαν ἡμέραν, ἅμα ἀναχωρήσαντος τοῦ ζαχαροπώλου, ἐπειδὴ εἴχομεν νὰ ἐξέλθωμεν δι' ἀκατίου μετὰ τῶν γονέων μας, ἐκρύψαμεν τὸ πολύτιμον δῶρον εἰς τὸ βάθος τῆς σκοτεινῆς θεατρικῆς ἡμῶν ἱματισθήκης, καὶ ἐξ ὑπερβολῆς προνοίας καὶ προσυλάξεως ἐκαλέσαμεν τὴν μικρὰν ἀδελφὴν ἡμῶν Ῥαλοῦν, ἥτις βρέφος ἔτι οὖσα, δὲν μετεῖχε τῶν ἡμετέρων ὠφελημάτων, τῇ ἐδείξαμεν τὴν κρύπτῃ καὶ τῇ παρηγγείλαμεν μὴ τύχῃ καὶ ἐγγίσῃ εἰς τὰ περιεχόμενα. Οὕτως ἐξασφαλισθέντες ἀπήλθουμεν. Ἐπιστρέψαντες δὲ τὴν ἐσπέραν, ἀνυπομόνως, ἐσπεύσαμεν εἰς τὸ κρυπτὸν θησαυροφυλάκιον, ἀλλ' ὁ θησαυρὸς . . . . εἶχεν εξαφανισθῇ! Τὰ εἶχε καταβροχθίσει ὅλα ἡ μικρὰ ἀδελφὴ μου, καὶ τιμωρηθεῖσα ὅθεν ἔπρεπε, τὴν ἐπαύριον ἔκειτο ἀσθενής.

Ἐπεμπόμεθα δὲ συνεχῶς ἐντὶ μαλιστα ὡς πρωτότοκος, καὶ ὡς τῆς μάμμης μου εὐνοούμενος, εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Αὐθέντου Σούτσου, κατοικοῦντος τότε εἰς **Μέγα Ῥεῦμα**, εἰς τὴν μητρικὴν μου οἰκίαν, δὲν ἤξεύρω ἂν ἐπ' ἐνοικίῳ. Ἐκεῖ ἔμενον πολλάς πολλάκις ἡμέρας παρὰ τῇ ἰδίᾳ μάμμῃ μου, ἥτις καὶ τὸν δεῦτερον υἱὸν τοῦ Αὐθέντου Γεώργιον, κατὰ πολλὰ ἔτη πρεσβύτερόν μου, εἶχε παρ' ἑαυτῇ, καὶ ἐπεμελεῖτο αὐτοῦ ἰδίως. Περίεργον δὲ μοὶ φαίνεται μέχρι τοῦδε πῶς, μικρότατον παιδίον ὢν τότε, συνησθαινόμην οὐχ ἥττον πᾶσαν τὴν γλυκύτητα τοῦ χαρακτῆρος καὶ τὴν φαιδρότητα τοῦ πνεύματος τῆς φιλτάτης μου μάμμης, καί, ἀντὶ νὰ παίζω μετὰ τῶν ὁμηλικῶν μου, ἐπρωτίμων νὰ κάθημαι πλησίον της ἢ ἐπὶ τῶν γονάτων της, ν' ἀκούω ὅσα μοὶ διηγείτο, καὶ νὰ τὴν βλέπω νὰ ἐργάζεται μετ' ἐπιδεξιότητος, καθ' ἣν ὑπερέβαινε πάσας της τὰς συγχρόνους, εἰς τὰ λεπτότατα χειροτεχνήματα τοῦ μεταξοπλόκου τριχάπτου καὶ τῆς λεγομένης βιβίλας. Ἦν δὲ συγχρόνως τὸ δωμάτιόν της τὸ

καὶ τὸν συνεντευκτῆριον πάντων τῶν πολυαρίθμων μελῶν τῆς ἡγε-
μονικῆς οἰκογενείας, καὶ τῶν μᾶλλον διακεκριμένων μεταξὺ τῶν
αὐλικῶν ὅσοι ἔχαιρον εἰς σπουδαίας καὶ εὐαρέστους συνδιαλέξεις.
Ἀλλὰ καὶ οὕτως εὑρίσκει καιρὸν ν' ἀσχολῇται καὶ μετ' ἐμοῦ, ὃν
ἐθιῶρει ὡς ἴδιον τέκνον τῆς. Ἡμέραν τινὰ τῆς ἐκεῖ διαμονῆς μου
θρόνος εἰς τὰς ὁδοὺς ἀνήγγειλεν ὅτι διέρχεται ἔφιππος ὁ Σουλτά-
νος (Μαχμούτης). Τοῦτο ἦν τότε συμβὰν σπουδαιότατον. Φόβος
καὶ τρόμος κατελάμβανε πάντας, αἱ ὁδοὶ ἐκενοῦντο, καὶ ἐκλείοντο
παράθυρα καὶ παραπετάσματα. Ἐξαίρεσις ὅμως ἐγένετο ὑπὲρ τινων
ιδίως εὐνοουμένων, καὶ μεταξὺ τούτων ἦσαν καὶ τὰ μικρὰ παιδία
(οἱ βεηζαδέδες) τοῦ Αὐθέντου, ἔχοντα τὴν ἄδειαν νὰ φαίνωνται
εἰς τὰ παράθυρα, καὶ ἐποιοῦντο χρῆσιν αὐτῆς κατ' ἐντολὴν τοῦ
πατρὸς των, ὅστις ἐπωφελεῖτο τῆς ἀθῶας ταύτης ἀφορμῆς ἵνα
ἀναπολῇ ἑαυτὸν εἰς τὸν Κυριάρχον. Ἡ εἰκία τοῦ πάππου μου
παρετείνετο ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῆς ὁδοῦ εἰς τὴν ἀπέναντι,
ὥστε ὅτε αὐτὴν διέκλινε καὶ ἐπὶ διέρχεται ἡ ὁδὸς ἐν εἰσὶ σὺριγ-
γος. Δι' αὐτῆς ἔπρεπε νὰ διέλθῃ ὁ Σουλτάνος μετὰ τῆς συνοδίας
του. Ἐτεχνάσθη λοιπὸν ἡ μάμμη μου νὰ θέσῃ ἐμὲ εἰς τὸ μόνον
παράθυρον τὸ ἀφορῶν πρὸς τὴν σύριγγα, καὶ ὁ Σουλτάνος, ἀνα-
βλέψας καὶ ἐκλαβὼν με ὡς ἓνα τῶν ἡγεμονιδῶν, ἔνευσεν ἐλαφρῶς
μειδιῶν πρὸς ἐμέ, πρὸς μέγιστον θρίαμβον τῆς μάμμης μου, διότι
τοῦτο ἦν τιμὴ ὅλως ἐξαιρετικὴ, ἥς καὶ οἱ ἰσχυρότεροι τῶν σατρα-
πῶν ὅταν ἡξιοῦντο ἐνομίζοντο εὐτυχεῖς.

Ὁ ἡγεμὼν Σοῦτσος (Ἀλέκο-Βόδας) ἦν τότε οὐχὶ χάλια (Τουρ-
κιστὶ ἐν ἐνεργείᾳ), ἀλλὰ ἄζλι, (πεπαυμένος)· καὶ ὅμως ὤφειλε νὰ
ζῇ μετὰ πάσης τῆς εἰς τὸν βαθμὸν αὐτοῦ ἀνηκούσης ἀξιοπρεπείας·
διότι ὁ βαθμὸς τῷ ἔμενεν ἀναφαίρετος, καὶ προσόντα αὐτοῦ ἦσαν
νὰ καλῇται Αὐθέντης καὶ νὰ προσαγορεύηται ὑψηλότατος· ἡ
σύζυγος δ' αὐτοῦ ἐλέγετο Δόμνα μὲν ὑπὸ τῶν ξένων, Κερὰ δ' ὑπὸ
τῶν οἰκείων, καὶ προσηγορεύετο ἐκλαμπροτάτη, ὡς καὶ οἱ υἱοὶ (οἱ
Βεηζαδέδες) καὶ αἱ θυγατέρες του (αἱ Δομνίτσαι), τῶν δὲ βεη-
ζαδέδων αἱ σύζυγοι ἐλέγοντο Κοκκονίτζαι, καὶ προσηγορεύοντο

ἐνδοξόταται. Οἱ ἐγγονοὶ ὁμῶς καὶ οἱ πλάγιοι συγγενεῖς τοῦ Αὐθέντου ἀνῆκον εἰς τὴν γενικὴν κατηγορίαν ὅλων τῶν ἀρχόντων, *τσελεπῆδες* ὡς ἐκεῖνοι πάντες λεγόμενοι, καὶ *εὐγενέστατοι* προσγορευόμενοι (οἶον : ὁ τσελεπῆς Κωστάκης, Ἡ εὐγενεία του)· αἱ δὲ Κυρίαι ἐλέγοντο *Κοκκόναι*, καὶ ὁμοίως *Εὐγενέσταται*. Προνόμιον ὁμῶς οὐδὲν ἕτερον εἶχεν ὁ πεπαιυμένος αὐθέντης.

Ἦν δ' ἡ ἡγεμονικὴ οἰκία ἐκείνη πάντοτε πλήρης οἰκείων καὶ αὐλικῶν, καὶ ἀνὰ πᾶσαν ἐσπέραν παρετίθετο δεῖπνον διὰ πλείστους συνδαιτυμόνας, οὗ προεκάθητο ἡ Κερά, διότι ὁ αὐθέντης ἐκ μεγαλοπρεπείας εἰστιάτο πάντοτε μόνος εἰς τὸν ἰδιαίτερον αὐτοῦ κοιτῶνα. Εἰς τοῦτον δ' ἦν ἡ πρόσδος οὐχὶ εὐκολος καὶ εἰς ἕκαστον ἐπιτετραμμένη, καὶ ὁ προσερχόμενος, μετὰ τρεῖς ἐδαφιαίους προσκυνησμούς, ἢ ἴστατο ὀρθίος, ἔχων ἐσταυρωμένας τὰς χεῖρας, ἢ, ἂν εὐμενῶς προσεκαλεῖτο, ἐκάθητο ἐπὶ τάπητος ἐστρωμένου κατὰ γῆς, εἰς τοὺς πόδας τοῦ ἀναγκώντος ἐφ' οὗ ὁ ἡγεμὼν ἀνεπαύετο. Ἐξαιρέσις δ' ἐγένετο, πλὴν τῶν παιδίων τῶν ὡς ἐνός καὶ μόνου, καὶ οὗτος ἤμην ἐγώ, ὅστις, διὰ τὴν μικρότητά μου, εἶχον τὸ δικαίωμα οὐ μόνον νὰ εἰσέρχωμαι εἰς τοῦ Αὐθέντου ἀπρόσκλητος καὶ μὴ ἀγγελλόμενος, ἀλλὰ καί, ἐκλέγων ὁ ἴδιος τὴν θέσιν μου, νὰ πηδῶ καὶ κάθημαι εἰς τὰ γόνατά του. Τοῦτο ἔπραττον πολλάκις καὶ ἀκωλύτως μετὰ τὸ γεῦμά του, ὅτε, νιφθεὶς, κατὰ τὰ τότε ἔθιμα εἰς τὴν ἀργυρᾶν του λεκάνην, ἐλάμβανε τὸ σπολοκάνιον, (ὀλίγον οἶνον μετὰ τυροῦ καὶ ἄρτου, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸν σημερινὸν ἐπιδόρπιον καφρὲν καὶ τὴν *goutte*). Τότε πολλάκις εἶχον τὴν αὐθάδειαν νὰ τὸν ἐρωτῶ διατί τὰ γένειά του ἦσαν τόσον λευκά, καὶ μοὶ ἀπεκρίνετο ὅτι ἦτον ἐξ αἰτίας τῆς σαπουνάδας.

Μεταξὺ δὲ τῶν προσηρτημένων εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἡγεμόνος εἰς τῶν ἐπισημοτάτων, προσφιλεστάτων καὶ μᾶλλον τιμωμένων ἦν ὁ ἐκ Κέω Γεώργιος ὁ Σερούϊος, ὁ ἐν ἔπειτα χρόνοις χρηματίσας Γυμνασιάρχης ἐν Σύρῳ. Μετὰ τοῦ βαθμοῦ δὲ Καμινάρη ἦν τότε οἰκοδιδάσκαλος τῶν ἡγεμονοπαίδων. Ἐξοχος Ἑλληνιστής, εἶχε καὶ ἄλλας γνώσεις ποικίλας, ἐστιχοῦργε καὶ ἠγάπα τὰς Μούσας

μᾶλλον ἴσως ἢ ὅτι ὑπ' αὐτῶν ἠγαπᾶτο, καὶ ἵνα ἐξαίρη τὸ πνεῦμα τῶν μαθητῶν του, καὶ καλλιεργῇ αὐτῶν τὸ αἶσθημα πρὸς τὸ καλὸν καὶ τὸ ὑψηλόν, μετέφραζε διὰ στίχων, δυστυχῶς ὁ ἴδιος, γαλλικὰ δῶμάτα ἐκ τῶν ἐχόντων ὑποθέσεις Ἑλληνικάς, καὶ τὰ ἐδίδασκεν αὐτοῖς εἰς παράστασιν. Κατὰ πόσον μὲν αὕτη ἦν ἐπιτυχής, δὲν ἐδυνάμην τότε νὰ κρίνω, οὐδὲ δύναμαι σήμερον νὰ ἐνθυμηθῶ. Παρρησιᾷ δὲ μόνον ὅτι οὔτε ὁ διδάσκαλος οὔτε οἱ μαθηταὶ εἶχον ποτὲ ἰδεῖ θέατρον, ὅτι ὁ οὐχ ἥττον ἦν ἰσχυρά, καὶ εἰς τὴν μνήμην μου ἔμεινεν ἐντετυπωμένη ἡ ἐντύπωσις ἣν ἐνεποίησεν ἐπ' ἐμὲ ἡ Μερόπη, ἣν ὑπεκρίνετο ἡ πρωτότοκος τῶν θυγατέρων τοῦ Αὐθέντου Ῥαλοῦ, ἣτις εἶχε τι οὐράνιον εἰς τὴν καλλονήν, καὶ ἔμφυτον ἡγεμονίδος μεγαλοπρέπειαν. Οἱ δὲ λοιποὶ ἡθοποιοὶ ἦσαν οἱ ἡγεμονόπαιδες, ὁ νέος Νικόλαος Ἀριστάρχης, ὅστις μετὰ ταῦτα διέπρεψεν ὡς Μέγας Λογοθέτης, ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Εὐγενία, ἡ μετὰ ταῦτα Κ. Καλλιᾶδη, καὶ ἄλλοι τῶν συγγενῶν καὶ τῶν αὐλικῶν.

Τοῦτο τὸ παράδειγμα ἐξῆπτε καὶ παρωτρυνε καὶ ἡμεῖς εἰς παιδαριώδεις μιμήσεις, ἅς προθύμως ἐνεθάρρουνεν ὁ πατήρ μου.

Μεταξὺ τῶν ὁπαδῶν καὶ συγγενῶν τοῦ Αὐθέντου, ὁ πατήρ μου ἦν ὁ μείζωνος ὑπολήψεως ἀπολαύων ἐπὶ τε παιδείᾳ καὶ διὰ τοῦ χαρακτῆρός του τὴν ἀνεγνωρισμένην εὐθύτητα καὶ τὴν ὑπὲρ ἡλικίαν ἐμβρίθειαν. Ἦν ὅμως, καίτοι ἄμεσος ἀνεψιός, ὁ πάντων σπανιώτατα εἰς τὴν αὐλὴν ἐμφανιζόμενος, διότι ἦν λίαν μετριοφρων, ἀπέφευγε πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ ἐκληρθῇ ὡς κολακεία, καὶ ἐπροτίμα νὰ μένη μεθ' ἡμῶν καὶ μετὰ τῶν βιβλίων του. Τῆς ἀβρότητας δὲ τοῦ χαρακτῆρός του ἐν δεῖγμα ἔχω ἔτι διὰ μνήμης. Ἐν ᾧ ἐκάθητο ποτὲ εἰς τὸ προσθαλάσσιον δωμάτιον τοῦ δευτέρου ὀρόφου τῆς ἡμετέρας οἰκίας, δίδων μαθημα Γαλλικῆς εἰς τὴν μητέρα μου, παρόντων καὶ ἡμῶν τῶν παιδίων, αἶφνης ἰσχυρὸς δοῦπος ἠκούσθη, ὡς προσβολῆς κριοῦ ἢ ὡς καταπέλτου σείσαντος τὴν οἰκίαν, καὶ πρῶρα μεγάλου πλοίου διέσχισε τὸν τοῦχος καὶ εἰσώρμησεν εἰς τὸ δωμάτιον, παρ' αὐτὴν τὴν θέσιν εἰς ἣν ἐκάθητο ἡ μήτηρ μου, ἔχουσα ἐμὲ ἐπὶ τῶν γονάτων της, καὶ παρὰ τρίχα νὰ μᾶς φρονέσῃ, ἂν

εὐτυχῶς δὲν εἶχε στερεῶς ἐμπλακῇ εἰς τὰς δοκούς. Ὁ κίνδυνος οὗτος ἦν εἰς τῶν τότε συνεχῶς ἐπικειμένων εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ Βοσπόρου, διότι αἱ μὲν προκυμαῖαι ἦσαν ἀκανόνιστοι καὶ στεναί, ἐπιτρέπουσαι τοῖς μεγίστοις πλοίοις νὰ προσπλέωσιν ἐν ταῖς λοξοδρομίαις των, αἱ δὲ οἰκίαι ἦσαν πᾶσαι ἀνεξαίρετως ξυλόδημοι. Μετὰ τρόμου ἀνεπήδησαν οἱ γονεῖς μου, καὶ κατέβημεν εἰς τὸ παραθαλάσσιον, ὅπου εὔρομεν τὸν πλοίαρχον, Γάλλον, εὐγενῇ τοὺς τρόπους, λίαν περίλυπον δὲ ἦν ὑπέστη ζημίαν καὶ περίφοβον δὲ ἦν εἰς ἡμᾶς ἐπέφερεν. Ἀλλ' ἀνεθάρρῃσε ταχέως καὶ παρηγορήθη ὅτε ὁ πατήρ μου προσελθὼν τῷ προσωμίλησε πρῶτος εἰς τὴν γλῶσσαν του. Εὐγνώμων τότε ὁ ξένος καὶ περιχαρὴς διότι οὐδὲν ἀπαίσιον ἀποτέλεσμα ἐπῆλθεν οὐδ' εἰς ἐκεῖνον οὐδ' εἰς ἡμᾶς, ἔσπευσε διὰ τῶν ναυτῶν του, τῇ συμπράξει καὶ τῶν ἡμετέρων ὑπηρετῶν, εἰς ἀπόσπασιν τῆς πλώρας, ἣτις οὐκ ἔλαττον καιρὸν ἀπῆτησε.

Πολλάκις ὁ πατήρ μου εἰς οἰκίαν ὑποθέσεις κατήρχετο εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλ' αἱ ἐκδρομαὶ αὗται, σήμερον πόσον εὐχερεῖς, δὲν ἦσαν τότε ἄνευ δυσκολιῶν αὐτῶν κίνδυνοι ἐπὶ τῶν μικρῶν μονοζύγων ἀκατίων, οἱ ὧν οἱ μὲν ἐν τοῖς πράγμασιν Ἕλληνες, οὐ μόνον ἔνεκα οἰκονομικῶν λόγων, ἀλλὰ καὶ ἵνα μὴ διεγείρωσι τὸν φθόνον τῶν Ὀθωμανῶν, ἠναγκάζοντο τότε νὰ πλέωσιν. Ἦσαν μάλιστα πολλοὶ καὶ ποικίλοι οἱ κίνδυνοι, πρῶτον τὸ ἐνίοτε τραχὺ τῶν κυμάτων τοῦ Βοσπόρου, ὅπου μάλιστα διαρρέεται ὑφ' ὀρμητικῶν ῥευμάτων, δεύτερον αἱ ἐκ τούτου ἢ ἐξ ἀδεξιότητος τῶν κωπηλατῶν συχνότατα προερχόμεναι συγκρούσεις δύο τοιούτων ἐλαφρῶν ἀκατίων, καθ' ἃς τὸ ἓτερον ἢ ἀμφοτέρω ἀνετρέποντο, ἢ τοιαῦται πρὸς ἰστιοφόρα μὴ εὐκόλως τὸν πλοῦν αὐτῶν ἀναστέλλοντα, ἢ πρὸς πολύζυγα μεγιστάνων Ὀθωμανῶν, μὴ καταδεχόμενα νὰ ἐλαττώσωσι τὴν ὀρμὴν των ἢ ν' ἀποτραπῶσι τῆς ὁδοῦ των μόνον πρὸς σωτηρίαν τῆς ζωῆς ἐνὸς ἀπίστου. Οὐχ ἥττον ἐπικίνδυνα ἦσαν τὰ πανταχοῦ τῆς ἀκτῆς ἠγκυροβολημένα μεγάλα ἰστιοφόρα, ὅτινα, ἀνέλκοντα τὰς ἀγκύρας των, ἀνέτρεπον τὰ ἐπὶ τῶν ὑποβρυχίων αὐτῶν προτόνων κατὰ τύχην διερχόμενα ἀκάτια.

Εἰς δὲ τῶν μᾶλλον ἐπιφόβων ἐχθρῶν τῆς μικρᾶς ταύτης θαλασσο-
 πορίας ἦν καὶ ἡ κατὰ τὸ ἔαρ καὶ τὸ φθινόπωρον ἐκ τοῦ στομίου
 τοῦ Εὐξείνου (ἀπὸ τὸ μπουγάξι) ἐξορμῶσα πυκνὴ ὁμίχλη, ἣτις ὑπὸ
 λευκὴν σινδόνα καλύπτει πάντα τὸν Βόσπορον, καὶ τὰ ἀκάρια,
 μὴ βλέποντα ἄλληλα, συνεκρούοντο, καὶ μὴ ἔχοντα ὁδηγὸν πυξίδα,
 ἐπλανῶντο ἀγνοοῦντα ποῦ. Ὁ πατήρ μου, ἀπελθὼν ποτὲ τὸ πρῶτ'
 ἐς Θεραπείων διὰ τὸ Μέγα Ῥεῦμα, καὶ πλεύσας μέχρι μεσημ-
 βρίας, ὅτε ἐνόμιζεν ὅτι ἀφίχθη, εὐρέθη αἴφνης καταπλέων πρὸ
 τῆς οἰκίας του, ἀφ' ἧς εἶχεν ἀναχωρήσει. Ὅτε δ' ἐπέστρεφεν ἐκ
 τῶν τοιούτων ἐκδρομῶν, πρὶν ἢ πλησιάσῃ οὐδὲν μέλος τῆς οἰκογε-
 νείας, ἀπесύρετο εἰς μεμονωμένον ὀωμάτιον τῆς αὐλῆς, ἐκεῖ ἐξε-
 δύετο ἐντελῶς, ἐκαπνίζετο, καὶ μόνον μετὰ τὴν κάθαρσιν ταύτην
 προσήρχετο εἰς ἡμᾶς, διότι τότε ἐπεκράτει ἐνδημικὴ ἐν Κων-
 σταντινουπόλει ἡ πανώλης, καὶ μερίστη ἦν ἡ πιθανότης ὅτι ὁ διελ-
 θὼν ἀπλῶς διὰ τῆς ἀγορᾶς ἔφερε τὸ μολυσμὰ ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων
 του, καὶ εἰσῆγεν εἰς τὴν οἰκογένειάν του σπέρμα τυχέρος καὶ ἀνα-
 ποδράστου θανάτου.

4.

Πυρκαϊά.

Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ἀπελθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν ὁ
 πατήρ καὶ ἡ μήτηρ μου, καὶ ἡ σύνοικος ἡμῶν θεία μου Κυρία Γε-
 ράκη, ἐπέστρεψαν περὶ δεῖλιν ὥσιν. Μετὰ τὴν ἀναγκαίαν δὲ
 κάθαρσιν καὶ ἀλλαγὴν φορεμάτων, ὁ πατήρ μου ἀνεγίνωσκε μετὰ
 τῆς μητρὸς ἐπιστολάς, αἵτινες εἶχον ἔλθει εἰς τὸ διάστημα τῆς
 ἡμέρας, καὶ εἶτα σχίσας, ἔκαιε τὰ τεμάχια εἰς τὸ κηρίον· πάντοτε
 δὲ πάσης εὐκαιρίας ἐπωφελοῦμενος ἵνα μᾶς διδάσκῃ, ἢ ἵνα ἐξεγείρῃ
 τὴν προσοχὴν ἡμῶν, καὶ προκαλῇ ἐν ἡμῖν πνεῦμα ἐρεῦνης, μᾶς
 ἐδείκνυε τὸν πυρπολούμενον χάρτην, καὶ μᾶς παρετήρει πόσον
 παμφάγον καὶ καταστρεπτικὸν στοιχεῖον ἦν τὸ πῦρ. «Πόσος κόπος,

μᾶς ἔλεγε, κατεβλήθη ἵνα παρὰχθῇ οὗτος ὁ χάρτης, πόσαι ιδέαι περιέχονται ἐν αὐτῷ γεγραμμένοι· ἀλλ' ἰδέτε, εἰς μίαν στιγμὴν ἡ φλόξ τὸν κατέλαβε, τὸν κατέφαγε, καὶ τί ἔμεινε ; αὕτη ἡ ὀλίγη, μόλις ὁρατὴ τέφρα». Καὶ δεικνύων εἰς ἡμᾶς προσέτι τὸν χάρτην ἀφ' οὗ ἐκαίετο, καὶ πρὶν ἔτι ἀποτεφρωθῇ, παρέβαλλε τὰ ἐπὶ τοῦ μέλανος ἐμβαδοῦ πλανώμενα φλογερὰ ἵχνη πρὸς φανούς, οἵτινες ἐπὶ καταστροφῆς τινος φέρονται ἀνησυχῶς κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις ἐν μέσῳ νυκτὸς ζοφεῶς.

Ὑπὸ τοιούτων εἰκόνων ἔχοντες πεπληγμένην τὴν φαντασίαν ἐστάλημεν νὰ κοιμηθῶμεν, τὰ παιδιὰ, ἡ ἀδελφὴ μου Εὐφροσύνη καὶ ἐγώ, διότι ἡ μικροτέρα μου ἀδελφὴ, νήπιον ἔτι, δὲν ἠγρύπνει ὅσον ἡμεῖς.

Δύο ὥραι εἶχον ἴσως παρέλθει, ὅτε ἄνθρωποι εἰσορμήσαντες εἰς τὸν ἡμέτερον κοιτῶνα μετ' ἐντροπῶν κραυγῶν, μᾶς ἀφύπνισαν αἰφνιδίως. "Αἶμα δ' ἠνέωξα τοὺς ὀφθαλμούς, εἶδον λάμπον πᾶν τὸ ὀμαχτικόν, καὶ ἐν ᾧ μὲ ἔρπαιζον ἐκ τῆς κλίνης, ὀππότεντες εἰς τοὺς ὤμους μου τὸ προστυχὸν ἐνδύμα, ἐστρεψα τοὺς ὀφθαλμούς πρὸς τὰ παράθυρα, καὶ πᾶς ὁ ἀήρ καὶ ἐράνη πλήρης σπινθήρων, ὡς πυκνῶν χρυσῶν ἢ φλεγομένων νιφάδων.

« Πυρκαϊά, πυρκαϊά ! » ἔκραζον οἱ ἄρπαγες ἡμῶν, καὶ ἐπήδησαν κάτω μᾶλλον ἢ ὅτι κατέβησαν τὰς κλίμακας, ἐν ᾧ πᾶσα ἡ οἰκία πέριξ ἦν ἀνάστατος, καὶ οἱ ὑπηρέται ἔτρεχον ἀτάκτως, καὶ σκεῦη ἐσύροντο καὶ κατεκρημνίζοντο ἀπὸ τῶν παραθύρων, καὶ τὰ πάντα ἦσαν τρόμος καὶ σύγχυσις.

Οὕτω μᾶς ἔφεραν εἰς τὸ παραθαλάσσιον, ἐξ οὗ ἔβλεπον μετ' ἐκπλήξεως οὐχὶ ἀμιγοῦς θαυμασμοῦ μεγάλας γλώσσας φλογῶν ἀντανακλωμένας εἰς τὴν ὑγρὰν ἐπιφάνειαν, πάντα δὲ τὸν ἀέρα κατὰφωτον ὡς ἐν πλήρει ἡμέρᾳ, καὶ ῥαγδαίαν πίπτουσαν πέριξ ἡμῶν τὴν πυρίνην βροχήν. Ἀλλὰ ταύτης σπινθήρ ἀνῆψεν αἰφνης τὸν κεφαλόδεσμον τῆς ἀδελφῆς μου φερομένης ἐμπρὸς ἐμοῦ, εἰς τὰς ἀγκάλας ἐνὸς τῶν ὑπηρέτῶν, καὶ παρ' ὀλίγον τὴν κατέκαιεν, ἃν δὲν ἐπρολαμβάνετο.

Ἰᾶν δὲ τοῦτο τὸ θέαμα μοι ἐφαίνετο ὡς πανηγυρικὸν πυρο-
τέννημα, οὐδὲ μοι ἐνέπνευσεν ἵχνης φόβου, ὡς δὲν μὲ εἶχε φοβίσει
καὶ ἡ τὸν τοῖχον ἡμῶν διαρρήξασα πρῶρα τοῦ πλοίου, καὶ ὡς
καὶ αὐτὸς ὁ θάνατος τοῦ ἀγαπητοῦ μοι ἀδελφοῦ Γεωργίου, οὐ καὶ
ἀνὰδοχος ἡμην, μὲ εἶχεν ἀφήσει σχεδὸν ἀνάλγητον. Πολλάκις
δ' ἀνελογίσθην μετὰ πόσης στοργῆς ἢ πρόνοια, προικίσασα τὰ
μικρὰ παιδία διὰ μόνων τῶν παραχρῆμα αἰσθημάτων τῆς χαρᾶς
καὶ τῆς ἀλγηδόνης, τῶν εἰς συντήρησιν αὐτῶν ἀναγκαίων, ἀπὴλ-
λαξεν αὐτὰ τῶν βιαίων συγκινήσεων τῆς λύπης διὰ τὸ παρελθὸν
καὶ τοῦ φόβου διὰ τὸ μέλλον, ἐξ ὧν ἀσκόπως θὰ διεκινδύνευεν ἡ
ἀσθενὴς αὐτῶν ὑπαρξίς, ὡς ἐπὶ τῶν τρυφερῶν ἀνθυλλίων δὲν ἔδωκε
λαβὴν εἰς τὰς καταιγίδας, ὑφ' ὧν πλάτανοι ἐκρίζουνται καὶ
θραύονται.

Οἱ φέροντες ἡμᾶς ἔσπευσαν πρὸς τὰ ἐνδοτερά καὶ τὰ ἄνω τοῦ
χωρίου, στρέφοντες τὰ νῶτα πρὸς τὴν ἐστίαν τῆς πυρκαϊᾶς, τῆς
εἰς ἀπόσπασιν τριῶν ἢ τεσσάρων αἰκίων ἀπὸ τῆς ἡμετέρας, πυρπο-
λουμένης μεγάλης τριωρόφου οἰκίας τῆς οἰκογενείας Μάνου, γυναι-
καδὲλφου νομίζω Ἰακώβου Ῥίζου τοῦ Νερουλοῦ. Πρὸ ὀλίγου ἡ
οἰκογένεια αὕτη, ἥ καὶν τινα τῶν μελῶν αὐτῆς, εἶχον ἐπανέλθει
ἐκ Δακίας, καὶ ἐγὼ εἶχον ἰδεῖ αὐτοὺς ἐπισκεφθέντας τοὺς γονεῖς
μου· ἔπειτα δ' ἐνθυμοῦμαι ὅτι πολὺς ἐγένετο λόγος περὶ τοῦ πλούτου
ὃν ἐκ τῆς μεμακρυσμένης χώρας ἐκόμισαν. Παρ' αὐτοῖς διὰ νυκτὸς
ἐξερράγη τὸ πῦρ, ἐκ τοῦ δωματίου τοῦ υἱοῦ τῆς οἰκογενείας Γεωρ-
γίου, κατὰ μὲν τινὰς τυχαίως, κατ' ἄλλους ἐκ χημικῶν παρα-
σκευασμάτων περὶ ἃ ἡσχολεῖτο ὁ νέος Γεώργιος, καὶ κατὰ τοὺς
δυσμενεστέρους, ἐξ αἰσχροκερδῶν προθέσεων ἐπίτηδες ἀναφθέν.
Ἐπειδὴ δὲ τὸ δωματίον τοῦτο ἦν σχεδὸν πρόσγειον, καὶ παρὰ
τὴν εἴσοδον τῆς οἰκίας, διεδόθη τὸ πῦρ ἀμέσως εἰς τὴν κλίμακα,
καὶ κατέστησε τὴν διεκφυγὴν σχεδὸν ἀδύνατον.

Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ Γεώργιος ἐσώθη, καὶ ἦν ὁ μετὰ ταῦτα ἐπὶ
πολλὰ ἔτη ὡς γενικὸς Πρόξενος καὶ ἐπιτετραμμένος τῆς Ἑλλάδος
ἐν Νεαπόλει διατελέσας, ἐπὶ παιδείᾳ δέ, καὶ μάλιστα ἐπὶ γλωσ-

σομαθεία διαπρέψας, καὶ πολιτικὰς πραγματείας περὶ πολιτείας καὶ ἐκκλησίας ἐκδούς, λίαν ἐπαινετὰς πρὸ πάντων διὰ τοῦ ὕψους αὐτῶν τὴν ἀκρίβειαν καὶ τὴν χάριν. Ἐγένοντο ὅμως παρανάλωμα τοῦ ἀγρίου πυρὸς οἱ γονεῖς αὐτοῦ καὶ οἱ ἀδελφοὶ καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ, καὶ ἄλλοι συγγενεῖς καὶ οἰκέται, ἐν ὅλοις δεκαεπτὰ ἄτομα, καὶ τὴν ἐπομένην κυριακὴν, ὅτε οἱ γονεῖς μου μ' ἔφερον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἡ μεγίστη αὕτη συμφορὰ ἦν τὸ κοινὸν ἀντικείμενον ὁμιλίας πάντων τῶν συναντωμένων, καὶ ἐν μέσῳ γενικῆς κατανύξεως ἐψάλλη μνημόσυνον τῶν κατακαέντων, καὶ ἐλέγετο ὅτι εἰς τὰς ἀνασκαφὰς αἵτινες ἐξηκολούθουν εἰσέτι, δὲν ἔπαυον ἀνευρισκόμενα ὅστ' ἀπηνθρακωμένα κατατεθέντα πάντα εἰς τάφον κοινόν. Καὶ πολ-
 λὰς δὲ τραγικωτάτας περιπετείας διηγοῦντο τοῦ φοβεροῦ ὁράματος, ὡς ὅτι ἡ Κ^α Μάνου ἐξήρχετο ἑρμαια τῆς οἰκίας, ἔχουσα ὑπὸ μάλης ὅ,τι ἐνόμιζεν ὅτι ἦτο τὸ σωθὲν βρέφος τῆς. Ἀλλ' αἰφνης ἀνεκάλυψεν ὅτι, ἐν τῷ θερμῷ τοῦ πνεύματός τῆς, ἀντ' αὐτοῦ εἶχεν ἀρπάσει καὶ ἔσωσεν ἐν πεπνυμένῳ ἐκεῖ πρὸ παρατυχόν. Τότε ὥρμησε πάλιν ἐν ἀπελπισίᾳ μεταξὺ τῶν φλογῶν, ζητοῦσα τὸ τέκνον τῆς, ἀλλὰ νὰ ἐξέλθῃ πλέον δὲν ἤδυνήθη, καὶ κατεκάη ὡς καὶ αὐτό. Ἐτέρα νεᾶνις, μία τῶν θυγατέρων, ὥρμησε πρὸς τὸ παράθυρον ἵνα ῥιφθῇ ἐξ αὐτοῦ· εἶδεν ὅμως τὸ ὕψος, καὶ φοβηθεῖσα ἀπесύρθη καὶ κατεφλέχθη. Ἐσώθησαν ὅμως ὡς ἐκ θαύματος, καὶ διὰ τῆς ἡρωϊκῆς ἀφοσιώσεως τινῶν τῶν προσδραμόντων, μέλη τινὰ τῆς ἐξολοθρευθείσης οἰκογενείας, ἐν οἷς ἡ ἀδελφὴ τοῦ οἰκοδεσπότη, Κυρία Νέγρη, μετὰ τῶν τριῶν βρεφῶν αὐτῆς, τοῦ ἔκτοτε ἐπὶ παιδείᾳ καὶ εὐπορίᾳ γνωστοτάτου γενομένου ἐν Ἑλλάδι Κωνσταντίνου Νέγρη, τοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ ζήσαντος καὶ ἀποθανόντος Ἀλεξάνδρου, καὶ τῆς ἐν Ἀθήναις ὑπὸ πάντων ἀγαπωμένης καὶ ἐκεῖ θανούσης ἀδελφῆς αὐτῶν Σουλτάνας, τῆς εἶτα Κ^ας Μιμῆ. Καὶ τότε μὲν ἡ Κυρία Νέγρη ἀπέφυγεν οὕτω τὸν ὀλέθριον τῶν φλογῶν θάνατον. Ἀλλ' ὑπὸ τὰς ἀπαισίους ἐκείνας ἐντυπώσεις, καὶ τῆς ἀθρόας ἐνσκήψεως τοιούτων διὰ μιᾶς συμφορῶν, τὸ πνεῦμά τῆς ἐταράχθη, καὶ μετ' οὐ πολλὰ ἔτη, εἰς μίαν τῶν νήσων τῆς Προποντίδος

οἷον ἐφυλάττετο, ἐν ᾧ προσήυχετο πρὶν ἢ κατακλιθῆ, τὸ κρά-
σεδον τοῦ χιτῶνός της, πλησιάσαν κατὰ τύχην εἰς τὸν λύχνον,
ἤλαψεν, αἱ φλόγες τὴν περιεκύκλωσαν, καὶ ἐντὸς ὀλίγου ἔπεσε
νύκρᾳ, ὡς ἂν ἐπέπρωτο νὰ μὴ διαφύγῃ τὴν φεβερὰν εἰμαρμένην
τῆς οἰκογενείας της.

Δὲν περιορίσθη δὲ εἰς μόνην τὴν δυστυχῇ ἐκείνην οἰκίαν τὸ
πυρφόγον στοιχεῖον, περὶ οὗ ὀλίγας πρὶν ὥρας ἐχαριεντίζετο μεθ'
ἡμῶν ὁ πατήρ μου, ἀλλὰ καὶ ἄλλας πολλὰς ἀπετέφρωσε, χωρὶς
ὅμως ἄλλων ἀνθρωπίνων θυμάτων, διότι οἱ ἔνοικοι εἶχον τὸν καιρὸν
νὰ σώσωσι καὶ τὴν ζωὴν των. Ὁ δὲ πατήρ μου, ἀφ' οὗ ἐναπέ-
θεσεν ἡμᾶς εἰς οἰκίαν τινὰ ἀσφαλῆ, ἣ καὶ τότε ἔτι θεωρουμένην
ὡς τοιαύτην εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ χωρίου, ἐπέστρεψεν ἀμέσως εἰς
τὸ θέατρον τῆς καταστροφῆς, ἵνα προσπαθήσῃ νὰ θέσῃ ἐν ἀσφαλεῖ
τὰ τῆς οἰκίας, καὶ ἰδῇ εἴ τι δύναται καὶ πρὸς αὐτῆς τὴν διάσωσιν.
Καὶ τοῦτο μὲν δὲν κατώρθωσε, διότι ἡ πυρκαϊὰ ἐπενέμετο λυσσώ-
δως τοὺς ἐγγίοντες ἐκείνους οἴκους, τοὺς ἐξώθεν ὡς ἐπίτηδες πρὸς
τροφὴν αὐτῆς ἡλειμμένους δι' ἐλαισχρομάτας καὶ ὅπου αἱ φλόγες
αὐτῆς δὲν ἔφθνον, ἐπέτων μακρὰν σπινθήρες, καὶ τὸ κινδυνωδέ-
στερον, καρφία πεπυρακτωμένα, ἅτινα ἐμπηγνύμενά εἰς τοὺς τοί-
χους, ἀνῆπτον νέας ἐστίας πυρός. Οὕτω κατεκάη μέχρι θεμελίων
ὁ οἶκος ἡμῶν καὶ ὁ παρακείμενος οἶκος τῆς θείας μου, καὶ δίκαιον
εἶναι νὰ μὴ παρασιωπήσω τὸν μεγάλως ἡμᾶς λυπήσαντα θάνατον
τοῦ οἰκοφύλακος ἡμῶν μολοσσοῦ, Μπαλάνου καλουμένου, ὅστις
βλέπων τὸν θόρυβον καὶ τὴν συρροὴν περὶ τὴν οἰκίαν ἣν ἐφρούρει,
καὶ μὴ θελήσας νὰ ἐγκαταλείψῃ αὐτήν, ἐκάη, ἥρωϊκὸν θῦμα τῆς
ἐνδομύχου συναισθήσεως τοῦ καθήκοντος.

Πάντα δὲ τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ σκεύη, ἑπιπλα καὶ ἐνδύματα, κα-
τώρθωσεν ὁ πατήρ μου δι' οὐχὶ ἀκινδύνων ἀγώνων νὰ διασώσῃ καὶ
κατακλείσῃ εἰς λιθόκτιστον καὶ θολωτὴν ἀποθήκην, ἣτις ἐξετείνετο
ὑπὸ ἐν τῶν ἀνδρῶν (σετίων) τοῦ κήπου. Ἀλλὰ μετὰ δύο ἢ
τρεῖς ἡμέρας, ὅτε τὰ ἐρείπια τῆς πυρκαϊᾶς, ὑφ' ἧς τὸ πῦρ ἐξακο-
λουθεῖ συνήθως ἐπὶ μακρὸν ἔτι χωνευόμενον, ἐψυχράνθησαν ἱκανῶς

ὥστε νὰ καταστῶσι βατά, ἐλθὼν ἠνέωξε τὸ ὑπόγειον, καί, ὦ τοῦ θλιβεροῦ θεάματος! Πάντα τὰ ἐν τῇ ἀποθήκῃ εἶχον ἀποτεφρωθῇ. Ἐν τῶν δένδρων τοῦ ὑπερκειμένου κήπου εἶχε κατὰ ὡς λαμπάς, καὶ αὐτοῦ αἱ ῥίζαι σχίζουσαι τὴν θολωτὴν ὀροφὴν, εἰσεχώρουν εἰς τὸ ὑπόγειον, καὶ ὑπῆρξαν οἱ ὀχετοὶ δι' ὧν τὸ πῦρ εἰσεχώρησεν εἰς τὸ νομιζόμενον ἐκεῖνο ἄσυλον, καὶ κατηνάλωσε τὰ πάντα. Οὕτως ἐμένομεν ἄστεγοι, καὶ πάντων τῶν εἰς τὸν βίον ἀναγκαίων ἐστερημένοι. Τοιοῦτος ἦν τότε ὁ διηνεκὴς κίνδυνος πάντων, τῶν χριστιανῶν τοῦλάχιστον, κατοίκων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διότι τοῖς Τούρκοις ἐπετρέποντο αἱ λιθοκτιστοὶ οἰκίαι, τὸ νὰ κατακλίνωνται τὸ ἐσπέρας εὐποροὶ, καὶ τὸ πρωὶ νὰ ἐγείρωνται ἐπαιτῶν πενέστεροι. Κατὰ παράδοξον δὲ σύμπτωσιν, τὰ βιβλία μὴ δυνηθεὶς νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὴν ἀποθήκην ἐκείνην, οὕσαν ἤδη πλήρη, ἠναγκάσθη νὰ ῥίψῃ ὁ πατήρ μου εἰς παρακειμένην τινὰ ὀπήν, καὶ νὰ τ' ἀφῇς εἰς τὴν τύχην τῶν καὶ ταῦτα μόνον ἐσώθησαν! Ἐκάτησαν δὲ μετὰ τῶν σκευῶν καὶ αἱ τῶν προγόνων εἰκόνες, ὅπερ θεωρῶ ὡς ἀνεπανάρθωτον ζημίαν διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἀρχαιοτέρας ἱστορίας, τοῦ βίου καὶ τῆς τέχνης τῶν Ἑλλήνων ἐν Κωνσταντινουπόλει, διότι αἱ εἰκόνες αὗται, καθ' ὅσον δύναμαι νὰ κρίνω, ἦσαν μνημεῖον μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδός του.

Τὰς πυρποληθείσας δ' οἰκίας δὲν ἐδυνήθησαν ν' ἀνοικοδομήσωσι πλέον ὁ πατήρ καὶ ἡ θεία μου, ἀλλ' ἔμενον τὰ κατακεκαυμένα οἰκόπεδα (βιρανέδες) μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε δημεύσαντες αὐτὰ οἱ Ὀθῳμανοὶ, τὰ ἐπώλησαν, ἠνωμένα καὶ αὐθις, ὡς ἦσαν κατ' ἀρχάς, εἰς τινὰ Ἀρμένιον, ὅστις ἐπωκοδόμησε μεγάλην οἰκίαν, καὶ ἐφύτευσεν αὐθις τοὺς κήπους. Παρ' αὐτοῦ δ' ἐξηγόρασε πάλιν τὸ κτῆμα ἡ Πύλη ἐν ἔτει 1873 καὶ ἐδωρήσατο αὐτὸ εἰς τὴν Ἰταλικὴν κυβέρνησιν, διὰ θερινὴν πρεσβείαν αὐτῆς.

Τὴν δ' ἐπαύριον ἀμέσως τῆς συμφορᾶς ἡ μάμμη μου, ἐλθοῦσα ἐκ Μεγάλου Τρεύματος, ἐκόμισεν ἐνδύματα καὶ ἄλλα κατεπείγοντα βοηθήματα εἰς τὴν οἰκογένειαν, εἰς ἣν, ὡς καὶ εἰς πάντας τοὺς παθόντας πολλαχόθεν παντοῖαι ἐδίδοντο συμπαθείας ἐνδείξεις.

Μετωκήσαμεν δ' εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Κυρίας Χουρμουζάκη, ἀνδρα-
 ἐλφης τῆς θείας μου Κυρίας Γεράκη, ἐνοικιασθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πα-
 τρός μου, εὐρύχωρον δὲ καὶ παραθαλασσίαν, κειμένην ἐπὶ τοῦ
 περικρωτηρίου εἰς ἣν θέσιν κατέχει σήμερον τὸ ξενοδοχεῖον τῶν Θερα-
 πείων, καὶ ἔχουσιν ὀπισθεν κῆπον, πρὸς ὃν ἔφερε γέφυρα ἐκ τοῦ
 ἄνω ὀρόφου.

Εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην ἐμείναμεν ὁλόκληρον ἔτος. Τὸ δ' ἐκεῖ
 ἐπισημότερον δι' ἡμᾶς συμβᾶν ἦν ὅτι ἀπὸ τῆς πυρκαϊᾶς ὁ πατήρ
 μου ἔπαυσε διδάσκων ἡμᾶς ἀπ' εὐθείας, καὶ μᾶς ἔδωκεν οἰκοδιδά-
 σκαλον, τὸν υἱὸν ἀρχαίου κωπηλάτου τοῦ πάππου μου, ὅστις συν-
 ὁρομῇ τοῦ πατρός μου εἶχε σπουδάσει, καὶ ἐλέγετο ὅτι διεκρίθη εἰς
 τὸ σχολεῖον τῶν Θεραπειῶν. Ὑψηλός, ἰσχνός, ποδῆρη φέρων
 φαιὸν ἐπενδύτην (τζουπέν), καὶ τοῦ αὐτοῦ χρώματος ὑψηλὸν κωνο-
 εἰδῆ πῖλον εἰς τὴν κεφαλὴν, ὡς ἐφορεῖν αἱ τότε τῆς ὑποδεεστέρας
 τάξεως λογιώτατοι, αὐστηρὰν δ' ἔχων τὴν ἔκφρασιν τοῦ προσώ-
 που, καὶ ὀλίγον τι παραβλώψ, ἐνεπαύει εἰς ἡμᾶς περισσότερον φόβον
 παρά συμπάθειαν, καὶ πρὸ πάντων μᾶς ἐυστηρέσκει ὅτι οὐδέποτε
 ἐδυνάμεθα νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὴν διδασκαλίαν του, διότι ἂν τί ποτε
 ἔλεγεν ἀστειευόμενος, καὶ τοῦτο εἶχε τὸν τόνον τῆς ἐπιπλήξεως.
 Οὕτως, ἐπειδὴ τὸ σπουδαστήριον ἡμῶν ἦτο μικρὸν ὀωμάτιον εἰς τὸν
 κῆπον ἀφορῶν, ἀλλ' ὡς δίοδος χρησιμεῦον συγχρόνως ἐκ τοῦ ὑπε-
 ρώου, ὁ δὲ πατήρ μου ἵνα μὴ ἐνοχλώμεθα εἰς τὰ μαθήματα, καίτοι
 περιοριζόμενα εἰσέτι εἰς τὰς στοιχειωδεστάτας ἀρχὰς τῆς γραμμα-
 τικῆς, ἐπρονόησε νὰ μᾶς παραχωρήσῃ εἰς τὸν κατώτερον ὄροφον
 σπουδαστήριον εὐρύχωρον, ἀθόρυβον, καὶ ὠραίαν ἔχον ἄποψιν ἐπὶ
 τοῦ Βοσπόρου, ὥστε ἐπιστεύομεν ὅτι πολὺ θὰ ηὐχαριστεῖτο διὰ
 τοῦτο ὁ διδάσκαλος, ἐπιτραπέντος αὐτῷ καὶ νὰ κατοικῇ εἰς αὐτό.
 Ἀλλὰ τὴν πρώτην ἡμέραν ὅτε ἤλθομεν πρὸς αὐτὸν ἐν τῇ νέᾳ του
 κατοικίᾳ, ἄνω καὶ κάτω περιπατῶν συνωφρυωμένος, μετὰ φυσιο-
 γνωμίας ἥτις οὐδὲν προσηνὲς ἀνήγγελλε, καὶ μετὰ φωνῆς ἣν ἡμεῖς
 κᾶν ἐξελαμβάνομεν ὡς ὀργίλην, «Αἶ, μᾶς εἶπεν, εὐχαριστηθῆτε
 τώρα. Νά, ἐδῶ ἔχετε θάλασσαν (δεικνύων τὸν Βόσπορον), ἐδῶ

ἔχετε λουλούδια καὶ περιβόλια» (δεικνύων ἄθλια τινὰ ἄνθη ἀτέ-
χως βεβαμμένα εἰς τοὺς τοίχους τοῦ δωματίου). Ἡμεῖς δ' ἀκού-
οντες παῦτα ἐπτοούμεθα, διότι ἡδυνατούμεν νὰ ἐννοήσωμεν ἂν
σπουδάζῃ ἢ παίζῃ, ἂν εὐχαριστῇται εἰς τὴν λαμπρὰν τῆς θαλάσ-
σης ὄψιν, ἢ ὀργίζεται διὰ τὰ ἄκομψα ἄνθη τ' ἀντικαθιστῶντα τοῦ
κήπου τὴν πρασινάδα. Καὶ τοῦτο μὲν ἀπομνημονεύω ὡς παράδειγμα
τοῦ ἀλλοκότου τρόπου καὶ χαρακτῆρος τοῦ υἱοῦ τοῦ κωπηλάτου
καὶ ὡς ἐξήγησιν τοῦ διατί πολὺ ὁ τρόπος αὐτοῦ δὲν μᾶς εἴλ-
κυεν· ἀλλ' ὅτε ποτέ, θυμωθεὶς κατὰ τῆς ἀδελφῆς μου διότι δὲν
ἤξεύρω τι ὀρθῶς δὲν ἀπήγγειλε, τὴν ἔλαβεν ἐκ τῆς κόμης καὶ τὴν
ἐκτύπησε, τότε ὁ πατήρ μου εὗρεν ἀνοίκειον τὴν αὐστηρὰν ταύτην
χειρονομίαν καὶ ἀπέπεμψε τὸν ὀξύθυμον διδάσκαλον, ὃν ἐγκατα-
λείπομεν ἐνταῦθα, μέλλοντες νὰ εὗρωμεν αὐτὸν αὖθις καὶ πολλάκις·
διότι ἄφ' οὗ μετὰ ταῦτα ἠκολούθησε τὸν ἐξάδελφον τοῦ πατρός
μου Νικόλαον Σουλουτσαίρογλου ὡς ἰδιαίτερος αὐτοῦ Γραμματεὺς
εἰς Βουκουρέστιον, εἰς μεταγενέστερους χρόνους διέπρεψεν ἐν ταῖς
Βουλαῖς καὶ ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῆς Ἑλλάδος. Ἦν δὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ
Δημήτριος Χρηστίδης.

Εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην εἶχον ἤδη ἱκανῶς τὴν ἐπίγνωσιν τῶν περὶ
ἐμὲ γινομένων, ὥστε νὰ βλέπω ὅτι ὁ πατήρ μου, ἕνεκα τῆς γενικῆς
του παιδεΐας καὶ τῆς γλωσσομαθείας του, διετέλει εἰς σχέσεις μετὰ
ξένων διπλωματῶν, ἰδίως τῶν τῆς Γαλλικῆς πρεσβείας, ἥτις εἶχε
καὶ τότε τὸ πρεσβευτικὸν κατὰστημα ὅπου καὶ νῦν ἐν Θεραπείαις
κείμενον ἀμέσως παρὰ τὴν πυρποληθεῖσαν ἡμετέραν οἰκίαν, καὶ
εἰς ἡμᾶς ἐπέτρεπεν ἐλευθέραν τὴν εἴσοδον καὶ περιδιάθασιν εἰς τοὺς
τοῖς ἡμετέροις κήποις παρακειμένους ὠραίους τῆς παραδείσου. Ἐπε-
σκέπτετο δ' ἡμᾶς συνεχῶς εἰς τῶν γραμματέων τῆς πρεσβείας,
Κος Borpère καλούμενος, ἀνὴρ μεσήλιξ, ζωηρὸς ὡς Γάλλος,
συνεχῶς καὶ πολλὰ περὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἰδίως δὲ
περὶ τοῦ Ναπολέοντος εἰς τὸν πατέρα μου διηγούμενος, καὶ φιλό-
φρων πρὸς ἡμᾶς τὰ παιδία, μεθ' ὧν προθύμως ἐπαιζεν, ἡξεύρων
ὀλίγα Ἑλληνικά. Τὸν διετήρησα δὲ δι' εὐγνώμονος μνήμης καὶ

ὅτι εἰς αὐτὸν ὠφείλομεν μεγάλην τινὰ εὐχαρίστησιν ἥτις ἐκτά-
 κως μᾶς ἐπετράπη μίαν ἐσπέραν. Ἐλθὼν εἰς ἡμᾶς ἐντὸς τῆς
 ἡμέρας, διηγήθη ὅτι ἀξιοθέατος φωτοχυσία ἔμελλε νὰ τελεσθῇ εἰς
 τὴν Ῥωσικὴν πρεσβείαν ἐν Βουγιούκ-δερέ, καὶ παρακινήσας τοὺς
 γονεῖς μου νὰ ὑπάγωσι, συνηγόρησε καὶ ὑπὲρ ἡμῶν τῶν μικρῶν,
 ὅτι δὲν πρέπει νὰ στερηθῶμεν τοιούτου θεάματος. Καὶ τῷ ὄντι,
 κατ' ἐξαίρεσιν τοῦ κανόνος, καθ' ὃν κατεκλινόμεθα ἐνωρίς, μᾶς
 ἐπετράπη νὰ συμπλεύσωμεν τὴν ἐσπέραν ἐκείνην μετὰ τῶν γονέων.
 Φωτοχυσίας βεβαίως πολλάκις εἶδον ἐκτοτε λαμπροτέρας, ἀλλὰ
 βεβαίως οὐδεμίαν ἐναπολιποῦσάν μοι τοιαύτην ἐντύπωσιν ὥστε
 εἰσέτι ἐν τῇ μνήμῃ μου ἀκτινοβολεῖ, καὶ διότι ἦν ἡ πρώτη ἣν εἶδον,
 εἰς ἡλικίαν μάλιστα ἐν ἣ πολὺ ἐστὶ τῆς φαντασίας τὸ εὐκί-
 νητον καὶ θαυμαστικόν, ἀλλὰ καὶ διότι ἀληθῶς ἐξαίσιον ἦν τὸ
 θέαμα τῶν μυριάδων πολυχρόων λίγνων, πολλαπλασιαζομένων εἰς
 τὸ κάτοπτρον τῆς θαλάσσης, ὅπου μετὰ τῶν εἰς αὐτὸ ἀντανακλω-
 μένων ἀστέρων τοῦ στερεώματος, καθ' ὅσον δὲν ἐκάλυπτον αὐτὸ
 αἱ χιλιάδες ἀκατίων, φερόντων ὅτι ἔρχοντο εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν
 κοινωνίαν, οὐχὶ δὲ καὶ Ὀθωμανούς, ὅτι οὗτοι δὲν κατεδέχοντο
 τότε νὰ μετέχωσιν οἷας δῆποτε διασκεδάσεως τῶν Χριστιανῶν, καὶ
 ἔτι ὀλιγώτερον εἶχον ὄρεξιν νὰ τιμήσωσι διὰ τῆς παρουσίας των
 τὴν ἑορτὴν τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας· διότι ἡ ἐπαύριον ἦν
 ἡ ἑορτὴ τοῦ Ἁγίου Ἀλεξάνδρου (30 Αὐγ.). Ἡμεῖς δὲ ταύτην
 ἑορτάζομεν πάντοτε παρὰ τῷ Αὐθέντῃ Ἀλέκο-Βόδα.

Δὲν ἐνθυμοῦμαι ὃ ἂν τότε ἦ ἂν πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς μ' ἔφεραν ἢ
 μὲ εἶχον φέρει οἱ γονεῖς μου διὰ ταύτην τὴν ἑορτὴν εἰς τὸ μονα-
 στήριον τῆς Παναγίας ἐν Χάλκῃ, ὅπου κατῴκει τότε ὁ ἡγεμὼν,
 ὢν ἰδιοκτήτης αὐτῆς. Ἀλλ' ἔχω ἔτι διὰ μνήμης ὅτι εἶχον ἤδη
 ἱκανῶς ἀνεπτυγμένον τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ ἐν τῇ φύσει, ὥστε νὰ
 θαυμάζω τὴν ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου εὐρείαν ἄποψιν ἐπὶ τῆς Προ-
 ποντίδος καὶ τὸν περικαλλῆ *Τερσανὰν* (νεώριον), καὶ τὸ *Τσαμ-
 λιμάνι* (Πιτύων λιμένα). Ἐνθυμοῦμαι δὲ προσέτι ὅτι κατὰ τὴν
 ἐπιστροφὴν σφοδρὸς κυματισμὸς μᾶς κατέλαβεν, ὅστις ἐμὲ μὲν, ὡς

παιδίον ἄπειρον, ὀλίγον ἐφόδισεν, ἀλλὰ κατὰ τὴν κρίσιν τῶν περὶ ἐμέ, ἔφερεν εἰς κίνδυνον τὸ ἱστιοφόρον ἡμῶν πλοιάριον, δι' ὃ καὶ ἀπεβιβασθέντες ἅμα ἐδυνήθημεν, ἐξηκολουθήσαμεν τὸ ἐπίλοιπον τῆς πορείας πεζοί.

Μικρὸν μετὰ ταῦτα μὲ συμπαρέλαβον οἱ γονεῖς μου ἐσπέραν τινὰ καὶ εἰς ἄλλο δημόσιον θέαμα, εἰς μεγάλην ἐστίασιν, ἣν δὲν ἤξεύρω εἰς τίνα περίστασιν, καὶ τίς ἔδιδεν, ἂν οἱ Ὁθωμανοὶ ὑπουργοὶ εἰς τοὺς ξένους ἢ τ' ἀνάπαλιν· εἰς τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν τοῦ Βοσπόρου, εἰς τὰ καλούμενα **Τσαῖρια**, σκηναὶ εἶχον στηθῇ, ὧν ἡ μεγίστη, χρυσοστόλιστος καὶ κατάφωτος ἐντός, ἦν πλήρης Εὐρωπαϊῶν διπλωματῶν, τῶν κυριῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἐπισημοτάτων Ὁθωμανῶν, ἐκείνων εἰς οὓς τότε οἱ ὑπ' αὐτοὺς Χριστιανοὶ οὐδὲν ἀναβλέψωσιν ἐδύναντο ἀκινδύως. Πέριξ δὲ ἦν ἀπειράριθμος ὄχλος περικεχυμένος, εἰς ὃν κατηρθμύμεθα καὶ ἡμεῖς, καθ' ὅσον οὐδὲν δικαίωμα εἶχομεν νὰ εἰσελθώμεν εἰς τὸν ἄδυστον, καὶ μόνον διὰ τῆς εἰσόδου, ἢ διὰ τῶν ῥωγμῶν τοῦ ὑδάτος τῆς σκηνῆς ἐβρίσκομεν κλοπιμαῖα βλέμματα. Ἀλλὰ καὶ οὕτω μᾶς ἀνεκάλυψεν ἐν τῷ σκότει ἐν ᾧ ἐκρυπτόμεθα εἰς τῶν ευδαιμόνων τῶν ἐν τῇ σκηνῇ, ὁ φίλος ἡμῶν **Borperre**, καὶ ἐλθὼν μᾶς ἔφερε παγωτά, σπάνιον τότε ἐντρυφήμα ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπου ἐθεωροῦντο ὡς φραγκικὴ πολυτέλεια. Ἐγὼ δ' ἐγευόμην τότε κατὰ πρῶτον τῆς ψυχρᾶς αὐτοῦ ἡδονῆς, δι' ὃ ἴσως καὶ διετήρησα μέχρι τοῦδε τὴν ἐσπέραν ἐκείνην εἰς τὴν ἐνθύμησίν μου.

Ἐντός τοῦ ἔτους εἶχεν ἐπιστρέψει ἐκ τοῦ Αἰγαίου ὁ Κος Νικόλαος Μάνος, *Διερμηνεὺς* τοῦ Στόλου, ἢ τῆς *Ἀσπρης θαλάσσης*. Ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπῆρχον τότε δύο *Διερμηνεῖς* ἀμφοτέροι μεταξὺ τῶν ἐπισημοτέρων Ἑλλήνων λαμβανόμενοι. Ὁ εἰς ἣν ὁ Μέγας *Διερμηνεὺς*, τὸ κυριώτερον ὄργανον τῆς Κυβερνήσεως πρὸς τοὺς ξένους πρέσβεις, καὶ διὰ τὴν διπλωματικὴν ἀνικανότητα τότε τῶν Ὁθωμανῶν, ὁ ἀληθὴς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῆς ἐπικρατείας, ἐν ᾧ ὁ κατ' ὄνομα ἦν ὁ Ὁθωμανὸς *Ρεῖζ-Ἐφένδης*. Ὁ δ' ἕτερος ἦν ὁ τῷ Ὁθωμανῷ ναυάρχῳ προσαρτώμενος ὅτε, ὡς νο-

ίζω, κατ' ἔτος ἐξέπλεε μετὰ τοῦ στόλου εἰς τὸ Αἰγαῖον πρὸς αὐτικάς δῆθεν γυμνάσεις, συγχρόνως ὅμως καὶ κυρίως ἵνα ἐξασκῇ καὶ καθιστᾷ ἐπαισθητὴν τὴν Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν νήσων, διότι αἱ πολλαὶ ἐξ αὐτῶν οὐδ' Ὀθωμανικὰς ἀρχὰς οὐδ' Ὀθωμανικοὺς κατοίκους κἂν ἔχουσαι, δὲν ἠσθάνοντο ἄλλως τὸν ζυγὸν τῶν κρατούντων εἰμὴ ἐκ τῆς ἐλλείψεως πάσης κυβερνητικῆς προνοίας, καὶ ἐκ τῆς περιοδικῆς καὶ στιγμιαίας, ἀλλ' οὐχ ἥττον βαρείας καταπιέσεως ἐπὶ τοῦ ἔκπλου τοῦ Σουλτανικοῦ στόλου.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐνταῦθα διοικουμένους, τὴν Τουρκικὴν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀγνοοῦντας, τὸ κυρίως ὄργανον τῆς ἀρχῆς ἦν εὐτυχῶς δι' αὐτοὺς ὁ συνοδεύων τὸν Ναύαρχον (*Καπετὰν Πασᾶν*) διερμηνεὺς, διὰ τοῦτο μεγάλην ἀπέκτα οὗτος ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν Νησιωτῶν, καὶ πολλάκις ἐπέστρεφε πλούσια δῶρα λαβὼν παρ' αὐτῶν.

Τοιαῦτα ἦλθε φέρων καὶ ὁ Κ. Μάνος, ἀλλ' ἀνὴρ φιλόλαος καὶ πεπαιδευμένος ἠγάσας ἔλαβε καὶ ἐκόμισεν εἰς Κωνσταντινουπόλιν ἀντικείμενα πολυτιμώτατα μὲν δι' αὐτὸν, εὐλοδοῦσάπανα δὲ διὰ τοὺς προσφέροντας, συλλογὴν ἀγαλματικῶν προτομῶν καὶ ἄλλων ἀρχαιοτήτων, ἃς ἐδυνήθη νὰ συλλέξῃ ἐπὶ τῆς περιοδείας του. Ταῦτα ἵνα ἰδῶ ὠδηγήθην καὶ ἐγὼ ὑπὸ τοῦ πατρός μου εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κ. Μάνου, καὶ ἄλλως δὲν δύναμαι νὰ ἐξηγήσω τὸν θαυμασμόν, ὃν μοὶ ἐνέπνευσεν ἡ θεὰ αὐτῶν, μάλιστα τινῶν προτομῶν, ὧν ἡ καλλονὴ καὶ τοῦ μαρμάρου ἡ καθαρότης διατηρεῖται εἰσέτι ζωηρὰ εἰς τὴν μνήμην μου, εἰμὴ διὰ τῶν ἐξηγήσεων ἃς ὁ πατήρ μου μοὶ ἔδωκε, καθιστῶν με προσεκτικὸν εἰς τὸ κάλλος τῶν ἀριστουργημάτων ἐκείνων, καὶ προσπαθῶν νὰ μοὶ ἐμπνεύσῃ ἐνθουσιασμόν πρὸς τὰ ἔργα τῶν προπατόρων. Διότι τοιοῦτος ἦτον ὁ πατριωτισμός του, ὥστε καὶ τότε, καὶ μετὰ ταῦτα, ὅτε εἰς ὑψηλὰς προήχθη ἀξίας, σκοπὸν σταθερὸν εἶχεν, μετ' οὐ πολὺ, ἂν ἄλλα γενναιότερα σχέδια ἢ ὄνειρά του δὲν ἐτελεσφόρουν, ν' ἀποσυρθῇ καὶ ἐγκαταστῇ εἰς νῆσόν τινα τοῦ Αἰγαίου, ἵνα ἐκεῖ ζῇ ἐν μέσῳ Ἑλλήνων, καὶ ὅσον ἐνδέχεται ὀλιγώτερον ὑπὸ τὸν ζυγόν. Ἡ πρόθεσις δ' αὕτη ἦν

ἡ κυριωτέρα αἰτία δι' ἣν δὲν ἀνωκοδόμησε πλέον ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν πυρποληθεῖσαν οἰκίαν μας.

Μετ' ἐτησίαν, νομίζω, διαμονὴν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Κας Χουρμουζάκη μετέβημεν εἰς ἄλλην πολὺ μικροτέραν, πιθανῶς διότι μετὰ τὴν πυρκαϊάν οἱ γονεῖς μου ἦσαν εἰς οἰκονομικὰς δυσχερείας.

Ἦν δ' ἡ οἰκία αὕτη οὐχὶ πλέον παραλία, ἀλλ' ἐντὸς τοῦ χωρίου, παρὰ τὴν ἐκκλησίαν· καὶ ἤδη ἀναλογίζομαι ὅποιον εὐεργέτημα τῆς προνοίας ἐστὶ τὸ εὐπλαστον τῆς διαθέσεως τῶν παιδίων, εὐκόλως καὶ ἀλύπως ἐθιζομένης εἰς τὴν κοινωνικὴν βαθμίδα καὶ τὸν τρόπον τοῦ βίου, ὃν ἡ τύχη ὀρίζει ἐκάστῳ. Οὕτως ἐγώ, ὁ τραφεὶς ἐν μεγάλας οἰκίαις καὶ παρὰ τὴν φαιδρὰν ὄχθην τῆς θαλάσσης, οὐδὲν αἶσθημα δυσθυμίας ἐνθυμοῦμαι καταλαβόν με ὅτε μετέβημεν εἰς τὴν στενόχωρον καὶ πάσης θέας ἐστερημένην νέαν κατοικίαν ἡμῶν.

Καθ' ὃ τῆς ἐκκλησίας πλησιέστατοι γείτονες, ἴσως καὶ διότι δὲν ἐλπιζομένην πλέον βρίσκει, συνεχέστερον ἢ πρὶν, ἀνὰ πᾶσαν κυριακὴν καὶ εὐροτήν, μ' ἔφερον τότε εἰς αὐτὴν οἱ γονεῖς μου· καὶ ἡ θέσις τοῦ πατρός μου, ἐνεκα τῆς τε ἐπιστημότητος αὐτοῦ ἐν τῷ χωρίῳ καὶ ἐνεκα τῆς ἀτομικῆς ὑπελήψεως ἧς ἀπελάμβανεν, ἦν ἡ παρὰ τὸν θρόνον τοῦ ἀρχιερέως, ὅστις ἰδιαζόντως μὲ κύνόει, καὶ κατὰ τὸ Πάσχα ἡμην πλήρης χαρᾶς διότι εἰς τὸ τέλος τῆς λειτουργίας ἔδωκε τὸ πρῶτον ἐρυθρὸν αὐγὸν εἰς ἐμέ. Ἦν δ' ὁ ἀρχιερεὺς οὗτος ὁ ἅγιος Δέρκων, εἰς τῶν νοσημονεστάτων καὶ σεβαστοτάτων ἱεραρχῶν τότε τῆς ἐκκλησίας, ὡς περὶ αὐτοῦ ἤκουον κρίνουσαν τὴν κοινὴν φήμην, καὶ εἰς τῶν μετὰ τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου ἀπαγχονισθέντων πρωτομαρτύρων τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων Ἐλευθερίας. Ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὅμως ὁ πατήρ μου, ὁ πάντοτε ἀποφεύγων τὰς διακρίσεις, ἴστατο μετ' ἐμοῦ εἰς τὸν περίβολον τοῦ ναοῦ, ἐνθα στασίδια εἶχον καὶ τοῦ ἡγεμονόπαιδος, Δημητρίου Μουρούζη, οἱ μικροὶ υἱοί, οὓς μετὰ θαυμασμοῦ, ἴσως οὐχὶ ἀμιγοῦς καὶ τινος ζηλοτυπίας, ἔβλεπον ἐνδεδυμένους ὡς ἐορτάσιμον στολήν, τὴν Ἑλληνικὴν φουστανέλλαν. Ἀπομνημονεύω δὲ τούτου, καὶ

ὅτι μὲν δὲν θέλω ν' ἀπορρίψω οὐδὲ τὰ ἐλάχιστα τῶν ψυχίων ἃ ἐρίσκω ἐν τῇ μνήμῃ μου ἐκ τῆς ἀφροσύνης ἐκείνης ἐποχῆς, κυρίως ὡς μικρὰν καὶ ταύτην ὑπόδειξιν τοῦ τίνα ἦσαν τότε ἤδη τὰ ἐθνικὰ αἰσθήματα τῶν τοσοῦτον εἴτα διαβληθέντων Φαναριωτῶν.

Ὁ ἡγεμονόπαις Δημήτριος Μουρούζης ἐσφάζετο καὶ αὐτὸς μετὰ τῆς ἑταίρας ἐν τῶν ἱερῶν πρωτολείων τῆς Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας.

Ἡ δ' Ἑλληνικὴ φουστανέλλα, ἣν ἐφόρουν τότε τὰ τέκνα τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει, δὲν φέρεται σήμερον ὑπ' οὐδενὸς Ἑλληνόπαιδος ἐν Ἀθήναις. Δὲν θέλω δὲ νὰ παρέλθω καὶ μικρὰν συμφορὰν συμβᾶσαν μοι τὸν χειμῶνα ἐκεῖνον. Συνέπεσέ ποτε νὰ κάθηναι μόνος εἰς τὸ ταντούρι τὸ τότε μὲν ἀπαραίτητον χειμερινὸν συμπλήρωμα παντὸς ὀωματίου ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἤδη δὲ παντάπασιν ἐκλιπὸν ἢ ἴσως ὡς σπανιότης ἐπὶ τοῦ ἀπαντώμενου. Ὁ χειμὼν τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν εἶναι γλυκύτατος πάντοτε, καὶ σχεδὸν οὐδεὶς παρέρχεται ἄνευ χιόνος. Τὸν Κεράτιον κόλπον, καὶ τὰ ὕδατα εἰς ἑσπέρῳ σχετικῶς γλυκύτερα, αὐτὸς εἶδον ὑπὸ πάλιν κεκαλυμμένον, παρ' ἄλλων δ' ἤκουσα ὅτι συνέβη ἐνίοτε, καὶ κατὰ τὸ περίφημον ἐπὶ ψυχῇ ἔτος 1813, ἐπάγη πᾶς ὁ Βόσπορος ἐξ Εὐρώπης μέχρις Ἀσίας. Καὶ ὅμως αἱ οἰκίαι οὐδὲν εἶχον παρὰ σκεύασμα πρὸς θέρμανσιν, ἀλλ' εἰς μὲν τὰ λοιπὰ ὀματῖα μετεχειρίζοντο τὰ πύραυνα (μαγκάλια), δοχεῖα χαλκᾶ, ἢ πήλινα παρὰ τοῖς πτωχοῖς, περιέχοντα ἀνθρακίαν, καὶ πολλάκις εἰς αὐτὴν τὴν ζωὴν ἐπικίνδυνα, εἰς δὲ τῶν πλουσίων τὰς αἰθούσας εἰς ὅσας κοινωνικῶς συνήρχετο ἡ οἰκογένεια ἐτίθετο διαρκῶς δι' ὅλον τὸν χειμῶνα τὸ ταντούρι, τετράγωνος τράπεζα, ἔχουσα οὐ μόνον ἄνω, ἀλλὰ καὶ κάτω διὰ σανιδώματος συνδεδεμένους τοὺς πόδας, καὶ ἄνωθεν μὲν διὰ πεπλωμάτων κεκαλυμμένη, ἐντὸς δὲ περιέχουσα πύραυνον. Κατεῖχε δὲ μίαν τῶν εἰσεχουσῶν γωνιῶν τῶν στρωμάτων ἅτινα ἦσαν περὶ πᾶσαν τὴν αἶθουσαν, καὶ οἱ εἰς αὐτὴν περικαθήμενοι, εἰσέδυσον μέχρι τῆς ὀσφύος ὑπὸ τὰ πεπλώματα ἵνα θερμανθῶσιν. Ἀλλ' οὕτως ἦσαν ὡς ἂν εἶχον τὸ ἡμισυ σῶμα εἰς τὸν ἱσημερινόν, τὸ δ' ἕτερον ἡμισυ εἰς τὸν πόλον. Εἰς τοιοῦτο ταντούρι ποῦ ἔκα-

θήμην καὶ ἐγὼ μόνος εἰς τὸ δωμάτιον τῆς συνοίκου ἡμῶν θείας Γεράκης, καὶ ἀφρόνως ἐκίνουν ἄνω καὶ κάτω τοὺς θερμαινόμενους μου πόδας, ὅταν ἐκτύπησα δι' αὐτῶν τὸ πύραυνον, καὶ οἱ φλέγοντες ἄνθρακες κατεκάλυψαν τὸν πόδα μου, ἐκολλήθησαν εἰς αὐτόν, καὶ μοι ἐπέφερον πληγὰς ὀδυνηροτάτας, ὧν ἡ ἴασις ἐπὶ πολὺ μ' ἐβασάνισε.

Εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην βραχὺν χρόνον ἐμείναμεν, διότι ἐξ αὐτῆς οὐδὲν ἄλλο ἐνθυμοῦμαι πλὴν ὅτι ἐκεῖ ἐποίησα καὶ τὴν πρώτην στιχουργικὴν μου ἀπόπειραν. Μόνοι ποτὲ ὄντες κατ' οἶκον ἡ ἀδελφὴ μου Εὐφροσύνη καὶ ἐγώ, ἐπαίζομεν διαμετροῦντες διὰ μεγάλων βημάτων τὴν αἴθουσαν καὶ ἀπαγγέλλοντες τὸ «Δεῦτε παῖδες,» ὃ εἶχομεν μάθει παρὰ τοῦ πατρός, οὗ ὁ πατριωτισμὸς ὑπερεπήδα τὰ ἀναγκαῖα τῆς περιστάσεως ὅρια. Ἄλλως τε ἡ διάδοσις τοιούτων ᾠσμάτων πρὸς τοὺς Ἕλλησιν ἐβοηθεῖτο ὑπὸ τῆς ἀμαθείας τῶν Ὀθωμανῶν. Οὕτως ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐντὸς πλοίου Ὀθωμανικοῦ, παρερχομένου πρὸς τῆς οἰκίας ἡμῶν, ἤκουσά ποτε Ὀθωμανοὺς ναύτας ψάλλοντας τὸ «Ὡς πότε παλληκάρια» χωρὶς νὰ ἐννοῶσι τὴν σημασίαν ἢ καὶ τὴν σπουδαιότητα αὐτοῦ. Τὴν πατριωτικὴν λοιπὸν ἐκείνην ποίησιν ἡμεῖς ἐξεφωνοῦμεν τότε μετ' ἐμφάσεως βαθμηδὸν προϊούσης μέχρις ἐνθουσιασμοῦ, ὥστε μέχρι τέλους δὲν μᾶς ἐπήρουν πλέον οἱ στίχοι τοῦ Ῥήγα, καὶ ἐγὼ ἤρχισα προσθέτων καὶ ἄλλους τῆς ἐπινοίας μου, δι' οὓς αἱ Μοῦσαι φαντάζομαι πῶς θὰ ἐκάγχασαν.

5.

Αὐθεντεία.

Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ἐν ᾧ ὁ πατήρ μου ἐδέχετο ἐπίσκεψιν εἰς τὸ μικρὸν σπουδαστήριόν του, καὶ ἤμην ἐκεῖ παρὼν καὶ ἐγώ, αἰφνιδίως κραυγαὶ ἀντήχησαν διὰ πάσης τῆς οἰκίας, ἄνθρωπος τρέχων θο-

ρωδῶς ἀνέβαινε τὴν κλίμακα, καὶ πανταχόθεν μία λέξις ἠκούετο ἀναλαμβανόμενη: « Αὐθεντεία! Αὐθεντεία! »

Τότε ἀνεπήδησαν καὶ ὁ πατήρ μου καὶ ὁ ἐπισκέπτης του, καὶ πᾶσα ἡ οἰκία ἦν ἀνάστατος, καὶ τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας καὶ οἱ ὑπηρέται ἔτρεχον ἄνω καὶ κάτω, ζητοῦντες καὶ ἀνταλλάσσοντες πληροφορίας.

Ἰδοὺ δὲ τίς ἦν τοῦ θορύβου ἡ ἀφορμή. Πρὸ μικροῦ εἶχε φθάσει ἡ πᾶν τὸ Φανάριον συγκινήσασα εἰδήσις, ὅτι ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας Ἰωάννης ὁ Καρτζᾶς εἶχε ὀραπετεύσει ἐκ Βουκουρεστίου. Ἐκινήθη δ' εἰς τοῦτο, — ὡς οὐχὶ τότε, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα μόνον ἤμην εἰς θέσιν νὰ μάθω καὶ ἐννοήσω, — ἐκ τοῦ ὅτι, γνωρίζων τὴν τύχην τινῶν ἐκ τῶν προκατόχων του, οὗς ἡ Πύλη, ιδιότροπος ἐν τῇ ὀργῇ ὡς καὶ ἐν τῇ εὐνοίᾳ της, καὶ πάντοτε ζηλότυπος καὶ φιλύποπτος, κατέρριψε διὰ τοῦ βρόχου ἀπὸ τοῦ θρόνου, εἰς ὃν αὐτὴ τοὺς εἶχεν ἀναβιδάσει, ἔκρινεν ἀσφαλέστερον ν' ἀπέλθῃ ἐν ὧσιν ἦν ἔτι πῶς. Καὶ γὰρ μὲν, συνάμει τῶν τελευταίων συνθηκῶν, τὸν ἄπαξ διορισθέντα ἡγεμόνα δὲν ἐοικαιούτο πρὸ ἐπταετίας ν' ἀνακαλέσῃ, οὐδὲν ὅμως τὴν ἐκώλυε ν' ἀπαλλαγῇ αὐτοῦ διὰ δολοφρονίας, ἥτις ἦν τότε τὸ σύννηθες ὄπλον. Τοῦτον λοιπὸν ἵνα προλάβῃ τὸν κίνδυνον, καὶ ἐλευθέρας ἐν ταύτῳ ὀρεγόμενος ἀτμοσφαίρας ἀπῆλθεν ἀπροσδοκῆτως καὶ πρὸ τῆς λήξεως τῆς ἐπταετίας του μετὰ πάσης τῆς πολυχρίθμου οἰκογενείας του καὶ μετὰ τοῦ πλούτου, ὃν εἶχε συγκομίσει, τὸ πρῶτον εἰς Αὐστρίαν, οἰκήσας ἐν Στειρίᾳ, ἐκεῖθεν δὲ μετὰ ταῦτα μετέβη εἰς Ἰταλίαν, χαίρων νὰ ζήσῃ ὑπὸ Χριστιανικᾷ σκῆπτρῳ καὶ ἐν χώρῳ εὐνομουμέναις.

Οὕτως ἔμενεν εἰς θρόνος χηρεύων. Κατὰ τὴν σύμβασιν, ἥτις προϋτίθετο νὰ ρυθμίσῃ ἐπὶ τὸ μονιμώτερον τὰ τῆς Δακίας, τὸ δικαίωμα τῆς Πύλης τοῦ ἐκλέγειν τοὺς ἐκεῖ ἡγεμόνας εἶχε περιορισθῇ εἰς τέσσαρας μόνους φαναριωτικὰς οἰκογενείας, τὴν τῶν Σούτσων, τῶν Μουρουζῶν, τῶν Καλλιμαχῶν καὶ τῶν Καρτζᾶ. Ἐξ αὐτῶν δὲ τότε ἡ Πύλη διέγραψε τὴν τοῦ ὀραπετεύσαντος, ὥστε τρεῖς μόνον ἔμειναν ὡς ἐκλέξιμοι οἶκοι· ἀλλὰ καὶ οὕτως ὀλίγοι δὲν

ἦσαν οἱ μένοντες μνηστῆρες τοῦ κενοῦ θρόνου, διότι ἐκάστη τῶν προνομιούχων οἰκογενειῶν συνέκειτο ἐκ πολλῶν μελῶν, ἅτινα πολλάκις ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων, ἅλλα δι' ἄλλων ὁδῶν ἐθήρευον τοῦ κυριάρχου τὴν εὐνοίαν, καὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν ἐκλογὴν ἐπεδίωκον. Καὶ διὰ τοὺς λοιποὺς δὲ Φαναριώτας ἦν τὸ ζήτημα τοῦτο λίαν ἐνδιαφέρον, διότι ἕκαστος, λόγῳ συγγενείας ἢ πολιτικῶν δεσμῶν, ἦν εἰς ἐκάτερον τῶν ὑποψηφίων προσηρτημένος, καὶ παρ' αὐτοῦ περιέμενε προαγωγὴν, οὐχὶ ἄλλως ἢ ὡς ἐν Ἑλλάδι οἱ ὀπαδοὶ τῶν λεγομένων πολιτικῶν μερίδων. Διὰ τοῦτο τοιαύτη ἦν ἡ ἐξάψις τότε ἐν τῇ Ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ξένοις πρέσβεισιν, ἰσχυρῶς ἐνδιαφερομένοις εἰς τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἡγεμόνος τὸ ζήτημα, ὥστε οὐδ' ἡμᾶς τὰ παιδία διέφευγε. Πιθανὸς δ' ὑποψήφιος γενικῶς ἐλέγετο εἰς τῶν ἀδελφῶν Μουρουζῶν, καὶ μάλιστα ὁ πρεσβύτερος.

Διὰ τοῦτο μεγίστη ἐκπλήξις κατέλαβε πάντας ἡμᾶς ὅτε τοὺς ὡς ἐν παραφθορᾷ εἰσελάσαντας ἐν τῇ αἰχίᾳ ἡμῶν ἤκουσαμεν κραυγάζοντας· « Αὐθεντεία! Αὐθεντεία! » ὅπερ ἐδήλου, τὸ ὅλως ἀνέλπιστον, ὅτι ὁ ἐκλεχθεὶς αὐθέντης ἦν ὁ θεῖος τοῦ πατρός μου, ὁ καὶ πρὶν χρηματίσας ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος Σούτζος. Ἡ χαρὰ τοῦ πατρός μου ὑπῆρξε μεγίστη. Προήρχετο δ' οὐ μόνον ἐκ τοῦ ὅτι ἔβλεπε τὸν ἀδελφὸν τῆς μητρός του ἀναβιβαζόμενον αὐθις εἰς τὴν περιβλεπτόν ἐκείνην θέσιν, ἐξ οὗ καὶ ὁ ἴδιος ἔμελλε νὰ περιέλθῃ εἰς πολιτικὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ πρὸ πάντων, ὡς μετὰ ταῦτα ἐγνώρισα, ἐκ τοῦ ὅτι ἤλπιζεν, ἐν τῷ νέῳ εὐρυτέρῳ σταδίῳ ὃ τῷ ἡνοίγετο, νὰ ἔχῃ ἀφορμὴν ἵνα ἐλευθερώτερον παρακολουθῇ τὸ πατριωτικὸν ὄναρ τοῦ βίου του, καὶ πράττῃ τι εἰς προαγωγὴν τῆς αὐτοῦ πραγματοποιήσεως. Διὰ τίνων πολιτικῶν ἐλατηρίων κατωρθώθη ὁ θρίαμβος οὗτος τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτζου ὑπὲρ πάντας τοὺς ἀντιζήλους του, ἐννοεῖται ὅτι τὸ ἡγνόουν τότε, οὐδ' ἐφρόντιζον νὰ τὸ ἐξετάσω. Ὡς δ' ἐπληροφορήθην μετὰ ταῦτα παρ' ἀκριβῶς εἰδότες, ὅτε οἱ Τούρκοι κατεῖχον τὴν Ἑπτάνησον, ὑποπτεύσαντες τὸν Καποδίστριαν, τὸν πατέρα τοῦ Ἰωάννου, ὅτι ὑπενήργει ἐπανά-

τασιν, ἣ συνυπηκούετο μετὰ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, ἔφεραν αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ θὰ τὸν ἀπεκεφαλίζον, ἂν ὁ Ἀλέξανδρος Σούτσος, ὅστις εἶχε τὸ πρῶτον αὐθεντεύσει κατὰ τὰ 1806, καὶ ἔγραπτο ὑπὸ τινῶν τῶν δυναμένων Ὀθωμανῶν, δὲν κατῴρθου νὰ ὦν σῶσις. Ταύτην λοιπὸν τὴν μεγάλην ὑπηρεσίαν ὑπὲρ τοῦ πατρὸς ἀνεπόλησεν ὁ τὴν αὐθεντικὴν ἀξίαν ἐπιζητῶν εἰς τοῦ υἱοῦ τὴν εὐγνώμονα μνήμην, καὶ ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας κατῴρθωσε νὰ πείσῃ τὴν Ῥωσικὴν κυβέρνησιν, παρ' ἣ ἤδη ἴσχυεν, ὅπως ὑποστηρίξῃ τὸν Ἀλ. Σούτσον, καίτοι πάντοτε χρηματίσαντα φίλον τῆς Γαλλικῆς πολιτικῆς, καὶ συνήγορον αὐτῆς παρὰ τῇ Πύλῃ.

Ὅτι ἀμέσως τὴν ἐπαύριον, ἣ καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, κατέβημεν εἰς Μέγα Ῥεῦμα εἰς προσκύνησιν τοῦ νεοχειροτονήτου Αὐθέντου, περὶ τούτου δὲν ἀμφιβάλλω, εἰ καὶ ἀκριδῶς δὲν τὸ ἐνθυμούμαι. Ὅπως δὴποτε μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐγκατελείμπανομεν τὴν οἰκίαν ἡμῶν ἐν Θεσσαλείᾳ, καὶ μεταβαίνοντες εἰς Φανάριον, ὅπου, κατὰ τὴν ἐθιμοταξίαν, εἶχε μεταβῆ ἅμα ἐκλεγθεὶς καὶ ὁ ἡγεμὼν. Εἶχε δὲ καταλάβει οἰκίαν μίαν τῶν μεγίστων τοῦ προαστείου, καὶ ἐκεῖ τάχιστα ὠργάνωσε τὴν αὐλήν του.

Ὁ προσερχόμενος πρὸς τὸν ἡγεμόνα διήρχετο δι' εὐρέος προθαλάμου, ὅστις διὰ πάσης τῆς ἡμέρας ἐμυρμηκία ὑπὸ αὐλικῶν, καὶ ὅπου ἐν ἄλλοις ἴσταντο κλητῆρες πολυτελῶς ἐνδεδυμένοι, ἔχοντες διὰ χειρῶν ῥάβδους, ἃς ἐκόσμουν ἀργυροὶ κωδωνίσκοι, καὶ τὸ ὄνομα τοῦ προσερχομένου γεγωνυία τῇ φωνῇ, καὶ σχεδὸν δι' ἄσματος ἀπαγγέλλοντες, ἐν ᾧ ἐκίνουν τὰς κωδωνοφόρους τῶν ῥάβδους. Τὸ δ' ἐνδὸν εὐρὺ δωμάτιον, τὸ τοῦ ἡγεμόνος, τὴν διασκευὴν μὲν εἶχεν ἀπλουστάτην, ὡς πάντα τὰ τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει, παραπετάσματα πάνινα εἰς τὰ πολλὰ καὶ οὐχὶ μεγάλα παράθυρα, τάπητα εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ περὶ πᾶν τὸ μῆκος τῶν τριῶν πλευρῶν τοῦ δωματίου ἐν συνεχῆς ἀνάκλιντρον (σοφᾶν) ἐστρωμένον, καὶ ἔχον παρὰ τὸν τοῖχον συνεχῇ σειρὰν προσκεφαλαίων (μαξιλλάραι ἢ κουλούκια). Ἡ δὲ διαφορὰ τῆς πολυτελείας συνίστατο σχεδὸν

μόνον εἰς τὴν τοῦ ὑφάσματος (τοῦ μιντερίου), δι' οὗ τὰ στρώματα ἐκαλύπτοντο, καὶ ἄφ' οὗ ἐκρέμαντο ὡς κάτω μεταξωτοὶ θύσανοι.

Ὁ δ' Αὐθέντης, ἀνὴρ μικρόσωμος, τετράγωνος, λευκοπώγων, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶπον, μεγαλοπρεπῶς δυσκίνητος, ἀλλὰ τὸ βλέμμα ἔχων ὀξύ καὶ μάλλον ὑπουλον, ἐκάθητο οὐχὶ ἐπὶ τῶν ἀνακλίντρων, ἀλλὰ, κατὰ παραδόξους ἰδέας ἀνατολικῆς ἀξιοπρεπείας, εἰς τὸ ἔδαφος, κατὰ μίαν τῶν γωνιῶν αὐτῶν, ἐπὶ λεπτοῦ χρυσοστίκτου στρώματος (σιλτέ), μὴ ἔχοντος εὐρυχωρίαν ἵνα παρακαθήσῃ καὶ ἕτερος. Ἐκεῖ ὁ προσερχόμενος, κύπτων ἐφίλει τὴν χεῖρα τοῦ Αὐθέντου μὴ μετακινουμένου, καὶ μετὰ ταῦτα ἡ ἵστατο ὀρθίος ἐμπρὸς αὐτοῦ, ἔχων τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας, ἢ, ἂν ᾖν οἰκειότερος, ἢ εἰς τῶν ἐπισήμων, προσκαλούμενος δι' ἐλαφροῦ σχήματος τῆς χειρὸς τοῦ ἡγεμόνος, ἐκάθητο εἰς εὐλαβὴ ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἀνακλίντρου. Καὶ ἐγώ, καίτοι μικρὸν παλαιόν, ὅτε τὸ πρῶτον προσήχθη ἵνα προσκυνήσω, ὡς ἔλεγον, τὸν Αὐθέντην, ὑπεβλήθη εἰς τὸ χεῖρον τοῦ χειροφιλήματος, καὶ πολλῶν τῶν αὐλικῶν δικαίως θὰ ἐκίνουν τὴν ζηλοτυπίαν, διότι ὁ Αὐθέντης, μοὶ ἔτεινεν ἵνα φιλήσω οὐχὶ τὸ ἄνω μέρος, τὸ θάναρ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸ ἔσω τῆς παλάμης, ὅπερ ᾖν ἐνδειξὶς ὑπερτάτης εὐνοίας.

Καὶ ἡ αἴθουσα δὲ τῆς Κερᾶς, ἐν τῷ κατωτέρῳ ὁμῳ, ᾗν δι' ὅλης τῆς ἡμέρας καὶ ἐπὶ πολὺ τῆς ἐσπέρας πλήρης πάντοτε, διότι ἐκεῖ διηπᾶτο καὶ ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια, καὶ ἐκεῖ ᾗν ἡ ὑποδοχὴ Κυριῶν, ὡς καὶ τῶν ἀνδρῶν, ὅσοι δὲν ἤρχοντο ἵνα παρυσιασθῶσιν εἰς τὸν Αὐθέντην, ἢ ὅσοι κατήρχοντο ἐκ τῆς παρυσιάσεως. Ἦν δ' ἐνταῦθα ἀνετωτέρα ἡ διαίτα, καὶ ἦττον δεδεμένη εἰς ἐπίσημον ἐθιμοταξίαν, ἐκτὸς ὅσας ὁ Αὐθέντης, ἀπαλλαττόμενος τῶν ἐπισήμων ὑποδοχῶν, ἤρχετο καὶ αὐτὸς ὅπως παρευρεθῇ εἰς ἑκτακτόν τινα διασκέδασιν, οἷαι ᾗσαν αἱ μουσικαὶ ἀκροάσεις. Εἰς τοῦτο δ' αὐταὶ συνίσταντο ὅτι εἰς τῶν ἀνωτέρων ὑπηρετῶν τῆς Αὐθεντικῆς τραπέζης, ἀρχαιονοχός, νομίζω, ἢ ἄλλος τις τοιοῦτος, νέος εὖσωμος καὶ εὐειδής, ὑπόληψιν δὲ καλλιφωνοτάτου μουσικοῦ κεκτημέ-

ρος, ἤρχετο κατὰ διαταγὴν νὰ τραγωδήσῃ πρὸ τῆς συναναστροφῆς καὶ πρὸ αὐτοῦ τοῦ Αὐθέντου. Τότε δέ, παρὰ τὸ πέρας τοῦ ἀνακλίντρου ἱστάμενος, χωρὶς ἰδέα καὶ νὰ ὑπάρχῃ τῆς ἀνάγκης μουσικοῦ ὀργάνου εἰς ὑποστήριξιν τῆς φωνῆς του, τὴν χεῖρα θέτων ἐπὶ τοῦ ὠτίου, εἰς ἐνίσχυσιν, φαίνεται, τῶν φωνητικῶν του μυόνων, ἤρχιζεν ἢ «τὸ φιλέρημον τρυγόνι» ἢ τὸ «ψυχὴ ἀθλία», τὰ ἐξέχοντα τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἄκρα τῆς τέχνης ἀριστουργήματα. Μέγας δ' ἦν ὁ ἐνθουσιασμός ὃν εἰς πάντας ἐνέπνεε, καὶ οὐχὶ ὅλως ἀδικαιολόγητος, διότι εἶχε τῷ ὄντι τὴν φωνὴν ἰσχυράν, γλυκεῖαν καὶ εὐστροφον, καί, κατὰ τὴν ἐμὴν καὶ παιδικὴν ἐκτίμησιν, δυσχερεστάτους ἐξετέλει λαρυγγισμούς. Ἄν δὲ τὰ ἄσματα ἐκεῖνα, θὰ ἐχλευάζοντο ἀκουόμενα σήμερον, ὁὐκ ἐπρέπει νὰ λησμονώμεν ὅτι ἐν τῇ μουσικῇ, ὡς καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ τέχνῃ, καὶ μᾶλλον ἢ ἐν πάσῃ ἄλλῃ, ἐνεκα τοῦ ἐξ ὑπακειμένου χαρακτῆρος αὐτῆς, πρὸς τῷ ἀπολύτῳ καλῷ ὑπάρχει καὶ πάλιν τὸ σχετικόν, ἐξαρτώμενον ἐκ τοῦ βαθμοῦ καὶ τοῦ τρόπου τῆς καλλιτεχνείας τοῦ ἀντιλαμβανομένου τῶν προϊόντων αὐτῆς, ὥστε καὶ ἕκαστος τόπος καὶ χρόνος ἔχει τὰς κατακηλούσας αὐτὴν μελωδίας, καὶ ὡς πρὸ ἡμισείας ἑκατονταετηρίδος ἀντήχει ἀνὰ πᾶσαν τὴν Εὐρώπην τὸ *di tanti palpiti* τοῦ Ροσσίνι, τοῦτο δ' ἐξεθρόνισαν αἱ σήμερον θεῖαι ἡμῖν φαινόμεναι συμφωνίαι τοῦ Βεετχόβεν, καὶ διάδοχος τούτων προέκυψεν ὑπὲρ ἑαυτῆς τὸ μέλλον ἀντιπαικνόμενὴ ἢ ἀρμονία τοῦ Βάγνερ, οὕτω τότε ἔθελγε τὸ «ψυχὴ ἀθλία» τοὺς μουσοφίλους τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἄλλος λειτουργὸς τῶν Μουσῶν, ὃν εἶχον ἐπίσης ἀφορμὴν νὰ βλέπω καὶ ν' ἀκούω ἐνίοτε εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Αὐθέντου Σούτσου, ἦν ὁ τότε πανηγυρικὸς ποιητὴς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡκιστα μὲν ἀπόγονος τοῦ Πινδάρου, ἀλλὰ γνήσιος ἀπόγονος τοῦ Ἐξαρχοπούλου, γελοῖος νάννος, ὅστις, ὅπου τι ἦν χαρμόσυνον οἰκιακὸν συμβάν, ἐορτὴ ἢ γάμος ἢ προχείρισις εἰς ὑπουργημα, ἔφθανεν ἐν σπουδῇ καὶ μεγαλοφώνως ἤρχιζε γαρούων ἀνηκούστους ἀνυπόκριτας, οἱ δὲ διερρήγνυντο γελῶντες οἱ περικαθήμενοι ἄρχοντες, καὶ ἔρρι-

πτον αὐτῷ κέρματά τινα ἐκ τοῦ βαλαντίου ἢ ἀποφάγια ἐκ τῶν τραπεζῶν των.

« Ἄρχον Ἄγα δουγιουνουῦ (δηλ. γάμον πανηγυρίζων)
τσελεμπή Γεωργάκη νοῦ. »

Λυποῦμαι ὅτι ἐκ τῶν προϊόντων τῆς Μούσης αὐτοῦ μόνον τοῦτον τὸν στίχον συνέπεσε ν' ἀνεύρω εἰς τινὰ γωνίαν τῆς μνήμης μου, καὶ δύνάμει νὰ μεταδώσω εἰς τὰς μεταγενεστέρας γενεάς. Ἐλπίζω ὅτι θέλουσιν ἀρκεσθῇ εἰς αὐτόν, κρίνουςαι ἐκ τῆς ὀπλῆς τὸ θηρίον. Ἐν γένει δὲ δὲν ἦτο ξένον τότε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, μάλιστα παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, καὶ κατὰ ζῆλον αὐτῶν καὶ παρὰ τοῖς ἐπισήμοις τῶν Ἑλλήνων, τὸ γένος τῶν γελωτοποιῶν, δυσμόρφων νάννων, τῆς φυλῆς τοῦ Θερσίτου, μάρων δεξιωτάτων, ὅποιοι ἦσαν οἱ ἐν τῷ Μεσαιῶνι, ὑπὸ τὸ προσχῆμα τῆς μωρίας ἀποτόμους λέγοντες ἀληθείας πρὸς διάχυσιν ἡγεμόνων μωροτέρων αὐτῶν πολλάκις καὶ ἐν μέρει ἀναπαύοντες τὴν ἐλλείψιν τῶν εὐγενεστέρων δραματικῶν θεαμάτων.

Παρὰ τῇ λογίᾳ ὅμως αὐθεντικῇ ἐκείνη οἰκογενεῖα δὲν ἔλειπον ἔκτοτε ἤδη καὶ ὑψηλοτέρου εἶδους θεάματα. Οὕτως ἐνθυμοῦμαι ποτε ὁμογενῇ τινα, ὅστις ἐφευρὼν ἢ ἀξιῶν ὅτι ἐφεῦρε τὸν τρόπον τοῦ κενοῦν δεξαμενάς διὰ τῆς ἑλικος τοῦ Ἀρχιμήδους, ὅπερ ἐδύνατο κατ' αὐτόν ἐπιτυχῶς νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς τὸν ναύσταθμον καὶ τὰ ναυπηγεῖα, ἦλθεν εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Κερᾶς, καὶ ἐξετέλεσε, παρόντος καὶ τοῦ ἡγεμόνος, τὸ πείραμά του εἰς δύο λεκάνας.

Ἐν τούτοις ἔφθασεν ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ὁ Σουλτάνος ἔμελλε νὰ περιάψῃ ἐπισήμως τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν Ἡγεμόνα. Ἀπὸ πρωῒας μετέβη οὗτος ἰδιωτικὸς εἰς τὴν Πύλην, καὶ μετὰ τὴν παρουσίαν, καθ' ἣν γονυπετῆς ἐφίλει τὰ περιάμματα τοῦ στρώματος ἐφ' οὗ ὁ Αὐτοκράτωρ ἐκάθητο, ἐνεδύθη τὰ ἐμβλήματα τῆς νέας ἀρχῆς καὶ ἐπέστρεψεν ἐν μεγάλῃ καὶ πανηγυρικῇ παρατάξει (ἀλάϊ), ἐπὶ χρυσοφαλάρου ἵππου σοῶν, φέρων ἐπὶ τῶν ὤμων μὲν τὴν καββα-
νίτσαν, μηλωτὴν ποδήρη, ἐκ διαργύρου ὑφάσματος, ἔχουσιν μα-

προτάτας καὶ ὀπίσω τῶν ὤμων ἐρρίμμενας τὰς χειρίδας, ἐπίσημον πενδύτην τῶν ἀρχαίων Ὀθωμανῶν μεγιστάνων, ἴσως καὶ τῶν ποτὲ ἰθαγενῶν ἡγεμόνων τῆς Δακίας· ἐπὶ κεφαλῇς δὲ τὴν κούκκαν, ἐρυθρὸν τῶν γενισσάρων κράνος, ἐπικεκκοσμημένον διὰ μεγάλου λόφου λευκῶν πτερῶν ἡμικυκλικῶς διατεθειμένων. Τὴν δὲ συμπλήρωσιν τῆς ἐπισήμου στολῆς, συνισταμένην εἰς τόξον ἐν θήκῃ ἐρυθρᾷ πιχρύσῳ, εἰς ὁμοίαν φαρέτραν περιέχουσιν βέλη, ἔφερεν ὑπασπιστῆς παρὰ τῷ ἡγεμόνι, καὶ ἐμπρὸς αὐτοῦ ἐκομίζοντο, εἰς τὴν ἄκραν μακρῶν δοράτων σειόμεναι αἱ τρεῖς ἵπποῦρες (τούγια), αἵτινες ἦσαν τὰ ἐμβλήματα τῆς ἀνωτάτης καὶ ἡμιανεξαρτήτου ἀξίας τοῦ ἡγεμόνος· διότι οἱ σατράπαι, ἢ ἀπλοῖ διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν, ἐλάμβανον, κατὰ τὸν βαθμὸν αὐτῶν μόνον δύο ἵπποῦρες, ἢ μόνον μίαν. Προηγούμενοι δὲ καὶ εἶποντο οἱ τὴν αὐλὴν ἀποτελοῦντες ἀνώτεροι ἢ κατώτεροι ἄρχοντες, ἢ ἡγεμονικὴ σωματοφυλακὴ, καὶ προσέτι φρουρὰ ὀθωμανικὴ, διὰ τὴν περιστάσει ταύτην χορηγουμένη, κρουόμενων τῶν τυμπανιδίων (τουμπελικίων), ὧν ὁ βασιλεὺς ὁρῶν ἐθεωρεῖτο ὡς ἀναπόφευκτος συνάδεια πάσης ἐπισήμου παρατάξεως. Χιλιάδες δὲ θεατῶν ἐπλήρουν τὰ παράθυρα, καὶ τὰς ὁδοὺς δι' ὧν διήρχετο ἡ σχεδὸν βασιλικὴ πομπή. Μεταξὺ τῶν θεατῶν ἐννοεῖται ὅτι ἀναγκαίως κατηριθμούμενη καὶ ἐγώ, θέσιν ἔχων μεταξὺ τῶν υἱῶν τοῦ Αὐθέντου, εἰς τὸ ἄριστα κείμενον ἐκ τῶν παραθύρων τῆς Αὐλῆς.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας δ' ἐκείνης ὁ ἡγεμὼν ἤρξατο τῶν ἐπισήμων αὐτοῦ ἐργασιῶν, αἵτινες ἀγνοῶ εἰς τί κυρίως συνίσταντο, διότι περὶ τούτου οὐδ' ἐγὼ ἠρεύνων οὐδέ τις μ' ἐπληροφόρει. Ἀλλὰ μίαν τῶν ἡμερῶν μοὶ ἐπετράπη νὰ εἰσχωρήσω εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν διασκεύσεων, ὅπου ἐν μέσῳ πυκνοῦ πλήθους ἐπροκάθητο ὁ Αὐθέντης ἐν ἐπισήμῳ ἀναβολῇ, περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῶν σωματοφυλάκων, ἀλλόκοτον ἐχόντων ἐνδυμασίαν, καὶ λόφους τριχωτοὺς καὶ πολυχροας εἰς τὰς κεφαλὰς, τὴν στολὴν, ὡς δὲν ἀμφιβάλλω, τῆς φρουρᾶς τῶν τῆς Δακίας παλαιῶν ἡγεμόνων. Εἰς τοῦτο περιορίσθησαν ἐκεῖ τότε αἱ παρατηρήσεις μου.

Νομίζω δ' οὐχ ἥττον ὅτι ἐν τῶν ἔργων εἰς ὃ ἐπεδίδετο ὁ Αὐθέντης κατὰ τὰς συνεδριάσεις ταύτας, ἦν καὶ ἡ διανομὴ τῶν θέσεων ὅσας ἔπρεπεν ἢ ἤθελε νὰ διαθέσῃ ἐν ὧσιν ἔτι διέμενεν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Μεταξὺ δ' αὐτῶν ἦσαν ἀναγκαίως καὶ αἱ τῶν δύο παρὰ τῇ Πύλῃ ἐπιτετραμμένων του (Καπὶ κεχαγιάδων), ὧν τὴν μίαν, τὴν δευτέραν, ἀπένειμεν εἰς τὸν πατέρα μου, τὴν δὲ πρώτην (τὴν τοῦ *Ναζίφη*) εἰς τὸν ἀρχαιότερον καὶ ἐμπειρότερον σύμβουλόν του, τὸν Σταυράκην Ἀριστάρχην, πατέρα τοῦ μετὰ ταῦτα Μεγάλου Λογοθέτου Νικολάου, καὶ πάππου τοῦ νῦν Μεγάλου Λογοθέτου, τοῦ ὁμωνύμου Αὐτῷ Σταυράκη Ἀριστάρχῃ.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους ἤκουσα τοὺς περὶ ἐμέ, ἰδίως δὲ τὴν θείαν μου Κυρίαν Σούτσου, καὶ προσέτι καὶ τὴν μητέρα μου, κρυφίως ἀλλὰ καὶ πικρῶς παραπονυμένους κατὰ τοῦ Αὐθέντου, καὶ δολιότητα προσάπτοντας εἰς αὐτόν· καὶ ἔμαθον ἔπειτα ὅτι τὸ εἰς αὐτὸν προσαπτόμενον ἦν ὅτι ἀρνείως ἡρράδωνισε τὴν πρωτότοκον, τὴν ἀγαπῆταιν ἐκείνην κατὰ τὸ καλλὸς τοῦ τε σώματος καὶ τῆς ψυχῆς, πρωτότοκον θυγατέρα του (δομνίτσαν) Ραλοῦν, πρὸς τὸν ἡγεμονόπαιδα (βεηζαδὲν) Νικόλαον Μουρούζην, καίτοι μὴ ἀγνοῶν ὅτι οὗτος ἔμελλε, καὶ ἦν συμπεφωνημένον νὰ νυμφευθῇ τὴν θυγατέρα τῆς θείας μου Σεβαστήν, ὀρφανὴν οὖσαν τοῦ πρώτου ἐξαδέλφου αὐτοῦ τοῦ αὐθέντου, τὴν οὕτως εἰπεῖν ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν του τεθειμένην.

Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα ἀπῆλθεν ὁ Αὐθέντης εἰς Βλαχίαν διὰ ξηρᾶς, καὶ ἡ παράταξις τῆς ἐξόδου του ἦν ἔτι μεγαλοπρεπεστέρα τῆς πρώτης, διότι πᾶς ὁ πληθυσμὸς τοῦ Φαναρίου ἦν ἐπὶ ποδὸς διὰ νὰ τὴν ἰδῇ. Ὁ δὲ πατήρ μου, ἕνεκα τῶν νέων του καθηκόντων, ἔμεινεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὀριστικῶς ἐγκαταστάς εἰς τὸ Φανάριον.

Ἡ οἰκία ἦν ἐνωκίασεν ἦν ὁμογενοῦς τινος, καλουμένου Κατσίκα, ἔχουσα ἀφ' ἐνὸς ἐξόδου εἰς τὸ παραθαλάσσιον τοῦ Κερατίου κόλπου, ἀφ' ἐτέρου δ' ἀφορῶσα εἰς τὸ τεῖχος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τὸ μέρος δὲ τοῦ τείχους τὸ κατέναντι τῶν παραθύρων ἡμῶν

ἔχον παρατηρήσει, ἢ πιθανώτερον πιστεύω ὅτι ὁ πατήρ μου με-
 ατέστησε προσεκτικὸν ἵνα παρατηρήσω, τμήμα λευκοῦ μαρμάρου
 ἔχον Ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν ἀνεστραμμένην καὶ μνημονεύουσαν
 Θεοφίλου, τοῦ ἐπισκευάσαντος τὰ τεῖχη καὶ τοὺς πύργους.

Ἀριστερῶς δὲ τῆς οἰκίας ὑπῆρχεν ἀστυνομικὸς σταθμὸς (κου-
 ούκι), οὗ οἱ φύλακες εἶχον μεταξὺ τῶν καθηκόντων τῶν καὶ τὴν
 ἀπιμέλειαν τῆς καθαριότητος τῶν ὁδῶν. Ἐξετέλουν δὲ ταύτην
 κατὰ τὸν ἐπόμενον τρόπον, οὗ πολλάκις ἐγενόμην μάρτυς ἐκ τοῦ
 παραθύρου. Εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην συνῆγον πάντα ῥύπον καὶ πᾶσαν
 δυσωδίαν, καὶ ἅμα ἔβλεπον διερχόμενον χριστιανὸν τινα, εὐπρεπῶς
 ἐνδεδυμένον, τῷ παρουσίαζον μέγα καὶ ἀκάθαρτον σάρωθρον, καὶ
 ἀπῆτουν παρ' αὐτοῦ νὰ σαρώσῃ τὴν ὁδόν· τὸν δ' ἀποποιούμενον
 ἔτυπτον καὶ ἐφυλάκιζον, καὶ μόνον διὰ ὁσέως χρημάτων ἐξηγό-
 ραζέ τις, οἷος ὅποτε καὶ ἂν ἦν, ὅσον ἐπίσημος, ἢ ἄρχων, ἢ ἱερεὺς,
 τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς αἰσχρᾶς ἀργαλίας ταύτης. Οὕτως ἐν ᾧ
 πᾶσαι αἱ ὁδοὶ ἦσαν ἀπαίσιου ῥυπαρότητος, τὸ μέρες ἐκείνης διετη-
 ρεῖτο τὸ ῥυπαρότατον πάντων, καὶ ἐχρησίμευεν εἰς ἀργυρολογίαν
 τοῖς βαρβάροις στρατιώταις τῆς ἀστυνομίας.

Εἰς τὴν αὐτὴν οἰκίαν ἐνθυμοῦμαι πολλάκις μ' ἐξύπνα ἡ ἀγρία
 φωνὴ τοῦ νυκτοφύλακος, ὅστις τὸ λιθόστρωτον τῶν ὁδῶν παίων
 διὰ τοῦ ῥοπάλου του, ἔκραζε τὸ ἀπαίσιον «γιαγκὶν βάρ» (πυρ-
 καϊά!), καὶ τότε ἠνοίγοντο τὰ περίξ παράθυρα, καὶ ἔντρομοι φω-
 ναὶ ἡρώτων ποῦ ἐνέσκηψεν ἡ ἀνὰ πᾶσαν ἐσπέραν δεκατίζουσα τότε
 τὴν Κωνσταντινούπολιν συμφορὰ, καὶ ἂν ὁ κίνδυνος ὁ ἀπειλῶν
 καταστροφὴν ζωῆς καὶ περιουσίας ἦν προσεχὴς ἢ μεμακρυσμένος.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὁ πατήρ μου, ἐπειδὴ κατεῖχεν ἐπί-
 σημον θέσιν, ἦν πάντοτε ἡσχολημένος, καὶ πολλὰς ἐπισκέψεις ἐδέ-
 χετο, δι' ἃς καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν χρῆσιν τοῦ καπνοῦ,
 ἦν, ὡς ἤδη εἶπον, εἶχε πρὸ πολλοῦ διακόψει· μὴ εὐκαιρῶν δὲ πλέον
 ν' ἀσχοληθῇ περὶ τὴν ἐκπαίδευσιν ἡμῶν τῶν παιδίων, ὅπερ ἔπραττε
 ἀφ' οὗτου ἀπέβαλε τὸν Χρηστίδην, ἐμίσθωσεν ἕτερον οἰκοδιδάσκα-
 λον, Ἀναστάσιον Ἐρκουλίδην καλούμενον, ὅστις ἔπειτα ἐν Ἑλ-

λάδι διέπρεψεν ὡς καθηγητῆς τῆς Γαλλικῆς εἰς τὸ ἐν Αἰγίνῃ γυμνάσιον. Τὴν ξένην ταύτην γλῶσσαν ἄριστα κατέχων, ὡς καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ὁ Ἐρκουλίδης, ἐκαλλιέργει δι' αὐτῆς τὴν διάνοιάν του, ἣν ἐπλούτιζε διὰ τῶν νεωτέρων ἰδεῶν καὶ γνώσεων, καὶ οὕτως ἦν ἡ διδασκαλία αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς ἐν Κωνσταντινουπόλει πολὺ ποικιλωτέρα καὶ οὐσιωδεστέρα, ἢ ἡ τῶν τότε συνήθως ἀπαντωμένων διδασκάλων, καθ' ὅσον οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν δὲν ἐξετείνοντο πέραν τῆς γραμματικῆς. Ἐνίοτε ὁμῶς ὑποπτεύω ὅτι ὑπερέβαιναν ὁ διδάσκαλος ἡμῶν ἴσως τὰ ὅρια εἰς ἃ ὠριμωτέρα σύνεσις ὤφειλε νὰ τὴν ἐγκλείῃ, διότι ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐν πατριωτικῷ ἐνθουσιασμῷ μᾶς εἶπε ποτὲ ὅτι ἐπικεῖται Ῥωσικὸς πόλεμος κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐφ' οὗ οἱ Ἕλληνες δύνανται νὰ εὕρωσιν ἀφορμὴν ν' ἀποσείσωσι τὸν ζυγόν. Τὰ χαρμόσυνα ταῦτα εὐαγγέλια ἔσπευσα ἐγὼ νὰ φέρω εἰς τοὺς γονεῖς μου, οἵτινες μετὰ φρίκης ἤκουσαν τοὺς ἄφρονας τούτους λόγους, δυναμένους τότε οὐδὲν ἥττον νὰ προκαλέσωσιν ἢ τὸν πέλεκυν τοῦ πατρὸς, καὶ μὲν διέταξαν αὐστηρῶς οὐδὲν ποιῆσαι νὰ ἐκστραφίσω ποτέ, ἐπέπληξαν δὲ καὶ τὸν Κ. Ἐρκουλίδην. Οὐχ ἥττον ὁμῶς ὁ πατήρ μου τὸν διетήρησε παρ' ἐαυτῷ, διότι οἱ λόγοι οὗτοι, οὓς ἐφρεῖτο, εἶχον ὑπὲρ ἐαυτῶν πᾶσάν του τὴν συμπάθειαν.

Ἐν ἔτος, νομίζω, ἐμείναμεν εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην· τοῦλάχιστον ἓνα χειμῶνα βεβαίως, διότι ἐνθυμοῦμαι ὅτι εἶδα τὸν Κεράτιον κόλπον κατὰ μέγα μέρος πεπηγμένον. Αἶφνης δέ, καὶ ἀπροσδοκῆτως, ὡς φαίνεται, διὰ τοὺς γονεῖς μου, ἦλθε παρὰ τοῦ Αὐθέντου ἡ παῦσις τοῦ πατρός μου, καὶ ἡ μετὰ κλησὶς αὐτοῦ εἰς Βουκουρέστιον. Καὶ ἄγνοῶ μὲν τί προῦκάλεσε τὴν μεταβολὴν ταύτην, ἣν οἱ φίλοι τῆς οἰκογενείας ἐθεώρουν ὡς δυσμένειαν, καὶ προσῆπτον εἰς μισοσυγγένειαν καὶ ἀφιλίαν τῷ ἡγεμόνι, ἡτις ὁμῶς ἀπέβη εἰς σωτηρίαν ἡμῶν, διότι ὁ πατήρ μου, ὑπ' ἰδεῶν ἐλευθερίας ἐνθουσιωδῶς ἐμπνεόμενος, καὶ μέλος ὢν ἐνεργὸν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, ἤθελεν ἀναμφιβόλως πέσει ἐν τῶν πρώτων θυμάτων τῆς εὐγενοῦς ἐκατόμβης, ἡτις ἡγίασεν ἐν Κωνσταντινουπόλει τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἐθνεγερσίας.

B.

ΕΙΣ ΒΛΑΧΙΑΝ

1.

Παρασκευαί.

Ἐκτοτε ἤρξαντο αἱ προπαρασκευαί πρὸς ἀναχώρησιν, διαρκέ-
 σασαι, ὡς ἐνθυμοῦμαι, ἐπὶ πολὺ, διότι διὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους
 πᾶσα ὁδοιπορία ἦν ἐπιχείρησις σπουδαία καὶ δυσχερής, καὶ οἱ μετα-
 κινούμενοι πρὸς ἀποδημίαν ἀπετέλουν σπανιωτάτην ἐξαίρεσιν, ὡς
 εἴτις σήμερον ἀπεφάσιζε ν' ἀεροπορήσῃ, καὶ προῦκάλουν τῶν ἄλλων
 τὴν ἐκπληξιν καὶ τὸν οἶκτον. Ὅτε εἶμαθα ἔτι ἐν Θεραπείοις, εἰς
 τὴν οἰκίαν Χουρμουζακῆ, ἐνθυμοῦμαι τὸν θόρυβον ὅστος κατέλαβε
 τὴν γειτονίαν πᾶσαν ἡμέραν τινα, καὶ τῶν γυναικῶν τὰ κατηρῆ
 βλέμματα, τῶν κεφαλῶν κινήσεις καὶ τοὺς σχετλιασμούς, ὡς εἴτις
 συμφορὰ ἢ τι ἀπαίσιον ἔγκλημα συνέβαινεν εἰς τὴν παρακειμένην
 ἡμῖν οἰκίαν, διότι τοῦ γείτονος ἡ θυγάτηρ ἐξενιτεύετο, ἀπερχομένη
 εἰς Ὀδησσόν, καί, τὸ φρικτότερον, ἔμελλε νὰ νυμφευθῇ ἐκεῖ σού-
 διτον, ἥτοι ξένον καὶ οὐχὶ ὀθωμανικῆς ὑπηκοότητος ἄνδρα, βεβχίως
 ἓνα τῶν ἐντίμων ἐκείνων ὁμογενῶν, οἵτινες διὰ τῆς φιλεργίας των
 καὶ τοῦ πλοῦτου, ὃν ἀπέκτησαν ἐν ταῖς ἀποικίαις, τοσοῦτον ἐν τοῖς
 μετέπειτα χρόνοις ἐτίμησαν καὶ ὠφέλησαν τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ
 τότε τοῦτο ἐθεωρεῖτο ὡς τῶν κοινῶν ἐθίμων καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀξιο-
 πρεπείας ἀσύγγνωστος παράβασις, καὶ ἡ ἀποδημοῦσα κόρη σχεδὸν
 ὡς τις Ἰφιγένεια σφαγιαζομένη εἰς ξένους βωμούς.

Ἦσαν δὲ αἱ τοιαῦται προλήψεις οὐχὶ ὅλως ἀδικαιολόγητοι, καὶ
 πηγὴν εἶχον κυρίως τὰς δυσχερείας καὶ τοὺς κινδύνους μεθ' ὧν συν-
 εδέοντο, ὥστε ἡ ἐλαχίστη ἐξ αὐτῶν ἀπέβαινεν εἰς Ὀδύσσειαν,
 μετὰ σχεδὸν μυθικῶν τῶν περιπετειῶν. Πρὸ πάντων δ' ἡ εἰς Δα-

κίαν ὁδοιπορία ἦν μία τῶν ῥιψοκινδύνων ἐπιχειρήσεων, εἰς ἃς μόνοι οἱ Ἀργοναῦται τῶν Αὐθεντειῶν ἐξετίθεντο, ἀφορῶντες πρὸς τὸ περιμένον αὐτοὺς χρυσοῦν δέρας. Ἐπροτιμᾶτο δὲ συνήθως ἡ διὰ ξηρᾶς ὁδὸς τῆς διὰ θαλάσσης, καίτοι ἔχρυσα οὐχὶ ἐλάττονας τοὺς κινδύνους. Οὕτως ἤκουσα πολλάκις τῆς μητρός μου διηγουμένης τὰ τῆς ἐπιστροφῆς τῆς ἐκ Δακίας, ὅτε πρὸ τῆς γεννήσεώς μου εἶχε τὸ πρῶτον πεμφθῇ Αὐθέντης ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος, ἀλλ' ἔνεκα, νομίζω, τῶν τότε περιστάσεων τῆς Εὐρώπης ἠναγκάσθη νὰ ἐπανεέλθῃ ταχέως εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἢ καὶ νὰ πέμψῃ ὀπίσω τὴν οἰκογένειάν του, ἐν ἣ κατετάσσετο καὶ ἡ μήτηρ μου. Ἡ Βουλγαρία τότε ἐδουλοῦτο ὑπὸ ληστανταρτῶν, τῶν τοῦ διαβοήτου Πασβάνογλου, οἵτινες ἔθυσον καὶ ἀπώλλυν· διὰ τοῦτο ἠναγκάσθη ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια νὰ ἐκλέξῃ τὴν ὑγρὰν ὁδόν, καὶ κατῆλθεν εἰς δὲν ἤξεύρω τί τῶν χωρίων τοῦ Εὐξείνου.

Ἀλλὰ περὶ τὴν ἐσπέραν, ἐν ᾗ παρεσκευάζον τὰ διὰ τὸν ἀπὸ πλοῦν, αἶφνης Τούρκοι λησταί ἐπέβησαν εἰς τὸ ξηνοδοχεῖον, καὶ γυμνά τὰ ξίφη φέροντες, εἰσώρμησαν εἰς τῶν Κυριῶν τὸ ὀωμάτιον. Εἰς τὸν ἔσχατον τοῦτον κίνδυνον, σωτήριος ἔμπνευσις ἐπῆλθεν εἰς τὴν μητέρα μου. Ῥιφθεῖσα ἐπὶ τοῦ κιβωτίου τοῦ περιέχοντος τὰ χρήματα καὶ πάντα τὰ πολυτίμα τῆς οἰκογενείας, ἔρρηξε κραυγὰς μεγάλας, προσποιουμένη τὴν ἔγγυον καὶ ἐπίτοκον· τοῦτο δέ, κατὰ τὰ ἰδιότροπα ἦθη τῶν Ὀθωμανῶν ἐπέβαλε θρησκευτικὴν εὐλάβειαν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ληστές, οἵτινες δὲν ἐτόλμησαν νὰ διαμείνωσι, καὶ ἀπῆλθον. Ἀμέσως δ' ἡ οἰκογένεια ἐρρίφθη εἰς τὸ περιμένον αὐτὴν πλοῖον, καὶ οὕτως ἐσώθη ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀνδραποδιστῶν. Καὶ ἐσώθη μὲν ἀπ' ἐκείνων, ἀλλὰ παρ' ὀλίγον νὰ γίνῃ θῦμα τῶν τρικυμιῶν τοῦ Εὐξείνου, ὃν ἔπρεπε νὰ διαπλεύσῃ ἐν πλοιαρίῳ, διότι τότε οὐχὶ ἀτμόπλοια, ἀλλ' οὐδὲ καὶ ἰστιοφόρα ἀνωτέρων διαστάσεων ἦσαν εἰς χρῆσιν ἰδιωτικῶν διάπλων.

Καὶ ἡμεῖς λοιπὸν διὰ θαλάσσης ἐκπέμψαντες τὰ σκεύη, τοὺς ὑπηρέτας καὶ τὸν διδάσκαλον, ἐπρόκειτο ν' ἀπέλθωμεν διὰ ξηρᾶς, δι' ὃ καὶ μία τῶν προπαρασκευῶν ἡμῶν, ἡ δυσκολωτάτη πασῶν,

πέβλεπε τὴν προμήθειαν τοῦ μέλλοντος νὰ μᾶς μεταφέρῃ ὀχήμα-
 ρος. Συνήθως ἐγίνετο ἡ μετακόμισις, φαίνεται, διὰ φορτηγῶν ἁμα-
 ρῶν δυσκάμπτων καὶ δυσκινήτων, ψιαθοστεγᾶστων καὶ ἐντὸς ἐστρω-
 μένων, καὶ ὥς, ἄλλοτε μὲν ἵπποι, τότε δὲ βόες ἔσυρον ὡς ἐδύναντο,
 ἀνέτρεπον καὶ πάλιν ἀνώρθουν ἐπὶ ἀνηφόρων καὶ κατηφόρων, οὐ-
 ποτε γνῶσιν λαβόντων σκαπάνης ὁδοποιοῦ. Ἄλλ' οἱ γονεῖς μου,
 κατ' ἐξαιρετικὴν εὐτυχίαν, εὗρον καὶ ἠγόρασαν, πρᾶγμα σπανιώ-
 τατον, ἢ μᾶλλον μοναδικόν τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἄρμαμαξαν
 (καρέτταν), ἧς ἡ στρογγύλη γαστήρ, τὸ στιλπνὸν κίτρινον χρῶμα,
 οὐ μόνον ἡμῶν τῶν παιδίων ἐκίνει τὸν θαυμασμόν, ἀλλὰ προῦκάλει
 τὰς ἐπισκέψεις ὅλων τῶν γνωρίμων, ἐρχομένων νὰ ἰδῶσι τὸ ἄγνωστον
 τοῦτο μηχανήμα τῆς φραγκικῆς βιομηχανίας. Εἶχε δὲ χρησιμεύσει
 αὐτὸ εἰς τὴν ὁδοιπορίαν τινὸς τῶν ἐκ Βλαχίας ἐλθόντων, ἴσως ἐνὸς
 τῶν θυμάτων τῆς μεγάλης πυρκαϊᾶς, καὶ ἐπωλήθη εἰς ἡμᾶς καθ' ὃ
 ἄχρηστον μένον εἰς τὴν ὁδῶν ἐστερημένην Κωνσταντινούπολιν.

Τέλος ἀνέτειλε τῆς ἀναχωρήσεως ἡ ὥρ' ἡμῶν τοῦλάχιστον τῶν
 παιδίων ἀνυπομονῶς περιμενομένη ἡμέρα, ἥτις ἐνετυπώθη ἰσχυρῶς
 εἰς τὴν μνήμην μου, διότι ἐνῶ ἡ λυγρὴ οἰκογένεια εἰσῆλθεν εἰς
 τὴν ἄρμαμαξαν καὶ τὰς ἐπομένας αὐτῇ σκευοφόρους, ἐγὼ ὀκταετὲς
 παιδάριον, περισκελίδας (ποτούρια) ἐνδεδυμένος χρυσοκεντήτους ἐκ
 μέλανος κατυφέ, μικρὸν φέσιον φέρων ἐπὶ τῆς κόμης μου, ἥτις
 χρυσῇ τότε ἐχεῖτο ἐπὶ τῶν ὤμων μου, εἰς δὲ τὴν ζώνην ἔχων λιθο-
 κόλλητον ἐγχειρίδιον, χαρισθέν μοι ὑπὸ τῆς μάμμης μου, καὶ ὃ
 καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα ἔδωκα εἰς τὸν πρωτότοκον τῶν υἱῶν μου,
 ἐτέθην ἐπὶ χρυσοφαλάρου ὠραίου ἵππου ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ἐρίππου
 φρουρᾶς, ἥτις ἔμελλε νὰ μᾶς συνοδεύσῃ δι' ὅλης τῆς ὁδοιπορίας,
 καὶ οὕτω διῆλθα τὰς ὁδοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παιδαριωδῶς
 ὑπερήφανος, διότι εἴλκυον συρρόην εἰς τὰ παράθυρα καὶ τὰς ἐπευ-
 φημίας πάντων ὅσοι μᾶς ἀπήντων.

Οὕτως ἐξῆλθον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, μὴ προβλέπων ὅτι τὴν
 ἐγκατέλειπον σχεδὸν διὰ πάντοτε.

2.

Ὁδοιπορία.

Ὀλίγον δ' ἔξω τῆς πόλεως ἀνέβην καὶ ἐγὼ εἰς τὴν ἁμαξάν, καὶ οὕτως ἐξηκολούθησεν ἡ ὁδοιπορία, ἐξ ἧς πολλὰ δὲν διέμειναν εἰς τὴν μνήμην μου, διότι τὰ παιδία εἰσὶν ὀλίγον παρατηρητικά, καὶ ἐγὼ πιθανῶς ἡσχολούμην μᾶλλον εἰς παιγνίδια ἐντὸς τῆς ἁμάξης μετὰ τῶν ἀδελφῶν μου, ἢ ὅτι προσηλούμην εἰς τὰς παροδικὰς ἐντυπώσεις. Ἐνθυμοῦμαι ὅμως, ὅτι τὴν πρώτην ἡμέραν ὀλίγον ὁδοιπορήσαμεν καὶ κατελύσαμεν ἐνωρίς, ἐν μέσῳ ῥαγδαιοτάτης βροχῆς, εἰς τὴν Θρακικὴν κωμόπολιν τὴν καλουμένην Σαράντα Ἐκκλησιαῖς, ὅπου μᾶς ὑπεδέχθη περιποιητικώτατα ὁ προὔχων τῆς πόλεως, εἰς δὲ τὴν Σηλυβρίαν μᾶς παρέθεσε πολυτελέστατον δεῖπνον ὁ ἀρχιερεὺς.

Πανταχρῶ ὅμως δὲν ἀπηντῶμεν ὁμίαν δεξίωσιν, καὶ ἰδίως αὐτοῦ προσέβημεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, κατελύομεν πολλάκις τὸ ἑσπέρας εἰς καλύβας χωρικῶν πτωχῶν, ἀλλὰ καθ' ὅσον τὰς ἐνθυμοῦμαι καθαρίας, ὅπου τὰ τῆς τροφῆς μετ' ὅκ ὀλίγων δυσκολιῶν πολλάκις ὠκονομοῦντο. Δι' ἡμᾶς ὅμως μάλιστα τὰ παιδία, τοῦτο ἦν εὐτυχῶς ἀδιάφορον, καὶ ἐχαίρομεν διὰ πάντα τὰ νέα ἀντικείμενα ὅσα ἀπηντῶμεν. Τοιαῦτα ἦσαν οἱ ἡμᾶς καὶ αὐταὶ αἱ καλύβαι, διότι τοιαύτας οὐδέποτε εἶχομεν ἰδεῖ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐπίσης καὶ ἡ ἀσυνήθης τροφή καὶ κλίνη, καὶ τῶν χωρικῶν ἡ παράδοξος ἐνδυμασία, καὶ αὐτὴ ἡ περίστασις ὅτι δὲν ἤξευρον πολλοὶ αὐτῶν τὴν Ἑλληνικὴν, καὶ πολλάκις διὰ σχημάτων συνεννοούμεθα.

Εἰς ἐκ τῶν σταθμῶν ἡμῶν ἦν ἡ κώμη Φακῆ, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Αἵμου, ἢ τινος αὐτοῦ προβολῆς. Ἐκεῖ ἡ οἰκοδέσποινα, νέα καὶ ὠραία γυνή, ἀφελὴς τῆς Θράκης χωρική, μᾶς διηγήθη ὅτι πρὸ ἐνὸς ἔτους εἶχε καταλύσει παρ' αὐτῇ ἡ Αὐθεντικὴ οἰκογένεια, καὶ μᾶς ὠμίλει περὶ τῆς Κερᾶς, ὡς περὶ ἁγίας καὶ θαυματουργοῦ γυναικός, ἀπεριόριστον ἐκφράζουσα οἱ αὐτὴν εὐλάβειαν καὶ εὐγνω-

ροσύνην, διότι ὡς διηγήθη εἰς τὴν μητέρα μου, τῇ ὤφειλε πᾶσαν τῆς ζωῆς τῆς τὴν εὐτυχίαν. «Παρατηρήσασά με, εἶπε, τὴν ἐσπέραν τῆς ἀφίξεώς της ὅτι ἀπέματτον ἐν δάκρυ, μὲ ἠρώτησε τί ἔχω καὶ κλαίω, τί μὲ λυπεῖ. Μὲ ἠρώτησε δὲ μετὰ τοσοῦτον ἡγεμονικῆς συγκαταβάσεως καὶ γλυκύτητος, ὥστε μοὶ ἐφάνη ὅτι ἴστατο ἐμ- πρὸς μου ἡ Παναγία, καὶ ἡ καρδία μου ἐσκίρτησε πρὸς αὐτήν, καὶ τῇ ὡμολόγησα ὅτι ὁ ἀνὴρ μου, ὅστις εἶναι ἀγαθὸς κατὰ τὰ ἄλλα καὶ μὲ ἀγαπᾷ, εἶναι ὅμως ὀξύθυμος καὶ διὰ τὸ ἐλάχιστον ἐξάπτεται καὶ μ' ἐπιπλήττει, καὶ ὅταν τῷ ἀποδεικνύω ὅτι ἔχει ἄδικον, ὀργίζεται ἔτι μᾶλλον, καὶ κραυγάζει. Ζῶμεν εἰς ἀδιάκοπον ἔριδα, καὶ ἡ ζωὴ μου μοὶ εἶναι βάσανος». Καὶ τὰ δάκρυα μὲ διέ- κοψαν. Ἄλλ' ἡ Κερά ἠϋδόκησε νὰ μοὶ λάβῃ τὴν χεῖρα, καὶ ἀγ- γελικῶς μειδιῶσα, — «Μὴ κλαίης, μοὶ εἶπε, καὶ ἡξεύρω ἱατρικὸν διὰ τὸν θυμῶδη χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός σου. Ἄν τὸ μεταχειρισθῇς χωρὶς ἐκεῖνος νὰ τὸ ἡξεύρῃ, βεβαίως τὸν θεραπεύει. Λάβ' ἐν λαγή- νιον νερόν ἀπὸ τὴν θύρῃν τὸ μεσάνυχτον, ἐν ᾧ λέγεις τρία «Πάτερ ἡμῶν», καὶ ἄφες αὐτὸ εἰς τὴν θύραν τῆς ἐκκλησίας. Τὸ πρωί, ὕπαγε εἰς τὸ ἴδιον μέρος, καὶ τὴν στιγμήν ὅταν ἀνατέλλῃ ὁ ἥλιος, εἰπὲ ἄλλα τρία «Πάτερ ἡμῶν», καὶ λάβε τὸ λαγήνιον, καὶ φύλαττέ το ἐπιμελῶς· ὅσάκις δὲ βλέπεις τὸν ἄνδρα σου νὰ θυμῶνῃ, ῥόφα ἀπὸ τὸ νερόν τοῦτο, ἀλλὰ φυλάξου μὴ τὸ καταπίης, ἢ μὴ τὸ πτύσης καὶ φύλαττέ το εἰς τὸ στόμα σου ἕως ὅτου νὰ εἰπῇς εἰς τὸν νοῦν σου τρία «Πάτερ ἡμῶν». Πρὶν κενώσης τὸ λαγήνιον, θὰ ἰδῇς τὸν ἄνδρα σου ν' ἀλλάξῃ γνώμην».

Αὐτὸ μοὶ παρήγγειλε, καὶ ἐγὼ τὴν ἰδίαν νύκτα ἐπῆγα καὶ ἐτοίμασα τὸ ἱατρικόν. Τὴν ἄλλην ἡμέραν ἀμέσως τὸ μετεχειρίσθην, καὶ εὐθὺς ἤρχισα νὰ βλέπω καὶ τὴν ἐνέργειάν του. Πρὶν τελειώσω τὰ τρία «Πάτερ ἡμῶν» ὁ ἄνδρας μου εἶχε καταπραῦνθῇ καὶ ἐξέλ- θει. Καθ' ἡμέραν δὲ ἐγίνετο πραότερος, μ' ἐπέπληττεν ὀλιγώτερον, καὶ μ' ἐζήτει συγχώρησιν διὰ τὴν πρὸς ἐμὲ τραχύτητά του, καὶ τώρα ζῶμεν ὡς δύο περιστέρια. Τὴν εὐτυχίαν τῆς ζωῆς μου τὴν ὀφείλω εἰς ἐκείνην τὴν ἀγίαν».

Τὴν περίστασιν ταύτην ἐνθυμοῦμαι τοσοῦτον ἀκριβῶς, διότι ὁ πατήρ μου, ὁμιλῶν περὶ αὐτῆς μετὰ ταῦτα, μᾶς ἔλεγεν ὅτι κακαὶ εἰσὶ βεβαίως αἱ προλήψεις, καὶ ἐν γένει οὐχὶ ἐπαινετὸν ἢ ἐνίσχυσιν αὐτῶν παρὰ τῷ λαῷ· πολλάκις ὅμως ἀναπόφευκτον ἀποβαίνει νὰ σκευάζεται ἡ ἀλήθεια ἀναλόγως τῆς δεκτικότητος τοῦ πνεύματος εἰς ὃ προσάγεται. Οὕτω τότε, ἂν ἐλέγετο εἰς τὴν γυναῖκα ταύτην ὅτι ἵνα ἀφοπλίζῃ τὸν ἄνδρα τῆς, πρέπει νὰ σιωπᾷ εἰς τὰς ἀδίκους προκλήσεις του, ποτὲ δὲν θὰ εἶχεν αὐτὴ τὴν φρόνησιν ἢ τὴν δύναμιν χαρακτῆρος ν' ἀκολουθήσῃ τὴν συμβουλήν· ἐν ᾧ τὸ τέχνασμα τοῦ ὕδατος καὶ ἡ τυφλὴ αὐτῆς πίστις εἰς τὸν ἱερὸν χαρακτῆρα τῆς θεραπείας, κατηύνασε τὸν ἄνδρα τῆς, καὶ ἔφερεν εἰς αὐτὸν μεταμέλειαν, καὶ εἰς αὐτὴν τῆς ἐπιλοίπου ζωῆς τῆς τὴν ἡσυχίαν.

Ἄλλο δὲ τι δὲν ἐνθυμοῦμαι ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, πλὴν ὅτι ἐφερόμεθα ὅπως αἱ ἀνώμαλοι ὁδοί, καὶ πολλάκις ἡ ἔλλειψις πάσης ὁδοῦ μᾶς ἔφερεν, ἀνὰ πᾶν βῆμα κινδυνεύοντες ν' ἀνατραπῶμεν, διότι ὅτε μὲν προσερχοῦμεν εἰς προσκόνεα τὰ μεγάλων λίθων ἢ ξύλων μετ' ἀκηροίας ἀφιέμενα ἐπὶ τῶν ὁδῶν, ὅτε δὲ διηρχόμεθα διὰ ὁσῶν, ὧν εἶχον μὲν κοπῇ τὰ ἔνδρα, ἀλλ' ἔμενον προέχουσαι αἱ ῥίζαι, καὶ ὑπὲρ αὐτάς ἔπρεπε νὰ διέλθῃ ἡ ἁμαξά, ἔχουσα καὶ αὐτὴ τὸ θεμελιῶδες ἐλάττωμα ὅτι ἦν μονόζυγος, εἶχε ὁηλαδὴ ἐν μόνον τὸ ξύλον τὸ ἐνοῦν τοὺς ἐμπροσθίους τροχοὺς μετὰ τῶν ὀπισθίων, ἀντὶ νὰ τὸ ἔχῃ διπλοῦν, καὶ ἐπομένως ἡ ἐλαχίστη συνταραξίς ἰσορροπίας εὐκόλως τὴν ἀνέτρεπε· οἱ δ' ἀκαὶ ὅσάκις διηρχόμεθα μέρος τι ὥπως οὖν δύσβατον, οἱ συνοδεύοντες ἡμᾶς φύλακες, εἴτε ἐκ τῶν ἵππων αὐτῶν εἴτε καὶ πεζεύοντες, ἐστήριζον διὰ τῶν χειρῶν καὶ τῶν ὤμων τὸ ὄχημα ἐξ οὗ μέρους ἔνευεν.

Εἰς τῶν τελευταίων ἡμῶν σταθμῶν ἤξεύρω ὅτι ἦτο τὸ Γιούργιον, ὅπου ὁ διοικητὴς πολυτελῶς μᾶς ἐστίασεν ὡς ὑποδεχόμενος, δὲν ἤξεύρω ἂν ἀρχαῖόν του γνώριμον, ἢ τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Αὐθέντου.

Τὴν δ' ἐπαύριον μετὰ μεσημβρίαν ἐφθάσαμεν εἰς μικρὰν σύμφυτον πεδιάδα, ἧς ἀγνοῶ καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν θέσιν καὶ τὴν ἀπόστασιν ἐκ Βουκουρεστίου. Ἐκεῖ δέ, εἰς ὄχθην ῥυακος εἶδομεν ὑπὸ τὰ δέν-

ὅσα ἱσταμένας μεγαλοπρεπεῖς ἡγεμονικὰς ἀμάξας, καὶ εὐθύς ἤλθον
 στυγεύδουσαι πρὸς ἡμᾶς καὶ τείνουσαι τὰς ἀγκάλας, ἢ πρὸς πατρός
 μητέρα μου, καὶ ἡ θυγάτηρ τῆς καὶ θεία μου Κυρία Αἰκατερίνη
 Γκίκα, ἣν τότε πρῶτον ἐβλέπομεν. Ἡ συνέντευξις ὑπῆρξε περι-
 πλοήσαστα, καὶ οὕτω διανεμηθέντες εἰς τὰς δύο νέας ἀμάξας ὡδη-
 γηθημεν εἰς Βουκουρέστιον.

3.

Ἐν Βουκουρεστίῳ.

Ἐνταῦθα εἶχεν ἐνοικιασθῆ δι' ἡμᾶς εἰς τὴν πρωτίστην ὁδὸν τῆς
 πόλεως, τὴν καλουμένην Πόδο Μογοσσί, οἰκία οὐχὶ μὲν μεγα-
 λοπρεπής, ἀλλ' εὐρύχωρος, ἔχουσα μέγαν κήπον, οἰκοδεσπότην
 δὲ τὸν Κ. Φωκᾶν, Ἕλληνα τὴν καταγωγὴν, εὖ ἡ θυγάτηρ Αἰκα-
 τερίνη, κόρη ζανθὴ δεκατετραετὴς τότε καὶ ὡραία, ἤρχετο ἐνίοτε
 καὶ ἔπαιζε μεθ' ἡμῶν τῶν παιδίων. Ἐπανεῖδον δ' αὐτὴν πολλὰ
 ἔτη μετὰ ταῦτα ὡς Κυρίαν Γκίκα, θαυμάζομένην διὰ τὸ κάλλος
 τῆς, καὶ πάλιν μετὰ νέων ἐτῶν παρέλευσιν εἶδα τὴν θυγατέρα
 αὐτῆς, τὴν περίφημον γενομένην ὑπὸ τὸ ὄνομα Δώρας τῆς Ἰστριάδος.

Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀφίξιν ἡμῶν ἡ θεία μου Αἰκατερίνη
 ἔδωκε μέγαν χορὸν πρὸς δεξίωσιν ἡμῶν, καὶ ἵνα γνωρίσῃ τοὺς γο-
 νεῖς μου μετὰ τῆς ἐγγχωρίου κοινωνίας. Γυνὴ ἔτι νέα τότε, εὐειδής,
 ἀγχίνους καὶ πεπαιδευμένη, διεκρίνετο καὶ γενικῶς ἠγαπᾶτο καὶ
 διὰ τὴν σπανίαν αὐτῆς ἀγαθότητα. Ὁ σύζυγος αὐτῆς, Ἀλέξαν-
 δρος Γκίκας ἐκ Μολδαυίας, εἶχε μεταβῆ εἰς Ῥωσσικὴν ὑπηρεσίαν,
 καὶ ἔλαβε πολιτικὸν βαθμὸν ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὸν τοῦ ὑποστρα-
 τήγου, général de brigade, δι' ὃ καὶ Βριγαδίου κοινῶς ἐλέ-
 γετο, καὶ βριγαδιφῆσσα ἡ θεία μου. Καὶ τότε μὲν ἐκεῖνος διέμενεν
 ἐν Ῥωσσίᾳ. Τὸν εἶχε δὲ συνοδεύσει εἰς διάφορα μέρη τῆς Εὐρώπης,
 ὅπερ τότε ἦν σπανιώτατον δι' Ἑλληνίδα, καὶ ἀπεκόμισε πλούσιον

θησαυρόν πείρας καὶ γνώσεων· καὶ μετὰ θαυμάσμου τὴν ἤκουσα διηγουμένην ὅτι ἐχόρευσέ ποτε, ἐν Πετροπόλει, τὴν λεγομένην πολονέζαν, νομίζω, μετὰ τοῦ Αυτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Ἦτον δ' ἐγκρατὴς καὶ διαφόρων Εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, καὶ ὡς μεταγενεστέρως ἐδυνήθη νὰ γνωρίσω, τῆς φιλολογίας αὐτῶν.

Εἰς τὸν χορὸν ἐκεῖνον παρευρέθην καὶ ἐγώ, διότι εἰς τὴν αὐθεντικὴν αὐλὴν δὲν ὑπῆρχεν ἐθιμοταξία ἀποκλείουσα τὰ παῖδια, ἢ, ἂν ὑπῆρχε, δὲν ἐφηρμόζετο καὶ εἰς ἐμέ, ὡς ὄντα τῆς οἰκογενείας.

Ἡ παρουσία μου δέ, ἂν ἡχαρίσται ἐμέ, διεσκέδαζε καὶ τοὺς ἄλλους οὐχ ἥττον, διότι, μικρὸν παιδίον, εἶχον τὴν ἀξίωσιν ν' ἀναμιγῶ εἰς τοὺς χοροὺς τῶν μεγάλων, καὶ τὴν ἀδελφὴν μου Εὐφροσύνην κρατῶν εἰς τὴν χεῖρα, ἀλλὰ δυστυχῶς, ἐξ ἀγνοίας τοῦ δέοντος, τὴν ἀριστεράν, εἰπόμεν ἑσθαρῶς εἰς τὴν πολονέζαν, ἥτις πολλὴν δὲν ἀπῆτει ὀρχηστικὴν ἐμπειρίαν καὶ ἦν τότε μία τῶν συνεχῶς ἐπαναλαμβάνομένων ὀρχήσεων.

Ἐκ τῆς οἰκίας, ἣν κατοικοῦμεν, ἀπελαμβανόμεν ἐνίοτε τοῦ θεάματος τῆς διαβάσεως τοῦ Αὐθέντου ἀπερχομένου εἰς τὸν περίπατον. Συνέβαιεν ὅμως τοῦτο σπανίως διότι ἡ ἀξιοπρέπεια ἀπῆτει τὸν ἡγεμόνα ἀκριβοθεώρητον. Ὡχεῖτο δὲ πάντοτε εἰς χρυσὴν ἀρμάμαξαν ἑξιππον, βραδύτατα βαίνουσας, ὡς εἰς κηδεῖας πομπήν, συνοδευομένην δ' ὑπὸ πολυαρίθμων ἐφίππων σωματοφυλάκων ἐν παρατάξει ἐκατέρωθεν βαδιζόντων.

Ἦν δὲ τὸ ὀχεῖσθαι οὐχὶ τοῦ ἡγεμόνος μόνον προνόμιον, ἀλλ' ἀνάγκη ἀναπόδραστος πάσης τῆς κοινωνίας, ἔνεκα τῆς τότε ἔτι καταστάσεως τῶν ὁδῶν τοῦ Βουκουρεστίου, αἵτινες ἦσαν ξυλόστρωτοι (πόδος, ὡς ἐλέγοντο), αἱ δ' ἐγκαρσίως καλύπτουσαι αὐτάς δοκοὶ (πόδιναί) ἦσαν οὐχὶ καθηλωμέναι, ἀλλ' ἐπλεον ἐπὶ τοῦ ῥευστοῦ πηλοῦ· ἂν δὲ τις ἀπροσέκτως ἐπάτει τὸ ἐν ἄκρον μιᾶς ἐξ αὐτῶν, τὸ ἕτερον ἀνεσκίρτα, ὡς κινητὴ αἰώρα, καὶ ἠπεῖλει τὴν ζωὴν τῶν διερχομένων. Ὡς ἐκ τούτου, εἰς οὐδένα οὐ μόνον τῶν ἐπιστήμων ἀλλ' ἀπλῶς τῶν ἑαυτοὺς σεβομένων ἦν δυνατὸν οὐδ' ἐπιτετραμμένον νὰ πεζοπατῇ, καὶ ἡμεῖς οἱ πρὸ τῆς ἀπελεύσεως ἐκ

Κωνσταντινουπόλεως οὐδέποτε ἰδόντες ἄμαξαν, ἤναγκαζόμεθα νὰ ἔωμεν δύο τοιαύτας, ὧν ἡ μία, ἡ ἐπίσημος, ἦν λευκὴ καὶ ἐπίχρυσος, καὶ προσέτι ἄλλην τρίτην διὰ τὸν βατάχον (οἰκονόμον τῆς οἰκίας) Ἰανάκην, ὅστις ἐπίσης, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του, δὲν ἐδύνατο ζῶς νὰ ἐξέρχεται. Ἦσαν δὲ τὰ ὀχήματα ταῦτα τῶν ἀρχόντων πλὴν πολυτελέστερα τότε τῶν ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ ἐν χρήσει· οἱ πλείστοι τῶν ἵππων ἐκαλύπτοντο μέχρι τῶν ποδῶν ὑπὸ μεταξωτῶν δικτύων, καὶ ὥραϊον ἦν τὸ θέαμα τῆς τετραπλῆς σειρᾶς ἄμαξων, ἥτις ἀνὰ πᾶσαν δεῖλην ἐπλήρου τὴν μεγάλην ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς τοὺς περιπάτους **Χερεστρέου** καὶ **Κολεντίαν**. Ἦσαν δὲ πᾶσαι αἱ ἄμαξαι δίζυγοι· καὶ ὅτε ποτέ, ὁδοιπορήσαντες ἐκτὸς τῆς πόλεως, εἴχομεν ζεύξει εἰς τὴν ἡμετέραν τέσσαρας ἵππους, ἐπὶ τῆς ἐπιστροφῆς, πρὶν εἰσελάσωμεν εἰς τὸ Βουκουρέστιον, ἀπεζεύξαμεν τοὺς δύο, διότι τὸ ἐν τεθρίππῳ ἐλαύνειν ἦν δικαίωμα μόνον τοῦ ἡγεμόνος.

Ἐμείναμεν δ' εἰς τὴν οἰκίαν **Φωκᾶ** ἐν ἔτος, νομίζω, ἡ τοῦλάχιστον διεγχειμάσαμεν εἰς αὐτήν, καὶ μετὰ ταῦτα μετέβημεν εἰς τὴν τοῦ **Κλιντζιάνου**, παρὰ τὴν αὐτὴν ὁδόν, εἰς τινὰ ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς εὐθυγραμμίας αὐτῆς κειμένην εὐρυχωρότεραν δὲ καὶ πολυτελεστέραν τῆς ἄλλης, καὶ πρὸ πάντων τὸ σπουδαῖον δι' ἡμᾶς προτέρημα ἔχουσιν, ὅτι ἦτο πολὺ πλησιεστέρα τῆς ἡγεμονικῆς **Αὐλῆς**.

Τὴν πρώτην ἡμέραν ἅμα εἰσῆλθομεν εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην, ἐν ᾗ ἔπαιζον ἐντὸς τῆς μεγάλης αἰθούσης, εἰς μίαν τῶν χαραγμάδων τοῦ ἐδάφους στιλπνὸν τι ἀντικείμενον προσέβαλε τὸ βλέμμα μου. Κατὰ τὴν ἔμφυτον δ' εἰς τὰ παιδία πολυπραγμοσύνην καὶ περιέργειαν, ἐπεχείρησα καὶ κατῴρθωσα νὰ τὸ ἀποσπάσω, καὶ πρὸς μεγίστην μου ἐκπληξιν εὗρον ὅτι ἦτο λευκὸς δακτυλιόλιθος, ἔχων ἀρχαίαν γλυφὴν, ἧς δὲν ἐνθυμοῦμαι τὴν παράστασιν, ἥτις ὅμως, καθ' ἣν τότε μοι ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν, καὶ καθ' ἣ καὶ παρὰ τῶν γονέων μου ἤκουσα, ἦτον ὠραιότατη. Ἡ χαρὰ μου ἦν ἀπερίγραπτος καὶ ἴσως ἐνεκα τῶν ἰδεῶν ἃς μοὶ ἐνέπνεεν ὁ πατήρ μου ἐθεώρουν ὡς μέγα εὐτύχημα ὅτι εὗρον ἀρχαῖον ἀντικείμενον, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἦν καὶ πολύτιμον. Τῷ ὄντι δὲ σπάνιον καὶ ἀκατανόητον ἦν τὸ εὖ-

ρημα καὶ ἡ μόνη δύνατὴ αὐτοῦ ἐξήγησις ἐφάνη ὅτι ὁ λίθος προῆλθεν ἐκ τῆς ἁμμου, ἥτις ἦν εἰς ὑψηλὸν λόφον συσσωρευμένη ἐντὸς τῆς αὐλῆς ἡμῶν καὶ δι' ἧς ἔτριβον τὸ ἔδαφος τῆς οἰκίας καθαριζόμενον. Τὸ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας, ὅτε ἐπήγομεν εἰς τὴν ἡγεμονικὴν Αὐλήν, πολὺς λόγος ἐγένετο περὶ τοῦ δακτυλιολίθου μου, καὶ πολλὰ ἐγὼ περὶ αὐτοῦ διηγούμενη εἰς τοὺς συμπαίκτορας, καίτοι πρεσβυτέρους μου, υἱοὺς τοῦ Αὐθέντου. Ὁ εἰς ἐξ αὐτῶν, ὁ Δημήτριος, ἐπέμεινε νὰ ἰδῇ τὸν λίθον. Ἐπειδὴ δὲ δὲν τὸν εἶχον μετ' ἐμοῦ, ἔπεμψα εἰς τὴν οἰκίαν νὰ μοὶ τὸν φέρωσιν. Ἀλλ' ἄφ' οὗ τὸν ἔλαβε, τὸν ἐθεώρησε μετ' ἀδιαφορίας, καὶ ἔπειτα καλέσας τὸν Ἀλβανόν του, ἦτοι ἓνα τῶν σωματοφυλάκων, ὅστις ἦν προσηρτημένος εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ, καίτοι παιδίον, τῷ ἐδώρησε τὸ εὔρημα, ἐφ' ᾧ ἐγὼ τοσαύτην εἶχον χαράν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐνόμιζον ὅτι ἀστειεύεται, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἰδὼν ὅτι σπουδαίως καὶ ἀμετακλήτως τῷ ἐδῶκε τὸν δακτυλιολίθον, ἐνθυμούμαι ὅτι τὸ καταλαβὼν με αἰσθημα ἦτον οὕτῃ τοσαῦτον ἀγανακτήσεις διὰ τὴν στέρησιν τοῦ μικροῦ θησαυροῦ μου, ὅσον ἐκπληξίς διὰ τὴν κατὰ χρῆσιν τῆς ἐμπιστοσύνης μου. Ἦσαν παράπονον ἦν μάταιον, διότι ἡ ἐγκλησις ἔπρεπε νὰ γίνῃ πρὸς τὴν Κεράν, καὶ οἱ γονεῖς μου ἤθελον ν' ἀποφύγῃσι τὸ σπουδαῖον τοῦτο διάβημα. Ἐπομένως ἐσίγησα καὶ ὑπέμεινα τὴν ἀδικίαν μετὰ λύπης, ἀλλ' ἄνευ μνησικαχίας.

Ἡ οἰκία ἡμῶν ἦτο διώροφος, εὐρεῖα, ἱκανῶς μεγαλοπρεπής, ἀλλ' ἀφελῶς ἐσταλμένη. Ἐν αὐτῷ εἶχε ὠματίον καὶ ὁ ἰδιαίτερος γραμματεὺς τοῦ πατρός μου Σπυρίδων Σκουῖρος, ὁ μετὰ ταῦτα ἐν Ἑλλάδι πολιτευθεὶς· ἐνοικον δ' εἶχομεν καὶ τὸν διδάσκαλον ἡμῶν Ἐρκουλίδην, εἰς οὗ τὸ ὠματίον πολλὰς ὥρας τῆς ἡμέρας ἐμένομεν ἡμεῖς τὰ παιδία, διδασκόμενα, ἢ ἐπὶ προφάσει ὅτι διδασκόμεθα· διότι ἡ διδασκαλία τῶν τότε χρόνων ἦν ὅλως ἀμέθοδος, ὥστε τὸν πλεῖστον χρόνον κατετρίβομεν ἀδημονοῦντες καὶ χασμῶμενοι, ὀλίγιστα δ' ἐμάνθανομεν. Ἡ ἀδελφὴ μου Ραλοῦ, πενταετῆς ἴσως τότε, ἐμάνθανε ν' ἀναγινώσκη, καὶ παρὰ τὸ παράθυρον καθημένη, τὸ βιβλίον δ' εἰς τὰς χεῖρας ἔχουσα, πολλάκις ἀνεστραμμένον,

προσποιεῖτο διὰ τῆς φωνῆς τὴν ἀναγινώσκουσιν, ἐν ᾧ ἀλλαχοῦ εἶχε προσηλωμένον τὸ βλέμμα καὶ τὸν νοῦν, ὃ δὲ διδάσκαλος περι-
ορίζετο εἰς τὸ νὰ τῇ ῥίπτῃ ἐνίστῃ μακρόθεν ἐν « ἔλα, διάβαζε ! »
Ἀπερρόφωμεν δὲ πᾶσαν τὴν προσοχὴν του, ἡ ἀδελφὴ μου Εὐφρο-
σύνη καὶ ἐγώ, διότι εἰς ἡμᾶς ἐδίδασκε τὸν Πανηγυρικὸν τοῦ Ἴσο-
κράτους, μάτην ἀγωνιζόμενος νὰ καταστήσῃ ἡμῖν καταληπτάς
ἐκνοίας δι' ἃς ἦν ἀνώριμος ὁ παιδικὸς ἡμῶν νοῦς, βασανίζων δ' ἡμᾶς
εἰς ἐκμάθησιν γραμματικῶν τύπων, ὧν δὲν μᾶς ἐξήγει τὴν ἐφαρ-
μογὴν, καὶ εἰς ἐκστήθισιν κειμένου, πρὸς ὃ ἐξανίστατο ἡ μνήμη
ἡμῶν, μὴ βοηθουμένη ὑπὸ τῆς καταλήψεως. Πλὴν δὲ τῶν ξηρῶν
ἐκείνων τύπων τῆς γραμματικῆς οὐδεμίαν ἄλλην γνῶσιν ἢ εἰδήσεις,
πλουτίζουσα τὸν νοῦν ἢ καλλιεργοῦσα τὴν κρίσιν, συνεπλήρου τὴν
διδασκαλίαν· ὥστε ἐν ἀληθείᾳ δύναμαι νὰ εἶπω ὅτι εἴ τι ἐγνώριζον,
ὤφειλον αὐτὸ εἰς τὰ ἀρχαῖα διδάγματα τοῦ πατρός μου, ὅστις καὶ
τότε ἔτι, ὅσάκις στιγμαὶ τῷ ἐπερίσσειον ἐκ τῆς ἐξασκήσεως τῶν
ἀρχαίων του καθήκοντων, ἀφίερν αὐτάς εἰς συνδιαλέξεις μεθ'
ἡμῶν, αἵτινες μᾶς ἐδίδασκον καὶ μᾶς ἐτέροπον.

Μᾶς εἶχε δοθῇ δὲ τότε καὶ ἰδιαιτέρως διδάσκαλος καλλιγραφίας.
'Αλλὰ μετ' οὐ πολὺ δὲν ἤξεύρω κατὰ πόσας συμβουλὰς, ὁ πατήρ
μου παρεδέχθη ὅτι ἡ χεὶρ ἀσκεῖται μᾶλλον διὰ τῆς ζωγραφικῆς,
καὶ ἀντικατέστησε τὸν καλλιγράφον διὰ ζωγράφου, πρὸς μεγάλην
δυσἀρέσκειαν τοῦ κ. Ἐρκουλίδου, ὅστις ἀνήγγειλε τοῦτο εἰς τὸν
πρῶτον, ἐλεεινολογῶν τὴν ἀποτύφλωσιν τοῦ ἄρχοντος τοῦ περὶ τῶν
ἀντικειμένων τούτων μηδὲν ἐννοοῦντος. Ἀληθῶς ὅμως ἡ γνώμη τοῦ
πατρός μου ἦν πολὺ ὀρθοτέρα ἢ ἡ τοῦ Κ. Ἐρκουλίδου, εἰ καὶ ἡμεῖς
ὀλίγον ὠφελήθημεν ἐκ τῆς νέας διδασκαλίας, εἴτε διότι παρέργως
εἰς αὐτὴν ἡσχολούμεθα, εἴτε διότι πολὺ δὲν διήρκεσε.

Δὲν ἔμεινεν ὅμως ὅλως ἄγανος δι' ἡμᾶς ἡ παρουσία τοῦ Κ. Ἐρ-
κουλίδου· διότι εἰς Γαλλικὰς ἀναγνώσεις τὴν διάνοιαν αὐτοῦ τρέ-
φων, ἦν θαυμαστῆς τῆς Εὐρωπαϊκῆς διαίτης, καὶ οὐδεμίαν παρέ-
λειπεν εὐκαιρίαν ὅπως καὶ εἰς ἡμᾶς ἐμπνέῃ ἀποστροφὴν τοῦ ἄσιανου
βίου, καὶ ζῆλον τῶν εὐρωπαϊκῶν ἰδεῶν καὶ ἐξεων. Οὕτω ἐνθυμούμαι

ὅτι ἐξελθὼν ἡμέραν τινὰ πεζός, κατηράτο τῆς βαρβάρου τῶν Ὀθωμανῶν ὑποδέσεως ἦν καὶ αὐτός ἔφερε, διότι ἐβάπτετο ὅλη εἰς τὸν πηλόν, ἐλέγχουσα λαὸν ὀκνηρὸν καὶ νωθρόν, καὶ ἀντιπαρέβαλλεν αὐτὴν πρὸς τὰ στερεὰ πέλματα καὶ τὰς ὑψηλὰς πτέρνας τῶν Εὐρωπαϊκῶν, οἵτινες τὰ πάντα σκοπίμως βελτιοῦσιν ἢ ἐφευρίσκουσιν. Ἄλλοτε δὲ εἰς τὴν ὄψιν κλέπτου τιμωρουμένου, ὡς τότε ἐγίνετο, διὰ ῥαβδισμῶν εἰς τοὺς πόδας, ἐξανίστατο μετ' ὀργῆς κατὰ τῶν βαρβάρων τούτων ποινῶν, ἃς καὶ ἐν αὐτῷ τῷ προσώπῳ τοῦ ἀδιορθώτου Κατσιδέλου ἐκήρυττε προσβαλλούσας τὴν ἀνθρωπίνην ἀξιοπρέπειαν.

Εἶχε δ' ἐκτελεσθῇ ἡ τιμωρία αὕτη ἐντὸς τῆς μεγάλης αὐλῆς αὐτῆς τῆς ἡμετέρας οἰκίας, διὰ τὸν λόγον ὅτι, ὁ πατήρ μου, ὢν τότε ποστέλνικος, εἶχεν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν του καὶ τοὺς ἡγεμονικοὺς Κατσιδέλους.

Ἦσαν δ' οἱ Κατσιβέλοι ὁ νόμος ἐκεῖνος λαός, ὅστις ὑπὸ τὸ ὄνομα Αἰγυπτίων ἢ Βοημίων (Bohémiens, Zigeuner) γινώσκεται, πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης, φέρον τὸ τελευταῖον ὄνομα, διότι κατὰ τὰς ἀρχαιοτάτας ἀναμνησθεὶς ἐν Μεσαιῶνι ἐκ Βοημίας διέσπαρθη εἰς τὰ δυτικώτερα κράτη, ἐν τῇ Ἀνατολῇ δὲ γνωστότερος ἐστὶν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Γύφτος, ἣτις τῷ ἀποδίδεται καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ (Gypsies), ἴσως διότι εἰς ταῦτα τὰ μέρη μετέβη ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ὁρμηθεὶς ἐξ Αἰγύπτου. Οἱ τὸν χαρακτῆρα, τὴν γλῶσσαν, τὴν πίστιν καὶ τὰ ἔθιμα αὐτῶν σπουδάζσαντες (ἐν οἷς προέχει ὁ ἡμέτερος σοφὸς ἰατρὸς Πασπάτης) ἐκλαμβάνουσιν αὐτοὺς καταγωγῆς Ἰνδικῆς, Παρίας ἴσως τινάς, οἵτινες καταδιωκόμενοι καὶ φεύγοντες τὴν μητρυιάν αὐτῶν πατρίδα μετὰ μακρὰς πλανήσεις εὐνουστέρους ζητοῦντες οὐρανούς κατήντησαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, ὡς καὶ οἱ ἐν τῇ ἀπωτάτῃ ἀρχαιότητι μνημονευόμενοι φερέοικοι καὶ ἐν Ἑλλάδι ἐπήλυδες Τελχῖνες, οἵτινες, ἐκ τόπου εἰς τόπον τὰς σκηναὺς αὐτῶν μεταπηγνύντες, μετήρχοντο καὶ αὐτοὶ ὡς οἱ νῦν Κατσιβέλοι τὴν σιδηρουργίαν καὶ τὴν τερατείαν.

Ἦσαν δὲ τότε οἱ Κατσιβέλοι καθ' ἑκατοντάδας χιλιάδων ἐγκα-

εστημένοι ἐν Δακίᾳ, οὐχὶ ἐν σταθεραῖς οἰκίαις, ἀλλ' ἐν σκηναῖς
 καὶ κειτόμενοι, καὶ ὡς δοῦλοι καὶ κτήματα εἰς τοὺς ἄρχοντας κατα-
 κειμένοι, πλὴν ἐκείνων ὅσοι ἦσαν δοῦλοι αὐθεντικοὶ ἢτοι δημό-
 σιοι, ἐργαζόμενοι οἱ μὲν εἰς συλλογὴν καὶ πλῆσιν τῆς χρυσούχου
 ἡμετέρου τοῦ τὸ Βουκουρέστιον διαρρέοντος ποταμοῦ Διμποδίτσης, ἧς
 πρόσδοτος ἀνῆκε ἀποκλειστικῶς τῇ Κερᾷ, ἢ ἡγεμονίδι, οἱ δὲ εἰς
 ἄλλας εὐτελεστάτας τῶν ἐργασιῶν καὶ τινες ἤσκουν τὴν ὀργανικὴν
 μουσικὴν, πρὸς ἣν πολλὴν ἔχουσιν ἐκ φύσεως κλίσιν. Ἐν γένει εἰς
 τὸ κλέπτειν ἐπιρρέπιστατοι καὶ οὐδεμιᾶς τυγχάνοντες ἠθικῆς ἢ
 ἄλλης ἀγωγῆς, διὰ μόνου ἀνεχαιτίζοντο τοῦ φόβου αὐστηροτάτων
 ποινῶν. Ὁ τότε τιμωρούμενος οὐ ἡ ποινὴ εἶχε παροργίσει τὸν δι-
 δάσκαλον ἡμῶν, εἶχε φωραθῇ ἐν ὑποτροπῇ· ὁ δὲ πατήρ μου, μετὰ
 μακρὰν ἄρνησιν εἶχε βιασθῇ νὰ ἐνδώσῃ εἰς αὐτὴν διότι ἐν γένει τῷ
 προσήπτετο ὑπερβολὴ ἡπιότητος, ἐπενεγκύσα, ὡς τινες ἔλεγον,
 χαλάρωσιν τῆς πειθαρχίας τοῦ θυσηνίου καὶ εἰς ἐγκλήματα ἐπιρ-
 ρεπτοῦς ἐκείνου ὄγλου. Διέταξεν ἡμῶς οὐχ ἥττον ὁ πατήρ μου νὰ
 ἐκτελεσθῇ ὁ ραβδοισμός κατὰ τὸν ἐλαφρότερον τρόπον, καὶ ὁ ἴδιος
 μὴ ἀνεχόμενος νὰ παρευρεθῇ εἰς τοιοῦτο θέαμα, ὡς ὤφειλεν, ἐπρο-
 φασίσθη ἐργασίαν παρὰ τῷ Αὐθέντῃ, καὶ ἐξῆλθε κατὰ τῆς ἐκτελέ-
 σεως τὴν στιγμὴν.

Ὁ πρῶτος βαθμὸς ὃν ἔλαβεν ὁ πατήρ μου ἅμα ἐλθὼν εἰς Βου-
 κουρέστιον, ἦν οὐχὶ ὁ τοῦ Ποστελνίκου, ἀλλ' ὁ ἐπιστημότερος τοῦ
 Πρωτοσπαθαρίου (Σπαθάρη), ὅστις θ' ἀντιστοίχει πρὸς τὸν τοῦ
 ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν, ἃν ὑπῆρχον τότε στρατιωτικὰ ἐν Δα-
 κίᾳ. Νομίζω δ' ὅτι, ὡς ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις ὁ Πολέμαρχος,
 οὕτω καὶ ἐκεῖ εἶχε τότε ὁ Σπαθάριος τὴν ἐπιμέλειαν κυρίως τῶν
 ξένων, καὶ ἐπομένως μέρος τῆς δικαιοδοσίας τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξω-
 τερικῶν, διότι ἐνθυμοῦμαι τὸν πατέρα μου ἀσχολούμενον εἰς τὴν
 κατάστρωσιν καταλόγων τῶν ἐν Δακίᾳ ἐπιδήμων ἀλλοδαπῶν, καὶ
 εἰς τοῦτο ἐπιμελῶς συνεργαζόμενον μετὰ τοῦ φίλου του ἐγγχωρίου
 ἄρχοντος Δινίκου Γολέσκου, ἔχοντος δὲν ἡξεύρω ποῖον ἀξίωμα.

Ἄλλ' ὁ Αὐθέντης πολὺ δὲν συνεπάθει πρὸς τὸν εὐθὺν καὶ ἀφελῆ

χαρακτῆρα τοῦ ἀνεψιοῦ του, καὶ ἐπρότιμα ἄλλους πολυτροπωτέ-
ρους· διὰ τοῦτο, μετὰ τινά χρόνον, ἴσως μεθ' ἐν ἔτος, Σπαθάρην
μὲν ὠνόμασεν ἄλλον δὲν ἐνθυμοῦμαι τίνα, πρὸς δὲν εὐνουςτέρως διέ-
κειτο, τὸν δὲ πατέρα μου διώρισεν εἰς ἄλλο ὑπουργεῖον, Ποστέλ-
νικον, καὶ εἰς ἀποζημίωσιν διὰ τὸν θεωρούμενον τότε ὡς ὑπεβίβα-
σμόν τῷ ἀφῆκε συγχρόνως τοῦ Σπαθαρίου τὸν τίτλον.

Ἀλλὰ καὶ τοῦτο παρ' ἡμῖν δὲν ἐφάνη ἱκανοποίησις, οὐχὶ εἰς
τὸν πατέρα μου, ὅστις ἦν ὁ μετριοφρονέστερος τῶν ἀνδρῶν, ἀλλ'
εἰς τὴν μητέρα μου, οὗσαν φιλόδοξον δι' αὐτόν, καὶ περὶ ἡμᾶς
ἤκουον μεμψιμοιρίας, καὶ ἔβλεπον ἐπικρατοῦσαν κατήφειαν, ἧς
τέλος κατίσχυσε μία παιδαριώδης ἐμοῦ καὶ τῆς ἀδελφῆς μου Εὐ-
φροσύνης ἐπίνοια. Τὸ σύμβολον τῆς ἀξίας τοῦ Σπαθαρίου, ὑπὸ τοῦ
Αὐθέντου εἰς αὐτὸν πεμπόμενον, ἦν σκήπτρον ἀργυροῦν ἀνδρόμη-
κες, κατὰ τὰς πατερίτσας τῶν ἀρχιερέων, περατούμενον δ' ἄνω
εἰς μεγάλην ἀργυρᾶν σφαῖραν· καὶ τοῦτο ἔχων διὰ χειρῶν παρί-
στατο ὁ Σπαθάρης εἰς τὰ ἐπίσημα συμβούλια τοῦ Αὐθέντου. Μετὰ
τὴν μετάθεσιν λοιπὸν τοῦ πατρὸς μου, ἀφ' οὗ τὸ σκήπτρον ἐπε-
στράφη εἰς τὸν Αὐθέντην ἵνα δοθῇ εἰς τὸν νέον Σπαθάρην, εὐρόντες
ποῦ ἐρρίμμενον τὸ ἐκ πρασίνου ἐριούχου περικάλυμμα αὐτοῦ εἰ-
σηγάγομεν εἰς αὐτὸ τὴν μακρὰν ῥάβδον τοῦ ξυλοσαρώθρου, καὶ πα-
ραγεμίσαντες τὴν κεφαλὴν δι' ἀχύρων, ἐφέρομεν μετὰ πολλῆς
σεβαρότητος τὸ ὁμοίωμα τοῦτο τοῦ σκήπτρου εἰς τὴν αἴθουσαν, ὅπου
ἡ μήτηρ μου μετ' ἄλλων οἰκείων ἐκάθητο ἐν κατηφείᾳ καὶ εἶπομεν
ὅτι ὁ Αὐθέντης πέμπει τοῦτο μηνύων ὅτι μετεμελήθη δι' ἣν ἔπρα-
ξεν ἀδικίαν. Ἡ παιδικὴ ἡμῶν αὕτη ἐπίνοια ἐκίνησεν εἰς γενικὸν
γέλωτα καὶ ἐπανεφέρε τὴν φαιδρότητα ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τού-
του, διατηρηθεῖσαν τόσῳ εὐκολώτερον, καθ' ὅσον καὶ τοῦ Ποστελ-
νίκου ἡ θέσις ἦν μία τῶν ἐπισημοτέρων ἐν ταῖς ἡγεμονίαις.

Καὶ τίνα μὲν ἦσαν ἀκριβῶς τὰ καθήκοντα τοῦ Ποστελνίκου,
δὲν τὸ ἤξεύρω. Φρονῶ δ' ὅτι, ὡς τὸ ὄνομα τῆς θέσεως ἐμφαίνει,
εἶχε κυρίως τὴν ἐποπτείαν τῶν Ταχυδρομείων, καὶ πιθανῶς τὴν
τῶν ὁδῶν καὶ τῶν μέσων τῆς συγκοινωνίας, ἴσως δὲ καὶ πάντων

τῶν δημοσίων ἔργων. Ὑπήγοντο δ' εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ οἱ Ποστελνιτζέλοι, ταχυδρομικοί, ὡς φρονῶ, ὑπάλληλοι, οἵτινες ἐρυθροὺς μακροὺς κἀνδεις φοροῦντες, καὶ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὀγκώδεις τιάρας, προέπεμπον πεζοί, εἰς δύο στίχους ἀνὰ εἴκοσι παρατεταγμένοι, τὴν ἄμαξαν τοῦ Ποστελνίκου ὅταν οὗτος ἀπήρχετο ἐπισήμως εἰς τὴν αὐλὴν ἵνα παραστῇ εἰς τὸ ἡγεμονικὸν συμβούλιον. Μίαν ἡμέραν ὁ πατήρ μου ἔλαβε καὶ ἐμὲ μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν τοιαύτην παράταξιν. Ἐνθυμοῦμαι δ' ὅτι οἱ τὴν ἄμαξαν μεγαλοπρεπῶς προπέμποντες σωματοφύλακες, καὶ αἱ βαθεῖαι προσκυνήσεις τῶν συναντώντων ἡμᾶς πεζῶν, οὐδεμίαν ἐνεποίουσαν ἐντύπωσιν εἰς τὸν παιδικόν μου ἐγκέφαλον, καὶ συνησθάνομην ὅτι αὐταὶ ἀπεδίδοντο οὐχὶ εἰς ἐμέ, οὐδὲ καὶ εἰς τὸν πατέρα μου, ἀλλ' εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ.

Μὲ συμπαρέλαβε δ' ἐνίοτε ὁ πατήρ μου καὶ εἰς τὸ αὐθεντικὸν συμβούλιον, πρὸς εὐχαρίστησιν τῆς περιεργείας μου καὶ μὲ ἔθετε πλησίον τοῦ εἰς τὴν θέσιν ἧτις τῷ ἦν ὠρισμένη. Ὅτε τὸ πρῶτον μὲ εἰσήγαγε, μὲ ἔδειξε εἰς τὸ βαθεῖ τῆς ἀχανοῦς αἰθούσης θρόνον ὠρισμένον διὰ τὸν Αὐθέντην· ἐματέρωθεν δὲ στασίδια, ὡς τὰ τῶν ἐκκλησιῶν, κατεΐχοντο ὑπὸ τῶν ἡγεμονοπαίδων, τῶν ὑπὲρ τὰ 15 ἔτη γενομένων, καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τῶν ἀποτελούντων τὸ ὑπουργεῖον· τὸ δ' ἐπίλοιπον ἐμβαδὸν ἐπληροῦτο ὑπὸ παντοίων ὑπαλλήλων, σωματοφυλάκων, καὶ ὑπὸ πλήθους πυκνοῦ, ὥστε ἡ συνεδρίασις ἦν δημοσία.

Αἶφνης ἠκούσθη παιανισμὸς τῆς ὀπωσοῦν βαρβάρου μουσικῆς (τοῦ *Μεκτερχανέ*), συγκειμένη ἐκ τυμπανιδίων καὶ εὐθυαύλων (ξουρνάδων), καὶ ἡ φωνὴ τῶν κηρύκων ἀνήγγειλε τὴν ἔλευσιν τοῦ Αὐθέντου. Βραδυτάτῳ δὲ βήματι οὗτος προσελθὼν, καὶ ὑπὸ μάλης ὑπὸ δύο ὑπασπιστῶν ὑποκρατούμενος, ὡς πάντοτε περιεπάτει ἐν τῇ Αὐλῇ, κατέλαβε τὴν ἑδραν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ θρόνου. Τότε ἤρξατο ἡ συνδιασκέψις, ἧτις, καθ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι, ἦτον ποινικὴ τις δίκη. Ἐφερε δ' ὁ Αὐθέντης τὴν ἐπίσημόν του στολήν, ἥτοι τὴν διάργυρον αὐτοῦ μηλωτὴν (*Καμπανίτσαν*) καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν τὸ σαμουροκάλπακον, ὑψηλὸν κυλινδρικὸν κάλυμμα ἐκ θέρματος πο-

λυτίμου σίμωρος κατεσκευασμένον, ὅπερ ἔφερον ἐπίσης, ἀλλὰ κατὰ τὰς ἐπισήμους μόνον ἡμέρας οἱ πρότιστοι τῶν ἀρχόντων, οἱ κύριοι ὑπουργοί· πλὴν δὲ τούτων ἐκαλύπτοντο οὕτω πάντοτε μόνοι οἱ ἱατροί, οἵτινες καὶ ἐξοχώτατοι ἐλέγοντο. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἐπισήμων παραστάσεων ἔφερον ἐπὶ κεφαλῆς ὁ μὲν ἡγεμὼν τὸ *Καβούκι*, μικρὸν ἡμισφαιρικὸν καὶ στερεὸν κάλυμμα ἐξ ἐρυθροῦ ἐριούχου, οἱ δὲ ἄρχοντες τὸ *Καλπάκιον*, μεγάλην σφαῖραν ἐκ δέρματος ἀγεννήτων ἀρνίων, ἔχουσιν ἐπὶ κορυφῆς τὴν λαβὴν, ἥτις ἦν στρογγύλη ὁπὴ πρὸς ἔνθεσιν τῆς χειρός, κεκλεισμένη δι' ἐριούχου χρώματος λευκοῦ μὲν διὰ τοὺς ἡγεμονόπαιδας καὶ τοὺς ἀνωτάτους ἄρχοντας, πρασίνου δὲ διὰ τοὺς κατωτέρους, ἐρυθροῦ δὲ διὰ τοὺς κοινοτέρους ἀνθρώπους, καὶ μέλανος διὰ τοὺς Ἀρμενίους καὶ Ἰουδαίους.

Ἡ δημοσιότης τῶν δικῶν διὰ τῆς ἐλευθέρας εἰσόδου εἰς τὸ Αὐθεντικὸν δικαστήριον, ὃ βεβαίως εἶχε δικαιοδοσίαν ἀνωτάτην καὶ ἀκυρωτικήν, ἦν ἰσχυρὰ τοῖς διαθίξαις εὐθυδικίας ἐγγύησις. Ἀγνοῶ δ' ἂν ἐπεκράτῃ τὸ ἔθιμον κατὰ παράδοσιν, ἢ ἂν ἐπιβάλλετο ὑπὸ τῆς οἰκονομίας, ἣν εἶχον συντάξαι οἱ Φαναριῶται ἡγεμόνες. Ἡ ἀπόφασις ἐξεφέρετο κοινῇ συστάσει, νικώσης μὲν βεβαίως τῆς θελήσεως τοῦ Αὐθέντου ὅτε εὐηρεστέοις νὰ ἐκφράσῃ αὐτήν, δικαιομένου ὅμως καὶ ἐκάστου τῶν ἀρχόντων πληρέστατα νὰ προτείνῃ καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ γνώμην ἐν τῇ συζητήσει. Ἐνθυμοῦμαι ὅτι οἱ Αὐλικοὶ μετὰ θαυμασμοῦ ἀνέφερον ὅτι ἐπὶ δίκης περὶ κλοπῆς διὰ ῥήξεως, ὅτε ὁ κλέπτης ἀπολογούμενος εἶπεν ὅτι εἰς τὴν πράξιν ταύτην ἡ ἁμαρτία τὸν ἐτύφλωσεν, ὁ νεώτερος τῶν παρόντων ἡγεμονοπαίδων, ὁ μόλις δεκαπενταετῆς Ἰωάννης, τῷ ἀντιπαρετήρησεν ὅτι ἡ ἁμαρτία συνήθως δὲν ἀποτυφλοῖ, ἀλλὰ καθιστᾷ ὀξύδερκέστερον καὶ πονηρότερον τὸν ἁμαρτάνοντα. Καὶ ἦσαν μὲν ἐν μέρει εἰς κολακείαν ἀποδοτέσι οἱ ὑπερβολικοὶ ἔπαινοι οἱ ἀποδοθέντες εἰς ταύτην τοῦ παιδίου τὴν κρίσιν, ἀλλ' ὅπως δῆποτε ἤλεγχεν αὕτη νοῦν σκεπτικὸν καὶ παρατηρητικόν, οἷος καὶ τῷ ὄντι ἐν τῷ μετέπειτα χρόνῳ ἀπεδείχθη ὁ τοῦ σοφοῦ ἡμῶν οἰκονομολόγου καὶ καθηγητοῦ Ἰωάννου Σούτσου. Τὸ νὰ προσαχθῶ, ἐγὼ τὸ μικρὸν

παιδάριον, εἰς τὴν σοβαρὰν καὶ ἐπίσημον τῶν μεγιστάνων διάσκεψιν, ἄνευ ψήφου ἢ φωνῆς, ἐννοεῖται, δὲν ἦτο τακτικὸν βεβαίως· ἀλλὰ μοὶ ἐπετρέπετο κατ' ἰδιαιτέραν εὐνοίαν τοῦ πάντοτε πατρικῶς ἀγαθοῦ πρὸς ἐμὲ Αὐθέντου καὶ τῶν συμβούλων του. Καὶ εἰς τὸ ἰδιαιτέρον δὲ δωμάτιον τοῦ Ἡγεμόνος μοὶ ἐπετρέπετο ἐνίοτε νὰ εἰσχωρῶ· ἀλλὰ καὶ τότε ἔπρεπε ν' ἀφήνω εἰς τὴν θύραν γλῶσσαν καὶ γέλωτας· μίαν ὁμῶς ἐσπέραν τῆς ἀπόκρεω, ὅτε μ' ἐνέδυσαν Εὐρωπαϊκά, καὶ μ' ἔπεμψαν νὰ φιλήσω τὴν χεῖρά του, ὁ Αὐθέντης δυσηρεστήθη, καὶ αὐστηρῶς ἐπέπληξε τὸν πατέρα μου διὰ τὸ παίγνιον τοῦτο· διότι καὶ μόνον τὸ ἄκουσμα ὅτι τὸ παιδίον τοῦ ἀνεψιοῦ του ἐνεδύθη εὐρωπαϊστὶ ἐδύνατο νὰ ἐκμεταλλευθῇ ὑπὸ τῆς συκοφαντίας, καὶ νὰ ἔχῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπικινδύνους τὰς συνεπείας.

Τοῦτο δ' οὐδόλως ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἡγεμὼν Σοῦτσος ἦν πολέμιος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ· ἡμῶν παρὼν μάλιστα ὅτε ἦλθον νὰ τὸν ἀπογαϊρετίσωσιν, ὑπ' αὐτοῦ πεισθέντες εἰς Εὐρώπην πρὸς συμπλήρωσιν τῶν σπουδῶν των, οἱ δὲ πρὸς ἀδελφοῦ ἀνεψιοί του, οἱ ἀδελφοὶ ποιηταὶ Σοῦτσοι, Ἀλέξανδρος καὶ Παναγιώτης. Λόγιος δὲ καὶ ὁ ἴδιος, καὶ στιχουργός, περιστοιχιζέτο ὑπὸ λογίων, καὶ ἐν τῇ αὐλῇ του ἦσαν ἐν πολλῇ τιμῇ, πλὴν τοῦ Κείου Σερουΐου, τοῦ διδασκάλου τῶν Ἑλληνικῶν, ὃν καὶ εἰς Καμινάρην ἐπροχείρισε, καὶ ὁ πεπαιδευμένος Γάλλος Βασσάν, διδάσκαλος τῆς Γαλλικῆς. Εἰς τὰ δωμάτια δὲ τῆς ἡγεμονίδος, ὅπου διητᾶτο ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια, συνήρχοντο καθ' ἑκάστην καὶ ἐπὶ πᾶσαν ἐσπέραν, οἱ ἐπισημότεροι τῶν Αὐλικῶν καὶ αἱ μᾶλλον διακεκριμέναι τῶν Ἑλληνίδων καὶ ἐγχωρίων κυριῶν, οὐ σπανίως δὲ καὶ ξένοι. Ὅτε δὲ στενώτερος ἦν ὁ κύκλος τῶν περιστοιχιζόντων τὴν ἡγεμονικὴν οἰκογένειαν, ἡ φιλολογία καὶ τὰ ἐκδιδόμενα συγγράμματα ἦσαν ἐν τῶν πρωτίστων ἀντικειμένων τῶν συνδιαλέξεων. Οὕτω μοὶ ἔμεινεν εἰς τὴν μνήμην ἐγκεχαραγμένον ὅτι ὅ,τε κατὰ πρῶτον ἤρχισεν ἡ ἔκδοσις τοῦ Λογίου Ἑρμοῦ τοῦ Φαρμακίδου ἐν Βιέννῃ, τὰ πρῶτα εἰς τὴν Αὐλὴν ἐλθόντα φύλλα ἀνεγινώσκοντο μετὰ πλείστης σπουδῆς

διὰ τὰ πατριωτικὰ αὐτῶν αἰσθήματα, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐπεκρίνοντο διὰ τὰς γλωσσικὰς καὶ φιλολογικὰς αὐτῶν ἀτελείας. Ἐν ἑξ αὐτῶν, ἴσως τὸ πρῶτον, περιεῖχε ποιημάτιόν τι ἐν στροφαῖς, ὧν ἑκάστη ἔληγε διὰ τοῦ στίχου « Ζήτω ἡ φιλογενεῖα, » καὶ ἡ λέξις ἐχλευάζετο ἐν τῇ συναναστροφῇ τῶν ἡγεμονοπαίδων ὡς οὕτω τονισθεῖσα δι' ἑλλειψιν ὁμοιοκαταληξίας· ἡ δὲ θεία μου, Κ^α Γκίκα, ἐπρότεινεν εὐτραπέλως ὅτι ὁ ποιητὴς ἔπρεπε νὰ γράψῃ :

« Ὅστις ἔχει τὰ γένια
ἔχει καὶ τὰ κτένια·
Ζήτω ἡ φιλογένεια! »

Καὶ καλλιτέχναι δὲ ξένοι, ὅταν ἐπεδῆμουν εἰς Βουκουρέστιον, προσεκαλοῦντο πάντοτε παρὰ τῇ ἡγεμονίδι καὶ μουσικαὶ συμφωνίαι ἐδίδοντο τότε παρ' αὐτῇ, εἰς ἃς προσεκαλεῖτο τὸ ἄνθος τῆς Ἑλληνικῆς καὶ ἐγχωρίου ἀριστοκρατίας.

Συνέκειτο δ' ἡ ἡγεμονικὴ οἰκαγένεια ἐκ τῆς ἡγεμονίδος (δόμνης) Εὐφροσύνης, τοῦ γένος Καλλιμάχου, ἧτις ὑπὲρ πάσαν ἡλικίαν ἦν ποτὲ εἶδα, συνήνου ἐν ἑαυτῇ τὴν γλυκύτητα μετὰ τῆς ἀξιοπρεπείας, καὶ ἦν, ἐπὶ μὲν τοῦ χρόνου τῆς εὐημερίας της ἡ πρόνοια τῶν δυστυχῶν, ἐπὶ δὲ τῶν συμφορῶν της ἡ εἰκὼν τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς Χριστιανικῆς καρτερίας. Τὰ δὲ τέκνα της ἦσαν αἱ δύο δομνίτσαι, ἡ Ῥαλοῦ, ἧτις εἶχεν ἀγγέλου καὶ μορφὴν καὶ ψυχὴν, καὶ νοῦν διὰ πάσης παιδείας κεκοσμημένον, καὶ ἡ Λουτσίκα, βραχύσωμος καὶ διάστροφος, ἀλλ' ἀγχινουστάτη. Καὶ αὕτη μὲν ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας ἐνυμφεῦθη τὸν Ἐμμανουὴλ Ἀργυρόπουλον, (υἱὸν τοῦ ἐν Ἑλλάδι διερμηνέως χρηματίσαντος Λουκᾶ Ἀργυροπούλου)· ἡ δὲ Ῥαλοῦ ἦν, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, μεμνηστευμένη τὸν ἡγεμονόπαιδα Νικόλαον Μουρούζην, ὅστις ἐκατατομήθη κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Οἱ δὲ ἡγεμονόπαιδες (Βεηζαδέδες) ἦσαν ὁ Νικόλαος, ἥδη ἐν πλήρῃ ἡλικίᾳ, ὥστε καὶ εἰς τὰ πολιτικὰ μέχρι τινὸς μιγνύμενος. Ὁ Γεώργιος καὶ ὁ Ἰωάννης ἦσαν ἑσθῆροι, εἰς ἀνωτέρας σπουδὰς φιλολογίας ἑλληνικῆς καὶ ξένης ἐπιδιδόμενοι. Οἱ δὲ μετ' αὐτοῦς, Σκαρλάτος καὶ Δημήτριος, ἦσαν

μὲν πρεσβύτεροί μου, ἀλλὰ κατετάσσοντο ἔτι μετὰ τῶν παιδίων, ὁ μὲν ἐμβριθὴς καὶ φιλομαθής, ὁ δὲ ζωηρὸς καὶ ὀλίγον τότε περὶ σπουδῶν μεριμνῶν. Νεώτατος δὲ πάντων, βρέφος ἔτι, ἦν ὁ Γρηγόριος. Ἐξηκολούθει δὲ συνοικοῦσα ἐν τῇ αὐλῇ καὶ ἡ μάμμη μου Ῥαλοῦ, ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς, τοῦ ἡγεμόνος, ἐν μεγίστῃ οὖσα τιμῇ, καὶ ὑπὸ πάσης τῆς κοινωνίας μέχρι λατρείας ἀγαπωμένη διὰ τὴν βαθεῖαν αὐτῆς φρόνησιν καὶ τὰς ἐξόχους αὐτῆς ἀρετάς, ὥστε ὅτε ποτὲ σπουδαίως ἡσθένησε γενικὴ κατῆφεια ἐπεκράτει ἐν Βουκουρεστίῳ, ὡς ἂν ἐπέκειτο συμφορὰ ἕκαστον ἰδίως ἐνδιαφέρουσα. Σχεδὸν δὲ μέρος τῆς ἡγεμονικῆς οἰκογενείας ἀπετέλει, καίτοι μὴ οἰκοῦσα ἐν τῇ αὐλῇ, καὶ ἡ θεία μου Αἰκατερίνη Γκίκα, ἡ ἀχώριστος καὶ ἰσάδελφος φίλη τῆς Δομνίτσας Ῥαλοῦς, εἰς ἣν ἐδίδασκε τὰ Ἰταλικά καὶ τὰ Γερμανικά, καὶ μεθ' ἧς συνεμελέτα τ' ἀριστουργήματα τῶν ξένων φιλολογῶν.

Ὁ δ' ἐν τῷ κύκλῳ τούτῳ τῆς ἡγεμονικῆς οἰκογενείας μᾶλλον ἐπὶ παιδείᾳ καὶ φιλολογικῇ ἱκανότητι ἐκτιμώμενος, ἦν, κατὰ πάντων τὴν ὁμολογίαν, ὁ πατήρ μου, ὅστις ὡς ποιητῆς οὐδένα εἶχεν ἐκεῖ τὸν ἐφάμιλλον. Ὁ Αὐθέντης, ὡς ἔλεγον ἀνωτέρω, ἐστιχοῦργει καὶ αὐτός, καὶ εἰς τὴν ἐκδοσὶν τῶν ποιημάτων τοῦ πατρός μου περιλαμβάνεται ἔμμετρον αὐτοῦ ἀνομοιοκατάληκτον αἶνιγμα. Ἐπεμψε δ' αὐτὸ εἰς τὸν πατέρα μου ἐκ τοῦ στρατοπέδου, εἰς ὃ ἐπὶ τοῦ Ῥωσσοτουρκικοῦ πολέμου ἐν ἔτει 1806 εἶχε μεταβῆ, διὰ τοῦ ἀνεψιοῦ του Ἰωάννου Σούτσου, ὅστις τὸ παρέστησεν ὡς ἴδιον ἑαυτοῦ ἔργον. Ἀλλ' ὁ πατήρ μου, καὶ τὸ αἶνιγμα καὶ τὸν γράψαντα ἐννοήσας, ἀντέπεμψεν εὐφροεστάτην διὰ στίχων ἀπάντησιν. Ἐστιχοῦργει δὲ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Αὐθέντου Νικόλαος καὶ ἐν μετέπειτα χρόνοις ἐξέδωκε δράμα καὶ ἄλλας ποιήσεις, ψυχράς ὅμως καὶ ἐστερημένας ἐμπνεύσεως. Πρὸ πάντων δ' ἐθεώρει ἑαυτὸν ὡς ποιητήν, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, ὁ διδάσκαλος τῶν ἡγεμονοπαίδων Σερούιος, ὅστις εἶχε μὲν βαθεῖαν γνῶσιν τῆς γλώσσης, ἀλλ' ἐστρέβλου αὐτὴν ὁσάκις ἐπεχειρεῖ νὰ τὴν ἐντείνῃ εἰς στίχους τραχεῖς πάντοτε καὶ ἀρμονίας ἐστερημένους. Τοῦ πατρός μου δὲ καὶ αἱ ἐκ

τοῦ Γαλλικοῦ δραματικαὶ μεταφράσεις καὶ αἱ πρωτότυποι συνθέσεις ἀνεγνωρίζοντο ὡς ἀριστουργήματα, καὶ ἦσαν, ὡς μετὰ ταῦτα ἐδυνήθηεν νὰ κρίνω, ἔξοχοι ἀληθῶς εἰς τὸ εἶδός των, οὐχὶ ἴσως τόσον διὰ τὴν θαρράλειαν ἔμπνευσιν, ὅσον διὰ τὴν στιχουργικὴν ἐντέλειαν καὶ τῆς γλώσσης τὴν καλλονήν.

Ἦν δ' ἐνθουσιώδης ὁ πατήρ μου ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας, καὶ δὲν ἤξεύρω ἂν ἐντὸς τῶν καθηκόντων του, ἢ ὑπὲρ τὰ καθήκοντα αὐτοῦ, καὶ ὠφελούμενος ἐκ τῆς θέσεως ἣν κατεῖχε παρὰ τῷ Αὐθέντῃ, δύο καταστημάτων τὴν σύστασιν ἰδίως ἐπεδίωξεν, Ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ Ἑλληνικοῦ θεάτρου. Σχολεῖον εἶχεν ὑπάρξει καὶ πρὶν ἐν Βουκουρεστίῳ· ἀλλ' εἶχε διαλυθῇ, καὶ ὁ πατήρ μου ὠργάνισε τὸ νέον ἐπὶ βάσεων πολὺ εὐρυτέρων, ἀναδείξας αὐτὸ ἐν τῶν κυριωτέρων κέντρων ἀφ' ὧν ἀνέλαμψεν ἡ παιδεία ἐπὶ τὸ ἔθνος, καὶ μεταπεμψάμενος τοὺς ἐξοχωτέρους τῶν τότε διδασκάλων, τὸν Βαρδαλάχον καὶ τὸν Γενναῖον, τὸν Κανέλλον καὶ τὸν Καψάλην, οἷς ἀνέθηκε τὴν διδασκαλίαν τῆς φιλολογίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν, καὶ προσέτεκε τὸν Κλεόβουλον, κληθέντα ἵνα εἰσαγάγῃ τὴν νεοφανῆ τότε ἀλληλοδιδασκτικὴν μέθοδον, ἣν εἶχε σπουδάσει ἐν Ἑλβετίᾳ. Εἰς κατάστημα δὲ τοῦ σχολείου καὶ ἐνοίκησιν τῶν διδασκάλων ὠρίσθη ἡ εὐρύχωρος μονὴ τοῦ Σαρανταρίου προικισθεῖσα διὰ βιβλιοθήκης καὶ διὰ τῶν ἀναγκαίων εἰς σπουδὴν τῶν ἐπιστημῶν πινάκων καὶ ἐργαλείων. Μετὰ πλείστης δ' ἐπιμελείας κατήρτισεν ὁ Κλεόβουλος τὸ τμήμα τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς, εἰς ὃ πολλοὶ ἔβλεπον τολμηρὸν νεωτερισμὸν καὶ σπέρμα ἀρχῶν δημοκρατικῶν ῥιπτόμενον εἰς τὴν διδασκαλίαν. Πλεῖστοι συνέρρεον καὶ ἐπεσκέπτοντο μετὰ συγκινήσεως τὰς παραδόσεις ταύτας, ὡς εἰ διέβλεπον ἐν αὐταῖς προαγγελίαν προσεχοῦς ἐθνικῆς μεταρρυθμίσεως. Ἀλλ' ὁ Αὐθέντης διέταξε μετ' οὐ πολὺ τὴν κατάργησιν τοῦ τακτικοῦ βηματισμοῦ τῶν παιδίων, διότι τὰ πάντα ἦσαν τότε κίνδυνος καὶ διαβολή, καὶ ἂν ἐμάνθανετο ἐν Κωνσταντινουπόλει ὅτι οἱ μαθηταὶ ἐν Βουκουρεστίῳ ἐδιδάσκοντο τὸ στρατιωτικὸν βᾶδισμα, ἤρκει τοῦτο ὅπως οὐ μόνον τὸ σχολεῖον κλεισθῇ, ἀλλ' ὅπως καὶ ἡ ζωὴ τῶν ἰδρυσάν-

των αὐτὸ κινδυνεύσῃ. Συγχρόνως ὁμῶς πρὸς ἐμψύχωσιν τοῦ σχολείου, καὶ ἐμὲ ὁ πατήρ μου, καὶ αὐτὸς ὁ ἡγεμὼν τοὺς δύο υἱοὺς τοῦ Σκαρλάτον καὶ Δημήτριον, κατέταξεν εἰς αὐτό. Ὡδηγοῦντο δ' ἐκεῖ πάντοτε ὑφ' ἐνὸς παιδαγωγοῦ, τοῦ Λουκά Ῥαΐδου, Κείου, ὡς τὸν Σερούϊον, καὶ αὐτοῦ εὐπαιδεύτου, ἀδελφοῦ δὲ ἀρχαίου τινὸς ὑπηρετοῦ ἡμῶν καλουμένου Γεωργίου. Οὗτος διηύθυνε τὰς προγυμνάσεις τῶν ἡγεμονοπαίδων καὶ ἐμοῦ.

Κατετάχθην δὲ καὶ ἐγὼ ὁμοῦ μετὰ τῶν υἱῶν τοῦ Αὐθέντου, εἰς τὴν δευτέραν τάξιν, ἐν ἣ ἐδίδασκεν ὁ Γεννάδιος, ὡς τῆς πρώτης ἢ ἀνωτάτης ἀνατεθείσης εἰς τὸν Βαρδαλάχον. Ἡμὴν ὁμῶς ἡκιστα αὐτῆς ἄξιος, πάντων τῶν συμμαθητῶν μου κατὰ τε τὰς γνώσεις καὶ τὴν ἡλικίαν πολὺ λειπόμενος. Καὶ ὁ ζῆλος μὲν τοῦ νὰ ἐπισκέπτωμαι τὸ διδακτήριον οὐδόλως μοὶ ἔλειπεν. Ἀπαξ μάλιστα, νομίζω τὴν πρώτην φορὰν ὅτε ἐμέλλον νὰ μεταβῶ εἰς αὐτό, ἐπειδὴ δὲν ἤξεύρω τί κώλυμα ὑπῆρξεν εἰς τὴν ἀμαξίαν (καθότι πεζὸς ἐννοεῖται ὅτι οὐδ' ἐπιτετραμμένον οὐδὲ δυνατόν ἦτο νὰ προρευθῶ), καὶ ἡ ὥρα παρήρχετο, ἤρχισα νὰ κλαίω, τὸσον ἡμὴν εἰσέτι παιδίον.

Ἐν τῇ ὑπερβολῇ δὲ τοῦ ζήλου μου ἐγειρόμην πάντοτε τὸν χειμῶνα, νομίζω, ὥρας τινὰς πρὶν χαράξῃ, καὶ ἀπηρχόμην εἰς τὸ σχολεῖον. Ὁ ὑπηρετὴς ἔκρουε τὴν ἔξω πύλην, ἥτις ἦν μεγάλη καὶ βαρεῖα ὡς φρουρίου, καὶ ἅμα ὁ θυρωρός, ἤξεύρων ὅτι ἡμὴν ἐγώ, μοὶ ἤνοιγεν, ἀνηρχόμην καὶ εἰσεχώρουν ἀκροποδῆτὶ εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ Γενναδίου, διότι ὁ διδάσκαλος ἐκοιμᾶτο τότε πάντοτε, καὶ ἐπομένως ἐγὼ καθήμενος εἰς τὴν τράπεζαν, παρὰ τὴν κλίνην αὐτοῦ, προεμελέτων τὰ μαθήματα. Μετ' ὀλίγον ἀνοίγων τοὺς ὀφθαλμούς, «ἐδῶ εἶσαι, Μπασ' Ἀλέκο», μοὶ ἔλεγεν ὁ Γεννάδιος (κατὰ κωμικὴν ἡπειρωτικὴν, ἀντὶ Κυρ Ἀλέκο); ἔπειτα δ' ἐπρογεύετο ἐντὸς τῆς κλίνης του, καὶ εἰργάζετο ἐπὶ μίαν ἴσως ὥραν εἰς ἱεράν τινα ἱστορίαν, ἣν τότε συνέγραφε διὰ τὴν διδασκαλίαν· μεθ' ὃ ἐγειρόμενος ἡτοιμάζετο, καὶ οὕτως εἰσηρχόμεθα εἰς τὴν παράδοσιν, ἥς πολυάριθμον ἦν τὸ ἀκροατήριον, συγκείμενον ἐκ νέων τῶν πλείστων ὑπερεικασαετῶν. Εἰς γωνίαν δὲ τῆς αἰθούσης, πλησίον τῆς καθέ-

δρας τοῦ διδασκάλου, εἶχε διασκευασθῇ ἰδιαιτέρα ἐστρωμένη ἐξέ-
δρα, ἐφ' ἧς, πρὸς διάκρισιν, ἐκάθηντο οἱ δύο ἡγεμονόπαιδες μετὰ
τοῦ παιδαγωγοῦ αὐτῶν, ὁ ἐξάδελφος αὐτῶν Νικόλαος, υἱὸς τῆς
ἀδελφῆς τοῦ Αὐθέντου Σουλτάνας Χαρίτου, ὅστις δὲν ἤξεύρω τί
παθὼν μετὰ ταῦτα ἠὺτοκτόνησεν, ὡς ἔμαθον, ἐν Στεφανουπόλει,
καὶ ὁ πάντων σμικρότατος ἐγώ, πρὸς συμφέρον βεβαίως τοῦ σχο-
λείου μᾶλλον ἢ ἐμοῦ, ὅστις ἔπρεπεν ἢ νὰ ταχθῶ εἰς κατωτέραν
τάξιν, ἢ νὰ ἐξακολουθήσω σπουδάζων κατ' οἶκον. Τὰ μαθήματα
ἐν τῇ τάξει ταύτῃ, ἡ ἀνάλυσις Ἑλλήνων συγγραφέων, καὶ ἡ ἀρ-
χαιοτάτη ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἦσαν, φαίνεται, ἀνώτερα
τῆς ἐμῆς καταλήψεως· δι' ὃ, ἀλλ' ἴσως ἐν μέρει καὶ ἐκ παιδικῆς
διαθέσεως, ὀλίγην ἔοιδον προσοχὴν εἰς αὐτά, καὶ ἐπροτίμων, ἐν ᾧ
ὁ διδάσκαλος ἔλεγε, νὰ παίζω διὰ τῶν χειρῶν, ἢ νὰ προκαλῶ διὰ
μορφασμῶν εἰς γέλωτα τοὺς ἀπέναντί μου καθημένους σοβαρωτέρους
τῶν μαθητῶν. Ὁ Γεννάδιος πάλαι μ' ἐπέπληττεν· ἀλλ' ἀνω-
φελῶς, καὶ ἐνίοτε κατέφειγεν εἰς αὐστηρότερα μέρη, ἔπειθ' ὅτε μ'
ἐνέκλεισεν ἐντὸς τῆς διδασκαλικῆς καθέδρας, ἥτις ἦτο τοσοῦτον
ύψηλὴ, καὶ ἐγὼ τοσοῦτον μικρὸς, ὥστε ἀπ' αὐτῆς δὲν ἔβλεπον τοὺς
λοιποὺς μαθητάς. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ δὲν ἔμεινα ἡσυχος, καὶ εὐρὼν
κατὰ γῆς μικρὰ τεμάχια χάρτου, τὰ ἐτύλιζα εἰς σφαιρίδια, καὶ τὰ
ἐσφενδόνιζον διὰ τῶν δακτύλων ἄνωθεν τῆς καθέδρας, ἀποκατα-
στήσας οὕτω τὴν διακοπεῖσαν ἐπικοινωνίαν μετὰ τοῦ ἀκροατηρίου,
πρὸς γενικὴν θυμηδίαν, καὶ πρὸς ἀπελπισίαν τοῦ διδασκάλου. Τὸ
ἴδιον ἐαυτοῦ ὄνομα παρωδῶν ὁ Γεννάδιος, μὲ εἶχεν ἐπονομάσει Γε-
λάδιον, ὡς προτιμῶντα νὰ γελῶ μᾶλλον παρὰ νὰ σπουδάζω.

Ἀλλὰ μεθ' ὅλων τῶν παιδαριωδῶν μου ἀνοησιῶν, οἱ διδάσκα-
λοι, δὲν ἤξεύρω διατί, μὲ ἡγάπων, καὶ ἐγὼ τοὺς ἡγάπων ἐπίσης
ἀπὸ καρδίας, καὶ πολλάκις μὲ ἐκράτουν καὶ ἐγευματίζον μετ' αὐ-
τῶν εἰς τὸ σχολεῖον, ὡς καὶ αὐτοὶ συνεχῶς προσκαλούμενοι ἐγεύοντο
παρ' ἡμῖν. Κατ' οἶκον δὲ προεγυμναζόμεν καὶ παρεσκεύαζον τὰ
μαθήματά μου μετὰ τῶν ἡγεμονοπαίδων τὸ πλεῖστον ὑπὸ τὴν αὐ-
στηρὰν ἐπιτήρησιν τοῦ Λουκᾶ. Ὁ δὲ Κ. Ἐρκουλίδης ἔμενε παρ'

καὶ μόνον πλέον διὰ τὰς ἀδελφάς μου. Ἐξ αὐτῶν ἡ πρεσβυτέρα, ἡ ὑποφροσύνη, ἤρχισε μανθάνουσα καὶ μουσικὴν, πρὸς ὃ ἡγοράσαμεν κύμβαλον, εἰς σχῆμα τραπέζης, σπάνιον βεβαίως καὶ πολύτιμον ἐπιπλόν τότε, ἐξ ἐκείνων δὲ βεβαίως οἷα σήμερον οὐδὲ εἰς καλύβας ἀναντῶνται ν' ἀπαντῶνται. Καὶ ὅτι μὲν οὐδὲν ἐδιδάχθη τότε ἡ ἀδελφή μου θετικῶς τὸ ἡξεύρω. Ἐπαιζεν ὅμως, ἴσως δι' ἐνὸς δακτύλου, ἡχοῦντινα λεγόμενον *le carnavalsérail*, καὶ τοῦτο ἐθεωρεῖτο ὡς μέγα μουσικὸν κατόρθωμα.

Οὐ μόνον δ' ἐξεπαιδεύετο εἰς τὸ σχολεῖον ἐκεῖνο ἡ Ἑλληνικὴ νεολαία, ἀλλὰ καὶ τὰ αἰσθήματα αὐτῆς ἐκαλλιεργοῦντο κατὰ τρόπον μὴ λανθάνοντα τοὺς ἰδρυτάς αὐτοῦ· διότι, ἂν οὐχὶ ἄλλο, οὐδεὶς ἠγνόει ὅτι ὁ Γεννάδιος εἶχε διατελέσει συνδιδάσκαλος ἐν Ὀδησσῷ καὶ στενὸς φίλος τοῦ Λασσάνη, τοῦ γράψαντος τὸ ἐνθουσιώδη πατριωτισμὸν πνέον ὁράματόν, τὸ ἐπιγραφόμενον «Ἑλλάς».

Καὶ ὁ Αὐθέντης δ' αὐτὸς ἦν ευμενέστατος καὶ λίαν περιποιητικὸς πρὸς τοὺς καθηγητάς, καίτοι οὐδὲν ἐν ἀγνοίᾳ τῶν φρονημάτων αὐτῶν διατελῶν. Οὕτω ποτὲ ὁ Γεννάδιος, παραδίδων τοῦ Πλουτάρχου τὸν βίον τοῦ Περικλέους, καὶ προκειμένου περὶ τῶν ἀριστουργημάτων τῆς τέχνης δι' ὧν ὁ μέγας ἀνὴρ ἐτίμησε τὴν πατρίδα του, μᾶς ἀνέφερεν εἰς παράδειγμα βρύσιν τινὰ τῷ σχολείῳ παρακειμένην, ἣν δὲν ἡξεύρω τίς φιλότιμος Ἕλληνα εἶχε πρὸ ὀλίγου κοσμήσει δι' ὠραίου γλυπτικοῦ συμπλέγματος. Ἐκεῖθεν δ' ὁρμηθεὶς καὶ γενικεύων τὸν λόγον, προήχθη εἰς θεωρίαν περὶ πατριωτικῆς φιλοτιμίας, περὶ τῆς εὐκλείας καὶ τῆς εὐημερίας, ἣν φέρει εἰς τὸ ἔθνος ἡ ἐλευθερία, καὶ βαθμηδὸν ἐξαπτόμενος, διέταξε νὰ κλειδώσωσι τὴν θύραν, καὶ τότε μετὰ συγκεκινημένης φωνῆς μᾶς ὠμίλησε περὶ τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδος, ἥτις ἦν ἄλλοτε ἡ μήτηρ τῆς δόξης καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἐπ' ἐσχάτων δὲ κατέκειτο δούλη περιφρονουμένη, καὶ ἠύχθη καὶ προήγγειλε τὴν ἀναγέννησιν αὐτῆς μετὰ λέξεων θερμοτάτων, μέχρις οὗ δάκρυα ἀνέβλυσαν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του, προκαλέσαντα ἀκατάσχετόν ἐνθουσιασμόν εἰς πᾶν τὸ ἀκροατήριον.

Τῆς σκηνῆς ταύτης μάρτυρες, οὐχ ἦττον τῶν ἄλλων συγκεκινημένοι ἦσαν καὶ οἱ ἡγεμονόπαιδες καὶ ὁ παιδαγωγὸς αὐτῶν, ὥστε οὐδεμία ἐδύνατο νὰ ὑπάρχῃ ἀμφιβολία ὅτι αὕτη δὲν ἔμεινεν ἄγνωστος εἰς τὸν ἡγεμόνα. Καὶ ὁμῶς μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὁ Γεννάδιος προσεκλήθη εἰς γεῦμα εἰς τὴν Αὐλὴν!

Μετὰ δὲ τὸ Γυμνάσιον ἐπεμελήθη ὁ πατήρ μου τῆς συστάσεως Ἑλληνικοῦ θεάτρου. Ὅτε ἐπήγαμεν εἰς Βουκουρέστιον, θέατρον ὑπῆρχεν ἤδη ἐκεῖ, οἰκοδόμημα ἱκανῶς εὐπρεπές, εἰς ὃ Γερμανοὶ ἡθοποιοὶ ἐδίδασκον τραγωδίας, κωμωδίας καὶ μελοδράματα. Τὸ πρῶτον ὄραμα εἰς ὃ ποτε παρέστην πρὸς μεγίστην ἐκπληξιν καὶ ἐνθουσιασμόν μου, ἦν τοῦ Μοζάρτ ὁ «Μαγικὸς αὐλός». Ἐνθυμοῦμαι δὲ καὶ ὅτι ὁ θίασος, διασκευάσας ποτὲ κατάλληλον θέσιν τινὰ σύνδενδρον τῶν περιχώρων τοῦ Βουκουρεστίου, παρέστησεν εἰς αὐτὴν ἐν ὑπαίθρῳ ἐνώπιον τῆς Αὐλῆς καὶ παμπλήθους ἀκροατηρίου τοὺς «Ληστάς» τοῦ Σχιλλέρου, καὶ οἱ ἰσχυροὶ εἰσήλασαν ἔφιπποι εἰς τὴν πλατεῖαν, ἧτις ἐχρησίμευσεν ὡς σκηνή. Ἐνδιεφέρετο δὲ μεγάλως εἰς τὸ θέατρον ἢ τε λοιπὴ κοινωνία πᾶσα καὶ ἡ Αὐλή, ἧτις σχεδὸν οὐδέποτε ἔλειπεν ἀπὸ τῶν παραστάσεων, εἰς δὲ τὸ ἡγεμονικὸν θεωρεῖον παρῆν πάντοτε ὁ Κ. Νικόλαος Σκουφός, εἰς ὃν ἦν ἀνατεθειμένη ἡ διεύθυνσις τοῦ θεάτρου, καὶ ὅστις, καθ' ὃ σπουδάζας ἐν Μονάχῳ, ἐξήγει εἰς τοὺς ἡγεμονίδας τὰ ἐπὶ τῆς σκηνῆς λεγόμενα· καὶ ἡ δομνίτσα Ραλοῦ δὲ ἐσπούδαζε καὶ ἐνόει ἡ ἰδία τὴν Γερμανικὴν. Ἦσαν δ' οἱ ἡθοποιοί, καθ' ἃ ἐνόουν, καὶ καθ' ἃ δύναιται ἐκ μνήμης ἡδὴ νὰ κρίνω, ἐκ τῶν δοκιμωτάτων, οἱ σύζυγοι Steinfelds, καὶ οἱ σύζυγοι Ραάν, καὶ ἡ ὠραιότατη Dill, ἦν διὰ τὴν τεχνικὴν ἱκανότητα, τὴν χάριν τῶν τρόπων, καὶ τὴν λεπτὴν αὐτῆς ἀγωγὴν, ἰδίως ἐξετίμα, καὶ ἐνίοτε καὶ προσεκάλει καὶ περιεποιεῖτο ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια. Ἐλατρεῦετο δ' ἡ νεᾶνις ὑπὸ παντός τοῦ κοινοῦ τοῦ Βουκουρεστίου, καὶ εἰς ἓνα τῶν νέων εὐπατριδῶν τοῦ Βουκουρεστίου ἐνέπνευσε διακαέστατον ἔρωτα, εἰς ὃν καὶ αὕτη μετὰ ποιητικωτάτης ἀφοσιώσεως ἀνταπεκρίνετο. Καὶ ἐγὼ δ' αὐτός, καίτοι παιδίον, εὕρισκον ἐξαίσιον τὸ κάλλος αὐτῆς, καὶ ὅσάκις

ἐφ' ἁμάξης διηρχόμεθα πρὸ τῆς οἰκίας της, ἔχαιρον μεγάλως ἂν τὴν ἔβλεπον εἰς τὸ παράθυρον, καὶ τὴν ἐχαιρέτων. Ἐκείνη δὲ ἄστειαν βεβαίως εὐρίσκουσα τὴν ἔκφρασιν ταύτην τοῦ παιδικοῦ θαυμασμοῦ μου μοὶ ἀπέδιδε μετ' ἀπαραμίλλου χάριτος τὸν χαιρετισμὸν πρὸς πολλὴν διασκέδασιν τῶν περὶ ἐμέ, καὶ πρὸς ζηλοτυπίαν ἰσως τινῶν, οἵτινες δὲν ἤξιοῦντο τοιαύτης φιλοφρονήσεως.

Περίεργον μοὶ φαίνεται καὶ σήμερον ἔτι, ὅτε ἀναπολῶ τὰς τότε ἐντυπώσεις, πόσον τὸ κάλλος ἐπιδόρξαι καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν παιδίων. Τοῦτο βεβαίως διότι, ἅμα ἄρχεται ἡ ἀνάπτυξις τῶν αἰσθητικῶν δυνάμεων, ἡ ψυχὴ τίθεται εἰς ἁρμονίαν πρὸς τὴν ἐξω φύσιν, ἥς τὴν ἁρμονίαν ἀντανάκλῃ ὑπερτάτως τὸ ἀνθρώπινον κάλλος. Μία τῶν ὠραιότερων Κυριῶν ἐν Βουκουρεστίῳ ἦν τότε ἡ Κ^α Ζήγκα (Ζωή) Φλωρέσκου, πρωτότοκος θυγατέρα τῆς Κ^{ας} Φωκᾶ, καὶ θεία τῆς Δώρας δ' Ἰστρίας. Τοσοῦτος δὲ ἦν ὁ παιδικὸς θαυμασμός μου πρὸς τὴν καλλονὴν αὐτῆς, ὥστε μίαν ἑσπέραν, ὅτε ἐδίδετο χορὸς παρ' ἡμῶν ἐλθὼν ἐστάθη ὀπίσω τῆς ἐν ᾧ ἐχόρευε, καὶ κρυφίως ἔκοψα διὰ ψαλλίδος μικρὰν ἄκρην τῆς κρεμασμένης λαμπρᾶς πλεξίδος της ἵνα τὴν φυλάξω εἰς ἐνθύμημά. Εὐτυχῶς δὲν ἀνεκαλύφθη ἡ ἀνόητός μου αὐθάδεια· ἄλλως δὲν θὰ διέφευγον τοὺς καγχασμοὺς καὶ ἴσως καὶ ὑλικωτέρας ποινὰς δι' αὐτήν.

Καὶ τῆς θείας μου Κ^{ας} Γκίκα (τῆς ἀδελφῆς τοῦ πατρός μου) ἐθαύμαζον οὐχ ἥττον τὴν καλλονήν, καὶ πολλάκις, πρὸς πολλὴν διασκέδασιν αὐτῆς καὶ τῶν ἄλλων, τὴν παρεκάλουν νὰ φορῇ εἰς τὴν κεφαλὴν χρυσὴν τινα ἀλυσσίδα, ἥτις κατ' ἐμέ ἔπρεπεν ἐχαιρέτως εἰς τὴν μέλαιναν κόμην της, τὴν μέχρι τῶν ποδῶν της κατερχομένην. Ὡς ὅμως σήμερον δύναμαι νὰ κρίνω, ἔχων πάντοτε πρὸ τῆς μνήμης μου τῆς ἀγαπητῆς θείας μου τὴν μορφήν, ἐξόχως μὲν ὠραία δὲν ἦτον· ἀλλ' εἰς ὑπέρτατον βαθμὸν ἐπὶ τῆς μορφῆς της ἐπέλαμπεν ἀπὸ τῆς ψυχῆς της ἡ καλλονή.

Ἄγνοῶ ἂν ἡ ὑπερτάτη ἐπιμέλεια τοῦ Θεάτρου εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς τὸν πατέρα μου· ἢ ἂν ἦν ἐντὸς τῶν καθηκόντων τῆς ὑπηρεσίας του. Ἀλλ' ὅπως δῆποτε ἡ χρῆσις ἦν αὐτῆς ἐποιήσατο ἦν ὁ μετὰ

πάσης δραστηριότητος ὁργανισμὸς Ἑλληνικῆς σκηνῆς. Διὰ τῆς νοήμονος ἐνεργείας του κατηρτίσθη μετ' οὐ πολὺ θίασος, οὗ πρῶ-
τιστα μέλη ἦσαν ὁ Ἀριστέας, ὅστις εἶχεν, ἢ δὲν ἤξεύρω ἂν ἔκ-
τοτε, καὶ ἔνεκα τῆς σκηνικῆς αὐτοῦ ικανότητος, ἔλαβε τὸν βαθ-
μὸν Καμινάρη· ὁ Σωμάκης, ὁ ἐν Ἑλλάδι ὡς πρόεδρος τοῦ Ἀρείου
Πάγου ἀποθανών· ὁ Κοκούλης, μετέπειτα ἐν Δακίᾳ εἰς τὸ διδα-
σκαλικὸν ἐπάγγελμα ἐπιδοθείς, καὶ ἄλλοι τινὲς αὐτοδίδακτοι μὲν
πάντες, ὅπως οὖν ἐξωγκωμένην καὶ ἐνίοτε ἐπιτετηδευμένην ἔχοντες
τὴν ἀπαγγελίαν, ἀλλὰ μετὰ μεγίστου ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὴν τέχνην,
ὡς εἰς ἐνάσκησιν πατριωτικοῦ καθήκοντος ἐπιδιδόμενοι. Κατ' ἀρχὰς
τὰ γυναικεῖα μέρη ὑπεκρίνοντο, ὡς εἰς τὴν ἀρχαίαν σκηνήν, νεα-
νίαι· βαθμηδὸν δ' εὐρέθησαν καὶ γυναῖκες, ἃς μετὰ παραφόρου χαρᾶς
ἐδέχθη τὸ κοινόν, οὐ μόνον τὸ Ἑλληνικόν, ἀλλὰ καὶ τὸ τότε ἐντε-
λῶς Ἑλληνίζον ἐγχώριον.

Ἦσαν δὲ μετὰ τῶν διδασκόντων δραμάτων τινὲς μεταφράσεις
τῶν τοῦ Κράτωνα, καὶ τοῦ πατρός μου ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ θεάτρου, καὶ
τραγωδαί τοῦ Ῥίζου, «Πολυμένη» καὶ «Ἀσπασία», καὶ περὶ τὰς
μετάφρασις τοῦ Φιλίππου τοῦ Ἀλφειῆ. Ὁ θίασος εἶχεν ἐτοιμάσει
καὶ τοῦ Βολταίρου τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος, ἀλλ' ὁ πατήρ μου,
ἔνεκα τῆς ὑποθέσεως, ἣτις ἐδύνατο νὰ φανῇ ὑποπτος εἰς τοὺς τὰ
πάντα τότε κατασκοπεύοντας, ἀπηγόρευσε τὴν παράστασιν, ἐπι-
μόνως ἀντιστάς εἰς πάσας τὰς παρατηρήσεις καὶ τὰς παρακλήσεις
τῶν ἡθοποιῶν, πεμπόντων καθ' ἐκάστην ἐπὶ τούτῳ πρεσβείας.
Τέλος ὅμως ἐνέδωκε μετὰ πλείστας ἐνοχλήσεις, καὶ μάλιστα ἐπεμ-
βάσεις· τὸ δὲ περίεργον ὅτι αὐταὶ προήρχοντο μάλιστα ἐκ τῆς ἡγε-
μονικῆς οἰκογενείας· καὶ ἡ ἐσπέρα τῆς παραστάσεως ἦν θριαμβευ-
τικὴ διὰ τὸ θέατρον, μὴ ἐπαρκοῦν νὰ περιλάβῃ οὐδὲ τὸ ἥμισυ τοῦ
συρρέυσαντος φιλοθεάμονος πλήθους. Εἰς τὴν παράστασιν δ' ἐκείνην
παρευρέθη μὲν ὁ διδάσκαλος ἡμῶν Κ. Ἐρκουλίδης, ὅστις καὶ θαύ-
ματα περὶ αὐτῆς διηγεῖτο, οὐχὶ ὅμως καὶ ἡμεῖς, διότι μᾶς ἀπηγο-
ρεύθη τοῦτο ὑπὸ τοῦ πατρός μου, καὶ εἰς ἐπανάληψιν τῆς τραγωδίας
ἄδεια δὲν ἐδόθη, διότι ἄφρων ἐνέργεια ἐδύνατο οὐ μόνον τοῦ θεάτρου

τὴν ὑπαρξιν, ἀλλὰ καὶ ἄλλα σπουδαιότατα ἐθνικὰ συμφέροντα νὰ διακινδυνεύσῃ.

Δὲν περιορίζετο δὲ εἰς τούτων τῶν ἰδρυμάτων τὴν ἐπιμέλειαν πᾶσα ἡ πατριωτικὴ μέριμνα του. Μεμυημένος εἰς ἐκ τῶν πρώτων εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἐνήργει ὑπὲρ αὐτῆς, ἀφ' ὅτου ἦν ἐν Βουκουρεστίῳ, πάντοτε μὲν ἐν κρυπτῷ, ἀλλ' ἀνετώτερον ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει· ὥστε οὐδ' ἡμᾶς, τὰ παιδία, διέφευγεν ὅτι ἡ ἐλευθέρωσις τῶν Ἑλλήνων ἦν τοῦ βίου του τὸ διηνεκές ὄνειρον, καὶ ὅτι ὠφελούμενος ἐκ τῆς ἀδείας ἦν τῷ παρεῖχεν ἡ ὑψηλὴ αὐτοῦ θέσις, εἰργάζετο ὑπὲρ τοῦ μεγάλου σκοποῦ δραστηρίως, εἰ καὶ οὐχὶ ἀκινδύνως. Πολλάκις ἐβλεπον μετὰ θαυμασμοῦ φουστανελλοφόρους εἰσερχομένους καὶ κατακλειομένους εἰς τὸν κοιτῶνά του εἰς μακρὰς συνεντεύξεις, καὶ ὀνομάζων μοι ἐνίοτε αὐτούς, τὸν Σάββαν, τὸν Γεώργιον τὸν Ὀλύμπιον, μᾶς εἶπεν ὁ πατήρ μου ὅτι οὗτοι εἰσὶ τοῦ ἔθνους ἡμῶν ἡ ἐλπίς καὶ οἱ ἥρωες, οἱ μέλλοντες τῆς Ἑλλάδος Μικταδαὶ καὶ Θεμιστοκλεῖς. Ἰξέυρον δέ, ἡ ἴσως ἐμὰ θέν ἐκτοτε, ὅτι κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, αὐτὴν τὴν κεφαλὴν του ἐκθέτων, διετέλει ἐν ἀλληλογραφίᾳ μετὰ τοῦ Ὑψηλάντου, ὄντος τότε ἐν Ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ, καὶ ἐπίσης γινώσκοντος τὰ ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας διενεργούμενα.

Περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἡ μήτηρ μου βαρέως ἀσθενήσασα, ὅταν ἀνέλαβε, συμβουλῇ καὶ ἐγκρίσει τῶν ἱατρῶν δι' ἀλλαγὴν ἀέρος, ἀπεφάσισε νὰ περιοδεύσῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Βλαχίας, συνοδευμένη ὑπὸ τῆς μάμμης μου, τῆς γιαγιά Ραλοῦς, καὶ ὑπὸ τινων ἀρχόντων. Ἡ ἐπιθυμία μου νὰ συμπεριληφθῶ εἰς τὴν ὁδοιπορίαν ἦτο μεγίστη, ἀλλ' ἡ ἐλπίς οὐδεμία, διότι ὁσάκις ἐτόλμησά τινα ὑπαιτιγμόν, ἡ παντάπασι δὲν ἐδόθη προσοχὴ εἰς τοὺς λόγους μου, ἡ διετάχθην νὰ μὴ λέγω ἀνοησίας. Ἐν τούτοις μίαν ἐσπέραν, μὴ ἀπέχουσιν πολὺ τῆς ἡμέρας τῆς ἀναχωρήσεως, ἐν ᾧ οἱ γονεῖς μου ἦσαν εἰς τὴν Αὐλὴν, μείναντες μόνοι κατ' οἶκον ἐγὼ καὶ ἡ ἀδελφὴ μου, πάντοτε τῆς μικρᾶς μὴ λαμβανομένης εἰσέτι ὑπ' ὄψιν διὰ τὴν ἡλικίαν της, ἐξεφράζομεν ἀμοιβαίως τὴν λύπην ἡμῶν, διότι

δὲν μᾶς ἐπετρέπετο νὰ συνοδοιπορήσωμεν. Τότε ἀστεία ἰδέα μοὶ ἐπῆλθεν. Ἐλάβομεν χαρτίον καὶ κάλαμον, καί, διὰ κοινῆς συνεργασίας, σωρεύσαντες σολοικισμοὺς καὶ βαρβαρισμοὺς μετὰ γενικῶν καὶ ἴσως καὶ ὀνομαστικῶν ἀπολύτων, συνετάξαμεν, ὁῖον εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν, ἱκετηρίαν, ἣν καὶ ἐπέμψαμεν εἰς τὸν πατέρα μου. Ἡ ἐλπίς καὶ προσδοκία ἡμῶν δὲν ἦτον ἄλλη, ἢ ὅτι ἤθελε γελάσει διὰ τὴν ἐπίνοιαν καὶ διὰ τὸ κωμικοτραγικὸν ἡμῶν ὕφος· ἀλλὰ μόλις παρῆλθεν ἐν τέταρτον, καὶ ἠκούσαμεν ἁμαξάν εἰσερχομένην, καὶ ὑπηρέτης αὐλικὸς ἀναβάς, μοὶ εἶπεν ὅτι ἐπέμφθη ἵνα μὲ φέρῃ εἰς τὴν Αὐλήν. Τοῦτο πολλάκις ἐγένετο καὶ ἄλλοτε, καὶ ἐπομένως περιχαρὴς τὸν ἠκολούθησα. Φθάς δ' ἐκεῖ, ἐκομίσθην πρὸς τὸν πατέρα μου εἰς τὸν ἡγεμονικὸν ἀντιθάλαμον, ὄντα πλήρη αὐλικῶν κατὰ τὸ σῶνθηες, καὶ εἶδον ὅτι πάντες εἶχον ἀναγνώσει τὴν ἐπιστολήν μου, καὶ μὲ περιεστοίχισαν ὁμιλοῦντές μοι περὶ αὐτῆς. Ἐγὼ δὲ μετὰ πειστικῆς φλυαρίας ὑπεστήριζον παρ' αὐτοῖς τὸ θέμα μου, καὶ κατ' ἐλπίδα τοὺς ἐκέρδισα πάντας ὑπὲρ τῶν ἀξιώσεων ἡμῶν, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν Αὐθέντην, ὅστις ἀκούσας περὶ τῆς ἐπιστολῆς καὶ τῆς δικηγορίας μου, εἶπεν εἰς τὸν πατέρα μου ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν παράκλησίν μου. Οὕτως ἀπεφασίσθη ὅτι καὶ ἐγὼ καὶ ἡ ἀδελφὴ μου ἠθέλομεν συναπέλθαι εἰς τὴν ὁδοιπορίαν ! Καὶ ταύτης μὲν δὲν διετήρησα ὅσον ἔπρεπε τὰ καθέκαστα εἰς τὴν μνήμην, ἀλλ' ἠξέυρω μόνον ὅτι ἦτον λίαν πανηγυρικὴ, διότι ἡ σύζυγος τοῦ Ποστελνίκου, ἡ ἀνεψιά, καὶ ἔτι μᾶλλον ἡ ἀδελφὴ τοῦ Αὐθέντου, νὰ ἐπισκέπτονται, μετὰ λαμπρᾶς συνοδείας ἀρχόντων, θεραπόντων καὶ σωματοφυλάκων τὰς ἐπαρχιακὰς πόλεις, τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας, ἣν συμβὰν σπανιώτατον τότε, ἴσως καὶ μοναδικόν. Πανταχοῦ λαός, ἀρχαὶ καὶ ἡ ἐπαρχιακὴ ἀριστοκρατία μᾶς ὑπεδέχοντο μετὰ τῶν μεγίστων τιμῶν. Εἰς τὰς πόλεις κατελύομεν εἰς τὰ διοικητήρια, ἀνθοστόλιστα καὶ σημαιστόλιστα, εἰς πολυτελεστάτας αἰθούσας, καὶ ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἡμῶν τῶν παιδίων πρώτη φροντίς καὶ ἰδίᾳ διασκέδασις ἦν νὰ στρέφωμεν τοὺς δείκτας καὶ νὰ καταστρέφωμεν τὰς μηχανὰς τῶν κοσμοῦντων αὐτὰς ὡραίων

ρολογίων, χωρὶς οὐδεὶς νὰ τολμᾷ τὴν ἐλαχίστην παρατήρησιν, ἔχρις οὐ ἡ μήτηρ μου, γινῶσιν λαβοῦσα τοῦ ἐπιβλαβοῦς ἡμῶν παι-
 νίου, διέκοψεν αὐτὸ δι' ἐπιπλήξεων. Μᾶς παρετίθεντο δὲ παντα-
 οῦ πολυτελέστατα δεῖπνα, εἰς ἃ προσεκαλοῦντο καὶ πάντες οἱ
 προὔχοντες τῆς πόλεως, μετὰ τῶν γυναικῶν αὐτῶν. Εἰς μίαν δὲ
 πόλιν, τὸ Τρίμνικον, ὁ διοικητῆς, μὴ ἄρκεσθεις νὰ μᾶς ὑποδεχθῇ
 διὰ κωδωνοκρουσίας, ἤθελε καὶ διὰ κανονοβολισμῶν νὰ χαιρετίσῃ
 τὴν ἄφιξιν ἡμῶν. Ἐπειδὴ ὅμως τότε ἡ Δακία πυροβόλα δὲν εἶχε,
 καὶ ἡ κτῆσις αὐτῶν θὰ τῇ προσήπτετο ὡς ἐγκλημα, ὁ διοικητῆς
 κατέφυγεν εἰς τέχνασμα, δι' ὃ ἐδικαιούτο ἴσως νὰ καυχηθῇ ὅτι, ἂν
 δὲν ἐφεῦρε τὴν πυρίτιν, ἐφεῦρεν ὅμως ἡ καὶν θὰ ἐφεύρισκεν, ἂν δὲν
 ὑπῆρχον, τὰ πυροβόλα. Εἰς ῥίζας δένδρων βαθείας ἐνσκάψας ὅπας
 ἐπλήρωσεν αὐτάς πυρίτιδος, καὶ αἱ ἐκρήξεις, ἂν οὐχὶ ἄλλο, ἀκρι-
 βῶς καὶν παρήγον τῶν πυροβόλων τὸν κρότον, ὅστις καὶ μόνος ἦν
 ἀπαιτούμενος. Εἰς ἑτέραν ἐλθόντες πόλιν, οὐ διέβημεν τὸν πο-
 τάμνον, νομίζω τὸν Ὀλτον, ἐφ' οὗ ἔκειτο, εἰσόμεν ἐπὶ τοῦ ἀντιπέ-
 ραν χείλους ὡραίαν σκιάδα ἐπίτηδες οἰκοδομηθεῖσαν, καὶ ἐν αὐτῇ
 μᾶς ὑπεδέχθησαν πᾶσαι αἱ κυρίαι τῆς πόλεως ἀδαμαντοστόλιστοι,
 μᾶς προσέφερον παγωτὰ καὶ γλυκύσματα, καὶ εἴτα μᾶς προέπεμ-
 ψαν εἰς τὴν ὀρισθεῖσαν δι' ἡμᾶς κατοικίαν, ὅπου, μετὰ πολυτελές
 γεῦμα, μᾶς περιέμενε φωταψία καὶ χορός. Ἔτι δ' ἐπισημοτέρᾳ
 ὑπῆρξεν ἡ ὑποδοχὴ εἰς Κραγιόβαν, ἥτις ἦν ἡ πρωτεύουσα τῆς Μι-
 κρᾶς λεγομένης Βλαχίας, καὶ ὅπου ὁ διοικητῆς, ὡς ἀνώτατος ἀντι-
 πρόσωπος τοῦ Αὐθέντου, εἶχεν εἶδος Αὐλῆς καὶ προήδρευε διοικητι-
 κοῦ συμβουλίου (Διβανίου). Ἀλλὰ τὸ τερπνότερον μέρος πάσης
 τῆς ὁδοπορίας ἦν ἡ κατάρρυτος καὶ κατάρυτος χώρα περὶ τὸ Κουμ-
 πουλούγγιον, κατὰ τῶν Καρπαθίων τοὺς πρόποδας, ἀληθῆς κῆπος
 αὐτοφυῆς, οὐ αἱ φυσικαὶ καλλοναὶ τοσοῦτο ζωηρῶς ἐνετυπώθησαν
 εἰς τὴν φαντασίαν μου, ὥστε, εἰ καὶ τότε ἡμῖν μόλις δεκαετής,
 νομίζω ὅτι βλέπω ἔτι ἐμπρὸς μου καὶ τὰς πρασίνας αὐτοῦ πεδιάδας,
 καὶ τοὺς ἀνθοσκεπεῖς λόφους του, καὶ τοὺς καθαροὺς ῥυακας τοὺς
 παντοίως διακλαδευομένους ἢ παραλλήλως ῥέοντας ὑπὸ δένδροστοι-

χίας, ἢ ἔρποντας ὑπὸ ἄλσῃ μυστηριώδη. Εἰς τὴν ὄχθην ἐνὸς ἐξ αὐτῶν ὅτε ἀνεχωροῦμέν ἐφύτευσα, τῇ βοηθείᾳ τῶν ἀκολουθῶν ἡμῶν, κλάδον ἰτέας, εἰς ἐνθύμημα· ἄλλ' ἥτις ἀγνοῶ ἂν ἔκτοτε ἐρρίζοβόλησε καὶ ἐβλάστησε, καὶ ἂν ἴσως ἐπὶ μακροῦς χρόνους θὰ ἐξακολουθῇ ἀκμάζουσα, ὅταν ὁ φυτεύσας αὐτὴν δὲν θέλει ὑπάρχει.

Εἰς τὴν ἐπιστροφὴν ἡμῶν εἰς Βουκουρέστιον ἡ μήτηρ μου εἶχεν ἐντελῶς ἀναλάβει.

Ὀλίγον δὲ πρὸ τούτου, ἢ μετὰ ταῦτα, μεγαλοπρεπεστάτῃ ἐγένετο δεξίωσις ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ ἰδίως ἐν τῇ Αὐλῇ εἰς τὸν Αὐθέντην τῆς Μολδαβίας Σκαρλάτον τὸν Καλλιμάχην, ὅστις ἀνακληθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν, διήρχετο μετὰ πάσης τῆς οἰκογενείας του διὰ Βουκουρεστίου, ἵνα ἐπισκεφθῇ τὴν ἀδελφὴν του δόμναν Εὐφροσύνην. Μεταξὺ ἄλλων ἐνθυμοῦμαι ὅτι τὸ θέατρον ἐφωταγωγῆθη λαμπρῶς τὴν ἐσπέραν καθ' ἣν ἐπεσκέφθη αὐτὸ ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια. Διεδέχθη δὲ τὸν Σκαρλάτον Καλλιμάχην εἰς τὸν θρόνον τῆς Μολδαβίας ὁ Μιχαήλ Σαῦτσου. Καθ' ὅσον δ' ἐνθυμοῦμαι, δὲν νομίζω καὶ οὗτος νὰ διήλθε διὰ Βουκουρεστίου.

Ἄλλ' ἄλλο πολὺ σπουδαιότερον συμβάν συνεκίνησε μετὰ τινα καιρὸν ἡμᾶς, τοὺς μαθητὰς τοῦ Γυμνασίου. Ἐν ᾧ ἠκροώμεθα τὸν διδάσκαλον, αἶφνης θόρυβος ἠκούσθη εἰς τὴν αὐλὴν καὶ τοὺς διαδρόμους, ἀναγγέλλων ὅτι ἀσύνηθές τι συνέβαινεν, καὶ ἀμέσως ἀγγελία διέτρεξεν ὅλον τὸ σχολεῖον, ὅτι ὁ Αὐθέντης ἤρχετο εἰς ἐπισκεψιν αὐτοῦ. Τοῦτο ἦν πρωτοφανές καὶ ἀπαραδειγματίστον, καὶ διὰ τοῦτο διτήγειρε μεγάλην συγκίνησιν. Τῷ ὄντι δὲ μετ' ὀλίγας στιγμὰς ἅμαξαι καὶ δορυφόροι ἐπλήρωσαν τὴν εὐρείαν αὐλὴν, καὶ ὁ Ἡγεμὼν, ὑπὸ μάλης κρατούμενος ἀμφοτέρωθεν, ἀνέβη βραδέως, καὶ ἐλθὼν ἐκάθησεν ἐπὶ πολλὴν ὥραν εἰς ἕκαστον τῶν ἀκροατηρίων, θερμὴν μέριμναν δεικνύων ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως. Τὴν δ' ἐσπέραν πάντες ὠμίλουν ἐν τῇ αὐλῇ περὶ τοῦ ἀπροσδοκῆτου τούτου κινήματος τοῦ Αὐθέντου, καὶ ἐξέθετον καὶ ἐσχολιάζον τὰς λεπτομερείας αὐτοῦ· ἡ δὲ κολακεία εὗρισκεν ἄφθονον ὕλην εἰς πολλαπλάσιασμόν τῶν δικαίων ἐπαίνων.

Μεταξύ ἄλλων ὅμως τινὲς διηγοῦντο ὅτι, ὅτε ἀνεχώρει ἡ ἡγεμονικὴ ἄμαξα, εἰς κύων καθήμενος ἐμπρὸς αὐτῆς ὠρύετο, οὐδ' ἤθελε νὰ φύγῃ καίτοι διωκόμενος ὑπὸ τῶν ἡνιόχων καὶ τῶν σωματοφυλάκων, καὶ ὅτι καθ' ὅλην τὴν ὁδὸν, προπορευόμενος, ἐξηκολούθει ἐπιμόνως τὰς πενθίμους αὐτοῦ ὕλακας. Τὸ διήγημα τοῦτο ἤκουσα τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἐσπέραν ὑπὸ πολλῶν λεγόμενον, καὶ ὑπὸ τινων ἐξηγούμενον ὡς κακὸν οἰωνόν, ἐν ᾧ ἄλλοι, οἱ ἦττον εὐπιστοι, ὡς ἐνθυμοῦμαι φέρ' εἰπεῖν τὸν νέον **κόμισσον** Δημήτριον Σοῦττον, (πρεσβύτερον ἀδελφὸν τῶν ποιητῶν Ἀλεξάνδρου καὶ Παναγιώτου), ἐγέλων διὰ τὴν πρόληψιν, καὶ ἔλεγον ὅτι φυσικὸν τοῦ κυνὸς ἦν νὰ ὠρύηται, οὐχὶ δὲ καὶ νὰ προφητεύῃ.

Καὶ ὅμως παράδοξος σύμπτωσης ! Ἐπηλήθευσε τοῦ κυνὸς ἡ ἀπαίσιος προφητεία ! Τὴν ἐπαύριον τῆς ἐπισκέψεως εἰς τὸ σχολεῖον ὁ Αὐθέντης ἡσθένησε, καὶ, μετὰ μίαν ἐβδομάδα, ἀπέθανεν.

Ἡ ἀσθένεια ἦν ἀπλοῦν ἐρυσίπελας, νομίσθη κατ' ἀρχὰς ἀκίνδυνον, ἀλλὰ κατ' ὀλίγον λαβὸν κακοῦ κακοῦ κακοῦ, μέχρις οὗ ἀπροσδοκῆτως ἐπέφερε κεραυνοβόλον τὸν θάνατον. Ἐπὶ πολὺ καὶ ὑπὸ πολλῶν ἐνομίσθη καὶ διεδίδετο ὅτι τὸν ἡγεμόνα ἐφαρμάκευσαν οἱ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας, θεωροῦντες αὐτὸν ὡς μέγα πρόσκομμα εἰς τῶν πατριωτικῶν σκοπῶν των τὴν πρόοδον. Ἀλλ' ὁ πατήρ μου, ὅστις ἐγνώριζε πάντα τὰ κατὰ τὸν Αὐθέντην, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς τελευταίας τοῦ ἀσθενείας διέμενε πάντοτε σχεδὸν πλησίον του, μ' ἐβεβαίωσε πολλάκις ὅτι τοῦτο ἦν ἄντικρυς πλάνη καὶ κενὸν ἐπινόημα, ἀληθῶς δ' ὅτι τὸ ἐρυσίπελας μόνον τὸν ἐθανάτωσε. Μοὶ προσέθετε δ' ὅτι οὐδ' εἶχεν ἡ Ἑταιρία λόγον ἵνα τὸν ὑποβλέπη, διότι, ὡς καὶ πολλάκις καὶ παρὰ τοῦ ἰδιαιτέρου του γραμματέως Βαλέττα, καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ πατρός μου λόγος ἐγίνετο περὶ μεγάλου τινὸς ἐθνικοῦ σκοποῦ ὅστις παρεσκευάζετο, οὐδέποτε ἀντέπραξε πρὸς αὐτὸν ἢ κατ' αὐτοῦ ἐξεφράσθη, περιωρίζετο δὲ μόνον πάντοτε εἰς τὸ νὰ μὴ ἀναμιγνύεται εἰς τὴν ὁμιλίαν, προσποιούμενος ὅτι δὲν τὴν ἤκουσε. Περὶ δὲ τῶν πατριωτικῶν αἰσθημάτων του ὁ πατήρ μου οὐδεμίαν εἶχεν ἀμφιβολίαν, καὶ ταῦτα τῷ ὄντι πρὸς

τοῖς ἄλλοις ἀπέδειξεν καὶ ἡ πρὸς τὸν Γεννάδιον καὶ τὸ σχολεῖον συμπεριφορὰ του.

Ὡς κεραυνὸς ἐνέσκηψεν εἰς τὸ Βουκουρέστιον ἡ εἶδησις ὅτι ὁ Αὐθέντης ἀπέθανεν. Πόσαι τύχαι ἀνατραπεῖσαι! Πόσα ὄνειρα διασκευασθέντα, πόσοι φόβοι περὶ τοῦ μέλλοντος! Καὶ εἰς τὴν αὐλὴν πένθος καὶ θρῆνος καὶ ἀπελπισία, ἀντὶ τῆς πρόην εὐθυμίας, καὶ πασῶν ἐκείνων τῶν λαμπροτήτων καὶ τῶν μεγαλοπρεπειῶν. Ἡ κηδεῖα τοῦ Αὐθέντου ἐγένετο δημοτελεστάτη καὶ λαμπρὰ οἶαν οὐδέποτε ἐνεθυμεῖτο τὸ Βουκουρέστιον, διότι ὁ Αὐθέντης Σοῦτσος ἦν ὁ πρῶτος Φαναριώτης ἡγεμὼν ὁ φυσικὸν θάνατον ἀποθανὼν ἐπὶ τοῦ θρόνου του. Ἦν δ' αὐτὸς καὶ ὁ ἔσχατος, εἰ καὶ οὐδεὶς ἔτι προέβλεπε τοῦτο.

Ἦδη δ' ἐστοχάζετο ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια μετὰ τῶν ὁπαδῶν αὐτῆς, ἐν οἷς καὶ ἡμεῖς, περὶ τῆς ἡλικερᾶς ἐπιστροφῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅτε εἶδησις ἦλθεν, ἵσως οὐχὶ ὅλως ἀπροσδόκητος διὰ τινὰς μεμνημένους, ὅτι ἡ Ὀθωμανικὴ πύλη προτίθετο εἰς τὸν ἀποβιώσαντα ἡγεμόνα νὰ ᾄσῃ διάδοχόν τὸν πρωτότοκόν υἱόν αὐτοῦ Νικόλαον. Τοῦτο ἤχησε παρηγόρως διὰ τινὰς, ὧν ἡ θλίψις ἀπέβλεπεν ὀλιγώτερον εἰς τοῦ ἡγεμόνος τὸν θάνατον παρὰ εἰς τὴν ἀπόσβεσιν τῶν ἰδίων αὐτῶν ἐλπίδων καὶ βλέψεων. Ἀλλ' ἡ τύχη ἄλλα τοῖς ἐπεφύλαττεν.

4.

Αὐγὴ τῆς Ἑλληνικῆς ἀναστάσεως.

Μέγα συμβάν πολλοῖς ἀπροσδόκητον! Ἀναστάσεως ἡμέρα διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ πάντα Ἑλληνα!

Πρὸ τοῦ θανάτου ἤδη τοῦ Αὐθέντου, νομίζω, εἶχε φθάσει ἡ εἶδησις ὅτι μυστικός τις ἀπόστολος, Ἀριστείδης καλούμενος, πεζὸς μεταβαίνων διὰ τῆς Βλαχίας εἰς Βουλγαρίαν, εἶχε συλληφθῇ ὑπὸ

τῶν Ὀθωμανῶν παρὰ τὸν Δούναβιν κατὰ τὸ Ρουστσούκιον, καὶ ὅτι ἐντὸς τῶν πελμάτων τῶν ὑποδημάτων αὐτοῦ εὑρέθησαν ἔγγραφα περιέχοντα τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρίας.

Ἡ περίστασις αὕτη ἔπεισε, φαίνεται, τοὺς ἐταίρους, ὅτι κίνδυνος ἐπέκειτο ἂν ἀνέβαλλον ἐπὶ πλέον τὴν ἐπιχείρησιν των, καὶ ὥς αὐτὸς ὁ θάνατος τοῦ Αὐθέντου ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς ἐκρήξεως. Ἀγνοῶ δ' ἂν αὐτῆς προανάκρουσμα, ἢ ἂν μόνον πρόσθετος ἀφορμὴ εἰς ἐπιτάχυνσιν τῆς ἐνάρξεως ὑπῆρξε καὶ ἡ στάσις τοῦ Θεοδώρου Βλαδιμηρέσκου, ὅστις ἐν τῷ μέσῳ τῆς κοινῆς συγχύσεως, ἣν ἐπέφερεν ἡ μεσοαυθεντία, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τῶν κατοίκων τῆς μικρᾶς Βλαχίας, καὶ ἐζήτηι ὑπὲρ αὐτῶν δικαιώματα. Εἰς τοσοῦτον δὲ βαθμὸν ἦν πατριωτικὸν καὶ φιλελεύθερον τὸ πνεῦμα τῶν μελῶν τῆς αὐθεντικῆς Αὐλῆς, ὥστε τὸ κίνημα τοῦτο, ὡς πρῶτον βῆμα ἐθνικῆς ἐγέρσεως κρινόμενον, ἐνθυμούμαι ὅτι ἐνέπνεεν εἰς αὐτὰ θερμὰς συμπαθείας.

Ἀλλ' ὁ ἀναθρασυὺς προὔχων καὶ τὰ πράγματα ἐπιδράττοντο ἐν Βουκουρεστίῳ ὅς ἤρχισε νὰ κλονιζοιτο ἡ ἀσφάλεια· οἱ ὅς ἐκρίθη εὐλογον ν' ἀποσυρθῇ ἡ μάλιστα εἰς ἐπιχειρήσεις κακούργων ἐκτεθειμένη ἡγεμονικὴ οἰκογένεια, μεθ' ἧς καὶ ἡμεῖς, εἰς μοναστήριόν τι, δὲν ἤξεύρω ποῖον, ὀχυρόν, εἰς τῆς πόλεως τὰ περίχωρα. Ἐκεῖ δ' ἐμάθομεν περὶ τῆς φυγῆς τοῦ Αὐθέντου Μιχαήλ Σούτσου ἐξ Ἰασίου. Διεδόθη δὲ καὶ ἡ φήμη ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, τὴν σημαίαν ἀναπετάσας τῆς ἐθνεγερσίας, εἰσήλασεν ἢ ἔμελλε νὰ εἰσελάσῃ εἰς Μακεδονίαν. Μετ' ἀνυπομόνων λοιπὸν παλμῶν καρδίας περιεμένομεν, δηλαδὴ περιέμενον οἱ περὶ ἡμᾶς μεγάλοι, καὶ ἡμεῖς οἱ μικροὶ ἠκούομεν καὶ ἐπιστεῦομεν, ὅτι τάχιστα θέλει φθάσει εἰς Βουκουρέστιον μετὰ τακτικοῦ στρατοῦ, ἐπαναφέρει ἐκεῖ τὴν τάξιν πληρέστατα, καὶ ἐλευθερώσει τὴν Ἑλλάδα ἐν πρώτῃ μάχῃ. Αἱ συνδιαλέξεις πᾶσαι περιεστρέφοντο ἀναφανδὸν περὶ τὰ σχέδια καθ' ἃ τὸ μέγα ἔργον ἔμελλε νὰ τελεσθῇ. Ἦν δὲ πάντων ἀκατάσχετος ὁ ἐνθουσιασμός, ὅτε μίαν ἡμέραν ἠκούσθη ὅτι ὁ διδάσκαλος Γεννάδιος ὠργάνωσε λόχον ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, τεθεῖς ἐπὶ κεφαλῆς των.

Ἄν ὅχι αὐτοὶ οἱ ἡγεμονόπαιδες, ἀλλὰ πολλοὶ τῶν περὶ αὐτοὺς ἠθέλησαν νὰ ταχθῶσι τότε μεταξύ τῶν προμάχων ἐκείνων τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἀληθῶς μετ' οὐ πολὺ ἠκολούθησαν τὰς σημαίας οὐχὶ μὲν τοῦ Γενναδίου, διότι οὗτος οὐδὲ κατάλληλος ἦν εἰς στρατολογίαν, οὐδ' ἐπέμεινεν εἰς αὐτήν, ἀλλὰ τὰς τοῦ Ἰεροῦ Λόχου, ὅτε μετὰ ταῦτα συνεκροτήθη ὑπὸ τοῦ Δρακούλη καὶ τοῦ Λασσάνη.

Ἐν τούτοις ὁ Ὑψηλάντης δὲν ἤρχετο, ἡ δ' ἀναρχία ηὔξανεν ἀνὰ πᾶσαν τὴν χώραν καὶ μάλιστα ἐν τῇ πρωτεύουσῃ, ὅπου ἐκρίθη ὅτι ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια δὲν διετέλει πλέον ἐν ἀσφαλείᾳ. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν μάλιστα οἱ Ἀλβανοὶ τῆς Αὐλῆς, ὡς ἐλέγοντο, καὶ ὡς ἦσαν ἴσως, οἱ σωματοφύλακες, πέμψαντες ἐζήτουν ὅπως οὖν ἀποτόμως τοὺς μισθοὺς αὐτῶν, καὶ κρυφίως εἰδοποιήθη ἡ ἡγεμονίς ὅτι συνωμοσία ἐτεκταίνετο μεταξύ αὐτῶν ἵνα ἐπιπέσωσιν εἰς τὴν ἡγεμονικὴν οἰκογένειαν, καὶ φονεύσαντες ἢ αἰχμαλωτίσαντες αὐτήν, λεηλατήσωσι τὰ πλούτη ἃ ἐπέθετον ὅτι εἶχεν. Εἶχον δὲ περιστῇ τὰ πράγματα εἰς τοιοῦτο σπινεῖον, ὥστε ποιανύτῃ ἀπειλῇ οὔτε ἀπίθανος ἦν οὔτε δυσεκτέλεστος. Περὶ τοῦ ἀπαισίου δὲ τοῦτου σχεδίου ἠκούομεν καὶ ἡμεῖς σὰ παιδιὰ· ἀλλὰ τοσοῦτον παιδιὰ ἡμεθα, ὥστε, τὸ κατ' ἐμὲ τοῦλάχιστον, δὲν ἐνθυμοῦμαι οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον φόβον νὰ ἡσθάνθην, διότι δὲν εἶχον τὴν συναίσθησιν τοῦ κινδύνου.

Ἐν τούτοις, ἂφ' οὗ ἐλήφθησάν τινα μέτρα προφυλακτικὰ κατ' αἰφνιδίας προσβολῆς, ἀπεφασίσθη ν' ἀναχωρήσωμεν ἐκ Βουκουρεστίου ὅσον τάχιον. Πρὶν δὲ τούτου, ἀπῆλθε μίαν πρωίαν ἡ μήτηρ μου εἰς τὴν οἰκίαν ἡμῶν, ἵνα συσκευάσῃ καὶ συμπαραλάβῃ εἴ τι πολύτιμον εἶχομεν. Ἀλλ' ἐν ᾧ οὕτως ἦν ἐνησχολουμένη, αἰφνης φήμη δὲν ἤξεύρω πόθεν πηγάσασα, διέτρεξε πᾶσαν τὴν πόλιν, ὅτι οἱ Τοῦρκοι εἰσέβαλον, καὶ αὐθημερόν θὰ εἰσέλθωσιν εἰς Βουκουρέστιον. Ὁ πανικὸς φόβος ἦν γενικός· ὅλοι ἔφευγον, ὡς ἕκαστος εἶχε τάχους καὶ τρόπων. Πρὸ παντός δ' ἦν ἀνάγκη νὰ φύγῃ ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια, διότι αὐτῇ ἐπέκειτο ὁ μέγιστος κίνδυνος καὶ ἐξωτερικὸς καὶ ἐσωτερικός. Ἐπειδὴ λοιπὸν τὰ πάντα εἶχον ἤδη κρυ-

ίως παρασκευασθῇ, αἱ ἄμαξαι ἀμέσως ἐξεύχθησαν, αἱ μᾶλλον απαραίτητοι τῶν ὁδοιπορικῶν σκευασιῶν ἐρρίφθησαν εἰς αὐτάς, καὶ πρὶν ἢ τὸ πρᾶγμα διαδοθῇ, ἀπῆλθεν ἡ ἡγεμονίς μετὰ πάσης τῆς ακολουθίας της, ἐν ᾗ συμπεριελαμβανόμεθα. Ἀλλ' ἡ μήτηρ μου λείπει! Δι' ὃ ὁ πατήρ μου ἀντὶ νὰ ἔλθῃ μεθ' ἡμῶν ἔσπευσεν ἀμέσως εἰς τὴν οἰκίαν, ἀλλὰ, φεῦ! δὲν τὴν εὔρε, καὶ ἔμαθεν ὅτι ἄντρομος ἐκ τῆς ἀπαισίου φήμης, καὶ ἰδοῦσα τὴν γενικὴν φυγὴν, ἐξῆλθε περὶ τῆς οἰκίας, καὶ οὐδεὶς ἤξευρε ποῦ διηυθύνθη.

Τὸ ἀληθές ὃ ἦν ὅτι οὐδ' ἡ ἰδία ἤξευρε ποῦ ἐπορεύετο, καὶ ἔτρεχεν ἀγνοοῦσα ποῦ, τεθορυβημένη διὰ τῶν ὁδῶν, εἰς ἃς ἐν Βουκουρεστίῳ οὐδεὶς οὐδ' ἀνὴρ, τάξεως ἀνωτέρας τοῦ ὄχλου, ἐξήρχετο ποτε ἄλλως ἢ ἐφ' ἀμάξης. Οὕτω πλανωμένην τὴν ἀπῆντησεν ἡ οἰκογένεια τοῦ ἱατροῦ Καρακάσση, φεύγουσα καὶ αὐτή, καὶ τὴν παρέλαβεν εἰς τὴν ἄμαξάν της· μόνον δὲ εἰς τὴν πόλιν Κίμπιναν ἀπῆντησε τὴν ἡγεμονικὴν οἰκογένειαν, καὶ μᾶς ἀπεδόθη σῶα ἡ μήτηρ μου. Ὁ δὲ πατήρ μου, πλανώμενος εἰς τὰς ὁδοὺς πρὸς ἀναζητήσιν της, παρελήφθη ὑπὸ τοῦ τελευταίου ἀπερχομένου τῶν χωρικῶν ἀμαξίων, καὶ οὕτως εἰθὺς μᾶς εὔρεν ἐπίσης εἰς τὸν αὐτὸν σταθμόν, ὅθεν διηυθύνθημεν, ὡς πάντες οἱ φυγάδες, εἰς Στεφανούπολιν (Kronstadt, Βρασβόν) τῆς Τρανσυλβανίας, ἐγκαταλείψαντες ὀπίσω πᾶν ὅ,τι ἐκεκτήμεθα.

Γ.

ΣΤΕΦΑΝΟΥΠΟΛΙΣ

Ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ταύτης ρυδὲν σχεδὸν ἐνθυμοῦμαι, ἐκτὸς ὅτι ἐγίνετο οὐχὶ ἄνευ φόβου καὶ προφυλάξεων, ὅτι ὅμως εἰς τὴν ἡγεμονίδα ἀπεδίδοντο πάντοτε, ὅπου καὶν διήρχετο, δεξιώσεις μετὰ πολλῆς τῆς εὐλαβείας τῆς ὀφειλομένης εἰς τε τὴν ὑψηλὴν θέσιν,

ἥτις εἰσέτι τῇ ἀνεγνωρίζετο, καὶ εἰς τὸν ἀτομικὸν αὐτῆς χαρα-
κτῆρα, ὅστις ἦν γενικῶς γνωστός, καὶ ἐπέβαλλε σέβας εἰς πάντας
ὅσοι τὴν ἐπλησίαζον. Ἐξεύρω δὲ καὶ ὅτι ἦν χειμὼν ὅτε ἀνεχωρή-
σαμεν, διότι ἔχω ἔτι πρὸ τῆς φαντασίας μου τὰς χιόνας τὰς καλυ-
πτούσας τὰ ὄρη περὶ τὸ μοναστήριον τοῦ Σινᾶ εἰς ὃ κατελύσαμεν
πρὶν ὑπερβῶμεν τ' αὐστριακὰ σύνορα. Ἦν δ' ἡ ἐποχὴ βεβαίως ἡ
ἀμέσως προηγηθεῖσα τοῦ ἱστορικοῦ Μαρτίου (1821) τῆς Ἑλληνι-
κῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἡ πρώτη δὲ μετὰ ταῦτα ἐντύπωσίς μου ἐστὶν ἡ τῆς ἀγαλλιά-
σεως ἣν ἐνεποίησαν εἰς ἡμᾶς τὰ παιδία (τοὺς νεωτέρους τῶν ἡγε-
μονοπαίδων καὶ ἐμὲ) ἡ ἐπὶ τῶν συνόρων πρώτη θέα τῶν αὐστριακῶν
τακτικῶν στρατιωτῶν, διότι χριστιανοὶ στρατιῶται ἦσαν τι καινο-
φανές δι' ἡμᾶς, καὶ ἐν παιδικῇ ἀφελείᾳ ἐξελαμβάνομέν πως, ὅτι
πᾶς χριστιανικὸς στρατὸς ἦν εὐσεβὴς ἐχθρὸς τῆς Τουρκίας καὶ σύμ-
μαχος τῆς ἐπανισταμένης Ἑλλάδος.

Ἐν Στεφανουπόλει δὲν νομίζω ὅτι ἐμείναμεν περισσότερο τοῦ
ἐνός ἔτους, εἰ καὶ ἡλλάξαμεν τρεῖς κατοικίαν. Ἦσαν δ' αἱ οἰκίαι
αὗται εὐπρεπεῖς μὲν καὶ καθαφαί, ὡς συνήθως πᾶσαι αἱ Γερμανι-
καί, ἀλλὰ μικραὶ καὶ στενόχωροι, καὶ πολὺ ἀπέχουσαι τῆς μεγα-
λοπρεποῦς ἐκείνης ἣν ἀφήσαμεν ἐν Βουκουρεστίῳ. Οἱ χρόνοι εἶχον
αἰφνιδίως καὶ διόλου μεταβληθῇ. Ἐνταῦθα ἡμεθα ἤδη φυγάδες, ἐν
ἐνδείᾳ καὶ μόλις ἀποζῶντες, διότι ὅ,τι ἐκεκτήμεθα εἶχε μείνει ἐν
Βλαχίᾳ, ἢ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἢ εἶχε διαρπαγῇ. Εἰς τὴν αὐτὴν
δὲ θέσιν ἦσαν σχεδὸν πάντες οἱ καταφυγόντες εἰς Τρανσυλβανίαν,
καὶ εἰς πασῶν ἴσως χείρονα ἢ ἡγεμονίς, ἥτις κατ' ἀρχὰς τοῦλάχισ-
τον ἦν ἡναγκασμένη νὰ ἐγκαταστῇ εἰς τὴν εὐρυχωροτάτην οἰκίαν
τῆς πόλεως, καθ' ὅσον ὥφειλε νὰ ἐνοικίση καὶ διατρέφῃ τὴν παρα-
κολουθήσασαν αὐτὴν ἡγεμονικὴν θεραπείαν της, οὐδ' ἐδύνατο εὐθὺς
ἐξ ἀρχῆς νὰ τὴν ἀποπέμψῃ. Πόσων δ' ἄδικοι ἦσαν αἱ αἰτιάσεις
τότε κατὰ τῶν ἡγεμόνων, κατὰ πάντων τῶν ἡγεμόνων τοῦλάχισ-
τον, ὅτι μόλις φθάνοντες εἰς τὰς ὀακικὰς ἐπαρχίας, ἐλεηλάτουν
καὶ ἐγύμνουσαν αὐτὰς ἵνα πλουτισθῶσιν, ἀποδεικνύει ἡ ἐντελής πενία

ἣν διετελεῖ ἤδη ἡ ἡγεμονίς μετὰ τριετῇ διαμονῇν εἰς Βουκουρστίον. Ἦν δὲ τοιοῦτος αὐτῆς ὁ βαθμός, ὥστε ἐνίοτε ἐστερεῖτο καὶ τῆς ἐπιουσίου τροφῆς· καὶ ἤξεύρω ὅτι πολλάκις ὁ ἀρχαῖος τῆς οικογενείας οἰκοδιδάσκαλος, ὁ ἀρχαῖκός τὸ φρόνημα καὶ εὐγενὴς τὴν καρδίαν Γεώργιος ὁ Σερουῖος, ἐρχόμενος ὡς εἰς ἐπίσκεψιν, κατῴρθου καὶ κρύπτῃ ὑπὸ τὰ προσκεφάλαια τῶν ἀνακλίντρων χρήματά τινα ἐκ τῶν ἐδικῶν του, ὧν ἐπὶ πολὺ δὲν εἶχεν ἀνακαλυφθῇ ἡ προέλευσις, οἱ δὲ καὶ μετ' ἐκπλήξεως ἐθεωροῦντο ὡς βοήθεια στελλομένη ὑπὸ τῆς Προνοίας ἐν ὥραις ἀμνηχανίας.

Ἀλλὰ δὲν ἦσαν πάντες ἐπίσης ἐπιεικεῖς καὶ φιλόανθρωποι. Πολλάκις οἱ χυδασιότεροι τῶν Βλάχων, καὶ ἔτι μᾶλλον οἱ ἐγγώριοι τῆς Στεφανουπόλεως ἐφύβριζον τῇ δυσπραγίᾳ, περιφρονητικῶς ἢ ἀπειλητικῶς ἐπιλέγοντες τοῖς προσφυγοῦσι «*Νοὺ ἰ αἴτς τσάρα ρουμουνιάσκα*» («*Δὲν εἶν' ἐδῶ χωρὶς Βλάχικῆς*»), εἰς ἣν ὁτλαδὴ νὰ πράττῃτε κατ' ἀρέσκειαν.

Ὁ Στεφανουπόλει κατὰ πρῶτον μοῖ ἔλλαξαν τὴν ἐνθυμασίαν, φορέσαντές μοι εὐρωπαϊκά, καὶ μοι ἐκρύβαν τὴν κόμην, ἥτις, — τὸ λέγω οὐχὶ πρὸς καύχησιν, — ἦτον χρῶματος ἀληθῶς ὠραίου, ὡς χρυσὸς χυτός· διетήρησε δ' αὐτὴν ἡ μήτηρ μου, καὶ μετὰ τινα ἔτη τὴν ἐχάρισεν εἰς νέαν καὶ καλὴν τινα Γαλλίδα ἐν Ὀδησσῶ, ζητήσασαν αὐτὴν ἐπιμόνως διότι τὴν εὖρεν οὐχὶ ἀναξίαν νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἐδικὴν της.

Κατετάχθην δὲ κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ ἐγγώριον Ἑλληνικὸν σχολεῖον, οὗ καὶ αὐτὴ ἡ ὑπαρξίς εἰς τὴν μικρὰν ταύτην Αὐστριακὴν πόλιν ἀποδεικνύει πόση κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἦν ἡ ἔκτασις καὶ ἡ ἐπιρροή τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἦτον ὅμως τὸ σχολεῖον μικροῦ λόγου ἄξιον, καὶ εἰς μόνος διδάσκαλος ἐξήγει τὸν Λουκιανόν, τοσοῦτον ἀμεθόδως, ὥστε ἠσθανόμην ἐγὼ αὐτός ὅτι οὐδὲν ἐξ αὐτοῦ ἐμάνθανον. Διὰ τοῦτο ταχέως ἀποσπασθεὶς ἐκεῖθεν ἤρχισα διδασκόμενος μετὰ τῶν ἡγεμονοπαίδων Σκαρλάτου καὶ Δημητρίου, καὶ μετὰ ταῦτα ἐλάβομεν ἰδιαίτερον διδάσκαλον, τὸν ἐν Ἀθήναις ἔπειτα ζήσαντα, δημαρχεύσαντα καὶ ἀποθανόντα Κ. Κωνσταντῖνον

Γαλάτην. Καθ' ἃς δ' ἔχω ἀναμνήσεις, τὸ πλεῖστον τῆς ἐν Στεφανουπόλει διαμονῆς ἡμῶν ἔμεινεν ἄφορον διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν ἐμοῦ καὶ τῶν ἀδελφῶν μου.

Τὰ περίχωρα τῆς Στεφανουπόλεως ἦσαν γραφικώτατα, καὶ ἐγὼ μεγάλην εἶχον χαρὰν ὅσάκις μ' ἔφερον εἰς τοὺς ὑπερκειμένους τῇ πόλει ὑψηλοὺς λόφους πρὸς περιδιάθασιν ἐντὸς τῶν συσκίων αὐτῶν δασῶν. Πανήγυρις δ' ἀληθῆς ὑπῆρξε δι' ἐμέ ὁ καιρὸς καθ' ὃν, μετ' ὀλίγον, ἔνεκα τῆς ὑγείας τῆς μητρός μου, μετέβημεν καὶ ἐμείναμεν ἐπὶ τινα χρόνον εἰς τὰ θερμὰ λουτρὰ εἰς Ἀραβάτακλον καὶ εἰς Κοχάζνην, κείμενα ἐντὸς τῶν Καρπαθίων εἰς τερπνοτάτας κοιλάδας. Ὅ,τι δὲ μάλιστα ἐκορύφου τὴν εὐδαιμονίαν μου, ἦν ἡ παρουσία εἰς μίαν τῶν παρακειμένων ἀφελῶν καὶ ἀγροτικῶν ἐκείνων οἰκιῶν, τῆς οἰκογενείας τοῦ ἱατροῦ Καρακάσση, ἀνδρὸς πεπαιδευμένου, οὗ πολλάκις ἔλαβον ἀπὸ χειρὸς καὶ ἐφυλλολόγησα μετὰ θαυμασμοῦ ἱατρικόν τι σύγγραμμα ἐκ στίχων εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν γράμμεν. Ὁμιλοῦν ὅμως ὅτι ἡ εὐτυχία μου δὲν πρὸς ἤρχετο κυρίως οὐδ' ἐκ τοῦ συγγραμμάτος τούτου, οὐ οὐδὲ λέξιν ἤμην εἰς κατάστασιν τότε νὰ ἐννοήσω, οὐδ' ἐκ τῆς σοφίας τοῦ γείτονος ἡμῶν, ἥτις ἐπίσης ὑπερέβαινε τῆς καταλήψεώς μου τὰ ὅρια, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἱατρὸς Καρακάσσης εἶχε θυγατέρας συγχρόνους μου, μεθ' ὧν συνέπαιζον καὶ συνδιητόμην. Ἐξ αὐτῶν δ' ἡ φιλτάτη μοι ἦν ἡ ἐντελῶς ὁμῆλιξ μου Αἰκατερίνη, ἥτις μοὶ ἐφαίνετο τότε ἔχουσα ἀπαράμιλλον ὠραιότητα. Οὐδ' ἦτον δ' ἡ ἐντύπωσις αὕτη ἀπάτη τῆς παιδικῆς ἀπειρίας μου, διότι πολλὰ ἔτη μετέπειτα, ἐν Μονάχῳ, θαυμάζων τοῦ Κορνηλίου τὰ ζωγραφικὰ ἀριστουργήματα, τὰ κοσμοῦντα τοὺς τοίχους τῆς Γλυπτοθήκης, εἰς τὴν εἰκόνα αὐτοῦ τὴν παριστῶσαν τὸν Ὀλυμπον διέκρινα ὡς τὴν θαυμαστοτέραν τῶν ἐπινοιῶν τοῦ τὸν μικρὸν Ἑρωτα ἔχοντα φαιδρὸν τὸ πρόσωπον, γλυκὺ τὸ μειδίαμα, καστανόχρους καὶ πονηροὺς τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ ὁ ἔρως οὗτος εὗρον ὅτι ἦν αὐτὴ ἡ εἰκὼν τῆς μικρᾶς μου φίλης Αἰκατερίνης, ὡς ἐγὼ τὴν ἐγνώριζον. Ἦκουσα δὲ καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις φημιζομένην αὐτὴν ὡς μίαν τῶν ὠραιωτέρων γυ-

παικῶν τῆς ἐν γένει καλλιγύναικος Ρουμανίας, καὶ ὅτε πάλιν ποτὲ τὴν εἶδον, περὶ δείλην ὄψιν τοῦ βίου, ὡς χήραν ἀνωτέρου ἀξιωματικοῦ Ρώσου τοῦ Κ. Ὀδοβέσκου διетήρει ἔτι πολλὰ ἔχνη τοῦ ἐνημιζομένου της κάλλους. Αὕτη λοιπὸν ἦν τότε ἡ κυρίως συμπαίκτηριά μου, καὶ τὰ παίγνια ἡμῶν συνίσταντο εἰς τὸ νὰ πλανώμεθα εἰς τὰ πεδία, νὰ καθήμεθα εἰς τὴν κλιτὺν τῶν λόφων, νὰ συλλέγωμεν ἄνθη εἰς τῶν ῥυάκων τὰς ὄχθας καὶ λεπτοκάρυα εἰς τὰ ὄαση. Ἡ ἀφοσίωσίς μου πρὸς τὴν μικράν μου φίλην ἦν ἀπεριόριστος, καὶ οὐδεμίαν χαρὰν ἐγνώριζον ἀνωτέραν τοῦ νὰ μένω πλησίον της. Πολλάκις ὅτε μόνος ἐπέστρεφον οἶκαδε, τρέχων ἀντὶ νὰ περιπατῶ, καθ' ἣν εἶχον τότε συνήθειαν, ἣν καὶ μετὰ ταῦτα ἐπὶ πολὺ διетήρησα, ἀντὶ νὰ εἰσέλθω εἰς τὴν ἡμετέραν οἰκίαν, εὐρισκόμην αἰφνης αὐτομάτως καὶ πρὶν ἢ τὸ παρατηρήσω εἰς τὴν τοῦ Κου Καρακάσση. Ἀπαξ δὲ ἐνῶ τὰ παῖδά ἡμῶν διηρχόμεθα τὴν ὁδὸν τοῦ χωρίου, ἅμαξα ἐπῆλθε τρέχουσα καὶ ἐκινδύνευσε νὰ πατήσῃ τὴν μικράν Αἰκατερίνην. Τότε βίβας ἐγὼ ἐμπρός, ἀπέσυρα τὴν συμπαίκτηράν μου, πρὸς μέγαν τροχὸν τοῦ ἀδασκάλου τῆς οἰκογενείας, ὅστις μᾶς συνώδευε, καὶ ὅστις πολλάκις ἐπροκάλεσεν ἐρύθημα εἰς τὰς παρειάς μου, διηγούμενος μετὰ σαρκαστικῆς εὐφημίας περὶ τῆς ἵπποτικῆς μου ἀφοσιώσεως, ὡς ἔλεγεν. Ἐν γένει ὁ βίος μου ἦν τότε συνεχὲς εἰδύλλιον, καὶ μέχρι τοῦδε εἰσέτι αἰσθάνομαι ἐντός μου ὡς εἰδυλλίου ἀντήχησιν ὅσας ἀναπολῶ τὰς ἐνηλίους ἐκείνας στιγμὰς τῆς παιδικῆς ἡλικίας.

Ἐν ᾧ διетρίβομεν ἐν Στεφανουπόλει δύο θάνατοι συνέβησαν εἰς τὴν περὶ ἡμᾶς κοινωνίαν. Ἡ δευτέρα θυγάτηρ τῆς ἡγεμονίδος, δομνίτσα Λουτσίκα, σύζυγος τοῦ Ἐμμανουήλ Ἀργυροπούλου, ἀπέβίωσεν εἰς τὸν πρῶτον αὐτῆς τοκετόν· ἡ δὲ θεία μου Αἰκατερίνη Γκίκα ἀπώλεσε μετ' ὀλιγοήμερον ἀσθένειαν τὸν πρωτότοκον αὐτῆς υἱὸν Νικόλαον. Ἀλλ' εἴτε ἐκ τῆς φυσικῆς τῇ ἡλικίᾳ ἀκηδείας, εἴτε διότι ἐγὼ ἔτι καὶ τότε δὲν εἶχον τὴν συναίσθησιν τοῦ τί ἐστὶ θάνατος καὶ τί θλίψις, ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἀπέναντι τῶν οἰκείων ἐκείνων νεκρῶν, οὓς ἔπρεπε ν' ἀγαπῶ καὶ ἠγάπων, ἀπέναντι τοῦ

γενικοῦ πένθους περὶ ἐμέ, ἡσθάνθη λύπην παροδικὴν μόνον, καὶ ἐπιπόλαιον.

Ὁ πατήρ μου εἰς Στεφανούπολιν εἶχεν ἔλθει μεθ' ἡμῶν μόνον ἵνα ἀποκαταστήσῃ ἡμᾶς ἐκεῖ, οὐχὶ δὲ καὶ ἵνα μείνῃ ὁ ἴδιος, διότι ἄλλα χρέη ἄλλαχού τὸν ἐκάλουν. Τὸ διηνεκὲς καὶ προσφιλὲς ὄνειρον παντός τοῦ βίου του, πρὸς ὃ ἔτεινον πᾶσαί του αἱ ἐλπίδες, ὑπὲρ οὗ εἰργάσθη καὶ ὑπὲρ οὗ ἐκινδύνευσεν, ἰδοὺ αὐτὸ πραγματοποιούμενον. Ὁ Ὑψηλάντης εἶχε διαβῆ εἰς Βλαχίαν, φέρων τὴν σημαίαν τῆς ἐθνικῆς ἀναστάσεως. Ὁ πατήρ μου μετὰ πυρετώδους ἀνυπομονησίας, διαθεὶς τὰ καθ' ἡμᾶς ὅσον ἐνεδέχετο, καὶ ὑπακούων εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος καὶ τῆς καρδίας του, ἐπέστρεψεν εἰς Δακίαν πλήρης χαρᾶς καὶ ἀρίστων προσδοκιῶν. Καὶ ἑτεροὶ δέ, πλὴν τοῦ πατρός μου, ἐκ τῆς Αὐλῆς τοῦ ἡγεμόνος ἠκολούθησαν τὴν ὁδὸν τοῦ καθήκοντος, ὡς ὁ Δημήτριος Σούτσας πρωτότοκος ἀδελφὸς τῶν δύο ποιητῶν, βαθμὸν ἔχων κομισσάμενος παρὰ τῷ ἡγεμόνι, ὁ ἐξ ἀδελφός μου Γρηγόριος Σούτσας, υἱὸς τῆς ἀδελφῆς τῆς μητρός μου, νέος ὡραῖος καὶ εὐφυής, θέσιν ἐπισήμου Γραμματέως κατέχων εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ Αὐθέντου, ὁ Νικόλαος Σκουφός καὶ ἄλλοι. Ἐν Μολδαυίᾳ δέ, ὁ ἡγεμὼν Μιχαήλ Σούτσας, νέος ὢν καὶ πρωθυπουργὸν ἔχων τὸν Ἰάκωβον Ρίζον τὸν Νερουλόν, ὅστις καὶ ἐκεῖνος ἦν ἐπίσης μυστικὸν καὶ ἐνεργὸν μέλος τῆς Ἑταιρίας, οὐ μόνον δὲν ἀντέπραξεν εἰς τὴν πρώτην τῆς ἐπαναστάσεως ἐκρηξίν, ἀλλὰ συνέδεσεν ἀμέσως εἴτε ἀτομικὴν εἴτε διὰ τοῦ Ρίζου ἀλληλογραφίαν μετὰ τοῦ Ὑψηλάντου, τῷ διηυκόλυνε τὴν εἰς τὰς ἡγεμονίας εἰσέλασιν, καὶ ὑποχωρῶν αὐτῷ, ἀντί, ὡς ἐδύνατο, νὰ τῷ ἀντιστῇ, διέβη τὰ σύνορα, καὶ ἀπεχώρησεν ὡς ὁ Καρατζᾶς πρὸ αὐτοῦ, εἰς Αὐστρίαν, καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἰταλίαν. Τοῦ δὲ Ρίζου ὁ πρωτότοκος υἱὸς Ἀλέξανδρος, ἐλθὼν κατετάχθη καὶ αὐτὸς ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ Ὑψηλάντου.

Ἀτελεύτητοι δ' ἦσαν τότε αἱ συνδιαλέξεις καὶ περίεργος ἡ ποιικιλία τῶν σκέψεων καὶ τῶν διαθέσεων τῆς ἐν Στεφανουπόλει Ἑλληνικῆς καὶ Βλαχικῆς κοινωνίας, ἥς τὸ ἄνθος συνήρχετο πάντοτε ὡς εἰς κοινὸν κέντρον, εἰς τὴν οἰκίαν τῆς Ἡγεμονίδος, καὶ ἀδιά-

κοποι ἦσαν αἱ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων συζητήσεις. Καὶ οἱ μὲν ἀνωτέρας περινοίας καὶ πείρας ἀξιώσιν ἔχοντες ἐβλεπόντων τὰ συμβαίνοντα μετὰ πλείστου ἐνδοιασμοῦ, τὸ ἀδύνατον τῆς ἐπιτυχίας κηρύττοντες· οἱ δὲ κυνικώτεροι καὶ ἰδιοτελέστεροι κατηρώοντο τὰς ἐν Δακίᾳ ἀνατροπὰς, καὶ κακούργους ἔλεγον τοὺς πρωταίτιους, ὡς ἀνατροπῆς τῶν χαμερπῶν αὐτῶν ὑλικῶν συμφερόντων· οἱ νεώτεροι ὁμῶς καὶ τὴν διάνοιαν εὐγενέστεροι ἦσαν πλήρεις ἐλπίδων καὶ γενναίου ἐνθουσιασμοῦ, καὶ μετὰ τούτων διεκρίνετο πᾶσα ἡ ἡγεμονικὴ οἰκογένεια· ἡμεῖς δὲ τὰ παιδία, ἀναπολοῦντα ὅ,τι περὶ Λεωνίδα ἢ Μιλτιάδου ἢ καὶ περὶ τῶν Ὀμηρικῶν ἡρώων ἀνέγνωμεν ἢ ἠκούσαμεν διηγούμενον, ἐψάλλομεν τὸ «Δεῦτε παῖδες», παρετασσόμεθα καὶ ἐβαδίζομεν ὡς ἐβλέπομεν τοὺς Αὐστριακοὺς στρατιώτας, καὶ ἐπεπείσμεθα ὅτι ἐν ὀλίγαις ἡμέραις, ἂν ὅχι ἡμεῖς, τοῦλάχιστον ὁ Ὑψηλάντης θὰ εἰσέλαυνε θριαμβευτικῶς εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ἀλλ' ὁ κατὰ τὸν πατῆρα χροῖς νὰ ἐπέλθῃ ἡ λύσις ἦν περιεμνόμεν· ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ἀπέστρεψεν αἶφνης καὶ ὁ πατήρ μου. Εἰς τὸ σκυθρωπὸν πρόσωπόν του βαθεῖα θλίψις ἐζωγραφεῖτο καὶ μετ' ἀδημονίας διηγούμενος τὰ ἐν Δακίᾳ διίσχυρίζετο ὅτι οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐπιτυχίας ἐλπίς, ἀλλὰ καταστροφή τελεία ἐπέκειτο. Κατὰ τὴν κρίσιν του ὁ Ὑψηλάντης ἦν μὲν ἴσως ἀγαθὸς σωματάρχης τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ τῆς Ῥωσσίας, ἀλλ' οὐδεμίαν εἶχε τῶν γνώσεων καὶ ἰδιοτήτων ὅσας ἀπῆτει ἡ ὑπερτάτη ἀρχηγία καὶ ἡ διεύθυνσις τοιαύτης μεγάλης ἐπιχειρήσεως. Οὔτε τὸν τόπον εἰς ὃν ἦλθε, γινώσκων, οὔτε τοὺς ἀνθρώπους, οὓς ἤξιον νὰ διοικήσῃ, ἀπρόϊτος, ἀκοινωνήτος, οὐδεμίαν ἐζήτη καὶ οὐδεμίαν ἐδέχετο συμβουλήν, καὶ περιεστοιχίζετο ὑπ' ἀγνώστων τινῶν καὶ πάσης πείρας ἐστερημένων φαντασιοκόπων, ὧν αἱ εἰσηγήσεις καιρίως τὸν ἐβλαπτον. Οἱ ἀρχαῖοι στρατιωτικοί, οἵτινες ἀπετέλουν τὸ σπουδαιότερον μέρος τοῦ περὶ αὐτὸν μικροῦ στρατοῦ, δυσηρεστοῦντο αὐτοὶ πρῶτοι καὶ ἐμεμψιμοίρουν, κηρύττοντες ὅτι, χωρὶς εἰς οὐδὲν νὰ ὠφελήσῃ, θὰ γίνῃ αἷτις τοῦ φόνου ὅλων ἐκείνων τῶν ἀπειρο-

πολέμων νέων, οἵτινες ἀφέντες ἐν ἐνθουσιασμῷ τὰ βάρη τῶν σχολείων συνῆλθον περίξ του, ἃν δὲν ἐξέλθῃ τῆς ἀκατανοήτου ἀργίας ἢ ἀδρανείας του, καὶ ἀφήσῃ νὰ ἐπέλθῃ ὁ Τουρκικὸς στρατός καὶ καταλάβῃ αὐτοὺς εἰς τὰς Δακικὰς πεδιάδας. Κατ' ἐντολήν αὐτοῦ ὁ πατήρ μου τῷ εἶπεν ὅτι ζητοῦσι τὴν ἄδειαν νὰ καταλάβωσιν ἐν τῶν παραδουναβίων φρουρίων, ἐγγυώμενοι περὶ τῆς ἐπιτυχίας ἃν σπεύσωσι πρὶν ἢ τὰ φρούρια ταῦτα ὀπλισθῶσι καὶ ἐφοδιασθῶσιν· ἀλλ' ὁ Ὑψηλάντης ἀπερρίψε τὴν πρότασιν, εἰπὼν μετὰ τινος ὑπεροψίας ὅτι περὶ τοῦ πρακτέου, ἐκεῖνος σκέπτεται καὶ ἀποφασίζει· ὅπερ ἔδωκεν εἰς πολλοὺς τότε ἀφορμὴν νὰ ὑποπτεύωσι καὶ νὰ διαδόσωσιν, ἀδίκως ἄνευ ἀμφιβολίας, ὅτι ὁ Ὑψηλάντης ὑπηρέτει οὐχὶ τὸν ἐθνικὸν σκοπὸν ὃν ἐπηγγέλλετο, ἀλλὰ ξενικὰ συμφέροντα, καὶ περιέμενεν ὁδηγίας παρὰ τῆς Ρωσικῆς Αὐλῆς. Καὶ ταύτην μὲν τὴν διαβολὴν οὐδόλως παρέδεχετο ὁ πατήρ μου, ἀλλ' ἀφ' οὗ πολλάκις ἀπεπειράθη νὰ εἰπῇ τὴν ἰδίαν ἐαυτοῦ, καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν τὴν γνώμην, βλέπων ὅτι πᾶσα συμβουλή αὐτοῦ ζητητὶ ἀπεκρούετο, καὶ συνηθέστερον οὐδ' ἠκούετο, ἔκρινε τὴν παρουσίαν του ἐντελῶς περιττὴν παρ' ἀρχηγῷ ὅστις δὲν εἶχεν ἀνάγκην τῆς γνώμης του, καὶ οἱ ἔργον, ὃ ἐφοβεῖτο ὅτι ἔπρεπε νὰ θεωρῇ ὡς ματαιωθὲν, καὶ ἐπέστρεψε μετ' ἀπέλπιδος καρδίας εἰς Στεφανούπολιν.

Καὶ τῷ ὄντι ὃ ἡ λυπηρὰ πρόρρησίς του μετ' οὐ πολὺ ἐπηλήθευσεν. Ἡ αὐτὴ ἀπόγνωσις ἣτις κατέλαβε τὸν πατέρα μου ἐμάκρυνε μετὰ ταῦτα καὶ ἄλλους τῶν περὶ τὸν ἀρχηγόν, ἐν οἷς ἦσαν καὶ ὁ ἐξάδελφός μου Γρηγόριος Σοῦτσος καὶ ὁ Νικόλαος Σκοῦφος καὶ ἄλλοι ὀκτὼ ἢ δέκα, εἰπόντες ὅτι δὲν θέλουσι νὰ γίνωσι συνένοχοι τῆς καταστροφῆς, ἣν ἔβλεπον ἐπικειμένην καὶ ἄφρευκτον. Τούτους δ' ὁ Ὑψηλάντης δι' ἐπισήμου πράξεως ἀδίκου καὶ ἀνοήτου παρέδωκεν εἰς τοῦ ἔθνους τὴν ἀράν, ὡς ἵνα ἐπιρρίψῃ ἐπ' αὐτοὺς τὴν εὐθύνην τῆς ἀποτυχίας. Καὶ ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἔπραξε τὸ αὐτὸ καὶ ὁ ἴδιος, ἀναχωρήσας λάθρα εἰς Αὐστρίαν, καὶ ἀφείς τὸν Ἱερὸν Λόχον νὰ σώσῃ τὴν τιμὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος διὰ

τῶν ἡρωϊκῶν αὐτοῦ θυμάτων, ἀξίων τῆς ἐν Θερμοπύλαις τριπλῆς ἐκατόμβης.

Ὁ Ἀλέξανδρος Ρίζος, υἱὸς Ἰακώβου Ρίζου τοῦ Νερουλοῦ, ὡς λυχαγὸς ταχθεὶς ἐν τῇ εὐκλεεῖ φάλαγγι, καὶ πολεμήσας μετ' ἐξόχου ἀνδρείας, ὁ Δημήτριος Σοῦτσος, ἀνεψιὸς μὲν τοῦ Αὐθέντου Ἀλεξάνδρου, ἀδελφὸς δὲ τῶν δύο ποιητῶν, σημαιοφόρος αὐτῆς, ὅστις ἀφοῦ πολλοὺς ἐχθροὺς ἐφόνευσεν, εὐρέθη μεταξὺ τῶν νεκρῶν, φέρων ἐπτὰ πληγὰς εἰς τὸ σῶμα, καὶ τὴν σημαίαν σφίγγων ἐπὶ τοῦ στήθους του, ὁ οὐχ ἦττον ἐνδοξῶς πεσὼν ταγματάρχης Δρακούλης, ἄλλοτε θαυμασθεὶς ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Ὀδησσῷ ὡς ἑξοχος ἡθοποιός, ὁ Φαρμάκης, ὅστις συλληφθεὶς ἀπεκεφαλίσθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ Γεώργιος Ὀλύμπιος, οὗ ἡ ἱλαστήριος θυσία ἦν πρόδρομος τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Ἀρκαδίου, οὗτοι καὶ πάντες οἱ λοιποὶ ἱερολογίται ὑπῆρξαν οἱ πρωτομάρτυρες τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, καὶ αὐτῶν τὰ ὀνόματα ἐμνημονεύοντο ὑπὸ πάντων μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ μετὰ σεβασμοῦ. Καὶ αὐτὰ τὰ παῖδια ἐρρωσόμενα αὐτῶν τὴν δόξαν, λυπούμενα ὅτι δὲν ἤμεθα ἡλικίας ὅπως τοὺς ἀκολουθήσωμεν καὶ τοὺς μιμηθῶμεν! Καὶ εἴ τινες δ' ὡς ἄσκοπον ἐλυποῦντο τὴν μεγάλην αὐτῶν μαρτυρικὴν θυσίαν, ὡς προσενεχθεῖσαν εἰς ἄωρον καὶ ματαιωθὲν ἐπιχείρημα, μετεπείσθησαν καὶ ἐκεῖνοι ὅτε εἶδον μετ' οὐ πολὺ, ὅτι ἡ ἐφήμερος πυρὰ τῆς Δακίας ἀποσθεννυμένη, ἐξέπεμψε σπινθῆρας ἀνάψαντας τὴν μεγάλην Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν.

Τὴν ἐνδοξὴν ἡμέραν τῆς 25ης Μαρτίου τοῦ ἔτους ἐκείνου ἐχαίρετῃσαν καὶ ἐν Στεφανουπόλει οἱ παλμοὶ τῶν καρδιῶν τῆς ἐκεῖ ἄσυλον εὐρύστης Ἑλληνικῆς κοινωνίας, εἰ καὶ τότε ἔτι οὐκ ὀλίγοι ἦσαν οἱ ἔτι δυσπιστοῦντες πρὸς τὴν ἐκβασιν, καὶ τὸ κίνημα ψέγοντες μᾶλλον ὡς ἄκαιρον καὶ ἀσύνετον, καὶ καταστροφὰς μόνον εἰς τὸ ἔθνος παρασκευάζον. Ἀλλ' οὐχ οὕτως ὁ πατήρ μου, ὅστις, ἀφ' οὗ τὸ θέατρον τῆς ἐθνικῆς ἐνεργείας μετετέθη, ἄλλον πόθον δὲν ἔτρεφεν, ἄλλο ὄνειρον δὲν εἶχεν, ἢ νὰ σπεύσῃ ὅπου ἡ Ἑλλάς ἠγωνίζετο ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας της.

Κύριος ὅμως δὲν ἦτο τῶν κινημάτων του. Πατὴρ πολυαρίθμου οἰκογενείας, στερηθείσης παντὸς πόρου καὶ ἐφοδίου ἀπὸ τῆς αἰφνιδίας ἐκ Βουκουρεστίου φυγῆς, δὲν ἐδύνατο νὰ τὴν ἐγκαταλείψῃ μὴ προνοήσας περὶ τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων αὐτῇ πρὸς τὸ ζῆν. Εἶχε δὲ τοῦτο ἀνυπερβλήτους τὰς δυσχερείας, διότι ἡ Δακία, ὅπου ἔμενε πᾶσα ἡ ἰδιοκτησία ἡμῶν, καὶ ὅθεν πολλὰ μᾶς ὠφείλοντο, διετέλει ὑπ' ἀνεπανόρθωτον ἀναρχίαν. Ἀφ' ἐτέρου δὲ ἡ τύχη τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τῶν ὁπαδῶν αὐτοῦ, συλληφθέντων ὑπὸ τῆς Αὐστριακῆς κυβερνήσεως καὶ κατακλεισθέντων ὡς καταδίκων εἰς τὸ φρούριον τοῦ Βρύνν, ἀπέδειξε ταχέως ὅτι ἡ διὰ τῆς Αὐστρίας ὁδὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦν ἀποκεκλεισμένη. Ἦν δὲ τότε ἡ δύναμις αὕτη ἡ πασῶν δυσμενεστάτη πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, ἣν ἐθεώρει, ἡ ἐκήρυττε διαβάλλουσα, ἐνέργειαν τοῦ Καρβонаρισμοῦ.

Διὰ τοῦτο, ἅμα μόνον ἐπρονόησε περὶ τῶν εἰς τὴν ἡμετέραν διατήρησιν ἀναποφεύκτως ἀπαιτούμενων, ἀπεφάσισε νὰ μεταβῇ πανταχόθεν εἰς Ὀδησσόν, ὅθεν ἡ εἰς Ἑλλάδα μετάβασις ἐνομιζέτο ἐπικίνδυνος μὲν, διότι οἱ Τούρκοι ἐγγύοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀλλ' ὅμως κατορθωτή.

Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις παρήλθε τὸ ἔτος 1821, καὶ μόνον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔαρος τοῦ 1822, μετὰ περιπαθῆ χωρισμὸν ἀπὸ τῶν συγγενῶν, μεθ' ὧν εἶχομεν ἕως τότε συζῆσει, καὶ ὧν τινὰς ἐμέλλομεν νὰ μὴ ἰδῶμεν πλέον ποτέ, καὶ ἀπὸ τῶν πολλῶν φίλων, ἐν ἄλλοις ἀπὸ τῆς οἰκογενείας Καρακάσση, ἐγκατελείψαμεν τὴν Στεφανούπολιν, καὶ εἶχομεν ὡς καὶ ἡμεῖς τὰ παιδία τὴν συνείσθησιν ὅτι διερρήχθησαν πάντες οἱ δεσμοὶ τοῦ δουλικοῦ παρελθόντος, καὶ ὅτι ἀνήρχετο δι' ἡμᾶς νέος βίος πολιτῶν τῆς ἐλευθερουμένης Ἑλλάδος.

Ἐκ Στεφανουπόλεως ἀναχωρήσαντες, συμπαρελάβομεν καὶ τὴν ἀγαπητὴν μας μάμμην Ῥαλοῦν. Ἡ δ' ἁμαξά δι' ἧς ὁδοιποροῦμεν, ὁμοία πρὸς πᾶσας τὰς ὁδοιπορικὰς τῶν χρόνων καὶ τῶν μερῶν ἐκείνων, ἐφαίνετο ὡς καταγομένη ἐκ τῶν ἀρχαίων νομαδικῶν, ἐφ' ὧν περιεφέροντο τὸ πάλαι αἱ Σκυθικαὶ οἰκογένειαι. Εἶδος μακροῦ κι-

βοηθείου ἐπὶ τεσσάρων ἰσομεγέθων τροχῶν προσηλωμένου, τὸ μοάνικον, ὡς ἐκαλεῖτο, ἐκ τοῦ μόης (μωρός), τῆς συνήθους ἐπικλήσεως τῶν χωρικῶν τῆς Βλαχίας, ἐπληροῦτο ὑπὸ τῶν κιβωτίων καὶ λοιπῶν οὐλοποιικῶν σκευῶν, ἐφ' ὧν ἤπλοῦντο στρώματα καὶ προσκεφάλαια ὡς εἰς κλίνην, καὶ ἐπὶ τῶν στρωμάτων ἐκάθητο ἢ κατέκειτο κατὰ θύλησιν, ἐδείπνει ἢ διενυκτέρευε πᾶσα ἡ οἰκογένεια· ἐστέγαζε δ' αὐτὰς ψιᾶθινος θόλος ἡμικυλινδρικός, καὶ τὸ βαρὺ τοῦτο οἰκοδόμημα ἐσύρετο ὑφ' ἑππων πολλῶν μὲν, ἀλλ' ὡς ἀμιλλωμένων τίς βραδύτερον νὰ βαδίζῃ, ὥστε ἐνίοτε ἀντικαθίσταντο καὶ ὑπὸ βοῶν, ἄνευ πολλῆς βλάβης ὡς πρὸς τὴν ταχύτητα.

Τὴν πρώτην ἐσπέραν κατελύσαμεν εἰς Σιβίνιον (τὴν Ἑρμαίου-πολιν, Hermanstadt) πόλιν τῆς Τρανσυλβανίας μείζονα τῆς Στεφανουπόλεως, καὶ εἰς αὐτὴν ἐτύχαμεν φιλοξένου ὑποδοχῆς ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Σακελαρίων, οἵτινες ἦσαν τότε ἐκ τῶν διαπρεπεστέρων Ἑλλήνων ἐπὶ πατριωτισμῷ, ἐπὶ πνεύματι καὶ ἐπὶ παιδείᾳ. Ἡ ὑποδοχὴ ὑπῆρξε πολυήμερος, εἶδος μεσαναστεύσεως. Δι' ἡμᾶς τὰ παιδιὰ ἡ χαρὰ δι' αὐτὴν, ὡς διὰ πᾶσαν μεταβολήν, ἦν μεγίστη. Δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, ἐντὸς τῆς κινητῆς ἡμῶν καλύβης ἐφλυαροῦμεν, ἐψάλλομεν, ἐξεκωφεύομεν ἄνευ συνειδήσεως τοὺς γονεῖς ἡμῶν ἀπαγγέλλοντες ὅσους στίχους ἠξεύρομεν ἢ ὅ,τι τῶν μαθημάτων ἡμῶν ἐνεθυμούμεθα, ἐπαίζομεν ὅ,τι ὁ χῶρος ἐπέτρεπε, πολλάκις καὶ ὅ,τι δὲν ἐπέτρεπεν, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐδιδασκόμεθα ὑπὸ τοῦ πατρὸς, οὐδὲν ποτὲ παραμελοῦντος πρὸς αὕξησιν τῶν γνώσεων ἡμῶν. Συνεχῶς δέ, ὅπου ἡ ὁδὸς ἦν βατή, κατηρχόμεθα τοῦ βραδυπόρου ὀχήματος, πεζοὶ συνωδεύομεν αὐτό, παρατεταμένοι εἰς τακτικὸν λόχον ὑπὸ λοχαγὸν τὸν πατέρα, ὅστις ἐδίδασκεν ἡμῖν τ' ἀρχαῖα προστάγματα κατὰ Πολύαινον, καὶ ῥάβδους καὶ ὀμβρέλλας διὰ χειρῶν ἔχοντες, ἠπειλοῦμεν τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐν πλήρει πεποιθήσει, οὐ μόνον ἐγώ, ἀλλὰ καὶ αἱ μικραὶ ἀδελφαί μου, ὅτι ὅτε, ἐντὸς ὀλίγου, κατελθόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα, θὰ μεταδίδωμεν ἐκεῖ τὰς σπουδαίας ἡμῶν ταύτας γνώσεις τῆς τακτικῆς, ἐλπίζα σωτηρίας ἡ Τουρκία οὐδ' ἐφ' ἡμέρας πλέον θὰ εἶχεν. Ἐκορύφωσε

δὲ τὰς ἀρειμανίους ἡμῶν ταύτας διαθέσεις μέχρις ἐνθουσιασμοῦ Ἑλλήνην τις ἀξιωματικός ἢ ἴσως ὑπαξιωματικός εἰς Ῥωσικὴν ὑπηρεσίαν, ὃν ἀπηντήσαμεν μίαν ἐσπέραν εἰς τὸ χωρίον ἐν ᾧ κατελύσαμεν, ὁ πρῶτος Ἑλλήνην ὃν εἶδομέν ποτε ἐν στολῇ στρατιωτικῇ. Ὁ θρίαμβος τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἐκείνην τὴν ἐσπέραν μᾶς ἐφαίνετο ἀναμνησθήτητος, καὶ εὐδαιμονέστατοι ἤμεθα τὴν ἐπαύριον, ὅτι ὁ ἀξιωματικός, ἀπερχόμενος εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν ἐνθα καὶ ἡμεῖς, καὶ εἰς ἣν, ὡς εἶχον τότε τὰ τοῦ στρατοῦ τῆς Ῥωσσίας, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἤθελεν ἀπέλθει πεζός, ἠυδόκησε νὰ δεχθῇ θέσιν εἰς τὴν ἄμαξαν ἡμῶν, ἀληθῆ ἄμαξαν τότε, διαδεχθεῖσαν ἀπὸ τῶν συνόρων τῆς Ῥωσσίας τὸ πρῶτον ἐκεῖνο αὐτοσχέδιον ὄχημα.

Τῆς ὁδοιπορίας ταύτης αἱ λεπτομέρειαι ἐντελῶς μὲ διέφυγον. Ἡξεύρω δὲ μόνον ὅτι ἐκ Τρανσυλβανίας εἰς Ῥωσσίαν μεταβαίνοντες διήλθομεν τὸν Προῦτν εἰς Τσερνόβιτσην (Tzernovitz), ὅπου ἡ ἡδύτάτη γεῦσις τοῦ ἐκεῖ παρασκευαστοῦ νωποῦ χαδιαρίου ἐνεχαράχθη εἰς τὴν μνήμην μου, καὶ ἐνθυμούμαι προσέειπε εἰς πόλιν τινὰ τῆς Ῥωσσίας καταλύσαντες περὶ τὴν δεῖλιν βροχερὰς ἡμέρας, εὐρομεν τὰ εἰς ἡμᾶς παραχωρούμενα δωμάτια εἰσέτι κατεχόμενα ὑπὸ ἀπερχομένου Ῥώσσου συνταγματάρχου. Εἶχε δ' οὗτος τὴν εὐγένειαν, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του, νὰ μᾶς προσφέρῃ ἐκ τοῦ τσαίου ὃ εἶχε παρασκευάσει εἰς τὸν αὐθέπτην (σαμαδάριον) διὰ τὴν οἰκογένειάν του· ἡμεῖς δὲ ἐδέχθημεν μὲν αὐτὸ ἵνα μὴ τὸν δυσαρεστήσωμεν, ἀλλ' ἡ μήτηρ ἔλεγεν ὅτι δὲν ἐννοεῖ τί παθὼν ὁ καλὸς ἄνθρωπος μᾶς εἰδὼς ἐν ᾧ ἤμεθα ὑγιεῖς τὸ θερμὸν τοῦτο ἱατρικόν, διότι ἕως τότε τὸ ἐγνωρίζομεν μόνον ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς θεραπευτικῆς, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν τῆς κοινωνικῆς αὐτοῦ σπουδαιότητος.

Ἄλλος δὲ σταθμὸς ἡμῶν ὑπῆρξε τὸ Ὀρχεῖ, κτῆμα τοῦ θείου μου Γρηγορίου Γκίκα, τοῦ ἐπιλεγομένου Βριγαδῆρη, κατοικοῦντος αὐτόθι μόνου καὶ μακρὰν τῆς ἀξιολόγου συζύγου του, τῆς ἀδελφῆς τοῦ πατρός μου, πρὸς ἣν διετέλει εἰς διάσταςιν, βεβαίως ἐξ ἰδίων αὐτοῦ πταισμάτων, καὶ διότι, εἰ καὶ εἶχεν ἀξίωμα καὶ βαθμὸν ἐν Ῥωσσίᾳ, ἦν ὅμως Μολδαυὸς καὶ μετεῖχε τῆς τότε Μολδαυικῆς

γωγῆς, καθ' ἣν οὐδέν ὑπῆρχεν εὐλυτώτερον τῶν τοῦ γάμου δε-
 μῶν. Ἡ ὑποδοχὴ ὅμως ἥς ἐτύχομεν παρ' αὐτοῦ ὑπῆρξε μεγαλο-
 πρεπεστάτη, καὶ ἐμείναμεν ἐνταῦθα ἡμέραν ὁλόκληρον, ἐφ' ἥς αἱ
 ἀνέργειαι καὶ συμβουλαὶ τῶν γονέων μου ἐπέφερον τὸ αἰσιώτατον
 ἀποτέλεσμα τοῦ ν' ἀναγνωρίσῃ ὁ θεῖός μου ὅσα ἐξήμαρτε πρὸς τὴν
 ἀνάρετον σύζυγόν του καὶ τὴν ἀδικίαν τῆς πρὸς αὐτὴν συμπεριφο-
 ς του. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ μάμμη μου παρέμεινε παρ' αὐτῷ,
 ἵνα συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τῆς συνδιαλλαγῆς, ὃ καὶ κατώρθωσεν.
 Ἡμεῖς δὲ μετέβημεν ἐκεῖθεν εἰς Κισνόβιον, καὶ κατελύσαμεν ἐπὶ
 δύο, ἢ καὶ περισσοτέρας ἡμέρας εἰς τοῦ θεοῦ μου Ἰακώβου Ρίζου
 (τοῦ Νερουλοῦ), περιεστοιχισμένου ὑπὸ τῆς οἰκογενείας του, πλὴν
 μόνον τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ ἐνδόξως ἀγω-
 νισθέντος ἐν τῷ Ἱερῷ Λόχῳ, καὶ ὅστις, ἀφ' οὗτου ἐσώθη ἐκ Βλα-
 χίας, μετέβη καὶ ἐσπούδαζε τότε ἐν Ἰταλίᾳ. Ἐνταῦθα εὗρομεν
 καὶ τὴν σεβασμίαν μητέρα τῶν Ἰψήλας μετὰ τῆς οἰκογενείας
 τῆς, καὶ ὅλην Ἑλληνικὴν ἀποιεῖαν, ἰδίως τῶν ἐκ Μολδαυίας κα-
 ταφυγόντων. Δι' ἐμὲ δὲ τὸ ἰδίως συγγενεῖν με θέλησα, περὶ οὗ μα-
 κράς περιγραφὰς ἐπέστελλον εἰς τοὺς πατέρας συμπαίκτοράς μου, τοὺς
 ἡγεμονόπαιδας ἐν Στεφανουπόλει, ἦν τὸ τῶν Ῥωσικῶν στρατευ-
 μάτων, ὧν ἑβλεπον λαμπράς παρατάξεις εἰς ταύτην τὴν πόλιν.

Δ.

Ο Δ Η Σ Σ Ο Σ

Ἐκεῖθεν δ' ἐφθάσαμεν εἰς Ὀδησσόν, δὲν ἠξεύρω πόσας ἡμέρας,
 ἢ μᾶλλον πόσας ἐβδομάδας μετὰ τὴν ἐκ Στεφανουπόλεως ἀναχώ-
 ρησιν. Ἦν δ' ἡ ἡμέρα τῆς ἀφίξεως ἡμῶν ὥραία θερινή· καὶ ὅτε,
 διαβάντες μέρος τῆς πόλεως, ἤλθομεν κατὰ τὸ ἄκρον αὐτῆς, πρὸς
 τὴν οἰκίαν εἰς ἣν διηυθυνόμεθα, αἶφνης γλαυκὴ, ἀπέραντος καὶ

ἀκτινοβολοῦσα παρέστη εἰς τὰς ὄψεις ἡμῶν ἡ θάλασσα, καὶ ὑπὸ τῶν κλασικῶν ἡμῶν ἀναμνήσεων ἐμπνεόμενοι, διότι ἡ Κύρου Ἀνάβασις ἦν τὸ τελευταῖον τῆς ἀδελφῆς μου καὶ ἐμοῦ μάθημα ἐν Στεφανουπόλει, «Θάλασσα, θάλασσα!» ἤρχισαμεν κράζοντες, καὶ ὁ ἐνθουσιασμός ἡμῶν ἐκορυφώθη ἀπεριόριστος ὅτε ὁ πατήρ μᾶς ὑπενθύμισεν ὅτι αὕτη αὕτη ἡ θάλασσα βρέχει καὶ τῆς Ἑλλάδος τὰς ὄχθας.

Ἦν δ' ἡ οἰκία εἰς ἣν κατελύσαμεν ἡ τῆς θείας μου Μαρίας Σούτσου, τῆς ἀδελφῆς τῆς μητρός μου, ἥτις ἐπὶ τῶν σφαγῶν καὶ τῶν λεηλασιῶν τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως εἶχε κατορθώσει νὰ διαφύγῃ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀναρρίχθησα, μετὰ τῆς θυγατρὸς τῆς Σεβαστῆς, τῆς μετὰ ταῦτα Κυρίας Μαύρου, ἀπὸ στέγης εἰς στέγην μέχρι μεμακρυσμένης οἰκίας φιλικῆς. Ἐκεῖ δ' ἀμφοτέραι μεταμριεσθεῖσαι εἰς ναύτας Εὐρωπαῖνες, ἐπεβιβάσθησαν οὕτως εἰς πλοῖον ἀποπλέον εἰς Ὁδησσόν. Ἐξελθὼν δὲ τὴν θείαν μου ἐνταῦθα περιεστοιχισμένην ὑπὸ πάσης τῆς οἰκογενείας τῆς, συμπεριμένης, πλὴν τῆς θυγατρὸς τῆς, καὶ ἐκ τῶν δούλων τῆς, τοῦ Γρηγορίου, τοῦ συν-οδεύσαντος τὸν Ὑψηλάντην καὶ εἰς μακρυνθέντος αὐτοῦ, καὶ τοῦ νεωτέρου Κωνσταντίνου· προσέειπε δὲ τῆς ἀδελφῆς τῆς, Καὶ Ἑλένης Γεράκη, καὶ τῆς μητρός τῆς. Ἀμφοτέραι δέ, ἥτε Κα Γεράκη καὶ ἡ μάμμη μου, ἰδιαιτέρως καὶ κατ' ἄλλον τρόπον καὶ χρόνον κατώρθωσαν νὰ ἐκφύγῃσι καὶ νὰ κατευοδωθῶσιν εἰς Ὁδησσόν.

Εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην ἐπὶ ὀλίγας ἡμέρας ἐξενίσθημεν ὑπὸ τῆς θείας μου, ἥτις διὰ τῆς συντάξεως ἦν εἶχεν ἐκ Γαλλίας, εἴη μετὰ τινος ἀνέσεως, καὶ ἐγὼ ἰδίως ἐθαύμαζον τῆς ἀμάξης αὐτῆς τοὺς ἵππους, οἵτινες καὶ τῷ ὄντι ἦσαν ἄξιοι θαυμασμοῦ, ἀνήκοντες εἰς σπανίαν γενεάν τῆς Ὑκραίνης, καὶ ἔχοντες τὴν χαίτην μέχρι γῆς καθήκουσαν.

Ἀμφοτέροι οἱ ἐξ ἀδελφοί μου ἦσαν πεπροικισμένοι διὰ πολλῆς παιδείας καὶ Ἑλληνικῆς καὶ Εὐρωπαϊκῆς, καὶ ἐγὼ ἀπέβλεπον εἰς αὐτοὺς ὡς εἰς ζηλευτὰ καὶ ἀξιομίμητα παραδείγματα. Ἰδίως δὲ μέ εἰλκύνεν ἰσχυρῶς ὁ Γρηγόριος, οὐ μόνον διότι ἐβλεπον ἐν αὐτῷ

τὴν συναγωνιστὴν τῶν πρώτων ἡρώων τῆς πατρίδος, ὑπὲρ ὧν μέγα εἶχον ἐνθουσιασμόν, ἀλλὰ καὶ διότι, καίτοι παιδίον δωδεκαετὲς μόνον τότε, ἀνεγίνωσκον ὅμως διὰ τῆς καρδίας μᾶλλον παρὰ διὰ τῆς κρίσεως, εἰς τὴν ὡς Ἀπόλλωνος ὡραίαν μορφήν του, εἰς τοὺς γλυκοὺς ὀφθαλμούς του, εἰς τὸ εὐγενὲς καὶ ὑπὸ ξανθῆς κόμης σκιάζομενον μέτωπόν του, αἶσθημα ποιητοῦ θερμαῖνον νοῦν φιλοσοφοῦ. Ὅτε ἦν ἐν Δακίᾳ παρὰ τῷ ἡγεμόνι Ἀλεξάνδρῳ Σούτσῳ, ἔτρεφε πρὸς τὴν δομνίτσαν Ῥαλοῦν αἶσθημα βαθυτάτης λατρείας, ὃ ἄλλως τε τὸ κάλλος τῆς μορφῆς καὶ τῆς ψυχῆς τῆς ἀμιμήτου ἐκείνης νεάνιδος ἐνέπνεεν εἰς ὅσους τὴν ἐπλησίαζον. Καὶ ἐκείνη δὲ διεκρίνε τὸν Γρηγόριον ὑπὲρ πάντας· ἀλλὰ πλὴν ὅτι συγγενικοὶ δεσμοὶ τοὺς συνέδεον, διότι ἦσαν δεῦτεροι ἐξαδελφοί, ἦν ἡ Δομνίτσα Ῥαλοῦ ἤδη καὶ μεμνηστευμένη τὸν Νικόλαον Μουρούζην, καὶ οὐδὲ κατὰ νοῦν ἠθέλε ποτε τῇ ἐπέλθει νὰ παραίτηται ἐναντίον εἰς τὴν θέλησιν τοῦ πατρός της. Διὰ τοῦτο τῇ συνέεινεν αὐτοὺς αἶσθημα οὐδέποτε ἐξεύρατον ἢ ἀνθρωπολογίῃ, ἀλλ' ἐμνεῖν ὡς ἐλαφρὸν ἔρωτα ἐγκεκλεισμένον εἰς τὴν καρδίαν των, καὶ εἰς τὴν φυσιογνωμίαν τοῦ ἐξαδέλφου μου ἔδιδεν ἔκφρασιν γλυκύτης καὶ βαρυθύμου ἐμβριθείας, ἥτις ἠϋξανε τὴν χάριν αὐτῆς. Καὶ ταῦτα μὲν παρ' ἄλλων μᾶλλον ἤκουον ἢ ὅτι αὐτὸς τὰ διεκρίνα. Ἠϋξανε δὲ τὴν εὐλάβειάν μου πρὸς αὐτὸν καὶ ἡ περίστασις ὅτι, ἐπὶ τῆς ἀφίξεως ἡμῶν εἰς Ὀδησσόν, ἡσχολεῖτο εἰς συγγραφὴν τινα, πραγματευομένην περὶ διεθνoῦς δικαίου, ἀνωτέραν ἐπομένως τῆς καταλήψεώς μου, ἥς οὐχὶ συγκατένευσεν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἴδιος πρὸς ἐκπληξίν μου, ἥτις μ' ἐκόλακευσε, μοὶ προσέφερε νὰ μοὶ ἀναγνώσῃ περικοπὰς, καὶ ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἡ πρώτη ἦν ἤκουσα, ἡ τῆς εἰσαγωγῆς, ἰσχυρῶς ἐπληξεν τὴν φαντασίαν μου, διότι παρίστα ὁδοιπόρον μετὰ πλανήσεις κατὰ θάλασσαν καὶ μετὰ ναυάγιον ῥιφθέντα εἰς ἀκτὴν ἄγνωστον, καὶ ἀπαντῶντα βαθείας κοιλάδας καὶ σκοτεινὰ ὄρη, ἄνευ ἵχνους κατοικούντων ἀνθρώπων. Καὶ πῶς μὲν ἐκεῖθεν μετέβαινε εἰς τὸ θέμα του, καὶ κατὰ πόσον προῦχώρησεν εἰς αὐτὸ δὲν ἤξεύρω. Τὴν ἀρχὴν ὅμως ἐκείνην, ἥτις τοσαύτην ἐντύπωσιν μοὶ ἐνεποίησεν, ἐθεώρησα

πάντοτε καὶ ἐν ἐπομένοις χρόνοις ὅτε τὴν ἀνεκάλουν εἰς τὴν μνήμην μου, ὡς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ σπουδαιότης τῆς σκέψεως δὲν ἀπέκλειε παρὰ τῷ ἐξαδελφῷ μου τῆς φαντασίας τὴν ζωηρότητα.

Ὁ δ' ἕτερος ἐξαδελφός μου, ὁ Κωνσταντῖνος, ζωὴ ὅλος κ' εὐφυΐα, ἦν ἔτι ὁ αὐτὸς ὡς ὅτε ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔπαιζε μετ' ἐμοῦ, ἢ μᾶλλον μ' ἐβασάνιζεν. Ἦδη ὅμως ἀντικείμενον τῶν ἐπιθέσεων τοῦ εἶχεν ἄλλο, ἀξιώτερον ἑαυτοῦ, τὸν ποτὲ γραμματέα τοῦ πατρὸς μου, Σπυρίδωνα Σκοῦφον, ὅστις κατῴκει παρὰ τῇ θείᾳ μου, ἴσως ξενιζόμενος ὑπὸ τοῦ ἐξαδελφου μου Γρηγορίου διὰ τὴν ἐν Βουκουρεστίῳ σχέσιν των. Λόγιος, φιλαναγνώστης, τῆς Γαλλικῆς ἐγκρατής, εἶχεν ὅμως οὗτος τρυφεράν τὴν καρδίαν, καὶ μᾶλλον ἐπιτετηδευμένους τοὺς τρόπους, καὶ εἶχεν ἐλκύσει τὴν συμπάθειαν μεσήλικος καὶ εὐσώμου τινὸς κυρίας, φίλης τῆς οἰκογενείας. Ἐπὶ τούτων αὐτοῦ τῶν ἀδυναμιῶν ἐσπέρειεν ὁ ἀνήσυχος ἐξαδελφός μου τὰς ἀδιακόπους τοῦ ἐπιθέσει. Αὐτὸς καίτοι ὀχληραὶ καὶ ἀνοίκειοι ἦσαν ὅμως εὐφυστάται, καὶ ἡ ἀρετὴ, ἀλλ' ἀδιακόπως διασκέδασις τῆς οἰκογενείας.

Ἀλλὰ παρὰ τῇ θείᾳ μου συνέρχοντο καὶ οἱ τότε ἐκλεκτότατοι τῶν εἰς Ὀδησσὸν καταφυγόντων Ἑλλήνων, καὶ ἐν ἄλλοις, ὡς τῆς ἐξαδέλφης μου φίλοι, αἱ εὐφυεῖς καὶ ἐπιμελέστατα ἀνατεθραμμένα θυγατέρες τοῦ ἀποκεφαλισθέντος ἡγεμονόπαιδος Κωνσταντίνου Μουρούζη, καὶ αὐτὸς ὁ σοφὸς αὐτῶν παιδαγωγός, Κωνσταντῖνος ὁ Οἰκονόμος, ὅστις ὅμως ὀλίγον μετὰ ταῦτα συνώδευσε τοὺς νέους Μουρούζας εἰς Πετροῦπολιν. Καὶ αἱ συναναστροφαὶ αὗται εἰς ἃς ἡ ἡλικία μου μοὶ ἐπέτρεπεν ἤδη νὰ παρευρίσκωμαι σιωπῶν, μοὶ ἦσαν οὐκ ὀλίγον διδακτικαί, διότι πρῶτακις ἐγίνοντο ἐν αὐταῖς συζητήσεις φιλολογικαί, ἱστορικαὶ ἢ περὶ τῶν ἐν Εὐρώπῃ συμβαινόντων, καὶ παντοίων ἄλλων ἀντικειμένων κινούντων τὴν περιέργειαν καὶ θελγόντων τὸν νοῦν μου. Μίαν ἐσπέραν ἐνθυμοῦμαι πόσῃ ἐντύπωσιν ἀπετέλεσεν ἐπ' ἐμέ ὁ Κ. Σκοῦφος διηγούμενος περὶ νεάνιδος, δὲν ἤξεύρω τίνος ἐθνικότητος ἐν Ὀδησσῷ, εἰς ἣν τοσαύτην ἀπέδιδε ποιητικὴν καὶ ἰδίως δραματικὴν εὐφυΐαν, ὥστε ἐπὶ τοῦ ἐλαχίστου

ἀντικειμένου ἦν ἱκανὴ μετὰ πάσης εὐκολίας ν' αὐτοσχεδιάσῃ ὁλόκληρον τραγωδίαν. Κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν οἰκογενείας τινὸς κατερχομένης εἰς τὸν λιμένα εἶχεν ἀνατραπῇ ἡ ἁμάξα καὶ μέλη τινὰ αὐτῆς ἐφρονεύθησαν. Ἀρκεῖ νὰ γίνη εἰς τὴν ἐμπνευσμένην ἐκείνην ἡ ἀνιὸς γνωστὸν τὸ λυπηρὸν τοῦτο συμβάν, ἔλεγεν ὁ κ. Σκουφός, καὶ αὐθημερόν θέλει ἐκλέξῃ τὰ πρόσωπα, διαγράψῃ τὸ σχέδιον καὶ ἀρὶν ἢ ἐβδόμῃς παρέλθῃ, θέλει ἔχει γεγραμμένην τὴν τραγωδίαν. Καὶ αὕτη μὲν ἡ τραγωδία φαίνεται ὅτι δὲν ἐγράφη ποτέ· ὑποπτεύω δὲ ὅτι καὶ οὐδεμία ἄλλη, διότι ἐκτοτε οὐδὲν ἡ Εὐρώπη ἤκουσε περὶ τῆς ταχυπετοῦς ποιητρίας. Ἐγὼ ὅμως ἤμην πλήρης θαυμασμοῦ δι' αὐτήν, καὶ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας περιέφερον εἰς τὴν κεφαλὴν μου τὴν τραγωδίαν τῶν θυμάτων τῆς ἁμάξης, καὶ ἐσκεπτόμην πῶς ἄρα ἡ Μοῦσα ἐκείνη ἐδύνατο νὰ ἐκλέξῃ τὰ πρόσωπα, πῶς νὰ πλέξῃ τὸ ὄραμα, καὶ ἐφθονοῦν τὴν μεγαλοφυΐαν της.

Ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ φαίνεται ὅτι ἐμείναμεν ἱκανὸν χρόνον μέχρι οὐ εὐρώμην πρὸς νὰ μετακινήσωμεν, διότι ἐνθυμούμαι ὅτι εἶχον ἐκεῖ Ἕλληνα διδάσκαλον, δὲν ἤξεύρω πλέον τίνα, καὶ ὅτι ἐπεχειροῦν θέματα Ἑλληνικὰ ἀστεϊότατα, νομίζων ὅτι ἤλαυνον εἰς ἄκρον Ἑλληνισμόν, περιπλέκων τὰς φράσεις μου εἰς βαθμὸν ὅστις ἤθελεν ἐκπλήξῃ καὶ τὸν Λυκόφρονα.

Τέλος δ' ἐνωκιάσαμεν μέρος τῆς εὐρυχώρου καὶ ωραίας οἰκίας Βογαγέφσκη, κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης πρὸς τὸν λιμένα, συνοίκους ἔχοντες τὸν Κ. Βασ. Σχινᾶν, καὶ τὴν οἰκογένειαν τοῦ κ. Γρ. Γκίκα, ἀδελφοῦ τοῦ θείου μου.

Ἡ Ῥωσικὴ Κυβέρνησις κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον οὐ μόνον ἄσυλον ἐχορήγησεν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς οἰκογενείας ὅσας ἐφυγάδευσαν αἱ σφαγαὶ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ καὶ συντάξεις θαψιλεῖς εἰς τὰς πλείστας. Προσέτι δὲ καὶ γενναίως ἐπρονόησε καὶ ὑπὲρ τῆς ἀνατροφῆς τῶν τέκνων αὐτῶν, εἰσαγαγοῦσα αὐτοκρατορικῇ δαπάνῃ τῶν ἐπισημοτέρων τοὺς υἱοὺς εἰς τὸ ἐν Πέτρουπόλει ἢ εἰς τὸ ἐν Ὁδησσῶ Λύκειον, καὶ μετ' αὐτῶν καὶ ἐγὼ συγκατηριθμήθην, ἴσως τῇ συστάσει

καὶ ἐπιρρόῃ τῆς θείας μου, ἥτις ἐτιμᾶτο καὶ ἐπροστατεύετο ὑπὸ τῶν ἐκεῖ ἀρχῶν, ἰδίως ἀγαπωμένη ὑπὸ τοῦ πολλὰ δυναμένου συμβούλου τῆς ἐπικρατείας Ἀλεξάνδρου Στούρζα, καὶ τῆς ἐξόχου τὸν νοῦν ἀδελφῆς αὐτοῦ, τῆς Κομήσσης Ἑτλιγγ. Οἱ σπουδάζοντες ἐν Πετρούπολει ἀπέκτων τὸ πρόνομιον ἅμα ἀποφοιτῶντες νὰ κατατάσσωνται κατ' εὐθεΐαν εἰς τὴν Αὐτοκρατορικὴν φρουράν. Ἄν δὲ καὶ οἱ περὶ ἡμᾶς ἰσχυρῶς ἐνουθέτουν τοὺς γονεῖς μου νὰ πέμψωσι καὶ ἐμὲ εἰς Πετρούπολιν, ὡς ἐν ἄλλοις ἐπέμψθησαν οἱ Μουρούζαι, ὁ πατήρ μου ἀντέστη ἀπολύτως εἰπὼν ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ ἐκπαιδευθῶ ἵνα ὑπηρετήσω τὴν Ἑλλάδα καὶ οὐχὶ ξένην χώραν, ἥ δὲ Ῥωσσία ὅτι δὲν ἐστερεῖτο οὐδ' ὑπηκόων οὐδὲ βραχιόνων. Ἐπέμεινεν ἐπομένως ἵνα μὲ θέσῃ εἰς τὸ Λύκειον τῆς Ὁδησσοῦ, ὅπου θ' ἀνετρεφόμεν ἔν μέρει Ἑλλήνων ὑπὸ τῆς ἰδίας τοῦ ὄψους, καὶ ὅθεν θὰ ἦμην ἐλεύθερος νὰ μεταβῶ ἐν καιρῷ εἰς τὴν πατρίδα.

Ὅτε δ' ἐνεκρίθη ἡ ἐνστάσις πρὸς ἀπαλθὼν εἰς τοῦ Κόμητος Λαν-
 Ζερὸν, Γάλλον στρατηγὸν καὶ Γενταῖον τότε Διοικητὴν τῆς μικρᾶς
 Ῥωσσίας, ἵνα τὸν εὐχαριστήσῃ, συμπαρέλαβε καὶ ἐμὲ, νομίσας
 τοῦτο ἀναγκαῖον, ἐξ ἀγνοίας βεβαίως ἔτι τότε τῶν εὐρωπαϊκῶν
 ἐθιμοταξιῶν. Μὲ εἶχον ἐνδύσει ὁ ἐν μικροῖς κατ' ἀκριβεστάτην ἀπο-
 μίμησιν τοῦ συρμοῦ τῶν μεγάλων, καὶ ὅτε ὁ πατήρ μου μὲ πα-
 ρουσίασεν, ὁ κόμης ἔθεσε τὴν χεῖρα εἰς τὴν κεφαλὴν μου, καὶ εἶπε
 πρὸς τὸν πατέρα μου : « Νοστιμώτατος ! Φαίνεται ὡς μικρὸς Κύ-
 ριος », θέλων, πιστεύω, νὰ εἰπῇ « γελοιωδέστατος ».

Μετ' ὀλίγας δ' ἡμέρας, μεταβαλὼν ἐνδυμασίαν, ἐφόρεσα τὴν
 σχεδὸν στρατιωτικὴν τοῦ Λυκείου εἰς ὃ κατετάχθην. Καὶ δὲν εἶχε
 μὲν λάβει τὸ κατάστημα τοῦτο εἰσέτι πᾶσαν αὐτοῦ τὴν μετὰ ταῦτα
 ἀνάπτυξιν, ἀλλ' ἐχώρει βαθμηδὸν πρὸς αὐτὴν καὶ ἦν ἰδρυμένον
 ἐντὸς οἰκοδομῆς ἀπεράντου καὶ τῆς μεγαλοπρεπεστάτης τῆς πό-
 λεως, διατελοῦν ὑπὸ σοφὸν διευθυντὴν Ἑλβετόν. Κατετάχθην δέ,
 ὡς ἦτον ἐπόμενον, εἰς τὴν κατωτάτην τῶν τάξεων, ἥτις εἶχε συ-
 στηθῇ δι' ἡμᾶς μόνον τοὺς Ἑλληνόπαιδας, καθ' ὅσον ἡ ἐκπαίδευσις
 ἡμῶν ἔπρεπε ν' ἀρχίσῃ ἐκ νέου ἐκ τοῦ Ῥωσικοῦ ἀλφαβήτου.

Εμεθα δὲ εἰς τὴν τάξιν ταύτην νομίζω περὶ τοὺς τεσσαράκοντα, καὶ μετὰ τῶν συμμαθητῶν μου ἐνθυμοῦμαι τὸν Κωνσταντᾶν, σήμερον στρατηγὸν ἐν Ῥωσσίᾳ, τὸν Δημήτριον Λεβίδην, τὸν Γεώργιον Ζαρεΐφην, ὅστις ἦν πτωχὸς τότε, κατέστη δὲ μετὰ ταῦτα οὗτος τῆς ἐργασίας τοῦ ἑκατομμυριοῦχος, τὸν ἔξοχον εἶτα ἐν τοῖς ἡμετέροις ιστοριογράφοις Κωνσταντῖνον Παπαρρήγόπουλον, μικρὸν τε βαρυκέφαλον καὶ μάλλον δυσμαθὲς παιδίον. Οὐδεμία ἐπομένως ἐστὶ καύχησις, οὐδ' οἰωνός τις ἦν μεγάλη ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος προαγγέλλων, ὅτι ἐγὼ ἤμην, ὡς φαίνεται, τότε ὁ μετὰ τῶν συνταξιωτῶν μου εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ συλλαβίζειν τὰ Ῥωσσιᾶ ἰδίως εὐδοκιμῶν. Κατὰ τὴν τελευταίαν Κυριακὴν ἐκάστου μηνὸς ἀπενέμοντο εἰς τοὺς μαθητὰς βραβεῖα καὶ ὠρίζοντο αἱ μηνιαῖαι θέσεις αὐτῶν ἐν τελετῇ ἐπισήμῳ, ἐντὸς εὐρυτάτης αἰθούσης, εἰς ἣς τὸ βάθος προῦκάθηντο ἐν στολῇ οἱ καθηγούμενοι καὶ τὸ διοικητικὸν προσωπικὸν τοῦ καταστήματος, ὑπὸ ἀνταρτημένην δ' εἰκόνα τοῦ ἡγετῆρος ἐκρυπτοῦτο εἶδος θρόνου, ὃν ἀπέκρινεν ὁ πολιτικός διοικητὴς τῆς Μικρᾶς Ῥωσσίας περιεστοιχισμένῃ ὑπὸ τοῦ ἐπιτελείου του. Τὸ θέαμα ἦν μεγαλοπρεπές, καὶ μετ' ἀνεκάνησεν ὅτε κατὰ πρῶτον παρέστην εἰς αὐτό. Ἀλλ' ὅποια ὑπῆρξεν ἡ ἐκπληξίς καὶ ἡ ταραχὴ μου, ὅτε μετὰ μικρὸν προΐμιον τοῦ Διευθυντοῦ, ἐξ οὗ φυσικῶς τῷ λόγῳ οὐδὲ λέξιν ἐνόησα, τὸν ἤκουσα αἴφνης μεγαλοφώνως ἐκφω-
 νοῦντα τὸ ὄνομά μου, καὶ συγχρόνως μοὶ ἐνευσε νὰ πλησιάσω, διότι τῶν βραβείων ἡ διανομὴ ἤρχιζεν ἀπὸ τῆς κατωτέρας τάξεως. Τὸ αἶμα ὅλον ἀνέβη εἰς τὰς παρειάς μου, καί, μετ' ἀμφιδόλου καὶ δειλοῦ βήματος, διελθὼν δι' ὅλου τοῦ πλήθους τῶν μαθητῶν, πε-
 ρικαθημένων εἰς ἀμφιθέατρον, προσῆλθον εἰς τὴν ἐξέδραν τῶν ἀρχῶν, καὶ ὁ Γενικός Διοικητής, μετὰ μειδιᾶματος εἰπὼν μοὶ τι μεῖναν ἀκατανόητον εἰς ἐμέ, περιέδесεν εἰς τὸν δεξιὸν βραχίονα λευκὴν ταινίαν, ἥτις ἦν τὸ ὑπέρτατον μηνιαῖον βραβεῖον ἐπιμελείας, προόδου καὶ διαγωγῆς· μετ' ἐμέ δὲ δύο ἄλλοι συμμαθηταί μου ἔλαβον ὁμοίως ὁ μὲν τὴν ἐρυθράν, ὁ δὲ τὴν πρασίνην ταινίαν, τὸ δευτερεῦον καὶ τριτεῦον βραβεῖον, καὶ τὸ αὐτὸ ἐπανελήρθη καὶ εἰς

πάσας τὰς ἄλλας τάξεις. Τὸ διακριτικὸν τοῦτο παράσημον φέροντες ἐξηρχόμεθα τὴν κυριακὴν ἐκείνην, ἐπιστρέφοντες πρὸς τοὺς γονεῖς ἡμῶν, ἐνεφανίζόμεθα εἰς τοὺς περιπάτους, καὶ ὡς εὐνόητον, κομπάζοντες ἐφάνταζόμεθα ὅτι ἡ Ὀδησσὸς πᾶσα εἰς ἡμᾶς μόνους ἀπέβλεπε. Τρεῖς μῆνας ἔμεινα εἰς τὸ Λύκειον καὶ κατὰ τοὺς τρεῖς ἔλαβον πάντοτε τὴν λευκὴν ταινίαν.

Ἀληθὲς ὅμως ὅτι καὶ μεγάλην ικανότητα δὲν ἀπῆτει ἡ ἐπιτυχία τότε εἰς τὰς σπουδὰς ἡμῶν. Ὁ συλλαβισμὸς τῆς Ῥωσικῆς εἰς πίνακας, κατ' ἀλληλοδιδασκτικὴν σχεδὸν μέθοδον, καὶ ἡ καλλιγραφία αὐτῆς ἦσαν σχεδὸν τὰ μόνα μαθήματα, ἰσχνὸν προοίμιον δι' οὗ ἀνάγκη ἦν νὰ φθάσωμεν εἰς τ' ἀνώτερα Ῥωσιστὶ διδασκόμενα. Τὸ πρόβλημα ἐπομένως δυσχερείας δὲν εἶχε καὶ ἕκαστος τῶν συμμαθητῶν μου ἐδύνατο ὡς ἐγὼ ν' ἀναδειχθῇ ἄξιος τῆς λευκῆς παινίας. Ἀλλ' ἴσως ἐνεκα αὐτῆς ταύτης τῆς εὐκολίας οἱ πλεῖστοι ἐνόμιζον περιττὸν νὰ ἐγκλιπώσιν εἰς τὸ μάθημα, ἐπαιζόντες ἢ ἐπρεπε νὰ προσέχωσι, παρῆκον ἢ ἡτάναντο, ὥστε δι' ἄλλες παλλήλων τιμωριῶν ἢ ταινία αὐτῶν ἐβάφετο βαθμηδὸν ἐρυθρά, μετὰ ταῦτα πρασίνη, ἕως οὗ καὶ ἐξηλείφετο πρὸ τοῦ τέλους τοῦ μηνός. Οὕτως ἡ λευκὴ ἔμενεν εἰς ἐμέ, διότι κατὰ τὰ παραγγέλματα τῆς ἀγωγῆς, ἣν ὤφειλον εἰς τοὺς γονεῖς μου, καὶ κατὰ μέρος ἐκ χαρακτῆρος, εἶχον πάντοτε θρησκευτικὴν προσήλωσιν εἰς τὸ καθῆκον, καὶ ἤμην ὀλιγώτερον ταραχώδης καὶ ἀπειθής. Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἕτερος σκόπελος, ὁ τῶν ὥρων τῆς ἀνέσεως, καθ' ἃς ἐπαίζομεν εἰς ἐνδοτέραν τινὰ αὐλήν, ἐγκλείουσιν αἰώρας καὶ ἄλλα πρὸς διάχυσιν ἢ ἀσκησιν ὠρισμένα κατασκευάσματα. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ Λύκειον ἦν Ῥωσικὸν κατάστημα, καὶ σχεδὸν ἡμιστρατιωτικόν, ἦν ἡ πειθαρχία αὐστηρὰ ἐν αὐτῷ, καὶ ἀκριβῶς ἦσαν διαγεγραμμένα τὰ ὅρια μέχρις ὧν ἐξετείνετο ἡ παιδιὰ, καὶ ἀφ' ὧν ἤρχιζεν ἡ ἀταξία. Τὸ δεινότερον ὅμως ἦν ὅτι ἐπὶ τῆς αὐλῆς ταύτης ἦνοιγοντο παράθυρα, καὶ ὀπίσω αὐτῶν κατόκει εἰς τὸν δεῦτερον ὄροφον Ἄργος Παντόπτης ὁ Ἀρχιμανδρίτης τοῦ Λυκείου, ἀνὴρ ὑψηλός, νέος, αὐστηρὸν ἔχων τὸ κάλλος καὶ ὑπόξανθον πώγωνα καθειμένον,

υστηριώδη δὲ τρόμον ἐμπνέων, διότι εἶχε φήμην χαρρακτῆρος κάμπτου, καὶ ἐλέγετο περὶ αὐτοῦ ὅτι ἠύνοεῖτο ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος. Διὰ ταῦτα ἐξήσκει ἀπεριόριστον δύναμιν, ὑφ' ἣν ἐκάμπτετο καὶ αὐτὸς τοῦ καταστήματος ὁ ἀνώτατος διευθυντής. Πολλάκις ὅτε τρέχοντες, ἐκραυγάζοντες καὶ ἤτακτοῦμεν, στρέφοντες αἶφνης τοὺς φθαλμούς πρὸς τὰ ἄνω, ἀπῆντων τὸ ἀέτειον βλέμμα αὐτοῦ βυθιζόμενον ἐν μέσῳ τοῦ θορυβώδους ἡμῶν ὀμίλου καὶ ἡσθάνομεν τὸν φόβον παραλύοντα πᾶσάν μου τὴν εὐθυμον ζωηρότητα. Ἄλλα ὅμως τῶν παιδίων, ἤττον ἐνδίδοντα εἰς τὴν ἐντύπωσιν τῆς παρουσίας τοῦ τρομεροῦ Ἀρχιμανδρίτου, ἢ μάλλον παρασυρόμενα ὑπὸ τῆς ἀχαλινώτου αὐτῶν φύσεως, ἐσπατάλων τὰς προσδοκίας τῶν μηνιαίων βραβείων εἰς ἀπερισκέπτους τινὰς ἀταξίας, ἃς δὲν ἐλησιμόνει ὁ ἀμείλικτος ἐκεῖνος ἐπόπτης.

Ἐτερον ἔτι σκόπελον τοῖς προθεῖσι τῷ μήναϊον βραβεῖον παρίστα καὶ ἡ ἐσπερινὴ ἡμῶν ἐνασχόλησις. Κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν, πρὶν ἢ ἀπελθεῖν εἰς τοὺς κοιτώνας, εἰς εἰς ἡμῶν ἀλληλοσπαραγῆς, εἰς τὴν διδασκαλικὴν ἀναβαίνων καθέδραν, ἀνεγίνωσκεν Ἑλληνιστὶ κεφάλαια τινὰ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἄλλ' ἐπειδὴ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν παρὼν δὲν ὑπῆρχε διδάσκαλος, μόνον δ' εἰς Ῥώσσοις ἐπιτηρητής, ἀγνοῶν τὴν Ἑλληνικὴν, οἱ ἀτακτότεροι τῶν ἀναγνωστῶν πολλάκις ἀλλ' ἀντ' ἄλλων ἀπήγγελλον, ἐρεθίζοντες εἰς γέλωτα τοὺς ἀκροατάς. Ἐνίοτε δ' εἰς τὴν μονότονον τοῦ ἀναγνώστου φωνὴν ἀπεκοιμήτο ὁ Ῥώσσοις, καὶ τότε οἱ ἐπιδεξιώτεροι κατεσκεύαζον χαρτίνους κεραυνούς, τὰς καλουμένας τράκας, καὶ ὅταν εἰς τὴν σύγχρονον αὐτῶν ἐκρηξιν ἐξύπνα τρομάζων ὁ ἐπιτηρητής, ἐπροσποιούντο ὅτι ἐπτερνίσθησαν. Ἐννοεῖται πόσον μακρὰν ἐπέτων τότε αἱ λευκαὶ καὶ αἱ ἐρυθραὶ ταινίαι, μάλιστα διότι ἡ ἀνάγνωσις ἐκείνη τοῦ Εὐαγγελίου ἦν ἐπίνοια τοῦ φοβεροῦ Ἀρχιμανδρίτου, καὶ εἰς αὐτὸν ἀνεφέροντο τὰ κατ' αὐτὴν παραπτώματα. Εἰς τὴν σχετικὴν ἀποχὴν μου λοιπὸν ἀπὸ τῶν τοιούτων νεανιευμάτων, οὐχὶ εἰς ἐξαιρετικὴν τινα περὶ τὰς σπουδὰς ἱκανότητα νομίζω ὅτι πρέπει ν' ἀποδώσω τὰς ἐν τῷ Λυκείῳ ἀλλεπαλλήλους βραβεύσεις μου.

Ἦσαν δ' αἱ ἐσπεριναὶ ἐκεῖναι ἀναγνώσεις, τριαῦται οἶαι ἦσαν, τὸ μόνον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γύμνασμα ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων· οὐχὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχε καθηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς ἐν τῷ Λυκείῳ, ἀλλ' οὗτος ἦν πολὺ σοφὸς δι' ἡμᾶς, καὶ ἐδίδασκεν εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις. Ὁ καθηγητὴς οὗτος ἦν Ῥώσος, ὠνομάζετο Καλλινέφσκης, καὶ ἐπηγγέλλετο πλὴν τῆς ἀρχαίας καὶ τὴν νέαν Ἑλληνικὴν. Μέτρον δὲ τῆς εἰς ἀμφοτέρας ἐμπειρίας του δύναται νὰ δώσῃ τὸ σύνηθες αὐτοῦ γνωμικόν, ἔχον εἰς τὸ στόμα του οὕτω :

Δύω κακῶν προκείμενος γεννᾷ παραφροσύνην !

Τοῦ πατρός μου σταθερὰ ἀπόφασις ἦν νὰ μὴ παραμελήσω οὐδαμῶς τὰ Ἑλληνικά μου, καὶ νὰ ἔχω ἰδιαιτέραν αὐτῶν παράδοσιν ἐν αὐτῷ τῷ Λυκείῳ· ἀλλ' οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν τῷ ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα νὰ μοὶ δώσῃ ὡς διδάσκαλον τὸν Κ^ν Καλλινέφσκη, διότι ἐννοεῖται ὅτι **δύω κακῶν προκείμενος**, πλὴν τὸ μὴ χεῖρον ἦτον νὰ μὴ ἔχω προπρῶτος διδάσκαλον. Μοὶ ἐδόκει οὖν τὸν Γενναῖον, ὅστις ἤρχετο εἰς ἢ τρεῖς τῆς ἐβδομάδος, καὶ μ' ἐδίδασκεν Ὅμηρον· ἀλλ' εἴτε διότι δὲν μ' ἐδίδον μελέτης καθόλου, εἴτε διότι ὑπ' ἄλλων μὴ προτρεπόμενος ἡμέλουν νὰ μελετήσω, προφανὲς ἦτο καὶ εἰς τὸν διδάσκαλον καὶ εἰς τὸν πατέρα μου, καὶ εἰς ἐμὲ αὐτόν, ὅτι οὐδὲν ἐμάχθαι, καὶ ἐξ ἐναντίας ὅτι ἐλησμόνουν εἴτι ἂν ἤξευρον.

Τοῦτο οὐδαμῶς συνῆδε πρὸς τὰς προθέσεις καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ πατρός μου, ὅστις, συμφώνως πρὸς τὰ προσφιλέστερα ὄνειρα τῆς ζωῆς του, ἀμετάτρεπτον πρόθεσιν εἶχε νὰ μὲ ἀναθρέψῃ ὡς Ἑλληνα καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα. Διὰ τοῦτο ὅτε μίαν κυριακὴν τροπαιοῦχος, δηλαδὴ ταινιοῦχος ἦλθον εἰς τὴν οἰκίαν, ἀπεφάσισε νὰ μὲ κρατήσῃ, καὶ τὸ ἐσπέρας, κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐπιστροφῆς, ἐμήνυσεν εἰς τὸ Λύκειον ὅτι ἡσθένησα. Οὕτως ἔμεινα εἰς τὴν οἰκίαν ὡς νοσηλευόμενος. Ἀλλὰ τὴν τρίτην ἡμέραν ἐν ᾧ περὶ δεῖλιν ὀψίαν ἐπαιζον μετὰ τῶν ἀδελφῶν μου, αἴφνης . . . ἀναγγέλλεται ἀναθρίνων τὴν κλίμακα ὁ διευθυντὴς τοῦ Λυκείου ὅστις μὲ ἠγάπα, καὶ ἤρχετο νὰ μὲ ἰδῇ πάσχοντα. Μεγάλῃ ἀμηχανίᾳ ! Ἐν ῥιπῇ

ὀφθαλμοῦ ἀποβάλλω τὸν ἐπενδύτην μου, καὶ καθ' ὅλα τὰ ἄλλα
 ἐδεδυμένος, καὶ φέρων καὶ τὰ ὑποδήματα, ῥίπτομαι εἰς τὴν κλί-
 νην, καὶ καλύπτομαι μέχρι τραχήλου προσποιούμενος τὸν κοιμώμε-
 νον. Καὶ εἶχον μὲν τὴν συναίσθησιν ὅτι ὁ δόλος οὗτος πρὸς τὸν
 ἀγαθὸν ἄνδρα δὲν ἦτο καλός, ἀλλ' ἄφ' οὗ θορυβηθεῖσα ἡ μήτηρ
 μου ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ καταφύγῃ εἰς αὐτόν, ἠναγκάσθην καὶ
 ἐγὼ νὰ ὑποκριθῶ τὸ μέρος μου· καὶ ὅτε πλησιάσας με ὁ διευθυντής,
 ἔλαβε τὴν ἄκραν τῆς χειρός μου, ἣν εἶχον μόνην ἐκτὸς τῶν πα-
 πλωμάτων, ἡ καρδία μου ἐπάλλετο σφοδρῶς, καὶ δὲν ἀμφιβάλλω
 ὅτι καὶ ὁ σφιγμός μου μετέσχε τῆς κωμωδίας ἣν ἐπαίζομεν, ὥστε
 ὁ διευθυντής ἀνεχώρησε λυπούμενος διὰ τὴν κατάστασίν μου καὶ
 εὐχόμενος ταχεῖαν ἀνάρρῳσιν καὶ ἐπιστροφὴν εἰς τὸ Λύκειον. Αὕτη
 ὁμῶς δὲν ἔμελλε νὰ πραγματοποιηθῇ, καὶ μετὰ τινὰς ἡμέρας ὁ
 πατήρ μου ἀνέφερεν εἰς τὴν Ῥωσικὴν Κυβέρνησιν ὅτι μὲ ἀπο-
 σύρει τοῦ καταστήματος. Σχέσεις ὅμως μετὰ τινῶν τῶν ἀρχαίων
 συμμαθητῶν μου διετήρησα πάντοτε, ἰδίως μετὰ τοῦ Γεωργίου
 Γεωργαντά, τὸς μᾶλλον καθ' ὅσον καὶ ἡ ὠραία ἀδελφή του
 Ἑλένη, ἡ Κ^α Τιβὼ μετὰ ταῦτα, καὶ μετ' οὗ πολὺ συμμαθήτρια
 τῆς ἀδελφῆς μου.

Ἐκτοτε ἐπανελήφθη ἡ κατ' οἶκον ἐκπαίδευσίς μου ὀλίγον σπου-
 δαιότερον, πρὸς ἀποζημίωσιν τοῦ ἀπολεσθέντος χρόνου. Διδάσκαλον
 τῶν Ἑλληνικῶν εἶχομεν τὸν Γεννάδιον· ἀλλὰ φαίνεται ὅτι εἰς τὴν
 ὀρθογραφίαν ἤμην ἔτι λίαν ἀσθενής· διότι ὁ διδάσκαλος Γεννάδιος,
 πρὸς τιμωρίαν μου καὶ ἵνα κινήσῃ τὴν φιλοτιμίαν μου, ἔπεμψε
 ποτὲ τὸ τετράδιόν μου εἰς τὸν ἐξάδελφόν μου Κωνσταντῖνον (Σου-
 τσον) εἰς ἐξέλεγξιν. Μεγίστη δ' ὑπῆρξεν ἡ ἀνακούφισίς μου, ὅτε τὸ
 ἑσπέρας ὁ φιλοσκώμων ἐξάδελφός μου, οὗ ἐφοβούμην τὴν ὀηκτι-
 κὴν ἐτυμηγορίαν, εἶπε μετὰ συγκαταβάσεως ὅτι δὲν εὔρε κακὰς
 τὰς ἐξηγήσεις μου.

Τότε δὲ ἤρχισαμεν καὶ τὰ πρῶτα τῆς Γαλλικῆς μαθήματα·
 διότι ὁ πατήρ μου δὲν ἤθελε ν' ἀσχοληθῶμεν εἰς σπουδὴν ξένης
 γλώσσης πρὶν ἢ ἐμπεδωθῶμεν ὅπως οὖν εἰς τὴν πάτριον. Τὴν δ' ἕως

τότε ἐντελῇ τῆς Γαλλικῆς ἄγνοιάν μου ἀποδεικνύει ἡ περίστασις ὅτι, ὅτε κατ' ἀρχὰς κατωκῆσαμεν παρὰ τῇ θείᾳ μου, ἐσχετίσθημεν μετ' ὀλίγον μετὰ τῆς ὀλίγον ἐμοῦ πρεσβυτέρας θυγατρὸς τοῦ οἰκοδεσπότη, ἥτις ὠμίλει, ὡς οἱ πλεῖστοι τότε τῶν κατοίκων τῆς Ὀδησσοῦ, καὶ τὴν Ἑλληνικὴν. Μίαν δ' ἐσπέραν ἐπαίζομεν μετ' αὐτῆς ἀλληλογραφοῦντες, διὰ τῆς ὁπῆς τοῦ κλείθρου τῆς θύρας, ἥτις μᾶς ἐχώριζε, καὶ εἰς ἐν τῶν γραμματίων της, ἐπειδὴ ἐγὼ εἶχον παύσει γράφων, ἐπέστειλεν ἐκείνη Γαλλιστί: «Eh bien, M. Alexandre est-il endormi?». Ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν ἱερογλυφικά δι' ἡμᾶς, καὶ κατεφύγομεν εἰς τὴν θείαν μου ὡς εἰς Σαμπολιωνά των.

Ἄμα δ' ἀπεφασίσθη ὅτι ἀνάγκη ἦν, καὶ ὁ καιρὸς ἐπέστη ὅπως μάθωμεν καὶ τὴν Γαλλικὴν, προσελήφθη εἰς τὴν οἰκίαν παρῆλθίς τις Γαλλίς, Mlle Josephine καλεσμένη, ἣν ταχέως ἀντικατέστησε νέα Ἑλβετίς, ἡ K^e Fanchon, ἀμφότεραι, ὡς ἤδη κρίνω, μᾶλλον τρωτῶν παρὰ παιδαγωγῶν ιδιότητάς ἔχουσαι. Μᾶλλον δὲ καὶ διδασκάλας Γάλλας, ἀνὴρ φιλόκαλος καὶ πεπαιδευμένος, ὁ ἐν τῷ Λυκείῳ καθηγητῆς K. Foucault, ὅστις ὁμῶς καὶ ἐξ αὐτοῦ σχεδὸν τοῦ ἀλφαβήτου ἔπρεπε ν' ἀρχίσῃ τὴν διδασκαλίαν του. Ἀλλ' αἱ πρόοδοι ὑπῆρξαν ταχεῖαι, πιθανῶς δι' αὐτὸ τοῦτο, διότι ἡμεθα ἤδη ἱκανῶς ἐστοιχειωμένοι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γραμματικὴν. Ἐν αὐτῷ τῷ πρώτῳ ἔτει ἀνεγινώσκομεν καὶ ἀπεστηθίζομεν ἤδη τοῦ Ρακίνου τὸν «Βρετανικόν»: ἐγὼ δέ, καὶ εὐρών που τὸ κείμενον μικροῦ πεζοῦ γαλλικοῦ δραματίου, ὃ ἐνεθυμήθην ὅτι εἶχον ἰδεῖ ἄλλοτε ποτε γερμανιστὶ διδαχθὲν ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ Βουκουρεστίου, ἔσπευσα νὰ πλουτίσω διὰ μεταφράσεως αὐτοῦ τὸ Ἑλληνικὸν δραματολόγιον. Καὶ ὁ μὲν πανδαμάτωρ χρόνος δὲν ἐφείσθη τοῦ πρωτολείου ἐκείνου τῆς Μούσης μου. Καθ' ὅσον δ' ἐνθυμοῦμαι ἦτον, ὡς εἰκός, μικρὸν γραμματικὸν ἐξάμβλωμα. Ἀλλὰ μετὰ τῶν προόδων μου ηὔξανε καὶ ἡ φιλοδοξία μου, ὥστε καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ Ρακίνου ἐπετέθην, ἀποπειραθεὶς ἐμμέτρου μεταφράσεως τοῦ «Βρετανικοῦ!» Εἶχον μάλιστα περατώσει ὁλόκληρον τὴν πρώτην σκη-

νή, ὅτε ἡ θεία μου Κα Αἰκατερίνη Γκίκα, εἰς ἣν ἔσπευσα νὰ δεῖξω τὸ ἔργον μου, διότι ἀνεγνώριζον καὶ τὴν φιλομουσίαν καὶ τὴν φιλοκαλίαν αὐτῆς, προσέξασα ὅτι ὁ πρῶτος στίχος ἤρχιζε διὰ τῶν λέξεων « Καὶ πῶς », εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς μοὶ παρετήρησεν ὅτι ἱκανῶς παράδοξον φαίνεται νὰ ἄρχηται ἡ τραγωδία ἀπὸ τοῦ συμπλεκτικοῦ συνδέσμου Καί. Τὸ κακὸν ἴσως εὐκόλως διωρθοῦτο· ἀλλ' ἡ παρατήρησις αὕτη τοσοῦτον μὲ κατέπληξε, δεικνύουσά μοι πόσον ἀπαιτητικὴ ἐστὶν ἡ ὀρθὴ κριτικὴ, καὶ πόσον δύσκολος ἡ τέχνη, ὥστε χαίρειν εἰπὼν ταῖς Μούσαις, ἐπεδόθην ἐκθυμότερον εἰς τὰ μαθήματα, εἰς ἃ ἐπεδιδόμην ἤδη μεθ' ἱκανῆς ἐπιμελείας. Εἶχεν ἔλθει δὲ τότε ἡ θεία μου εἰς Ὁδησσόν, ἐπιτευχθείσης διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῆς μητρὸς τῆς τῆς συνδιαλλαγῆς μετὰ τοῦ συζύγου τῆς, καὶ κατόκησεν ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τῶν παιδιῶν τῆς παρ' ἡμῖν, μέχρις οὗ ἐνωχίασεν ἰδιαιτέραν οἰκίαν.

Ἐκ τῶν μαθημάτων μας δὲ προσέλω νὰ μὴ ἀποσιωπήσω ὅτι ἐν τῶν πολλῶν εὐχαριστούντων τότε ἐμὲ ἦτο καὶ τὸ χορὸν. Τοῦτο μᾶς ἐοίδεν ὁ Γάλλος K. Bouche, ἀρίστος χορευτής, καὶ μέλος ποτὲ τοῦ χοροδράματος τῶν Παρισίων. Ἦν δὲ τὸ μάθημα οὐχὶ ἀπλῆ διασκέδασις δι' ἐμέ, ἀλλ' ἀπόλαυσις ἀνωτέρα, προσερχομένη ἐκ τῶν ἀρμονικῶν τοῦ σώματος κινήσεων, καὶ εἰς αὐτὰς παραδιδόμενος μετὰ πλείστης τέρψεως, ἤμην εἰς τῶν ἀρίστων μαθητῶν τοῦ K. Bouche. Μουσικὴν δὲ δὲν ἐδιδασκόμεθα, διότι αἱ χρηματικαὶ περιστάσεις τῶν γονέων μου δὲν τοῖς ἐπέτρεπον τὴν ἀγορὰν κυμβάλου, οὐδ' ὑπῆρχε καὶ πολλὴ ἀνάγκη αὐτοῦ, διότι ὀλίγον μετὰ τὴν ἐξοδὸν μου ἐκ τοῦ Λυκείου, κατετάχθη, ἴσως εἰς ἀντικατάστασιν ἐμοῦ, δημοσίᾳ δαπάνῃ, μετὰ πολλῶν ἄλλων Ἑλληνίδων, ἡ ἀδελφὴ μου Εὐφροσύνη εἰς τὸ Παρθεναγωγεῖον τῆς Ὁδησσοῦ, διευθυνόμενον τότε ὑπὸ τῆς ἀξιολόγου Ἑλβετίδος Kας Chef d' Oeuvre.

Μῆνας δὲ τινας μετὰ τὴν ἀφίξιν ἡμῶν εἰς Ὁδησσὸν ἀπῆλθον οἱ δύο ἐξάδελφοί μου Γρηγόριος καὶ Κωνσταντῖνος Σοῦτσοι εἰς Παρισίους πρὸς τελειοποίησιν τῶν σπουδῶν αὐτῶν, λαβόντες ἰσχυράς

συστάσεις παρὰ τῆς Ῥωσικῆς Κυβερνήσεως πρὸς διεκφυγὴν ἀπὸ τῆς τότε ὑπόπτου καὶ φιλοτούρκου Αὐστριακῆς ἀστυνομίας, ἣτις ἐθεώρει τοὺς Ἑλληνας ἐν γένει ὡς συνωμότας καὶ ἀνατροπεῖς πάσης τάξεως, δι' ὃ καὶ τ' αὐστηρότερα ἐλάμβανε μέτρα ὅπως ἐμποδίξῃ αὐτοὺς νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ λάβωσιν ὅπλα κατὰ τοῦ νομίμου αὐτῶν κυριάρχου. Διὰ τῶν συστατικῶν ἐκείνων ὁμως, οὐ μόνον οἱ ἐξάδελφοί μου κατώρθωσαν νὰ μεταβῶσιν εἰς Παρισίους, ἀλλὰ καὶ οἱ συνοδεύοντες αὐτοὺς Δ. Χρηστίδης καὶ Ἰω. Σοῦτσος, ὁ ἐπὶ Βασ. Ὁθωνος νομάρχης διατελέσας, ἐπιλεγόμενος δὲ Δοντᾶς, κατευωδόθησαν εἰς Πελοπόννησον.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐπῆλθε συμβᾶν πένθιμον, οὗ ἡ ἐντύπωσις ὑπῆρξεν ἡ πρώτη ὀδυνηρὰ πληγὴ ἐπὶ τῆς παιδικῆς μου καρδίας, καὶ τὸ ἄλγος αὐτῆς οὐδέποτε ἐξηλείφθη δι' ὅλου τοῦ βίου μου. Ἡ φιλτάτη μου μάμμη Ῥαλλοῦ, συνοικοῦσα μετὰ τῆς θείας μου Κας Γκίκα, ἀσθενήσασα ἐκ περιπνευμονίας, ἀπεβίωσε μετὰ τινὰς ἡμέρας. Ἐπορεύω δ' ἤμην τὸ προσκύλλος τῆς παιδίας, ὥστε κατὰ τὰς τελευταίας ὥρας τῆς ζωῆς τῆς τοῦ ὄντος μου εἶχεν εἰς τὰ χεῖλη τῆς, ἐμὲ ἐζήτηι, καὶ ὅτε προσήλθον, μ' ἐφίλησε, μ' ἠύχθη, καὶ παρέδωκεν ἀμέσως τὸ πνεῦμα! Ὅσακις δ' ἔκτοτε ἐν τῷ βίῳ ἡ ἀγαθὴ μερίς ἐξενίκα ἐν ἐμοί, ἡ εὐτυχὲς τι μοὶ συνέβαινε, πάντοτε ἀνέφερον τοῦτο εἰς τὴν ἱερὰν ἐκείνην εὐχήν, καὶ ἡ εἰκὼν τῆς ἁγίας μου προμήτορος μένει μέχρι τοῦδε εἰσέτι ἐγκεχαραγμένη εἰς τὴν καρδίαν μου ἐπίσης ζωηρὰ ὡς ὅποτε ἐζῆ.

Τὸ ἐπόμενον δ' ἔαρ μετεκομίσθημεν εἰς ἐτέραν οἰκίαν ἣς ἡ σχετικὴ εὐτέλεια μοὶ ἀποδεικνύει τὰς τότε χρηματικὰς τῶν γονέων μου δυσχερείας. Ἐκεῖτο δ' αὕτη εἰς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τῆς πλατείας τῆς Μητροπόλεως (Σαβορίου), καὶ εἰς τὸν πρόσγαιον δόμον ὑπῆρχεν ἰδιωτικὸν σχολεῖον κοινῶν γραμμάτων διὰ πτωχὰς Ῥωσίδας. Εἶχε δ' ἡ οἰκία εὐρύχωρον αὐλήν, ὡς αἱ τῶν χωρικῶν οἰκίαι περίπου, εἰς ἣν ἐστάθμευσεν ἐπὶ τινὰ χρόνον σῶμα στρατιωτικόν, καὶ πολλάκις ἐγινόμεθα αὐτόπται τῶν ἀπανθρώπων σωματικῶν ποινῶν εἰς ἃς ὑπεβάλλοντο τότε οἱ στρατιῶται. Ἀληθὲς ὁμως

πρεονέκτημα τῆς οἰκίας ἦν, ὅτι μετὰ τὴν αὐλὴν εἶπετο κῆπος, ὅλως μὲν ἀκαλλιέργητος, ἀλλ' εἰς ὃν, ἐνθερμοὶ ἀναγνώσται τοῦ Ἑλβετοῦ Ροβινσῶνος, κατὰ ζῆλον αὐτοῦ, καὶ πρὸς μέγα ὄφελος τῆς υἱείας ἡμῶν, ἐσκάπτομεν δι' ὁξέος ξύλου ἐγὼ καὶ ἡ μικρὰ ἀδελφὴ μου, καὶ ἐφυτεύσαμεν κυάμους, καὶ εἶχομεν ὥς καὶ τὴν χαρὰν νὰ ἰδῶμεν αὐτοὺς φυέντας, ἀνθήσαντας καὶ καρποφορήσαντας.

Ἐν τούτοις ὁ πατήρ μου οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐπελάθετο ὅτι σκοπὸς τῆς μεταβάσεως ἡμῶν εἰς Ὀδησσὸν ἦν ἢ εἰς τὴν Ἑλλάδα κάθοδος δι' ἄλλης ὁδοῦ, ἀφ' οὗ ἦν ἀνέφικτος ἢ διὰ τῆς Αὐστρίας. Διὰ τοῦτο, ἅμα κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἤρξατο πλευστὸς ὧν ὁ Εὐξείνος, ἐπεδίβασεν εἰς Ἑλληνικὸν πλοῖον τὸ τοῦ Λελεχοῦ, πάντα τὰ σκεύη καὶ ἐνδύματα ὅσων δὲν εἶχομεν ἅμεσον ἀνάγκην, καὶ ἔπειψεν αὐτὰ ἐμπρός, προκειμένου ὅσων οὕτω νὰ τὰ παρακολουθήσωμεν.

Τότε ἤρχετο συνεχῶς πρὸς τὸν πατέρα μου κύριός τις, οὗ δὲν ἐνθυμούμαι τὸ ὄνομα, καὶ ὅστις εἶχεν οἶον ἔφηδεν λίαν πεπαιγμένον διὰ τὴν ἡλικίαν του, καὶ ἀριστὴν Ἑλληνιστὴν. Παρεκίνει δ' ὁ πατήρ μου τὸν Κύριον τοῦτον νὰ μὴ μένη οὕτως ἀργὸς ἐν τῇ ξένῃ, ἀλλὰ νὰ σπεύσῃ πρὸς τὴν πατρίδα μετὰ τοῦ υἱοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του, καὶ προσφέρῃ αὐτῇ τὰς ὑπηρεσίας του· καὶ ὅτε ἔπεισεν αὐτόν, τῷ ἐπρομήθευσεν ἀναυλον τὸν διάπλουν ἐπὶ πλοίου Ἑλληνικοῦ, καὶ οὕτως ἀπῆλθεν ὁ Κύριος πανοικί. Ἀλλὰ φεῦ! μετὰ τινα χρόνον ἐγνώσθη ὅτι τὸ πλοῖον ἀπωλέσθη αὐτανδρον ἐντὸς τοῦ Εὐξείνου!

Ἵνα δὲ καὶ ἡμεῖς ἀναχθῶμεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔπρεπεν ὁ πατήρ μου νὰ διαθέσῃ πως τὰς ὑποθέσεις του, διότι δὲν ἤθελε νὰ φθάσωμεν ἐκεῖ ἐντελῶς πόρων ἐστερημένοι, καὶ ζητοῦντες νὰ ζῶμεν ἀπὸ τῆς πατρίδος, ἥτις ἦν τότε ἐν ταῖς ἐσχάταις ἀνάγκαις. Τούτου ἕνεκα, ἅμα ἐξαποστείλας τὰ σκεύη, ἀποθεὶς τότε πρῶτον τὸν πώγωνα καὶ τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἀναβολὴν ἀνταλλάξας ἀντὶ τῆς ἀσιατικῆς, μᾶς ἀφῆκε πρὸς καιρὸν καὶ ἀπῆλθεν εἰς Βουκουρέστιον. Εἴμεθα δ' ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ εἰσέτι, ὅτε μετὰ τινος μῆνας ἐπέστρεψε,

πολλὰς μὲν ὑποσχέσεις λαβὼν, οὐδεμίαν δ' αὐτῶν ἐκτέλεσιν, ὅπερ μᾶς ἐδέσμευσεν ἐπὶ πολὺ ἔτι μακρὰν τῆς πατρίδος.

Ἐν τούτοις ἐξηκολούθουν ἐγὼ σπουδάζων κατ' οἶκον καὶ ἐπειδὴ ὁ Γεννάδιος εἶχεν ἀναχωρήσει, νομίζω, ἐπὶ σκοπῷ νὰ κατορθώσῃ νὰ καταβῇ καὶ ἐκεῖνος εἰς τὴν Ἑλλάδα, μοι ἐδόθη διδάσκαλος τῆς Ἑλληνικῆς κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ αὐτὸς ἐκεῖνος Λουκάς, ὃν εἶχον καὶ ἐν Βουκουρεστίῳ προγυμναστὴν κοινῶς μετὰ τῶν ἡγεμονοπαίδων, καὶ ὅστις ἐπὶ τινα χρόνον κατῴκει ὑπὸ τὴν ἡμετέραν οἰκίαν· ἔπειτα δ' εἶχον τὸν Παλαμᾶν, ἐκ Μεσολογγίου, μαθητὴν, ἃν δὲν ἀπα- τῶμαι, τοῦ Λογίδου ἢ συνεργάτην αὐτοῦ εἰς τὸ Λεξικὸν τῆς Κι- βωτοῦ. Ἦν δ' αὐτὸς εἰς τῶν τότε ἐπισημοτάτων Ἑλλήνων διδα- σκάλων, βαθὺς γνώστης τῆς Ἑλληνικῆς γραμματικῆς καὶ φιλολο- γίας, δὲν ἀμφιβάλλω, ἀλλὰ στερούμενος τῆς μεθόδου τοῦ καθιστᾶν τὴν διδασκαλίαν τοῦ εὐκρινῆ καὶ ἐπιτηγόν. Γαλλικὰ δ' ἐξηκολούθει διδάσκων ἡμᾶς ὁ κ. Φουκώ, καὶ συγχρόνως ἱστορίαν ἀρχαίαν κατὰ τὸν Ségur, καὶ διὰ τὴν συνδιαλέξιν εἶχεμεν ἔτι ἀλλ' εὐχὴ ἐπὶ πολὺ, τὴν Γαλλίδα παιδαγωγόν, Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐσπού- δαζον εὐχαρίστως, ἀλλ' ἀτυχῶς καὶ ἄνευ μεθόδου, ἀναγινώσκων πᾶν τὸ προστυγχάνον, μάλιστα τὰ τῆς Γαλλικῆς φιλολογίας, καὶ προσέτι πιστεύων ὅτι ἱκανῶς εἶχον ὠριμάσει ἵνα δρέψω καὶ ἐγὼ δάφνας συγγραφέως, ἐπεχείρησα μετάφρασιν τῶν περὶ Κρήτης ὠραίων ἐπιστολῶν τοῦ Σαβαρῆ, μετὰ πλείστου ζήλου, μ' ἐνεψύχου δ' εἰς αὐτὴν καὶ ἡ ἐπιδοκιμασία τοῦ Σπ. Σκούρου, ὅστις ὁμῶς μοι παρετήρησεν ὅτι, ὅπως ὦσιν αἱ περίοδοί μου εὐῆχοι καὶ ἀρμονικαί, ἔπρεπε νὰ λήγωσιν πᾶσαι εἰς λέξεις προπαροξυτόνους. Ἡ ἀνυπο- μονησία μου ἦν μεγάλη νὰ ἰδῶ τὸ ἔργον περατωθέν, καὶ ἐφαντα- ζόμεν ἤδη αὐτὸ τετυπωμένον καὶ δεδεμένον, καὶ ἀνελογιζόμεν τὴν ἐκπληξιν, ἴσως δὲ καὶ τὴν ζηλοτυπίαν τῶν ἡγεμονοπαίδων ἐν Στε- φανουπόλει ὅτε ἤθελον τοῖς πέμψει τὸ πρῶτον αὐτοῦ ἀντίτυπον. Ἀλλ' αἱ προπαροξύτονοι ἐκεῖναι περίοδοι, καὶ τινες γραμματικαὶ δυσχέρειαι, καὶ συχναὶ ἐλλείψεις λέξεων, ὧν ἔνοχα ἐθεώρουν τὰ λεξικά, καὶ τὸ ἀπέραντον μῆκος τῶν 300 σελίδων ἐξ ὧν συνέκειτο

ο βιβλίον, ἐξήντλησαν μετ' οὐ πολὺ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν προ-
 ουμίαν μου, καὶ ἡ μετάφρασις δὲν ἐχώρησε πολὺ ὑπὲρ τὴν τρίτην
 πιστολήν.

Συγχρόνως δὲ κατεδίωξα καὶ τὴν Μοῦσαν τῆς ποιήσεως, καὶ
 κατὰ πρῶτον μὲ παρώτρυναν εἰς μίμησιν τὰ κακόζηλα ἐκεῖνα ἐπι-
 ρήματα τινῶν γραμματικῶν, οἵτινες τὴν πτωχείαν τῆς ἑαυτῶν
 φαντασίας εἰσεβιάζον εἰς σχήματα ὠν, βωμῶν καὶ πελέκεων.
 Τινὰ παραδείγματα τούτων εὐρὼν εἰς ἓνα τῶν τόμων τῆς Ἐγκυ-
 κλοπαιδείας τοῦ Κομητᾶ, ἠθέλησα νὰ τ' ἀπομιμηθῶ διὰ τίς οἶδε
 τίνων στίχων καὶ τίνος γλώσσης, καὶ ἠῤῥησα μάλιστα τὸν ἀριθμὸν
 αὐτῶν, προσθεὶς καὶ ἴδιον ἐπινόημα, τὸν κεραυνόν, ὃν ἐννοεῖται ὅτι
 ἐσφενδόνιζον κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐσπέραν δὲ τινα ἔφερεν ὁ πα-
 τήρ μου εἰς τὴν οἰκίαν, παρὰ τινος δανεισθεὶς, ἓνα τόμον τοῦ Du-
 cis, τοῦ, ὡς γνωστόν, δῆθεν μεταμφοσάντος τὸν Σαικεσπεῖρον.

Ἦν δὲ τότε εἰς ἐμὲ ἐντελῶς ἀγνωστός καὶ ὁ Ducis καὶ ὁ Σαι-
 κεσπεῖρος, καὶ ὁ ἐνθουσιασμός μου ὅτε δὲν εἶχεν ὁ πατήρ μου
 μᾶς ἀνέγνω τὸν Βασιλέα Λεάρι. Μετὰ τὸ τέλος δὲ τῆς ἀναγνώσεως
 ἔλαβον εἰς τὸ δωμάτιόν μου τὸ βιβλίον, οὐ ἄλλο ἀντίτυπον δὲν
 ὑπῆρχε τότε ἐν Ὀδησσῷ, καὶ ὁ πατήρ μου εἶχεν ὑποσχεθῆναι ἀπο-
 δώσῃ αὐτὸ τὴν ἐπαύριον. Ἐγὼ δ' ἤρχισα, ἐν μέσῃ νυκτί, νὰ τὸ
 μεταφράζω διὰ στίχων Ἑλληνιστί. Βλέπων ὅμως ὅτι ἡ νύξ πρού-
 χώρει ταχύτερον τῆς μεταφράσεως, καὶ ὅτι πιθανὸν δὲν ἦτον νὰ
 περατώσω αὐτὴν πρὸ τῆς ὥρας καθ' ἣν τὸ πρωτότυπον ἔπρεπε ν'
 ἀποδοθῇ, ἥλλαξα σχέδιον, καὶ ἐξηκολούθησα μεταφράζων εἰς τὸ
 πεζόν, ἐπιφυλαττόμενος νὰ μεταφέρω τὸν πεζὸν λόγον εἰς ἑμμετρον
 μετὰ ταῦτα καὶ ἐν ἀνέσει. Ἐν τούτοις δὲ παρῆλθεν ἡ νύξ, καὶ
 ἐγὼ ἔγραφον ἔτι, καὶ ὁ πατήρ μου, πέμψας, μοὶ ἐζήτησε τὸ βι-
 βλίον. Τότε πρῶτον ἐσκέφθην ὅτι φρονιμώτερον θὰ ἦτο, καὶ ταχύ-
 τερον θὰ ἐχώρουν, ἂν ἀντὶ μεταφράσεως εἶχον ἀπλῶς ἐπιχειρήσει
 ἀντιγραφὴν τοῦ Ducis. Ἀλλὰ καὶ οὕτω μέχρι τῆς στιγμῆς καθ'
 ἣν ἐξῆλθεν ὁ πατήρ μου καὶ τὸ βιβλίον μοὶ ἀφηρέθη, μόνον τὴν
 πρώτην πρᾶξιν κατώρθωσα νὰ συμπληρώσω. Οὕτως ὁ Σαικεσπεῖ-

ρος διέφυγε διὰ παντός καὶ τὸν δεύτερον τοῦτον κίνδυνον, ἀφ' οὗ ἅπαξ εἶχε γυμνωθῇ καὶ διαστραφῇ ὑπὸ τοῦ Ducis.

Φαίνεται δ' ὅτι εἰς τὴν σατυρικὴν ποίησιν ἐπέδιδον μάλλον, διότι ἔχω τὴν ἐντύπωσιν ὅτι τὸ ἄριστον τῶν τότε ἔργων μου ὑπῆρξε ποίημα ἐκτοξευθὲν κατὰ τῆς ὑπηρετρίας ἡμῶν, ἥτις διὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἀγίου Βασιλείου (πιστεύω τοῦ ἔτους 1823) εἶχεν ἀρνηθῇ νὰ ζυμώσῃ τὴν περιπαθῶς ἐλπίζομένην βασιλόπητταν. Συνίστατο δὲ τὸ ποίημα εἰς ἱκετηρίαν τοῦ γένους τῶν πηττῶν πρὸς τὸν Δία, ὅστις εὐσπλαγχνισθεὶς αὐτάς δι' ὅσα ἔπασχον ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ζυμούμεναι, ψηνόμεναι, κοπτόμεναι καὶ τρωγόμεναι, ἔπεμψε τὸν Ἑρμῆν, συνοδευόμενον ὑπὸ τῆς Ὀκνηρίας πρὸς τὴν Δεσποινούν, ἵνα τὴν ἐνισχύσῃ νὰ μᾶς ἀρνηθῇ τὴν πηττοποιίαν. Καὶ εἰς τὴν Γαλλικὴν δὲ εἰκάζω ὅτι ἦσαν ἱκαναὶ αἱ πρόοδοί μου, διότι συνέταξα τότε περίπου, ἑμμετρὸν Γαλλικὸν κακόβουλον ἐπίγραμμα κατὰ τῆς ἀδελφῆς μου, (τῆς μικρᾶς), λέγον ὅτι ἀφ' οὗ ὁ Ζεὺς διένειμε τὰς διαφορὰς ἐπιστάσας ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς εἰς τοὺς διαφοροὺς θεοὺς, ἐνθυμηθεὶς ὅτι εἰς οὐδένα εἶχε κατανείμει τὴν Ὀκνηρίαν κατέστησε θεὰν αὐτῆς τὴν ἀδελφήν μου. Ταῦτα δὲ γράφων δὲν εἶχον οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ὑποψίαν τότε ὅτι ἔκλεπτον τὸν Σίλλερ, ὅστις ἐπίσης οὐδὲ κατ' ὄνομα μοὶ ἦτον εἰσέτι γνωστός. Ἀλλ' ὁ πανδαμάτωρ χρόνος ἐστέρησε τὴν αἰωνιότητα καὶ τούτων τῆς βρεφικῆς μουσῆς μου τῶν ἀριστουργημάτων.

Ἐκ τῆς οἰκίας δὲ ταύτης μετέβημεν, ἐντὸς τοῦ ἔτους 1823, ὡς νομίζω, εἰς ἄλλην, κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τῆς αὐτῆς πλατείας κειμένην εὐπρεπεστέραν ὁπωσοῦν καὶ κατὰ τι εὐρυχωρότεραν τῆς πρώτης. Ἐν αὐτῇ δ' ἐνθυμοῦμαι ὅτι μετὰ τοῦ Γάλλου διδασκάλου ἀνεγίνωσκον τὸν Σωκράτην τοῦ Λαμαρτίνου, καὶ ὡς γύμνασμα μοὶ ἐπεβάλλετο ἀνάλυσις τῶν τραγωδιῶν τοῦ Ρακίνου. Πρὸς γύμνασιν δ' εἰς τὴν ὁμιλίαν εἶχομεν ἐν εἵδει παιδαγωγοῦ Πολωνίδα τινά, ἱκανῶς παράδοξον, ἥτις ἐπ' ὀλίγον ἔμεινε παρ' ἡμῖν, καὶ ἀφ' οὗ μᾶς ἐγκατέλιπε, παρεφρόνησε. Διδάσκαλον δὲ τῆς Ἑλληνικῆς εἶχεν ἡ ἀδελφὴ μου Ραλοῦ τὸν Κ. Τολμίδην, ὅστις

μετὰ ταῦτα ἐν Ἑλλάδι ἦν δικηγόρος καὶ συμβολαιογράφος. Δι' αὐτοῦ δὲ συνέδεσα σχέσεις μετὰ τοῦ συγγενοῦς καὶ μαθητοῦ του Κ. Βαρβάτη τοῦ μετέπειτα ἐν Ἀθήναις κατάστημα διευθύνοντος τυπογραφικόν, καὶ μετ' αὐτοῦ ἤρχισα πρὸς γύμνασιν Γαλλικὴν ἀλληλογραφίαν. Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ ὁμῶς ταχέως ἐξετράπησαν εἰς ἐπισκευαίς τῶν παροραμάτων καὶ σφαλμάτων τῶν ἐμῶν ἐπιστολῶν, ὅρας μὲν ἴσως, ἀλλὰ τοσοῦτον τραχείας, ὥστε ἐπροτίμησα νὰ παύσω τὸ ἐπικίνδυνον τοῦτο γύμνασμα, τὸ δυνάμενον νὰ παρεκτραπῇ εἰς ῥῆξιν.

Πολὺ δ' ἀξιολογωτέραν ἀφορμὴν ἀσκήσεως εἰς τὴν Γαλλικὴν, καὶ ἐν γένει οὐ μικρὰν ἠθικὴν ὠφέλειαν μοὶ παρεῖχε τότε ἡ γνωριμία καὶ σχέσις μετὰ νέου τινὸς Ἑλβετοῦ, M. Noir καλουμένου, ὅστις κατεῖχε θέσιν γραμματέως παρὰ τινι τῶν μεγαλειπόρων, καὶ ἦν χρηστότατος, πεπαιδευμένος καὶ ὑπὸ θερμῶν καὶ ὑγιῶν θρησκευτικῶν ἀρχῶν ἐμπνεόμενος. Αἱ μετ' αὐτοῦ συνδιαλέξεις ἐμόρφουν καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν χαρακτὴρά μου, καὶ τὰ βιβλία αὐτοῦ συνίστα καὶ μοὶ ἐδάνειζε μοὶ παρεῖχον ἐκλεκτὴν τροφὴν διανοητικὴν.

Δὲν περιοριζόμεν ὁ μόνον εἰς τὸ νὰ μανθάνω, ἀλλ' ἐξηκολούθουν κατεχόμενος καὶ ὑπὸ τῆς ἀτυχοῦς οἰήσεως ὅτι ἐδυνάμην καὶ νὰ παραγάγω ὁ ἴδιος. Οὕτω περιέστρεφον εἰς τὴν κεφαλὴν μου τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ γράψω Λεξικὸν ὅλων τῶν λέξεων ὅσας αἱ ξέναι γλῶσσαι ἐδανείσθησαν παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς, καὶ νὰ ἐπιγράψω αὐτὸ «Θρίαμβον τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης», ἐγὼ ὅστις ταύτης μόλις ἐγνώριζον ὅσα οἱ ἔσχατοι μαθηταί, καὶ ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν τόσον μόνον τὴν Γαλλικὴν, ὥστε νὰ ἐλέγχωμαι πικρῶς ἐπ' ἀμαθείᾳ ὑπὸ τοῦ κ. Βαρβάτη!

Ἀλλὰ τὸ φιλολογικὸν τοῦτο σχέδιον ταχέως διεσκέδασεν ἡ αὐθις ἐκνικήσασα ποίησις. Ἰδίως δέ, κατὰ ζῆλον τοῦ πατρός μου, ἐφιλοτιμούμεν νὰ διαπρέψω διὰ μεταφράσεων. Κατ' ἀρχὰς ἠθέλησα νὰ μεταφράσω τοῦ Ρακίνου τὴν Ἀταλίαν. Ἀλλὰ μετὰ τινὰς δισταγμοὺς ἐπροτίμησα τοῦ Βολταίρου τὸν Μωάμεθ, ὃν καὶ ἐπεράτωσα εἰς στίχους ὁμοιοκαταλήκτους, καὶ στίχον πρὸς στίχον τοῦ

πρωτοτύπου ἀντιστοιχοῦντας, ἀλλ' ὁ Θεὸς οἶδεν ὁποίους στίχους, διότι ἡ μετάφρασις ἀπωλέσθη ἑκτοτε, καὶ οὐδὲν ἀντίγραφον αὐτῆς διετήρησα. Τότε ὅμως, ὅτε ὑπῆρχεν ἔτι καὶ ἦν νεογέννητος, ἀπεφασίσθη νὰ τῇ ἀποδοθῇ ἡ τιμὴ παραστάσεως. Διενεμήθησαν λοιπὸν τὰ πρόσωπα καὶ Μωάμεθ μὲν ἦν ὁ Κ. Νικόλαος Φιλαλήθης, ὁ ἐν Ἀθήναις ἔπειτα ἐγκαταστάς καὶ ἀποδιώσας, Ζώπυρος δ' ὁ Κ. Τολμίδης, Παλμύρα δ' ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Μαρία, ἡ ἔπειτα Κυρία Κόρη, καὶ Σείδης ἐγὼ αὐτός, καίτοι τῆς Παλμύρας ὦν ἔτη τινὰ νεώτερος. Τὰ γυμνάσια ἐχώρουν κατ' εὐχὴν, τὰ πάντα εἶχον ἐτοιμασθῇ, ὅτε αἰφνης ἡ Κυρία Φιλαλήθους μεταμεληθεῖσα ἀπεσύρθη, καὶ ἐμένομεν ἄνευ Παλμύρας. Ἡ θέσις ἦτο δεινὴ. Τότε δ' ὁ Διονυσιακὸς ἡμῶν θίασος ἀπεφάσισε ν' ἀναθέσῃ τὸ μέρος τοῦτο εἰς ἐμέ· ἀλλ' ἄλλοι μ' ἐπείσαν ὅτι ἦτο κατώτερον τῆς ἀξιοπρεπείας μου ἀπὸ Σείδου νὰ γίνω Παλμύρα, καὶ οὕτω παρητήθην ἐντελῶς τῆς μετοχῆς εἰς τὴν παραστάσιν. Ἡ ἐπιχείρησις ὅμως δὲν ἐντυνάσθη, καὶ Παλμύρα ἐφηρσθη ὁ Κ. Βαρβάτης, Παλμύρα ὀλίγον παράδοξος, διότι εἶχεν ἀνδρικὴν ἥδη τὴν φυσιογνωμίαν, καὶ τὸν μύστακα ἄρτι ὑποφυόμενον. Ὡς σκηνὴ δὲ διεσκευάσθη, ὅπως οὖν πενιχρῶς, σιταποθήκη τις τῆς οἰκίας τοῦ Κ. Βαρβάτη· τὸ προσκληθὲν δὲ ἀκροατήριον ἦν πολυάριθμον, καὶ ῥαγδαῖαι ὑπῆρξαν αἱ χειροκροτήσεις, ὧν ἐννοεῖται ὅτι μέρος, ἂν ἐκ μετριοφροσύνης οὐχὶ τὸ ὅλον, ἐνόμιζον δίκαιον ν' ἀντιποιηθῶ διὰ τὴν μετάφρασιν. Τὸ δὲ κωμικώτερον, ὅτε ἐπρόκειτο εἰσέτι νὰ ὑποκριθῇ τὴν Παλμύραν ἡ Κ^α Φιλαλήθους, ἐνόμισα καθῆκον νὰ τῇ ἀποτείνω τι εὐχαριστήριον, καὶ δὴ ἔγραψα διὰ τὴν περίστασιν γαλλιστὶ φιλοφρονητικὸν τι ἐπίγραμμα, περατούμενον διὰ τῶν στίχων,

« Enfin ce n'était pas ma tragédie,
mais c'était vous qui futes applaudie, »

ὅπου τὸ ma tragédie δὲν ἦν βεβαίως ἑκτακτον ὑπόδειγμα μετριοφροσύνης καὶ φαντάζομαι τί θὰ ἔλεγεν ἂν τὸ ἔβλεπεν ὁ Βολταῖρος. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ poulet τοῦτο ἔμεινε παρ' ἐμοὶ μετὰ τῆς Παλμύρας τὴν λιποταξίαν.

Τότε δὲ περίπου συζητήσεως ἐμπεισούσης μετὰ τοῦ Κ. Βαρβάτη καὶ μετὰ τινων ἄλλων τῶν ὁμηλικῶν, οἵτινες αὐτοὶ ὀλίγον ἦσαν καὶ τοχοὶ τῆς Γαλλικῆς, περὶ τῶν θρησκευτικῶν αἰσθημάτων τοῦ Βολταίρου, εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ μου ὅτι ὁ διάσημος ποιητὴς ἦτον κακόδοξος μὲν, ἔστω, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἄθεος, μετέφρασα αὐτοῦ τὸ « Ὑπὲρ καὶ Κατὰ », ὅπερ ἔκτοτε, ἐπιδιορθώσας, συνεξέδωκα εἰς τὸν πρῶτον τόμον τῶν Ἀπάντων μου.

Διὰ τοῦ Κ. Noir ἐγνωρίσθην καὶ μετὰ τῶν Larcher, οἰκογενείας Ἑλβετικῆς, ἣτις κατῴκει ἑπαυλιν ὠραίαν τρία τέταρτα τῆς ὥρας ἀπέχουσιν τῆς πόλεως, καὶ ἐκαλλιέργει αὐτήν, ὥς ἂν ἦτον εἰς τῆς πατρίδος τῆς τᾶς κοιλάδας. Ἐκεῖ συνεχῶς μετέβαινον πεζὸς μετὰ τοῦ φίλου μου, χαίρων εἰς τὴν τερπνὴν ἐκδρομὴν καὶ εἰς τὸν πατριαρχικὸν βίον τῶν ἀγαθωτάτων ἐκείνων ἀνθρώπων. Πρὸ πάντων δὲ μ' ἐθέλγειν ἡ συναναστροφή τῆς πρωτοτόκου τῶν θυγατέρων, τῆς ἀγαθωτάτης καὶ χαριστάτης Λουίζας, ἣτις, κατὰ πολλὰ εἴη προσκυτέρα μου, μετ' ἡγάπα ὅμως ἰσχυριτοῦς ὡς νεώτερη ἀγατὴ παιδίον, καὶ πολλάκις ἐρχομένη ἐμενεν ἐνίοτε ἡμέρας τινὰς παρ' ἡμῖν. Ἦτον δὲ ξανθὴ καὶ ὠραία, καὶ ἡ μήτηρ μου, πολλὴν ἐπίσης ἀγάπην τρέφουσα πρὸς αὐτήν, τῇ ἐχάρισε τὴν κόμην μου, ἣν ἐφύλαττε ἀφ' ὅτου τὴν εἶχε κόψει, διότι τὸ χρῶμα αὐτῆς ἀκριβῶς ἐσυμφῶνει πρὸς τὸ τῆς ἐδικῆς της. Κοινὴ ἡμῶν ἐνασχόλησις, ὅτε ἀπηντῶμεθα, ἦν ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ φιλολογία καὶ μεταξὺ ἄλλων συνελάβομεν τὸν σκοπὸν παραστάσεως Γαλλικοῦ δράματος. Ὅτε δὲ μίαν ἡμέραν ἦλθε πρὸς ἡμᾶς ἡ Λουίζα, καὶ διέμεινε καὶ τὴν νύκτα, δι' ὅλης τῆς ἐσπέρας ἀνέγνωμεν δράματα τοῦ Βολταίρου, ἵνα ἐκλέξωμεν μεταξὺ αὐτῶν, καὶ ἀφ' οὗ πάντες ἀπεσύρθησαν εἰς τὰς κλίνας των, ἡ μήτηρ μου, ἡ Λουίζα, ἡ μικρὰ ἀδελφὴ της καὶ ἡ ἀδελφὴ μου, κοιμώμεναι εἰς τὸν αὐτὸν κοιτῶνα, καὶ ὕπνον μὴ ἔχουσαι, ἤρχισαν νὰ μὲ φωνάζωσι, μέχρις οὗ ἐγερθεῖς καὶ ἐγώ, καὶ τὸν εὐναϊόν μου ἐνδουθεῖς, εἰσῆλθον, ἐκάθησα παρὰ τὴν κλίνην τῆς Λουίζης, καὶ ἐξηκολουθήσαμεν τὴν ἀνάγνωσιν, ὑποδυόμενοι ἐναλλάξ τὰ πρόσωπα. Καὶ οἱ μὲν ἀκροαταὶ ἡμῶν ἀπεκοιμήθησαν

ἀλληλοδιαδόχως· ἡμεῖς ὅμως ἐξηκολουθοῦμεν ἀναγινώσκοντες, πρᾶ-
ξιν μετὰ πρᾶξιν, καὶ τραγωδίαν μετὰ τραγωδίαν, μέχρις οὗ . . .
ἐξημέρωσε, καὶ ἐπερατώσαμεν τὸ βιβλίον. Μέχρι τέλους δ' ἐξελε-
ξάμεθα οὐχὶ τοῦ Βολταίρου, ἀλλὰ τοῦ Ῥακίνα τραγωδίαν, τὸν
Μιθριδάτην, καὶ ἐδόθη εἰς ἐμέ τὸ πρόσωπον τοῦ Ξιφαροῦς, ὑποκρι-
νομένης τῆς Λουίζης τὴν Μονίμην, τοῦ Noir τὸν Ἀρβάτην, καὶ
ἐμπόρου τινὸς Γάλλου, οὗ δὲν ἐνθυμοῦμαι τὸ ὄνομα, τὸν Μιθριδά-
την. Ἀλλὰ μετὰ πολλὰς ἀποστηθίσεις καὶ μελέτας, αἵτινες δὲν
ἔμειναν ἄγονοι δι' ἐμέ, ἡ παράστασις δὲν ἐξετελέσθη.

Παρελθόντος δὲ καὶ τοῦ ἔτους τούτου, μετοικήσαμεν αὖθις ἴσως
ἐντὸς τοῦ 1824, εἰς τὴν ἄλλην γωνίαν τῆς πλατείας τῆς μητρο-
πόλεως, τὴν βορειοδυτικὴν, εἰς τὴν οἰκίαν τῆς θείας μου Κυρίας
Σούτσου, ἣτις εἶχεν ἀποφασίσει νὰ μεταβῇ εἰς Παρισίους μετὰ τῆς
θυγατρὸς τῆς Σεβαστῆς, πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν υἱῶν τῆς, δι' ὃ ἐμέλ-
λομεν νὰ τὴν ἀντικαταστήσωμεν ἐπὶ τῆς ἀπουσίας τῆς, συνοικοῦν-
τες μετὰ τῆς μαμμῆς μου Κοκαονίτσας, καὶ τῆς θείας μου Κυρίας
Γεράκης. Ἡ Κυρία Σούτσου, οὕσα τότε εὐπορωτέρα ἡμῶν, εἶχε
πολὺ μεγαλειτέραν κατοικίαν, ὥστε καὶ ποτε ἐνθυμοῦμαι ὅτι πολυ-
άνθρωπον χορὸν ἔδωκεν εἰς αὐτήν, καὶ τοὺς ἐπισήμους τῆς πόλεως
ἐδέχετο, ἐν οἷς προεῖχον τότε ὁ σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας Δ. Στούρ-
ζας, φίλος τοῦ Καποδιστρίου, καὶ γνωστὸς διὰ τὴν εὐρεῖαν παιδείαν
του καὶ τὰς θεολογικὰς συγγραφάς του· προσέτι δὲ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ
Κόμησσα Ἐτλιγγ, γυνὴ ἔξοχος τὸν νοῦν συγγραφεὺς καὶ αὐτὴ,
γράψασα μυθιστορήματα Γαλλιστί, οὐδέποτε ἐκδοθέντα, ὧν τὸ ἐν
ἡξεύρω ὅτι ἐπεγράφετο « Ζωὴ » καὶ ἀνεγινώσκετο μετὰ ζήλου καὶ
θαυμασμοῦ ὑπὸ τῆς ἐξαδέλφης μου Σεβαστῆς, καὶ τοῦ σχεδὸν θέσιν
παιδαγωγοῦ παρ' αὐτῇ ἐπέχοντος Σπυριδωνοῦ Σκούφου.

Καὶ ἐμοῦ δὲ μέρος τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶχεν ἀναλάβει εἰς τὴν οἰ-
κίαν ταύτην ὁ κ. Σκούφος, καὶ ἀνὰ πᾶσαν ἐσπέραν μὲ ὑπεχρέου-
ν' ἀναγινώσκω μετ' αὐτοῦ δὲν ἡξεύρω πλέον τίνα Γάλλον συγ-
γραφέα περὶ Φυσικοῦ δικαίου· ἀλλ' ἡ ἀνάγνωσις ὀλίγον μὲ ἔτερπε
καὶ ἔτι ὀλιγώτερον μὲ ὠφέλει, διότι ἡ τροφή ἦν ἔτι δυσανάλογος

ρός τὰς διανοητικὰς μου δυνάμεις. Περὶ δὲ τῶν Ἑλληνικῶν μου
 αθημάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὡς καὶ τῆς προλαβούσης οὐδεμίαν
 διετήρησα καθαρὰν ἐνθύμησιν, ἐκτὸς ὅτι μετὰ τοῦ πατρός μου ἀνε-
 νίσκωσκον τὴν Ἰλιάδα, ὅπερ μοὶ φαίνεται ἀποδεικνύον ἢ ὅτι δὲν εἶ-
 ον Ἑλληνα διδάσκαλον ἢ ὅτι ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ἦτον ἀνεπαρκής.

Τοῦτο βεβαίως παρεκίνησε τὸν πατέρα μου νὰ παύσῃ τὴν ἀσυ-
 ἀρτητον καὶ παντὸς σχεδίου ἐστερημένην ἐκείνην κατ' οἶκον διδα-
 σκαλίαν, καὶ νὰ μὲ κατατάξῃ εἰς τὴν Ἑλληνεμπορικὴν λεγομένην
 σχολήν. Ἡ Ὀδησσός, καὶ ἀνέκαθεν ἐμπορεῖον Ἑλληνικόν, ὡς αἱ
 ἐν Πόντῳ ἀποικίαι, αἱ ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀκμάσασαι, κα-
 τέστη ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἐνεκα τῆς μεγάλης
 συρροῆς τῶν προσφύγων καὶ τῆς φιλοξένου προστασίας τῆς Ῥωσ-
 σικῆς κυβερνήσεως, πόλις ἐν ἣ τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον πολὺ τότε
 προεῖχεν ὄλων τῶν ἄλλων, καὶ αὐτοῦ τοῦ Ῥωστικοῦ. Ὡς δὲ παν-
 ταχοῦ ἡ πρώτη τοῖς Ἑλλησιν ἐπιστῆθι ἀνάγκη ἐστὶν ἡ τῆς
 ἐκπαιδεύσεως, οὕτω καὶ ἐκεῖ τὴν καὶ πρὶν ὑπάρχον καὶ διαφύσσον
 βαθμοὺς ἀναπτύξεως λαβὼν Ἑλληνικὸν σχολεῖον, τὸ κληθὲν Ἑλ-
 ληνεμπορικόν, ὡς ὑπὸ τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν προσόδων τοῦ ἐμπορίου
 διατηρούμενον, ἔφθασεν εἰς ἀκμὴν ἀξιοπλοῦτον, μετακληθέντων εἰς
 αὐτὸ ἀρίστων διδασκάλων· καὶ εἰς σχετικῶς εὐτελὲς κατὰστημα
 ἰδρυμένον, ἀντηγωνίζετο ὡς ἴσον πρὸς ἴσον καθ' ὅσον ἀπέβλεπε τοὺς
 καρποὺς αὐτοῦ πρὸς τὸ ὑψηρεφὲς αὐτοκρατορικὸν λύκειον τὸ ἀπέ-
 ναντι αὐτοῦ ὑπερηφάνως ἰστάμενον. Οὕτω ποτὲ ὁ Σ. Ῥωσσέτης,
 ὁ ἐν Ἑλλάδι ἔκτοτε διακριθεὶς εἰς ἀνωτάτας διοικητικὰς θέσεις,
 νέος τότε εὐφυὲς ἀλλὰ τὸν χαρακτῆρα μᾶλλον ὀξύς, μαθητῆς δὲ
 τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου παρευρεθεὶς εἰς τὸ Λύκειον, ὅτε δημοσίως
 ἐζητάζοντο τὰ Ἑλληνικά, ἀντεποιήθη τὸ δικαίωμα τοῦ ν' ἀπευ-
 θύνῃ ἐρωτήσεις πρὸς ἐξέλεγχιν τῆς ἀμαθείας τῶν μαθητῶν, οἵτινες
 λίαν ὀργισθέντες, τὸν παρεμόνευσαν εἰς τοὺς διαδρόμους ἀπερχόμε-
 νον, καί, ἐπιπεσόντες, κακῶς θὰ τὸν μετεχειρίζοντο ἂν δὲν εἶχον
 προφθάσει καὶ ἐπεμβῇ τοῦ καταστήματος αἱ ἀρχαί.

Διηυθύνετο δὲ τότε τὸ Ἑλληνεμπορικὸν σχολεῖον ὑπὸ ἐφορείας

ἐμπόρων, ὧν πρόεδρος ἦν ὁ Κ. Ξένος, καὶ ὑπὸ Σχολάρχου τοῦ Γεωργίου Κλεοβούλου, αὐτοῦ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ πρώτου εἰσαγόντος τὴν ἀλληλοδιδασκτικὴν. Εἰς τοῦτον μὲ ἔφερε καὶ μὲ παρέδωκεν αὐτὸς ὁ πατήρ μου· ὁ δέ, καθ' ὃ γνῶριμος ἐκ Δακίας, μ' ἐδέχθη φιλοφρονέστατα, καὶ ἐξετάσας με συνοπτικῶς, μοὶ εἶπε νὰ ἐπιστρέψω τὴν ἐπαύριον πρὸς κατὰταξιν. "Οτε δ' ἐπανῆλθον, μοὶ εἶπε· « Λογιώτατε, πολὺ ὀλίγα ἤξεύρεις, καὶ διὰ νὰ καταταχθῇς μετὰ τῶν λοιπῶν μαθητῶν τοῦ σχολείου πρέπει πολλὰ ἀκόμη νὰ μάθῃς ». Ἀλλὰ μετὰ τὸ δεινὸν τοῦτο προοίμιον μοὶ προσέθηκεν ἀμέσως ὅτι θέλω ἔρχεσθαι εἰς ὠρισμένας ὥρας εἰς τὸ δωμάτιόν του, καὶ θέλει μὲ διδάσκει ἰδιαιτέρως ὁ ἴδιος. Τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο τακτικῶς, καὶ ἄκρατόν μοι ἐνέβαλε ζῆλον πρὸς τὴν σπουδὴν, ὃν συνετέλει εἰς τὸ νὰ μ' ἐμπνέῃ καὶ αὐτοῦ ὁ ἀπέρिटτος χαρακτήρ, ἡ ποικιλία τῶν γνώσεων αὐτοῦ, καὶ ἡ μέθοδος καθ' ἣν τὰς μετέδιδεν. Ἰδίως δ' ἐνθουσίῳν εἰς τὸ κλισίον, ὅτι κατὰ πρῶτον παρεκβαίνων τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν κανόνων τῆς λογιματικῆς, ἐβλεπὼν ἐμπρὸς μου ἀνοιγόμενον τὸ στάδιον τῶν ἐπιστημῶν, διότι ὁ Κλεόβουλος, πλὴν τῶν Ἑλληνικῶν, εἰδίδασκε καὶ μαθηματικὰ καὶ ταῦτα μάλιστα ἐφαίνοντο ὅτι ἦσαν ἡ κυρίως εἰδικότης αὐτοῦ. Εἶχε δὲ συγγράψῃ κατὰ τὰ τελευταῖα καὶ ἄριστα εὐρωπαϊκὰ ἐγχειρίδια, στοιχειώδη μαθηματικὴν, ἣν ἀντιγράφοντες ἐμανθάνομεν· καὶ εἰς ταύτην μάλιστα πολλὴν εἶχον τὴν κλίσιν καὶ τάχιστα προώδευσα· ὥστε καὶ ὅτε εἰς τὰς ἐξετάσεις, τὰς τοῦ ἐπομένου ἔτους πιθανῶς, μοὶ ἐδόθη ὡς πρόβλημα ν' ἀποδείξω τὸν τύπον τῆς ἐπιφανείας τῆς σφαίρας, ἔπραξα τοῦτο μετὰ τσαύτης θερμότητος καὶ ἀκριβείας, ὥστε γενικὴν ἐπέσυρα ἐπιδοκιμασίαν τῶν παρευρισκομένων. Ἀλλὰ καὶ πλὴν τῶν μαθημάτων, αὐτὴ ἡ διατριβή μου ἐν τῇ κατοικίᾳ τοῦ Κλεοβούλου, εἰς ἣν καὶ ἀφ' οὗ προῦδιδάσθην εἰς τὴν ἀνωτέραν τάξιν, ἐξηκολούθησα νὰ φοιτῶ, πολλαχῶς καὶ ἄλλως μὲ ὠφέλει, διότι ἐκ τοῦ στόματος τοῦ σοφοῦ διδασκάλου ποικίλα καὶ χρήσιμα πάντοτε ἤκουον περὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἀρχαίας καὶ νέας σοφίας, καὶ πολλὰ σπουδαῖα βιβλία μοὶ ἐδίδοντο ἐκ τῆς

ἰδιαιτέρας βιβλιοθήκης του εἰς ἀνάγνωσιν. Ἐν ἐξ αὐτῶν ἦτον Ἑλληνοιστὶ γεγραμμένον φιλοσοφικὸν πόνημα, οὐ δὲν ἐνθυμοῦμαι τὸ ὄνμα οὐδὲ τὸ περιεχόμενον, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι δὲν συνῆδε μετὰ τῶν τότε οἶων δῆποτε δοξασιῶν μου, καί, ἐν τῇ ἀγανακτῆσει μου, ἔγραψα τὰς σκέψεις μου, πικρὰς καὶ δηκτικὰς, πρὸς ἀναίρεσιν τοῦ συγγραφέως ἐπὶ τοῦ ἐξωφύλλου αὐτοῦ. Ὅτε δ' ἀπέδωκα τὸ βιβλίον, ὁ δανειστής τοῦ Κλεοβούλου, ὅστις ἦν συμμαθητής μου, καὶ εἶχε τὴν ἐπιστάσιαν τῶν βιβλίων τοῦ θεῖου του, μ' ἐπέπληξε διὰ τὴν ἀσύγγνωστον κατὰχρησιν τοῦ εἰς ἐμὲ δανεισθέντος· ἀλλ' ἐγὼ εἶχον τὴν ἀναίδειαν νὰ ψευσθῶ ὅτι αἱ σημειώσεις ἐκεῖναι δὲν ἐγράφησαν ὑπ' ἐμοῦ, εἰ καὶ ὁ γραφικὸς χαρακτήρ μου ἦν προφανέστατος καὶ γνωστότατος. Τὸ ψεῦδος ὅμως τοῦτο τὸ τοσοῦτον χονδροειδές, ὥστε οὐδὲ καὶ τὴν ἀξίωσιν εἶχε ν' ἀπατήσῃ ἀπέδωκε ἐπωφελές δι' ἐμέ· διότι τόσον μ' ἐπίκρανε τὸν ἴδιον, τόσον ἐκστάσισε τὴν συνείδησίν μου, ὥστε ἔκτοτε συνέλαβον τὴν ἀμετάκλητον ἀπόφασιν ποτὲ πλέον εἰς τὴν ζωὴν μου νὰ μὴ ψευθῶ.

Δὲν περιορίσθησαν ὁ εἰς τοῦτο καὶ μόνον καὶ κατὰ τοῦτο τὸ ἔτος αἱ συγγραφικαὶ μου ἀπόπειραι, ἀλλ' ἐπέχειρῃσα ποίησιν τραγωδίας! Ἡ ὑπόθεσις αὐτῆς ἦν τὰ κατὰ τὸν Πύραμον καὶ τὴν Θίσβην, οἱ δὲ στίχοι δεκαπεντασύλλαβοι καὶ ὁμοιοκατάληκτοι. Καὶ ἐτελείωσα μὲν τὸ ἔργον, ἀλλὰ τὸ ἀποδεικνύον μοι ὅτι ἔφθασεν ἤδη ὁ νοῦς μου εἰς τινὰ ὠριμότητα ἐστὶν ὅτι, ἂν οὐ ὁλόκληρος συνετάχθη, δὲν ἐδίστασα νὰ τὴν καύσω.

Ἄλλο ἔργον μου ὑπῆρξε Γαλλικόν τι ὄραμα εἰδυλλιακὸν ἐν στροφαῖς ἐκ διαφόρων μέτρων. Μεταξὺ τῶν συμμαθητριῶν τῆς ἀδελφῆς μου ὑπῆρχε μία ἐξ ἐπισήμου Πολωνικῆς οἰκογενείας, Ἑλπίς Γροδόφσκη καλουμένη, ἥς ἡ ἐξαίσιος ὠραιότης μοι ἐνέπνεε μέγαν ἐνθουσιασμόν. Εἰς ταύτην ἀφορῶν ἔγραψα τὸ ὄραμα ἐκεῖνο, ἐπιγράψας αὐτὸ «L'exil de l'Amour» καὶ πλάσας ὅτι ἂν οὐ ὁ ἔρως ἔφερε διὰ τῶν πονηριῶν του ἄνω κάτω τὸν Ὀλυμπόν, ὁ Ζεὺς τιμωρῶν αὐτόν, τὸν ἐξώρισεν εἰς τὴν γῆν, ὅπου κατεδικάσθη νὰ ζῇ μετὰ τῶν ἀνθρώπων ὑπὸ τὴν μορφήν καὶ τὸ ὄνομα τῆς Ἑλπίδος.

Καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἔσχε μετὰ ταῦτα τοῦ Πυράμου τὴν τύχην·
διετήρησα δὲ μόνον ἐξ αὐτοῦ εἰς τὴν μνήμην μου τὴν ἐπομέ-
νην στροφὴν, ἣν ἔλεγεν ὁ Ἄρης, ἰδὼν κοιμωμένην τὴν Ἀφροδίτην:

« Et vous zéphyrs doux et légers
qu'autour d'elle voltigez
ne frappez plus des ailes·
Clair ruisseau arrêtes tes flots·
Leur doux chants trouble le repos
de la reine des belles ».

Ἦτο δὲ τὸ πρὸς τὸ κάλλος τῆς Γροδόφσκη αἴσθημά μου ἀπλοῦς
καλλιτεχνικός θαυμασμός, ὃν διενέμετο εἰς ἴσον σχεδὸν βαθμὸν καὶ
ἄλλη οὐχ ἥττον, ἀλλὰ κατ' ἄλλον τρόπον ὠραιοτάτῃ μαθήτρια
τοῦ παρθεναγωγείου, ἡ Ἑλένη Καβαλέφσκη, μελανόφθαλμος αὕτη
μεσημβρινὴ καλλονή, ἐν ᾧ ἐκείνη ξαυθὴ καὶ γλυκύμορφος μοὶ ἐνε-
ποίει τὴν ἐντύπωσιν αὐτῆς Μαίαν. Ἀπόδειξις δ' ὅτι ὅλως ἰδανικὴ
καὶ ἀμερόληπτος ἦν ἡ ἀμοιρέτων ἐκτιμησίς μου παρέχει ἡ παρω-
δία ἣν οἱ αὐτὰς ἔγραψα τότε τῆς ἀρχῆς μιᾶς τῶν ῥαψωδιῶν τῆς
Ἑρρίადος τοῦ Βολταίρου κατὰ τὸν ἐπόμενον τρόπον·

« Du Dieu qui nous créa la clémence infinie
pour adoucir les maux de cette triste vie
a placé parmi nous deux êtres bienfaisants
de notre terre en deuil aimables habitants
soutiens dans mes travaux, trésors dans la souffrance
l'un est C a v a l e w s k y et l'autre l' E s p é r a n c e .

Μεγίστην δὲ διανοητικὴν ἡδονὴν μοὶ παρέσχε κατὰ τὸν χρόνον
τοῦτον εἰς ἱεροκήρυξ, ὀνόματι Deufen, ὅστις, ἀρτίως ἐλθὼν ἐξ
Ἑλβετίας, ἐδίδασκε κατὰ κυριακὴν γαλλιστὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν
τῶν διαμαρτυρομένων. Ἡ ἐκλεκτὴ γλῶσσα, ἡ φλογερὰ αὐτοῦ
εὐγλωττία, μὴ ἐνδιατρίβοντος εἰς θεολογικὰς λεπτολογίας, ἀλλὰ
κατερχομένου εἰς τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν, ἀναλύοντος αὐτῆς τὰ
πάθη καὶ τὰς ἐπιθυμίας, θίγοντος τὰς κοινωνικὰς πληγὰς, καὶ ἐπι-
χέοντος βάλσαμον θρησκείας γλυκείας καὶ πεφωτισμένης, μὲ ἔθελγε

καὶ μὲ συνεκίνει, καὶ μ' ἐπλήρου ἐνθουσιασμοῦ, ὥστε δὲν ὑπῆρχε
 θαυραστική παράστασις, δὲν ὑπῆρχε διασκέδασις, ἥς δὲν ἐπροτίμων
 τὴν χαρὰν τοῦ ν' ἀκούσω τὸν ἔξοχον ἱεροκῆρυκα. Οὐχὶ δὲ μόνον
 εἰς τὴν παιδικὴν διάνοιαν ἀπετέλει τὴν ἰσχυρὰν ταύτην ἐντύπωσιν,
 ἀλλὰ πᾶσα τῆς Ὀδησσοῦ ἡ ἀνωτέρα κοινωνία συνέρρεεν ὅπως τὸν
 ἀκούσῃ, καὶ οὐδέποτε ἔλειπεν ἀπὸ τῶν διδαχῶν τοῦ ὁ στρατηγὸς
 Ἰόμης Λανζερών, ὁ γενικὸς διοικητὴς τῆς μικρᾶς Ῥωσσίας, καίτοι
 καθολικὸς ὢν, καὶ εἶδον ποτὲ αὐτὸν κλαίοντα ἐκ συγκινήσεως εἰς
 τοὺς ὡραίους ἐκείνου λόγους. Μετὰ ταῦτα ἤκουσα ὅτι ὁ Deufen
 μετέβη εἰς Πετρούπολιν, καὶ ἐθαυμάσθη οὐχ ἡττον ἐκεῖ, ἀλλὰ
 μετὰ πλείστου τόνου ἀντεπεξεληθὼν κατὰ τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς
 ἐγκαταλείπόντων τοὺς ὑπὲρ πίστεως καὶ ἐλευθερίας ἀγωνιζομένους
 Ἕλληνας, προσεκλήθη ὑπὸ τῆς τότε Ῥωσικῆς κυβερνήσεως νὰ
 ἐξέλθῃ τῆς χώρας ἐντὸς εἰκοσιτεσσάρων ὡρῶν.

Ἐπεχειρήσαμεν δὲ καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο οἱ συμμαθηταὶ δρα-
 ματικὴν παράστασιν, καὶ ἐλάβομεν πρὸς τοῦτε τὴν «Ζαΐραν» τοῦ
 Βολταίρου ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ πατρὸς μου, πῆξαντες τὴν σκη-
 νὴν ἡμῶν εἰς ἀπέραντον σιταποθήκην, ὅας ἔχουσιν ἢ καὶ εἶχον αἱ
 πλεῖσται οἰκίαι τῆς Ὀδησσοῦ. Ἦτον δ' ἡ ἡμετέρα ἡ τῆς οἰκίας
 τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἰωαννοπούλου, τοῦ ἐπιμελεστέρου, συνετωτέρου
 καὶ ἀγαπητοτέρου τῶν συμμαθητῶν μου, μεθ' οὗ συνεμελέτων,
 καὶ σχεδὸν συνέζων τότε, καὶ ὅστις ἀνέλαβε καὶ τὸ πρωταγωνι-
 στοῦν μέρος τοῦ Ὀρσομένου. Εἰς ἐμέ δ' ἐδόθη τὸ τοῦ Νερεστάν.
 Ἀλλὰ καὶ ἤδη συνέβη ὅ,τι καὶ διὰ τὴν παράστασιν τοῦ Μωάμεθ,
 ὅτι δηλαδὴ δυσχέρειαι παρουσιάσθησαν διὰ τὴν εὕρεσιν Ζαΐρας,
 καὶ ὁ κλῆρος ἔπεσε πάλιν ἐπ' ἐμέ, ὡς τῶν πάντων νεώτερον, καὶ
 οὐδ' ἀρχὴν χνοὸς ἔχοντα ἔτι ἐπὶ τῶν παρειῶν. Ἴνα δὲ μὴ καὶ
 αὐθις ἀποτύχη ἡ παράστασις, ἠναγκάσθην νὰ δεχθῶ, χωρὶς ὅμως
 νὰ εἰπῶ τι περὶ τούτου κατ' οἶκον, μὴ τῶν περὶ ἐμέ ἢ ἐπιρροὴ
 καὶ πάλιν μὲ ἀποτρέψῃ· τὸ δὲ μέρος τοῦ Νερεστάν παρεχώρησα εἰς
 ἕτερον συμμαθητὴν μου, τὸν Κ. Σκ. Ῥωσσέτον. Διὰ τοὺς μετὰ
 ταῦτα δὲ τὰ πρόσωπα ἐν Ἀθήναις γνωρίσαντας ἴσως παράδοξον καὶ

δυσπίστευτον φανῆ ὅτι τὴν Φατίμαν ὑπεκρίνατο ὁ Γρ. Καμπούρογλους, ὁ εἶτα γνωστότατος ἐν Ἀθήναις ὡς ἐν ἄλλοις ἐργολάβος καὶ διευθυντὴς τοῦ θεάτρου αὐτῶν, οὗ δὲ τὸ μετὰ ταῦτα ἀνάστημα ἤκιστα ἐδύνατο ν' ἀναπολήσῃ τὴν ποτὲ σύνδουλον τῆς « νέας καὶ καλῆς Ζαίρας ».

Βοηθεία πολλοῦ χρυσοχάρτου, καὶ ὅλων τῶν σινδονίων ὅσα περιεῖχον αἱ οἰκίαι τῶν ἡθοποιῶν, προσέτι δὲ φιλικαῖς προσρχαῖς κεχρωματισμένων ὑφασμάτων, καθ' ἡμετέραν ἐπίνοιαν κατηρτίσαμεν τέλος σκηνὴν, ἣν ἡμεῖς ἐνομίζομεν τοῦ εἶδους ἀριστούργημα, ἣτις δὲ καὶ τῷ ὄντι δὲν ἦτον ὅλως εὐκαταφρόνητος. Μετὰ ταῦτα δ' ἡ πρώτη φροντὶς ἡμῶν ὑπῆρξεν αἱ προσκλήσεις, καὶ ἔχοντες τὴν ἀθώαν τῆς ἀγνοίας πεποιθήσιν εἰς τὴν τέχνην ἡμῶν, οὐδ' ἓνα τῶν γνωρίμων κατελίπομεν ἀπρόσκλητον. ἐγὼ δ' ἰδίως ἀνέλαβον, παρυσιασθεὶς εἰς τὸν Κ. Στούρζαν, ὃς τὸν παρακαλέσω νὰ μᾶς τιμήσῃ διὰ τῆς παρουσίας του, ὅπερ καὶ ἔπραξε μετὰ πάσης ἀπαρχομένης. Μετὰ ταῦτα δ' ἐφροντίσαμεν μόνον περὶ προσμνηστικῶν ἐνδυμάτων, ἅτινα ἐνεκα τῆς φύσεως τοῦ δράματος εὐρέθησαν οὐχὶ δυσκόλως, εἰ καὶ τινὰ αὐτῶν τῇ τελευταίαν ὥραν. Ἡ μεγίστη ὅμως δυσχέρεια συνίστατο εἰς τὴν ἐδικήν μου ἐνδυμασίαν, διότι αὕτη ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ἐπινοηθῇ. Συνετέθη ὅμως καὶ αὕτη ἐκ δανεισμάτων, φορέματος παρὰ τῆς μὲν, καὶ ποικίλων κοσμημάτων συμφορουμένων παρ' ἄλλων καὶ ἄλλων· φιλόκαλοι δὲ νεάνιδες φιλικῆς τινος οἰκογενείας συνεδύασαν τὰ στοιχεῖα ταῦτα μετὰ πάσης τέχνης, ὥστε ὅτε εἶδον ἐγὼ τὴν Ζαίραν εἰς τὸν καθρέπτην ἐν κόσμῳ καὶ πολυτελείᾳ ἐμπρέπουσαν, παρ' ὀλίγον νὰ μὴ γνωρίσω ὅτι ἦμην ἐγὼ ἐκείνη. Ὅτε δὲ ἤρθη τὸ παραπέτασμα, τὴν ἐμφάνισίν μου ὑπεδέχθησαν ῥαγδαῖαι χειροκροτήσεις τῶν ἀναγνωρισάντων ἐμέ, ἐν ᾧ περιειμενόμενην ὡς Νερεστάν. Ἀλλ' ὅτε ἡ πρώτη πράξις ἐτελείωσεν, ἡ (πρὸς μητρός) μάμμη μου, ἣτις παρῆν καὶ ἐκείνη, ἠρώτησεν ἐκπληττομένη πῶς ὁ ἔγγονός της δὲν ἐφάνη εἰσέτι. Παρ' ὀλίγον δὲ ἡ τραγωδία ν' ἀποβῇ τραγικωτέρα ἀφ' ὅ,τι ἡμεῖς αὐτοὶ ἐνομίζομεν καὶ ὁ Βολταῖρος τὴν ἐπενόησεν. Ὁ ἐν τῷ βίῳ φίλος καὶ ἐν τῷ δράματι

ἀδελφός μου Νερεστάν, γνωστός ἐπ' ὀξύτητι τῆς φύσεως αὐτοῦ, τὸ ἐμπιστευθὲν εἰς αὐτὸν μέρος μεθ' ὑπερβαλλούσης ζωηρότητος ὑποκρινόμενος, εἰς τὴν σκηνὴν καθ' ἣν ὁ Νερεστάν, ἀνακαλύπτει τῆς ἀδελφῆς του τὸν ἔνοχον ἔρωτα, ξιφουλκεῖ κατ' αὐτῆς, ἔσφερε τὸ κολοσσιαῖον καὶ ὀξύτομον ξίφος Χουσσάρου, ὃ ἔφερεν ἀναγιγναισκόμενον τοῦ ἱπποτικοῦ, καὶ τὴν ὀργὴν του ἀπὸ τῆς Ζαΐρας εἰς ἐμὲ μεταφέρων, τὸ ἐπέρασε τὸσον πλησίον τῆς κεφαλῆς μου, ὥστε, ἂν δὲν ἀπεσυρόμην, ἐδύνατο, ἂν ὅχι ἄλλο, τοῦλάχιστον σπουδαίως νὰ μὲ τραυματίσῃ· οἱ θεαταὶ δὲ τὸ κίνημά μου, ἀποδοθὲν εἰς σκη- νικὴν δεξιότητα, ἐπευφημοῦντες ἐχειροκρότησαν. Ἀφ' οὗ δ' ἔπεσα ὑπὸ τὴν θανατηφόρον τοῦ Ὀροσμάνου πληγὴν, ἅμα ἡ αὐλαία ἐκλείσθη ἀνεπήδησα, διότι ὡς πρωταγωνίστρια ὤφειλον νὰ εὐ- χαριστήσω δι' ὑποκλίσεως τῶν γονάτων μετὰ τοῦ λοιποῦ θιάσου τοὺς ἐνθουσιωδῶς καλοῦντας ἡμᾶς πολυπληθεῖς θεατάς. Ἀλλ' ὅστις τὴν ἐπαύριον ἤθελεν ἔλθαι εἰς τὴν οἰκίαν ἡμῶν, θὰ ἐνόμιζεν ὅτι ὁ Ζηρότυπος Σουλτάνος τῷ ὄντι ἐπικινδύνως μὲ ἔτρωπε, διότι ἐκείμην κλινήρης, καὶ οὕτως ἔμεινα ἐπὶ τεσσαράκοντα ὅλας ἡμέ- ρας, τρωθεὶς ὑπὸ ἱλαρᾶς κατὰ τὴν αὐτὴν ἐκείνην νύκτα τῆς παρα- στάσεως.

Εἰς τὴν τότε ἡμῶν κατοικίαν δὲν νομίζω νὰ ἐμείναμεν ὁλόκληρον ἔτος. Ἀλλ' ὅτε ἔληξεν αὐτῆς τὸ ἐνοίκιον πιθανῶς πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 1824, ἐπειδὴ περιεμένετο ἡ ἐκ Γαλλίας ἐπάνοδος τῆς θείας μου, ἡ μὲν μάμμη μου καὶ ἡ Κ^α Γεράκη ἐμίσθωσαν ἄλλην οἰκίαν ἐνθα νὰ τὴν δεχθῶσιν, ἡμεῖς δὲ μετέβημεν εἰς μέρος οἰκίας εὐρυ- χωροτάτης, κειμένης ἐπὶ τῆς αὐτῆς πάντοτε πλατείας μεταξὺ τῶν δύο ἃς εἶχομεν προκατοικήσει.

Κατὰ πᾶν τὸ διάστημα τοῦτο ὁ πατήρ μου ἠγωνίζετο, ἀλλὰ ματαίως, νὰ φέρῃ εἰς τινὰ ἔκβασιν τὰς χρηματικὰς ὑποθέσεις του, ὑφ' ὧν ἔμενε δεδουλευμένος μακρὰν τῆς πατρίδος· διότι ἄνευ τινῶν πόρων δὲν ἐδύνατο οὔτε νὰ μᾶς ἐγκαταλείψῃ εἰς τὴν ξένην, οὔτε νὰ μᾶς συμπαραλάβῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλ' ἡ λύσις αὐτῶν πάν- τοτε ἐφαίνετο μὲν ἐγγύς, πάντοτε δ' ἀνεβάλλετο, καὶ ἐν τούτοις

ἔζωμεν ἐκ τῆς συντάξεως ἣν μᾶς ἐχορήγει ἡ ἐλευθεριότης τῆς Ῥωσ-
σικῆς κυβερνήσεως.

Ἐξηκολούθουν δ' ἔτι φοιτῶν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον. Ἀλλ' ἐκεῖ τὰ πράγματα εἶχον μεταβληθῇ. Ὁ Κλεόβουλος ἀνεχώρησε διὰ τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐγκατέστη εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ σχολείου Γεώργιος ὁ Θεραπευανός, διδάσκαλος ἐγκρατῆς μὲν τῆς Ἑλληνικῆς, ἀλλὰ ξηρὸς γραμματικὸς, ὃν ἀπ' ἀρχῆς ἀμέσως ἔβλαψεν ἐν τῇ ἐκτιμῇ καὶ ἀγάπῃ πάντων τῶν μαθητῶν ἡ ἀντιπαράθεσις πρὸς τὸν παντοίων γνώσεων κάτοχον προκάτοχόν του. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἤρχισεν ἐκδηλουμένη ἡ δυσἀρέσκεια δι' ἀντιπολιτεύσεως οὐχὶ ἀξιεπαίνου καὶ διὰ σκηνῶν ἐνίοτε ταραχωδῶν, εἰς ἧς καὶ ἐγὼ ἀφρόνως παρεσυρόμην ὑπὸ τῶν κορυφαίων τῆς ἀνωτέρας τάξεως, τοῦ Σεβαστοπούλου, Κουντούρη, Βασιλειάδου καὶ τῶν λοιπῶν· καὶ ἐφημερίδος χειρογράφου ἐπενοήσαμεν ἔκδοσιν, ἧς τὸ φύλλον ἐπεκχλέσαμεν *Ἰτρίου*. Τότε δὲ τὸ πρῶτον μετεχειρίσθημεν καὶ τὴν λέξιν ἐπιφυλλίς διὰ τὸ παράδειγμα τοῦ «Ἰτρίου» τὸ γραφομενον εἰς τὸ κάτω μέρος αὐτοῦ. Τῆς ἐφημερίδος ταύτης, ἣν ἐπιτηδεῖως κατωρθοῦμεν ἐνίοτε καὶ φέρωμεν καὶ ὑπὸ τὰς ὄψεις αὐτῶν τῶν ἐφόρων, ὁ σκοπὸς ἦν κατὰκρίσις, προσβολή, ἐνίοτε καὶ σατυρισμὸς τοῦ σχολάρχου, ὅστις ἦτον μὲν ἀφελὴς καὶ ἀγαθὸς ἀνὴρ, ἀλλ' ἱκανῶς γελοῖος, καὶ πολλὰς παρέχων ἀφορμὰς σαρκασμῶν εἰς φιλοσκώμμονα καὶ κακῶς διατεθειμένην νεολαίαν. Οὕτω πολλοῦ γέλωτος πηγὴ ὑπῆρξε δι' ἡμᾶς, καὶ πολλῶν ἀρθριδίων τοῦ «Ἰτρίου» ὑπόθεσις, ὅτι ἀγανακτήσας ποτὲ διὰ τινος κατ' αὐτοῦ ἀταξίας, ἡ δι' ἀπρεπεῖς λόγους ἡμῶν, μᾶς εἶπε· «Κύριοι, μὲ ἐρεφουζάρατε» νομίζων ὅτι γαλλίζει καὶ θέλων νὰ εἰπῇ «μὲ ὀφρενσάρετε», ἥτοι «μὲ προσεβάλετε». Ἐνίοτε δ' ἐξεφράζομεν τὴν δυσἀρέσκειαν ἡμῶν καὶ ταραχωδέστερον, καὶ πολλὴ ἦν ἡ σύγχυσις καὶ ἡ ἀπειθία ἐν τῷ σχολείῳ. Καὶ ἐγὼ μὲν ἀπεῖχον περισσότερον τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ἀνοικείων σκηνῶν, ὅτε ἐκορυφοῦντο εἰς ἀληθεῖς ἀταξίας· ἀλλ' οὐχ ἦττον, ἢ ἴσως ἔνεκα τούτου, καίτοι ὁ νεώτερος ὢν τῆς τάξεως ἐξελέγην ἐγὼ ὑπ' αὐτῆς ἵνα φέρω τὰ παράπονα ἡμῶν εἰς

τῇ ἐφορείαν. Ὁ Κ. Ξένης, πρόεδρος αὐτῆς, μ' ἐδέχθη μετὰ τινος αὐστηρότητος, καὶ ἀπέσχε νὰ παραδεχθῇ τὰς αἰτιάσεις ἡμῶν ὡς δεονταίολογημένας. Οὐχ ἦττον ὅμως ἔδωκε προσοχὴν εἰς αὐτάς, καὶ ἡ θεραπεία δὲν ἤργησε νὰ ἐπέλθῃ. Καὶ ὁ πατήρ μου δὲ προσέειπε τὴν ἐν τῷ σχολείῳ διδασκαλίαν βλέπων ἀνεπαρκῆ, συνωμολόγησε νὰ μεταβαίνω οἷς ἢ τρεῖς τῆς ἐβδομάδος εἰς τήνοί κίαν τοῦ κ. Ῥωσσέτου, καὶ ἐκεῖ, μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ν' ἀκούω τοῦ Κ. Ῥαδινοῦ (τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἔπειτα χρηματίσαντος γυμνασιάρχου ἐν Πάτραις), ἐξηγοῦντος εἰς ἡμᾶς τὸ «Περὶ ὕψους λόγου» τοῦ Λογγίνου. Ἀλλ' εἴτε ἀμέθοδος ἦν ἡ ἐξήγησις, εἴτε ἀνωτέρα τῆς καταλήψεώς μου, τὸ βέβαιον ὅτι ὀλίγον ἐξ αὐτῆς ὠφελοῦμην.

Ὑπῆρξε δ' ἡ διορθωσις ἣν ἡ ἐφορεία ἐπέφερεν εἰς τὸ σχολεῖον ἀληθῶς ῥιζική, διότι τὸν Γεώργιον ἀντικατέστησε διὰ τοῦ Βαρδαλάχου, ὅστις ἦν εἰς τῶν σοφωτέρων ἀνδρῶν τοῦ ἔθνους ἐν τοῖς τότε χρόνοις, καὶ ἀναμφισβητήτως κατὰ τὰς φιλολογικὰς καὶ οὐχ ἦττον κατὰ τὰς γνώσεις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἀνώτερος καὶ τοῦ Κλεοβούλου. Ἡμῶν ὅμως ἡ εὐγνωμὴ μνημὴ ἔμενε προσηλωμένη εἰς τὸν Κλεοβούλον, καὶ παρὰ τοῦ Βαρδαλάχου ἀπητοῦμεν νὰ μᾶς ἐξακολουθήσῃ τὴν διακοπεῖσαν διδασκαλίαν τῶν μαθηματικῶν, ὅπερ καὶ οὗτος ἔπραξεν, ἀλλὰ διακεκομμένως, καὶ οὐχὶ μεθ' οἷας μεθόδου ὁ προκάτοχός του. Ἀντ' αὐτῶν ὅμως μᾶς ἐδίδασκεν, κατὰ μαθήματα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου συνταττόμενα, ἀρχὰς τῶν ἀναγκαιοτέρων γνώσεων, ῥητορικῆς, ἱστορίας, γεωγραφίας καὶ φυσικῆς, καὶ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας μᾶς παρέδιδε μετὰ πολλῆς ἐπιστασίας καὶ μετὰ κριτικῶν ἀναπτύξεων, ὧν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἴμεθα ἄγευστοι, τὸν Ἡρόδοτον καὶ τὸν Εὐριπίδην. Ἐκ τούτου δὲ μετεφράζομεν πρὸς ἄσκησιν τεμάχια εἰς στίχους νεοελληνικούς· ἀλλ' ὅτε τῷ ἀνέγνωσα τὴν μετάφρασιν τοῦ πρώτου μέρους τῶν Φοινισσῶν, αὐτὴν ἐκείνην ἣν περιέλαβον ἔπειτα εἰς τὸν Β' τόμον τῶν Ἀπάντων, μοὶ εἶπεν ὅτι ματαιοπονεῖ προσπαθῶν νὰ στιχουργήσῃ ὅστις δὲν ἐγεννήθη ποιητής, καὶ ὅτι ἵνα ἐννοήσωμεν τί ἐστὶ ποιητής, πρέπει ν' ἀναγνώσωμεν τοὺς στίχους

τοῦ Πικκόλου ! Ὡς παράδειγμα δὲ μᾶς ἀνέφερεν ὅτι ὁ Πίκκολος ἔγραψέ ποτε ἐπὶ ἐπιστολῆς πεμπομένης εἰς Κωνσταντινούπολιν στίχον ἔχοντα οὕτω·

« Φθονῶ σε, γραμματάκι μου, πῶς θὰ ἰδῇς τὴν πόλιν·
πλὴν πρόσεχε πυρκαϊᾶν καὶ Τούρκους καὶ πανώλην ».

Ἐγὼ ὅμως τὸν στίχον τοῦτον εὖρον ἱκανῶς μὲν καλὸν καὶ εὐφυᾶ, ἀλλ' ἥκιστα ἄξιον ἵνα συνιστᾶται ὡς πρότυπον στιχουργικῆς καὶ ἔτι ὀλιγώτερον ποιητικῆς ἐντελείας. Οὕτω δ' ἔκριναν καὶ οἱ συμμαθηταί μου· δι' ὃ καὶ εἰς τὰς ἐξετάσεις ἐζητήσαμεν καὶ ἐλάβομεν τὴν ἄδειαν ν' ἀναγνώσωμεν τὰς ἡμετέρας μεταφράσεις. Ὅτε δ' ἐγὼ ἀνέγνων τὴν ἐμήν, μετ' ἐκπλήξεως εἶδον ὅτι εἰς τῶν ἐπιτρόπων, ὁ Βασίλειος Σχινᾶς, ἤρχισε νὰ κλαίῃ ἐκ συγκινήσεως, καὶ ἐλθὼν μ' ἐφίλησε καὶ ἔλαβε τὸ τετράδιόν μου καὶ τὸ διετήρησεν.

Ἐν ᾧ δ' ἄφ' ἐσπέρας τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἤμην βεβυθισμένος εἰς μελέτας διὰ τὴν ἐπαύριον, ἔλαβον ἐπιστόλιον πλήρες ἐκφράσεων ἀπελπισίας τοῦ συμμαθητοῦ μου Γρηγορίου Καμπουρόπουλου, λέγοντος ὅτι μάτην ἠγωνίσθη καὶ ἐθασάνισε τὸν ἐγκέφαλόν του, χωρὶς νὰ ὀυνηθῇ νὰ κατασκευάσῃ ἕνα καλὸν στίχον ὃν ν' ἀναγνώσῃ εἰς τὴν ἐξέτασιν. Μὲ παρεκάλει ἐπομένως νὰ τῷ σφηνώσω τινὰς ταχέως καὶ ὅπως δῆποτε, διότι πάντοτε θὰ ἦσαν καλῆτεροι παρὰ τίποτε. Ἡ ἀπαίτησις ἦτο τοῦλάχιστον παράδοξος· μοὶ ἀπῆτει νὰ συντάξω στίχους ὡς ἂν μοὶ ἐζήτει νὰ τῷ τοὺς ἀντιγράψω. Καὶ ὅμως δὲν ἠθέλησα νὰ τὸν ἐγκαταλείψω εἰς τὴν ἀμηχανίαν του. Ἐδοκίμασα καὶ μεταφράσας τῷ ἔπεμψα τὸν πρόλογον τῆς Ἑκάβης, ὅστις τὴν ἐπαύριον ἀναγνωσθεὶς, παρ' ἐλπίδα εὐηρέστησε, καὶ κατέλαβε τὴν δευτέραν θέσιν μετὰ τὴν ἐδικήν μου μετάφρασιν τῶν Φοινισσῶν. Τοὺς στίχους ὅμως τούτους κακίζων εἰς τῶν φιλοσκωμμονεστέρων συμμαθητῶν μου ὠνόμαζε **Πατρικίους**, ὡς δῆθεν ὑπὸ τοῦ πατρός μου γραφομένους, ἀδικῶν οὕτω τὸν πατέρα μου μᾶλλον ἢ ἐμέ.

Εἰς τὰς αὐτὰς ἐξετάσεις ἐπρόκειτο νὰ παρουσιάσωμεν καὶ ῥητορικὰ γυμνάσματα. Πρὸς τοῦτο ὁ Βαρδαλάχος μᾶς ἔδωκε διάφορα θέματα, διαιρέσας πᾶσαν τὴν τάξιν εἰς ζεύγη, οὕτως ὥστε ἐκά-

του ζεύγους ὁ εἰς ὧφειλε νὰ γράψῃ τὸ ὑπέρ, καὶ ὁ ἕτερος τὸ κατὰ τοῦ προσνεμηθέντος αὐτοῖς θέματος. Δὲν ἐνθυμοῦμαι, ἂν τὰ ζεύγη προσδιώρισεν ὁ κλῆρος, ἀλλ' ἤξεύρω ὅτι εἰς ἐμὲ ἔλαχεν ἀντίπαλος ὁ Κ. Ῥωσσέτος, καὶ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ κατηγορίας καὶ ὑπερασπίσεως ναυάρχου τινὸς ὅστις μὴ προφθὰς ἐγκαίρως εἰς ὑπεράσπισιν παραθαλασσίου πόλεως, ἐγένετο αἰτία τῆς ἀλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ ὁ μὲν ναύαρχος ἦμην ἐγώ, ὁ δὲ Κ. Ῥωσσέτος ἦν ὁ κατήγορος. Κατὰ τὰ ὠρισμένα, ἡ κατηγορία ἔπρεπε νὰ μοὶ πεμ-
 ρθῇ, ἵνα κατ' αὐτὴν συντάξω τὴν ἀπολογίαν μου. Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Ἀλλ' ὅτε ἐνώπιον τοῦ πολυπληθοῦς ἀκροατηρίου ὁ ἀντίπαλός μου ἀνέγνω τὴν σύνθεσίν του, ὦ τῆς ἀπελπισίας μου! εἶχε μεταβάλλει αὐτὴν ἐν ἀγνοίᾳ μου! καὶ ἐχειροκροτήθη ἰσχυρῶς διότι ὁ λόγος του ἦν εὐφυῆς καὶ ὀριμὺς. Ἀλλ' ἐμοῦ ἀναβάντος εἰς τὸ βῆμα ἵνα ἀπαντήσω, ἡ ἀπολογία δὲν ἀνταπεκρίνετο ἐν πολλοῖς εἰς τὰ κατ' ἐμοῦ ῥηθέντα. Διὰ τοῦτο ὅτε ἐφθασα εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ἠναγ-
 κάσθην ν' αὐτοσχεδιάσω. Φαίνεται δὲ ὅτι τὸ αἶσθημα τῆς γενε-
 μένης μοι ἀδικίας μ' ἐνέπνευσεν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε, ἀντὶ νὰ θορυ-
 βηθῶ, εὗρον λόγους περιπαθεῖς καὶ θερμούς, οἵτινες ἐξ ἐρόδου ἐκέρδησαν τὸ ἀκροατήριον, καὶ ῥαγδαῖαι χειροκροτήσεις ἐκάλυψαν τὴν ἀγόρευσίν μου, καὶ ἄθῳς ἐκηρύχθη ὁ ναύαρχος καὶ ἐστεφανώθη.

Πλὴν δὲ τῶν ἐν τῷ σχολείῳ μαθημάτων ἐδιδασκόμεν καὶ τὴν Λατινικὴν παρὰ τῷ σοφῷ Abbé Boivin, ἀποστηθίζων τὸν Βιργίλιον καὶ τὸν Ὀράτιον, οὗ καὶ τινὰς ἐμμέτρους μεταφράσεις ἐδοκίμασα.

Εἶχον δὲ παύσει πρὸ πολλοῦ αἱ ἀναγνώσεις μου μετὰ τοῦ Κου Σκούφου, διότι οὗτος ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου μου Γρηγορίου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐκεῖθεν δὲ μᾶς ἐπεμψε φύλλον τῆς τότε ἀρχομένης νὰ ἐκδίδηται ἐφημερίδος τῶν « Χρονικῶν » τοῦ Μεσολογγίου, ἐν ᾧ ἐζῆρε τοῦ πατρός μου τὴν παιδείαν καὶ τὸν πατριωτισμόν, καὶ ἐμνημόνευε καὶ ἐμοῦ.

Κατώρθουν δὲ νὰ κλέπτω καὶ τινὰς στιγμάς ἀπὸ τῶν σπουδῶν μου ἐνίοτε, καὶ ἀφιέρουν αὐτάς εἰς ὅ,τι ἐγὼ ἐνόμιζον ποίησιν ἀρχί-

σας εἰς στίχους ὁμοιοκαταλήκτους νὰ γράφω ἔπος τι ὃ ἐπέγραψα **Ψυρείαν**, ἦτοι τὰ κατὰ τὴν ἐνδοξὸν καταστροφὴν τῶν **Ψαρῶν**, καὶ ἐπεράτωσα τρεῖς μακρὰς ῥαψωδίας ἐκ τῶν εἰκοσιτεσσάρων ἃς ἐσχεδίαζον, ὅτε ἐν καιρῷ εἰσέτι ἀνεγνώρισα ὅτι αἱ βότρυες τοῦ **Παρνασσοῦ** ἦσαν ἔτι ὄμφακες δι' ἐμέ, καὶ παρητήθην τοῦ ἀώρου μεγαλουργήματος.

Μεγάλην δὲ χαρὰν ἠσθάνθην κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ὅτε ἡ φίλη τῆς οἰκογενείας μου **Κυρία Γεωργαντᾶ** (ἡ πενθερὰ τοῦ **N. Δραγούμη**), ἀπελθοῦσα εἰς **Κωνσταντινούπολιν**, ἐπεσκέφθη κατὰ παράκλησιν τοῦ πατρός μου τὰς ἐκεῖ ἀποθήκας τῆς οἰκίας ἡμῶν, καὶ συνάξασα ἱκανὰ τῶν ἐκεῖ κατατεθειμένων βιβλίων τοῦ πατρός μου, τῶν σωθέντων ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς, καὶ φορτώσασα μᾶς ἔφερεν αὐτὰ ὅτε ἐπανῆλθεν εἰς **Ὁδησσόν**. Ἦσαν δὲ τινὰ ἐξ αὐτῶν ἀρχαῖαι, πρῶται, ἄλλαι ἄρισται ἐκδόσεις **Ἑλλήνων** συγγραφέων, λεξικά παντοίου εἶδους, γλωσσικά καὶ ἐπιστημονικά, καὶ πολὺτιμα συγγραμμάτα τῆς **Γαλλικῆς** καὶ **Ἰταλικῆς φιλολογίας**, ὅλα πολυτέλως δεδεμένα, ἀλλὰ πολλὰ δυστυχῶς ἐλλιπῆ, διότι ἡ **Κυρία Γεωργαντᾶ** ἤρπασεν ἐν βίᾳ τὸ περιστυχόν, καὶ ὅ,τι προχείρως ἐδύνατο. Δι' ἐμέ ὅμως ὁ θησαυρὸς αὗτος ἦτον ἀνεκτίμητος, καὶ ἐβυθίζομην εἰς αὐτὸν μετ' ἀπληστίας, καὶ ἤθελον ὅλα νὰ τ' ἀναγνώσω. Ὁ ἀξιόλογος ἡμῶν αὗτος πλουτισμὸς οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὸ ν' αὐξήσῃ ὅπως οὖν τὰς γνώσεις μου. Καὶ τὰς μὲν ἡμέρας, ὅσας ὥρας εἶχον ἐλευθέρας ἀπὸ τοῦ σχολείου καὶ τῶν **Λατινικῶν**, ἔμενον βεβυθισμένους εἰς ἀναγνώσεις, ἢ εἶχον συνεχῆ ἀλληλογραφίαν, διὰ στίχων, μετὰ τοῦ φίλου μου **Ἰωαννοπούλου**. Τὸ δ' ἐσπέρας συνήρχετο συνήθως πᾶσα ἡ οἰκογένεια εἰς τῆς θείας μου **Κυρίας Γκίκα** ἥτις συνῶκει τότε μετὰ τοῦ συζύγου της, ἔχουσα καὶ κομψὴν **Ἐλβετίδα** παιδαγωγὸν τῶν δύο παιδίων της, τῆς **Καρολίνας** καὶ τοῦ **Ἰωάννου**· ἡ δ' οἰκία της ἦν πολυτελής καὶ ἐκόσμει αὐτὴν οὐ μόνον σφαιριστήριον εἰς ὃ ἐνίοτε ἐγυμναζόμην ἀλλὰ καὶ πλουσία βιβλιοθήκη συγγραμμάτων τῆς συγχρόνου φιλολογίας, καὶ ἦν τὸ κέντρον τῆς ἀρίστης **Ἑλληνικῆς** συναναστροφῆς.

Τινές ὁμῶς τῶν ἐσπερῶν μου ἐδαπανῶντο καὶ ἄλλως. Εἰς τῶν συμμαθητῶν μου ἦν ὁ νέος Καλογεράκης, υἱὸς τοῦ μετὰ ταῦτα ἀκατελέσαντος προξένου τῆς Ῥωσσίας ἐν Πάτραις καὶ αὐτὸς τὸν πατέρα του εἶτα εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν διαδεχθεὶς. Εἰς τοῦτον μετὰ τῶν ἀδελφῶν του, ὧν ἡ πρεσβυτέρα ἐκαλεῖτο Babé, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ὁμηλικῶν ἐκατέρου τῶν φύλων, ἔδιδε μαθήματα χοροῦ ὁ Bouche, καὶ αὐτῶν μετεῖχον καὶ ἐγώ, καὶ τὰς ἐσπερίδας ταύτας εὑρισκον εὐθυμοτάτας.

Ἐν τούτοις ἡ θεία μου Κ. Σούτσου ἐπέστρεψεν ἐκ Παρισίων μετὰ τῆς ἐξαιρέτου ἐξαδέλφης μου Σεβαστῆς, ἣν ὁ Buchon, ὁ γνωστὸς χρονογράφος τῶν Φραγκικῶν κατακτήσεων ἐν Ἑλλάδι, ἐζήτησεν ἐπιμόνως εἰς γάμον, ἀλλ' ἡ θεία μου δὲν ἀπεφάσισε νὰ τὴν ἀποξενωθῇ. Συνεπέστρεψε δὲ καὶ ὁ ἀγγινούστατος ἐξαδελφός μου Κωνσταντῖνος, ὅστις μ' ἐγοήτευεν ἥδη διὰ τῆς λεπτότητος τῶν Παρισινῶν αὐτοῦ τρόπων, καὶ οὐ θάρσυνον τὴν πολυμαθειαν, καὶ ὅσα ἀσκηεῖτο περὶ τοῦ μεγάλου τῆς Εὐρώπης πολιτισμοῦ, καὶ ὅσα ἀπεμνημόνευε τῆς νέας Γαλλικῆς φιλολογίας, καὶ ἰδίως ἐκ τῶν ἀριστουργημάτων τοῦ Λαμαρτίνου, τοῦ Δελαβινίου καὶ τοῦ Βεραγγέρου.

Τότε οὖν αὐτοῦ ἐγνώρισα πλουσίαν τινὰ κόμησσαν Πολωνίδα, ἣς ἐλησμόνησα τὸ ὄνομα, ἥτις δὲ κατῴκει εἰς τὴν οἰκίαν Βογαγέβσκη, εἰς τὰ αὐτὰ ἐκεῖνα ὠματῖα ἃ εἶχομεν καταλάβει ἡμεῖς ὅτε τὸ πρῶτον ἀφίχθημεν εἰς Ὀδησσόν. Παρ' αὐτῇ ἀπεφασίσθη νὰ παρασταθῇ Γαλλικόν τι ὁραματίον, καὶ ἐξελέγη τὸ ἐπιγραφόμενον « Les ricochets ». Ἦθοποιοὶ δ' ἦσαν ἡ κόμησσα καὶ ὁ ἐξαδελφός μου, θαυμασίως ἐπιτυχχάνων, ὁ χοροδιδάσκαλος Bouche, ὅστις ἦν ὑποκριτῆς ἄριστος, ἡ θυγάτηρ τῆς κομῆσσης, οὗσα περίπου τῆς ἡλικίας μου, καὶ συμπεριέλαβον καὶ ἐμέ, ὅστις πολλάκις εὑρίσκόμην πολὺ ἐστενοχωρημένος μόνον παιδίον ἐν τῇ συναναστροφῇ τῶν μεγάλων.

Μίαν νύκτα ὁ ἐξαδελφός μου καὶ ἐγὼ ἀνεχωρήσαμεν ἐξώρας ἀπὸ τῆς κομῆσσης, ὅπου εἶχομεν προγυμνασίαν, καὶ ἐβαίνομεν πεζῇ

πρὸς τὴν οἰκίαν τῆς θείας μου, κειμένην εἰς ἀπωκισμένην ἐσχατιάν τῆς πόλεως. Ἦν δὲ τότε χειμῶν, καὶ ἡ γῆ χιονοσκεπής. Ἐν ᾧ δὲ διηρχόμεθα ἔρημον πλατεῖαν, προηγουμένην τῆς οἰκίας πρὸς ἣν διηυθυνόμεθα, εἶδομεν ὡς μελανὸν φάντασμα ἐπὶ τῆς λευκῆς χιόνος ἄνδρα ὑψηλόν, γενειοφόρον, ιστάμενον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ. Ὁ ἐξάδελφός μου ἀμέσως ἔρρηξε φωνὴν ὡς σάλπιγξ, διότι ἦτον ὀξυφωνότατος ἀνδρῶν, καὶ ἐδόθη εἰς φυγὴν ὡς ὑπόπτερος. Τὸν ἠκολούθησα δὲ καὶ ἐγὼ τρέχων, χωρὶς ἀκριβῶς νὰ γνωρίζω διατί. Ὅτε δ' ἐφθάσαμεν εἰς τὸν οἶκον, διηγήθη ὁ ἐξάδελφος ἔντρομος ὅτι ὁ μελανεῖμων ἐκεῖνος ἐκράτει πέλεκυν στίλβοντα εἰς τὰς χεῖράς του. Καὶ ἐγὼ μὲν τὸν πέλεκυν δὲν εἶδον· οὐδόλως ὅμως φρονῶ ἀπίθανον ὅτι διεφύγομεν τότε τὸν ἐσχατον κίνδυνον, διότι αἱ νυκτοκλοπαὶ καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς ἀναιρέσεις συνέβαινον κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους συνεχέστατα ἐν Ὀδησσῷ ὑπὸ τῶν **Χαχόλων**, τῶν εἰς τὴν ἐσχάτην τάξιν τοῦ ὄχλου ἀνηκόντων **Ῥώσων**.

Μετ' οὐ πολὺ δ' ἔγινε καὶ ἡ παράστασις εἰς τὴν ἀπέραντον αἴθουσαν τοῦ ἄνω δόμου τῆς οἰκίας εἰς ἣν κατῴκει ἡ κόμησσα, καταλληλότατα διακοσμηθεῖσα, καὶ φαίνεται ὅτι ἐντελῶς ἐπέτυχεν. Ἐξετέλεσα δὲ καὶ ἐγὼ, κατὰ τῶν παρευρεθέντων πολυπληθεστάτων καὶ ἐκλεκτῶν θεατῶν τὴν μαρτυρίαν, οὐ κακῶς τὸ μέρος μου, ὃν τὸ τοῦ ὑπηρέτου, ἱκανῶς πολὺπλοκον· μετὰ δὲ τὴν παράστασιν εἶπετο χορὸς καὶ πολυτελέστατον δεῖπνον.

Ἐτέρα δὲ οἰκία εἰς ἣν ἠγόμην συνεχῶς τὸ ἐσπέρας, ἣν ἡ τῆς χήρας τοῦ στρατηγοῦ Μελισσηνοῦ, Ῥωσίδος, ἀνηκούσης εἰς τὴν ἀριστοκρατείαν καὶ δεχομένης τὴν ἀρίστην τῆς Ὀδησσοῦ συναναστροφὴν. Ἐκεῖ εἶδον πολλάκις τὴν ὠραιοτάτην Πολωνίδα, τὴν σύζυγον τοῦ στρατηγοῦ Λέχνερ, χορεύουσαν μετ' ἀπαραμίλλου χάριτος μετὰ τοῦ νέου Κυρίου Βρυννόφ, ὅστις μετὰ ταῦτα τὴν ἤρπασεν ἀπὸ τῶν κόλπων τοῦ ἀνδρός της καὶ τὴν ἐνυμφεύθη. Ἦν δ' αὐτὸς ὁ διακριθεὶς ἔπειτα ὡς εἰς τῶν ἐπισημοτέρων διπλωματῶν τῆς Ῥωσσίας, ὅτε διωρίσθη πρέσβυς εἰς Λονδῖνον.

Εἰς τὴν αὐτὴν οἰκίαν συνηντώμην καὶ μετὰ τῆς δευτέρας μου

καδέλφης τῆς χαριεστάτης Χαρικλείας Σκαναβῆ, θυγατρὸς τῆς ἀδελφῆς τοῦ Ἰακώβου Ρίζου, ἣν σχεδὸν εἶχεν υἱοθετήσῃ ἡ Κ^α Μελισσηνοῦ, καὶ μέχρι τέλους τὴν ὑπ'ἀνδρευσεν μετὰ τοῦ Γρηγορίου Γ'ψηλάντου, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ πρωταγωνιστοῦ τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἐκεῖ μεταξὺ ἄλλων ἐφοίτα καὶ ἀξιωματικὸς νέος καὶ εὐχαρις, Κ. Βαρλαάμ, οὗ ὁ υἱὸς γνωστὸς ἐγένετο παρ' ἡμῖν ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ὑπηρεσίᾳ· τὴν τελευταίαν δ' ἐσπέραν πρὶν ἀναχωρήσω ἐξ Ὀδησσοῦ ἤμην εἰς τῆς Κ^ας Μελισσηνοῦ, ὅτε ὁ κ. Βαρλαάμ, ἔμπειρος ζωγράφος, μ' ἔλαβε κατὰ μόνας εἰς ἰδιαίτερον δωμάτιον, καὶ ἐσχεδίασε τὴν εἰκόνα μου, ἵνα δώσῃ αὐτὴν εἰς τὴν μητέρα μου. Τί ἐγένεν αὕτη ἔκτοτε, ἀγνοῶ.

Ὅτε ἐπέστρεφεν ἐκ Παρισίων ἡ θεία μου διῆλθε διὰ Μονάχου, φέρουσά συστατικὰ πρὸς τὸν μέγαν φιλέλληνα, ἢ μᾶλλον τὸν τὴν καρδίαν ἀρχαῖον Ἕλληνα Θεόφιλον, ὅστις ἐνθουσιῶν ὅτι ἐβλεπεν Ἕλληνίδα, τῇ προσέφερε πᾶσαν ὑπηρεσίαν, καὶ τῇ εἶπεν ὅτι ἂν εἶχεν υἱὸν τῆς τιμῆς γὰρ τῷ ἐμπιστευθῇ, θὰ ἐθεώρει εὐτυχίαν τοῦ ν' ἀντάλαβῃ αὐτοῦ τὴν ἀνατροφὴν. Ἡ θεία μου δὲ τῷ ἀπεκρίθη ὅτι υἱὸν σπουδῆς δεόμενον πλέον δὲν ἔχει, καθ' ὅσον ὁ συνοδεύων αὐτὴν ἦν ὁ νεώτερος τῶν υἱῶν τῆς, περατώσας ἤδη τὰς σπουδὰς του, ἔχει ὅμως ἀνεψιόν, εἰς οὗ τοὺς γονεῖς θέλει ἀναφέρει τὴν εὐμενῇ πρότασιν τοῦ σοφοῦ ἀνδρός. Τοῦτο δὲ καὶ ἅμα ἀφίχθεῖσα εἰς Ὀδησσὸν ἐπραξε, καὶ ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου δισταγμοῦ οἱ γονεῖς μου ἀπεφάσισαν, ἅμα ἐλθόντος τοῦ ἑαρος (τοῦ ἔτους 1825), γὰρ μὲ πέμψωσιν εἰς Μόναχον.

E.

MONAXON

1.

"Η6n.

Ἀνεχώρησα λοιπὸν μετὰ δύο συνοδοιπόρων, ἐνὸς Κ. Ῥάγεβιτς, ἀνεψιοῦ Σκλαβούνου τινὸς μεγαλεμπόρου τῆς Ὀδησσοῦ, καὶ ἐνὸς Κου Α. Σούτσου, παρήλικος ἦδη, καὶ ἐν κακοῖς γηράσαντος, τοῦ μετὰ ταῦτα ἐν Ἑλλάδι εἰς θέσιν διδασκάλου τῆς Γαλλικῆς διορισθέντος. Ἦν δ' ἀδελφὸς τοῦ προσησθέντος Ἰωάννου Σούτσου (τοῦ Δαντά).

Σιδηρόδρομοι δὲ τότε δὲν ὑπῆρχον καὶ μόνον κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας πρὸ τῆς ἀπελευσεως μου εἶχον ἀναγνώσει ἐν ἐφημερίσι τὴν περίεργον εἶδησιν, ὅτι ἐν Μονάχῳ εἶχεν ἐφευρεθῆ κατασκευὴ ὁδῶν σιδηρῶν, ἐφ' ὧν αἱ ἄμαξαι ἐκινουῦντο τόσον εὐκόλως, ὥστε καὶ διὰ τῆς χειρὸς ἐδύνατό τις νὰ σύρῃ ἐπ' αὐτῶν καὶ τὰς βαρύντατα πεφορτωμένας, καὶ ὅτι ἐν τινι τῶν Βασιλικῶν κήπων κατεσκευάσθη καὶ μέρος τοιαύτης ὁδοῦ ἐφ' ἧς ἕκαστος δύναται προχείρως νὰ δοκιμάσῃ τὸ πείραμα. Καὶ τῷ ὄντι, ὅτε ἔφθασα εἰς Μόναχον, εἶδον ἐν τῷ κήπῳ τοῦ Νυμφεμβούργ τὴν πρότυπον ταύτην ὁδόν, μήκος ἔχουσαν τινῶν ἑκατοντάδων βημάτων, καὶ ἔσυρα ἐπ' αὐτῆς διὰ τῶν χειρῶν μου βαρεῖαν ἄμαξαν. Ἀλλ' οὐδὲ περὶ ἀτμαμαξῶν, οὐδὲ περὶ ἐφαρμογῆς καὶ χρήσεως τῆς ἐφευρέσεως εἰς τὴν συγκοινωνίαν ἐγένετο εἰσέτι λόγος.

Εἰς τὰ μέρη δὲ τῆς Ῥωσσίας ἃ ἔπρεπε νὰ περιτρέξω ἔλειπον εἰσέτι καὶ πᾶσαι αἱ ἀλλαχοῦ ὑφιστάμεναι ὁδοιπορικαὶ ἀνέσεις. Τὸ δ' ὄχημα ἡμῶν ἦν ὡς τὸ κομίσαν ἡμᾶς ἄλλοτε εἰς Ὀδησσόν, με-

γρήγη ψιαθοσκεπής καὶ θολωτὴ **Βρίτσκα**, εἰς ἧς τὸ ἐνδον ἐκεῖμεθα
 εἰς στρωμάτων, καὶ ὁ ἀμαξηλάτης ἦν Ἰουδαῖος, ὅστις εἰς τοὺς
 ἵππους του, ἐπειδὴ ἦσαν οἱ αὐτοὶ οὔτινες ἔμελλον νὰ μᾶς σύρωσι
 ὅλη πάσης τῆς ὁδοιπορίας, μόνον τὸ βραδὺ βῆμα ἐπέβαλλε, χωρὶς
 ἡμεῖς νὰ δικαιούμεθα ν' ἀπαιτήσωμεν περισσότερον. Ἐννοεῖται
 ἐκ τούτου πόση φυσικῶς τῷ λόγῳ ἦν ἡ διάρκεια τῆς ὁδοιπορίας.

Αἱ πρῶται ὥραι αὐτῆς ἦσαν οἱ ἐμὲ ὥραι κλαυθμῶν, διότι, ἀν-
 τίπαῖς ἔτι ὦν, κατὰ πρῶτον ἐμακρυνόμην ἀπὸ τῶν κόλπων τῆς
 οἰκογενείας μου· ἀλλὰ κατ' ὀλίγον αἱ ποικίλαι ἐντυπώσεις τῆς με-
 τατοπίσεως ἐπράϋνον τὴν ὀξύτητα τῆς θλίψεώς μου, καὶ μετὰ τοῦ
 Κου Σούτσου, λογίου ὄντος, ἐπαγγελλομένου δὲ καὶ τὸν στιχουργόν,
 πολλάκις διεσκέδαζον συναγωνιζόμενος εἰς ἐμμέτρους μεταφράσεις
 χωρίων Γάλλων ποιητῶν· ἀλλὰ πάντοτε δὲν τὸν παρηκολούθουν
 εἰς τὰς ἀσκήσεις ταύτας, διότι ἐνησιμεῖτο κατὰ προτίμησιν ἐκλέ-
 γων αἰσχρολόγα θέματα. Καὶ ἐν γένει δέ, ἐν σεμνότητι ἀνατραφεὶς
 ἀπὸ τῶν γονέων μου, δυσανεσχέτου πρὸς τὴν ἀνηλεήνην οἰαίταν
 τῶν συνοδοιπόρων μου, ἥτις ἐπὶ τῆς κοσμίτου παρατεταμένης ἡμῶν
 ὁδοιπορίας δὲν ἐστερεῖτο ἀφορμῶν ὅπως ὑπεριστάλτως ἀποκαλύ-
 πτηται. Ἀποκεκινδυνευμένον ὅπως ὅποτε ὅμως ἦν, καὶ ἀπόδειξις
 ἡ ἀπειρίας ἡ μεγάλης πεποιθήσεως εἰς ἐμέ, ἣν ἐλπίζω ὅτι ἐδικαί-
 ωσα, ὅτι οἱ γονεῖς μου μὲ παρέδιδον ἐν τοιαύτῃ ἡλικίᾳ εἰς ἀνθρώ-
 πους ὧν ἡγνόουν τὴν ἠθικὴν.

Ἐν Ῥωσσίᾳ κατελύομεν τὸ πλεῖστον εἰς χωρία ῥυπαρὰ καὶ
 πτωχά, ὧν ἀμυδρὰν μνήμην διετήρησα μόνον. Δύω ἡμέρας διεμεί-
 ναμεν εἰς τὴν μεθόριον, σχεδὸν πᾶσαν Ἰουδαϊκὴν, πόλιν Λεμβέργ,
 εἰς ἧς τὸ θέατρον μετὰ μεγίστης ἀγαλλιᾶσεως εἶδον ἐν ὄραμα τοῦ
 Κοτζεβοῦ (τὸ Χαρτοφυλάκιον), βαθεῖαν ἐμποιῆσάν μοι ἐντύπωσιν,
 εἰ καὶ δὲν ἐνόουν τὴν Γερμανικὴν· διότι εἰ καὶ εἶχον ἀρχίσει σπου-
 δάζων αὐτὴν ἐν Ὁδησσῷ, ἀλλὰ πέραν τινῶν γραμματικῶν τύπων
 δὲν εἶχον φθάσει.

Ἐν Αὐστρίᾳ, εἰς τὴν πόλιν Brun, εἶδον μετὰ θρησκευτικοῦ
 σεβασμοῦ μακρόθεν τὴν φυλακὴν εἰς ἣν ἐκρατεῖτο ὡς κακοῦργος ὁ

πρῶτος σημαιοφόρος τῆς ἡμετέρας ἐπαναστάσεως Ἀλέξανδρος ὁ Ὑψηλάντης, καὶ ἐπειδὴ καὶ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐμείναμεν ὅλην ἡμέραν, ἐπεσκέφθην τὰ ἐν αὐτῇ πιληματουργεῖα, τὰ πρῶτα μεγάλα ἐργαστάσια ἃ ποτε εἶδον.

Εἰς τὸν τελευταῖον δὲ πρὸ τῆς Βιέννης σταθμόν, ἵνα μὴ εἰσελάσωμεν εἰς τὴν μεγάλην πρωτεύουσάν ἐν τῷ ἐλλεινῷ ἡμῶν Ἰουδαϊκῷ ὀχήματι, ἀντηλλάξαμεν αὐτὸ ἀντὶ ταχυδρομικῆς ἀμάξης, καὶ οὕτως ἀφιχθέντες, κατελύσαμεν εἰς τὸ ἐπιστημότατον τῶν τότε ξενοδοχείων Stadt London. Εἰς ἐμὲ δ' ἐν αὐτῷ ἐδόθη κοιτῶν καὶ πολυτελὲς αἴθουσα· καὶ τὸ ἑσπέρας, ὅτε ἐπορεύθην εἰς τὸ θέατρον, ὅπου εἶδα κατὰ πρῶτον χορικὸν ὄραμα (ballet), ἐν τῶν τότε ὠραιότατων, Die Insulaner, μὲ ὠδήγησεν ἐκεῖ καὶ ὀπίσω ὑπέρτης φέρων στολήν, καὶ εἰς τὴν ἐπιστροφὴν μου εὗρον τέϊον μεγαλοπρεπές. Ἀλλὰ τὴν ἐπαύριον, ἔλθων εἰς ἐπίσκεψίν μου ὁ Κος Πέτρος Σκουῖφος, ἀδελφὸς τοῦ Σπυρίδωνος, ἐν Βιέννῃ ἐγκατεστημένους, μὲ προσέφερε ν' ἀρῇσω τὸ ἀπανηρὸν ἐκεῖνο ἐνδοκίτημα, καὶ πληρώσας 25 φιορίνια διὰ μιαν νύκτα, ἄνευ τροφῆς, μετεκομίσθην εἰς τὸν παρακείμενον, πολὺ λιτώτερον καὶ οἰκονομικώτερον, « Λευκὸν Λύκον », σύνθητες καταγώγιον τῶν εἰς Βιέννην ἐπιδημούντων Ἑλλήνων. Μὲ ὠδήγησε δὲ ὁ Κ. Σκουῖφος καὶ εἰς τὸ πλησιέστατα ἐκεῖ που κείμενον Ἑλληνικὸν καφενεῖον, ἐνθα εὗρον ἐκατοστύας ὁμογενῶν συνομιλούντων καὶ συζητούντων ἐντὸς πυκνοτάτου καπνοῦ τῶν καπνοσυρίγγων, καὶ μετὰ ταῦτα μοὶ προσέφερε γεῦμα εἰς τὴν κατοικίαν του, κειμένην εἰς τὸν ἕκτον ἢ ἑβδομον ὄροφον μιᾶς τῶν ὑψηλοτάτων οἰκιῶν τῆς ἀρχαίας Βιέννης, εἰς τὴν τράπεζαν δὲ προσεκάθητο ἡ σύζυγός του, ἥτις ὠμίλει μόνον γερμανικά, καὶ ἦτον, νομίζω, ῥάπτρια ἀρχικῶς τὸ ἐπάγγελμα.

Τὴν δ' ἐπαύριον τῆς ἀφίξεώς μου εἰς Βιέννην ἔλαβον ἐπιστολὴν τῶν γονέων μου, ἐν ἣ μοὶ ἐλέγετο ὅτι ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας, μαθὼν παρὰ τοῦ Θειρσίου ὅτι Ἕλληνα ἦρχετο νὰ σπουδάσῃ εἰς Μόναχον, ἠθέλησε νὰ ἐκπαιδεύσῃ Αὐτὸς αὐτὸν βασιλικῇ χορηγίᾳ, ἂν μόνον ὁ Ἕλληνα συγκατετίθετο νὰ σπουδάσῃ τὰ στρατιωτικά.

Εἰς καὶ ἡ πρότασις αὕτη ἀπήλλαττε τοὺς γονεῖς μου τῆς δι' αὐτοὺς μεάλης τότε δυσχερείας τοῦ νὰ διατηρῶσιν ἐμὲ ἐν τῇ ξένῃ, δὲν ἤθελον ὅμως οὐδὲν ν' ἀποφασίσωσιν. Ἀλλ' ἀφῆκαν τὴν ἐκλογὴν εἰς ἐμέ. Ἐγὼ δέ, χωρὶς οὐδὲ στιγμὴν νὰ διστάσω, ἀπήντησα ὅτι ὅτε ἡ Ἑλλάς ἀγωνίζεται διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας τῆς, καθήκον παντός Ἑλληνοῦ ἦν νὰ ὑπηρετήσῃ αὐτὴν στρατιωτικῶς, καὶ παρεκάλουν νὰ γίνῃ μετ' εὐγνωμοσύνης δεκτὴ ἡ πρότασις τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας.

Ταῦτα δ' ἀποκριθεὶς, ἀνεχώρησα ἀμέσως διὰ τὸ Μόναχον, οὐχὶ πλέον μετὰ τῶν ἀρχαίων συντρόφων μου. Συνέπεσε δὲ νὰ ἔχω νέον συνοδοιπόρον Βαυαρόν τινα ἔμπορον, ὀλίγα τινὰ Γαλλικὰ ὁμιλοῦντα, τοσοῦτο δὲ πρωτοτύπως εὐθύμου χαρακτῆρος, ὥστε πρὸς ἀστεϊσμόν, εἰς τὰ ξενοδοχεῖα ἐν οἷς κατελύομεν διέδιδε μυστηριωδῶς ὅτι ἡμῖν νέα κόρη ἦν ἀπῆγε μετημφισμένην. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἡλικία καὶ ἡ μορφή μου τότε καθίστων πιθανὸν τὸν μῦθον, διεσκέδαζε μεγάλως βλέπων με γινώσκον ἀντιμαρτυρούμενον κοινῇ περιεργείας, καὶ κλάπιμαῖα βλέμματα ἐπ' ἐμὲ ῥιπτόμενα. Μετ' αὐτοῦ ἀφίχθην εἰς Μόναχον, καὶ αὐτὸς μὲ ὠδήγησεν εἰς τοῦ Θεϊρσίου, καὶ μὲ εἰσήγαγε παρ' αὐτῷ, τεσσαράκοντα ἡμέρας, νομίζω, ἀφ' οὗ ἐχωρίσθην τῶν γονέων μου.

Ἡ οἰκία τοῦ Θεϊρσίου ἔκειτο εἰς τὴν Arcis Strasse. Ἐξωθεν ἐρυθρὰ-ὡς κεραμόκτιστος, ἦν ἐντὸς εὐπρεπὴς καὶ εὐρύχωρος διὰ καθηγητὴν οὐχὶ ἐκ τῶν λίαν εὐπόρων, καὶ εἶχε καὶ κῆπον ὠραῖον. Εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν, μεταξὺ ἄλλων κοσμημάτων ἐνθυμοῦμαι μεγίστην καὶ ὠραιοτάτην εἰκόνα, παριστῶσαν τὸν ἅγιον Ἰωάννην εἰς τὴν ἔρημον, καὶ ἄλλην μετρίου μεγέθους ἣν εἶχεν ἀγοράσει ὁ Θεϊρσιος ἀντὶ μετρίας τιμῆς ἐν Ἰταλίᾳ, καὶ ὅτε τὴν ἐκαθάρισεν, ἀνεκάλυψεν ἀνελπίστως ὅτι ἦτον πρωτότυπον τοῦ Ῥαφαήλ.

Ἦν δ' ὁ Θεϊρσιος υἱὸς ἀρτοποιῶλου ἐκ Σαξωνίας ὅστις καὶ ἔζη παρ' αὐτῷ. Ἐπιμελοῦς δὲ τυχὼν ἀγωγῆς, ἀνεδείχθη διὰ τε τῆς παιδείας καὶ διὰ τῆς εὐφροσύνης του εἰς τῶν ἐπιστημοτέρων ἀνδρῶν τῆς Γερμανίας. Ἀλλά, φρονοῦντα καὶ πρεσβεύοντα τὰ τῶν ἄκρων φι-

λελευθέρων, οἱ ἀντιδραστικοί, τὴν ἐπιρρόην του φοβούμενοι, ἠθέλησαν νὰ τὸν δολοφονήσωσι, καὶ εἰσερχόμενόν ποτε εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, τῷ κατέφερον ὀπισθεν ἐπὶ τὸ μετὰφρενον βαθεῖαν πληγὴν.

Ὁ Βασιλεὺς ὅμως τῆς Βαυαρίας εὐγενῇ φρονῶν, τὸν ἐνεκολπώθη ἔκτοτε, καὶ τὸν εἶχεν ἐν μεγάλῃ τιμῇ. Οὗτος ἦν τὸ πρῶτιστον ἐγκόσμημα τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Μονάχου, ἔχων πλὴν τῆς φιλολογικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς αὐτοῦ εἰδικότητος, καὶ πολλὴν ἄλλων γνώσεων ποικιλίαν, μεγάλην ὀξύτητα πνεύματος καὶ διαφόρους γλώσσας καλῶς ὁμιλῶν καὶ γράφων. Εἰς τῶν ἐξοχωτέρων Ἑλληνιστῶν καὶ ἀρχαιοδιφῶν, ὥστε καὶ τῆς Γλυπτοθήκης ἡ ἰδρυσις καὶ τὸ ὄνομα εἰς τὴν πρωτοβουλίαν αὐτοῦ ὠφείλετο, ἀπὸ τῶν ἔργων τῶν Ἑλλήνων μετέφερε τὴν ἀγάπην του εἰς τοὺς παραγαγόντας αὐτά, καὶ ἀπὸ τῶν προπατόρων εἰς τοὺς ἀπογόνους καὶ ἦν ὁ ἐνθερμότερος τῶν φιλελλήνων ἐν Εὐρώπῃ, πλὴν ἴσως αὐτοῦ τοῦ Βασιλέως ὃν ἀπερρίπτει, καὶ ὅστις διὰ τοῦτο ἔτι μᾶλλον τὸν ἠγάπα καὶ ἐξετίμα. Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἡμετέρας ἐπαναστάσεως, ἑταιρία φιλελληνικὴ ἐν Μονάχῳ περὶ τὸν Θεῖρσιον ὀργάνιζε φάλαγγα στρατιωτικὴν, ἵνα πέμψῃ αὐτὴν εἰς βοήθειαν τῶν ἀγωνιζομένων, καὶ εἰς τὰ ἔγγραφα τοῦ Θεῖρσιου εἶδον αὐτῆς τὰ διπλώματα· ἀλλ' ἡ Αὐστρία ἐματαίωσε τὴν ἐπιχείρησιν, ἀπαγορεύσασα τὴν διόδον τῶν ἐπικούρων διὰ τῆς ἐπικρατείας της. Ὁ δὲ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας ἔπεμπεν ἔκτοτε ἐκ τῆς ἰδιαιτέρας του περιουσίας, ὑπὸ τὸ ὄνομα Κόμητος Βιττελσβάχου, τακτικὸν ἐτήσιον βοήθημα εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ δὲ σύζυγος τοῦ Θεῖρσιου ἦν θυγάτηρ τοῦ καθηγητοῦ Jacobi, γυνὴ πεπαιδευμένη καὶ αὐτὴ καὶ ὀξύνους, ἀλλὰ μοὶ ἐφαίνετο ἐλαττωμένη κατὰ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός της, οὐδ' ἔχουσα τὴν ἀκακίαν ἐκείνου, ὥστε ἐσκεπτόμην ἐνίοτε κατ' ἐμαυτόν, ἴσως ἀδικῶν αὐτήν, ὅτι ἂν δὲν ἦν εὐπρεπῶς καὶ θρησκευτικῶς ἀνατεθραμμένη, θ' ἀνεπόλει πως τὴν Ξανθίππην παρὰ τῷ Σωκράτει.

Τέκνα δ' εἶχον τὸν δεκαετῆ τότε χωλὸν Ἑρρῆκον, ὅστις ἔκτοτε ἐγένεν ἐπίσημος θεολόγος, τὸν ἐνναετῆ Ξανθὸν καὶ οὐλότριχα Κά-

ρον, διαπρέψαντα εἶτα ὡς καθηγητὴν ἐν τῇ Ἰατρικῇ Σχολῇ τῆς Λειψίας, τὸν ἐξαετῇ Λουδοβίκον, εἰς τὴν ζωγραφικὴν ἐπιδοθέντα, καὶ οὐ ἔργα κοσμοῦσι τὴν ἐν Ἀθήναις Ῥωσικὴν ἐκκλησίαν τοῦ Νικοδήμου· καὶ προσέτι δύο θυγάτρια, βρέφη, ὑπὸ νέαν Γερμανίδα παιδαγωγόν.

Ὁ Θείρσιος μὲ ὑπεδέχθη φιλοφρόνως, καὶ ὁδηγήσας με εἰς τὸν καπὸν του, μὲ παρουσίασεν εἰς τὴν ἐκεῖ καθημένην σύζυγόν του, ἣς ἐφίλησα τὴν χεῖρα, ἀγνοῶν ὅτι τὸ Ῥωσικὸν τοῦτο ἔθιμον δὲν ἐπεκράτει καὶ ἐν Γερμανίᾳ. Ὅτε δὲ μακρυνθεὶς ὁ Θείρσιος μὲ ἀφῆκε μόνον πλησίον τῆς, ἣν μεγάλη ἡ στενοχωρία μου, γαλλιστὶ συνδιαλεγομένου, διότι μ' ἐβασάνιζεν ὑπερβολικὴ δειλία καὶ αἰδημοσύνη, ἀσθένεια ἣν ἐπὶ μακρὸν τοῦ βίου μου δὲν ἐδυνάμην νὰ ὑπερνικήσω, καὶ ἥτις μεγάλως μ' ἐβλαπτε. Πολλὴν δὲ ἡσθάνθη ἀνακούφισιν ὅτε μετὰ τινά καιρόν, ἐπανελθὼν ὁ σύζυγός τῆς, τὴν ἠρώτησε Γερμανιστὶ πῶς τῇ ἐβόνην, καὶ, καθ' ὅσον ἐνόησα, ἡ ἀπάντησις ἦτον ἐπιδοκιμαστική.

Καίτοι προωρισμένον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ στρατιωτικὸν σχολεῖον, ὁ Θείρσιος, μέχρις οὗ τοῦτο κανονισθῇ, μὲ παρέλαβεν ἐν τούτοις παρ' ἑαυτῷ καὶ μὲ κατώκισεν εἰς τὸν ἄνω δόμον τῆς οἰκίας του παρὰ τῇ πλουσιωτάτῃ βιβλιοθήκῃ του. Κατ' ἀρχὰς δὲ μοὶ ἔδωκε τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Κάντε κατὰ Κούμαν, Ἑλληνιστί, παραγγείλας μοι νὰ συντάττω γαλλιστὶ καὶ τῷ ὑποβάλλω περίληψιν αὐτῆς, καὶ ὑπὲρ πᾶσάν μου ἐλπίδα ἐκηρύχθη εὐχαριστημένος ἐκ τῆς ἐργασίας μου. Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον ἦλθεν ἡ συγκατάθεσις τῶν γονέων μου ἵνα ἐπιδοθῶ εἰς τὸ στρατιωτικόν, ἤρχισα μελετῶν μαθηματικὰ κατ' ἑμαυτόν, ἀλλὰ λίαν ἀτάκτως, καὶ μικρὸν ὠφελοῦμενος. Ἐκινδύνευσά δὲ νὰ κατατρίψω πολύτιμον χρόνον καὶ εἰς μετάφρασιν δὲν ἤξεύρω πλέον τίνος τραγωδίας τοῦ Βολταίρου, ἀλλ' εὐτυχῶς ἀπέσχον ἀμέσως τῆς ματαιοπονίας.

Μετ' ὀλίγον ὁ Θείρσιος ἀνεχώρησεν ἐπὶ τινὰς ἡμέρας, καὶ μοὶ ἀφῆκε τὴν κλεῖδα τῆς βιβλιοθήκης του. Ἀμέσως δ' ἐγκατέστην εἰς αὐτὴν μετ' ἀπεριγράπτου ἀγαλλιάσεως, καὶ ἐνετρύφω εἰς τοὺς

θησαυρούς οὓς εἶχον ἤδη ὅλους εἰς τὴν διάθεσίν μου. Κατ' ἀρχὰς ἀνεγίνωσκον συγκεχυμένως καὶ ἄνευ τάξεως, διότι ἤθελον ὅλα νὰ τ' ἀναγνώσω. Ἀλλὰ τέλος ἔλαβον τὸν Πίνδαρον, καὶ ἀνέγνων αὐτὸν εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ Βοκαχίου, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ ἐνδεκα ἄλλων ἐκδόσεων ἃς εὗρον παρ' αὐτῷ.

Κατὰ δὲ τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως ἐπαιζον εἰς τὸν κῆπον μετὰ τῶν παιδίων, ὑφ' ὧν πολὺ ἠγαπώμην, καὶ τὸ ἑσπέρας εἰς τὸ γεῦμα εἶχον συνήθως μακρὰς συζητήσεις μετὰ τοῦ ἐπανελθόντος Θειρσίου, ὅστις ἐπροσπάθει νὰ πραύνη τὸν μέγαν ἐνθουσιασμόν μου πρὸς τοὺς κλασικοὺς ποιητὰς τῆς Γαλλίας, τοὺς μόνους οὓς ἐγνώριζον, λέγων μοι ὅτι τὰ ἄριστα τεμάρια τῆς «Φαίδρας» τοῦ Ῥακίνα ἦσαν ἀσθενεῖς μόνον ἀπηχήσεις τῆς Μούσης τοῦ Εὐριπίδου. Μεγάλῃ δὲ καὶ ἀτοπωτάτῃ ἦν ἡ τόλμη μεθ' ἧς ἠξίου ν' ἀντιτάττω τὰς παιδαριώδεις ιδέας μου πρὸς τὰς τοῦ σοφοῦ ἀνδρός, ἃς ἔπρεπεν ὡς μαθήματα μᾶλλον νὰ δέχωμαι μετὰ σεβασμοῦ. Ἀλλ' ὁ Θείρσιος ἦν τόσο ἀφελὴς καὶ τόσο ἀγαθός, ὥστε ἀντὶ νὰ μοὶ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν πῆν, παρέτεινε τὰς ἀμφισβητήσεις, ἵνα μοὶ διδάσκη νὰ σκέπτομαι, μέχρις ἐπέκεινα τῆς δεκάτης ὥρας. Ἀλλοτε δέ, μετὰ τὸ τέλος τοῦ δείπνου, πλήρης εὐθυμίας, ἤρχετο πολλάκις πρὸς τὴν γυναῖκά του, ἐλάμβανε τοὺς δύο βραχίονάς της περὶ τὸν τράχηλον, τὴν ἐφορτώνετο εἰς τοὺς ὤμους, μοὶ ἠῤυχετο καλὴν νύκτα, καὶ γελῶν ἀπῆρχετο. Τὰς δ' ἐορτὰς μὲ συμπαρελάμβανεν ἡ Κυρία Θειρσίου μετὰ τῶν παιδίων εἰς ἀπεράντους περιπάτους, εἰς οὓς μόνον Γερμανίδων πόδες ἐδύναντο ν' ἀντέχωσιν, οἵτινες ὅμως ἦσαν οὐχ ἡττον ἀρίστη ἄσκησις δι' ἐμέ.

Οὕτω διέτριβον παρὰ τῷ διασήμεῳ καθηγητῇ μέχρις οὗ ἔλθῃ ὁ καιρὸς τῆς κατατάξεώς μου εἰς τὴν στρατιωτικὴν σχολήν, ἐπιμελῶς ἀλλ' ἀτάκτως σπουδάζων, ὅπως δῆποτε ὁ ὠφελούμενος ἐκ τῆς περιεχούσης με ἀτμοσφαίρας, καὶ συνηθίζων ἂν ὄχι νὰ ὁμιλῶ, τοῦλάχιστον νὰ ἐννοῶ ὅπως οὖν τὴν Γερμανικὴν. Τότε, ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν μοὶ ἐμηνύθη ὅτι γνώριμοί μου τινὲς Κυρίαί μὲ περιέμενον εἰς ἓν τῶν πρωτίστων ξενοδοχείων τῆς πόλεως. Καὶ ἠγνόουν μὲν

τῆς ἡσάν, ἀλλὰ λαβὼν τὴν ἄδειαν τοῦ Κου Θεϊρσίου, ἔσπευσα
 παροθύμως, καὶ πόσον ἄφραστος ὑπῆρξεν ἡ ἀγαλλίασίς μου ὅτε εὗ-
 ρον τὴν ἀγαπητὴν μου θείαν, Κυρίαν Γκίκα, συνοδοιποροῦσαν μετὰ
 γαίας καὶ πλουσίας τινὸς συγγενοῦς της, τῆς Κυρίας Μαρούτση !
 Δέβη δ' ἐπίτηδες διὰ Μονάχου, ἵνα μὲ ἰδῇ, καὶ διέμεινεν δύο ἡ-
 τεῖς ἡμέρας, καθ' ἃς διαρκῶς ἔμενον πλησίον της, καὶ τὰ πλεῖστα
 ἀκροθέατα τοῦ Μονάχου εἶδον ἐν συνοδείᾳ της.

Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα, ἐν ᾧ ἡμέραν τινὰ ἐκαθήμεθα εἰς τὸν
 κῆπον μετὰ τὸ πρόγευμα, μοὶ ἐνεχειρίσθη γραμματίον Ἑλληνιστὶ
 γεγραμμένον, ἀλλ' ἀνυπόγραφον, προσκαλοῦν με αὐθις εἰς ἐν τῶν
 ἀρίστων ξενοδοχείων τῆς πόλεως. Ὅτε δὲ καὶ ἐκεῖ μετέβην, εὗρον
 πέντε ξένους, οἵτινες μὲ ἡρώτων Ἑλληνιστὶ ἂν δὲν γνωρίζω τινὰ
 των. Ἐπὶ πολὺ τοὺς ἐθεώρησα, χωρὶς οὐδενὸς τὴν φυσιογνωμίαν
 νὰ ἐνθυμηθῶ· ἀλλὰ τέλος ἀνέκραξα «Ὁ βεηζαδὲ Σκαρλάτος ! »
 καὶ ἐρρίφθην εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ἐνός, ὅστις ἦν τῷ ὄντι εἰς τῶν
 κειωτέρων υἱῶν τοῦ Αὐθέντου Σούτσαν, ὁ ποτὲ ἰσάδελφος καὶ συμ-
 μαθητὴς μου. Οἱ δ' ἄλλοι ἦσαν ὁ Δινέας Γαλέσκος, προὔχων τῆς
 Βλαχίας καὶ πρώην συνεργάτης καὶ φίλος τοῦ πατρός μου. Ἔμαθα
 δὲ παρὰ τοῦ Σκαρλάτου ὅτι ὁ Κ. Γαλέσκος, προτιθέμενος νὰ φέρῃ
 τοὺς υἱοὺς τοῦ εἰς Ἑλβετίαν ἵνα σπουδάσωσιν, ἐπρόσφερεν εἰς τὴν
 τότε πενομένην οἰκογένειάν του νὰ συμπαραλάβῃ καὶ αὐτὸν εἰς τὴν
 ὁδοιπορίαν, ἵνα καὶ ἰδῇ μέρος τῆς Εὐρώπης, καὶ ἐπιστρέφων νὰ τὸν
 ἐπαναφέρῃ εἰς Στεφανούπολιν.

Ἄλλ' ἐγὼ ἐξανέστην κατὰ τῆς ἰδέας τοῦ νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ τῷ
 εἶπον ὅτι πρέπει νὰ μείνῃ εἰς Μόναχον. Τῷ ὄντι δ' ἅμα ἐπιστρέ-
 ψας εἰς τὴν οἰκίαν, διηγήθην εἰς τὸν Θεϊρσιον ὅτι εἰς τῶν καλε-
 σάντων με ἦν ὁ υἱὸς τοῦ τελευταίου Αὐθέντου τῆς Δακίας, καὶ τῷ
 ὡμολόγησα ὅτι εἰς αὐτὸν πολὺ μᾶλλον παρὰ εἰς ἐμὲ ἦν εὖλογον
 νὰ δαψιλευθῇ ἡ βασιλικὴ εὐεργεσία τῆς ὑποτροφίας, καθ' ὅσον ὁ
 πατὴρ αὐτοῦ κατεῖχε θέσιν πολὺ ἐπιφανεστέραν τοῦ ἐδικοῦ μου,
 τότε δ' ἡ οἰκογένεια αὐτοῦ διετέλει εἰς τὴν ἐσχάτην ἀπορίαν, ἐν
 ᾧ ἡ ἐδική μου, καίτοι ἐπίσης πρὸς στενοχωρίας παλαίουςα, ἐδύ-

νατο ὅμως νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν δαπάνην τῆς ἐκπαιδεύσεώς μου, ἅφ' οὗ μὲ ἐπεμψε δι' αὐτήν. Τῷ προσέθηκα δὲ ὅτι ἐκεῖνος ἦτο πολὺ μᾶλλον ἐμοῦ προκεχωρημένος εἰς τὰς σπουδὰς του, καὶ τὸν παρεκάλεσα φέρων ταῦτα εἰς γνῶσιν τοῦ Βασιλέως νὰ προτείνῃ τὴν ἀντ' ἐμοῦ ἀντικατάστασιν τοῦ Σκαρλάτου Σούτσου εἰς τὴν ὑπότροφίαν. Ὁ Θεῖρσιος μοὶ ἐφάνη ἀκούσας τοὺς λόγους μου μετ' ἐκπλήξεως. Ἀλλὰ μετὰ πολὺ μεγαλειτέρας τὸν εἶδον ἐγὼ νὰ μ' ἐναγκαλισθῇ αἰφνιδίως, καὶ δάκρυ νὰ βρέξῃ τὰ βλέφαρά του. «Θὰ δοκιμάσω», μοὶ εἶπε, καὶ αὐθωρεὶ ἐπορεύθη εἰς τὰ ἀνάκτορα, νὰ ζητήσῃ ἀκρόασιν, ἥτις καὶ τῷ ἐχορηγήθη ἀμέσως διὰ τὴν ἐπαύριον, διότι ὁ Θεῖρσιος ἰδιαιτέρως ἠύνοεῖτο ὑπὸ τοῦ μεγαλόφρονος Βασιλέως. Ἐγὼ δὲ τὴν νύκτα ἐκείνην ἐσκεπτόμην κατ' ἐμαυτὸν ὅτι εἰ γονεῖς μου θὰ δυσαρεστηθῶσιν ἴσως διότι ἀπέκρουσα τὴν γενομένην ἡμῖν χάριν, ἥτις καὶ τοσούτο τοῦς διηυκόλυνεν εἰς τὴν δυσχερῆ αὐτῶν θέσιν· ἅφ' ἐτέρου ὅμως μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ἐξετέλεσα καθήκον, καὶ ἤμην ἀνυπόμονος νὰ ἴδω τὴν ἐκδοσιν.

Τῇ ἐπαύριον ἀπὸ πρωίας μετέβην πάλιν εἰς τὸ ξενοδοχεῖον, χωρὶς οὐδὲν νὰ εἰπῶ περὶ τῶν ἐνεργειῶν μου. Ὅτε δ' ἐπέστρεψα οἶκαδε, ὁ Θεῖρσιος εἶχεν ἐπανέλθει ἀπὸ τῶν Ἀνακτόρων, καὶ ἅμα μὲ εἶδε, μ' ἐνέκλεισεν εἰς τὰς ἀγκάλας του, μὲ ἡσπάσθη καὶ μοὶ εἶπε· «Χαῖρε, ἡ ἐπιθυμία σου ἐξετελέσθη». — «Ὁ Βασιλεὺς λοιπὸν δέχεται τὸν Σοῦτσον ἀντ' ἐμοῦ;» εἶπον ἀνασκιρτήσας. — «Ὁχι», ἀπεκρίθη. «Ὁ Βασιλεὺς δέχεται καὶ τὸν Σοῦτσον καὶ σέ». Περὶ σσότερον δὲν ἠθέλησα ν' ἀκούσω, καὶ ζητήσας τὴν ἄδειαν, ἐπέστρεψα τρέχων εἰς τὸ ξενοδοχεῖον, καὶ ἀνήγγειλα εἰς τὸν ποτὲ συμμαθητήν μου, μὴ δυνάμενον νὰ μὲ πιστεύσῃ, ὅτι δὲν θ' ἀπέλθῃ εἰς Ἑλβετίαν, ὅτι θὰ μείνῃ εἰς Μόναχον, ὅτι εἶναι τοῦ Βασιλέως ὑπότροφος!

Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἡ στρατιωτικὴ σχολὴ εἶχε διακοπὰς· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ τότε ὁ Βασιλεὺς μετεβίβαζε τὸ Βαυαρικὸν πανεπιστήμιον ἀπὸ τῆς Λανδεχούτης εἰς Μόναχον, καὶ ἐνίδρυεν αὐτὸ εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως, εἰς τὴν ἀπέραντον οἰκοδομήν,

ἤεις, ἄλλοτε μοναστήριον, ἐχρησίμευε πρὸ ἐτῶν ἤδη εἰς σχολὴν στρατιωτικὴν. Τούτου ἕνεκα νέον διεσκευάζετο κατάστημα διὰ ταύτην, μέγα καὶ εὐρύχωρον, οὐ μακρὰν τῆς οἰκίας τοῦ Θειρσίου. Ἡ διασκευὴ ὅμως αὕτη ἀπῆτει καιρόν, δι' ὃ αἱ διακοπαὶ τοῦ ἔτους ἐκείνου ἐπρόκειτο νὰ διαρκέσωσι δι' ὅλου τοῦ θέρους. Ἐπὶ τοσοῦτον ὅμως χρόνον δὲν ἐδυνάμην νὰ παρατείνω τὴν διαμονήν μου παρὰ τῷ Κ. Θειρσίῳ, πρῶτον διότι, ἀφ' ὅτου ἀπεφασίσθη ἡ εἰσέλευσίς μου εἰς τὸ στρατιωτικὸν σχολεῖον, ὁ ἄνω δόμος τῆς οἰκίας, εἰς ὃν κατώκουν, εἶχεν ἐνοικιασθῇ εἰς ἄλλον, τὸν καθηγητὴν τῆς ἀρχαιολογίας Schorn, καὶ δεύτερον διότι, μείναντος τοῦ Σκαρλάτου Σούτσου ἐν Μονάχῳ ὡς σπουδαστοῦ μου, ἦν καὶ ἐπιθυμία μου καὶ ἀνάγκη νὰ συγκατοικήσωμεν.

Πρὸς τοῦτο λοιπόν, ἐπιμελεία αὐτοῦ τοῦ Κ. Θειρσίου, ἐμισθώσαμεν μέγα ὠμάτιον ἀπέναντι τῆς οἰκίας του, παρὰ τῷ Κυρίῳ Σουβέρτ (Schubert), ἀξιωματικῷ ἀποστράτῳ, καὶ ἡμεῖθα ὁμοτράπεζοι μετ' αὐτοῦ καὶ τῆς γυναίκας του, ἥτις, πολὺ νεώτερά του, ἦν εὐειδής, ζωηροτάτη, καὶ μοὶ ἐφαίνετο καὶ πῶς φιλάρεσκος, καὶ πολυμήχανος μᾶλλον.

Ἐνταῦθα ἐλάβομεν ἀπὸ κοινοῦ διδάσκαλον τῆς Γερμανικῆς τὸν Κ. Kramer, πρῶτην μαθητὴν καὶ αὐτὸν τῆς στρατιωτικῆς σχολῆς, καὶ συνεμελετῶμεν καὶ ἱστορίαν καὶ γεωγραφίαν, καὶ τ' ἄλλα στοιχειώδη μαθήματα ὅσα ἀπῆτουν αἱ εἰσιτήριοι ἐξετάσεις. Ἄλλ' ὥς πρὸς τοῦτο ὑπῆρχε σπουδαιότητα τις δυσκολία, ὅτι κυριωτάτη βᾶσις τῶν σπουδῶν ἐν τῇ στρατιωτικῇ σχολῇ ἦσαν τὰ μαθηματικά, ὃ δὲ Σ. Σούτσος ἦτον τῶν μαθηματικῶν ἐντελῶς ἀδαής, καὶ θὰ ἔπρεπεν ἐπομένως νὰ ταχθῇ εἰς τάξιν πολὺ κατωτέραν ἐμοῦ, καίτοι ὢν πολὺ πρεσβύτερος. Μὴ στέργων εἰς τοῦτο, ἀπεφάσισα ν' ἀναλάβω ἐγὼ τὴν διδασκαλίαν του· καὶ δανεισθεὶς παρὰ τῆς δημοσίας βιβλιοθήκης δὲν ἐνθυμοῦμαι τί σύστημα στοιχειώδους μαθηματικῆς Γαλλιστὶ γεγραμμένον, μόνον ἔν' ἀκολουθῶ τὴν ἀλληλουχίαν τῶν ἀναπτύξεων, ἤρχισα τὴν διδασκαλίαν διὰ ζώσης, προσπαθῶν καταληπτὰ νὰ τῷ καθιστῶ τὰ ἀναγκαιότερα

τῶν θεωρημάτων, καὶ μετὰ ταῦτα ἐνήσκουν αὐτὸν δι' ὅλης τῆς ἡμέρας εἰς ἐφαρμογὴν αὐτῶν. Τὸ σπέρμα τῆς διδασκαλίας μου ἔπιπτεν εἰς ἀγαθὸν ἔδαφος, καὶ ἐχωροῦμεν γενναίοις βήμασιν, ὥστε μέχρι τοῦ τέλους τῶν διακοπῶν εἵχομεν διέλθει ἄλγεβραν, γεωμετρίαν καὶ τριγωνομετρίαν, καὶ τόσαι ἦσαν αἱ δυνάμεις τοῦ μαθητοῦ μου ὅταν εἰσῆλθομεν εἰς τὸ σχολεῖον, ὥστε μαθηταὶ τῆς ἀνωτάτης τάξεως κατέφευγον ἐνίοτε οὐ μόνον εἰς ἐμέ, ἀλλὰ καὶ εἰς ἐκεῖνον τὴν βοήθειάν του ἐπικαλούμενοι εἰς ἐπίλυσιν δυσκόλων προβλημάτων. Ἡ ἑκτακτος αὕτη ἐπιτυχία ἀποδοτέα καὶ εἰς τὴν εὐφροσύνην καὶ εἰς τὴν ἀνένδοτον ἐπιμέλειαν τοῦ Σούτσου, ἀλλὰ δικαίως, νομίζω, κατὰ μέρος καὶ εἰς τὴν μέθοδον τῆς διδασκαλίας μου, μακρύνοντος πάντα τὰ περιττά, εἰς τὰ μάλιστα ὃ' ἀναγκαῖα καὶ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν μετὰ πλείστης ἐπιμονῆς ἐνδιατρίβοντος.

Συνοικον ὃ' εἵχομεν ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ, διὰ μιᾶς θύρας ἀφ' ἡμῶν χωριζόμενον, νέον τινὰ Ἑλβετὸν ἐκ Γενεύης, K. Rodieu καλούμενον, εὐμαθέστατον, ἐνδοξοτάτον, καὶ μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας τὴν ἀρχαίαν φιλολογίαν σπουδάζοντα, ἢ μᾶλλον τὰς ἐν αὐτῇ εὐρείας γνώσεις του συμπληροῦντα. Οὗτος ὃ' ἐθεώρησεν ὡς εὖρημα ὅτι ἀπέκτησε συνοίκους Ἑλληνας, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς εὐτύχημα ἦν ὅτι εἵχομεν πρὸ τῆς θύρας ἡμῶν τοιοῦτον Ἑλληνιστὴν, καὶ συνανηγινώσκομεν Ἑλληνας συγγραφεῖς, ιδίως τὸν Πίνδαρον. Μοὶ συνέβη δὲ μετὰ τοῦ κ. Rodieu καὶ περίστασις τις ἀξία ἀφηγήσεως. Γνωρίζων αὐτὸν καὶ πρὶν ἢ μεταβῶ εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην, διότι ἦν ἐκ τῶν ἀγαπωμένων ὑπὸ τοῦ Θεοφίλου, καὶ ἐρχομένων εἰς τὰς ἐσπερινὰς αὐτοῦ συναναστροφάς, πολλάκις πολλὰ τῷ διηγούμενῳ περὶ τοῦ κατ' οἶκον παρ' ἡμῖν βίου, καὶ ἐν ἄλλοις συνεχῶς τῷ ὠμίλῳ περὶ τοῦ ἐκτάκτου κάλλους, περὶ τῶν σπανίων ἠθικῶν ἀρετῶν, καὶ περὶ τῆς καλλιιεργείας τοῦ πνεύματος τῆς **δομνίτσας** Ῥαλοῦς, τῆς πρωτοτόκου θυγατρὸς τοῦ Αὐθέντου Ἀλεξάνδρου Σούτσου, καὶ τῷ περιέγραφον τὴν ἀνδρείαν μεθ' ἧς ὑπέμενε τὴν βαθεῖαν κατὰπτωσιν τῆς οἰκογενείας της ἐκ τῆς μεγάλης περιωπῆς τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἰσχύος, καὶ τὴν γλυκύτητα μεθ' ἧς ἐνίσχυε

καὶ παρεμύθει τὴν μητέρα της. Ὁ ἐνθουσιασμός μου βαθμηδὸν ἐπεδόθη καὶ εἰς αὐτόν, ἀλλ' εἰς βαθμὸν ὅστις ἔβαλε πέραν σκοποῦ· ὥστε μίαν ἡμέραν ἐλθὼν πρὸς ἐμέ, μοὶ εἶπεν ὅτι, πλούσιος μὲν δὲν ἔην, ἀλλ' εἶχεν ὅμως μικράν τινα αὐτάρκη περιουσίαν, καὶ τὴν εὐχαιότητα προσέτι καθηγητικῆς θέσεως ἅμα ὥς ἐπέστρεφεν εἰς τὴν πατρίδα του· οἱ δ' συνέλαβε τὴν ιδέαν νὰ μερισθῇ τὴν μετριότητα τῆς τύχης του μετὰ τῆς ἡρωίδος ἐκείνης τῶν περιγραφῶν μου, ἀποσπῶν αὐτὴν ἀπὸ τῆς ἀμνηχάνου θέσεως εἰς ἣν διετέλει. Μοὶ ἔδωκε δὲ καὶ ἐπιστολὴν οἱ ἥς ἔγραφε ζητῶν αὐτὴν εἰς γάμον! Τὸ πρᾶγμα ἀπέβαινε σπουδαῖον, καὶ εἰς οὐκ ὀλίγην μὲ ἐνέβαλλε στενοχωρίαν. Νὰ πέμψω τὴν ἐπιστολὴν μοὶ ἦτον ἀδύνατον, ἀλλ' ἐπίσης δύσκολον ν' ἀναλάβω ἐγὼ ν' ἀρνηθῶ πρὸς τὸν οἱ ἐμοῦ τὴν εὐτυχίαν του περιμένοντα. Ἀγαθῇ τύχῃ κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον ἀκριβῶς τὸν καιρὸν ἔφθασεν ὁ Σ. Σούτσος εἰς Μόναχον, καὶ μὲ ἀπέσπασε μέχρι τινὸς τῆς ἀμνηχανίας· οἷον ἐσπεύσα ν' ἀναγγεῖλω τὴν ἀφίξιν του εἰς τὸν Κ. Rodieu, καὶ νὰ πείσω αὐτόν ὅτι προτιμότερον ἦν νὰ μὴ σταλῇ ἡ ἐπιστολή, ἀλλ' ὁ υἱὸς νὰ γράψῃ πρῶτον πρὸς τὴν μητέρα του, ἵνα ἐξηγήσῃ αὐτῆς καὶ τῆς ἀδελφῆς του τὰς διαθέσεις. Τοῦτο καὶ ἐγένετο· τὴν δὲ περὶ τούτου ἐπιστολὴν ἡμῶν συνετάξαμεν ἀπὸ κοινοῦ ὁ Σ. Σούτσος καὶ ἐγώ, καὶ τὴν ἐπέμψαμεν, ὑποβαλόντες συγχρόνως ὅποια τις ἐνομίζομεν ὅτι ἔπρεπε νὰ δοθῇ ἡ ἀπάντησις. Αὕτη ὅμως δυστυχῶς ἦλθεν ὀλίγον ψυχροτέρα ἀφ' ὅ,τι ἐπεθυμοῦμεν· οἱ δ' καί, διὰ ταύτην τὴν περίστασιν νομίσαντες ὅτι ὁ σκοπὸς ἂν οὐχὶ ἀγιάζῃ, ἀλλὰ καὶ δικαιολογῇ μέχρι τινὸς τὰ μέσα, ἐγενόμεθα ἔνοχοι μικρᾶς πλαστογραφίας, μετελλάξαμεν καὶ προσεθέσαμεν τινὰς λέξεις εἰς τὴν ἐπιστολὴν, καὶ οὕτως ἀνέγνωμεν αὐτὴν εἰς τὸν ἰδανικὸν ἐραστήν, λέγουσαν περίπου ὅτι ἡ πρότασις τοῦ πεπαιδευμένου Κ. Rodieu συνεκίνησε μὲν τὴν οἰκογένειαν καὶ τιμᾷ αὐτήν, ἀλλ' ὅτι ἡ νέα Κ^α Σούτσου κατ' οὐδένα τρόπον συγκατατίθεται ν' ἀφήσῃ τὴν μητέρα της καὶ νὰ μακρυνθῇ ἀπ' αὐτῆς. Ἄλλως τε τοῦτο ἦν καὶ κατὰ γράμμα ἀληθές· οἱ δ' καὶ μετὰ τινα χρόνον ἐδέχθη νὰ νυμφευθῇ τραπεζί-

την, λειπόμενον αὐτῆς κατὰ τὸ γένος καὶ κατὰ τὴν παντοίαν ἀνάπτυξιν, ἀλλ' εἰς κατάστασιν ὄντα, ὡς ἐνομιζέτο, νὰ ἐξαγάγῃ τὴν οἰκογένειαν αὐτῆς ἐκ τῆς δυσχεροῦς θέσεως εἰς ἣν διετέλει. Ἡ εὐγενὴς τῆς ὁμῶς αὕτη θυσία ἀπέβη δυστυχῶς εἰς μάτην, διότι ὁ σύζυγός της μετὰ τινὰ ἔτη ἐπτώχευσεν· ἐκείνη δὲ ἔκτακτον παράδειγμα συζύγου μείνασα μέχρι τέλους, ὡς ἦν παράδειγμα θυγατρὸς, ἀλλ' αἰσθανθεῖσα διὰ τοσοῦτων δοκιμασιῶν ἐν τῇ καρδίᾳ της θρασυθέντα τὰ ἐλατήρια τῆς ζωῆς, ἀπεβίωσε μετ' ὀλίγον ἐν πλήρει καλλονῇ καὶ νεότητι.

Πλὴν δὲ τῶν ἄλλων σπουδῶν ἐξηκολούθουν πάντοτε ἐγκύπτων καὶ εἰς τὴν ποίησιν· ἀλλὰ συνετώτερος ἢ φιλοδοξότερος ἤδη ἄντι νὰ θέλω νὰ ποιῶ ὁ ἴδιος, ἀνεγίνωσκον τῶν ἄλλων τ' ἀριστουργήματα, καὶ ἰδίως τὸν Ducis διὰ μνήμης ἔχων, ἔλαβον καὶ διέτρεχον γαλλικὴν τινὰ μετάφρασιν τοῦ Σαίκεσπείρου, καὶ ἔγραφον τῶν δραμάτων αὐτοῦ περιλήψεις, σημειώσεις καὶ . . . ἐπικρίσεις!

Σχέσιν δ' οὐδεμίαν εἶχον τότε, πλὴν μόνῃς τῆς οἰκίας τοῦ Θεοφίλου, ὅπου λογίους τινὰς ἀπηντῶμεν, ἐν ἄλλοις Κύριόν τινὰ Neumann, οὗ δὲν ἠγάπων τὸν ὑψόκλον χαρακτῆρα, ἐθαύμαζον ὁμῶς τὰς γλωσσολογικὰς γνώσεις, διότι τότε ἰδίως ἠσχολεῖτο περὶ τὴν Κινεζικὴν. Ἐφοιτῶμεν δὲ καὶ εἰς συνταγματάρχου τινὸς Mann καλουμένου, ἔχοντος δύο ὠραίας θυγατέρας, καὶ υἱὸν ὅστις μετὰ ταῦτα ὑπῆρξε συμμαθητὴς ἡμῶν εἰς τὴν στρατιωτικὴν σχολήν.

Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν ἦλθεν εἰς ἐπίσκεψιν ἡμῶν ἄνθρωπός τις ὅστις ἔλεγεν ὅτι ἦν ἐξάδελφός μου, ὅτι καλεῖται Γκίκας, καὶ ὅτι ἦν πρίγκιψ. Ἐπειδὴ δὲ πρίγκιψ Ἕλληνας ἦτο τότε τὶ πρωτάκουστον, ἡ αὐλή τὸν ἐδέχθη φιλοφρονέστατα, καὶ πολὺς ἐγένετο περὶ αὐτοῦ λόγος ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὅτε ὁ καλός, πολλὰ δαπανήσας ξένα καὶ πολλὰ δανεισθεὶς, ἐδραπέτευσεν ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, καὶ τότε ἀπεδείχθη ὅτι οὔτε πρίγκιψ ἦν οὔτε Γκίκας, καί, τὸ εὐτυχέστερον, οὔτε ἐξάδελφός μου.

Στρατιωτικὸν σχολεῖον.

Τέλος δ' ἔφθασεν ἡ ἡμέρα τῆς κατατάξεως εἰς τὸ σῶμα τῶν **Δευτεροτόκων**, (**Cadettencorps**), ὡς ἐκαλεῖτο τὸ στρατιωτικὸν σχολεῖον, διότι, ὅτε καὶ συνέστη, κατὰ τὸ ἀριστοκρατικὸν καὶ τιμοκρατικὸν δίκαιον τῆς Γερμανίας, οἱ μὲν πρωτότοκοι τῶν οἰκογενειῶν ἦσαν οἱ κληρονόμοι τῶν πατρικῶν τίτλων καὶ τῆς πατρικῆς ἀκινήτου οὐσίας, οἱ δὲ δευτερότοκοι κατετάσσοντο εἰς τὸν στρατόν, ἵνα ἐκεῖ εὕρωσιν εἰς τὴν δοξάν ἢ τὸν θάνατον ἀντάλλαγμα τῶν ἀπολαύσεων τοῦ βίου, ὧν ἐγεννῶντο ἀπόκληροι.

Διηρεῖτο δὲ τὸ σχολεῖον εἰς ὅσα τμήματα, τὸ τῶν Μαθητῶν (**Eleven**), περιέχον τέσσαρας τάξεις, διηκείας ἐνὸς ἔτους ἐκάστην, διὰ τὰ προκαταρκτικὰ μαθήματα, προστιθέμενα τὴν γνῶσιν μόνον τῶν ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις διδασκασμένων, καὶ εἰς τὸ τῶν **Δευτεροτόκων** (**Cadetten**), **Εὐελπίδων**, ὡς λέγομεν ἡμεῖς, ἐπίσης ἐκ τεσσάρων τάξεων μονοετῶν συγκείμενον, ἐν αἷς ἐδιδάσκοντο μάλιστα τὰ μαθηματικὰ καὶ αἱ στρατιωτικαὶ ἐπιστῆμαι. Πλὴν τούτου δὲ διηρεῖτο ἡ ὅλη σχολὴ καὶ εἰς δέκα μοίρας (**brigades**), ὧν ἐκάστη συγκειμένη ἐκ μαθητῶν τῶν διαφόρων τάξεων ἀμφοτέρων τῶν τμημάτων, ὑπέκειτο εἰς ἴδιον ἀξιωματικόν, ἐκ τοῦ στρατοῦ λαμβανόμενον ἀνθυπολοχαγόν ἢ ὑπολοχαγόν. Πᾶσα δ' ἡ σχολὴ διωκεῖτο τότε ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ **Tausch**, ὅστις ἐπὶ τῶν Γαλλικῶν πολέμων εἶχε κερδίσει τὰς ἐπωμίδας του, ὀρμηθεὶς ἀπὸ ἀπλοῦ στρατιώτου.

Πρὸς ὀρισμὸν λοιπὸν τῆς τάξεως, εἰς ἣν ἐμέλλομεν νὰ καταταχθῶμεν, προαπητοῦντο ἐξετάσεις γραπταί, εἰς ἃς ὑπεβλήθημεν ἐπὶ τρεῖς, νομίζω, ἡμέρας μετὰ πολλῶν Γερμανοπαίδων, ὡς ἡμεῖς κατὰ πρῶτον εἰς τὸ σχολεῖον εἰσερχομένων. Καὶ εἰς μὲν τὰ μαθηματικὰ προβλήματα, ἅτινα καὶ δύσκολα δὲν ἦσαν, εἰς μόνην περιοριζόμενα

τὴν ἀριθμητικὴν, καθ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι ἀπταιστως ἀπηντήσαμεν. Διὰ δὲ τὰ λοιπὰ ὅλα ἐπετράπη εἰς ἡμᾶς κατ' ἐξαίρεσιν νὰ γράψωμεν Γαλλιστὶ τὰς ἀπαντήσεις. Ἐφ' ἐνὸς δὲ προβλήματος τῆς μαθηματικῆς Γεωγραφίας, παρασυρθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου, καὶ πᾶν ὅριον ὑπερβάς, ἔγραψα ὁλόκληρον σχεδὸν πραγματείαν, ἣν καὶ ἔδωσα πολὺ μετὰ πάντας τοὺς λοιποὺς ἐξεταζομένους, ἀναγκασθέντας μετὰ δυσαρесκείας βεβαίως, νὰ περιμείνωσι τὸ τέλος τῆς συγγραφῆς μου.

Ἄλλ' οὔτε τοῦτο, οὔτε τὰ λοιπὰ ἴσχυσαν νὰ μᾶς κατατάξωσιν ἀνωτέρω τῆς τετάρτης (τῆς ἀνωτέρας) τάξεως τοῦ προκαταρκτικοῦ, συγκειμένη ἐκ παιδίων, ὧν οὐδὲν ἐθεωροῦμεν, ὡς πρὸς πάσας τὰς γνώσεις, ἄξιον νὰ λύσῃ τοὺς ἱμάντας τῶν ὑποδημάτων ἡμῶν (οἷότι, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, τὰ ὑποδήματα ἃ ἐφέρομεν ἐν τῇ σχολῇ ἐδένοντο δι' ἱμάντων). Ἀλλὰ τὰ Γερμανικὰ ἦσαν ἡ πέτρα τοῦ σκανδάλου, καὶ ὡς πρὸς αὐτὰ ἡμεῖς πάντων τῶν μικρῶν ἡμῶν συμμαθητῶν κατώτεροι καὶ ἀνάξιοι. Τοῦτου ἐνεκα καὶ μᾶς ἐδόθη ἐπὶ τινὰ χρόνον ἰδιαιτέρος τῶν Γερμανικῶν διδάσκαλος. Εἰς μοίρας δὲ κατετάχθημεν ὁ μὲν Σακρλάτος Σοῦτσος τὴν Γ' ὑπ' ἀριθ. 110, ἐγὼ δὲ τὴν Δ' ὑπ' ἀριθ. 58.

Προϋργαίτατον λοιπὸν θεωρήσαντες νὰ ἐγκύψωμεν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Γερμανικῆς, καὶ ἀφορμὴν ἔχοντες αὐτὴν καὶ μόνην νὰ ὁμιλῶμεν μετὰ τῶν συμμαθητῶν καὶ συνοίκων ἡμῶν, ἐντὸς ὀλίγου τὴν ἐξεμάθομεν ἱκανῶς ὥστε νὰ μὴ κωλυώμεθα εἰς τὴν κατάληψιν τῶν λοιπῶν μαθημάτων. Τότε δὲ πρῶτον εἶδομεν μετὰ λύπης πόσον ταῦτα ἦσαν κατώτερα τῶν ἡμετέρων δυνάμεων, καὶ ὅτι ἐματαιοπονοῦμεν εἰς αὐτὰ ἀσχολούμενοι· δι' ὃ καὶ ἀντ' αὐτῶν ἤρχισαμεν μελετῶντες κατ' ἰδίαν τὰ μαθήματα τῆς πέμπτης τάξεως (τῆς κατωτέρας τοῦ ἄνω διαμερίσματος) μετὰ μεγίστης ὑπομονῆς, τὰς ὥρας τῆς διασκεδάσεως καὶ τῶν περιπάτων εἰς τὴν περιπατητικὴν ταύτην σπουδὴν ἀφιερῶντες, καὶ ὅτε μὲν τὰ τετράδια τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως ἐκείνης δανειζόμενοι, ὅτε δὲ εἰς τὰς συνδιαλέξεις τῶν ὥρων τῆς ἀνέσεως τὰς ἐπιλύσεις ζητοῦντες τῶν ἡμετέρων ἀποριῶν.

"Ότε δ' ἐπῆλθον αἱ ὀλιγοήμεροι διακοπαὶ τοῦ Πάσχα (1826),
 μὲν λοιποὶ μαθηταὶ ἀπῆλθον σχεδὸν πάντες εἰς τὰς οἰκίας των·
 ἡμεῖς δὲ οἰκίας μὴ ἔχοντες, ἐμείναμεν εἰς τὸ κατὰσθημα, ἐπιτεί-
 νοντες τὰς μελέτας· καὶ ἅπαξ μόνον ἐξήλθομεν εἰς τοῦ Κ. Θειρ-
 σίου, ἅπαξ δ' εἰς τῆς Κας Σουβέρτ, παρ' ἧ, κατὰ σύστασιν τοῦ
 Θειρσίου, μᾶς εἶχε δοθῇ ἐξαιρετικῶς ἡ ἄδεια νὰ μεταβχίνωμεν τὰς
 κυριακάς, ἐν ᾧ μόνον πρὸς τοὺς γονεῖς ἐπετρέπετο εἰς τοὺς εὐέλπι-
 δας ν' ἀπέρχωνται, οὐδέποτε φαινόμενοι εἰς τὰς ὁδοὺς ἄνευ συνοδίας
 καὶ τὸ ἑσπέρας εἰς τὸ σχολεῖον πάλιν ὑπὸ τῶν γονέων προσωπικῶς
 ἐπαναφερόμενοι. Ἰνα δὲ κατὰ τὰς κυριακάς ἐστιώμεθα παρὰ τῇ
 Κας Σουβέρτ, τῇ ἀφήκαμεν πᾶν τὸ χρηματικὸν ὅσον εἶχομεν ὅτε
 εἰσῆλθομεν εἰς τὸ σχολεῖον, διότι ἐκεῖ αὐστηρότατα ἐτιμωρεῖτο ἡ
 εὐρεσις καὶ ἐνὸς μόνον λεπτοῦ παρὰ τινι τῶν μαθητῶν.

Ἄλλ' αἱ ἐξοδοὶ ἡμῶν αὗται περιορίζοντο εἰς μόνην τὴν κυρια-
 κήν. Κατὰ δὲ πάντα τὸν λοιπὸν χρόνον τῶν διακοπῶν εἴμεθα ἐν
 τῷ κατὰσθηματι, ὡς ἐν μοναστηρίῳ. Τότε δὲ μοὶ ἐπῆλθε τὸ ληρὸν
 ἰδέα, καί, κατ' ἐμὴν πρωτοβουλίαν ἐπέμψαμεν εἰς τὸν διευθυντὴν
 τῆς σχολῆς ἀναφοράν, ἐν ᾗ ἐλέγομεν ὅτι ἡ διαμονὴ ἡμῶν ἐν τῇ
 τετάρτῃ τάξει ἦν ἀπώλεια χρόνου, ὅτι νομίζομεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἱκα-
 νοὺς νὰ μεταβῶμεν εἰς τὴν πέμπτην, καὶ ὅτι εἴμεθα πρόθυμοι ν'
 ἀποδείξωμεν τοῦτο δι' ἐξετάσεως. Ἡ ἀναφορὰ αὕτη ἔμεινεν ἐπὶ
 τινὰς ἡμέρας ἄνευ ἀπαντήσεως, ὅπερ ἐφαίνετο δικαιολογοῦν τοὺς
 ἐνδοιασμοὺς τοῦ συναδέλφου μου, προσπαθήσαντος κατ' ἀρχὰς νὰ
 μ' ἀποτρέψῃ τοῦ παρατόλμου κινήματος. Ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τῶν
 διακοπῶν μᾶς ἐκάλεσε μίαν ἡμέραν ὁ στρατηγὸς παρ' ἑαυτῷ, καὶ
 ἄνευ ἄλλης ἐξηγήσεως, μᾶς ἐπρότεινεν ἄλγεθρικὰς τινὰς ἐξισώσεις
 εἰς ἐπίλυσιν ἐπὶ μέλανος πίνακος, ὃν εἶχεν ἡτοιμασμένον εἰς τὸ
 ὠματίον του· μετὰ τοῦτο δὲ μᾶς ἀπηύθυνε μετ' αὐστηροῦ μᾶλλον
 ἥθους, καὶ τινὰς ἄλλας ἐρωτήσεις ἐπὶ ἄλλων τινῶν μαθημάτων,
 εἰς ἃς ἀπηντήσαμεν ὅπως ἐδυνήθημεν, καὶ ἔπειτα μᾶς ἀπέπεμψεν.
 Οὐδὲν δὲ πλέον ἠκούσαμεν μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν, ἐπανελθόν-
 των τῶν μαθητῶν, ἤρχιζον πάλιν τὰ μαθήματα· καὶ ἔβλεπον μὲν

ὅτι τὸ τόλμημά μου ἀπέτυχεν, ἀλλ' οὐδόλως μετενόουν δι' αὐτό, διότι ἐφρόνουν ὅτι ὀρθῶς ἐπραξα.

Τὴν δὲ πρωίαν τῆς ἐκ νέου ἐνάρξεως τῶν μαθημάτων, ἡμεθα, ὡς πάντοτε πρὶν ἀρχίσωσιν αἱ λοιπαὶ τῆς ἡμέρας ἐργασίαι, παρατεταγμένοι κατὰ μοίρας ἐν τῇ μεγίστῃ αἰθούσῃ ἐν ᾗ περιέμενεν ἡμᾶς τὸ ἐωθινὸν πρόγευμα. Πρὶν δ' ἢ καθήσωμεν εἰς αὐτό, εἰς τῶν Εὐελπίδων κατὰ σειρὰν ἔλεγε τὸ « Πάτερ Ἡμῶν » καὶ μετὰ ταῦτα ὁ τὴν ἡμερησίαν ἐπιμέλειαν ἐπιτετραμμένος ἀξιωματικὸς ἀνεγίνωσκε τὰς « διαταγὰς τῆς ἡμέρας », ἥτοι τὰς τοῦ στρατηγοῦ, ἃς εἶχε νὰ μᾶς διακοινώσῃ. Αἰφνης μεταξὺ αὐτῶν, σκιρτῶντες ὑπὸ χαρᾶς ἠκούσαμεν ὅτι οἱ μαθηταὶ (Eleven) Σοῦτσος καὶ Ρίζος (οὕτως εἶχον ἐγγραφῇ εἰς τοῦ σχολείου τὸ μητρώον), ἀποδείξαντες δι' ἐξετάσεων ὅτι εἰσὶν ἱκανοὶ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν πέμπτην τάξιν, προβιβάζονται εἰς αὐτήν. Ὁ θαυμασμὸς τῶν συμμαθητῶν ἡμῶν ὑπῆρξε μέγας, διότι ἐντελῶς ἠγνόουν τὸ ἡμέτερον διάβημα, καὶ ὑπερβασμὸς μὲν ἐγένοντο ἐστὶν ὅτε εἰς τὴν σχολὴν, τοιοῦτος ὁμοῦς προβιβασμὸς ἐντὸς τοῦ ἔτους ἦν ἀπαράδειγματιστος.

Ἡμεῖς ὁμοῦς οὐδένα λόγον εἰχόμεν νὰ ὑπερηφανευώμεθα, διότι ὁ προβιβασμὸς οὗτος ἦν ἀπλῆ συνέπεια τῆς ἐνεκα τῆς ἀγνοίας τῆς γλώσσης κατατάξεως εἰς τάξιν πολὺ κατωτέραν τῶν ἡμετέρων δυνάμεων. Καὶ εἰς τὴν πέμπτην μάλιστα τάξιν γνωστὰ εὔρομεν τὰ πλεῖστα τῶν διδασκομένων, καθ' ὅσον πλήν τῶν ἄλλων παιδαγωγικῶν, ἐδιδάσκοντο ἐν αὐτῇ τὰ στοιχειώδη μόνον μαθηματικά, Ἀλγεβρα καὶ Γεωμετρία, εἰς ἃς, μετὰ τόσῃ ἐνδελεχῇ μελέτῃ, ἡμεθα ἤδη πολὺ ἐπέκεινα τῶν ἐνταῦθα παραδιδομένων· τῶν δὲ κυρίως στρατιωτικῶν μαθημάτων, ὧν ἐδεόμεθα, ἀρχὴ ἐγένετο κατὰ πρῶτον ἐν τῇ ἕκτῃ τάξει. Μὴ ἔχοντες ἐπομένως τί νὰ μάθωμεν οὐδ' ἐν ταύτῃ εἰς ἣν προῦβιβάσθημεν, ἐνεκύπτομεν πάλιν κατὰ προτίμησιν εἰς ἰδιαιτέραν μελέτην τῶν ἐν τῇ ἕκτῃ διδασκομένων.

Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἐορτῶν, καθ' ἃς ἐξερχομένων τῶν ἄλλων, ἡμεῖς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐμένομεν ἐν τῇ σχολῇ, καλέσας ἡμᾶς ὁ στρατηγὸς Tausch παρ' ἑαυτῷ, μᾶς ἠρώτησε πῶς ἔχομεν ἐν τῇ πέμ-

πρὸς τῇ τάξει, καὶ ἂν προβιβασθέντες αἰσθανώμεθα ὅτι δυνάμεθα νὰ ἀκολουθήσωμεν τὰ μαθήματα, ἂν ἐν γένει εἴμεθα εὐχαριστημένοι. Συγκεντρώσας τότε πᾶν τὸ θάρρος μου, καὶ ἐννοῶν ὅτι ἐστὶν ἐκείνη στιγμὴ μάχης καιρίας, ἐτόλμησα νὰ τῷ ἀποκριθῶ ὅτι εἴμεθα μὲν λίαν εὐγνώμονες διὰ τὸν προβιβασμόν, καὶ λίαν εὐχαριστημένοι, μίᾳ δὲ ὅτι μᾶς μένει ἔτι εὐχή, ἀλλὰ ταύτην δὲν ἔχομεν τὴν τόλμην νὰ ἐκφράσωμεν. Ἐπειδὴ δέ, ὡς προέβλεπον, ἐπέμεινεν ὁ στρατηγὸς νὰ τῷ εἴπωμεν τί ἐπιθυμοῦμεν, τῷ ὠμολόγησα διστάζων, καὶ μετὰ ταπεινῆς τῆς φωνῆς, ἥτις ἦν ἐκφρασις ἀνυποκρίτου δειλίας, ὅτι ἠϋχόμεθα διὰ νέας ἐξετάσεως ν' ἀποδείξωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ἱκανοὺς, οὐχὶ διὰ τὴν πέμπτην, ἀλλὰ διὰ τὴν ἕκτην τάξιν !

Εἰς τὸ ἀπροσδόκητον τοῦτο ἄκουσμα ἔμεινεν ὡς ἐμβρόντητος ὁ K. Tausch καὶ εἶτα μᾶς ἐπέπληξεν αὐστηρῶς καὶ μᾶς ἐνουθέτησε λέγων, ὅτι παραγνωρίζομεν τὰς δυνάμεις ἡμῶν· μεθ' ὃ ἡμεῖς, κλίναντες τὴν κεφαλὴν, ἐσιγήσαμεν, καὶ ἀπῆλθομεν. Ἐγὼ δὲ μετεμελοῦμένην ἀναλογιζόμενος ὅτι ὑπερεπῆδησα τὰ ὅρια τοῦ πρέποντος. Τὴν ἐπαύριον δὲ εἰς τὴν παράδοσιν τῶν μαθηματικῶν, ὁ καθηγητῆς ἡμῶν K. Φέστνερ, ἀντὶ ἄλλων μαθητῶν ἡμᾶς καλέσας εἰς τὸν πίνακα, μᾶς ἔδωκε προβλήματα οὐχὶ ἐκ τῶν διδαχθέντων ἐν τῇ τάξει, ἀλλ' ἐκ τῶν ἐσχάτων τῆς ἀλγέβρας, καὶ τινὰ γεωμετρικά, καὶ ἐλύσαμεν αὐτὰ μεθ' ἱκανῆς εὐχερείας πρὸς ἐκπληξιν καὶ αὐτοῦ, καὶ τῆς τάξεως πάσης, ἥτις δὲν ἐνόει οὔτε πῶς εἴχομεν τὰς γνώσεις ταύτας, οὔτε τί ἐσήμαινεν ἡ ἐξέτασις. Τὴν ἐπομένην δ' ἡμέραν, ἀποχαιρετίσαντες αὐθις τοὺς συμμαθητὰς ἡμῶν, μετεβαίνομεν εἰς τὴν ἕκτην τάξιν· αἱ δὲ μηνιαίως γινόμεναι ἔγγραφοι ἐξετάσεις (scriptionen καλούμεναι), ἀπεδείκνυσαν ὅτι δὲν ἤμεθα αὐτῆς κατώτεροι.

Ἐνταῦθα λοιπὸν εἴμεθα ἐν τάξει ἐν ἣ ἔχομεν νέον τι καὶ χρήσιμον νὰ μάθωμεν, καὶ ἐν αὐτῇ ἐμείναμεν μέχρι τέλους τοῦ ἔτους, μεταξὺ τῶν ἀρίστων αὐτῆς μαθητῶν καταλογιζόμενοι, διότι ἤμεθα ἴσως πάντων ἐπιμελέστατοι· ὥστε οὐδεμίᾳ ὑπῆρχεν ἀμφι-

βολία ὅτι ἀπ' αὐτῆς ἐμέλλομεν κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐπομένου ἔτους νὰ μεταβῶμεν εἰς τὴν ἐβδόμην.

Ἀλλὰ μεταξὺ παρενέπιπτον διμήνηοι διακοπαί, καθ' ὧς πάντες οἱ λοιποὶ τρόφιμοι τοῦ καταστήματος, οἵκαδε ἀπερχόμενοι, διέτριβον εἰς διασκεδάσεις, πολλὰ λησμονοῦντες ἐξ ὧν εἶχον μάθει, καὶ οὐδὲν νέον μανθάνοντες, ὥστε καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐπιόντος ἔτους συνήθως ἐδαπανᾶτο εἰς ἐπίτομον ἐπανάληψιν τῶν προδεοδιδαγμένων. Ἡμεῖς ὁμως, οἵτινες ἀπερίσπαστοι ἐν τῷ σχολείῳ ἐμένομεν, καὶ ἀνελογιζόμεθα ὅτι ἡ Ἑλλάς ἠγωνίζετο καὶ εἶχεν ἀνάγκην ὅλων τῆς τῶν υἱῶν, ἐγκλημα ἐλογιζόμεθα νὰ σπαταλῶμεν τὸν χρόνον εἰς μάταια, δι' ὃ εἰς σύντονον σπουδὴν κατετρίβομεν πάσας τὰς ὥρας ἡμῶν, καὶ ὁρῶντες τὰ τῆς ἑκτῆς τάξεως, ἐπεδόθημεν εἰς τὰ τῆς ἐβδόμης μαθήματα.

Ἐν τούτοις ὁ στρατηγὸς, γνωρίζων τὴν μόνωσιν ἡμῶν, καὶ μανθάνων παρὰ τῶν ἐπιστατῶν ὅτι διέκομεν σεμνῶς καὶ ἡσυχῶς, εἰς ἀδυσκόπων σπουδὴν ἐπιβεβημένοι, μᾶς ἀπέδωκε τιμὴν ἐξαιρετικήν, ἥς ποτὲ σχεδὸν μάθηται δὲν μετείχον, προσκαλέσας ἡμᾶς, περὶ τὸ τέλος τῶν διακοπῶν, εἰς τὸ γεῦμα τοῦ. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ μᾶς ἠρώτησε πῶς διάγομεν καὶ εἰς τί ἀσχολούμεθα ἐπὶ τῶν διακοπῶν· καὶ ἐγὼ (διότι, εἰ καὶ φύσει δειλότερος, ἤμην ὁμως ὁ εἰς πάσας τὰς ἐπισήμους περιστάσεις αὐθαδέστερος καὶ τὴν πρωτολογίαν λαμβάνων) ἀπεκρίθην ὅτι ἡσχολούμεθα περὶ τὰ μαθήματα τῆς ἐβδόμης, ὅτι τὰ ἐμάθομεν ικανῶς, ὥς ἐνομίζομεν, ὥστε νὰ μὴ ἔχωμεν πλέον ἀνάγκην αὐτῶν· δὲν ἐτολμῶμεν ὁμως νὰ προτείνωμεν περὶ προβιβασμοῦ, εἰ καὶ δὲν ἠρνούμεθα ὅτι εὐτυχεῖς θὰ ᾔμεθα ἂν ἐδυνάμεθα ἐν ὅσῳ ἐνεδέχετο βραχυτέρῳ χρόνῳ νὰ καταστῶμεν χρήσιμοι εἰς τὴν πατρίδα ἡμῶν. Εἰς ταῦτα ὁ στρατηγὸς μᾶς ἀπήντησε διὰ τινων εἰρωνιῶν, καὶ μετὰ τὸ γεῦμα μᾶς συμπαρέλαβεν εἰς τὸν μέγαν καὶ λαμπρὸν κῆπον τοῦ καταστήματος, καὶ καθ' ἅπαν τὸ διάστημα προσηνέχθη προσηνέστατα πρὸς ἡμᾶς χωρὶς ὁμως οὐδὲ μακρόθεν νὰ θίξῃ πλέον τὸ ἀντικείμενον περὶ οὗ εἶχε γίνεαι λόγος ἐπὶ τῆς τραπέζης.

Μετ' ὀλίγον δ' ἐπ' ἀνῆλθον οἱ μαθηταί, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν πρῶτην ἡμέραν τῆς νέας σχολικῆς περιόδου (1826-1827) ἐκλή-
θημεν, ὁ Σ. Σοῦτσος καὶ ἐγώ, παρὰ τῷ στρατηγῷ, ὑπεβλήθημεν,
ὅπως ἀπροσδοκῆτως, ἐνώπιον αὐτοῦ καὶ πάντων τῶν καθηγητῶν τῆς
σχολῆς εἰς αὐστηράν ἐξέτασιν ἐπὶ πάντων τῶν ἐν τῇ ἐβδόμῃ τάξει
δι' ἀσχομένων, καὶ πανηγυρικῶς ἐπροβιβάσθημεν εἰς τὴν ὀγδόην.

Τοῦτο διήγειρεν ἐν τῇ σχολῇ, μεταξὺ τῶν ταπεινότερα φρονούν-
των, δυσμενῆ τινὰ φθόνον· ἀλλ' οἱ χρηστότεροι ἐπεκρότουν ἐξ
ἐναντίας, ἀποδίδοντες εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν τιμὴν τῶν προόδων
ἡμῶν, καὶ εἰς τὴν ἑκτακτον αὐτῆς θέσιν τὴν ἑκτακτον ἡμῶν ἐπι-
μέλειαν.

Οὕτως ἐξ Εὐελπίδων (Cadetten) ἐγενόμεθα, καθ' ὃ τῆς 8ης
τάξεως μαθηταί, σημαιοφόροι (FahnenCadetten), προῖστάμενοι,
οὐκαθήμενοι, προπορευόμενοι τῶν λόγων, καὶ τὸ ἐπαισθητότερον
φρονόμιον δι' ἡμᾶς, ἀνταλλάξαντες τὰς θωρακείας περικεφαλαίας τοῦ
στρατιώτου, ὧν εἰς λόφοι ἦσαν, νυμίζω, πλῆρεις ἄμμου, ἀντὶ τῶν
εὐλαφροτέρων τοῦ ἀξιωματικοῦ, ὧν εὐλαφρὰ ἐπιδούρεις ἐκόσμου τὴν
κορυφήν.

Ἦν δὲ ἡ δίαιτα τῆς σχολῆς οἷα ἐπράπε τοῖς στρατιωτικῶς ἐκ-
παιδευομένοις, ὑγιεινὴ μὲν, ἀλλ' αὐστηρά. Οὐδέποτε οὐδ' ἐπὶ
στιγμὴν εἰς ἡμῶν ἔμενεν ἀνεπιτήρητος. Ἐν ἀπεράντῳ αἰθούρῃ
ἐκοιμώμεθα πάντες, κατὰ μοίρας διηρημένοι, ὑπὸ τὴν ἄγρυπνον
ἐπίβλεψιν ἀξιωματικῶν κατὰ δύο ὥρας ἐναλλαττομένων. Περὶ τὰ
χαράγματα ἐν θέρει, ἐν δὲ χειμῶνι ὥρας τινὰς πρὶν ἢ χαράξει,
ἀφυπνιζόμεθα ὑπὸ τυμπανιστοῦ διατρέχοντος πᾶσαν τὴν αἴθουσαν,
καὶ ἐντὸς πέντε λεπτῶν ὠφείλομεν νὰ ἤμεθα ἐπὶ ποδός, ἐντὸς δέκα
ἄλλων νὰ θραύσωμεν (ἐν χειμῶνι) τὸν παχὺν πάγον τῶν προχοϊδῶν,
νὰ νιφθῶμεν, νὰ ἐνδυσθῶμεν, καὶ κατὰ μοίρας νὰ ταχθῶμεν ὑπὸ τοὺς
σημαιοφόρους, ὧν ἀνὰ 2 ἢ 3 ἦσαν κατανεμημένοι εἰς ἐκάστην
μοῖραν, καὶ οὕτω, κατὰ τὰ προστάγματα τοῦ ἀξιωματικοῦ, τα-
κτικῶς βηματίζοντες, κατηρχόμεθα εἰς ἄλλην, μεγίστην καὶ ἐκεί-
νην αἴθουσαν, ἐνθα ἐπίσης παρατεταγμένοι, ἡκροώμεθα τῆς προσ-

ευχῆς, ἀπαγγελλομένης ὑφ' ἐνὸς ἐξ ἡμῶν, εἶτα τῆς διαταγῆς τῆς ἡμέρας, ἀναγινωσκομένης ὑπὸ τοῦ ἀξιωματικοῦ, μετὰ ταῦτα εἶχομεν ἄνεσιν, μέχρι τοῦ προγεύματος, συγκειμένου ἐκ γάλακτος καὶ ἄρτου, καὶ ἔπειτα, κατὰ τάξεις, οὐχὶ κατὰ μοίρας, παρατατόμενοι, ἀπηρχόμεθα εἰς τὰ διάφορα ἀκροατήρια. Ἐνταῦθα δὲ διετελοῦμεν ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν διδασκάλων, καὶ μετὰ πᾶν μάθημα ἐπεστρέφομεν, ὁμοίως παρατεταγμένοι, εἰς τὴν κοινὴν αἵθουσαν, ἐνθα ἐκάστη μοῖρα, συγκειμένη, ὥς εἶπον, ἐκ μαθητῶν πασῶν τῶν τάξεων, κατελάμβανεν ἰδίαν τράπεζαν, εἰς ἣν ἐμελετῶμεν, εἰστιώμεθα τὴν μεσημβρίαν καὶ ἐδειπνοῦμεν τὸ ἑσπέρας. Εἰς τὴν αὐτὴν δ' αἵθουσαν καὶ συνεπαίζομεν ἐπὶ κακοκαίριας· ἐπὶ καλοῦ δὲ καιροῦ διετρίβομεν, κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως, ὑπὸ τὴν ἐφορείαν τοῦ ἀξιωματικοῦ ἐν τῷ εὐρυχώρῳ κήπῳ τοῦ κατιστήματος, ἐνθα αἱ οὖν ἀνώτεραι τάξεις ἡσχολοῦμεθα καὶ ἐκ κατασκευῆν ἔργων ὀχυρωματικῶν.

Ἡ δὲ τροφὴ ἡμῶν ἦν λιτὴ, ἀλλ' ἐπαρκής, ἀσφαγία καὶ θρεπτική. Κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς εἰς τὸ κατάστημα εἰσόδου μου, γράφων ποτὲ εἰς τὰς ἀδελφάς μου, ταῖς περιέγραφον, παίζων μᾶλλον ἢ σπουδάζων, ἐν ἄλλοις τὸν μέλανα ἄρτον ὅστις μᾶς παρετίθετο. Δυστυχῶς μοι ἀπεκρίθησαν γαλλιστί, διότι τότε αἱ νέαι Ἑλληνίδες, εἰς ξένα σχολεῖα ἀνατρεφόμεναι, ἐλάμβανον τὴν κακὴν ἔξιν τοῦ γράφειν ξένας γλώσσας εὐχερέστερον τῆς πατρικῆς τῶν. Τίς δὲ ὑπῆρξεν ὁ ἀποσβολισμός μου, ὅτε ἐλθὼν πρὸς ἐμὲ ὁ καταλυματίας τοῦ σχολείου λοχαγὸς Ἐρνέστης μὲ ἠρώτησε πῶς εὐχαριστοῦμαι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐκ τῆς τροφῆς· ὅτε δ' ἐγὼ μετ' ἀφελοῦς εἰλικρινείας ἀπεκρίθην ὅτι ἤμην λίαν ἡυχαριστημένος, μοι ἐνεχείρισεν ἀνοικτὴν τὴν ἐπιστολὴν τῶν ἀδελφῶν μου, συλλυπούμενων με διὰ τὴν ποιότητα τοῦ ἄρτου ὃν ταῖς εἶχον περιγράψει διὰ μελανῶν χρωμάτων!

Ἐν τῇ ὀγδόῃ τάξει ἦσαν τὰ στρατιωτικὰ μαθήματα σπουδαιότατα, καὶ πολλὴν εἰς αὐτὰ κατεβάλλομεν ἐπιμέλειαν· τὰ δὲ μαθηματικὰ ἦσαν ἡ ἐπιούσιος ἡμῶν διανοητικὴ τροφή, καὶ ἐγὼ ἰδίως

μετὰ πλείστου ἐνθουσιασμοῦ ἐπεδιδόμην εἰς αὐτά. Ἡ ἐπίλυσις τῶν δυσκολωτέρων προβλημάτων ἡσχόλει τὸν νοῦν μου νυχθημερόν, καὶ μετ' ἐκπλήξεως ἀπομνημονεύω περιστάσεώς τινος παραδόξου, φαινομένου ἐξαιρετικοῦ, ἐνὸς ἐξ ἐκείνων ἅτινα πρόκεινται ἐνίοτε ὡς ἐκπληκτικὰ καὶ δύσλυτα διλήμματα εἰς τὴν φυσιολογίαν. Ὁ Καθηγητὴς μᾶς εἶχε δώσει πολὺπλοκὸν τι πρόβλημα ἀναλογιῶν ἀναφερομένων εἰς γραμμάς τινὰς ἐν τῇ πυραμίδι, εἰπὼν ἡμῖν, ὅστις εὕρη τὴν λύσιν νὰ τῷ δώσῃ αὐτὴν κατὰ τὸ προσεχὲς μάθημα. Καὶ ἡσχολήθημεν μὲν πάντες οἱ συνταξιῶταί μου δι' ὅλης τῆς ἡμέρας καὶ διὰ τῆς ἐσπέρας ἔτι κατὰ τὰς ὥρας τῆς μελέτης καὶ τῆς ἀνέσεως εἰς εὗρεσιν τῆς λύσεως, ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἡργάσθην δὲ καὶ ἐγὼ αὐτὸς καὶ ἐβασάνισα τὸν νοῦν μου μετ' ἴσης ὑπομονῆς, ἀλλ' ἐπίσης ματαίως. Καὶ ὅτε δ' ἔπειτα εἰς τὴν κλίνην, τὸ πρόβλημα εἰσέτι ἀνελογιζόμην, καὶ ὅτε τέλος μοὶ ἐπῆλθεν ὁ ὕπνος, ἡ φαντασία μου ἦν πλήρης πυραμίδων καὶ γραμμῶν καὶ ἀναλογιῶν· τὴν αὐτὴν ὥντα εὐχρηστάτα πυραμίδα, καὶ εἶδον γραμμάς ἐν αὐτῇ, καὶ ἀνεγνώριζον τὴν προσαλληλὸν θέσιν καὶ τὰς ἀναλογίας αὐτῶν, καὶ ἔβλεπον καθάπερ, ὡς μοὶ ἐφαίνετο, τὴν λύσιν αὐτὴν τοῦ προβλήματος. Ἀμέσως δ' ἀφυπνισθεὶς, ἐχάραξα αὐτὴν εἰς τὸ ἀβάκιόν μου ὃ συνήθως ἐφύλαττον τὴν νύκτα ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν μου, καὶ ὅτε μετὰ ταῦτα, καταβάς εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν μελετῶν, τὴν ἀνεθεώρησα, εὗρον ὅτι . . . . ἦτον ὀρθή! Τὴν εἶχον δ' εὖρει μόνος ἐγώ. Τὸ πρόβλημα τοῦτο περιέλαβον εἰς ἡν μετὰ ταῦτα ἐξέδωκα ἐν Ἀθήναις συλλογὴν προβλημάτων καὶ ἐστὶ τὸ ὑπ' ἀρ. 172. σελ. 208 τοῦ Β' τόμου τῆς Συλλογῆς.

Μία δὲ τῶν ἀσχολιῶν ἡμῶν εἰς τὴν τάξιν ταύτην ἦν ἡ τῆς τοπογραφικῆς ἰχνογραφίας, εἰς ἣν πολλοὶ τῶν συμμαθητῶν μου ἦσαν πολὺ ἐμοῦ δεξιώτεροι· ἀλλὰ φαίνεται ὅτι τοὺς ὑπερέβαινον πάντας εἰς ἐπιμέλειαν καὶ εὐσυνείδητον ἐκτέλεσιν τῶν ἡμῖν προβαλλομένων, διότι ζητηθέντων ποτέ, νομίζω κατὰ τὴν παραμονὴν τῶν διακοπῶν τῶν Χριστουγέννων, τῶν ἰχνογραφικῶν ἔργων τῆς τάξεως ἵνα ὑποβληθῶσιν εἰς τὸν στρατηγόν, ὃ ἀνώτατος οὗτος διοικητὴς καὶ

κριτής ἡμῶν ἐπέστρεψεν αὐτὰ εἰπὼν ὅτι πάντες οἱ συνταξιῶταί μου ἔπρεπε νὰ λάβωσι παράδειγμα παρ' ἐμοῦ.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐμανθάνομεν καὶ τὴν ἵππικὴν, εἰς στρατῶνά τινα ἀπερχόμενοι, ἐνθα τραχὺς ὑπαξιωματικὸς τῶν θωρακοφόρων μᾶς ἐκάθιζεν ἐπὶ γυμνῶν τῶν ἵππων, ἐν ᾧ ἐβαδίζομεν τροχάδην ἐκτύπα διὰ μακρᾶς μάστιγος τὸν ἀέρα πρὸ τῆς ῥινὸς τῶν ἵππων μας, οἵτινες διὰ τοῦτο ἀνετινάσσοντο καὶ ὠρθοῦντο, ἐκεῖνος δ' ὠργίζετο καὶ ἐφώναζεν ἂν ἡμεῖς ἐκλονοῦμεθα, εἰ καὶ κινδυνεύοντες νὰ πέσωμεν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν.

Ἄλλο δὲ μάθημα ἦν τὸ τῆς ξιφομαχίας, ὃ μᾶς ἐδίδεν ἀρχαῖος ὑπαξιωματικὸς, καὶ αὐτὸς ἀγροῖκος ξιφουλκός, τὰς διδασκαλίας τοῦ ἐφαρμόζων διὰ πρακτικῶν παραδειγμάτων ἐπὶ τῶν πλευρῶν καὶ τῶν βραχιόνων ἡμῶν, ἐφ' ὧν πολλάκις ἔμενον μελανὰ ἢ καὶ αἱματηρὰ δειγμάτων τῆς ἐμπειρίας τῶν. Ὄφειλω ὁμῶς εἰς τὴν ἀπότημον ἀμφοτέρων τούτων τῶν διδασκάλων μέθοδον τὰς ταχείας προόδους μου εἰς τὰς τέχνας τῶν.

Τὸ στρατιωτικὸν σχολεῖον ἐνίστατο ἐπισκέπτετο ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας, εἰσερχόμενος ἀπροσδοκῆτως εἰς τὰς τάξεις ἐπὶ τῶν παραδόσεων. Ποτὲ δὲ δὲν παρέλειπε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἡμετέραν, καί, γνωρίζων ἡμᾶς, μᾶς προσεφώνει· « Χαῖρετε, Χελλένης » ὅπερ ἐνοοῦμεν ὅτι ἐν τῇ Ἑρασμῖᾳ προφορᾷ σημαίνει· « Χαίρετε, Ἕλληνες! » καὶ ἐζήτει πληροφορίας παρὰ τῶν διδασκάλων ἂν προωδεύομεν. Ἐπειδὴ δὲ ὅσα περὶ ἡμῶν ἐπληροφορεῖτο μεγάλως τὸν ηὐχαρίστουν συνέλαβε τὴν φιλελληνικωτάτην ἀπόφασιν, συμπληρῶν τὸ ἔργον του, νὰ μετακαλέσῃ εἰς Μόναχον καὶ ἄλλους τινὰς Ἑλληνόπαιδας, υἱοὺς τῶν κυριωτέρων ἀγωνιστῶν, ἵνα ἐκπαιδευθῶσιν ὅπου καὶ ἡμεῖς στρατιωτικῶς.

Ὁ Βασιλεὺς Λουδοβῖκος, ἀνὴρ μεγαλεπήβολος καὶ τρόφιμος τῶν ἀρχαίων Μουσῶν, ἐνθουσιωδῶς ἐνεπνέετο ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἔγραφε διθυράμβους ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος αὐτῶν, ὅτε ἄλλαι κυβερνήσεις τοὺς κατεδίκαζον καὶ τοὺς κατεδίωκον ὡς καρβονάρους, ἐπαναστατήσαντας κατὰ τοῦ νομίμου αὐτῶν κυριάρχου. Πλὴν ὁ ἄλλων

ὅν εἰδίστασε νὰ πέμψῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀξιωματικούς αὐτοῦ, ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Ἐἰδεκ, ἵνα βοηθήσωσιν εἰς ὀργάνωσιν τακτικοῦ στρατοῦ. Ὁ ἀνώτατος οὗτος ἀξιωματικός, ὅστις μετὰ τοῦ Γάλλου Φαβιέρου συνεμερίζετο τὴν δόξαν τοῦ νὰ ὀργανίσῃ τὸν στρατὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔλαβε παρὰ τοῦ Βασιλέως του τὴν ἐπιτολὴν νὰ ἐκλέξῃ καὶ πέμψῃ τοὺς Ἑλληνόπαιδας τοὺς μέλλοντας ν' ἀνατραφῶσιν ἐν Βαυαρίᾳ, ἵνα ἐν καιρῷ ἀναδειχθῶσιν ὀργανωταὶ τοῦ στρατοῦ τῆς πατρίδος των. Εἰς ἐκτέλεσιν δὲ τῆς διαταγῆς ταύτης ὁ Ἐἰδεκ ἔπεμψεν εὐθὺς κατ' ἀρχὰς τέσσαρας νέους, οἵτινες καὶ ἀμέσως κατετάχθησαν εἰς τὴν στρατιωτικὴν σχολήν, τοὺς ἐκ Κορίνθου Σωτήριον καὶ Ἀριστείδην Ῥέντην, ἀδελφοὺς τῆς Κας Δ. Καλλέργη, τὸν Ι. Καρπούνην ἐκ Μεσολογγίου καὶ τὸν Ἀνδρέαν Κοτζιάν ἐκ Ψαρῶν. Καὶ οὗτος μὲν καὶ ὁ Ἀριστείδης Ῥέντης ἐτετάχθησαν εἰς τὴν ἐμὴν μοῖραν, οἱ δ' ἑτέροι δύο εἰς τὴν τοῦ Σ. Σούτσου.

Τὸν Σωτήριον Ῥέντην ὁμως εἵχονεν μετ' οὐ πολὺ τὴν θλίψιν ν' ἀπολέσωμεν ἀποθανόντα ἐξ ἐγκεφαλικοῦ νοσήματος, οὐ παροδόξως οἱ ἱατροὶ ἐζήτουν τὴν πηγὴν εἰς προσβολὴν τοῦ ἡλίου, πρεσβεύοντες ὅτι ἤδη ἐκ τῆς πατρίδος του ἔφερεν αὐτὴν ὁ δυστυχὴς νέος.

Ὁ δὲ Κοτζιάς ἦν παῖς ἔτι, σχεδὸν βρέφος, καὶ κράσεως ἀσθενούς, μᾶλλον φροντίδων μητρὸς καὶ τροφοῦ ἀνάγκην ἔχων ἢ ἱκανὸς ν' ἀνθέξῃ ὑπὸ βόρειον οὐρανόν, εἰς σκληραγωγίαν στρατιωτικοῦ βίου, καὶ νὰ ὠφεληθῇ ἐξ αὐτῆς. Ἐφαίνετο δ' οὐ μόνον περὶ τὴν κατάληψιν, ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτὴν τὴν ὄρασιν ἔχων δυσκολίαν τινά· ὥστε, ἂν οὐ μάλιστα εἶδον τὴν ἀξιοθρήνητον τύχην τοῦ Ῥέντη, ἐπέμεινα παρὰ τοῖς διοικηταῖς ἀξιωματικοῖς ὅτι μεγάλην ἀνελάμβανον εὐθύνην διατηροῦντες τὸ μικρὸν καὶ ἀσθενικὸν παιδίον ἐν Μονάχῳ. Τοῦτο δὲ καὶ οἱ ἴδιοι συνιδόντες ἐξέθηκον εἰς τὸν στρατηγὸν τὰ δέοντα, καὶ κατὰ παραστάσεις αὐτοῦ ἀπεπέμφθη ὁ μικρὸς Κοτζιάς εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπου μετὰ τινα ἔτη εἶχον τὴν εὐχάριστήσιν νὰ τὸν ἰδῶ ὑγιᾶ, καὶ κατέχοντα δημοσίαν τινὰ θέσιν. Ἡ

περαιτέρω διαμονή του εἰς τὸ στρατιωτικὸν σχολεῖον θὰ ἦτο λίαν πιθανῶς ὁ θάνατός του.

Τὸν δὲ νεώτερον Ρέντην, τὸν Ἀριστείδην, ὡς κατανενεμημένον εἰς τὴν ἐμὴν μοῖραν, ἀνέλαβον ἐγὼ ἐντελῶς ὑπὸ τὴν φροντίδα μου, καὶ ἀνανεῶν ὡς πρὸς αὐτὸν τὸ πείραμα τὸ τοσοῦτον ἐπιτυχὸν μετὰ τοῦ Σ. Σούτσου, κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως καὶ ἰδίως κατὰ τοὺς περιπάτους τὸν εἶχον πλησίον μου, καὶ προφορικῶς τῷ ἐξήγουν ὅσα εἰς τὴν τάξιν του ἐδιδάσκετο, καὶ μάλιστα τὰ μαθηματικά, εἰς ἃ ἐπίσης κατώρθωσα ἱκανῶς νὰ τὸν προαγάγω. Ἡ Ἑλλὰς ἐμάχετο καὶ ἐχρειάζετο πολεμιστὰς ἱκανοὺς ἵνα τῇ ὀργανίσῃ στρατὸν ἀξιόμαχον. Τοὺς ἐχρειάζετο δὲ τάχιστα. Οὕτως ἐσκεπτόμην, καὶ διὰ τοῦτο καθῆκον πρὸς τὴν πατρίδα μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ἐκπληρῶ ὅτι ἐπᾶσαν ἐπιμέλειαν κατέβαλλον διὰ τὴν σπουδὴν οὐ μόνον ἐμοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν νέων συμπατριωτῶν ἡμῶν. Εἶχον δὲ τὴν εὐχαρίστησιν νὰ δώω τὸν Ἀριστείδην Ρέντην, γενόμενον ἓνα τῶν ὀργανισμένων μαθητῶν τῆς σχολῆς, καὶ μετὰ ταῦτα δόκιμον ἀξιωματικὸν τοῦ ἐθνικοῦ στρατοῦ.

Συνεπλήρωσε δ' ὁ συνταγματάρχης Εἰδὲκ τὴν δοθεῖσαν αὐτῷ ἐντολὴν ὀλίγον μετὰ ταῦτα διὰ δευτέρας ἀποστολῆς πολυπληθεστέρων Ἑλληνοπαίδων, οἵτινες ὅμως, μετὰ τὴν θλιβεράν πεῦραν τοῦ θανάτου τοῦ Ρέντη καὶ τῆς ἀποτυχίας τοῦ Κοτζιά, ἀπεφασίσθη νὰ καταταχθῶσι κατ' ἀρχὰς εἰς προκαταρκτικὸν τι σχολεῖον, τὸ διατηρούμενον ὑπὸ τοῦ Γάλλου Desjardins, εἰς ὃ ἡ φήμη ὅτι ἡμεῖς ἐσπουδάζομεν ἐν Μονάχῳ εἶχεν ἤδη φέρει πολλοὺς καὶ ἄλλους νέους Ἑλληνας, ὧν εἰς ἀπό τινος ἦν ὁ Δημήτριος Βότσαρης, υἱὸς τοῦ ἐνδόξου Μάρκου, συνοδευόμενος ὑπὸ παιδαγωγοῦ ἢ μάλλον ἐπιμελητοῦ, τοῦ Σουλιώτου Χρήστου, ὅστις ἐν ἔπειτα χρόνοις διέτελεσεν ἀρχιτρίκλινος τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος. Ἀπὸ τοῦ Desjardins δὲ οἱ νεωστὶ ἐλθόντες οὗτοι Ἕλληνες μετέβησαν εἰς τὸ στρατιωτικὸν σχολεῖον κατὰ τὸ τέλος μόνον τοῦ ἔτους τούτου, ὅτε ἡμεῖς ἐξηρχόμεθα.

Ἐν ᾧ δ' εἰσέτι ἐσπουδάζομεν, παρασκευαζόμενοι ἤδη διὰ τὰς

μετάσεις, μίαν ἡμέραν ὁ στρατηγὸς ἐκάλεσε πάλιν τὸν Σ. Σου-
τον καὶ ἐμὲ εἰς τὰ δωμάτιά του, ὅπερ ὅπως οὖν μᾶς ἐτάραξε διότι
πρὸς ἄλλους μαθητὰς δὲν τὸ ἔπραττεν. Ἀλλὰ τὸ μήνυμα οὐδὲν
ἔχει τὸ φοβερὸν οὐδὲ καὶ τὸ λίαν σπουδαῖον. Ἦθελε δὲ μόνον ὁ
στρατηγὸς νὰ μᾶς δείξῃ παίγνιον τι στρατιωτικὸν πολὺπλοκον,
ἐνιστάμενον ἐκ τοπογραφικῶν χαρτῶν, οἵτινες παρίστων δυσβά-
τους στενωπούς, φρούρια καὶ παντοῖα τῆς χώρας συμπτώματα.
Προσυπῆρχον δὲ καὶ τάγματα κινητὰ παντὸς ὅπλου, ὀφείλοντα νὰ
παρατάττωνται, νὰ κινῶνται καὶ ν' ἀνταγωνίζωνται ἐπὶ τοῦ ἐδά-
φους ἐκείνου· ὥστε ὁ σκοπὸς τοῦ παιγνίου ἦν ἡ κατὰ τοὺς κανόνας
τῆς τακτικῆς καὶ τῆς στρατηγικῆς ἐνάσκησις τῶν παιζόντων. Εἶχε
δὲ πέμψῃ ὁ Βασιλεὺς αὐτὸ εἰς τὸν στρατηγόν, ζητήσας παρ' αὐ-
τοῦ νὰ τὸ ἐξετάσῃ ἂν ἦν καλὸν καὶ σκόπιμον ἵνα δοθῇ εἰς ἓνα ἐκ
τῶν Βασιλοπαίδων εἰς ἄσκησιν· ὁ δὲ στρατηγὸς ἡμᾶς ἐκάλεσεν ὡς
ἐξεταστάς, ὅπερ ἀπεδείκνυεν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ πεποίθησιν καὶ ὑπό-
ληψιν εἰς τὰς γνώσεις ἡμῶν. Τὸ δὲ περιεῖχεν, ὅτι ὁ Βασιλόπαις
οὗ ὃν προσδιωρίζετο τὸ ὑπὸ δύο Ἑλλήνων κριθὲν τοῦτο παίγνιον
ἦν ὁ δευτερότοκος τοῦ Βασιλέως, ὁ Ὄθων, ὅτε οὐδὲ κατ' ὄναρ ἡ
Βαυαρικὴ οἰκογένεια ἀπέβλεπεν εἰς τῆς Ἑλλάδος τὸν θρόνον. Ἀρ-
κεῖ δὲ καὶ τὸ μικρὸν τοῦτο ἀνέκδοτον εἰς διάψευσιν τῆς μετὰ ταῦτα
ἐν Ἑλλάδι διαδοθείσης ὑπὸ τινων ἀτόπου φήμης ὅτι ὁ Βασιλόπαις
Ὄθων ἀνετρέφετο ἵνα γίνῃ ἱερεὺς! Τὸ πολεμικὸν ἐκεῖνο παίγνιον
ἐπεκράτησεν ἔπειτα εἰς πᾶσαν τὴν Εὐρώπην παρὰ τοῖς εἰς τὰ στρα-
τιωτικὰ ἐπιδιδόμενοις, καὶ ἐστὶ τὸ γνωστὸν Kriegspiel, jeu de
guerre, ὃ λέγεται ὅτι μετὰ ἔτη ἐπέφερε καὶ ῥῆξιν μεταξὺ τοῦ
Αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Γουλιέλμου Β' καὶ τοῦ ἀγαπητοῦ
αὐτῷ στρατηγοῦ Βαλδερσέ.

Ἐντὸς δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους μεγάλη μοὶ ἐπεφυλάσσετο χαρά. Ὁ
πατήρ μου ἦλθεν εἰς Μόναχον. Τὰ μικρὰ λείψανα τῆς περιουσίας
του, ἡ ὑπαρξίς τῆς οἰκογενείας του ἐξηρτῶντο ἐκ σχέσεων δικαστι-
κῶς περιπεπλεγμένων ἐν Δακίᾳ, ὅπου τότε ἡ δικαιοσύνη καὶ βρα-
δυτάτη ἦν καὶ ἐπισφαλεστάτη. Καὶ ὁ μὲν πατήρ μου εἶχεν ἐπι-

θυμίαν, τὰ πάντα ἐγκαταλείπων, νὰ σπεύσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν γῆν τοῦ πόθου καὶ τῶν ὀνείρων πάσης του τῆς ζωῆς. Ἄλλ' ἡ μήτηρ μου ἐπέμενεν ὅτι πρὸ πάντων ὤφειλε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὸν ἐπιούσιον ἄρτον τῆς οἰκογενείας του, καὶ μέρος μὲν ἐκ τῆς ἐνυπαρχούσης εἰς τὸν χαρακτῆρά του φυσικῆς μαλακότητος, μέρος δὲ διότι ἀνεγνώριζε καὶ ὁ ἴδιος ὅτι δίκαια ἀπῆτει ἡ μήτηρ μου, ἐνέδιδε, πρὸ ἐτῶν ἤδη ἀγωνιζόμενος τὴν ἄνισον πάλιν κατὰ δυστρόπων ἀντιδίκων, καὶ τηκόμενος ὑπὸ λύπης καὶ ἀνυπομονησίας. Ἀλλὰ πάντοτε τὴν Ἑλλάδα διαλογιζόμενος, καὶ πρὸς αὐτὴν στρέφων πάσας του τὰς μελέτας, ἀνεγίνωσκε μετὰ πόθου πᾶν ὅ,τι περὶ αὐτῆς ἐγράφη, καὶ ἐξ ἀρχαίων συγγραφέων καὶ νέων περιηγητῶν ἀρυσόμενος, ἐσχεδίασε σύγγραμμα πραγματευόμενον περὶ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἀρχαίας τοπογραφίας τῶν τότε ἀγωνιζομένων χωρῶν, τὸ μετὰ ἔτη ἐκδοθὲν ὑπὸ τὸν τίτλον Ἑλληνικά. Ὅσον δὲ προὔχον εἰς τὸ ἔργον τόσον ἀνεκάλυπτε τὰ κενὰ ἐν αὐτῷ, ἃ ἐν Ὁδησσῷ τῷ ἦν ἀδύνατον νὰ πληρώσῃ, διότι εἰς τὴν ὅλως ἐμπορικὴν ἐκείνην πόλιν ἦν ἐστερημένος οὐ μόνον εἰδικῶν συγγραμμάτων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν κοινοτέρων βιβλίων. Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε, μέχρι τοῦ χρόνου καθ' ὃν τῷ ὑπέσχοντο τέλος ὀριστικὴν τινα λύσιν τῶν δικαστικῶν δυσχερειῶν, ν' ἀπέλθῃ εἰς Παρισίους ἵνα προμηθευθῇ τὰ τελευταίως γραφέντα περὶ Ἑλλάδος, καὶ ἐκ τῶν ἀρχαιότερων τὰ ἀξιολογώτερα, ὅσα ἐκ παραπομπῶν μόνον ἐγνώριζε. Καθ' ὁδὸν δ' ἔμεινέ τινας ἡμέρας ἐν Μονάχῳ ἵνα μὲ ἰδῇ, καὶ κατόκησε παρὰ τῇ Κυρίᾳ Σουβέρτ· εἰς ἐμὲ δὲ καὶ τὸν Σ. Σουτσον ἐδόθη ἡ ἄδεια, ἐφ' ὅσον ἔμεινεν ἐν Μονάχῳ, νὰ ἐξερχώμεθα καθ' ἐκάστην κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως, εἰς ἐπίσκεψίν του.

Ἐν Παρισίοις δὲν ἔμεινεν ὑπὲρ τὸν μῆνα, καὶ πάλιν ἐπέστρεψε διὰ τοῦ Μονάχου, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ κιβώτιον πλήρες συγγραμμάτων τοῦ Τουρνεφόρτου, τοῦ Ραούλ Ροσσέτου, νεωτάτων ἐκδόσεων Ἑλλήνων συγγραφέων, καὶ ἄλλων· ἀλλὰ φέρων συγχρόνως καὶ δισταγμούς τινας ἀντικαταστήσαντας ἐν τῇ πατριωτικῇ του καρδίᾳ τὰς λαμπρὰς ἐλπίδας μεθ' ὧν ἔσπευδεν εἰς Παρισίους. Τότε τῷ

ὄντι, καμφθεῖσα ἡ Εὐρώπη ἐκ τῶν δεινοπαθημάτων καὶ τοῦ ἡρωϊ-
 σμοῦ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἀποφασίσασα ν' ἀναγνωρίσῃ τέλος τὴν
 δι' αἱμάτων ἀγορασθεῖσαν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν, εἶχεν ἐκλέξει ὡς
 Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν, ὅστις πρὶν
 ἢ μεταβῇ εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἐπεσκέφθη καὶ τοὺς Παρισίους, ὅτε
 διέτριβεν ἐκεῖ ὁ πατήρ μου. Τοῦτο οὗτος μαθὼν μετέβη μετ' ἀφρά-
 στου συγκινήσεως καὶ χαρᾶς παρ' αὐτῷ ἵνα συνδιαλεχθῇ μετὰ τοῦ
 μέλλοντος νὰ λάβῃ εἰς χεῖράς του τῆς πατρίδος τὰς τύχας. Ἀλλ'
 ἡ προσδοκία τοῦ ἐψεύσθη, διότι ὁ νέος κυβερνήτης τῷ ἐφάνη
 ἀνὴρ ψυχρός, καὶ ὀλίγον ἀνταποκρινόμενος πρὸς τὸν ἐνθουσιασμόν
 μεθ' οὗ ἤρχετο πρὸς αὐτόν. Ὅτε τῷ εἶπεν ὁ πατήρ μου ὅτι μετ'
 οὐ πολὺ θέλει κατέλθαι καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὸν ἠρώτησε
 τότε ὁ Κυβερνήτης τί ἀνάγκην ἔχει νὰ ὑπάγῃ ἐκεῖ, καὶ διατὶ δὲν
 ἐπιστρέφει εἰς τὴν πατρίδα του, τὴν Κωνσταντινούπολιν. « Διότι,
 τῷ ἀπεκρίθη ὁ πατήρ μου, πατρὶς τῶν διαλογισμῶν μου ἦτον δι'
 ὅλου μου τοῦ βίου ἡ ἐλευθέρη Ἑλλάς. Θέλω δὲ προσπαθῆσαι, ὅτε
 μεταβῶ ἐκεῖ, οὔτε εἰς αὐτὴν οὔτε εἰς τὴν Ὑμετέραν ἐξοχότητα
 νὰ ἡμαί ποτε εἰς βάρος ». Καὶ ταῦτα εἰπὼν ἀνεχώρησε, βχρεῖαν
 ἔχων τὴν καρδίαν. Ὅτε δ' ἐπανῆλθεν εἰς Μόναχον μοι εἶπεν ὅτι
 βαθέως ἐλυπήθη μὴ εὐρὼν ἐν τῷ Κυβερνήτῃ τῆς Ἑλλάδος οἷα αἰ-
 σθήματα ἤλπιζε παρ' αὐτοῦ, ἴσως ὅμως διότι ὁ Καποδίστριας ἦτο
 ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν ἐνοχλήσεων, αἵτινες πιθανῶς τῷ ἐγένοντο ἀφ'
 οὗτου ἐδέχθη τὴν νέαν θέσιν του, καὶ ἐξέλαβεν ὡς τοιαύτην καὶ
 τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ πατρός μου.

Καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ πατρός μου ἐξηκολουθοῦμεν μέ-
 νοντες ἐν τῇ σχολῇ, ἐνθα ὁ βίος ἦν μὲν ἐγκεκλεισμένος καὶ μονα-
 στικός, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐστερημένος διασκεδάσεων. Καὶ πρῶτον μὲν
 ἡ σπουδὴ ἐβράχυνε τὸν χρόνον, καὶ ἡ λύσις προβλημάτων, καὶ ἡ
 ἀπόκτησις νέων γνώσεων, καὶ ἡ διαγραφὴ ἰχνογραφικῶν σχεδίων
 τοσοῦτον μᾶς ἀπησχόλουν, ὥστε οὐδέποτε οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐνθυ-
 μοῦμαι νὰ ἐστενοχωρήθην ὑπὸ πλήξεως, τοῦ κυρίου προϊόντος τούτου
 τῆς ἀργίας. Καὶ οἱ μακροὶ δὲ περίπατοι ἡμῶν, ἐφ' οὓς πάντοτε

ἐπωφελοῦμένην ἵνα διδάσκωμαι ἢ ἵνα διδάσκω, μοὶ ἦσαν λίαν εὐχάριστοι. Προσέτι δὲ κατὰ τακτάς περιόδους ὠδηγοῦμεθα εἰς τὸ θέατρον, ἀποκλειομένων μόνον τῶν ἀμελῶν, καὶ διὰ στερήσεως τῆς εὐχαριστήσεως ταύτης τιμωρουμένων. Ἄλλ' ἐγὼ οὐδέποτε εἰς τὸ σχολεῖον τοῦτο, καὶ ἐν γένει εἰς οὐδὲν σχολεῖον καὶ ὑπ' οὐδενὸς διδασκάλου ἐτιμωρήθην, ἐκτὸς ἅπαξ, ὅτε, εἰπόντος τι τοῦ διδασκάλου, ἡ τάξις ἐγέλασε, καὶ ἐτιμωρήθη ἐλαφρῶς πᾶσα, μετὰ τοῦ ἐνόχου καὶ οἱ ἄθῳοι, ἐξ ὧν ἤμην καὶ ἐγώ. Ἐνεκα λοιπὸν ταύτης τῆς θέσεώς μου ἐν τοῖς μαθηταῖς ἤμην εἰς τῶν συνεχέστερον εἰς τὸ θέατρον ἀγομένων. Εἵχομεν δὲ καὶ τὸ δικαίωμα ν' ἀνταλλάσσωμεν πρὸς ἀλλήλους τὴν σειρὰν ἡμῶν οἱ συμμαθηταί, καὶ τοῦτο ἔπραττον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, παραχωρῶν ἄλλοις τὰ μελοδράματα καὶ τοὺς χορομίμους (ballets), καὶ λαμβάνων παρ' αὐτῶν τὰς τραγωδίας καὶ τὰ κλασικὰ δράματα. Οὕτω εἶδα ἀπὸ τῆς σκηνῆς τὰς πρῶτιστά τῶν ἀριστουργημάτων τῆς Γερμανικῆς μουσικῆς καὶ τῆς τοῦ Σαίξπηρ, ὃν δαιμόνιος διερμηνεύς ἦν ὁ ἄσπρετος Eslair, ὁ Τάλμας τῆς Γερμανίας. Ταύτου ἡ θυγάτηρ, ἀνατραφεῖσα δαπάνῃ τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας, ἐνταφίσθη ἔπειτα ἐν Ἀθήναις τὸν Κ. Γάσπαρην. Αἱ καλλοναὶ δὲ τῶν μεγάλων ποιητῶν μ' ἐπλήρουν τότε ἐνθουσιασμοῦ, καὶ μέχρι δακρύων οὐ σπανίως μὲ συνεχίνοῦν. Ἄλλ' ἤθελον νὰ κρύπτω τὴν πολεμιστοῦ ἀναξίαν ταύτην ἀδυναμίαν ἀπὸ τῶν συμμαθητῶν μου, καὶ ἀπέστρεφον τὴν κεφαλὴν, ἵνα μὴ μὲ ἴδωσι κλαίοντα. Τοῦτο δὲ πράττων ποτέ, εἶδον ὀπίσω μου καθημένην ξανθὴν καὶ ὠραίαν νέαν, ἥτις ἔκλαιε καὶ αὐτή, καὶ μετὰ συστολῆς ἠθέλησε γὰ καλύψῃ τὸ πρόσωπον, ὅτε ἐκπεπληγμένη ἀπῆντησε τὰ ἐμὰ δάκρυα, καὶ ἔκτοτε, ἐπειδὴ πάντοτε εἶχε τὴν αὐτὴν θέσιν καὶ ἐγὼ ὁμοίως, συμπάθειά τις παρήχθη μεταξὺ ἡμῶν, οὐδ' ἀπεκρύπτομεν ἀμοιβαίως τὴν συγκίνησιν, καὶ ἐλαφρῶς προσεμειδιῶμεν ἀλλήλοις. Μέχρι τούτου ὅμως περιορίσθη ἡ γνωριμία ἡμῶν, καὶ οὐδὲ περὶ τοῦ ὀνόματός της ποτὲ ἠρώτησα.

Ἄλλη δ' ἡμῖν χορηγοῦμένη διασκέδασις ἦν ὅτι εἰς δημοσίους χοροὺς, οἷον δημοτικούς καὶ τοιοῦτους, εἰς οὓς παρευρίσκετο καὶ ἡ

ὕλη, προσεκαλούμεθα καὶ ὠδηγοῦμεθα οἱ τῆς ἀνωτέρας τάξεως, πρὸς μόρφωσιν βεβαίως τῶν κοινωνικῶν ἡμῶν τρόπων, ἀλλὰ πρὸ πάντων, πιστεύω μᾶλλον, πρὸς αὐξήσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν χορευτῶν. Ἐν τοιαύταις δ' ἐπισήμοις περιστάσεσιν ἡ μόνη ἐπαγομένη βελτίωσις εἰς τὴν ἐνδυμασίαν ἡμῶν ἦν ὅτι μᾶς ἐδίδοντο **Πατροκτόνοι** (Fattermörder), ἦτορ λευκὰ περιλαίμια ὑπὸ τὸν λαιμοδέτην, ὃν δὲν ἐγίνετο χρῆσις εἰς τὴν συνήθη ἡμῶν ἀναβολήν.

Σπανίως δέ, ἅπαξ ἢ οἱς κατὰ τὸ θέρος ἐδίδοε καὶ τὸ σχολεῖον χορόν, ὅτε ἀπηρχόμεθα εἰς στρατιωτικὴν ἐκδρομὴν εἰς τινὰ τῶν μέχρι δύο ὥρων ἀπεχόντων περιχώρων, ζωγραφικὴν τινὰ θέσιν ἐκλέγοντες, εἰς ἣν διημερεύοντες ἐδεχόμεθα τὰς προσκεκλημένας οἰκογενείας συνήθως τὰς τῶν μαθητῶν συγγενικάς, καὶ ὁ χορὸς διήρκει μέχρι τῆς ἐσπέρας, παιανίζουσης τῆς στρατιωτικῆς μουσικῆς, ἣτις συνέκειτο ἐκ μαθητῶν, οἱ καὶ μουσικὴν ἐδιδάσκοντο ὅσοι εἶχον ὄρεξιν καὶ ἦσαν πρὸς αὐτὴν προσφευγείς. Προσεκλήθημεν καὶ ἡμεῖς ἐσπέραν τινὰ εἰς τοῦ μουσικοδιδασκάλου ἵνα ἐρευνηθῇ ἡ μουσικότης ἡμῶν. Καὶ περὶ μὲν τοῦ Στρατοῦ δὲν ἐνθυμούμαι πῶς ἀπεφάνθη ὁ διδάσκαλος· ἐμὲ δὲ δευτέρου ὅραν δὲν μὲ προσεκάλεσε.

Καὶ παραστάσεις δ' ἐγίνοντο ἐνίστα ἐν τῷ σχολείῳ· ἄλλ' ἐν ὅσῳ ἔμεινα ἐν αὐτῷ μία μόνον ἐδιδάχθη ἡ τοῦ « Στρατοπέδου τοῦ Βαλλενστεῖν » τοῦ Σχιλλέρου εἰς ἣν δὲν συνέπραξα.

Κατὰ τὸ τέλος δὲ τοῦ σχολικοῦ ἐκείνου ἔτους, ὅπερ ἦν τὸ 1827, ὑπέστημεν τὰς ἀπολυτηρίους ἐξετάσεις, οὕσας διπλᾶς, προφορικὰς μὲν δι' ὅλον τὸ σχολεῖον, ἐγγράφους δὲ διὰ μόνους ἡμᾶς τοὺς ἐξερχομένους.

Κατὰ τὰς πρώτας, εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν Γαλλικῶν, ἀνετέθη εἰς ἐμὲ καὶ εἰς ἓνα τῶν συμμαθητῶν μου, τὸν Euler, ὅστις μετὰ ταῦτα ἦν μεταξὺ τῶν συνοδουσάντων τὸν Βαυαρικὸν στρατὸν εἰς Ἑλλάδα, ν' ἀπαγγεῖλωμεν τὴν σκηνὴν τοῦ Βρούτου καὶ Βαλερίου ἐκ τοῦ « Καίσαρος » τοῦ Βολταίρου, λήγουσαν διὰ τοῦ μονολόγου τοῦ Βρούτου. Ἦμην δ' ὁ Βρούτος ἐγώ, καὶ φαίνεται ὅτι μεγάλως ἠυδοκίμησεν ἡ ἀπαγγελία μου παρὰ τῷ πολυπληθεῖ ἀκροατηρίῳ,

περιέχοντι τὸ ἄνθος τῆς συναναστροφῆς τοῦ Μονάχου, διότι εἰ καὶ ὁ Ἑϋλερ, μικρὸν ἔχον μέρος, οὐδ' αὐτὸ ἀπταιστως ἀπήγγειλεν, ἐνθουσιωδῶς ὅμως ἐχειροκροτήθημεν καὶ ὑπεχρεώθημεν νὰ ἐπαναλάβωμεν τὴν παράστασιν.

Καὶ ἕτερον δὲ στέφανον ἔδρεψα κατὰ τὰς ἐξετάσεις ταύτας, ἔτι ὑλικώτερον, εἰς τὴν τελευταίαν ἡμέραν αὐτῶν, τὸν τῆς . . . ὀρχήσεως! Ὁ διδάσκαλος ἡμῶν Κος Λάγγε ἦν εἰς τῶν μᾶλλον διακεκριμένων σκηνικῶν χορευτῶν τοῦ Βασιλικοῦ θεάτρου, καί, ὑπ' αὐτοῦ γυμνασθέντες, πλήν ἄλλων χορῶν, ἐχορεύσαμεν, ὁ αὐτὸς Κ. Euler πάλιν, ὢν ὁ ἄριστος χορευτὴς τῆς τάξεως, καὶ ἐγώ, διχορίαν (pas de deux) χαριεστᾶτην σύνθεσιν αὐτοῦ τοῦ διδασκάλου, ἀλλὰ καὶ δυσκολωτάτην, πᾶσαν συγκειμένην ἐκ πυκνῶν **θερμαστρίδων** (entrechats). Αὕτη μεγάλως θαυμασθεῖσα ὑπὸ τῶν θεατῶν, μάλιστα τῶν τοῦ ὠραίου φύλου, ἐφαίνετο οὐκ ὀλίγον συντελέσασα εἰς τὸ νὰ ἐμβάλλῃ ἰδίᾳ εἰς τὰς Κυρίας τοῦ Μονάχου τὴν πεποίθησιν ὅτι οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἄξιοι τῆς ἐλευθερίας.

Καὶ εἰς τὴν γυμναστικὴν δὲ ἡμῶν εἰς τῶν μᾶλλον διαπρεπόντων. Ὅτε πολλάκις ἐντὸς τοῦ ἔτους, εἰς τὰς γυμναστικὰς ἡμῶν ἀσκήσεις παρευρίσκετο ὁ ἐκκαίδεκαετῆς περίπου διάδοχος, ὁ μετὰ ταῦτα βασιλεὺς Μαξιμιλιανός, ἐμπρὸς αὐτοῦ ἐμὲ πρὸ πάντων ἐπεδείκνυεν ὁ διδάσκαλος.

Ἦν δ' ὁ διδάσκαλος οὗτος ὁ Maasmann, ὁ πρῶτος τὴν γυμναστικὴν συστηματικῶς εἰσαγαγὼν εἰς τὴν δημοσίαν ἀγωγὴν ἐν Γερμανίᾳ, καὶ περὶ αὐτῆς συγγράψας, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ ὡς ἱστορικὸς συγγραφεὺς διαπρέψας. Εἰς τὰς ἀσκήσεις ταύτας ἔφερεν ὁ αὐλικὸς παιδαγωγὸς καὶ τὸν μικρὸν Ὁθωνα, δεκαετῇ τότε, καὶ εἰς αὐτὸν μὲ παρέστησεν ὁ Κ. Μαάσμανν ὡς ἓνα τῶν δεξιωτάτων μαθητῶν του, καὶ ὡς συλλαβόντα τὴν ιδέαν νὰ μεταφράσω εἰς τὴν Ἑλληνικὴν τὸ περὶ γυμναστικῆς βιβλίον του. Τῷ ὄντι δὲ εἶχον ἀποφασίσει τοῦτο, ἀφορῶν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ἀγωγῆς ἐπιρροὴν τῆς γυμναστικῆς καὶ εἰς τὴν ἐξ αὐτῆς ὠφέλειαν διὰ τοῦ σώματος τὴν ἀνάπτυξιν. Ἐν ὅμως ἐλησιμόνουν, τὰς γλωσσικὰς δυ-

σκολίας ἃς ἔμελλον ν' ἀπαντήσω εἰς ἐξελλήνισιν τῶν τεχνικῶν ὄρων, στερούμενος τῶν ἀναγκαίων φιλολογικῶν γνώσεων, προσέτι δὲ καὶ τὸ μάταιον τῆς ἐκδόσεως βιβλίου πρὶν ἢ ὀργανισθῶσι σχολεῖα, ὧν παραρτήματα μόνον θὰ ἦσαν τὰ γυμναστήρια. Διὰ τοῦτο ἡ ἐπιχείρησίς μου, εἰς τὰς δυσκολίας ταύτας, καὶ μάλιστα εἰς τὴν πρώτην, προσκρούσασα, ἐγκατελείφθη σχεδὸν ἀμέσως ἀπὸ τῆς ἀρχῆς της.

Ἄλλης ὁμως σπουδαιότητος ἦσαν αἱ ἐγγραφοὶ ἐξετάσεις, ἃς εἶχομεν μίαν ἐβδομάδα μετὰ τὰς προφορικὰς. Ἡ οὖν αὐτὰς ὀρισμένη ἀπέραντος αἶθουσα διηρεῖτο κατὰ πλάτος διὰ κιγκλίδων δίχα· καὶ εἰς μὲν τὸ ἀνώτερον τμήμα αὐτῆς, ἀποτελοῦν τοῦ μήκους τὸ τέταρτον ἠδρευν ἐπιτροπὴ ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν πεμπομένη ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν, καὶ συμπροκαθημένη μετὰ τοῦ Στρατηγοῦ καὶ τῶν διδασκάλων. Εἰς τὸ ἐπίλοιπον δὲ ἐκαθήμεθα οἱ 26 ἐξεταζόμενοι εἰς 8 μακροτάτας τραπέζας, ἀνὰ 3 εἰς ἑκάστην, εἰς τασχύτην ἀπόστασιν ἀπ' ἀλλήλων, ὥστε πᾶσα συνεννοήσις μετὰξὺ ἡμῶν ἦν τόσῳ μᾶλλον ἀδύνατος, καθ' ὅσον ἀξιωματικοὶ τῆς σχολῆς περιήρχοντο ἀεὶ ἀκόπως μετὰξὺ τῶν τραπέζων, τὴν τάξιν ἐπιτηροῦντες.

Ἡ ἐπιτροπὴ μεθ' ἑκάστου τῶν διδασκάλων ἀπεφάσιζε τὰ προβλήματα ἅτινα μᾶς ὑπηγορεύοντο, καὶ ὠφείλομεν νὰ λύσωμεν αὐτὰ μόνον βοηθήματα ἔχοντες, διὰ μὲν τὰς γλώσσας ἐν λεξικόν, διὰ δὲ τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας ἐν σῶμα πινάκων λογαριθμικῶν. Ἀμα δ' ἕκαστος ἐξ ἡμῶν ἔλυσεν ἐγγράφως πάντα τὰ προταθέντα, παρέδιδε τὰς λύσεις εἰς τὸν καθηγητὴν, καὶ ἐξήρχετο τῆς αἰθούσης. Τὰ μαθηματικὰ προβλήματα ἦσαν ἐκ τῶν δυσκολωτέρων. Ἐν ἐξ αὐτῶν ἐζήτει διὰ πολυπλόκων ἐξισώσεων τὴν εὕρεσιν καὶ τὸν συνδυασμὸν γραμμάτων ἀποτελούντων κύριόν τι ὄνομα. Πολλὴν ἔχων ἐγὼ τότε εὐχέρειαν περὶ τὰ μαθηματικά, ἔλυσα αὐτὸ πρὶν τῶν ἄλλων· ἀλλὰ τὸ ἐξαχθὲν ὄνομα μοὶ ἐφάνη δυσπρόφερτον, καὶ ἦν ὅλως ἄγνωστον εἰς ἐμέ· οἱ δ' καὶ ὅτε ἔδωκα τὰ τετράδια εἰς τὸν διδάσκαλον τῷ εἶπον ταπεινῇ τῇ φωνῇ «Τί ἀλλόκοτον ὄνομα μᾶς

ἐδῶκατε! » καὶ ἐξῆλθον τῆς αἰθούσης ἡμίσειαν ὥραν πρὸ πάντων τῶν συμμαθητῶν μου, μὴ ἀμφιβάλλων περὶ τῆς πληρεστᾶτης καὶ θριαμβευτικῆς μου ἐπιτυχίας. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ μετανοήσω διὰ τὴν μεγάλην καὶ μὴ λελογισμένην σπουδὴν μου. Τὸ προταθὲν ὄνομα ὃ ἐπρόκειτο νὰ εὕρωμεν ἦν Rouvroix. Καὶ ὑπελόγισα μὲν ἀκριδέστατα πάντα τὰ στοιχεῖα αὐτοῦ, εἰς ὃ πολλοὶ τῶν ἄλλων ἐντελῶς ἀπέτυχον· ἀλλ' ὅτε ἐπρόκειτο νὰ κατατάξω αὐτὰ πρὸς καταρτισμὸν τοῦ ὀνόματος, τότε ἐξ ἀπλῆς ἀβλεψίας ἔγραψα ἐν γράμμα πρωθύστερον. Ἐπειδὴ δέ τινες, ἐπίσης ἐπιλύσαντες τὸ πρόβλημα, καίτοι πολὺ μετ' ἐμέ, δὲν ὑπέπεσαν εἰς τὸ λάθος τοῦτο, τούτου ἔνεκα, ὅσον ἐλάχιστον καὶ ἂν ἦν τὸ παράπτωμα, οὐδαμῶς μαθηματικὸν μάλιστα, μ' ἐστέρησεν ὅμως καὶ τοῦτο δικαίως τοῦ πρώτου βαθμοῦ, ὃν ἄλλως ἤθελον λάβει ἀφευκτως. Τὸ δὲ παράδοξον, ὅτι συνετέλεσεν, ἴσως ἐπίτηδες εἰς τὸ νὰ μὴ ἀναδειχθῶ πρῶτος, καὶ ὁ καθηγητὴς τῆς γαλλικῆς, καταριθμήσας καὶ τὴν στίξιν μετὰ τῶν γλωσσικῶν σφαλμάτων, καὶ τᾶς διὰ τοῦτο ἄλλους μαθητὰς ὑπὲρ τοῦ Σοῦτσον καὶ ὑπὲρ ἐμέ, τοὺς δύο μόνους δηλαδὴ τοὺς ἡξεύροντας Γαλλικὰ ἐν τῇ τάξει. Ἐνεκα τούτου ἐγὼ μὲν ἐξῆλθον τέταρτος, ὁ δὲ Σ. Σοῦτσος δέκατος μετὰ τοὺς 26 μαθητῶν τῆς ὀγδόης τάξεως.

3.

Ἐκδρομή.

Μετὰ τὸ τέλος δὲ τῶν ἐξετάσεων, ἡ ἐβδόμη τάξις τοῦ σχολείου, ἐκείνη ἦν ὑπερεπηδῆσαμεν ἵνα μεταβῶμεν εἰς τὴν ὀγδόην, προσδιωρίσθη ἵνα ἐξέλθῃ ἐπὶ τῶν διακοπῶν εἰς περιοδείαν χωρομετρήσεως, ὑπὸ τὸν ταγματάρχην τοῦ μηχανικοῦ Jeetze, τὸν διδάσκαλον τῆς τοπογραφικῆς ἰχνογραφίας, καὶ πατέρα ἑνὸς τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως ἐκείνης. Ἐν ᾧ δ' οἱ λοιποὶ τῶν συμμαθητῶν ἡμῶν τῆς ὀγδόης

ἔσπευδον ν' ἀναλάβωσι τὴν ἐλευθερίαν των, καὶ νὰ χαρῶσι τὰ πλεονεκτήματα τὰ προσηρτημένα εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ἀνθυπασπιστοῦ, ὃν ἡ ἐπιτυχία ἐν ταῖς ἐξετάσεσι τοῖς ἐξησφάλιζεν, ἡμεῖς, κρίνοντες ὅτι ἡ ἐκδρομὴ ἐδύνατο ν' ἀποβῇ λίαν ὠφέλιμος εἰς τὰς σπουδὰς ἡμῶν, παρεκαλέσαμεν νὰ προσαρτηθῶμεν εἰς αὐτήν, ὅπερ προθύμως μᾶς ἐπετράπη· τὸν δὲ στρατηγὸν καὶ τοὺς μαθητὰς τῆς ἐβδόμης ἡνυχάριστῃσε μεγάλως ἡ αἵτησις αὕτη, διότι ἀπεδείκνυνεν ὅτι οὐδὲν ἔδιστάζομεν νὰ καταταχθῶμεν μετὰ τῶν ὑποδεεστέρων ἡμῶν, καὶ νὰ μείνωμεν ἐπὶ τινὰ χρόνον ἔτι ὑπὸ τὴν αὐστηράν τοῦ σχολείου πειθαρχίαν, ἢν διὰ τούτου ἐδυνάμεθα ν' αὐξήσωμεν τὰς γνώσεις, ὧν εἵχομεν ἀνάγκην.

Ἡ ἐκδρομὴ ἐγένετο πεζῇ, καὶ ἡ καθημερινὴ πορεία ἦν πολὺωρος καὶ ἐπίπονος· ἀλλ' ὑπεβαλλόμεθα εἰς αὐτήν χαίροντες, διότι ἐθεωροῦμεν ὡς προάσκησιν τῶν ἀκροαθῶν εἰς ἃς ἐμέλλομεν νὰ ἐκτεθῶμεν ἐν τῇ ἀγωνιζομένῃ Ἑλλάδι. Ἀνακούφιζον δὲ καὶ περὶ σπῶν ἡμῶν τὸν κάματον τὰ ἄσματα τῶν συμπαικτητῶν, ἀντηχοῦντα ἐν πολυφώνοις χοροῖς εἰς τὰ ὄσα καὶ τὰς βαθεῖας κοιλάδας.

Μετὰ τριήμερον ὁδοιπορίαν ἐφθάσαμεν εἰς Ober - Amergau, ὠραῖον χωρίον, διαρρέομενον ὑπὸ ῥυακος, καὶ εἰς τὸν μυχὸν κείμενον μιᾶς τῶν ποικίλων καὶ κατασκίων κοιλάδων τοῦ Βαυαρικοῦ Τυρολίου. Ἐνταῦθα δέ, εἰς τὸ ξενοδοχεῖον κατοικήσαντες, ἡγόμεθα ὑπὸ τοῦ ταγματάρχου εἰς τῶν περιχώρων τὴν χωρογράφησιν, ἀναβαίνοντες εἰς κορυφὰς ἀποτόμους, διερχόμενοι διὰ κινδυνωδῶν στενωπῶν, καὶ περιλαμβάνοντες εἰς τὴν ἐργασίαν ἡμῶν πᾶσαν τὴν ἔκτασιν τῆς κοιλάδος, ἀπὸ Unter-Amergau μέχρι τοῦ μοναστηρίου Etthal, μεθ' ὧν τῶν περικειμένων λόφων καὶ τῶν ἀπωτέρων ὑψηλῶν ὀρέων ὅσα ἐβλέπομεν. Ἐπεδιδόμην δ' ὅλη καρδίᾳ εἰς τὰ περιγραφικὰ ταῦτα ἔργα· καὶ ἐνθυμοῦμαι πόσον ἐδυσφόρησα, ὅτε ποτὲ ἀπὸ λόφου τινὸς τῶν περιχώρων ὡς σημεῖον τῆς τριγωνομετρικῆς βάσεως τῆς ὅλης καταμετρήσεως σταυρόν τινα λαβὼν ὅστις ἵδρυτο ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἀντικειμένου ἀποτόμου ὄρους, καθ' ἣν στιγμήν ἔθετον τὸν ὀφθαλμὸν ἐκ δευτέρου εἰς τὸ μαθηματικὸν ὀπίστρον διὰ

τὸν ἀναπόφευκτον ἔλεγχον τῆς ἀκριβείας τῆς ἀρχικῆς μου παρατηρήσεως, αἴφνης ὁμίχλη καταβάσα, μοὶ ἀπέκρυψε τὸν σταυρόν, καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας διαρκέσασα κατέστησεν ἀδύνατον τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἐργασίας, ἥτις θὰ ἦν πρὸ πολλοῦ περατωμένη, ἂν ἡ ὁμίχλη ἤρχετο ἐν δευτερόλεπτον μόνον βραδύτερον.

Οὐδὲν δὲ ἦν τερπνότερον δι' ἐμέ τῆς πλανήσεως ταύτης εἰς τὰ ὕψη τῶν ὀρέων καὶ εἰς τὰ βάθη τῶν γραφικωτάτων κοιλάδων· καὶ ἐπειδὴ τακτικὴν σπουδὴν τότε δὲν εἶχον, μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐβυθιζόμεν μόνος πολλάκις εἰς τὰ σκοτεινὰ ὁάση, ἢ ἐξηπλούμην εἰς τὴν χλόην τῶν λόφων, καὶ ἀνέπνεον ποίησιν ἐκ πάντων τῶν περιστοιχιζόντων με ἀντικειμένων. Τότε καὶ διάφορα ἄσματα ἐποιοῦν κατ' ἤχους Γερμανικούς, οὓς εἶχον ἐναύλους, στοχαζόμενος πάντοτε τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐλπίζων ὅτι θὰ ἐψάλλοντο ποτὲ ὑπὸ τῆς μαχίμου Ἑλληνικῆς νεολαίας, ἐξοπτίζοντα αὐτὴν εἰς ἔργα ἀνδρείας.

Ἐκ τούτων εἰσὶ τὰ μετὰ ταῦτα ἐκδοθέντα «ὁ Κλέφτης», «ἡ Σάλη» καὶ ἄλλα.

Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Ἀμειγάνου εἶχον ἰδιαιτέραν βιομηχανίαν τὴν ξυλογραφίαν, καὶ πολλοὶ παραγγείλαμεν αὐτοῖς ξοάνια κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ὁμοιογραφικά, παριστῶντα ἡμᾶς φέροντας τὸν ὀδίτην χιτῶνα (blouse), τὸν εὐρὺν ψιάθινον μέλανα ὁδοιπορικὸν πῖλον καὶ τὴν μακρὰν βακτηρίαν, ἥτις ἦν ἀφευκτον ἐφόδιον διὰ τὴν ὀρειβάσιαν. Τοιοῦτο ἀγαλμάτιον ἔχον τὴν ἀξίωσιν ὅτι μοὶ ὁμοιάζει, ἔπεμψα εἰς τοὺς γονεῖς μου. Ἐδώκαμεν δὲ καὶ χορὸν ἐν τῷ ξενοδοχείῳ ἡμῶν, εἰς ὃν συνῆλθον προσκληθεῖσαι πολλαὶ τῶν περιχώρων οἰκογένειαι, ἐν ἅλλοις καὶ τις κόμησα ἐξ Etthal μετὰ τῆς ὠραίας θυγατρὸς της, ἃς εἶχον γνωρίσει ἐπὶ τῶν εἰς τὸ μοναστήριον ἐπισκέψεών μου.

4.

Ἐν τῷ στρατῷ.

Ὅτε δ' ἐπεστρέψαμεν ἐκ τῆς ἐκδρομῆς, ἀπεφασίσαμεν ὅτι ἀνάγκη ἦν νὰ μείνωμεν ἐπὶ τινὰ καιρὸν εἰσέτι εἰς τὸν στρατόν, ἵνα καὶ πρακτικῶς ἐξασκήσωμεν ὅ,τι εἶχομεν διδαχθῇ θεωρητικῶς, τὰ τῆς ὑπηρεσίας βέλτιον γνωρίσωμεν καὶ προσαποκτήσωμεν καὶ τινὰς ἄλλας γνώσεις, ὧν τὴν ἔλλειψιν ἡσθανόμεθα. Κατὰ τοὺς Βαυαρικοὺς κανονισμοὺς, οἱ τὰς ἀπολυτηρίους ἐξετάσεις τῆς στρατιωτικῆς σχολῆς εὐδοκίμως ὑποστάντες, ἐλάμβανον βαθμὸν ἀνθυπασπιστοῦ, καὶ οἱ μὲν 10 πρῶτοι ἐδικαιοῦντο νὰ ἐκλέξωσιν ὅποιον ὄπλον ἤθελον, οἱ δὲ λοιποὶ κατετάσσοντο ὅπου ἀπεφασίζε τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν. Ἡμεῖς λοιπὸν ἐξελεχόμεθα ἀμφοτέρω τὸ πυνυρρολικόν, φρονούντες ὅτι ἐν αὐτῷ εἶχομεν περισσότερα νὰ μάθωμεν, καὶ αἱ γνώσεις ἡμῶν ὅτι ἔμελλον ὠφελιμώτεραι νὰ ᾧσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἣν ἐνομίζομεν ἐν αὐταῖς μάλλον καθυστεροῦσαν. Ὡς πρὸς τὸν βαθμὸν ὅμως, ἐπειδὴ αὐτὸς μᾶς ἠνάγκαζεν εἰς καθημερινὴν τακτικὴν ὑπηρεσίαν, συσκεφθέντες ἐζητησάμεθα δι' ἀναφορᾶς νὰ ταχθῶμεν κατ' ἀρχὰς εἰς τὸν τοῦ ἀπλοῦ στρατιώτου, ἵνα οὕτω διέλθωμεν διὰ πασῶν τῶν βαθμίδων τῆς ὑπηρεσίας καὶ γνωρίσωμεν αὐτάς, νὰ μᾶς ἐπιτραπῇ δὲ συγχρόνως νὰ περιορίσωμεν τὴν ὑπηρεσίαν ἡμῶν εἰς μόνον τὰ γυμνάσματα, ἔχοντες τὸν ἐπίλοιπον χρόνον ἐλεύθερον, ἵνα φοιτῶμεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Ἡ αἵτησις αὕτη εὐηρέστησε μεγάλως, καὶ ἐνεκρίθη προθύμως ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, ὅστις προσδιέταξε νὰ ἐξακολουθῇ διδομένη εἰς ἡμᾶς ἡ μικρὰ σύνταξις ἐκ δρ. 62, ἥτις ἐχορηγεῖτο δι' ἕκαστον ἐξ ἡμῶν ἐν ὧσιν διεμένομεν εἰς τὸ σχολεῖον, ὡς ἐπίδομα (Taschengeld), διὰ τὰς μικρὰς ἡμῶν δαπάνας, ὡς προμηθείας διδακτικῶν βιβλίων, γραφικῆς ὕλης κτλ. Κατωκήσαμεν δὲ τότε ἀπέναντι τῆς οἰκίας τοῦ Θειρσίου παρὰ τῇ Κυρίᾳ Schlichtegroll, τῇ χήρᾳ τοῦ ποτὲ προέ-

δρου τῆς Βαυαρικῆς ἀκαδημίας, κυρία σεβαστῇ καὶ πεπαιδευμένῃ, ἣτις διῆγεν ἄλλοτε εἰς φιλικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Στάελ καὶ πολλῶν τῶν μᾶλλον διακεκριμένων γυναικῶν τῆς ἐποχῆς τῆς. Ἐπὶ τινὰ δὲ χρόνον εἶχε παρ' ἐαυτῇ καὶ καλὴν τινὰ ἀνεψιάν τῆς ἐκ Νυρεμβέργης. Εἵμεθα δ' ὑπότροφοι αὐτῆς, καὶ παρεκαθήμεθα εἰς αὐτῆς τὴν τράπεζαν πρὸς οὐ μικρὸν ἡμῶν ὄφελος διὰ τὴν εὐγενῆ καὶ διδακτικὴν αὐτῆς ὁμιλίαν. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἤλθεν εἰς Μονάχον, ἵνα σπουδάζῃ ἐπίσης, καὶ συγκατόκησε μεθ' ἡμῶν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Σκαρλάτου Δημήτριος, ὅστις φιλοσκώμων ὢν καὶ ὁπωσοῦν ἀνημμένης συμπεριφορᾶς, δυσκόλως δὲ καὶ τὴν Γερμανικὴν ὁμιλῶν, δὲν ἐδυνήθη μέχρι τέλους νὰ συμβιβασθῇ μετὰ τῆς ἀγαθῆς ἡμῶν οἰκοδεσποίνης, καὶ ἀπέβη ἀναγκαῖον νὰ γευματίζῃ εἰς ξενοδοχεῖον, μέχρις οὐ καὶ ἡμεῖς ἐγκατελείψαμεν μετὰ λύπης ταύτην τὴν οἰκίαν, ἀποβάσαν πολὺ στενόχωρον οὐκ ἥμεν.

Τῷ ὄντι ἀφ' οὔτου ἐστὶν ἀρχαίαν ἐν Μονάχῳ, πολλοὶ Ἕλληνες, ἐν τοῦ παραδειγματός ἡμῶν προτροπῇ, ἤρχισαν νὰ σφριάζωσιν εἰς τὸ ἐκεῖ πανεπιστήμιον εἰς ἃ ὁμοίως τε ὁ Βασιλεὺς Λουδοβίκος εἶχε καλέσει ὀνομαστοτάτους καθηγητὰς ἐκ πάσης τῆς Γερμανίας. Ἀφ' οὔτου δ' ἐξήλθομεν τῆς στρατιωτικῆς Σχολῆς, ἡ οἰκία ἡμῶν ἦν τὸ κέντρον τῶν πλείστων ἐκ τῶν Ἑλλήνων τούτων, ἐν οἷς διέπρεπον ὁ ἔκτοτε γνωστός γενόμενος καὶ ὑπὸ πάσης τῆς Ἑλλάδος διὰ τὰς γνώσεις καὶ τὸν χαρακτῆρά του τιμηθεὶς Κωνσταντῖνος ὁ Προβελέγιος, ὁ ἐπὶ πολυμαθείᾳ καὶ ἀγγινοίᾳ καὶ ὡς ἰδιώτης καὶ ἐν δημοσίαις θέσεσιν ἐν μετὰ ταῦτα χρόνοις διακριθεὶς Κ. Δόσιος, ὁ Ποντίκης, ὅστις ἐν Ἑλλάδι ἔπειτα ἐθαυμάζετο ὑπὸ τῶν σοφωπέρων καθηγητῶν, διότι εἰς τὰ πρῶτιστα Πανεπιστήμια τῆς Γερμανίας διῆλθεν ἀλληλοδιαδόχως πᾶσας τὰς σχολὰς, ἐζητάσθη εἰς πᾶσας τὰς ἐπιστήμας, καὶ εἰς πᾶσας ἐπρώτευσεν. Συνώδευσεν δ' αὐτὸν καὶ ὁ νεώτερος ἀδελφὸς του, ὅστις ὁμοίως εἰς οὐδὲν ποτὲ πανεπιστήμιον θελήσας νὰ φοιτήσῃ κατετάχθη εἰς τὸ ἱππικὸν σύνταγμα τῶν θωρακοφόρων, ἐνεδύθη λαμπρὰν στολὴν, ἔσυρε μακρὰν σπάθην εἰς τὰ λιθόστρωτα τοῦ Μονάχου, καὶ ἐφημίζετο μόνον διὰ τὰς

ἀσκόπους καὶ ἄφρονάς του μονομαχίας. Καὶ ἐκ Βλαχίας δ' εἶχον
 ἔλθει Ἑλληνες καὶ Βλάχοι προσέτι, οἱ μὲν ἵνα σπουδάσωσιν, οἱ
 δὲ ἵνα θαπνήσωσιν εὐθύμως ὅσα οἱ γονεῖς τοῖς ἐχορήγουν λόγῳ
 σπουδῆς. Μεταξὺ δὲ τῶν πρώτων εἰς τῶν οἰκείων ἡμῶν ἦν ὁ Κ.
 Μανέσκος, συγγενῆς τῆς οἰκογενείας Καρακάση, μεθ' ἧς τοσαύτη
 σχέσις μὲ συνέδεε παιδιόθεν. Τινὲς τῶν Ἑλλήνων ἤρχοντο συνεχέ-
 στατα τὰς ἐσπέρας εἰς τὴν οἰκίαν ἡμῶν, καὶ λαμπρὰ καὶ ὅλως
 ἐθνικὴ ἦν ἡ ὑποδοχὴ ἦν τοῖς παρεσκευάζομεν. Συνίστατο δ' εἰς
 τοῦτο, ὅτι ἀπὸ τῆς ἡμέρας, αὐτοπροσώπως εἰς τὰ ἐργαστήρια
 μεταβαίνοντες, ἡγοράζομεν ὀλίγον βούτυρον καὶ ὀρύζιον, καὶ πρὸ
 τῆς συναναστροφῆς, πλύνοντες τοῦτο ἐπιμελῶς, ὅτε οἱ φίλοι συν-
 ἤρχοντο, καὶ ἡ θερμάστρα ἀνήπτετο διὰ τὴν ἐσπέραν, τὸ ἐθέ-
 τομεν εἰς αὐτὴν ἐντὸς πηλίνου ἀγγείου νὰ βράσῃ, καὶ ἐν καιρῷ
 προσθέτοντες καὶ τὸ βούτυρον, κατεσκευάζομεν πιλάφιον ἐθνι-
 κώτατον, ὃ ἐτρώγομεν πάντες ἡμεῖς εὐθύμῃσιν τῆς Ἑλλάδος,
 καὶ τὸ ἐκτενέστερον ἀνέμνητον. Τινὲς δὲ τὰς μαγειρικὰς ἡμῶν
 ἀξιώσεις ἐπιτείνοντες, κατωρθώσαμεν, οὐχὶ ἀδοκίμως, καὶ κατὰ-
 ριον ἐκ φιδέ ὑπὸ τὰ βλέμματα τῆς συναναστροφῆς νὰ παρασκευά-
 σωμεν, καὶ προσέτι καὶ τὸν πολὺ σοφωτέραν τὴν παρασκευὴν
 ἀπαιτοῦντα πλακοῦντα, τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει σαραϊλί κα-
 λούμενον, διότι ὑποτίθεται ὅτι εἰς μόνους τοὺς εὐδαίμονας τοῦ
 σαραγίου ἐνοίκους δέδοται νὰ γεύωνται τοῦ ἐκλεκτοῦ τούτου ἐδέ-
 σματος. Πρέπει ὅμως νὰ ὁμολογήσω ὅτι ὁ ἀριστοτέχνης τῶν μα-
 γειρικῶν τούτων παρασκευῶν ἦν ὁ Σκ. Σοῦτσος, ἐγὼ δὲ ἤμην ὁ
 παραμάγειρος. Τὸ προϊόν δὲ τῆς τέχνης ἡμῶν ἦν τὸ μόνον παρα-
 τιθέμενον εἰς ταύτας τὰς ἐσπερίδας. Οἶνος δὲ παντελῶς ἀπεκλείετο,
 ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ εὐθυμία.

Ἐκαστος ἡμῶν ἐξέθετε τὰ περὶ τῶν σπουδῶν του, καὶ ὠμιλοῦ-
 μεν καὶ περὶ Ἑλλάδος, καὶ ἐσυζητοῦμεν τὰ ἐκεῖ συμβαίνοντα, καὶ
 ἐσχεδιάζομεν, ἕκαστος κατ' ἰδίαν κρίσιν, τὸ μέλλον αὐτῆς, καὶ
 ἀνεγινώσκομεν, ὅσοι ἐδύναντο, προϊόντα τῆς ἀώρου Μούσης των, μὴ
 ἀμφιβάλλοντες ὅτι οἱ αὐτῶν ἐδοξάσαμεν τὴν πατρίδα, καὶ ἡ φαι-

δρότης ἡμῶν ἐκορυφοῦτο μέχρις ἄσμάτων, ἐν οἷς προεξῆρχεν ὁ Προβελέγιος, ψάλλων μετὰ μεγάλου ἐνθουσιασμοῦ, εἰ καὶ μετὰ παρατόνου φωνῆς, τὴν *Κυρά Μαριώραν*, καὶ οἱ λοιποὶ ἐπανελαμβάνομεν αὐτὴν ἐν χορῷ.

Ἐνταῦθα πρέπει ν' ἀπομνημονεύσω ὅτι ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, καθ' ἣν ἐπεσκεπτόμεθα τὸν Μανέσκον, εἰσῆλθε, χωρὶς ν' ἀναγγελθῇ, νέος ἄγνωστος ἡμῖν, φορῶν ἐνδυμὰ ὡς περίπου τὸ τῶν Ἱερολοχιτῶν, καὶ μᾶς προσεφώνησε διὰ τῶν λέξεων «Χαίρετε, Ἕλληνες συμπατριῶται». Ἐπειτα δὲ ἀνέπτυξεν ἐνώπιον ἡμῶν θριαμβευτικῶς ἐλαιογραφίαν ἣν ἐκράτει τετυλιγμένην, καὶ παριστῶσαν τὴν Ἑλλάδα θέτουςαν τὸν πόδα καὶ τὴν ἄκραν τοῦ ξίφους ἐπὶ Τούρκου πεφονευμένου. Μᾶς ἔδειξε δὲ καὶ τρεῖς λαμπράς καταγλύφους βάσεις καπνοσυρίγγων (κωλάδες) ἐκ σηπίου, ὧν ἐκάστη παρίστα ἐν ὠραιοτάτῃ καὶ λίαν ἀνεχούσῃ γλυφῇ ἄλλη ἄλλην σκηνὴν ναυμαχίας, καὶ μᾶς εἶπεν ὅτι ἀπήρχετο εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐνθα θὰ προσέφεραν αὐτὰς ὡς δῆγμα πατριωτικῆς εὐγνωμοσύνης εἰς ἐκάτερον τῶν τριῶν Εὐρωπαϊκῶν ναυάρχων, τῶν ναυμαχησάντων ἐν Πύλῳ. Ὁ ἐνθουσιώδης οὗτος Ἕλληνα ὠρμάτο ἐκ Πέστης, καὶ ὠνομάζετο . . . Ζήσης Σωτηρίου.

Μία τῶν πρωτίστων ἡμῶν ἀσχολιῶν ἦσαν κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον τὰ γυμνάσια τοῦ πυροβολικοῦ, ἐφ' ὧν ὑπηρετοῦντες ὡς ἀπλοῖ στρατιῶται, ἐγενόμεθα λίαν ἔμπειροι εἰς τε τὴν λοιπὴν τῶν πυροβόλων διαχείρισιν καὶ εἰς τὴν σκόπευσιν, μὴ οὖσαν ἐντελῶς ἀπηλλαγμένην παντὸς κινδύνου, διότι παραδείγματα ὑπῆρχον αἰφνιδίας ἐκπυρσοκροτήσεως ἐνίοτε, ἂν ὁ σκοπεύων δὲν ἔκλειεν ἐπιμελῶς τὴν ἀναφλεκτικὴν αὐτοῦ ὁπὴν διὰ τοῦ δακτύλου. Τὰ δ' ἀποτελέσματα ἦσαν τότε ὀλέθρια καὶ δι' αὐτὸν καὶ διὰ τὸν γεμίζοντα. Ἀλλὰ τὸ μάλιστα ὀχληρὸν ἦν, ὅτε προσήγομεν τὴν θρυαλλίδα εἰς τὴν ὁπὴν, ὅτι ὁ κρότος τῆς ἐκρήξεως κατ' ἀρχὰς μοι ἐφαίνετο ὅτι θὰ διαρρήξῃ τὸ ἀκουστικὸν τύμπανόν μου, καὶ μετὰ τινὰς κανονοβολισμοὺς ἀληθῶς ἔμενον κωφὸς ἐπὶ ὥρας ἢ καὶ ἐφ' ὅλην τὴν ἡμέραν. Βαθμηδὸν ὁμῶς συνείθισα καὶ εἰς τοῦτο, ἀφ' οὗ μάλιστα

διδάχθην ν' ἀνοίγω εὐρέως τὸ στόμα μου ἐπὶ τῆς ἐκपुरσοκροτή-
 σεως. Εἰς τὰ γυμνάσια ταῦτα ὠδηγούμεθα καὶ ἔξω τῆς πόλεως
 ἐνίοτε μὲν περὶ ὄρθρον βαθύν, καὶ διὰ παχυτάτης ὁμίχλης, ἐνίοτε
 δὲ τὴν νύκτα, ἀσκούμενοι εἰς τὴν ῥίψιν τῶν φωτεινῶν σφαιρῶν.

Τὸν δ' ἐπίλοιπον καιρὸν ἡμῶν ἀφιερῶμεν ἢ ἔπρεπε ν' ἀφιερῶμεν
 εἰς ἀκροάσεις τοῦ Πανεπιστημίου, φοιτῶντες εἰς τὸ μάθημα τῆς
 πειραματικῆς χημείας ὅπως οὖν τακτικῶς παρὰ τῷ ἱκανωτάτῳ καὶ
 δεξιωτάτῳ καθηγητῇ Vogel, καὶ εἰς τὸ τῆς φυσικῆς παρὰ τῷ
 καθηγητῇ Staal, ὅστις πολὺ ἤλαττοῦτο τοῦ συναδέλφου του, ἴσως
 οὐχὶ κατὰ τὰς γνώσεις, διότι ἐφημίζετο ἐπ' αὐταῖς, ἀλλὰ βεβαίως
 κατὰ τὴν εὐχέρειαν, δι' ἣν καὶ ποτὲ σχεδὸν τὰ πειράματα αὐτοῦ
 δὲν ἐπετύγγανον ἀκριβῶς, καὶ σπανίως ἐπεχειρεῖ τοιαῦτα δι' ὑγρῶν,
 χωρὶς νὰ περιχύσῃ τοὺς πλησιεστέρους τοῦ φοιτητάς, πρὸς γενικὴν
 εὐθυμίαν τοῦ ἀκροατηρίου. Οὐδ' εἰς τὰς μαθηματικὰς δ' ἀποδείξεις
 εἶχε πολλὴν ἐτοιμότητα, καὶ ἐν γένει ἡ προφορικὴ αὐτοῦ ἐκθεσις
 δὲν ἀπεκρίνετο δι' εὐσεβείας. Μίαν ἡμέραν, χαράξας
 σχῆμά τι εἰς τὸν πίνακα, μάς ἐξέθετε δὲν ἐνθυμοῦμαι τίνας ἀνα-
 λογίας μεταξὺ μεγάλης τινὸς καὶ ἄλλης μικρᾶς ἐν αὐτῷ καθέτου.
 Ἐξ ἀγνοίας ὅμως τῆς Ἑλληνικῆς, ἔλεγεν ἀντὶ τῆς καθέτου,
 ἀρσενικῶς der Kathete, καὶ ἐπανελάμβανε πολλάκις ὅτι der
 grosse Kathete ἔχει πρὸς τὸν kleinen Katheten, κτλ. Γε-
 νικὸς δὲ ἦν ὁ καγχασμὸς εἰς τὸ ἀκροατήριον πρὸς πολλὴν ἐκπληξιν
 καὶ δυσαρέσκειαν τοῦ καθηγητοῦ, ὅστις μὴ ἐννοῶν τὴν αἰτίαν τῆς
 εὐθυμίας ἐπανελάμβανε σοβαρῶς τὴν φράσιν του, καὶ ὁ γέλως ἐδι-
 πλασιάζετο, προερχόμενος ἐκ τούτου, ὅτι μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν
 εἴμεθα ὁ Σ. Σοῦτσος καὶ ἐγώ, τὴν στρατιωτικὴν στολὴν τοῦ σχο-
 λείου ἔτι φέροντες· ἂν δὲ καὶ ὁ Σοῦτσος δὲν ἦν μεγαλόσωμος, εἶχεν
 ὅμως ὅπωςδὴποτε ἀνάστημα ὑψηλότερον τοῦ ἐμοῦ, καὶ οἱ φοιτηταὶ
 ἐφήρμοζον εἰς ἡμᾶς τὰς ἐξηγήσεις τοῦ καθηγητοῦ: Der grosse
 Cadet und der kleine Cadet.

Πλὴν τούτων δ' ἠκούομεν, ἀλλὰ δυστυχῶς οὐχὶ ὅσον ἔπρεπε τα-
 κτικῶς τὸν Θεόρσιον, ἐξηγοῦντα τοῦ Αἰσχύλου τὰς «Εὐμενίδας»,

καὶ ἐνίοτε, ἀλλὰ κατ' ἐξαιρέσιν, τὰ φυσιολογικὰ μαθήματα τοῦ Ocken, νέου τότε, μέλανας φλογερούς ἔχοντος ὀφθαλμούς, μέλαιναν κόμην, καὶ μετ' ἰσχυρᾶς πεποιθήσεως καὶ ποιητικοῦ ἐνθουσιασμοῦ ὁμιλοῦντος. Ἐφοιτῶμεν δέ, ἀλλ' ἐκ περιεργείας μᾶλλον ἢ πρὸς ἐμβριθῆ σπουδὴν, καὶ εἰς τὰς φιλοσοφικὰς παραδόσεις τοῦ Schelling, ὅστις πολιὰν εἶχε τότε τὴν κόμην, καὶ ὑπὸ λευκᾶς ὀφρῦς ἠκόντιζε νεαρῶς καὶ νοημόνως σπινθηροβολοῦντα τὰ βλέμματα· ὠμίλει δὲ ἡσύχως μὲν, ἀλλὰ μετ' εὐφραδείας ἀκατασχέτου. Ἐπειδὴ ὅμως τὰς εἰκόνας καὶ τὰ παραδείγματα αὐτοῦ πολλάκις ἐδανείζετο ἐκ τῆς μαθηματικῆς, οὐ σπανίως συνέβαινε ἡμεῖς μόνον ἐκ τῶν ἀκροατῶν νὰ ἤμεθα οἱ αὐτὸν ἐντελῶς ἐννοήσαντες, ὥς μᾶς ἀπεδείκνυον αἱ μετὰ τὴν ἀκρόασιν ἐκφραζόμεναι ἀπορίαι τῶν ἄλλων, καὶ αἱ πρὸς ἡμᾶς πομπικῶς ἀποτεινόμεναι αὐτῶν ἐρωτήσεις πρὸς λύσιν τῶν ἀποριῶν τῶν.

Μετ' ὀλίγον ἦλθεν εἰς Μονάχον καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Ἰακώβου Ρίτцу Δημήτριος, καὶ ἀπεφασίσαμεν νὰ συμπαραλάβωμεν καὶ αὐτὸν ὡς συγγάτοικον. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ οἰκία τῆς Κυρίας Schlichtegroll δὲν μᾶς ἐπῆρκει πρὸς τοῦτο, καὶ αἱ μετ' αὐτῆς σχέσεις, μὴ συμβιβαστέας πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Δημ. Σούτσου, εἶχον γίνεαι δυσκολώτεραι, ἐμισθώσαμεν ὅλον τὸν πρῶτον ὄροφον μεγαλητέρας οἰκίας εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ ἔαρος (Frühlingstrasse), τὴν ἐκβάλλουσαν εἰς τὸν Ἀγγλικὸν κήπον. Ἐκεῖ δὲ μετὰ ταῦτα συμπαραλάβωμεν ὡς σύνοικον καὶ τὸν νέον Σχινᾶν, προερχόμενον ἐκ Κορώνης, ἀνεψιὸν δὲ τοῦ Μιχαήλ Σχινᾶ, ἀποθανόντα μετὰ τινα ἔτη ἐν Ἑλλάδι· προσέτι δὲ καὶ τὸν Γεωργιάδην Μολλᾶν, τὸν ἔπειτα ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν Ἀθήναις γενικὸν Γραμματέα τοῦ ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν χρηματίσαντα. Οὕτω διανεμόμενον, τὸ ἐνοίκιον τῆς μεγάλης οἰκίας ἀπέβαινε δι' ἡμᾶς ἐλαφρόν, καὶ ἀνάλογον τοῖς ἡμετέροις βαλαντίοις, ἅτινα ἦσαν ὑπὲρ πᾶσαν ἰδέαν κοῦφα· διότι, ἀφ' οὗτου, ἀπόφοιτοι τοῦ σχολείου, ἐμείναμεν ἀνεξάρτητοι, ἀπεφασίσαμεν ὁ Σ. Σούτσος καὶ ἐγώ, νὰ μὴ ἤμεθα πλέον εἰς βάρος τῶν γονέων ἡμῶν, ὧν ἐγνωρίζομεν τὰς δυσχερεῖς περιστάσεις, καὶ νὰ ζῶ-

ἔκ μόνῃς τῆς ἐλαχίστης ἐκείνης χορηγίας τοῦ Βασιλέως τῆς
 Αἰουαρίας. Δι' αὐτῆς βεβαίως λίαν ἄνετον δὲν ἐδυνάμεθα νὰ ἄγωμεν
 ἄλλ', ἐστοχαζόμεθα τῶν συμπατριωτῶν ἡμῶν, οἵτινες ἔζων ἐν
 ἀνδύνοις καὶ κακουχίαις, καὶ δὲν ἐφρονοῦμεν ὅτι ἐδικαιούμεθα νὰ
 ἀιτῶμεθα ἡμεῖς μόνοι ἐν ἀπολαύσεσιν· ἄλλως τε ἡ σπουδὴ ἡμῶν
 νὰ ἐγγυμνασθῶμεν εἰς τὰς στερήσεις, ἃς καθῆκον καὶ σκοπὸν
 εἶχον μετ' οὐ πολὺ νὰ συμμερισθῶμεν. Καὶ ἐνδύματα μὲν εἶχον
 ὅσα ἐλάβομεν ἐκ τοῦ σχολείου, δυνάμενα ἐφ' ἱκανὸν χρόνον νὰ μᾶς
 ἀρκέσωσιν εἰς ὃν διετελοῦμεν βαθμὸν στρατιώτου· τὸ δ' ἐνοίκιον ὡς
 διενεμήθη μεταξὺ πέντε, ἦν μετριώτατον εἰς τὴν ἀναλογία ἐκά-
 στου. Ἐμείνεν ἡ δαπάνη τῆς θερμάνσεως καὶ τοῦ φωτός, ἣν περιο-
 ρίζομεν εἰς τὸν ἐλάχιστον αὐτῶν ὅρον, μὴ θερμαίνοντες τοὺς κοι-
 τῶνας, καὶ συνδιαιτῶμενοι καὶ συσπυδάζοντες πάντες εἰς τὴν αὐτὴν
 αἴθουσαν. Εἰς κοινὸς ὑπηρέτης ἤρχετο τὸ πρῶτον καὶ ἐκαθάριζε πάντων
 ἡμῶν τὰ ἐνδύματα, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ ὑπηρετοῦμεν αὐτοὶ ἑαυτούς.
 Ἀπελείπετο ἐπὶ μόνον τῆς τροφῆς ἡ δαπάνη. Δι' αὐτὴν δ' εἰσά-
 χθημεν εἰς λέσχην τινά, ὅπου ἐφείτων ἄποροι διδάκτορες, ἄγαμοι
 καθηγηταί, τινὲς κατώτεροι ἀξιωματικοί, καὶ ἐκεῖ λιτώτατα ἐγευό-
 μεθα. Τοῦ οἴνου καὶ καπνοῦ αἱ ἀπολαύσεις ἦσαν ξέναι εἰς ἡμᾶς,
 ὀρμωμένους ἐκ τῆς ἀρχῆς, ἣν ἄλλως τε καὶ παιδιόθεν μοὶ εἶχεν ἐμ-
 φυτεύσει ὁ πατήρ μου, ὅτι Ἕλληνες ὄντες, προωρισμένοι νὰ μετὰ-
 σχωμεν ἀγῶνος ὅστις ἐπέβαλλε πᾶσαν στέρησιν, ἔπρεπε νὰ συνη-
 θίσωμεν εἰς ἐγκράτειαν. Οὕτως ἀρξάμενος, οὐδέποτε ἔπια οἶνον καὶ
 οὐδέποτε ἐκάπνισα δι' ὅλου τοῦ βίου μου. Συνίστατο δὲ τὸ γεῦμα
 ἐκ μόνου ζωμοῦ καὶ ἐνὸς ἐδέσματος κρέατος, καὶ ἐτρώγομεν ἅπαξ
 τῆς ἡμέρας, λέγοντες ἐνίοτε εἰς τοὺς ἐλέγχοντας ἡμᾶς διὰ τοῦτο,
 ὅτι οἱ ἐν Ἑλλάδι πολεμοῦντες εὐτυχεῖς θὰ ἦσαν πολλάκις ἂν εἶχον
 τόσῃ καὶ τοιαύτῃ τροφῇ· τὸ δ' ἐσπέρας εἰς ἐξ ἡμῶν ἀλληλοδια-
 δόχως ἐξήρχετο εἰς τὸ σκότος, φέρων τὸν στρατιωτικὸν τοῦ μαν-
 δύαν, ἐπορεύετο πρὸς ἀρτοπώλην τινά ἔχοντα τὸ ἐργαστήριόν του
 ἐντὸς τοῦ λεγομένου Αὐλικοῦ κήπου, (Hofgarten), μὴ πολὺ ἀπέ-
 χοντος τῆς ἡμετέρας οἰκίας, ἐκτύπα εἰς αὐτοῦ τὸ παράθυρον, καὶ

ὅτε ἡνοίγετο, κατέθετεν ἐκεῖ σιωπηλῶς τὰ ὀλίγα ἀπαιτούμενα κέρματα, ἐλάβανεν ἓνα μικρὸν ἄρτον, καὶ κρύπτων αὐτὸν ὑπὸ τὸν μανδύαν του, τὸν ἔφερεν εἰς τὸν οἶκον, ὅπου ὁ Σκ. Σοῦτσος καὶ ἐγώ, οἱ δύο μόνοι οἵτινες εἴχομεν κοινὴν τὴν διαίταν, τὸν ἐφυλάττομεν ἐπιμελῶς ὑπὸ κλειῖδα, καὶ ἐλαμβάνομεν ἕκαστος ἀνά ἓν οὐχὶ μέγα τεμάχιον καθ' ἐσπέραν, καὶ ἕτερον τὸ πρωί, τρώγοντες αὐτὸ ὡς πρόγευμα μετὰ μόνου γάλακτος, καὶ οὕτως οἰκονομοῦντες τὴν ἀγορὰν αὐτοῦ ἐπὶ πλείονας ἡμέρας.

Διὰ τῆς τοιαύτης διαίτης κατωρθοῦμεν νὰ γράψωμεν εἰς τοὺς γονεῖς ἡμῶν ὅτι δὲν ἔχομεν ἀνάγκην χρημάτων. Αἱ 68 δὲ δραχμαὶ εἰς ἕκαστον κατὰ μῆνα τῷ ὄντι οὐ μόνον μᾶς ἐξήρκουν, ἀλλὰ, τὸ θαυμαστότερον, κατωρθοῦμεν νὰ μᾶς μένη ἐνίοτε καὶ ἐλάχιστόν τι περίσσευμα, ὃ ἐχρησιμοποιοῦμεν εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ θεάτρου. Αὕτη ἦτον, ἐννοεῖται, σπανιωτάτη ἀπόλαυσις, ἀλλὰ δι' ἐμὲ μεγίστη καὶ τὴν περιώριζον εἰς τὰ ἀριστοτελέστατα τῆς Γερμανικῆς καὶ Ἀγγλικῆς μουσικῆς ὅσα δὲν εἶχεν ἐτι ἰδεῖ ἀπὸ τῆς σκηνῆς.

Ἀστεῖον ἐνθυμοῦμαι ἐν ἐπιστάδιον τῆς τότε πενιχρᾶς ἡμῶν διαίτης. Τὸ Μόναχον ἐπισκεφθεὶς, ἦλθε καὶ πρὸς ἡμᾶς ὁ Κ. Ἰωάννης Σοῦτσος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ ἡγεμόνος Μιχαήλ, νέος κομψὸς καὶ εἰς τὴν ἀνωτάτην ἀνήκων κοινωνίαν, ὃν, ὅτε τὸ πρῶτον εἶχον διέλθει διὰ Βιέννης, εἶχον ἀπαντήσῃ ἐκεῖ οἰκείως συναναστρεφόμενον μετὰ τοῦ Δὸν Μιγουέλου τῆς Πορτογαλλίας. Εἰς τὸ παράθυρον τῆς αἵθουσας ἡμῶν ἰδὼν ὁ Κ. Σοῦτσος ὑέλινον φιάλιον, ὑπέλαβε φυσικῶς τῷ λόγῳ ὅτι περιεῖχεν εὐώδεις μύρον καὶ τὸ ἔλαβεν εἰς τὴν χεῖρά του, ἥτις ἔφερεν ὠραῖον χειρόκτιον. Ἀλλὰ μετὰ φρίκης ἀναγνώρισας τὴν ἀπάτην του, «Λάδι εἶναι», ἀνέκραξε καὶ τὸ ἀφῆκε ἀποσύρων τὴν χεῖρα ὡς ἂν εἶχε ἐγγίσει ἔχιδναν. Εἰς τὸν νοῦν δὲν ἐδύνατο νὰ τῷ ἐπέλθῃ βεβαίως ὅτι φιάλη ἐλαίου διὰ λύχνον ἦν δυνατὸν ν' ἀπαντηθῇ εἰς αἵθουσαν ὑποδοχῆς.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἴχομεν τὴν ἐπίσκεψιν καὶ τοῦ ἄλλου Ἰωάννου Σοῦτσου, τοῦ πρεσβυτέρου ἀδελφοῦ τοῦ Σκαρλάτου, τοῦ πρὸς ὃν ὡς βρέφος ἔτρεφον διακαῇ ἀδελφικὴν ἀγάπην. Ἀπήρχετο δὲ

τε εἰς Παρισίους πρὸς συμπλήρωσιν τῶν γνώσεων, ἃς πλουσιωτά-
 τας εἶχεν ἀποκτήσει αὐτοδιδάκτως. Ἀκούσας παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ
 τοῦ ὅτι ἐπεδιδόμην ἐνίοτε εἰς ποίησιν, ἐπέμεινε νὰ τῷ ἀναγνώσω
 δοκίμιά τινα αὐτῆς, καὶ ἡ ἐπιδοκιμασία του πολὺ μ' ἐνεψύχωσεν,
 ὥστε ἐξηκολούθησα ὁράματι τι ὃ ἔγραφον τότε ὑπὸ τὸν τίτλον « Φρο-
 νήνη » θελήσας νὰ ποιήσω ἐθνικὸν τι ἀντικείμενον. Ἐγγραφον δὲ
 καταφεύγων εἰς μεμονωμένην τινὰ σκιάδα τοῦ Ἀγγλικοῦ λεγομένου
 κήπου παρὰ τεχνητὸν καταρράκτην, ἐνθα ἔμενον εἰς θάμνους πυκνοὺς
 κρυπτόμενος ἐπὶ πολλὰς ὥρας πολλάκις, ἃς ἀφῆρουν ἐκ τῶν τοῦ
 περιπάτου καὶ τῆς ἀναπαύσεως. Ἡ συνείδησις ὅμως πολλάκις μοὶ
 προσῆψεν ὅτι, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν σπουδῶν, ἀντὶ ν' ἀφιερῶ πά-
 σας μου τὰς στιγμὰς εἰς συγκομιδὴν γνώσεων, ἐσπατάλουν πολλὰς
 αὐτῶν εἰς ἀτελῶν καὶ ἀώρων προϊόντων παραγωγὴν. Ἀλλ' ἐκτός
 τοῦ ὅτι ἡσθάνομην ὡς τινα ἐνδόξωτον καὶ δυσυπερνίκητον τούτου
 ἀνάγκην, ὠρμώμην προσέτι καὶ ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι ἡ ἀναστᾶσα Ἑλ-
 λὰς ἐπείρετο ν' ἀποδείξῃ τὴν ὑπερυψίαν αὐτῆς ἐν τῷ πολιτικῷ
 ἐπιδεικνύουσα προσπάθειαν πρὸς τὴν φιλοελευθερίαν, καὶ ἐφρόνουν ὅτι
 πᾶς ὁ ὅπως δῆποτε δυνάμενος ἔπρεπε νὰ γράφῃ ἢ νὰ μεταφράζῃ,
 ἵνα μὴ κρινώμεθα ἀνάξιοι ἀπόγονοι τῶν ἐνδόξων ἡμῶν προγόνων,
 καὶ ἵνα ὅσον τάχιον πολλαπλασιασθῶσι παρ' ἡμῖν αἱ πηγαὶ τοῦ ἐθνι-
 κοῦ φωτισμοῦ. Διὰ τοῦτο ἔγραφον τότε καὶ πρὸς τὰς ἀδελφάς μου
 ὅτι ἡμῶν μὲν τῶν ἀνδρῶν καθήκον ἦν νὰ μαχώμεθα καὶ νὰ θυσια-
 σθῶμεν ὑπὲρ τῆς πατρίδος· αἱ γυναῖκες ὅμως, αἱ ἀγωγῆς καὶ παι-
 δείας τυχοῦσαι, ὅτι ἐδύναντο καὶ ὤφειλον αὐταὶ ν' ἀναλάβωσι τὸ
 ἔργον μεταφράσεως καλῶν ξένων συγγραμμάτων, καὶ συνίστων αὐ-
 ταῖς, οὐχὶ ἴσως μετὰ πολλῆς κρίσεως, ὡς πρῶτον δοκίμιον μεταφρά-
 σεως εἰς ὃ νὰ ἐπιδοθῶσι τὴν βιογραφίαν τοῦ Βύρωνος ὑπὸ τῆς Κας
 Βελλόκη, ὑποσχόμενος ν' ἀναλάβω ἐγὼ τὰ ἔμμετρα αὐτοῦτεμάχια.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος μᾶς ἦλθε καὶ ἄλλη ἐπίσκεψις, ἡ τῶν
 νέων Γολέσκων, οἵτινες ἀφ' οὗ ἐν Ἑλβετίᾳ ἐσπούδασαν, διήρ-
 χοντο διὰ Μονάχου ἵνα, πρὶν ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ ἴδια, ἐπανίδωσι
 τὸν ἀρχαῖον συνοδοιπόρον των.

Οικοδεσπότης ἡμῶν ἦν ὁ K. Götz, ἀπλοῦς ξενοδόχος, νομίζω, καὶ οὐδὲν πλέον. Ἡ δὲ σύζυγος αὐτοῦ εἶχε πρῶτον ἄνδρα τινά K. Altenbach, δημοτικὸν τοῦ Μονάχου ταμίαν, καὶ ἐξ αὐτοῦ εἶχε δύο θυγατέρας, τὴν Ἰωάνναν καὶ τὴν Σοφίαν, ὧν ἡ μὲν ἦν οὐχὶ πλέον τῆς πρώτης νεότητος, ἀγαθὴ οἰκονόμος καὶ βοηθὸς τῆς μητρὸς της ἐν τῷ εἰς τὸν κάτω ὄροφον κειμένῳ ξενοδοχείῳ, φέρουσα τὸν ἀργυρόστικτον κεφαλόδεσμον, τὸν μιμούμενον ὧτα λαγωῦ, ὅστις ἦν τότε τὸ διακριτικὸν κόσμημα τῆς ἀστῆς τοῦ Μονάχου, καὶ οὐδόλως ἔχουσα ἀξιώσεις ἀνωτέρας ἀστῆς (bourgeoise), ἡ νεωτέρα ὅμως, Σοφία, οὐδέποτε ὕβρισε διὰ τοιοῦτου καλύμματος τὴν χρυσίζουσαν κόμην της, ἥτις ἦν τὸ μόνον ἀλλὰ λαμπρὸν κόσμημα τοῦ ωραίου προσώπου της. Εἶχε δ' ἀριστοκρατικωτέρους τοὺς τρόπους, καὶ δι' ἐλευθερίου καὶ ἐπιμελοῦς ἀνατροφῆς τὸ πνεῦμα κεκοσμημένον δι' ἀναγνώσεων, ἡρχομένη εἰς μουσικὴν, ψάλλουσα διὰ φωνῆς λίαν ἐπαγωγῶ, καὶ παίζουσα, οὐχὶ μὲν κύμβαλον, ἀλλὰ τὴν τότε ἔτι ἀκρυαμένην, καὶ ταῖς μετρίαις περυσίαις προσετὴν κιθάραν. Αὕτη ἦν ἡ διηγετικὴ συνανατροφή ἡμῶν, καὶ μάλιστα ἐμοῦ, διότι ὥρας πολλὰς κατέτριβον, συναναγινώσκων μετ' αὐτῆς τὰ συγγράμματα τῶν Γερμανῶν κλασικῶν, αἰσθανόμενος ὅτι τούτων ἡ ἐπιρροὴ ἐξῆπτε καὶ ἐχρωμάτιζε τὴν ἔτι ἄπειρον φαντασίαν μου. Καὶ ἐσπαταλοῦτο μὲν οὕτω τῷ ὄντι χρόνος πολὺτιμος, ὃν ὤφειλον εἰς τὴν ἐντελεστέραν ἐκπαίδευσίν μου· ἡ ἀγνότης δὲ τοῦ κατέχοντός με τότε ποιητικοῦ αἰσθήματος ὑπῆρξεν ἴσως ὁ φρουρὸς ἀγγελὸς μου ἢ καὶ ἰσχυρῶς ὑπεστήριξε τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς ἃς οἰκοθεν ἔφερον, κατὰ τῶν παρεκτροπῶν εἰς ἃς μένει ἐκτεθειμένη καὶ πολλάκις ἐμπίπτει ἡ ἀνοδὴγητος νεολαία. Καὶ ἐμὲ καὶ τοὺς τότε συνοίκους μου ἀναλογιζόμενος, πολλάκις ἐσκέφθην πόσον ῥιψοκινδυνεύουσιν οἱ γονεῖς οἱ τοὺς υἱούς των εἰς τὴν ξένην πρὸς ἐκπαίδευσιν πέμποντες καὶ εἰς ἑαυτοὺς τούτους καταλείποντες, ὅτε ἡμεῖς οἱ βαθέως τὸ καθήκον συναισθανόμενοι, ὃ αἱ τότε περιστάσεις μᾶς ἐπέβαλλον, νὰ σπουδάζωμεν ὅ,τι ἐντελέστερον καὶ ὅ,τι τάχιστα, ἵνα γίνωμεν ἄξιοι νὰ χρησιμεύσωμεν εἰς τὴν ἀγωνιῶσαν πατρίδα, οὐχ

ἴπτον δι' ἑλλειψιν χειραγωγίας καὶ πεφωτισμένων συμβουλῶν ἀπολώσαμεν οὐ μικρὸν μέρος τοῦ τελευταίου τούτου ἔτους, πρὸς ζημίαν ἡμῶν ἀνεπανόρθωτον, οὐδὲ καὶ φροντίσαντες διὰ καλῶν ἐκθέσεων ν' ἀποκτήσωμεν τὴν ἀνεσιν ἐκείνην τῶν τρόπων, παρέχουσιν καὶ τὴν εἰς ἑαυτὸν πεποίθησιν ἣτις πρέπει εἰς ἕκαστον νέον προωρισμένον νὰ ζήσῃ ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἀλλ' ὅμως, εἰ καὶ ζῶν ἐν ατμοσφαίρᾳ ποιήσεως, δὲν παρημέλουν τὰ φίλα μοι μαθηματικά.

Ἐξ ἐναντίας ἐπεχείρησα μετὰ τοῦ Σ. Σούτσου τὴν μετάφρασιν τῶν προβλημάτων τῆς στοιχειώδους μαθηματικῆς τοῦ Meyer Hirsch, βιβλίου θεωρουμένου ἐν Γερμανίᾳ ὡς ἀναποφεύκτου εἰς πάντα σπουδαστὴν τῶν μαθηματικῶν, καὶ ὁ οἱ μαθηταὶ τοῦ στρατιωτικοῦ σχολείου εἶχον, ὡς τὸν Ὅμηρον ὁ Ἀλέξανδρος, πάντοτε ὑπὸ τὸ προσκεφάλαιόν των. Δὲν περιωρίσθμεν δ' εἰς ἀπλὴν μετάφρασιν, ἀλλ' ἐκ πολλῶν καὶ τῶν ἀρίστων ἄλλων συγγραμμάτων, καὶ Γερμανικῶν καὶ Γαλλικῶν, συνέλεξαμεν ὅσα πλεῖστα ἐδυνήθημεν περὶ ἐργασίας καὶ εἰς ἀσκήσιν ὡρισμένα προβλήματα, καὶ εἰς αὐτὰ προσθέντες καὶ τὰ ἀξιολογώτερα τῶν εἰς ἡμᾶς πολλάκις δοθέντων ὑπὸ τῶν καθηγητῶν, ἀπετελέσαμεν Ἑλληνικὸν κείμενον σχεδὸν διπλάσιον τοῦ Γερμανικοῦ, πεπεισμένοι ὅτι ἐπρομηθεύσαμεν διὰ τὴν Ἑλλάδα ἀναγκαῖον, καὶ ὅλως ἐλλεῖπον βοήθημα διὰ τὴν σπουδὴν τῶν ἐπιστημῶν, καὶ μάλιστα τῶν στρατιωτικῶν.

Μοὶ ἐδόθη δὲ τότε ἀφορμὴ καὶ ἵνα ὑπερμαχήσω ὑπὲρ τῶν ἀγαπητῶν μοι μαθηματικῶν, ἡ ἐξῆς. Εἰς τῶν ἐκ Βλαχίας ὁμογενῶν, ὁ Κ. Τούλης, ἀκροατὴς φιλοσοφικῶν μαθημάτων, ἦλθεν ἡμέραν τινὰ πρὸς ἐμέ, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι ἡ μαθηματικὴ κινδυνεύει ν' ἀπολέσῃ τὴν γενικῶς αὐτῇ ἀποδιδομένην ὑπόληψιν ἀληθείας ἀπταιστού, διότι ὁ καθηγητὴς τῆς φιλοσοφίας, δὲν ἠξέυρω πλέον τίς ἐξ αὐτῶν, εἶχε τὴν ἡμέραν ἐκείνην διῃσχυρισθῇ ἀπὸ τῆς καθέδρας, ὅτι μόνη ἀπταιστος ἀλήθεια ἐστὶν ἡ φιλοσοφική, ἐν ᾗ ἡ μαθηματικὴ καὶ αὐτὴ πολλάκις σφάλλεται ἀπολήγουσα εἰς ἄτοπα συμπεράσματα. Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τοῦ λόγου του κατέστρωσεν εἰς τὸν πίνακα ἐξίσωσιν τινὰ τῆς διαφορᾶς τῶν τετραγώνων δύο ἀριθμῶν, ἐξισουμένης πρὸς

τὸ γινόμενον τοῦ κεφαλαίου ἐπὶ τῆς διαφορᾶς, καὶ τοῖς ἀριθμοῖς τὴν μονάδα ἀντικαταστήσας ἀπέδειξε, πρὸς ἐκπληξιν καὶ τῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐμπείρων τῆς μαθηματικῆς ὅτι $1=2$! «Βλέπετε, τοῖς εἶπεν ὁ καθηγητής, ποῦ φέρει ἡ μαθηματικὴ λογικὴ, καὶ ὅτι ἡ λογικὴ τῆς φιλοσοφίας ἐστὶν ἡ μόνη ἄπταιστος. Ἄν τις ἐξ ὑμῶν νομίζῃ ὅτι δύναται ν' ἀντιτάξῃ τι εἰς τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἀποδείξεως ταύτης, ἄς προέλθῃ». Ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς ἐκινεῖτο, «δὲν θέλω, ἐξηκολούθησε, νὰ σᾶς προλάβω ἀνετοιμούς. Μεθαύριον, εἰς τὸ προσεχὲς μάθημα, θέλω περιμείνειν τὰς ἐνστάσεις ὑμῶν, ἂν ἐνστάσεις δύνανται νὰ ὑπάρχωσι κατὰ λύσεως τοσοῦτον ἀναμφισβητήτου». Πολὺς δὲ ἦν μετὰ τὸ μάθημα ὁ θόρυβος καὶ ὁ θαυμασμός μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν, καὶ ὁ Τούλης ἔσπευσε πρὸς ἐμέ, διότι ἐγνώριζε τὸν ὑπὲρ τῆς μαθηματικῆς ἐνθερμον ζῆλόν μου, καὶ μοὶ ἀνήγγειλεν ὅτι εἰς τὴν φίλῳ μοὶ ἐπιστήμην κατηνέχθη καίριον τραῦμα. Ἐγὼ δέ, λαβὼν τὴν ἐξίσωσιν παρ' αὐτοῦ, τὴν ἠρεύνησα κατ' ἰδίαν καὶ τὴν ἐμελέτησα. Ἐκείνῳ αὖτ' ἀρχὰς μὲν ἐφαίνετο ἄπταιστος. Ἀλλὰ μέχρι τέλους ἀνεκάλυψα τὰ τρωτὰ αὐτῆς καὶ κατέστρωσα δύο νέας λύσεις, τὴν μὲν μᾶλλον λογικὴν, στηριζομένην ἐπὶ τῆς φύσεως τῶν ἀριθμῶν καὶ τοῦ μηδενικοῦ, τὴν δὲ καθαρῶς μαθηματικὴν. Δοὺς δ' αὐτάς εἰς τὸν φίλον μου Τούλην, τῷ παρήγγειλα εἰς τὴν ἐπομένην ἀκρόασιν, ἂν μὲν τις τῶν φοιτητῶν, ὡς ἦν ἐπόμενον, παρουσίαζε πειστικὴν τινα ἐνστάσιν, αὐτὸς ν' ἀπόσχῃ πάσης ἀναμίξεως, διότι αὕτη δὲν ἔπρεπεν εἰς ξένον, καὶ ἀπλοῦν μόνον ἀκροατὴν. Ἄν ὅμως, παρ' ἐλπίδα, ἄλλος δὲν παρουσιάζετο, τότε αὐτὸς νὰ ἐγερθῇ, ἵνα μὴ ἀφήσωμεν τὴν μαθηματικὴν ἄνευ ἀμύνης.

Εἰς τὴν ἀρχὴν λοιπὸν τοῦ προσεχοῦς μαθήματος, συγκεφαλαίων τὸ προγενέστερον, «Σᾶς ὑπέβαλον, εἶπεν ὁ καθηγητής, προχθὲς ἀλγεβρικὴν ἐξίσωσιν, ἐξ ἧς ἐξάγεται τὸ ἄτοπον συμπέρασμα ὅτι $1=2$, καὶ σᾶς ἀφῆκα δύο ἡμέρας ἵνα τὴν μελετήσητε. Ἐχει τις ἐξ ὑμῶν ν' ἀντιτάξῃ τι εἰς τὴν λύσιν ἣν σᾶς ἐξέθηκα»; Σιωπὴ ἐν τῷ ἀκροατηρίῳ. «Προφανὲς λοιπὸν, ἐξηκολούθησεν ὁ καθηγητής,

ἡ περίφημος μαθηματικὴ ἀλήθεια δὲν εἶνε ἀξία τῆς φήμης της, καὶ ἐλαττοῦται κατὰ πολὺ τῆς φιλοσοφικῆς.

— Μοὶ ἐπιτρέπετε, Κύριε Καθηγητά. . . . » εἶπε διστάζων, καὶ χεῖλῳ ἀναστάς ὁ συμπατριώτης μου, ὅστις καὶ φύσει ἦν συνεσταλμένος καὶ δὲν εἶχεν ἀνέτους τοὺς τρόπους.

— Πῶς; εἶπεν ὁ καθηγητὴς σαρκαστικῶς μειδιῶν. Ἐχετε, Κύριε, τὴν ἀξίωσιν ὅτι εὑρετε ἄλλην λύσιν; ὦ! δότε νὰ τὴν ἰδῶμεν. Θὰ ἦμαι περίεργος. ὦ! καὶ δύω ἀντὶ μιᾶς! » προσέθηκε, καταμετρῶν τὸν τρέμοντα φίλον μου μετ' εἰρωνικοῦ βλέμματος ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν.

Ἐπειτα δὲ ἀνέγνω καθ' ἑαυτὸν τὴν πρώτην λύσιν, τὴν λογικὴν, καί, ἀμέσως, ὡς ὁ Τούλης μοὶ περιέγραψε τὴν σκηνήν, διότι ἐγὼ δὲν ἠθέλησα νὰ παρευρεθῶ, τὸ εἰρωνικὸν μειδίαμα ἐξέλιπεν ἀπὸ τῶν χειλέων του. Λαβὼν δὲ τὴν κρηττά, ἀπεπειράθη τῆς ἄλλης λύσεως, τῆς ἀλγεβρικῆς, ἐπὶ τοῦ πινάκου καὶ ἐν τῷ μέσῳ διακρίπτων αὐτήν. — Καλόν, εἶπεν. Εἰς τοῦτο τὸ ζήτημα ἐπανέρχομεθα ἄλλοτε. » Καὶ ἐξηκολούθησε τὴν παραύρεσιν, ἀποφυγὼν πάντα περαιτέρω αἰνιγμὸν συγκρίσεως μεταξὺ τῆς φιλοσοφικῆς καὶ τῆς μαθηματικῆς ἀληθείας. Οὔτε δ' εἰς τὸ προσεχές, οὔτε εἰς ἄλλο τι μάθημα ἔθιξε πλέον τὸ ἀντικείμενον ¹.

Οὐκ ὀλίγην δ' ἀσχολίαν μᾶς εἶδιδε καὶ ἡ παρουσία τοῦ Δημητρίου Σούτσου, ὅστις ἀπεφάσισε καὶ αὐτὸς στρατιωτικῶς νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν πατρίδα, πεισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου παραδείγματος καὶ τῶν λόγων ἡμῶν. Ἀλλ' οὔτε τρόπον εἶχεν οὐδ' εἰς ἡλικίαν ἦν πλέον ἵνα καταταχθῇ εἰς τὸ στρατιωτικὸν σχολεῖον· δι' ὃ καὶ ἀνε-

¹ ΣΗΜ. Εἰς τὴν ἐξίσωσιν $(a+b)(a-b) = a^2 - b^2$ ἐκλαμβάνων $a = 1$ καὶ $b = 1$, ἔγραψεν $(1+1)(1-1) = 1^2 - 1^2$, καὶ ἐπομένως ἐπίσης $\frac{(1+1)(1-1)}{1-1} = \frac{1^2 - 1^2}{1-1}$, ἄρα $1+1$ ἦτοι $2 = \frac{1^2 - 1^2}{1-1}$. Ἐπειδὴ ὁμοίως

$1^2 = 1$, διὰ τοῦτο $2 = \frac{1-1}{1-1}$. Καὶ ἐπειδὴ ἕκαστος ἀριθμὸς δι' ἑαυτοῦ διαιρούμενος ἐστὶν $= 1$, διὰ τοῦτο $2 = 1$.

λάβομεν ὁ ἀδελφός του καὶ ἐγὼ νὰ τῷ διδάξωμεν καθ' ὅσον ἦν δυνατὸν, τὰ κυριώτερα ἐκ τῶν μαθηματικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἐπιστημῶν, ὅπερ καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς ἦν χρησιμώτατον, διότι ἐπανελαμβάνομεν, καὶ ἠναγκαζόμεθα νὰ ἐξακριβώσωμεν ὅ,τι ἡμεῖς αὐτοὶ εἴχομεν διδαχθῇ.

Ἦρχισα δ' ἐγὼ τότε συγχρόνως νὰ μανθάνω καὶ τὴν Ἀγγλικήν, ἀλλὰ μόνος κατ' ἐμαυτόν, διότι δὲν ἐδυνάμην νὰ πληρώσω διδάσκαλον. Καὶ κατώρθωσα μὲν μέχρι τέλους νὰ ἐννοῶ, ἀλλ' οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον νὰ προφέρω, καὶ ἀπλῶς ἀνεγίνωσκον καθ' ἣν μέθοδον οἱ Ἑρασμῖται ἀναγινώσκουσι τὴν Ἑλληνικήν. Ἡμέραν δέ τινα, φέρων ὑπὸ μάλης ἀγγλικὸν λεξικὸν ὃ εἶχον προμηθευθῇ παρὰ φίλου, διηρχόμην μίαν τῶν παρόδων τῶν παρὰ τὸ Πανεπιστήμιον, ὅτε ἤσθάνθην ὅτι τις μὲ ἤγγισεν ὅπισθεν εἰς τὸν ὦμον. Στραφεὶς δὲ ἵνα ἰδῶ τίς ἦν, ἔμεινα ἐκπληκτός διότι ἀνεγνώρισα . . . τὸν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας.

— «Χαῖρε, Χεῖλν, » μοὶ εἶπε. Καὶ ἐξαπλοῦθ' ἑρμάνιστί, — Πῶς ἔχεις; προσέθηκεν. Εὐχαριστεῖσαι ἐδῶ; σπουδάζεις πάντοτε; Προχωρεῖς; Τί βιβλίον ἔχεις ἐκεῖ;

Καὶ λαβὼν αὐτὸ εἰς τὰς χεῖράς του, — "Α! Ἀγγλικὸν λεξικόν." προσέθηκε. Μανθάνεις τὴν Ἀγγλικήν; Καλὰ κάμνεις, ὅ,τι μάθης εἶναι καλόν. Ἡ Ἀγγλικὴ φιλολογία εἶναι ὥραία. Ἔχεις δίκαιον νὰ τὴν ἀγαπᾷς. Ἀλλὰ δὲν πρέπει ν' ἀγαπᾷς καὶ τοὺς Ἀγγλοὺς. Ἐκεῖνοι δὲν σᾶς ἀγαποῦν. Δὲν θέλουν τὴν ἐλευθερίαν σας. » Καὶ μετὰ τὴν διπλωματικὴν ταύτην νουθεσίαν, μὲ ἀφῆκε καὶ ἐξηκολούθησε τὴν ὁδὸν του.

Πλὴν δὲ τούτων πάντων, ἄλλην τινὰ συμπλήρωσιν τῆς ἀνατροφῆς μου ἐνόμισα ἀναπόφευκτον, τὴν γνῶσιν μέχρι τινὸς τῆς μουσικῆς, ἧς ἕως τότε οὐδὲ τὴν ἐλάχιστην εἶχον ἰδέαν· δι' ὃ καὶ οἰκονομήσας, οὐδ' ἐγὼ ἤξεύρω πλέον πῶς, τ' ἀναπόφευκτα ἐκ τῶν ἐλαχίστων ἐκείνων ἃ εἴχομεν ὡς ἐφόδια, ἐμίσθωσα διδάσκαλον αὐλοῦ. Ὁ σκοπός μου, οὐδ' ἡ ἐλπίς μου ἦν νὰ κατορθώσω ποτὲ νὰ παίζω μετὰ τινος δεξιότητος, ἀλλ' ἤθελον νὰ γνωρίσω καὶ τὴν

θωρίαν καὶ τὸν ὀργανισμόν τῆς τέχνης ταύτης, καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῆς
μὴ ἡχῇ ἀκατανοήτως εἰς τὴν ἀκοήν μου.

Οὕτω παρῆλθε τὸ ἔτος, καὶ ἄφ' οὗ συνενοήθημεν μετὰ τῶν
γυνέων ἡμῶν, ἀνεφέραμεν εἰς τὸν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας ὅτι ἐνο-
μιζομεν ἔγκαιρον νὰ μὴ παρατείνωμεν περαιτέρω τὴν ἐν Γερμανίᾳ
δαμονὴν ἡμῶν, ἀλλὰ ν' ἀπέλθωμεν ἐνθα τὸ καθήκον μᾶς ἐκάλει,
εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τότε δὲ ὁ Βασιλεὺς, ἄφ' οὗ ἐζήτησε πληροφο-
ρίας περὶ ἡμῶν, μᾶς ἐχορήγησεν εἰς ἀμφοτέρους τὸν βαθμὸν τοῦ
ἀνθυπολοχαγοῦ εἰς τὸ ἔφιππον πυροβολικόν, παραδεχθεὶς καὶ τὸν
ὅρον ὃν ἡμεῖς αὐτοὶ τότε ἐζητησάμεθα, ὥς εἶχομεν πράξει καὶ ἅμα
τοῦ σχολείου ἀποφοιτήσαντες, τοῦ νὰ διέλθωμεν διὰ πάντων τῶν
διὰ μέσου βαθμῶν, ἵνα γνωρίσωμεν πρακτικῶς πᾶσαν τὴν ὑπηρε-
σίαν. Πρὸ παντὸς ὅμως ἀνάγκη ἦν τότε νὰ φροντίσωμεν περὶ τῆς
προμηθείας τῆς στολῆς, ἣτις ἀπῆλθεν ὁππότε. Ἀπετάθημεν λοιπὸν
πρὸς τοὺς γονεῖς ἡμῶν, οἵτινες ἐσπεύσαν νὰ μᾶς πέμψωσι ταύτην
τὴν μὲν χρῆσιν τὴν μέχρις ἐκείνου τοῖς ἐζητήσαμεν. Ὅτε δ'
ἐνεδύθημεν ὡς ἀξιωματικοί, δὲν ἠρῶμαι ὅτι τὰς πρώτας ἡμέρας
ἠσθανόμεθα παιδαριώδη τινὰ περιφροσύνην, καὶ ἐσύρομεν μᾶλλον
θορυβωδῶς τὰ κρεμαστὰ ἡμῶν ξίφη εἰς τὰ λιθοστρώματα τῶν
ὁδῶν, νομίζοντες ὅτι ὅλον τὸ Μόναχον θὰ ἐσπευδεν εἰς τὰ παράθυρα
ἵνα ἰδῇ τοὺς δύο τούτους νέους ἀστέρας τοὺς ἄρτι ἀνατείλαντας εἰς
τὸ στερέωμα τῆς στρατιωτικῆς κοινωνίας. Προήρχετο ὅμως ὁ κομ-
πασμὸς οὗτος ἐν μέρει καὶ ἐκ τῆς συναισθήσεως ὅτι αὕτη ἦν ἡ πρώτη
βαθμὶς ἀνεξαρτήτου δημοσίας ἐνεργείας εἰς ἣν ἀνεβαίνομεν.

Τὴν δ' ὑπηρεσίαν ἡρχίσσαμεν ἀπὸ τῆς τοῦ στρατιώτου, οὐ μόνον
εἰς τὰ γυμνάσια, εἰς ἃ οὐδὲν εἶχομεν πλέον νὰ μάθωμεν, ἀλλὰ καὶ
εἰς φυλακὰς ἡμέρας καὶ νυκτός. Ἐπειδὴ ὅμως ἐφρουροῦμεν ὡς στρα-
τιῶται, καίτοι ὄντες ἀξιωματικοί, διὰ τοῦτο ἐτασσόμεθα μόνον εἰς
θέσεις τιμῆς, ἰδίως ἐμπρὸς τῆς πύλης τοῦ στρατηγοῦ, ἀρχηγοῦ τοῦ
Πυροβολικοῦ, ἐνθα τῷ ὄντι οἱ ἀξιωματικοὶ στρατιῶται εἰλκύομεν
τὴν προσοχὴν καὶ τὰ βλέμματα τῶν παρερχομένων, καὶ πάντες οἱ
γνώριμοι διήρχοντο ἵνα μᾶς ἰδῶσι, καὶ πολλοὶ ἀξιωματικοὶ ἐπίσης

ἵνα τοῖς φέρωμεν ἢ παρουσιάσωμεν τὸ ὄπλον. Ὡς ὑπαξιωματικὸς ἀπῆλθον δις ὁδηγῶν ἀπόσπασμα εἰς φρουρήσιν ἐπὶ εἰκοσιτέσσαρας ὥρας τῶν ἀποθηκῶν τῆς πυρίτιδος, μακρὰν ἐκτὸς τῆς πόλεως. Ἐπὶ μιᾶς δὲ τῶν φρουρήσεων τούτων, ἐγερθεὶς περὶ τὰς δύο μετὰ τὸ μεσονύκτιον, ἐξῆλθον μόνος εἰς περιπολίαν καὶ ἐπιθεώρησιν τῶν σκοπῶν, οἵτινες ἐφύλαττον τὰς διαφόρους ἀποθήκας, κειμένας εἰς μεγάλας ἀπ' ἀλλήλων ἀποστάσεις τοῦ εὐρέος πεδίου. Ὡς δ' ἐπλησίασα εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν, «Τίς εἶ;» ἔκραξεν ὁ σκοπός· ἀλλ' ἐγὼ ἐσιώπησα, ἵνα πεισθῶ, ἂν ἐκπληροῖ ἀκριβῶς τὸ καθήκον του. Τότε ἐπανέλαβε τὴν ἐρώτησιν, καὶ σιωπῶντός μου πάλιν, ἠτοίμασε τὸ ὄπλον καὶ ἠρώτησεν ἐκ τρίτου, ὅτε ἀμέσως ἀπεκρίθην «Ἀξιωματικός!» πρὶν ἢ προφθάσῃ νὰ μοὶ ἀποδείξῃ ἐντελῶς καὶ ἐμπράκτως ὅτι ἐγνώριζε τὰ καθήκοντά του.

Ἐπὶ τῆς ἄλλης δὲ φρουρήσεώς μου ἦλθον καὶ μὲ εὖρον εἰς τὴν ἔρημον ἐκείνην πεδιάδα τρεῖς οὐγγεῖς ἀφικόμενοι ἐξ Ἑλλάδος. Ὁ εἰς ἐξ αὐτῶν ὠνομάζετο Φίλιππος Γεώργιος, καὶ ἦν ὁ δὲ διὰ τὴν ἑξοχὸν παιδείαν του τοσοῦτον γνωστός ἐκτοτε γενόμενος ἐν Ἑλλάδι, εἰς οἰκογένειαν ὃ' ἀνήκων μακρόθεν συγγενεύουσιν μετὰ τῆς μητρικῆς μου. Οἱ δὲ ἄλλοι δύο ἦσαν οἱ υἱοὶ τοῦ Μιαούλη, ἐξ ὧν ὁ εἰς ἐπὶ Ὀθωνος ἐγένετο πρωθυπουργός, ὁ δ' ἄλλος ὑπασπιστὴς τοῦ Βασιλέως, καὶ μετέβαινον εἰς Ἀγγλίαν ὅπου ἔμελλον νὰ ἐκπαιδευθῶσι.

3.

Ἐκ Μονάχου.

Τότε δ' ἔγραψα πλέον εἰς τὸν πατέρα μου ὅτι τὸ ἔργον ἡμῶν ἐν Μονάχῳ εἶχε περατωθῇ καὶ ὅτι ἕτοιμος ἤμην ν' ἀπέλθω εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα τὴν ὑπηρετήσω. Εἰς ἀπάντησιν δ' ἔλαβον μετ' ὀλίγον τὴν εἶδησιν ὅτι ὁ ἴδιος ἔμελλε ν' ἀφίχθῃ εἰς Βιέννην, καὶ ἐκεῖ

καλούμην καὶ ἐγώ, ἵνα συνοδοιπορήσωμεν. Μοὶ ἔπεμπε δὲ καὶ τινὰ χρήματα πρὸς προμήθειαν πολιτικῶν ἐνδυμάτων, καὶ δι' ὁδοιπορικὰ μέχρι Βιέννης. Οὕτω λοιπὸν παρασκευασθεὶς, ἄφ' οὗ παρουσιάσθην μετὰ τοῦ Σ. Σούτσου εἰς τὸν Βασιλέα καὶ ἀπεχαιρέτισα τὸν Θείριον καὶ τοὺς ἐν Μονάχῳ συνήθεις καὶ φίλους μας οὐχὶ ἄνευ διαρρύων, ἀπῆλθον μόνος εἰς τὴν πρωτεύουσάν τῆς Αὐστρίας.

Ἡ ὁδοιπορία διήρκεσε τρεῖς ἡμέρας ἢ τέσσαρας, ἐφ' ὧν ἐξήντηλήθη καὶ τὸ πλεῖστον τῶν χρηματικῶν ἐφοδίων μου· ἀλλὰ τοῦτο δὲν μὲ ἀνησύχει, διότι ἀπαντῶμενος μετὰ τοῦ πατρός μου, οὐδενὸς πλέον θὰ εἶχον ἀνάγκην. Δυστυχῶς ὅμως ὁ πατήρ μου δὲν εἶχε φθάσει, καὶ διετέλουν ἐν ἀμηχανίᾳ, μένων τὸ δὴ λεγόμενον εἰς τοὺς πέντε δρόμους, ὅτε ὡς Θεὸς ἐκ μηχανῆς παρέστη καὶ μ' ἐφιλοξένησεν εἰς τὸν οἶκόν του ὁ ἐκεῖ τότε τὴν ὁδοντοϊατρικὴν σπουδάζων Ἀλέξανδρος Μιμῆς, ἐκ Βαυαρῆς γινώριμος ἡμῶν, ὅστις συνοικῶν μετὰ τινος Κ. Ρόδερμαντ ἀξίωτικῶς ὅλως μὲ περιέβαλλεν.

Ἡ πρώτη μου φροντίς, ἅμα φθάς εἰς Βιέννην, ἦν ν' ἀπέλθω εἰς τὴν ἀστυνομίαν καὶ ζητήσω τὴν ἐπιθεώρησιν τοῦ διαβατηρίου μου διὰ τὴν περαιτέρω ὁδοιπορίαν· ἀλλὰ μοὶ ἀπεκρίθησαν ὅτι Ἕλληνας διαβατήριον δὲν ἐπιθεωρεῖται διὰ τὴν Ἑλλάδα· οὐδ' ὠφέλησεν ὁ ἰσχυρισμός μου ὅτι ἤμην Βαυαρὸς ἀξιωματικός. Ἡ ἄρνησις αὕτη πολὺ μὲ παρώξυνε, θίξασα τὴν πατριωτικὴν μου φιλοτιμίαν καὶ τοῦ ἀξιωματικοῦ τὴν ἀξιοπρέπειαν· δι' ὃ καὶ πρὸς τοὺς ἐν Βιέννῃ ὁμογενεῖς, οὓς διὰ τοῦ Κ. Μιμῆ ἐγνώρισα, ἀπεφάνθην ὅτι δὲν θὰ ἐνδώσω τόσον εὐκόλως· αὐτοὶ δὲ μετὰ πλείστου μὲν ἐνδιαφέροντος, μετ' ἐλαχίστης δ' ἐλπίδος μ' ἔβλεπον τολμῶντα ν' ἀντιπαλαίσω ὑπὲρ τοῦ ἐθνισμοῦ ἡμῶν κατὰ τῆς φοβερᾶς καὶ μέχρι τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἀμειλίκτου Αὐστριακῆς Ἀστυνομίας. Ἐρευνήσας λοιπὸν καὶ μαθὼν ποῦ κατῴκει ὁ πρέσβυς τῆς Βαυαρίας, συνέλαβον τὴν ἀπότολμον ἀπόφασιν ν' ἀπέλθω πρὸς αὐτόν, καὶ παρουσιασθεὶς τὴν ἐπαύριον· τῷ ἐξέθηκα τὰ κατ' ἐμέ, προσθεὶς ὅτι ὡς εἰς ἀξιωματικὸν Βαυαρὸν τοῦλάχιστον ἡ Αὐστριακὴ Κυβέρνησις οὐδόλως ἐδί-

καιούτο νὰ μοὶ ἀρνηθῇ διαβατήριον, ὁ δὲ Κύριος Πρέσβυς μοὶ ὤφειλε τὴν ὑπεράσπισίν του. Φαίνεται δ' ὅτι εἶχον δίκαιον, ἢ τοῦλάχιστον ὅτι ὁ πρέσβυς ἔκρινεν οὕτω, διότι ἀφ' οὗ οἱς ἢ τρεῖς διέτρεξε σιωπηλῶς τὸ δωμάτιον ἐπιστρέψας τέλος πρὸς ἐμέ, μοὶ εἶπε μετὰ πολλῆς προσηνείας νὰ ἐπανέλθω τὴν ἐπαύριον μετὰ μεσημβρίαν εἰς τὴν ἀστυνομίαν καὶ νὰ δοκιμάσω ἐκ νέου.

Τὴν ἐπιούσαν λοιπόν, κατὰ τὴν ὑποδειχθεῖσάν μοι ὥραν, ἀπῆλθον εἰς τὸ κατάστημα τῆς ἀστυνομίας, φέρων τὴν στολὴν τοῦ ἀξιωματικοῦ. Μὲ συνώδευσαν δὲ καὶ πλεῖστοι Ἕλληνες μετ' ἀνησυχίας τὸ τολμηρὸν διάδημα βλέποντες, καὶ τὴν ἐκθασιν αὐτοῦ περιμένοντες. Καὶ αὐτοὶ μὲν ἔμειναν κάτω εἰς τὴν ὁδόν· ἐγὼ δ' ἀναβάς, ἔδωκα τὸ ὄνομά μου, καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἀργοπορίας μ' ἐδέχθη εἰς τὸ γραφεῖόν του ὁ διευθυντής, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις τὴν προτεραίαν μοὶ εἶχεν ἀντιτάξει ἀπὸ τῆς ἀρνήσεως. Μοὶ ἐφάνη δὲ τότε ἄλλος ἄνθρωπος. Μὲ παρακάλει νὰ καθήσω, μοὶ ὠμίλησε μετὰ πολλῆς γλυκύτητος, καὶ ἔπειθ' ἐποχέγραμμένον τὸ διαβατήριον, μοὶ εἶπεν· « Ὑπάγετε ν' ἀγωνισθῆτε ὑπὲρ τῆς πατρίδος σας. Σᾶς εὐχομαι πᾶσαν ἐπιτυχίαν. Ὅσοι ἀγαπῶμεν τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐπιθυμοῦμεν τοῦ μεγάλου ἀγώνος τῆς τὴν ἐπιτυχίαν». Συγκεκινημένος τῷ ἔσφιγγα τὴν χεῖρα, καὶ κατελθὼν διηγήθην τὴν ἐκθασιν εἰς τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἐθεώρησαν αὐτὴν ὡς ἐθνικὸν θρίαμβον. Καὶ τῷ ὄντι δὲ ἔκτοτε, εἴτε διότι ἐγένετο αὕτη ἡ ἀρχή, εἴτε ἄλλως χαλαρωθείσης τῆς αὐστηρότητος τῆς αὐστριακῆς διπλωματίας, ἄλλη πλέον ἀρνήσις διαβατηρίου δὲν ἐγένετο εἰς Ἕλληνας, καὶ ἀνοικτὴ τοῖς ἔμεινε τοῦ λοιποῦ ἡ ὁδὸς τῆς Τεργέστης.

Εὖρον δὲ τότε ἐν Βιέννῃ τὴν Κυρίαν Ζαφειρίαν Ῥίζου, σύζυγον τοῦ θείου μου, Ἰακώβου Ῥίζου τοῦ Νερουλοῦ, διατρίβουσιν ἐκεῖ μετὰ τῆς οἰκογενείας τῆς, καὶ δεινῶς πάσχουσιν ἐκ σκύρου, ὅστις καὶ τὴν ἐθανάτωσε μετὰ τινὰς μῆνας ἐν Τεργέστη. Ἐκεῖ δ' ἀπῆντησα καὶ τὸν Παναγιώτην Σούτσον, ὅστις ἦν τοῦ Ἰακώβου Ῥίζου ἀνεψιὸς πρὸς μητρός, ὡς πρὸς πατρός τοῦ αὐθέντου Σούτσου. Ἀφ' οὗ ἐσπούδασεν ἐν Παρισίοις μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξάνδρου,

επέβη εἰς Ἰταλίαν καὶ εἶτα εἰς Ὀδησσόν, ὅθεν μοὶ ἔγραφον αἱ ἀδελφαί μου ὅτι ἐκίνησε τὸν γενικὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ θορυβωδέστατας χειροκροτήσεις, λαμπρὰ ἀπαγγεῖλας ποιήματα εἰς τοῦ σχολείου τὰς ἐξετάσεις. Καὶ ἀλλαχόθεν δ' εἶχον πληροφορηθῇ ὅτι ἀμειότεροι οἱ ἀδελφοὶ εἰς τὴν φιλολογίαν εἶχον ἀποδοθῇ, καὶ ὁ Παναγιώτης ὅτι καὶ δράματα ἔγραφε. Μετὰ μεγίστης δὲ χαρᾶς εὗρον ποτὲ ἐν Μονάχῳ εἰς μίαν τῶν ἐπιστολῶν τῆς μητρός μου ἐγκεκλεισμένον βραχυλόγον, συνεπτυγμένον, ἀλλὰ λίαν ποιητικὸν ἐπιστόλιον τοῦ Παναγιώτου. Ἡ καρδία μου ἐσκίρτα ἐκ συγκινήσεως ὅτι μέγας ποιητὴς συγκατέβη εἰς ἀλληλογραφίαν μετ' ἐμοῦ.

Οὕτω προδιατεθειμένος εἶδον αὐτὸν ἐν Βιέννῃ ὅλον ἐνθουσιῶντα διὰ τὴν ποίησιν, πρὸ πάντων ὅμως τὴν ἰδικήν του. Τῷ ὄντι δ' ἰσχυρὰν ἐνεποίου ἐντύπωσιν καὶ εἰς ἐμὴν αἰσθητικὴν, νῦν μὲν τρυφερότητα, νῦν δ' ὕψος λόγου πνέουσιν συνθέσεως του, ὡς καὶ ὁ πομπώδης τρόπος καθ' ὃν μεγαλοφώνως ἀπήγγελλε καὶ δὲν ἔπαυεν ἐπαναλαμβάνων αὐτάς. Ἡ καρδία μου ἐσκίρτα διότι εἶχον καὶ ἡμεῖς τὸν Λαμαρτῖνον ἡμῶν ἢ τὸν νέον Πίνδαρον, καὶ ὁ θαυμασμός μου δι' αὐτὸν ὅρια δὲν ἐγνώριζε. Πρέπει ὅμως νὰ προσθέσω ὅτι ὡς ἐν μετέπειτα χρόνοις ἔκρινα, τὰ τεμάχια ἐκεῖνα ἦσαν τὰ ἄριστα τῶν ὅσα ποτὲ ἐποίησεν ὁ Π. Σοῦτσος, αὐτὰ ἐκεῖνα ἃ μετὰ ταῦτα κατέτεμε καὶ πολλαχῶς ἡλλοίωσεν, ἀφαιρέσας ἀπ' αὐτῶν μέγα μέρος τῆς ἀρχικῆς αὐτῶν ἀξίας, ἵνα τὰ εἰσβιάσῃ εἰς δράματα, καθ' ἑαυτὰ ἐλαχίστην ἔχοντα ἀξίαν δραματικὴν.

Διέκειτο δὲ πρὸς ἐμὲ φιλικώτατα ὁ Π. Σοῦτσος, καὶ διότι ἐν Ὀδησσῷ εἶχε τύχει φιλοξενίας προθυμοτάτης ὑπὸ τῶν γονέων μου, καὶ διότι ἔβλεπεν ἐν ἐμοὶ ἐνθουσιώδη ἐκτιμητὴν τῶν ποιητικῶν του προτερημάτων. Ὡν δ' ἐξ ἀδελφός πρὸς μητρὸς τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου, ὅστις ἐμάχετο ἡρωϊκῶς ἐν Ἑλλάδι, καὶ τότε ὠδήγει τὴν ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι κατὰ τῶν Τούρκων τελευταίαν ἐκστρατείαν, μοὶ ἔδωκεν ἐπιστολὴν πρὸς αὐτόν, συνιστῶσάν με ἵνα ὁ Ὑψηλάντης μὲ προσλάβῃ ὡς ὑπασπιστήν του· καὶ ταύτην ἔλαβον μετ' ἀμέτρου χαρᾶς, διότι μοὶ παρεῖχε τὴν ἀφορμὴν ν' ἀναλάβω

ἀμέσως ἐνεργὸν ὑπηρεσίαν εἰς τὸν ἀγῶνα, ὅπερ ἦν ἡ διακαεστὰς ἐπιθυμία μου.

Ἐν τούτοις μὲν εἶχε παρέλθει, καὶ ἔτι πλέον, ὃ δὲ πατήρ μου δὲν ἐφαίνετο, οὐδ' ἐπιστολήν του ἐλάμβανον· ἡ χρηματική μου δὲ περιουσία εἶχεν ἐξαντληθῇ, πλήν τινων ὀβολῶν. Διετέλουν ἐπομένως ἐν ἀμνηχανίᾳ, ὅτε, ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, συνοδεύων ἐφ' ἀμάξης τὸν Π. Σοῦτσον διὰ μιᾶς τῶν πολυανθρωποτέρων ὁδῶν τῆς Βιέννης, βλέπω διερχομένην Κυρίαν τινὰ ἣτις μοὶ ἐφάνη ὡς γνῶριμος. Παρατηρήσας δὲ προσεκτικώτερον, ἀνεγνώρισα αἰφνης τὴν Καν Σουβέρτ, τὴν πρώτην ἡμῶν οἰκοδέσποιναν ἐν Μονάχῳ, μεθ' ἧς συνεχεῖς μὲν σχέσεις δὲν εἶχον διατηρήσει, ἣτις ὁμῶς ἔτρεφε πάντοτε φιλικώτατα αἰσθήματα πρὸς ἐμέ, ὥστε καὶ ὅτε τὸ πρῶτον ἐξῆλθον τοῦ στρατιωτικοῦ σχολείου ἐζήτησε παρὰ τινος φίλης τῆς καλλιτέχνου νὰ μὲ ζωγραφίσῃ, καὶ ἡ ἐλαιογραφία ἔμεινε παρ' αὐτῇ ἀγνοῶ δὲ τί ἀπέγινεν. Ὅπως δὲ ἦν ἡ Καν Σουβέρτ ἦν οἱ ἐμὲ ἡ ἀνάμνησις τοῦ Μονάχου, ὅπου εἶχον διέλθει τέσσαρα περίπου ἔτη, καὶ τόσας εἶχον γνωριμίας καὶ σχέσεις, ὥστε εὐχερέστερον θὰ ἐδυνάμην νὰ διαμένω ἐκεῖ κατὰ τὰς ἡμέρας τῆς ἀνοικονομήτου στενοχωρίας μου. Τοῦτο διανοηθεὶς ἀφῆκα τὸν Κ. Σοῦτσον καὶ ταχέως ἀποβάς τῆς ἀμάξης, ἔσπευσα εἰς ἀπάντησιν τῆς Καν Σουβέρτ. Καὶ ὅτι μὲν πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἐγκαταλείψει τὸ Μόναχον μοὶ ἦτο γνωστόν· ἀλλ' οὐδὲ τὸν λόγον ἠξεύρομεν, οὐδὲ ποῦ εἶχε μεταβῇ· οὐδὲ καὶ τότε δὲ μοὶ τὸ εἶπεν, οὐδὲ τὴν ἠρώτησα πῶς εὕρισκετο τότε ἐν Βιέννῃ, καὶ πῶς μόνη καὶ ἄνευ τοῦ συζύγου τῆς, ὡς καὶ ἐν γένει τίνες ἦσαν αἱ περιστάσεις τοῦ βίου τῆς. Μαθὼν δὲ παρ' αὐτῆς μόνον ποῦ κατῴκει, τὴν ἐπεσκέφθην ἐκεῖ μετ' ὀλίγον· τὸ μέρος μοὶ ἐφάνη ὡς τις κρύπτη ἐντὸς στενῆς παρόδου παρὰ τῇ Ἑλληνικῇ Ἐκκλησίᾳ. Εἶχε δ' ἐν γένει ἡ ἐκεῖ διαμονή τῆς τὶ τὸ μυστηριώδες, καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ μὴ γράψω ἢ εἰπῶ εἰς οὐδένα τὴν διεύθυνσιν τῆς. Μετὰ τρεῖς δ' ἡμέρας ἐπισκεφθεὶς αὐτὴν ἐκ δευτέρου, τῇ διηγήθην τὰ κατ' ἐμέ, καὶ τὴν στενοχωρίαν μου ἐν Βιέννῃ, καὶ πόσον θὰ ἐπροτίμων ἂν ἔμενον περιμένων τὸν πατέρα μου ἐν

Μονάχω, ἔνθα πολλάς θὰ εἶχον καταφυγὰς κατὰ τὰς ὥρας τῆς τενοχωρίας μου.

— Ἀγαθὴ τύχη ! μοὶ εἶπεν. Ἐπιθυμεῖτε νὰ ὑπάγητε εἰς Μονάχον ; Ἐμελλον ἐγὼ αὐτὴ ν' ἀπέλθω ἐκεῖ, καὶ ἔλαβον τὸ εἰσιτήριόν μου εἰς τὴν ταχυδρομικὴν ἄμαξαν· ἀλλὰ μετέβαλλα πρό-
εσιν καὶ δὲν ἀναχωρῶ. Τὸ εἰσιτήριο μοὶ μένει περιττόν. Σᾶς τὸ
χαρίζω. Ἀλλ' ἰσχύει μόνον μέχρι τοῦ Σαλσβούργου.

Καὶ ἐκίνησε μὲν μεγάλως τὴν εὐγνωμοσύνην μου ἡ προσφορὰ αὕτη, ὅσον καὶ ἂν ἦτο μικρά, ἀλλ' οὐχ ἥττον ἠναγκάσθη νὰ τὴν ἀποποιηθῶ διότι τὸ βαλάντιόν μου δυστυχῶς δὲν περιεῖχε τάπαι-
τούμενα πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ὁδοιπορίας. Νὰ καταφύγω δὲ πρὸς συμπλήρωσιν αὐτῶν δὲν ἐδυνάμην οὔτε παρὰ τῷ Κῳ Μιμῇ, ὅστις τοσοῦτο φιλοφρόνως δεχθεὶς με διὰ δῶα ἢ τρεῖς ἡμέρας εἰς τὴν οἰ-
κίαν του, ἠναγκάσθη νὰ μὲ διατηρήσῃ ὑπὲρ τὸν μῆνα, καίτοι πολὺ ἀπέχων τοῦ νὰ εὐπορῇ ὁ ἴδιος, οὔτε παρὰ τῇ θείᾳ μου Κυρίᾳ Ῥί-
ζου, ἥτις θὰ ὑπελάμβανεν ἰσως ὅτι ἠθέλων νὰ ἐκπεταλλευθῶ τὴν συγγένειαν· ἔτι δ' ὀλιγώτερον παρὰ τοῦ Π. Σούτσου, διότι ἐκεῖ-
νον ἐθεώρουν ὡς ποιητὴν μόνον, ὡς ἂν ἰδανικὸν καὶ ἀνώτερον τῶν ἀνθρωπίνων σχέσεων. Ταύτην μου ὅμως τὴν δυσχέρειαν κατανοοῦσα ἡ ἀγαθὴ Κυρία Σουβέρτ, καὶ γελῶσα, διότι πάντοτε ἐγέλα, ἠνέωξε τὸ γραφεῖόν της καὶ μοὶ ἔδειξεν ὅτι ἐκέκτητό ὡς μόνην περι-
ουσίαν. . . . τρία σφάντσικα ! Ἐξ αὐτῶν λοιπὸν μοὶ παρεχώρησε τὸ ἓν, τὸ ἐδέχθη ὡς εὐθύμως τὸ εἶδε, διότι φαίνεται ὅτι αὐτὸ συνεπλήρου τὸ ἔλλειμμα τῶν μέχρι Μονάχου ὁδοιπορικῶν μου. Οὕτως ἀπεφάσισα, καὶ διὰ τοῦ δωρηθέντος μοι εἰσιτηρίου ἐπέβην εἰς τὴν ἄμαξαν, ἵνα ἐν Μονάχῳ περιμένω τοῦ πατρός μου τὰς ὁδηγίας.

Ἐν Βιέννῃ εἶχον γνωρίσει τὸν Κ. Γεώργιον Μανούσσην, υἱὸν πλουσίου ἐμπόρου ὁμογενοῦς, λαμπρὰν ιδιόκτητον κεκτημένου οἰκίαν, τὸν μετὰ ταῦτα πενθερὸν τοῦ Κ. Καλλιγᾶ. Νέος τότε, διεκρίνετο μεταξὺ τῶν ἐκεῖ ὁμογενῶν διὰ τὸν σπουδαῖόν του χαρακτῆρα καὶ διὰ τὴν μεγάλην του φιλομάθειαν. Πολλὴν δὲ φιλίαν πρὸς ἐμέ τρέφων, ἤρχετο καθ' ἐκάστην, μὲ παρελάμβανεν εἰς τὴν πολυτελεῆ

ἄμαξάν του, μὲ ὠδήγει εἰς τοὺς περιπάτους καὶ ἰδίως εἰς τὰ μάλ-
λον ἀξιοθέατα τῶν καταστημάτων τῆς πόλεως, ὡς καὶ εἰς τὰ
θέατρα ὅσας τις ἀκροάσεως ἄξιον ἐδιδάσκετο, καὶ μοὶ ἐπεδείκνυε
τὰ ἀξιόλογα βιβλία δι' ὧν δὲν ἔπαυε πλουτίζων τὴν ἀξιόλογόν του
βιβλιοθήκην. Μοὶ ὠμίλει δὲ μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ περί τινος ἐξα-
δέλφου του, Θεοδώρου καλουμένου, ὅστις ἐν τῇ Βορείῳ Γερμανίᾳ
σπουδάσας, εἶχε γίνεαι σοφώτατος, καὶ ἔμελλε τότε πού νὰ μεταβῇ
καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα, πρὸς μέγιστον αὐτῆς ὄφελος, καὶ ἦν ὁ
ἐξάδελφος οὗτος ὁ μετὰ ταῦτα καθηγητὴς ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπι-
στημίῳ. Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν εἰσπρὸς εἰς τὴν ταχυδρομικὴν
ἄμαξαν ἐφάνη εἰς τὸν σταθμὸν ὁ Κ. Μανούσης, ὅστις εἶχε μάθει
ὅτι ἀπέρχομαι, καὶ μοὶ ἔφερε καὶ μοὶ ἔδωκεν εἰς ἐνθύμημα ὠραίαν
ἐκδοσιν τοῦ Ὁρατίου, ἣν διεδύστην πάντοτε μετ' ἀγάπης εἰς τὴν
βιβλιοθήκην μου.

Ἐκ Βιέννης ἀνεχώρησα περὶ τὸ μεσονύκτιον, καὶ περὶ τὴν με-
σημβρίαν τῆς ἐπιοῦσης ἀφίχθην εἰς Σαλσβούργον. Ἐκεῖ δὲ, εἰς τὸ
ξενοδοχεῖον εἰς ὃ ἀπεβιβάσθημεν, οὔτε γεῦμα ἐζήτησα οὔτε κατὰ-
λυμα, ἀλλ' εἶπον ὅτι ἀπέρχομαι ἀμέσως εἰς Μόναχον. Νὰ μὴ φάγω
δύο ἡμέρας ἦν βεβαίως δεινόν. Ἀλλ' ἀνάγκη καὶ Θεοὶ πείθονται·
τὸ δὲ σφάντσικον ἐχρειάζετο διὰ τὰ ὁδοιπορικά. Ἐπαρηγορούμην
δ' ἀναλογιζόμενος ὅτι θ' ἀπεζημιούμην ἐν Μονάχῳ. Ἀλλ' ἐν τῷ
ταχυδρομείῳ ἔνθα ἐπορεύθην, ἔμαθον ὅτι ταχυδρομικὴ ἄμαξα δὲν
ὑπῆρχε, καὶ μόνον μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀπῆρχετο! Τί λοιπὸν ἔδει
γενέσθαι; Νὰ μείνω τρεῖς ἡμέρας ἐν Σαλσβούργῳ; Καὶ ἂν ἡ νεα-
νική μου ἀνυπομονησία ἐπείθετο, τὸ βαλάντιον ἐπιτακτικῶς μοὶ τὸ
ἀπηγόρευε. Νὰ μισθώσω ἰδιαιτέραν ἄμαξαν μετὰ ταχυδρομικῶν
ἵππων, ὡς μοὶ ἐπρότειναν; Τοιαύτην μυθώδη πολυτέλειαν οὐδὲ νὰ
φαντασθῶ ἐδυνάμην. Σκεφθεὶς ἐπομένως ἐπ' ὀλίγας στιγμάς, ἀπε-
φάσισα, καὶ ἀμέσως καὶ ἐξετέλεσα.

Ἐπιστρέψας εἰς τὸ ξενοδοχεῖον, ἐνεδύθην τὴν στολὴν τοῦ ἀξιω-
ματικοῦ, περιεζώσθην τὸ κρεμαστὸν ξίφος, εἶπον ὅτι ἀναχωρῶ, καὶ
ἐπιγράψας τὸ κιβώτιόν μου εἰς ὄνομά μου, διηύθυνά αὐτὸ εἰς Μό-

αχον, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ K. Götz, ἀφ' ἧς εἶχον ἀπέλθει. Οὕτω παραδούς τὸ δέμα εἰς τὸ ταχυδρομεῖον, ἐμελέτησα μετὰ προσοχῆς τὸν χάρτην, ἔλαβον σημειώσεις περὶ τῆς ὁδοῦ ἣν εἶχον νὰ διατρέξω, ἐφιλοδώρησά τινα κέρματα εἰς τὸν ὑπηρέτην, καὶ ἀπῆλθον τεζός!

Πᾶσαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐπεριπάτησα, καὶ περὶ τὴν ἐσπέραν ἔφθασα εἰς τὰ Βαυαρικὰ μεθόρια, ἐνθα θ' ἀπῆντων μεγάλα προσκόμματα καὶ χρονοτριβὰς ἴσως καὶ σπουδαίας δυσαρесκείας, ἂν ἡ στολή μου ἦν εἶχον πρόνοιαν νὰ ἐνδυθῶ, δὲν μοὶ ἐχρησίμευεν ὡς τὸ ἄριστον τῶν διαβατηρίων, ὥστε καὶ οἱ στρατιῶται μοὶ ἔφερον ὅπλα, καὶ οἱ τελῶναι καὶ ἀστυνόμοι μ' ἐχαιρέτων ἐδαφιαίως, καὶ οὐδεὶς ἐτόλμα ἀδιακρίτους ἐρωτήσεις περὶ τοῦ πόθεν καὶ ποῦ, καὶ τοῦ διατὶ καὶ πῶς πορεύομαι. Κατέλυσά δ' εἰς τὸ μικρὸν τοῦ χωρίου ξενοδοχεῖον, καὶ μετὰ λιτώτατον γεῖμα, ὃ, ὡς καὶ τὸ κατάλυμα, ἐπλήρωσα ἀφ' ἐσπέρας, ἐρωτήσας περὶ τῆς διευθύνσεως ἣν εἶχον ν' ἀκολουθήσω, κατεκλίθη ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ ἐγερθῶ καὶ ἐπαναλάβω τὴν πορείαν μου πρὸ τῆς ἀνατολῆς. Ἀλλὰ περὶ τὸ μεσονύκτιον φοβερὰ ἐξερράγη καταιγίς, μετὰ βροχῆς ῥαγδαίας, ἀστραπῶν, βροντῶν καὶ κεραυνῶν, καὶ ἐν ἀπελπισίᾳ ἔβλεπον ματαιούμενον πᾶν σχέδιον περαιτέρω πεζοδρομίας. Μετὰ δύο ἢ τρεῖς ὥρας ὅμως ἐκόπασεν ἡ θύελλα, καὶ τότε, τὴν κλίνην καταλιπὼν, ἀνῆψα φῶς, ἐνεδύθην, ἐξῆλθον τοῦ ξενοδοχείου ἀψοφητὶ περὶ τὴν 4ην ὥραν τῆς πρωΐας, ἐν ᾧ πάντες οἱ ἐν αὐτῷ ἐκοιμῶντο, καὶ ἐν μέσῳ τοῦ σκότους ἐτράπην τὴν ὁδὸν ἣν εἶχον ἀφ' ἐσπέρας σπουδάσει.

Οὕτως ἐβάδισα ἐπὶ δύο περίπου ὥρας πρὶν ἢ χαράξῃ. Τότε δ' εὐρέθην ἐντὸς δάσους πυκνοῦ, καὶ ἐκεῖ, εἰς πρώτας ἀκτῖνας τῆς ὑποφωσκούσης αὐγῆς διέκρινα εἰς τινα ἀπόστασιν ἐμπρὸς μου διάφορα ἀντικείμενα κατὰ διαφόρους διευθύνσεις φερόμενα, καὶ ἐγνώρισα ὅτι ἦσαν ἄνθρωποι, οἵτινες ὅμως οὔτε τὴν αὐτὴν ὁδὸν μετ' ἐμοῦ ἐβάδιζον προηγούμενοι, οὔτε κατ' ἐναντίαν διεύθυνσιν ἤρχοντο, ἀλλ' ἐκ τοῦ δάσους προελθόντες καὶ πάλιν εἰς αὐτὸ εἰσδύοντες διεσταύρουν ἀδιακόπως τὸν δρόμον. Τὰ διαθήματα αὐτῶν ταῦτα,

εἰς μέρος οὕτω μεμονωμένον καὶ ἔρημον, ἐφαίνοντο μᾶλλον ἢ ὕπτα. Τὰ μελανὰ καὶ μακρόθεν εἰς τὸ λυκαυγὲς τῆς πρωίας δυσδιάκριτα ἐκεῖνα φαντάσματα ἀνεπόλουν τοὺς Ληστὰς τοῦ Σχιλλέρου εἰς τὴν φαντασίαν μου. Ἀλλὰ πολλῆς σκέψεως πλέον καιρὸς δὲν ἔμενεν, οὐδ' ἐδύνατο ἡ σκέψις εἰς τι νὰ ὠφελήσῃ. Λαβὼν ἐπομένως εἰς τὴν μίαν μου χεῖρα τὸ κρεμάμενον ξίφος, καὶ θεὶς τὴν ἑτέραν εἰς τὴν λαβὴν, προῦχώρησα θαρράλειως πρὸς αὐτούς, διότι καὶ ἂν τὴν ὀπισθοδρόμησιν δὲν ἐθεώρουν ὡς μὴ πρέπουσαν εἰς ἀξιωματικόν, οὐδ' αὕτη θὰ μ' ἔσωζε πλέον ἀπὸ τοσούτου στίφους ἐχθρῶν. Ἦν λοιπὸν ἡ ἀπόφασίς μου, ἂν ἐνέπεσα ἀληθῶς εἰς κακούργους, τοῦλάχιστον νὰ πληρώσω ὅσον ἐδυνάμην ἀκριβῶς τὴν ἐπίθεσιν των. Οὕτως ἐξηκολούθησα προχωρῶν, ὅτε δ' ἐπλησίασα, οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι οὕς ἔβλεπον ἤδη εὐκρινῶς ἔχοντας ξύλα καὶ πελέκεις διὰ χειρῶν, ἀντὶ νὰ ἐπιπέσωσιν ἐπ' ἐμέ, ἐξ ἐναντίας ἀπεσύρθησαν, παρετάχθησαν ἐκαστέρωθεν τῆς ὁδοῦ, καὶ διερχόμενον μ' ἐγκιρέτισαν μετὰ παντὸς τοῦ κέραιου τοῦ κρεμασμένου εἰς τὴν στολήν μου. Τότε δ' ἐγνώρισα ὅτι ἦσαν οὐδὲν ἕτερον ἢ εἰρηνικώτατοι ὁδοποιοί, προλαβόντες τὴν ἡμέραν, καὶ ἐτοιμαζόμενοι εἰς τὴν ἐργασίαν των.

Ἐκεῖθεν δέ, μεθ' ἱκανὴν πορείαν, ἔφθασα εἰς χωρίον ἐνθα ἐπρογεύθην, ἐμελέτησα αὖθις τὸν χάρτην, καὶ ἐξηκολούθησα περιπατῶν μέχρι τῆς δευτέρας μετὰ μεσημβρίαν, ὅτε εἰς ἄλλο χωρίον καταλύσας ἐγεύθην λιτώτατα, ἔχων ὁμοτράπεζον περίεργόν τινα ἄνθρωπον, πολλὰ λέγοντα, μέχρις οὗ δυσάρεστοι φωναὶ δῶω διαπληκτιζομένων ἀνθρώπων ἠκούσθησαν ἐκτὸς τῆς θύρας. Ἀλλ' ὡς ἠνεώχθη αὕτῃ παραδόξως οὐδὲνα ἐκεῖ εἶδομεν, καὶ τότε ἐμάθομεν ὅτι ὁ σύντροφός μου ἦν αὐτὸ τοῦτο ἐγγαστρίμυθος, ἀπερχόμενος εἰς Μόναχον ἵνα ἐπιδείξῃ τὴν τέχνην του.

Ὅτε δ' ἐξῆλθον τοῦ ξενοδοχείου ἐπιπτε χιῶν, καὶ ἐγὼ ἤμην ἄνευ μανδύου ἵνα μὴ μοι βαρύνῃ τὸν ὁρόμον· ἀλλ' ἡ ταχύτης τῆς πορείας, αὕτῃ μ' ἐθέρμαινε. Ἐβάδισα δὲ πᾶσαν τὴν μετὰ τὴν μεσημβρίαν, καὶ ἡ νύξ εἶχεν ἐπέλθει πρὸ δῶω περίπου ὥρων, ὅτε

ἦρθασα εἰς χεῖλος ὑψηλῆς ὄφρυος, καὶ βαθέως ὑπὸ τοὺς πόδας μου
 ὁδὸν πλῆθος φώτων, ἀγγέλλον παρουσίαν πόλεως, παρὰ ταινίαν
 ἐτίλβουσιν εἰς τὸ φῶς τῶν ἀστέρων τοῦ τότε πάλιν αἰθριάσαντος
 οὐρανοῦ καὶ αὕτη ἦν εὐρύς ποταμός. Καταβάς δὲ μακρὰν ὁδόν,
 ἦρθασα οὕτως εἰς Βασσερβούργ, καὶ εὐτυχῶς εὗρον ἔτι ἐν φαρμα-
 κοπωλεῖον ἀνοικτόν. Εἰσελθὼν δέ, ἠρώτησα ἂν δὲν ὑπάρχη ἴσως
 εἰς εὐκαιρία ἀναχωροῦσα τὸ ἐσπέρας ἔτι ἐκεῖνο διὰ τὸ Μόναχον.
 Κατὰ καλὴν μου δὲ τύχην συνέπεσε νὰ ἤξεύρῃ ὁ φαρμακοπώλης ὅτι
 ἐντὸς τῆς νυκτὸς ἀναχωρεῖ τὸ δημοτικὸν ταχυδρομεῖον, ὁ Land-
 bothe, μεθ' οὗ ἴσως ἐδυνάμην νὰ συνοδοιπορήσω. Μαθὼν δὲ τὴν
 κατοικίαν τοῦ ταχυδρόμου, οὐ μακρὰν τοῦ φαρμακοπωλείου κειμέ-
 νην, ἐπορεύθην πρὸς αὐτόν, καὶ οὗτος, ἀγαθὸς κάτοικος τοῦ Βασ-
 σερβούργ, ἐκ τῆς τάξεως τοῦ λαοῦ, μαθὼν τί ἐπεθύμουν, μοὶ εἶπεν
 ὅτι ἀπέρχεται κατὰ τὰς δύο μετὰ τὸ μεσονύκτιον, καὶ ἕως τότε
 μοὶ ἔδωκε καθαρωτάτην κλίνην ἐν' ἀναπαύσῳ, οὐ εἶχον μεγίστην
 ἀνάγκην, ἀπ' οὗ ἐρωτηθεὶς περὶ δείπνου, τῷ εἶπον ὅτι εἶχον φάγει
 καὶ δὲν πεινῶ· ἀλλ' ἡ ἀλήθεια ἦτον ὅτι ἐπείνων μὲν, καὶ πολυ,
 ἀλλὰ δὲν εἶχον νὰ πληρώσω τὸ δείπνον.

Περὶ τὰς 2 λοιπὸν μ' ἐξύπνησε, καὶ ταχέως ἐνδυσθεὶς, ἐκάθησα
 παρ' αὐτῷ εἰς τὴν ταχυδρομικὴν ἅμαξαν, ἥτις μοὶ ἀνεκάλει εἰς
 τὴν μνήμην τὴν δι' ἧς εἶχον ἀπέλθει ἐξ Ὀδησσοῦ, διότι ἦν ἐκ τῶν
 ἀγροτικῶν ἐκείνων ἃς καλύπτει, ἢ μᾶλλον ἐκάλυπτε τότε ἔτι
 ἄνωθεν κυλινδρικός θόλος ὑφάσματος. Οὕτως ὁδοιπορήσαμεν μέχρι
 τῆς πρωίας, ὅτε ἠσθάνθην τὸ φθινοπωρινὸν ψύχος ὀριμύτατον, καὶ
 περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐφθάσαμεν τέλος εἰς Μόναχον. Ἐκεῖ ἔδωκα
 τὰ συμφωνηθέντα ὁδοιπορικὰ εἰς τὸν ταχυδρόμον, ὅστις ὁμῶς ἐφάνη
 δυσαρεστηθεὶς καὶ ἀπαιτῶν καί τι ἐπίδομα δι' ἑαυτόν, ὃ ἔσπευσα
 νὰ προσθέσω μεγαλοδῶρως, χωρὶς νὰ τῷ εἰπῶ ὅτι ἦν αὐτὸ τοῦ
 βαλαντίου μου ὁ ὅλως ἔσχατος ὀβολός.

Ἡ ἀπροσδόκητος ἐπάνοδός μου, ὅτε ἐνομιζόμην ἀπελθὼν διὰ
 πάντοτε, προῦκάλεσε μεγάλην συγκίνησιν εἰς τοὺς ἀρχαίους οἰκο-
 δεσπότας μου. Ἐκ δὲ τῶν πρώην συνοίκων μου οὐδένα εὗρον πλέον,

διότι ἡ ἀναχώρησίς μου εἶχε γίνει σύνθημα γενικῆς διαλύσεως, καὶ ὀλίγον μετ' ἐμὲ ἀπῆλθον οἱ Σοῦτσοι, προτιθέμενοι νὰ μὲ περιμει-
νωσιν ἐν Βενετίᾳ, ὅπως συναπέλθωμεν εἰς τὴν Ἑλλάδα· ὁ δὲ Δ.
Ῥίζος ἐπέστρεψε πρὸς τὴν μητέρα του, ὁ Σχινᾶς ἀνεχώρησεν ἐπί-
σης ἐκ Μονάχου οὐ πολὺ μεθ' ἡμᾶς, καί, χωρὶς νὰ λάβῃ καιρὸν
νὰ σπουδάσῃ, ἐπέστρεψεν οἴκαδε, ὅπου καὶ μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν.
Ὁ δὲ Γεωργιάδης νομίζω ὅτι εἰσῆλθεν εἰς τὸ στρατιωτικὸν σχο-
λεῖον· ἤξεύρω καὶ ὅτι ἐπεδόθη ἔκτοτε εἰς τὸ στρατιωτικὸν στάδιον.

Πολὺ δὲ δὲν διήρκεσεν ἡ χαρὰ τῶν φίλων μου ἐπὶ τῇ ἐπιστροφῇ
μου, διότι ἀμέσως τὴν ἐπαύριον ἔλαβον ἐπιστολὴν τοῦ πατρός μου,
λέγοντός μοι ὅτι ἀφ' οὗ ἐγὼ τὸ μεσονύκτιον ἀνεχώρησα ἐκ Βιέννης,
κατὰ τὴν ἐπομένην πρωΐαν ἔφθασεν ἐκεῖ ὁ ἴδιος· μὴ εὐρών με δέ,
ἐξακολουθεῖ τὴν ὁδοιπορίαν του εἰς Τεργέστην, καὶ μοὶ πέμπει τ'
ἀναγκαῖα ἐφόδια, ἵνα ὅσον τάχος μεταβῶ ἐκεῖ καὶ ἐγώ, καὶ συνα-
ποπλεύσωμεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οὕτω λοιπόν, ἄνευ ἄλλης ἀναβο-
λῆς, ἐπαναλαβὼν τοὺς ἀποχαιρετισμούς, καὶ πέμψας τῇ Κτ Σου-
τέρτ τὸ δανεισθέν μοι καὶ τὴν τιμὴν τοῦ ὁδοιπορικοῦ γραμματίου,
ἀπῆλθον διὰ Τεργέστην τὸ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἐκείνης ἡμέρας.

6.

Βενετία.

Τίνας εἶχον κατ' ἀρχὰς συνοδοιπόρους δὲν ἐνθυμοῦμαι. Τὴν δευ-
τέραν ὅμως νύκτα ἦσαν ἐντὸς τῆς ἀμάξης δύο μόνον γραῖαι μετ'
ἐμοῦ, καὶ παρεδιδόμην, ἐγὼ καὶ, εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ Μορφέως,
ὅτε βιαία κίνησις μ' ἐξύπνησε, καὶ εὗρον ὅτι ἡ ἀμαξία εἶχεν ἀνα-
τραπῇ εἰς τὴν παρόδιον τάφρον. Ἄν τοῦτο εἶχε συμβῇ ἑκατὸν βή-
ματα περαιτέρω, μέχρι τοῦδε οὐδ' ἡ μνήμη ἡμῶν θὰ ἔμενε, διότι
ἐκεῖ τὴν ὁδὸν παρέτεινε βαθὺς κρημνός, εἰς οὗ τὸν πυθμῆνα θὰ κατε-

καλιόμεθα. Κατ' οἰκονομίαν ὁμῶς τῆς προνοίας ἀνετράπημεν ἐν ἐθέτῳ χώρῳ καὶ ἐπέσαμεν εἰς τὰ μαλακά. Ἐγὼ τότε, κατορθώσας ν' ἀνοιξῶ τὴν παρ' ἐμὲ θύραν, ἣτις ἔκειτο μετὰ τὴν πτώσιν ὑπεράνω ἐμοῦ, ἀνεῤῥιχήθη ἐκτὸς αὐτῆς, εἰς ὃ μ' ἐβράχθησαν καὶ αἱ ἐν τῷ σχολείῳ γυμναστικαί μου ἀσκήσεις, καὶ ἔπειτα, μετὰ τινὴν δυσκολιῶν ἀνείλχυσά καὶ τὰς δύο γραίας συνοδοιπόρους μου. Ἀπέμψαμεν δ' ἔφιππον ἓνα τῶν ἡμετέρων ἀμαξηλατῶν εἰς τὸ προσεχέστερον χωρίον, ἵνα μᾶς φέρῃ βοήθειαν, καὶ μόνον τὴν πρωΐαν ἐδυνήθημεν νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὴν ὁδοιπορίαν.

Πόσας ἡμέρας διήρκεσεν αὕτη δὲν ἐνθυμοῦμαι νὰ εἰπῶ. Ἐπὶ μιᾶς δ' ἐξ αὐτῶν κατελύσαμεν εἰς μικρὸν ξενοδοχεῖον ἀκριβῶς ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ ὑψηλοῦ ὄρους Λοῖβελ, ἐνὸς τῶν κλάδων τῶν Ἀλπεων, ὃν τὴν ἐπαύριον ἔπρεπε νὰ ὑπερβῶμεν. Ἐπειδὴ ὁμῶς τὸ ὄρος ἐκαλύπτετο ἤδη ὑπὸ βαθείας χιόνος, καὶ ἡ ἀνοδος ἦν μακρὰ καὶ ἀπότομος, ἀντὶ ἵππων μᾶς ἐζευξαν εἰς τὴν ἀμάξαν βόας, ὡς ἔχοντας ἀσφαλέστερον τὸν ποῦδον, καὶ ἀνωτέραν τὴν δύναμιν τῆς ἐλπίδος. Ὅτε δ' ἐφθάσαμεν ἀκριβῶς ἐνθα ἡ ἀνοδος ἤρχιζεν, ἐγὼ, βαρυνόμενος τὴν δυσκινησίαν τῶν βραδυποδῶν ζώων, ἀφῆκα τὰς γραίας ἐν τῇ ἀμάξῃ, καὶ ἐπροπορεύθην πεζός, ἔχων χιόνα μέχρι τῶν γονάτων. Ἄνω δ' ἐφθασα εἰς χιονοσκεπῇ μικρὰν πεδιάδα, περιλαμβανομένην ὑπὸ δάσους τότε ἀφύλλου. Ἐκεῖ αἰφνης ἐξ αὐτοῦ προέκυψεν εἰς ὑπάντησίν μου ἀνὴρ μεγαλόσωμος Τυρολικὴν φέρων ἐνδυμασίαν, ὡπλισμένος μέχρις ὀδόντων διὰ πυροβόλων καὶ μαχαιρῶν. Πλησιάσας με δὲ μὲ ἠρώτησεν ἀποτόμως ποῦ ὑπάγω. Ὅτι οὗτος δὲν ἦν ὁδοποιός, ἀλλὰ γνήσιος ληστής τῶν ὀρέων, περὶ τούτου οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀμφιβολία. Θεὶς λοιπὸν ἀμέσως τὴν δεξιὰν ἐπὶ τὴν λαβὴν τοῦ ξίφους μου, ἵνα τῷ δείξω ὅτι καὶ ἐγὼ δὲν ἤμην ἄοπλος, καὶ τραχύνας ὅσον αἱ περιστάσεις τὸ ἐπέτρεπον τὴν ὀπωσοῦν συγκεκινημένην φωνήν μου, τῷ ἀπήντησα ὅτι ἐγὼ μᾶλλον τὸν ἐρωτῶ ποῦ ἐκεῖνος ὑπάγει καὶ τί ζητεῖ ἐκεῖ. «Οἱ χωροφύλακες, ἐπρόσθεσα, οἱ συνοδεύοντες τὴν ἀμαξάν μου, κατόπιν μου ἀναβαίνουσιν, θέλουν τὸν ἀναγκάσει ν' ἀποκριθῇ». Οἱ χωροφύλακες ἐννοεῖται ὅτι

ἦσαν ἐντελῶς πλάσματα τῆς ἐπινοίας μου. Εὐτυχῶς ὁμως, ὡς ἐπικυροῦσα μέρος τῆς ἀληθείας τῶν λόγων μου, ἠκούσθη τὴν στιγμὴν ταύτην πλαταγοῦσα ἡ μάστιξ τοῦ βοηλάτου, καὶ ὁ ὀρειβάτης ἐκεῖνος ἔκρινε συνετώτερον νὰ μὴ παρατείνῃ τὸν διάλογον, καὶ στραφεὶς εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὸ δάσος, εἰς ὃ οἱ χωροφύλακές μου δὲν τὸν κατεδίωξαν.

Τὸ μόνον ὃ ἄλλο ἐκ τῆς ὁδοιπορίας ταύτης εἰς τὴν μνήμην μου παραμεῖναν ἐστὶν ὅτι κατελύσαμεν μίαν ἡμέραν διὰ γεῦμα εἰς Λεῦβάχ, τὴν πόλιν ἣτις εἶχε γείνει ἐπίσημος ἔνεκα τῆς πρὸ ὀλίγου ἐκεῖ συγκροτηθείσης περιφήμου συνόδου τῶν Βασιλέων. Ἐκεῖθεν δὲ προσελάβομεν καὶ δύο νέους συνοδοιπόρους, μνηστῆρα μετὰ τῆς μνηστῆς του, οὐχὶ πολὺ διασκεδαστικωτέρους τῶν δύο γεροντισσῶν, διότι μόνον εἰς ἀλλήλους ἐπρόσεχον, τῇ δ' ἐπαύριον, μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου φθάσαντες εἰς τὴν ὑψηλὴν ὄρεαν εὐρέθημεν ἐνώπιον θεάματος καταπληκτικοῦ. Ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν ἐξετείνετο ὡς φυτόσπαρος πεδία καὶ πόλεις τῆς Τεργέστης, καὶ πέραν αὐτῶν ἄριστοι στίλβων καὶ τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ ἀντανάκλων ὁ Ἀδρίας. Ἐγὼ δ' ἐβλεπον τὸ θέαμα τοῦτο ἀναστάτων ὑπ' ἐνθουσιασμοῦ, καὶ ἀναλογιζόμενος ὅτι μετ' ὀλίγον ἐκείνη ἡ θάλασσα ἔμελλε νὰ μὲ φέρῃ εἰς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος! Μετ' ἀπότομον δὲ καὶ μακρὰν κατάβασιν ἐφθάσαμεν εἰς Τεργέστην, καὶ ἔτρεξα ἀμέσως ἐγὼ εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τοῦ *Μέλανος Ἀετοῦ*, ὅπου ἤξευρον ὅτι ἐλθοῦσα ἐκ Βιέννης κατέλυεν ἡ Κυρία Ρίζου, καὶ ὅπου ἐπομένως ἤλπιζον νὰ εὕρω καὶ τὸν πατέρα μου, ἢ καὶ πληροφώρας περὶ τοῦ καταλύματος αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ Κυρία Ρίζου μετὰ πάσης τῆς οἰκογενείας της καὶ μετὰ τοῦ πατρὸς μου εἶχεν ἀπέλθει εἰς ἐσπερινὴν συναναστροφὴν. Ὑπηρέτης ὁμως ἔσπευσεν εὐθὺς ἐκεῖ νὰ μὲ ἀναγγεῖλῃ καὶ ὁ πατήρ μου ἦλθεν ἀμέσως, καὶ μετὰ τὰς πρώτας τρυφεράς περιπτύξεις μετὰ τοσοῦτον μακρὸν χωρισμόν, μ' ὠδήγησεν εἰς τὴν ἰδιαιτέραν οἰκίαν ἣν εἶχεν ἐνοικιάσει.

Ἐκεῖ μ' ἐδέχθη, μετὰ τεταμένων τῶν ὀφθαλμῶν καὶ εὐρέως ἠνεωγμένου στόματος, μακρόσωμος τζουμπεδοφόρος, ὁ ὑπηρέτης

Νικόλαος Καλόγνωμος, ὄν, παιδίον αἰχμαλωτισθέντα ἐν Χίῳ καὶ ἔπειτα ἐξαγορασθέντα, εἶχε παραλάβει ὁ πατήρ μου ἐν Βουκουρεστίῳ, καὶ ὅστις ἔκτοτε καὶ μετὰ ταῦτα, ἐπὶ 40 ὅλα ἔτη ἔμεινεν εἰς τὴν οἰκογένειαν ἡμῶν προσηλωμένος. Τότε δὲ δὲν ἐδύνατο νὰ καθέσθῃ τὴν ἐκπληξιν καὶ τὴν χαρὰν του, ὅτι τὸν υἱὸν τοῦ κυρίου του ἔβλεπεν ἐν στολῇ, φέροντα ξίφος εἰς τὸ πλευρὸν καὶ πτερὸν εἰς τὴν χειρὰν.

Ἐν Τεργέστη δ' ἐμείναμεν δύο μόνον ἡμέρας, μεθ' ἧς ἀπεφασίσαμεν νὰ μεταβῶμεν εἰς Βενετίαν, πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς ἐκεῖ διατριβούσης ἀδελφῆς τοῦ πατρός μου Κας Γκίκα, διότι μᾶς ἐβεβαιώθη ὅτι καὶ ἐκεῖ εὐρίσκομεν ἐπίσης πλοῖα ἀποπλέοντα διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ πατήρ μου ἐπομένως ἔλαβε καὶ ἐπλήρωσε θέσεις εἰς τὸ ἀτμοκίνητον τὸ πλέον εἰς Βενετίαν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἀποπλεύσωμεν, ἄνεμος ἠγέρθη σφοδρότατος, ὁ λυσσώδης ἐκεῖνος βόρρας ὅστις ἐνίοτε ἐπικρατεῖ εἰς τὸν μυχὸν τῆς Ἀδριατικῆς, καὶ ἐπιφέρει πολλὰ δυστυχήματα. Ὡρᾶς τινὰς πρὸ τῆς ἐπιβάσεως, ἐνευρίσθημεν προσκεκλημένοι εἰς τὴν παραθαλάσσιον οἰκίαν τοῦ Κ. Καρτζιώτη, τοῦ τότε πλουσιωτάτου καὶ προέχοντος τῶν ὁμογενῶν εἰς τὴν Ἀδριατικὴν ἀποικίαν. Ἐν ᾧ δ' ἐκαθήμεθα εἰς τὴν τράπεζαν, τὰ κύματα, θραυόμενα εἰς τὴν παραλίαν, ἐσφενδονίζοντο μέχρις ὑπεράνω τῆς στέγης τῆς ὑψηρεφούς οἰκίας, καὶ πάντες μᾶς συνεβούλευον νὰ μὴ ἐκτεθῶμεν εἰς τὴν ἀγρίαν ἐκείνην θάλασσαν. Μετ' αὐτῶν δὲ συνεφώνουν καὶ ἐγώ, διότι οὐδέποτε θαλασσοπλοήσας, ἀπετροπιαζόμεν τὸ ἄγνωστον, ὑπὸ τοιούτους μάλιστα οἰωνοὺς κατὰ πρῶτον παρουσιαζόμενον.

Συνιδὼν ἐπομένως καὶ ὁ πατήρ μου τὸν κίνδυνον, ἧ καὶ τὸ δυσάρεστον τῆς θαλασσοπορίας ἐκείνης, ἀπεφάσισε, ζημιούμενος ὅσα εἶχε πληρώσει εἰς τὸ ἀτμόπλοιο, νὰ λάβῃ ἄλλας θέσεις εἰς τὴν ταχυδρομικὴν ἁμαξάν, καὶ οὕτως ἀνεχωρήσαμεν κατὰ τὰς 9 τῆς ἑσπέρας. Ὡς δικαιολογῶν δὲ τὴν μεταβολὴν τῆς ὁδοῦ ἡμῶν ὁ ἄνεμος, ἔπνεε τοσούτῳ σφοδρῶς ὅτε ἀνεβαίνομεν εἰς τὴν Ὀψιναν, ὥστε ἐκινδύνευε ν' ἀνατρέψῃ καὶ τὴν ἁμαξάν, ὅπερ, ὡς ἐμάθομεν, συμβαίνει ἐνίοτε.

Ἡ ὁδοιπορία ἦν εἴκοσι περίπου ὥρων συνεχῶν, καὶ ἐξημερώθη-
μεν εἰς τὴν Βενετικὴν ἐπαρχίαν, ἧς αἱ ὁδοὶ ἦσαν εὐρεῖαι καὶ ὠραῖαι,
δενδρόφυτοι ἐκατέρωθεν μετ' ἀμπέλων ἀναρρίχωμένων εἰς στεφά-
νους ἀπὸ δένδρου εἰς δένδρον. Ἦν δὲ καὶ ἡ ἄμαξα ἡμῶν ἄνετος
καὶ καλή, καὶ μόνος ὢν ἐν αὐτῇ μετὰ τοῦ πατρός μου, διῆλθον
ὅσον καιρὸν δὲν ἀφιέρουν εἰς τὸν ὕπνον, διηγούμενος τὰ κατ' ἐμέ,
ἀκούων τὰ περὶ τῆς οἰκογενείας ἀφ' οὗτου ἐμακρύνθην ἀπὸ τῶν κόλ-
πων τῆς, καὶ προσχεδιάζων τὸ μέλλον. Κατ' αἵτησιν δὲ τοῦ πα-
τρός μου τῷ ἀνέγνω καὶ τινὰ μέρη τῆς τραγωδίας «Φροσύνης»,
ἣν εἶχον γράψει ἐν Μονάχῳ, καὶ οὕοντος τοῦ ἡλίου, ἐφθάσαμεν εἰς
τὴν παραλίαν. Ὁ ἄνεμος εἶχε κοπάσει, καὶ εἰς εὐρύχωρον γόνδο-
λαν ἐπιβιβασθέντες, μετὰ δῖωρον κωπηλασίαν ἐφθάσαμεν εἰς τὰς
διώρυγας τῆς θαλασσογενοῦς πόλεως, καὶ ἀπεβιβάσθημεν εἰς τὸ
κατάστημα τοῦ ταχυδρομείου.

Ἐκεῖ, μεταξὺ τῶν συνωθυμένων περὶ τοὺς ἀποβαίνοντας, μᾶς
ἐπλησίασε νεὸς τις, καὶ μετὰ τῆς πολυλαλίας πρὸς τὸν ξεναγόν, ἐν
ἰταλικῇ γλώσσῃ πολλάκις οὐσανήτω ἔνεκα τῶν λέξεων τοῦ ἐπιτο-
πίου ιδιώματος ἃς παρενεῖρε, μᾶς συνίστα ξενοδοχεῖον εἰς ὃ προ-
σέφερε νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ· ἡμεῖς δὲ μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἐπροσπα-
θοῦμεν νὰ τῷ ἐξηγήσωμεν ὅτι ἔχομεν ποῦ νὰ καταλύσωμεν, καὶ
τῷ ὑπεσχόμεθα ἀμοιβὴν ἃν ἤθελε νὰ μᾶς ὁδηγήσῃ εἰς τὴν διεύθυνσιν
τῷ ἐπανελαμβάνομεν, ὅτε λαμπρὸς γέλως ἤχησε πέριξ ἡμῶν, καὶ
εἶδομεν ἡμεῖς αὐτοὺς περιστοιχιζομένους ὑπὸ τῆς θείας μου κυρίας
Γκίκα, τῆς θυγατρὸς τῆς Κορνηλίας, τῶν δὺο Σούτσων Σκαρλά-
του καὶ Δημητρίου, οἵτινες προλαβόντες ἡμᾶς ἐκεῖ, ἐξενίζοντο παρὰ
τῇ θείᾳ μου, καὶ μᾶς περιέμενον ἵνα συνοδοιπορήσωμεν. Ὁ δὲ λά-
λος ἐκεῖνος ξεναγὸς ὃ ἡμᾶς πρῶτος προσομιλήσας, ἦν οὐδεὶς ἕτερος
ἢ ὁ ἐξάδελφός μου Ἰωάννης.

Ἐνεκα τοῦ χειμῶνος, καθ' ὃν ἦν ἄπλους, ἡ καὶ σπανίως δια-
πλεομένη ἡ Ἀδριατικὴ, ἠναγκάσθημεν ὅλας τεσσαράκοντα ἡμέρας
νὰ παραμείνωμεν ἐν Βενετίᾳ. Ὑπῆρξαν δ' αὗται ἐκ τῶν εὐτυχε-
στέρων τῆς ζωῆς μου, διότι διετήρουν πάντοτε ἦν παιδιόθεν ἔτρε-

τὴν θερμὴν ἀγάπην πρὸς τὴν θείαν μου, καὶ ἤδη ἤμην πολὺ μᾶλλον
 εἰς κατὰστασιν νὰ ἐκτιμῆσω τὰς σπανίας αὐτῆς ἀρετάς, τὴν εὐγένειαν
 τῶν αἰσθημάτων διαφαινομένην διὰ τῆς λεπτότητος καὶ προ-
 σφαινεύσεως τῶν τρόπων, τὴν βαθεῖαν κρίσιν καὶ τὴν σπανίαν εὐφυΐαν,
 κοσμουμένην ὑπὸ ποικιλωτάτων γνώσεων. Καὶ ἡ ἐξαδέλφη μου δὲ
 Περνήλεια ἦν πλήρης χαρίτων, καὶ φυσικῶν καὶ ἐπικτήτων προτε-
 ρημάτων, καὶ ἔτρεφον ἐνθουσιώδη αἰσθήματα πρὸς αὐτήν, ὡς φιλι-
 κώτατα καὶ πρὸς τὸν ἐξαδέλφον μου Ἰωάννην, ἔχοντα πᾶσαν τὴν
 ἀγαθότητα τῆς μητρὸς του, καὶ ἀνατρεφόμενον ὑπ' αὐτῆς μετὰ
 τῆς μεγίστης ἐπιμελείας. Εἰς τὴν τότε δ' εὐδαιμονίαν μου συνετέ-
 λει καὶ τὸ ὅτι ἤμην μετὰ τοῦ πατρὸς μου, ὃν πάντοτε ἠγάπων
 περιπαθῶς, βλέπων ἐν αὐτῷ τὸ ὑπόδειγμα πάσης ἀρετῆς, καὶ τῶν
 ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων αἰσθημάτων. Ἐκείνως δ' ἔχαιρον ἀπαν-
 τηθεῖς αὐθις καὶ παρὰ τῇ θείᾳ μου συναικὼν μετὰ τῶν Σούτσων,
 μεθ' ὧν εἶχον συζῆσει βίον ἀδελφικόν.
 Αἰ ἔχων τῶν ἡμερῶν, ὅτε ἡ χεὶρ αὐτῆς ἤρχετο νὰ μᾶς ἐμπροσθίη,
 ἡ θεία μου μᾶς περιέφερεν εἰς πάντα τὰ πολυπληθῆ τῆς Βενετίας
 περίεργα, ὡς τὸ διάσημον μνημεῖον Βυζαντινῆς τέχνης τὸν "Ἅγιον
 Μάρκον, τὸ πολυτελές καὶ ἀμιμήτων τεχνουργημάτων πλήρες ἀρ-
 χεῖον τοῦ Δόγου, τὰς πλείστας Ἐκκλησίας ἃς κοσμοῦσιν ἀθάνατα
 ἔργα τῶν ἐπισημοτέρων ζωγράφων, καὶ πλεῖστα ἄλλα, ἃ πάντα
 καλῶς ἐγνώριζε καὶ πεφωτισμένως ἐξετίμα καὶ μᾶς ἐξήγει· τὸ δ'
 ἐσπέρας, ὅτε δὲν ἐπισκεπτόμεθα τὰς θεατρικὰς παραστάσεις τοῦ
 «Φοίνικος», ὡς ἐκαλεῖτο τὸ τότε μέγιστον τῶν ἐκεῖ θεάτρων, ἐμέ-
 νομεν οἴκαδε, ἀναγινώσκοντες, ἢ παίζοντες λογοπαίγνια τὸ πνεῦμα
 ἀσκοῦντα, καὶ διασκεδαστικά. Συνετέλει δ' εἰς τὴν εὐθυμίαν αὐ-
 τῶν καὶ ἡ παρουσία τῆς Γαλλίδος Κομήσσης Bon, ἣν ἡ θεία μου
 ἐπίσης ἐφιλοξένει, διότι εὐπορος οὖσα, ἤξευρεν ἐν πάσῃ περιστάσει
 νὰ ποιῇται χρῆσιν τῆς περιουσίας της. Συνεχεῖς δ' εἴχομεν σχέσεις
 καὶ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς οἰκογενείας Φορέστη, ἥτις κατ' ὅκει κατ-
 ἔναντι τῆς θείας μου, καὶ ἡ ὁδὸς ἢ μᾶλλον ἢ διῶρυξ ἢ χωρίζουσα
 ἡμᾶς ἦν τόσο στενὴ, καὶ τόσο ἐπλησίαζον πρὸς ἀλλήλους οἱ προ-

έχοντες ἄνω δόμοι τῶν δύο οἰκιῶν, ὥστε ἡμεῖς ἡ νεολαία, ἐπινοήσαμεν νὰ ρίψωμεν λεπτὸν σχοινίον ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην, καὶ δι' αὐτοῦ, ὡς διὰ τηλεγράφου, νὰ πέμπῃ ἐπιστόλια ἡ ἐξαδέλφη μου, δὲν ἐνθυμοῦμαι ἂν ὄχι καὶ ἡμεῖς, εἰς τὰς νέας τῆς γειτονίσσης. Ἄλλαι δὲ κυρίαι Ἑλληνικῆς οἰκογενείας ἐπισκεπτόμεναι συνεχῶς τὴν θείαν μου ἦσαν ἡ σύζυγος καὶ ἡ γυναικαδέλφη τοῦ σοφοῦ Μουστοξύδου.

Περὶ δὲ τοῦ θείου μου οὐδὲ λόγος ἐγένετο· καί, ὡς ἔμαθον, εἰς τὰ ἦθη καὶ τὴν ἀνατροφὴν τοῦ ἑτερογενῆ αἰσθανόμενος τὴν καθαρὰν ἀτμοσφαῖραν ἣτις ἀνεπνέετο ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐκείνῃ ὑπὸ τῆς συζύγου τοῦ τὴν ἐπιρρόην, ἔζη μακρὰν αὐτῆς καὶ καθ' ἑαυτόν, μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ, συμβάντος οὐ πολὺ μετὰ ταῦτα, ὅτε καὶ ἡ θεία μου ἔσπευσε πρὸς αὐτόν, καὶ τὸν περιέθαλψε κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ.

Ἄλλ' ὅση καὶ ἂν ἦν ἡ εὐχαιρῆσις μεθ' ἧς διετρίβομεν ἐν Βενετίᾳ, τὰς τεσσαράκοντα ὁμοῦς ἡμέρας ἐμείναμεν εἰς αὐτὴν εὐχέλαιον θελῶς, ἀλλὰ διότι, παρὰ τὰς βαθευαῖας τῶν ἐν Τεργέστη πλοῖον ἀπερχόμενον διὰ τὴν Ἑλλάδα μακρὰν ἐζητοῦμεν, καὶ δὲν εὐρίσκομεν. Εἵχομεν δ' ἀποφασίσει νὰ ἐπιστρέψωμεν αὐθις εἰς Τεργέστην, ὅθεν νὰ ἐπιβιβασθῶμεν, ὅτε τέλος παρουσιάσθη εἰς ἡμᾶς νέος πλοίαρχος Σκλαβοῦνος, καὶ μᾶς ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ πάρων (τὸ βρίκιον) αὐτοῦ, **Φουριόξος** καλούμενος, ἐμελλε ν' ἀπέλθῃ εἰς Πάτρας, ἅμα ἐτελείωνον αἱ ἐπισκευαί, ὁ καταρτισμὸς καὶ ἡ φόρτωσις τοῦ. Ἐλλείψει λοιπὸν ἄλλου, ἐναυλώσαμεν τοῦτον, καὶ περιεμένομεν μεθ' ὑπομονῆς τὸ τέλος τῶν προπαρασκευῶν. Κατὰ τὰς διαβεβαιώσεις δὲ τοῦ πλοίαρχου, ἤρκουν ὀκτὼ ἡμέραι ὑπὸ τοὺς ἀνέμους τοὺς πνέοντας πάντοτε ἐπ' ἐκείνης τῆς ὥρας τοῦ ἔτους ἵνα φθάσωμεν ἐκ Βενετίας εἰς Πάτρας. Ἐπειδὴ δὲ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἕκαστος ἐπιβάτης αὐτὸς ἐμερίμνα περὶ τῆς ἰδίας συντηρήσεως καὶ τροφῆς, ἡμεῖς ὡς προνοητικοὶ ἄνθρωποι, ἀντὶ δι' ὀκτώ, ἐπρομηθεύθημεν ἐφόδια διὰ δεκαεξ ἡμέρας.

7.

Θαλασσοπλοΐα.

Οὕτως ἐπεβιβάσθημεν, μετὰ περιπαθεῖς ἀποχαιρετισμούς, μίαν ὥν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ Δεκεμβρίου εἰς τὸν Φουριόζον, ἡγκυροβολημένον εἰς Μαλαμόνον, νῆσον ἀπέχουσαν μίαν ὥραν ἀπὸ τῆς πόλεως. Ἀλλ' οἱ κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν τοῦ ἔτους πνέοντες ἄνεμοι δυστυχῶς δὲν εἶχον ἔτι ἀρχίσει, ὡς μᾶς εἶπεν ὁ πλοίαρχος, καὶ ἀφ' οὗ οὐδ' ὅλω κλήρους ἡμέρας ἐμείναμεν εἰς τὸ πλοῖον, τὸ δὲ πλοῖον ἐπὶ τῶν ἡγκυρῶν του, ἐμάθομεν πάλιν παρὰ τοῦ πλοιάρχου ὅτι ἂν δὲν ἀλλάξῃ ἡ διεύθυνσις τοῦ ἀνέμου, τῷ τῶν ἀδύνατον νὰ διαπλεύσῃ τὰς σκολιάς καὶ δυσεξιτήτους ἐξόδους τῆς Βενετίας, ὅτι ἐπομένως, ἂν προτιμῶμεν, δυνάμεθα νὰ ἐπιστρέψωμεν ἄλλοτε, καὶ ὅταν πνεύσῃ ὁ οὐριος, θέλει μᾶς εἰδοπράξῃ. Ἐννοεῖται ὅτι ἐπροτιμῶμεν τοῦτο. Εὐθὺς λοιπὸν εἰς τὴν λέμβον, καὶ οὐδ' ὅπως περιμενόμενοι ἐπεστρέψαμεν εἰς τῆς θείας μου, ὡς πρὸ ὁλίγου εἶχον ἐπιστρέψει εἰς Μόναχον, καὶ ἐγενόμεθα δεκτοὶ μετ' ἀλλαλαγμῶν. Ἐκεῖ ἐπανηγυρίσαμεν τὰ Χριστούγεννα, ἐκεῖ προσέτι καὶ τὸ νέον ἔτος. Τὴν δὲ 2 Ἰανουαρίου 1829 ἐλθὼν ἀπὸ πρωίας, μᾶς παρέλαβε πάλιν ὁ πλοίαρχος, καὶ τὴν ἡμέραν ἐκείνην τῷ ὄντι, ἄραντες τὴν ἡγκυραν, ἀπεπλεύσαμεν, διότι, ὡς διετείνετο χαίρων, ἔπνευσαν τέλος οἱ οὐριοὶ ἄνεμοι.

Κατ' ἀρχὰς τὰ πάντα ἐχώρουν μετρίως, καὶ ἡ ναυτία δὲν μᾶς ἠνώχλει πολὺ. Ἀλλὰ τὴν ἐπιούσαν τὸ πρωὶ ὁ οὐριος ἄνεμος εἶχε μεταβληθῇ εἰς ἀντίπρωρον, καὶ ἔπνεε σφοδρότατος, καὶ πᾶσα ἡ ἐντόσθιος οἰκονομία ἡμῶν τῶν ἀπείρων θαλασσοπόρων, εἶχεν ἐξαναστῇ, ὥστε μετὰ πλείστης εὐχαριστήσεως εἶδομεν τὸν πλοίαρχον ἀποφασίσαντα νὰ καταπλεύσῃ εἰς τὸν Δαλματικὸν λιμένα τῆς Βόνδονας, ὅπου παρεμείναμεν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, ἐπικαλούμενοι τὴν εὐνοίαν τοῦ Αἰόλου, χωρὶς νὰ δυνάμεθα νὰ ἐλευθεροκοινωνήσωμεν μετὰ τῆς πόλεως, ἀγνοῶ διὰ τίνα λόγον ὑγειονομικόν. Ἀναχθέν-

τες δ' ἄμα ὁ ἐναντίος ἄνεμος ὀλίγον ἐκόπασεν, ἥναγκάσθημεν νὰ προσορμισθῶμεν ἐκ νέου εἰς τὴν Φαζάνην, ἐνθα ἐπίσης εἰς τὴν πόλιν δὲν μᾶς ἐπετρέπετο νὰ κατέλθωμεν. Ἀπεβαίνομεν ὁμῶς εἰς παρακειμένην μικρὰν ἔρημον νῆσον παρ' ἣ εἵχομεν ἀγκυροβολήσει, καὶ πλήρεις χαρᾶς ἡσπαζόμεθα τὸ μόνον φυσικὸν αὐτῆς προϊόν ἀγρίαν συκῆν, ἣν ἐχαιρετῶμεν ὡς προάγγελον τῆς ἀγαπητῆς φύσεως τῆς πατρίδος, ὡς καὶ ὀλίγας αἶγας ἅς αἰπόλος Κροάτης φορῶν τὴν Ἑλληνικὴν φουστανέλλαν, ἔφερεν εἰς βοσκήν.

Τέλος ἔπαυσεν ἡ κακοκαιρία, ὁ ποθητὸς οὐριος ἔπνευσεν, ἀλλ' ἀσθενὴς ἔτι καὶ γλυκύς, καὶ ἐπομένως ἀνήχθημεν, ἀναπετάσαντες τὰ ἱστία. Ἐκαθήμεθα δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἢ τὴν ἐπιοῦσαν εἰς τὸ κατὰστρομα, ἀγαλλόμενοι ἐπὶ τῇ γαληνιαίᾳ θαλάσῃ, καὶ ἐπὶ τῷ ἡλίῳ ὅστις μᾶς ἔθαλπεν ἥδη ἐκ τῶν μεσημβρινῶν τοῦ ἀκτίνων, ὅτε καὶ ὁ πλοίαρχος ἐλθὼν ἐκάθησε πλησίον ἡμῶν, καὶ τρίβων τὰς χεῖράς του ἐξ εὐχαριστήσεως. Αἶ, μᾶς εἶπεν, ὁ ἄνεμος! Δὲν σὰς ἐλεῖγον ὅτι θὰ πνεύσῃ οὐριος; Τὸ βλέπετε, καθὼς τὸν προείπον.

— Ὠραίαν θάλασσαν ἔχομεν, εἶπον ἐγώ.

— Ναί, ὦραίαν, ἀπεκρίθη· ἀλλὰ διὰ τοὺς ἀπείρους πλοιάρχους τὸ μέρος τοῦτο δὲν εἶναι ἀκίνδυνον. Ἐδῶ πλησίον ὑπάρχει ὕφαλος, καὶ ὅσοι πλοίαρχοι δὲν ἠξεύρουσι περὶ αὐτῆς, δύνανται νὰ προσάρβῳσι καὶ νὰ συντριβῶσι.

Μόλις δ' ἐπρόφερε τὰς λέξεις ταύτας, καὶ ἰσχυρὸς τρυγμὸς καὶ κλονισμὸς μᾶς ἀπέδειξε τὴν ἀλήθειαν αὐτῶν, καὶ προσέτι ὅτι μεταξὺ τῶν ἀπειροτέρων πλοιάρχων ἔπρεπε δυστυχῶς νὰ καταταχθῇ ὁ ἡμέτερος. Οὗτος ἀνετινάχθη ὠχρὸς καὶ ὡς νεκρωθεὶς. "Ο, τι δὲ μᾶς ἔσωσεν ἀμέσου ὀλέθρου ἦν τῆς θαλάσσης ἡ ἡρεμία. Χαλάσαντες τὰ ἱστία, ἐρρίψαμεν ἀμέσως διὰ τῶν λέμβων ἀγκύρας μακρὰν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ καθ' ὅλην τὴν μετὰ τὴν μεσημβρίαν πάντες, ναῦται καὶ ἐπιβάται ἐσύρομεν πρὸς αὐτάς. Ἀγαθῇ δὲ τύχῃ περὶ τὴν ἐσπέραν ἐφάνη προσπλέον ἡμῖν πλοιάριον ἀλιευτικόν, καὶ ὁ ἀλιεύς, καλῶς τὰς θέσεις γνωρίζων, μᾶς ὠδήγησε μέχρι τέλους πῶς ν' ἀποσπασθῶμεν καὶ νὰ μακρυνθῶμεν τῶν ἐπικινδύνων ὑφάλων.

Ἐν τούτοις αἱ ἡμέραι παρήρχοντο τριπλάσιαι καὶ τετραπλάσιαι τῶν ἃς ὁ πλοίαρχος εἶχεν ἐγγυηθῇ, καὶ ἡμεῖς ἀπείχομεν ἔτι τοῦ τέρματος, οὐδ' ἐβλέπομεν πλέον ἀσφαλῆ τινα βάσιν ὑπολογισμοῦ δι' αὐτοῦ τὴν ἐπίτευξιν. Ἀπέβαινε δὲ καὶ ἡ διαμονὴ ἐπὶ τοῦ **Μανιώδους** ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον δυσάρεστος, διότι τὸ πλοῖον εἶχε φορτίον σανίδων, ὧν πλείστας εἶχε συσσωρευμένας ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν, ἐν τῇ ἀπειρίᾳ ἡμῶν, ἐθεωρήσαμεν τοῦτο ὡς ἐντελῶς ἀδιάφορον· ἀλλ' ἄφ' οὗ, ἀναχθέντες παρεδόθημεν εἰς τὴν φορὰν τῶν κυμάτων ἐνοήσαμεν ὅτι ἦν ἐλάττωμα σπουδαιότατον, καθ' ὅσον ὅτε μὲν ἔπνεεν ὁ ἄνεμος καὶ ἡ θάλασσα ἐταράττετο, ὁ **Μανιώδης**, τὸ βάρος ἔχων ἄνω μᾶλλον ἢ κάτω, παρερρίπτετο οἰκτρῶς πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ τ' ἀριστερὰ πρὸς μεγίστην ἡμῶν βάσανον, καὶ ἐπλευροδρόμει· ὅτε δ' ἐκόπαζεν ὁ ἄνεμος καὶ ἡρέμει ἡ θάλασσα, δὲν εἶχομεν πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τὰ κεκμηκότα μέλη ἡμῶν. Ἦν δὲ τὸ πρῶτον τὸ συνηθέστερον, ὅστις οἱ οὐροὶ ἄνεμοι, ἐπιδόνα λήγοντες τριγυρίζοντες τῶν ἀπὸ σφίγγων τοῦ πλοίαρχου, περιεμένοντο πάντοτε, σφοδρὰ δὲ καὶ ἐπίμονος νότος ἐμάστιζε τὸν Ἀδρίαν, καὶ ἄλλως δὲν ἐβυνάμεθα νὰ προχωρῶμεν, εἰμὴ πλαγιάζοντες καὶ διὰ λοξοδρομιῶν μακροτάτων, ὧν ἡ μία, ἀρχομένη ἐκ τῶν Τουρκικῶν ἀκτῶν, μᾶς προσεπέλαζεν εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἰταλίας, οὐχὶ φαιδρὰν καὶ χαρίεσσαν ὡς ἡ φαντασία μου τὴν ἀνέπλαττεν, ἀλλὰ ζοφερὰν τότε καὶ ὑπὸ παραπέτασμα βροχερῶν συννέφων κεκαλυμμένην, ἡ δὲ μετ' αὐτὴν μᾶς ἐπανεφέρειν εἰς τὰ μέλανα καὶ συνωφρυωμένα ὄρη τῆς Ἰλλυρίας, εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν ἐκείνης ἐξ ἧς ὠρμήθημεν· ὥστε ἡ πρόοδος ἦκιστα ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰς βασάνους τῆς ναυτίας αἵτινες ἦσαν ἡ σχεδὸν σταθερὰ ἡμῶν φυσιολογικὴ κατὰστασις. Ὅτε δ' αὕτη ἐνέδιδε, ἐπήρχετο ἡ πείνα, οὐχὶ μικρότερον δεινὸν διὰ τὴν θέσιν ἡμῶν, διότι τὰ ἐφόδια ἃ εἶχομεν προμηθευθῇ διὰ μόνον τὸ διπλοῦν διάστημα χρόνου τοῦ προαγγελθέντος ὑπὸ τοῦ πλοίαρχου, εἶχον πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐξαντληθῇ, καὶ ὠφείλομεν νὰ περιοριζώμεθα εἰς σιτηπότα τινὰ δίπυρα ἐξ ὧν ἔζη τὸ πλήρωμα, καὶ εἰς ὀλίγα κάστανα,

ὧν εὐνοία τῆς προνοίας εἶχεν εὐρεθῇ εἰς σάκκος ἐν τῷ φορτίῳ. Ταῦτα βράζοντες εἵχομεν ὡς μόνον ὄψον.

Τὰς στερήσεις καὶ κακουχίας τῆς θαλασσοπορίας ταύτης ἀπειράθην νὰ περιγράψω πολὺ μετὰ ταῦτα ἐν μικρᾷ εἰκόνι εἰς διηγημάτιόν τι ἐπιγραφόμενον «Ὀδοιπορικαὶ ἀναμνήσεις. Δύω πόλεις τῆς Ἀδριατικῆς», καὶ ἐκδοθὲν ἐν τῷ δεκάτῳ τόμῳ τῶν «Ἀπάντων».

Ἀλλὰ καίτοι βραδυτάτῳ βήματι καὶ ἐλικοειδῶς, οὐχ ἥττον ὅμως βαθμηδὸν ἐπροβαίνομεν, καὶ τέλος ἐφθάσαμεν εἰς τὸ στόμιον τῆς Ἀδριατικῆς. Ἐκεῖ δ' ἡ θέσις ἡμῶν ἀπέβη σοβαρωτάτη, διότι ἔνεκα τῶν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐπικρατησάντων τρικυμιωδῶν νοτίων ἀνέμων, ἡ θάλασσα ἦν οὕτω βαθέως τεταραγμένη, ὥστε ἐφαίνετο ὡς ἂν ἤθελεν ὅλη διὰ μιᾶς νὰ εἰσορμήσῃ εἰς τὸν Ἀδρίαν. Τὰ κύματα, μακρὰ ὡς ὅλον τοῦ στομίου τὸ πλάτος, ὑψοῦντο εἰς ὄρη, καὶ ἡ πρύμνη τοῦ *Μανιώδους* πότε ἐφαίνετο σκοποῦσα πρὸς τὸν οὐρανόν, πότε ἐδυθίζετο πρὸς τὴν ἕδυσσαν. Ὑπῆρχε δὲ καὶ ὁ μέγας καὶ σπουδαῖος κίνδυνος, ὃν καὶ αὐτὸς ὁ πλοίαρχος ἐφαίνετο φοβούμενος, μὴ ἐπελθὼν ταχύτερον κἄνεν τῶν φοβερῶν τούτων κυμάτων, καλύψῃ καὶ καταποντίσῃ τὸ πλοῖον ἀδυνατοῦν νὰ διαφύγῃ, διότι ὁ ἄνεμος εἶχε σχεδὸν πέσει, καὶ παύσει πτερῶν τὰ ἱστία ἡμῶν.

Τέλος μίαν ἐσπέραν εἶδομεν μακρόθεν ὑπομέλανα καὶ στερεὰ τινα νέφη εἰς τὸν ἀνατολικὸν ὀρίζοντα, καὶ μετ' ἀφράστου ἀγαλλιᾶσεως ἐμάθομεν ὅτι ἦσαν αὐτὰ τέλος πάντων αἱ ποθηταὶ Ἰόνιοι νῆσοι, τῇ Ἀγγλίᾳ μὲν τότε ἀνήκουσαι, ἀλλ' Ἑλληνικαὶ ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, αἱ νῆσοι τῶν Φαιάκων καὶ τοῦ Ὀδυσσέως!

8.

Ἰόνιοι νῆσοι.

Καὶ τὰς εἶδομεν μὲν, καὶ ἐκοιμήθημεν ἐν παρηγορίᾳ, καὶ Ἑλληνικοὶ ὄνειροι ἐκ τοῦ ἐλεφαντίνου κέρατος μᾶς ἐπεφοίτων πᾶσαν

τὴν νύκτα· ἀλλὰ τὸ πρῶτ' εὕρομεν ὅτι ἡ προσέγγισίς των δὲν ἦν εἰσέτι ἄνευ δυσκολιῶν, τῆς θαλάσσης οὔσης λίαν τεταραγμένης καὶ τοῦ ἀνέμου πνέοντος θυελλωδῶς, ὥστε τὸ πλοῖον ἐφέρετο μεθ' ὀρμῆς καὶ μετ' ἀτάκτων κινήσεων. Ἀριστερῶς ἡμῶν εἰς τινα ἀπόστασιν ἐβλέπομεν τὸν ὀρίζοντα καλύπτον παραπέτασμα μέλαν ὡς πύρρην, ἀπειλητικῶς ἐπὶ τῆς θαλάσσης κρεμάμενον, καὶ πέμπον ἡρῖν τρικυμιώδεις πνοάς· δεξιῶς δὲ ὑψοῦντο οἱ γυμνοὶ καὶ κάθετοι βράχοι τῆς βορείας ἀκτῆς τῆς Ζακύνθου, τόσον πλησίον ἡμῶν, ὥστε ὁ πλοίαρχος ἦν περίφροντις, φοβούμενος μὴ ὠθούμενοι ὑπὸ τοῦ μα-
νιωδῶς προσπνέοντος ἀνέμου, καὶ ῥιφθέντες συντριβῶμεν ἐπὶ τῶν ἀπροσπελάστων ἐκείνων κρημνῶν.

Ἐν τούτοις περίεργον ὅτι καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτούς, τοὺς αὐτόχρημα χερσαίους, τὰ παθήματα εἶχον γίνεσθαι μαθήματα, καὶ ἐξ ὧν ὑπέστημεν εἰς τὴν θάλασσαν εἶχομεν διδάχθαι, καὶ γνωρίζωμεν τὴν διεύθυνσιν τῶν ἀνέμων, τὴν ταχύτητα τοῦ πλοῦ, καὶ ἐπὶ τοῦ χάρ-
του καὶ ὑπολογίζωμεν τὴν ὁδὸν τοῦ πλοῦ, καὶ ταῦτα ἀκριβοτέρον τοῦ πλοιάρχου, ὅστις στερούμενος τῶν μαθηματικῶν ἡμῶν γνώσεων, δὲν εἶχεν εἰσέτι οὐδὲ τὴν πολλάκις καὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς τῶν ναυ-
τιλλομένων ἀναπληροῦσαν αὐτὰς πεῖραν. Προελέγομεν ἐπομένως ὅτι, ἂν τι ἀπευκταῖον δὲν μᾶς συμβῇ, θέλομεν φθάσει εἰς Ζάκυνθον περὶ τὸ μεσονύκτιον, ἐν ᾧ ὁ πλοίαρχος ἐνόμιζεν ὅτι, ἂν μόνον σω-
θῶμεν, θὰ εἴμεθα ἐκεῖ πολὺ πρὸ τῆς ὥρας ἐκείνης.

Ἐπὶ πολλὰς λοιπὸν ὥρας παλαίοντες κατ' ἀνέμων καὶ κυμά-
των, ὅπως διαφύγωμεν τὴν ἐπισφαλεστάτην ἐκείνην θέσιν, ἐκάμ-
ψαμεν τέλος τὸ βορειοανατολικὸν ἀκρωτήριο τῆς νήσου, καὶ ἐτρά-
πημεν εὐθὺ πρὸς νότον. Ἀληθῶς δέ, καὶ συμφώνως πρὸς τοῦ πλοιάρχου τοὺς ὑπολογισμοὺς πρὸ τοῦ μεσονυκτίου ἠγκυροβολήσαμεν· ἀλλ' ἡ νύξ ἦν σκοτεινή, καὶ μόνον ἠδυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ὅτι εἴμεθα ἐντὸς εὐρέος λιμένος, καὶ εἰς τὴν γῆν, ἥτις μέλαινα ἐξετείνετο ἐνώ-
πιον ἡμῶν, νὰ βλέπωμεν σπάνιά τινα φῶτα. Ἡ χαρὰ ὅμως ὅτι ἐφθάσαμεν εἰς τὸ ποθούμενον τέρμα, ὅτι εἴμεθα ἤδη εἰς πόλιν Ἑλ-
ληνικήν, ἦν ἄμετρος, καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ὀλίγον ἐκλείσα τὰ

βλέφαρα εἰς τὸν ὕπνον. Μόλις δὲ διεγέλα ἡ Ἥως καὶ εὐρέθην ἐπὶ τοῦ καταστρώματος ἵνα ἰδῶ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ φημιζομένην ὡς πάγκαλον Ζάκυνθον.

Τοὺς ὀφθαλμοὺς περιέφερον γοητευμένους πέριξ ἐπὶ τῆς ωραίας παραλίας μαλακῶς καμπτομένης εἰς κόλπον εὐρύν, καὶ ἐπὶ τῶν στεφόντων αὐτὴν στρογγύλων λόφων, καὶ ἔβροσκον τὰ βλέμματα εἰς τὰ ἐπικαθήμενα αὐτοῖς πυκνὰ δάση, ὧν τὸ βαθύ χρῶμα διέτεμνον ἐνιαχοῦ χαριέστατα κείμεναι λευκαὶ ἀγροικίαι. Ἀλλὰ δὲν ἐδυνάμην νὰ ἐννοήσω πῶς ἔκειτο ἡ πόλις τῆς Ζακύνθου, ὥστε νὰ κρύπτηται καὶ νὰ μὴ τὴν βλέπωμεν. Μοὶ ἔλυσεν ὁμως τὴν ἀπορίαν ἡ πελιδὸνὴ μορφή τοῦ πλοίαρχου, κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐγερθέντος τῆς κλίνης καὶ προκύψαντος ἐκ τοῦ μυχοῦ τοῦ πλοίου. Περιαγαγὼν πέριξ τοὺς ὀφθαλμούς, τεταμένους καὶ περιτρόμους, ἐξέπεμψε μετὰ κραυγῆς ἀπελπισίας τὰς λέξεις, « Δὲν εἶναι ἡ Ζάκυνθος! » Κτυπήσας δὲ διὰ τῶν ὤμων χειρῶν τὴν κεφαλὴν του, ἐκκέλεσε τὸ πλήρωμα πάν εἰς τὸ καταστρώμα, ἔρριψε τὴν βολίδα εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐγνωρίσθη ὅτι εἶχονεν ὄω μόνον ποδῶν ὕδωρ ὑπὸ τὴν τρόπιν, καὶ ὅτι τὰ μέρος εἰς ὃ ἠγκυροβολήσαμεν ἦν τὸ λεγόμενον *Σαλίνας*, κείμενον εἰς τινα ἀπόστασιν βορείως τοῦ λιμένος τῆς Ζακύνθου, ὥστε ἂν κατεπλέομεν εἰς τὸν λιμένα τῆς πόλεως, οἱ ἡμέτεροι ὑπολογισμοὶ περὶ τῆς ὥρας τῆς ἀφίξεως θὰ ἐπηλήθευον. Εὐτυχῶς ὁ ἄνεμος εἶχεν ἐντελῶς κοπάσει· ἄλλως, ἂν ὀλίγον ἡ θάλασσα ἐταράττετο, ἀφρεύκτως θὰ προσεκρούομεν εἰς τὸν πυθμένα καὶ τὸ πλοῖον θὰ συνετρίβετο. Πρὸς τοῦτο ἴσως ἐδυνάμεθα νὰ ἀδιαφορῶμεν ἡμεῖς ὅπως οὖν, ὡς ἀφίχθέντες εἰς τὸν ἡμέτερον πρὸς ὃν ὄρον· δὲν ἠδιαφέρει ὁμως καὶ ὁ πλοίαρχος καὶ ἰδιοκτῆτης τοῦ *Μανιώδους*. Ἐπομένως μετὰ πάσης δραστηριότητος, ὡς ὅτε ὁ αὐτὸς κίνδυνος μᾶς ἠπείλησεν ἐν τῇ Ἀδριατικῇ, ἐπεδίβασε δύο ἀγκύρας εἰς τὴν λέμβον, τὰς ἔπεμψε καὶ τὰς ἐβύθισε μακρὰν εἰς τ' ἀνοικτά, καὶ ἔπειτα πάντες οἱ ναῦται, καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος, καὶ ἡμεῖς πάντες, ἐλάβομεν τὰ σχοινία ἀνὰ χεῖρας, καὶ ἐσύρομεν δι' ὧν ἡμῶν τῶν δυνάμεων, ὥστε ὁ ἰδρὼς ἔρρεεν ἀπὸ τῶν μετώπων ἡμῶν,

καὶ ἐσύρομεν μέχρι τῆς ἐσπέρας, ὅτε τέλος τὸ πλοῖον ἔφθασεν εἰς τὴν θέσιν τῶν ἀγκυρῶν του, καὶ ἀνεπετάσθησαν τὰ ἱστία του.

Ἐγκαίρως δὲ τοῦτο, διότι κατὰ τὴν ὕσιν τοῦ ἡλίου ἠγέρθη ἄλιν ὁ ἄνεμος, ὅστις βεβαίως θὰ ἐπέφερε τὸ ναυάγιον ἂν ἐμένομεν ἐπὶ τῆς ἀβαθοῦς παραλίας. Ὁ ἀρθεὶς ὅμως ἄνεμος ἦν ἀντίρροπος, πνέων ἐκ μεσημβρίας, ἀκριβῶς ἐκ τοῦ σημείου εἰς ὃ ἔπρεπε ἂν διευθυνθῶμεν ἵνα καταπλεύσωμεν εἰς Ζάκυνθον. Ἐνεδυναμοῦτο δὲ καὶ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν, καὶ ταχέως ἐγένετο θυελλώδης ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ἠναγκάσθημεν νὰ περιστείλωμεν τὰ πλεῖστα τῶν ἱστίων, καὶ εἰς τῶν ναυτῶν τῶν πρὸς τοῦτο ἀναρρίχηθέντων εἰς τοὺς ἱστούς, κατερρίφθη εἰς τὸ κατάστρομα, καὶ βαρέως ἐτραυματίσθη. Κατ' ἀρχὰς ὁ πλοίαρχος ἤλπισε διὰ λοξοδρομιῶν νὰ καταχθῇ εἰς Ζάκυνθον· ἀλλ' ἔπειτα, τούτου παραιτηθεὶς ὡς ἀνεπιτεύκτου, ἐπροσπάθησε νὰ προσφθάσῃ εἰς τινὰ τῶν ἀντιπέρα λιμένων τῆς Πελοποννήσου, εἰς τὸ Κατακόλιον τῆς Ἡλείας, διαβόητον διὰ τὰ συνεχέστατα ἐκεῖ συμβαίνοντα ναυάγια, ἢ εἰς τὰς Πάτρας, ὅπερ θὰ ἦν τῶν βασάνων ἡμῶν τὸ τέλος. Ἀλλ' ὁ ἄνεμος, τρικυμίαν φουσῶν, οὐδὲν τούτων ἔπαυε καὶ ἀφ' οὗ διήλθομεν νύκτα ἐλεεινὴν ἐν ναυτίᾳ καὶ ταραχῇ τοῦ Μανιώδους δεινῶς πλαγιάζοντος, τὴν πρωΐαν εἰσῆλθεν εἰς τὸν κοιτῶνα ὁ ὑπηρέτης ἡμῶν Νικολῆς, ἔχων περιφόβως τεταμένους τοὺς ὀφθαλμούς καὶ μᾶς ἀνήγγειλεν . . . ὅτι πνιγόμεθα! Τὸ ἄκουσμα εἶχε βεβαίως πολλὴν σπουδαιότητα, ἀλλ' εἴτε διότι ἡ τρικυμία μᾶς εἶχε καταστήσει σωματικῶς ἀδρανεῖς, εἴτε διότι τὴν ψυχὴν εἶχομεν ἀνδρειοτέραν τοῦ Νικολῆ, οὐδόλως μετεκινήθημεν τῶν κλινῶν, καθ' ὅσον οὔτε νὰ χρησιμεύσωμεν πῶς ἐδυνάμεθα εἰς τὴν κοινὴν σωτηρίαν, οὔτε ἐπὶ τῶν ποδῶν ἡμῶν μᾶς ἦτον εὐκόλον νὰ ἱστάμεθα. Ἀπετάθημεν ὅμως εἰς τὸν πλοίαρχον, εἰσελθόντα ἀμέσως μετὰ τὸν Νικολῆν, ὅπως παρ' αὐτοῦ ἀκούσωμεν τῆς τύχης ἡμῶν τὸν χρησμόν. Ὁ δέ, περὶ καταποντισμοῦ μὲν, τοῦλάχιστον ἀμέσου, οὐδὲν ἐπρόφερεν, ἦν ὅμως λίαν τεταραγμένος, καὶ μᾶς εἶπεν ὅτι ὑπὸ νότου λυσσώδους ἤλαυνόμεθα ἀκατασχέτως πρὸς βορρᾶν, καί, ἂν δὲν κατορθώσωμεν νὰ

εἰσπλεύσωμεν εἰς Κεφαλληνίαν, ἄλλην ἐλπίδα δὲν ἔχομεν ἢ νὰ προσορμισθῶμεν . . . εἰς Τεργέστην !

Εὐτυχῶς περὶ μεσημβρίαν κατωρθώθη τὸ πρῶτον, καὶ εἰσεπλεύσαμεν εἰς τῆς Κεφαλληνίας τὸν βαθὺν κόλπον, ἐν ἀσφαλεῖ ἀγκυροβολήσαντες εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ἀργστολίου.

Ἡ πρώτη ἡμῶν φροντίς ὑπῆρξε νὰ ῥιφθῶμεν εἰς τὴν λέμβον καὶ ν' ἀποβῶμεν εἰς τὴν γῆν, τὴν πρώτην γῆν τὴν Ἑλληνικὴν, ἣν ἐπατήσαμεν μετ' ἐνθουσιασμοῦ. Δευτέραν δὲ μέριμναν ἔσχομεν νὰ μεταβῶμεν εἰς τὸ πρῶτον, τὸ καὶ μόνον τότε, ξενοδοχεῖον τοῦ Ἀργστολίου, καὶ νὰ ζητήσωμεν θερμὴν τροφήν, ἥς εἴμεθα πρὸ τοσούτου χρόνου ἐστερημένοι. Μέχρις οὗ δ' αὕτη παρατεθῇ, κατεβροχθίσσαμεν πάντα τὸν ἐπὶ τῆς τραπέζης κείμενον μαλακὸν ἄρτον, ὅστις, μᾶς ἐφάνη μελιπήκτου καὶ ἀμβροσίας γλυκύτερος.

« Ἐπεὶ δὲ πόσιος καὶ ἐδῆτος ἐξ ἔρον ἔμεθα ».

(ἀνιάφροντες ἂν δὲν συμφωνῇ πρὸς τὸ μέτρον, ὡς οὐδ' ἡ ἐσχίστη ἡμῶν εἰς μέτρον περιορίσθη) ἠθελήσαμεν νὰ περιέλθωμεν μικρὸν καὶ τὴν πόλιν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Κόντε Νικολῆ, ὅστις ἐκ τῆς πρώτης στιγμῆς εἶχε τεθῇ εἰς τὴν υπηρεσίαν ἡμῶν, καὶ μετὰ φιλοξένου καὶ πατριωτικῆς προθυμίας, ἀλλ' ἀντὶ κερμάτων, τὰ πάντα ἡμῖν διηκόνει. Ἄλλο δ' ὄνομα αὐτοῦ δὲν ἐμάθομεν, οὐδ' ἠκούσαμεν ἄλλοτέ ποτε περὶ αὐτοῦ, ὥστε ἀγνοῶ εἰς τίνα οἰκογένειαν ἀνῆκε, καὶ πῶς ἦτο κόντες.

Ἄμα κατέβημεν εἰς τὴν θύραν τοῦ ξενοδοχείου, εὐρέθημεν ἀπέναντι προσκόμματος εὐφροσύνου μὲν δι' ἡμᾶς, ἀλλ' οὐχ ἥττον δυσοικονομήτου. Ἦν δὲ τοῦτο ὁ ἐνθουσιώδης πατριωτισμὸς τῶν φιλάτων ὁμογενῶν Κεφαλλήνων, ἐκφλεχθεῖς ἅμα ἔμαθον ὅτι δύο ἀξιωματικοὶ Ἕλληνες ἀπέβησαν εἰς τὴν νῆσόν των. Πάμπολλοι συνέρρευσαν πρὸ τοῦ ξενοδοχείου ἵνα ἴδωσι καὶ χαιρετίσωσι τοὺς προμάχους τούτους τῆς ἐλευθερίας, ὧν τὰ μέλλοντα κατορθώματα ἠγγυᾶτο ἡ στολὴ αὐτῶν. Ὡς δὲ προήλθομεν, εἰς ἕκαστον βῆμα ἡμῶν ἐξωγχοῦτο ἡ συνοδία, ὥστε καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν ὁδῶν ὀλί-

γρου δεῖν νὰ παρεμποδίσωμεν. Διὰ τοῦτο, καίτοι λίαν συγκεκινημένοι ἐκ τῆς ὑποδοχῆς ταύτης καὶ ἐκ τῆς τοιαύτης ἐνδείξεως τῶν αἰσθημάτων τῶν ἡμετέρων συμπατριωτῶν, ἐκρίναμεν εὐπρεπὲς νὰ βραχύνωμεν τὴν ἐκδρομὴν, καὶ ταχύτερον ἢ ὅ,τι ἐπεθυμοῦμεν καταβάντες εἰς τὸν λιμένα, ἐπεστρέψαμεν εἰς τὸν **Μανιώδη**, ὅστις μετ' οὐ πολὺ ἤρχισε ν' ἀνελκύη τὴν ἄγκυραν.

Ἐντὸς τοῦ λιμένος ἡ θάλασσα ἦν βεβαίως ἥττον τεταραγμένη ἢ εἰς τὸ πέλαγος, καὶ ὁ οὐρανὸς ἐφαίνετο κατὰ διαλείμματα καθαρός· ἀλλ' ὁ πλοίαρχος, ὅστις εἶχεν ἀποφασίσει τὴν ἀναχώρησιν, ἰστάμενος παρὰ τὸν ναύκληρον τῷ ἐδείκνυε τὰ νέφη, μετὰ πολλῆς ταχύτητος ὑπὲρ τὴν σελήνην πρὸς βορρᾶν φερόμενα, καὶ τῷ ἔλεγε μετὰ διστακτικῆς ἀνησυχίας: *La robba camina!* Οὗτος δέ, ὠριμώτερος τοῦ πλοιάρχου κατὰ τὴν ἔμπειράν καὶ κατὰ τὴν πεῖραν, ἔρριπτεν ἐπ' αὐτὰ βλοσυρὸν βλέμμα, καὶ ἐξηκολούθει ἀφώνως καπνίζων, καὶ βραχείας δίδον διαταγὰς πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ἀπόπλου, ὅστις μὰς ἐφάνετο ὅτι ἐγίνετο μάλιστα παρὰ τὴν ἀνέμωσιν αὐτοῦ.

Τέλος ἡ ἄγκυρα ἀνελκύσθη, τὰ ἔρτια ἀνεπετάσθησαν, καὶ ὁ **Μανιώδης** ἤρχισε θαλασσομαχῶν, καὶ ἐπ' ἑκατέρας τῶν πλευρῶν διὰ λοξοδρομιῶν ζητῶν ἐξοδὸν ἐκ τοῦ λιμένος, πρὸς μεγίστην δυσἀρέσκειαν ἡμῶν, οἵτινες παρεβάλλομεν τὰς ἀπαισίους ἐκεῖνας στιγμὰς καθ' ἃς τὸ πλοῖον, ὡς φερωνύμως **μανιώδης**, παρερρίπτετο, πρὸς τὰς πρὸ ὀλίγων ὥρῶν ἀπολαύσεις ἡμῶν ἐπὶ τῆς νήσου. Οὐδ' ἀνησυχίας ὃ' εἵμεθα ἐντελῶς ἀπηλλαγμένοι, ἐνομίσαμεν μάλιστα τὸν κίνδυνον ἐπικείμενον ὅτε ἠκούσαμεν τὸν πλοίαρχον ἀποτείνοντα πρὸς τὸν ναύκληρον τὴν ἐρώτησιν: *Scapularemo?* ἣν ἡμεῖς ἐξελάβομεν ὁηλοῦσαν «θ' ἀποφύγωμεν τὸν καταποντισμόν;» ἥτις ὅμως ἦν τεχνικὸς ὅρος σημαίνων: «θὰ κατορθώσωμεν νὰ ὑπερβῶμεν τὸ ἀκρωτήριο;» Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀπάντησις τοῦ ναυκλήρου, πρῶτον μὲν δι' ἀποτόμων νευμάτων, δεύτερον δὲ διὰ δραστηρίων, καὶ κατὰ τοῦ ἀνέμου λοιδορῶν ἐπιφωνημάτων, ἦν ὅλως ἀρνητικὴ, ἐνέδωκε τέλος τοῦ πλοιάρχου ἡ ἐπιμονή, καὶ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ, ἐστράφη τὸ πηδάλιον καὶ ἡ πρύμνη τοῦ **Μανιώδους** ὀπίσω πάλιν

πρὸς τὸν λιμένα, ἔνθα τάχιστα ἐπανελθόντες ἠγκυροβολήσαμεν σχεδὸν ὅπου ἰστάμεθα πρὸ ὀλίγων ὥρων.

Τὴν δ' ἐπαύριον ὁμολογήσαντος τοῦ πλοιάρχου ὅτι ὁ ἄνεμος ἦν ἐπίμονος καὶ θὰ ἐξηκολούθει ἐναντίος πνέων δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, ἀπέβημεν αὖθις εἰς τὴν ξηράν, ἀλλὰ φροντίσαντες τὴν φορὰν ταύτην νὰ φορέσωμεν ἀντὶ τῆς στρατιωτικῆς στολῆς, τὰ πολιτικὰ ὁδοιπορικὰ ἡμῶν ἐνδύματα. Ματαία ἡ πρόνοια! Ὀλίγας στιγμὰς μετὰ τὴν ἀπόβασιν ἀνεγνωρίσθημεν, καὶ περιεστοιχίσθημεν αὖθις ὑπὸ πλήθους μείζονος ἢ τὴν προτεραίαν, παρακολουθοῦντος ἡμᾶς ἤδη καὶ οὐχὶ τὴν στολὴν ἡμῶν. Πολλοὶ καὶ τῶν ἐπισήμων ὁμογε- νῶν προσῆλθον τότε πρὸς ἡμᾶς, συνέδεσαν μεθ' ἡμῶν γνωριμίαν, καὶ μᾶς ἐξένισαν εἰς τὰς οἰκίας των μέχρι τῆς ἐσπέρας, ὅτε ἐπε- στρέψαμεν ἐκ νέου εἰς τὸ πλωτὸν ἡμῶν κατάλυμα.

Προχωρησάσης δὲ τῆς νυκτός, ἐκαθήμεθα περὶ τὴν κεντρικὴν τράπεζαν τοῦ κοιτῶνος τοῦ πλοῖου ὁ πατήρ μου, οἱ δύο Σοῦτσοι καὶ ἐγώ, καὶ ἀνεγινώσκοντες τὴν Φυλλάδα τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἣν εἶχομεν ἀγοράσει *Ἐνετίησι* παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ· ὁ δὲ ἡμέτερος Νικολῆς ἴστατο ὀλίγον περαιτέρω, μετὰ στόματος διεσταλμένου ἐκ τῆς εὐχαριστήσεως ὅτι ἠκροᾶτο τῆς εἰς τὴν διάνοιαν αὐτοῦ προσιτῆς ταύτης ἀναγνώσεως. Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἄλλη αἰτία ἥτις τὸν ἐδέ- σμευεν ἐντὸς τοῦ κοιτῶνος, ὅτι ἔξω εἶχεν ἐκραγῇ φοβερὰ καταιγίς, ὁ οὐριος βορρᾶς, ὃν ὁ πλοίαρχος ἀπὸ τῆς Βενετίας ἤδη μᾶς ὑπέ- σχετο, ἤρξατο πάλης λυσσώδους κατὰ τοῦ ἔτι ἐπικρατοῦντος νότου, καὶ ἀστραπαὶ ἀλλεπάλληλοι καὶ λαμπραὶ ἐφαίνοντο ὡς φλέγουσαι πᾶσαν τὴν νῆσον, καί, ὡς ἂν συνεκροτεῖτο μάχη πυροβολικοῦ, ἐκ τῶν ἀδιακόπων βροντῶν ἀντήχουν τὰ πέριξ ὄρη καὶ ἔτρυζε τὸ πλοῖον ἡμῶν. Αἰφνης ἀστραπὴ καταπληκτικὴ ἐπλημμύρισε φωτὸς τὸν κοιτῶνα, καὶ κρότος ἠκούσθη ὡς ἂν εἶχε συντριβῇ τοῦ οὐρανοῦ τὸ στερέωμα, καὶ κεραυνὸς ἐνσκήψας ἔθλασε καὶ ἔρριψεν εἰς ἐλάχιστα τεμάχια μέχρι τῆς τραπέζης περὶ ἣν ἐκαθήμεθα τὸ ὑπὲρ τὰς κε- φαλάς ἡμῶν ἐκτεινόμενον ὑαλῖον τοῦ φωταγωγοῦ, ὑφ' οὗ καὶ ἐσώ- θημεν, διότι ἀπ' αὐτοῦ, ὡς κακοῦ ἀγωγοῦ, ἀναπηδήσας ὁ κεραυνὸς

ἐν ἔπεισεν ἐν μέσῳ ἡμῶν, καὶ δὲν μᾶς ἐφόνευσεν. Ἀμέσως ἐπο-
λένως ἀνεπηδῆσαμεν, καὶ ἐψαύσαμεν ἡμᾶς αὐτούς, ἵνα βεβαιωθῶμεν
τι εἵμεθα ὑγιεῖς, πλὴν ὅτι τοῦ πατρός μου τὸ ὠρολόγιον ἔπαυσε
κινούμενον· ὁ δὲ Νικολῆς παρεπονεῖτο ὅτι ἐπλήγη τὸ σκέλος, ἴσως
αὐτῷ πληγὴς μόνον τὴν φαντασίαν.

Ἐξωρμήσαμεν δ' ἀμέσως εἰς τὸ κατάστρωμα, καὶ εὖρομεν ὅτι
κεραυνὸς ἦν ἡ κρίσις τῆς καταιγίδος, ὅτι ὁ ἄνεμος εἶχε διὰ μιᾶς
παύσει ἐντελῶς, καὶ διαδεχθῇ αὐτὸν ῥαγδαιοτάτῃ βροχῇ, ὡς ἂν
εἶχον ἀνοιχθῇ οἱ καταρράκται τοῦ οὐρανοῦ. Ἦν δ' αὕτη δι' ἡμᾶς
εὐτυχεστάτῃ μεταβολή, διότι εὖρομεν ὅτι ὁ κεραυνὸς εἶχεν ἐνσκή-
ψει εἰς τὸν μέγαν ἱστόν, συντρίψει τινὰ τῶν ἐξαρτίων, καὶ ἀνάψει
τὸ ἱστίον, ὃ ἔκαιεν εἰσέτι. Ἡ βροχὴ ὅμως ἐκώλυσε τὴν περαιτέρω
πρόοδον τῆς πυρκαϊᾶς, ἣν ὁ ἄνεμος, ἂν ἔτι ἔπνεεν, ἤθελε κορυφώ-
σει. Καταβάς δὲ ὁ κεραυνὸς εἰς τὰ ὑψήλα, δὲν διετρύπησε μὲν
αὐτά, ἀλλὰ διὰ τῆς βιαίας ἐπὶ τοῦ πλοίου πιέσεως βυθίσας αὐτό,
ὡς μᾶς εἶπον, σπένδον μέχρι τῶν χειλέων εἰς τὸ ὕδωρ, ἀεὶ ῥοῖε τὰ
περὶ τὴν τρόπιν, καὶ διὰ τῆς ῥωγμῆς ἤρχισεν εἰσρέον τὸ ὕδωρ. Εἰς
ἐνέργειαν λοιπὸν ἐτέθησαν εὐθὺς αἱ ἀντλῖαι καὶ δι' ὅλης τῆς νυ-
κτός τὸ πλήρωμα ἠναγκάσθη νὰ ἐργάζεται εἰς αὐτάς, ἵνα προλάβῃ
τὸν καταποντισμόν, εἰς ὃ καὶ ἡμεῖς ἐνδιαφερόμενοι συνυπηρετοῦμεν
τὸ κατὰ δύναμιν. Τὴν αὐγὴν ὅμως, τοῦ πλοίου τεθέντος ὅπως οὖν
ἐν ἀσφαλεῖ διὰ μέτρων προσωρινῶν, καὶ μὴ προκειμένου πλέον περὶ
ἀπόπλου μέχρις οὐ ἐπισκευασθῇ ἐντελῶς, ὅπερ δὲν ἀπῆτει μόνον
στιγμῶν ἢ ὥρῶν ἐργασίαν, ἀπέβημεν καὶ ἐκ τρίτου εἰς τὴν ξηράν·
οἱ δὲ φίλοι ὁμογενεῖς μᾶς ἔπεισαν ν' ἀφήσωμεν τὸν τραυματίαν
Φουριόξον, καὶ νὰ πλεύσωμεν εἰς Ζάκυνθον ἐπὶ τοῦ δι' ἡμᾶς, καὶ
ἐν γένει διὰ τοὺς τότε χρόνους θαλασσίου τέρατος, τοῦ ἀτμοπλοίου
τῶν Ἰονίων νήσων. Μέχρι δὲ τοῦ ἀπόπλου αὐτοῦ μᾶς διενεμήθη-
σαν εἰς τὰς οἰκίας των· καὶ ὁ μὲν Γεώργιος Λειβαδᾶς ἐφιλοξένησε
τὸν πατέρα μου, ἕτερος Λειβαδᾶς τὸν ἕνα τῶν Σούτζων, ὁ Φωκᾶς
τὸν ἕτερον καὶ ἐμὲ ὁ Νικόλαος Μεταξᾶς, ὅστις καὶ εἰς τὴν τράπε-
ζαν μ' ἐκάθιζε μετὰ τῆς οἰκογενείας του, εἰπὼν μοι ὅτι τοῦτο ἦν

τὸ ὑπέρτατον δεῖγμα ἀγάπης καὶ ἐμπιστοσύνης, διότι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐν τῇ Ἑπτανήσῳ αἱ γυναῖκες ἐκρύπτοντο ἔτι ἐπιμελῶς ἀπὸ τῶν βλεμμάτων τῶν ξένων, ὡς ἐγένετο καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ὑπῆρχον οἱ γυναικωνῖται καὶ τὰ καφάσια.

Ἡ διαμονὴ ἡμῶν ἐν Κεφαλληνίᾳ διήρκεσεν ἡμέρας τινάς, διότι κατὰ δεκαπενθημερίαν μόνον διέπλεε τότε τὸ ἀτμόπλοιον τὰς νήσους. Κατὰ πᾶν δὲ τὸ διάστημα τοῦτο σφοδρῶς μὲ συνεκίνει καὶ μ' ἐξῆπτεν ἡ θερμότης τῶν πατριωτικῶν αἰσθημάτων ἃ ἔβλεπον ἐμπνέοντα τοὺς εὐγενεῖς τῆς νήσου κατοίκους. Ἡ καρδία των ἐπάλλετο διὰ μόνην τὴν Ἑλλάδα· αἱ συνδιαλέξεις των δὲν εἶχον ἄλλο ἀντικείμενον, καὶ εἰς ἡμᾶς ἐξεμυστηρεύοντο τοὺς μυχιούς πόθους των τοῦ ν' ἀπαλλαγῶσι τῆς ξενικῆς παρουσίας, ὑφ' ἣν ὅμως τοσαῦτα εὑρισκόν ὕλικα πλεονεκτήματα, καὶ νὰ συνενωθῶσι μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, εἰ καὶ γνωρίζοντες ὅτι αὐτῆς εἶχον κατ' ἀρχὰς μόνον τὴν πένιν καὶ τὰς στερεώσεις καὶ συμφορὰς. Εἶχον δ' ἀπεριόριστον ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν ἀρχαῖον συμπολίτην αὐτῶν, τὸν Καποδίστριαν, δι' αὐτοῦ ἐπρασθεύον τὴν ταχεῖαν τῶν πόθων αὐτῶν ἐκπλήρωσιν, καὶ μᾶς ἔδωκαν συνθηματικὸν λεξιλόγιον ἵνα τοὺς εἰδοποιούμεν περὶ τῶν ἐνεργουμένων πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ μεγάλου των πόθου. Ὅφείλω ὅμως νὰ ὁμολογήσω ὅτι οὐδέποτε ἐποιήσαμεθα χρῆσιν τοῦ λεξικοῦ τούτου, διότι οὐδέποτε εὔρομεν τὴν ἀφορμὴν ἣν αὐτὸ προϋπέθετε.

Συνοδεία δὲ τῶν φίλων ξενοδόχων ἡμῶν ἐπεσκέφθημεν καὶ εἴτι ἀξιοθέατον πέριξ τοῦ Ἀργοστολίου, καὶ διεπλεύσαμεν εἰς Ληξούριον, κωμόπολιν ἣτις τότε οὐδαμῶς ἠλαττοῦτο τῆς πρωτεύουσας τῆς νήσου. Εἰς δὲ τὴν ωραίαν ἐξοχὴν τῆς Λειβαθοῦς, ὅπου ὁ Νικόλαος Μεταξᾶς ἐκέκτητο ἀγροικίαν, μετέβην ἑφιππος ὁδηγούμενος ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γερασίμου. Ὁ νέος οὗτος, μειράκιον τότε εὐγενὲς καὶ εὐχάριστον, μετὰ τινα ἔτη, δὲν ἤξεύρω τί παθὼν, ἠὲ τοκτόνησε, δεκαοκταέτης μόλις νεανίας, βυθίσας τοὺς γονεῖς του εἰς ἀπαραμύθητον δυστυχίαν καὶ τὸ Ἀργοστόλιον εἰς πένθος βαθύ.

Κατὰ μίαν δὲ τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς διαμονῆς ἡμῶν ἐν τῇ νήσῳ ἐσκέφθημεν ὅτι πρέπον εἶναι νὰ ἐπισκεφθῶμεν καὶ τὸν Ἑφεδρὸν (Résident) ἦτοι τὸν Ἀγγλον διοικητὴν αὐτῆς, συνταγματάρχην Νάπιερ, ὅστις ἦν ὁ μετὰ ταῦτα ὡς Ἀντιβασιλεὺς διοικήσας τὰς Ἰνδίας. Δὲν μᾶς ἐδέχθη ὁμῶς, διότι, ὡς μᾶς ἐμήνυσεν, ἡ σύζυγός του ἡσθένει ἐπικινδύνως.

Τέλος δ' ἦλθε τὸ περιμενόμενον ἀτμόπλοιον, καὶ περιπαθῶς ἀποχαιρετίσαντες τοὺς ἀγαθοὺς φίλους, κατέβημεν εἰς τὸν λιμένα ἵνα ἐπιβιθασθῶμεν. Εὗρομεν δ' εἰς τὴν παραλίαν συνηγμένον μέγα πλῆθος, προπέμπον ἡμᾶς διὰ ζητωκραυγῶν, αἵτινες δὲν ἔπαυσαν μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν οἱ τροχοὶ ἐκινήθησαν καὶ τὸ πλοῖον ἔκαμψε τοῦ λιμένος τὴν ἄκρην. Ἡ συγκίνησις ἡμῶν ἦν μεγάλη. Περιέσπα δὲ μετ' ὀλίγον αὐτὴν καὶ τὸ κῆσθημα ὅτι κατὰ πρῶτον ἐβλέπομεν τὸ θαλάσσιον τοῦ ἀτμοκινήτου μηχανήμα καὶ ἐπλέομεν ἐπ' αὐτοῦ. Μεθ' ἡμῶν δὲ παρεῖσθον μόνον τὰ ἀναπόφευκτα ὁδολογικὰ σκεύη, ἀφέντες τὰ ὑπολοίπιστα εἰς τὸν Μανιώδην, ἵνα μᾶς φέρῃ αὐτά, ὅταν κατορθώσῃ νὰ ἐνπλοῖσθῃ ὁ ἴδιος.

Εἰς τὴν Ἀδριατικὴν εἶχεν ἤδη θέσας πρῶτον ἀτμόπλοον ἡ Αὐστριακὴ κυβέρνησις· ἀλλ' ἐκεῖνο εἶχεν ἀπολεσθῇ αὐτανδρὸν, καὶ ἔκτοτε ἡ ἀπότολμος ἀπόπειρα δὲν εἶχεν εἰσέτι ἐπαναληφθῇ. Τὸ δ' ἡμέτερον μέγα δὲν ἦτον, εἰ δὲ καὶ ἡ θάλασσα ἦν ἱκανῶς ἔτι τεταραγμένη ἐκ τῶν ἐσχάτων τρικυμιῶν, οὐχ ἥττον ἐπεχαίρομεν ἡμεῖς ὅτι διεφύγομεν ἂν οὐχὶ τῶν κυμάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνέμων τὴν τυραννίαν, καὶ ἐπροχωροῦμεν ἀκωλύτως, καίτοι μὴ πνέοντος τοῦ οὐρίου ὃν περιέμενε πάντοτε τοῦ Μανιώδους ὁ πλοίαρχος.

Περὶ τὴν δείλην τέλος τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐρρίψαμεν τὴν ἄγκυραν εἰς τὴν Ζάκυνθον, τὴν ἀληθῆ Ζάκυνθον τὴν φορὰν ταύτην, καὶ ἐν τῷ ἄμα ἀπέβημεν. Εἰς τὸ ὑγειονομεῖον δι' οὗ ἐπρόκειτο νὰ διέλθωμεν, ὁ προϊστάμενος αὐτοῦ μᾶς προσεκάλεσε ν' ἀφήσωμεν ἐκεῖ τὰ ξίφη ἡμῶν, διότι εἰς οὐδένα ἐπετρέπετο νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν ἔνοπλος. Ἡ διαταγὴ αὕτη μᾶς ἐφάνη ἀδικαιολόγητος καὶ ἀτοπωτάτη, δι' ὃ καὶ τῷ εἴπομεν ὅτι δὲν θέλομεν συγκατατεθῇ εἰς αὐ-

τὴν, ἐξηγοῦντες ὅτι εἴμεθα ἀξιωματικοί. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος ἡδίαφόρει πρὸς τὴν ἐξήγησιν καὶ ἐπέμενεν· οὐχ ἥττον ὁμῶς ἐπειμένομεν καὶ ἡμεῖς, καὶ αἱ φωναὶ ἤρχισαν ὀλίγον ὑψούμεναι εἰς τῆς ἔριδος τὴν διαπασῶν, ὅτε ἐφάνη προσερχόμενος ἀξιωματικὸς ἐν μεγάλῃ στολῇ, καὶ ἠρώτησε τὸν ὑγειονόμον περὶ τίνος πρόκειται. Εἰπόντος δὲ τούτου τὸ ἀντικείμενον τῆς διαφορᾶς, ὁ ἀξιωματικὸς τῷ ἀπῆντησεν ὅτι ἡμεῖς ἔχομεν δίκαιον καὶ ὀφείλει νὰ μᾶς ἀφήσῃ τὰ ξίφη μας. Στραφεὶς δὲ πρὸς ἡμᾶς, μᾶς προσωμίλησεν εὐγενέστατα Γαλλιστί, μᾶς ἐζήτησε συγγνώμην διὰ τοῦ ὑπαλλήλου τὴν ἀπειρίαν, καὶ μαθὼν παρ' ἡμῶν ὅτι ἐπισκεπτόμεθα κατὰ πρῶτον τὴν πόλιν, μᾶς ὠδήγησεν ὁ ἴδιος εἰς τὸ ἄριστον τῶν αὐτῆς ξενοδοχείων ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἥτις διετρέχετο ὑπὸ πυκνῶν ὀμίλων μετημφιεσμένων, διότι εἴμεθα τότε ἐν πλήρει τῇ ἀποκρέῳ.

Μόλις δ' εἴχομεν πρὸ ἡμισείας ὥρας καταλύσει ἐν τῷ ξενοδοχείῳ, καὶ ἐπανελθὼν ὁ αὐτὸς ἀξιωματικὸς, μᾶς ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ Ἄγγλος Ἐσπεύρος ἢ Ἐπαρχὸς τῆς πόλεως, ὁ συνταγματάρχης Viceroy, οὗ αὐτὸς ἦν ὁ ὑπασπιστής, ἤρχετο εἰς ἐπίσκεψιν ἡμῶν. Ἐσπεύσαμεν λοιπὸν ἀμέσως νὰ περιβληθῶμεν τὴν στολὴν ἡμῶν, καὶ ἐλθὼν ὁ Συνταγματάρχης, μετ' εὐγενεστάτας ἄλλας φιλοφρονήσεις, μᾶς προσεκάλεσεν, ἡμᾶς τοὺς δύο ἀξιωματικούς διὰ τὴν αὐτὴν ἐσπέραν εἰς τὸ γεῦμά του.

Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ συνταγματάρχου πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἀνθυπολοχαγούς, ἡ πρόσκλησις εἰς γεῦμα πρὶν καὶ τὸν ἀντεπισκεφθῶμεν, ἦσαν φιλοφρονήσεις τόσον ὑπερβολικῶς κολακευτικαί, ὥστε μᾶς ἐθορύβουν σχεδὸν καὶ μᾶς ἐξέπληττον. Κατὰ τὴν ὠρισμένην δὲ ὥραν, ἦλθε καὶ ἐκ τρίτου ὁ ὑπασπιστής, καὶ μᾶς ὠδήγησεν αὐτὸς εἰς τοῦ Διοικητοῦ, παρ' ᾧ εὗρομεν μεγάλην καὶ πλουσίαν τράπεζαν παρατεθειμένην, καὶ πάντας τοὺς ἀξιωματικούς τῆς φρουρᾶς προσκεκλημένους· ὥστε ἐφρονοῦμεν ὅτι ὀφείλομεν νὰ εὐχαριστῶμεν τὴν καλὴν μας τύχην διότι συνέπεσε νὰ φθάσωμεν τοσοῦτον ἐγκαίρως, καθ' ἣν ἡμέραν ὁ κ. Βισρόϋ εἶχε μέγα συμπόσιον εἰς ὃ περιέλαβε καὶ ἡμᾶς. Ἡ ἐναντία ὑπόθεσις ὅτι δι' ἡμᾶς

ἔδιδε τοῦτο, καὶ καθ' ἑαυτὴν ἄτοπος, ἣν καὶ χρονολογικῶς ἀδύνατος, καθ' ὅσον δὲν ὑπῆρχε καιρὸς πρὸς παρασκευὴν αὐτοῦ.

Ὅπως δὴποτε, ἐκάθισεν ἐμὲ εἰς τὰ δεξιὰ του ὁ διοικητὴς καὶ τὸν Σ. Σοῦτσον εἰς τὰ ἀριστερά, καὶ δι' ὅλου τοῦ δείπνου, καὶ αὐτὸς καὶ πάντες οἱ ἀξιωματικοὶ ἦσαν περιποιητικώτατοι πρὸς ἡμᾶς. Ὅτε δὲ ἀνεχωρήσαμεν, μᾶς εἶπεν ὁ κ. Βισρόϋ ὅτι ἡ νῆσος τῆς Ζακύνθου ἔχει τὴν δικαίαν φήμην μιᾶς τῶν ὠραιότατων τῆς μεσογείου· διὰ τοῦτο ὅτι τὴν ἐπαύριον θέλει μᾶς πέμψει τοὺς ἵππους του ἵνα τὴν ἐπισκεφθῶμεν. Ἡ ἀγαθότης αὕτη τοῦ Διοικητοῦ, ὑπερβαίνουσα πάσας τὰς ἄλλας, ἐπλήρωσεν ἡμᾶς ἀνεκφράστου χαρᾶς.

Καὶ τῷ ὄντι τὴν ἐπιούσαν ἄμα ἠγέρθημεν καὶ ἐπρογεύθημεν, ἦλθεν ἔφιππος ὁ φίλος ἡμῶν ὑπασπιστὴς μετὰ τεσσάρων λαμπρῶν ἵππων οὓς ἔσυρον στρατιῶται, καὶ οὕτως ἐπαυέσαντες πάντες περιήλθομεν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ πάντα τὰ περίεργα μέρη τῆς πόλεως προσγλήγοντος ἡμῶν τοῦ ἡγου εἰς τὰς οἰκίας καὶ εἰς τὰς ἀγοράς, καὶ μετὰ ταῦτα μετέβημεν εἰς τὴν ἐξοχὴν, καὶ εἶδομεν τὰς γραφικωτέρας θέσεις καὶ τὰς ὠραιότατας τῶν ἀγροικιῶν, καὶ ἐπεστρέψαμεν εἰς τὸ ξενοδοχεῖον μόνον κατὰ τὴν ὥραν τοῦ γεύματος.

Ἀφ' οὗ δ' ἐγεύθημεν, ἀπήλθομεν εἰς ἐπίσκεψιν τινῶν τῶν ἐπιστημοτέρων ὁμογενῶν τῆς νήσου, ἐξ ὧν οὐδεὶς εἶχεν ἔλθει πρὸς ἡμᾶς, καὶ ὧν ὁ ἐνθουσιασμὸς μᾶς ἐφαίνετο πολὺ σωφρονέστερος, ἴσως καὶ ψυχρότερος τοῦ τῶν Κεφαλλήνων. Εὗρομεν δὲ οὐδέν τι κατ' οἶκον. Τὴν ἐπαύριον δὲ μᾶς ἐδέχθη μόνη ἡ οἰκογένεια Στεφάνου, δι' ἣν εἶχομεν καὶ ἐπιστολήν· ἀλλ' οὐδ' αὐτῆς λίαν ἐνθερμος μᾶς ἐφάνη ἡ ὑποδοχή. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κ. Στεφάνου μόνος ἐκ πάντων πρὸς οὓς εἶχομεν πορευθῆ μᾶς ἀπέδωκε τὴν ἐπίσκεψιν.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐναυλώσαμεν πλοιάριον ἵνα μᾶς μεταβιβάσῃ εἰς τὴν ἀντιπέραν ἀκτὴν τῆς Πελοποννήσου. Πρὶν δ' ἀπέλθωμεν, δὲν ἀπέκρυψα ἐγὼ εἰς Κύριόν τινα Ζακύνθιον, μεθ' οὗ ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας εἶχομεν γνωρισθῆ καὶ συνδέσει τινὰ οἰκειότητα, τὴν ἐκπληξίν μου δι' ἣν παρετήρησα διαφορὰν τῆς πρὸς ἡμᾶς συμπερι-

φορᾶς τῶν Κεφαλλήνων καὶ Ζακυνθίων, ἐξ ἧς ἐνόμιζον ὅτι ἐδικαι-
οῦμην νὰ συμπεράνω διαφορὰν καὶ ὡς πρὸς τὴν ζωηρότητα τῶν
πατριωτικῶν αἰσθημάτων ἐκατέρων. Ἀλλ' ὁ Κύριος οὗτος μὲ ἐξή-
γαγε τῆς ἀπάτης μου, διηγηθεῖς μοι ὅτι τὸ κομίσαν ἡμᾶς ἀτμό-
πλουν ἐκόμισεν ἐν ταύτῳ καὶ ἐπιστολὴν τοῦ Διοικητοῦ τῆς Κεφαλ-
ληνίας πρὸς τὸν τῆς Ζακύνθου, καλοῦσαν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐπὶ
οὕτῳ Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, ὧν ἡ παρουσία μόνη παρ' ὀλίγον
ν' ἀναστατώσῃ πᾶσαν τὴν Κεφαλληνίαν, καὶ προτρέπουσαν αὐτὸν
νὰ λάβῃ περὶ τῶν ἐπικινδύνων τούτων ὁδοιπόρων τὰ κατάλληλα
μέτρα. Ὁ ἐπιτηδεῖος δὲ Κύριος Βισρόῦ ἐννοῶν ὅτι αὐστηρὰ καὶ
περιοριστικὰ μέτρα, ἅτινα ἴσως ἦσαν ἐναντία καὶ τῆς διαθέσεώς
του, πιθανῶς θὰ ἠϋξάνον μᾶλλον τὸ κακὸν ὃ ἤθελε ν' ἀποφύγῃ,
ἐφῆρμωσε τὴν ὅλως ἀντίθετον μεθόδον, καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης στιγ-
μῆς τῆς ἀποβιδάσεως μᾶς περιετοίχισε δι' εὐγενεστάτων περιποι-
ήσεων, μᾶς ὑπερασπίσθη διὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ του κατὰ τοῦ ὑγειο-
νομοῦ, ἴσως ἐπίτροπος, καὶ ἐπίσης κατὰ διαταγὴν, ζητήσαντες νὰ
μᾶς ἀφοπλίσῃ ἵνα προκαλέσῃ τὴν δεῖξάν ἡμῖν ἱκανοποίησιν· τὸ
δεῖπνον καὶ ἡ πρόσκλησις τῶν ἀξιωματικῶν ἦσαν δι' ἡμᾶς, πρὸ
τῆς ἀποβιδάσεως ἡμῶν, παρεσκευασμένα, καὶ ταῦτα πάντα, ὡς
καὶ ἡ τὴν ἐπαύριον μετὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ καὶ ἐπὶ ἵππων τοῦ Διοι-
κητοῦ ἐκδρομὴ ἐπιδεικτικῶς διὰ τῆς πόλεως καὶ εἰς τὴν ἐξοχὴν,
ἐγένοντο ἵνα πείσωσι τοὺς Ζακυνθίους ὅτι ἡμεθα φίλοι τῶν Ἀγ-
γλων, εἰς αὐτοὺς ἀφωσιωμένοι, καὶ ἐπομένως ὕποπτοι εἰς τοὺς
πατριώτας. Τούτου ἔνεκα οὐδεὶς αὐτῶν ἠθέλησε νὰ μᾶς πλησιάσῃ.

Τὸ τέχνασμα, δι' οὗ τὴν ἐπιτηδειότητα ἐξεπλάγην, ἐπέτυχε
πληρέστατα. Καίτοι ὃ' ἔχον δι' ἡμᾶς καὶ τὸ εὐάρεστον αὐτοῦ
μέρος, οὐχ ἦττον ὅμως πολὺ μᾶς ἐλύπησε, διότι μᾶς ἐστέρησε τῆς
χαρᾶς τοῦ νὰ γνωρίσωμεν τοὺς γενναίους ἄνδρας, ὧν τὰ αἰσθήματα
ἦσαν οὐχ ἦττον θερμὰ καὶ πατριωτικὰ ἢ τὰ τῶν γειτόνων αὐτῶν
Κεφαλλήνων. Παρεκαλέσαμεν ἐπομένως τὸν ἀναγγεῖλαντα ἡμῖν
ταῦτα φίλον νὰ ἐξηγήσῃ εἰς τοὺς ἀγαπητοὺς ὁμογενεῖς τῆς Ζακύν-
θου τὰ ἀληθῆ ἡμῶν αἰσθήματα, καὶ τὴν ἀφορμὴν τῶν σχέσεων

μῶν μετὰ τοῦ Κ. Ἐπάρχου. Προσέτι δὲ ἐζητησάμεθα παρ' αὐτοῦ καὶ ὑλικήν τινα ὑπηρεσίαν, ἣν προθύμως μᾶς ὑπεσχέθη, νὰ παραλάβῃ καὶ μᾶς πέμψῃ εἰς Ναύπλιον κιβώτιά τινα ἐνδυμάτων καὶ σκευῶν ἃ πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τοῦ πατρός μου πεμφθέντα ἐξ Ὀδησσοῦ, ἔμενον ἔκτοτε κατατεθειμένα ἐν Ζακύνθῳ.

Μετὰ τὴν μεσημβρίαν δὲ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπεβιβάσθημεν εἰς ἄρτι πλοιάριον (τρεχαντήριον), καὶ ἔχοντες μαλακὸν τὸν ἄνεμον καὶ ἱκανῶς ὁμαλὴν τὴν θάλασσαν, ἐφθάσαμεν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου εἰς τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἀπέβημεν εἰς Κλαρέντσαν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ.

Α.

ΕΠΙ ΚΥΒΕΡΝΗΤΟΥ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ὅτε ἀπέβημεν τοῦ πλοίαρχου εἶχεν ἐπέλθει ἡ νύξ, καὶ ἦν ἤδη σκότος. Γονυπετήσαντες οὖν πάντες, ἐποιήσαμεν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ ἡσπάσθημεν τὸ ἔδαφος, ὅπερ οὐδόλως ἐξέπληξε τὸν πλοίαρχον, διότι ἦν Ἑπτανήσιος, καὶ φυσικώτατος τῷ ἐφαίνετο ὁ ἐνθουσιασμός οὗτος ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος.

Εἰς μικράν δ' ἀπόστασιν ἐμπρὸς ἡμῶν ἀμυδρά τινα φῶτα ἐνέφαινον τὴν ὑπαρξίν τινων καλυβῶν, αἵτινες ἀπετέλουν τὸ χωρίδιον τῆς Κλαρέντσας, τὸ ὄνομα διατηρούσης ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Φραγκοκρατίας· καὶ ὑπὸ τοῦ πλοίαρχου τὴν ὁδηγίαν ἐπορεύθημεν πρὸς τὴν μεγαλειτέραν ἐξ αὐτῶν, κατεχομένην ὑπὸ τῆς ὑπερτάτης καὶ μόνης τοῦ τόπου ἀρχῆς, τοῦ ὑγειονομοτελωνολιμεναρχοῦ Κ. Λαδοπούλου, ὅστις προσηνέστατα μᾶς ἐφιλοξένησε, δηλαδὴ μᾶς ἐπέτρεψε ν' ἀπλωθῶμεν εἰς μίαν ἐκ τῶν ψιαθῶν αἵτινες ἀπετέλουν τὸ μόνον ἔπιπλον τῆς αἰθούσης, καί, ἂν ἐδυνάμεθα, νὰ κοιμηθῶμεν.

Τὸ κατ' ἐμὲ ἐπὶ πολὺ δὲν ἡδυνήθην, καὶ ἡ καρδία μου ἐσκίρτα, ὥς ἂν τὴν ἐθέρμαινε τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἡ φαντασία

μου δὲ ἡγρύπνει διὰ τοῦ πλείστου τῆς νυκτός, καὶ νῦν μὲν μ' ἔφε-
 ρεν ὀπίσω εἰς τὴν αἴγλην τῶν ἱστορικῶν χρόνων, εἶτα δ' εἰς σθε-
 σθὲν παρελθόν, τὸ ἐν Γερμανίᾳ, καὶ εἰς τοὺς φίλους ἀφ' ὧν διὰ
 παντὸς ἐχωρίσθην, καὶ εἶτα ἐβυθίζετο εἰς τὸ μέλλον, ὅλον ἀκτινο-
 βολοῦν ἐμπρός μου, καὶ δεικνύον μοι ἐλευθέραν τὴν Ἑλλάδα τῆς
 ἀγάπης, τῶν ὀνείρων καὶ τῶν σπουδῶν μου καὶ μάχας καὶ δάφνας
 καὶ τρόπαια.

Τὴν Ἑλλάδα τότε ἐκυβέρνηα ὁ Ι. Καποδίστριας, καὶ σχετικὴ
 εὐνομία εἶχεν ἀρχίσει φουομένη εἰς αὐτήν. Ἀλλ' ἂν ἡ Πελοπόν-
 νησος, τινὲς νῆσοι καὶ μικρὸν μέρος τῆς Στερεᾶς ἀπελάμβανον τῆς
 ἐλευθερίας, ὁ ἀγὼν ὅμως ἐξηκολούθει ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ
 τοῦ ἐπιλοίπου Ἑλληνικοῦ, καὶ ὁ Δ. Ὑψηλάντης ἐστρατοπέδευεν
 ἐν Βοιωτίᾳ· ἐσχεδίαζον λοιπὸν οἱ ὅλης τῆς νυκτός ὅτι, ἅμα φθὰς
 εἰς Ναύπλιον, θὰ μετέβαινον εὐθὺς εἰς Θήβας ἵνα ταχθῶ ὑπὸ τὰς
 σημαίας αὐτοῦ, πρὸς ὃ εἶχον ἐφ' ὅσον τὴν συστατικὴν ἐπιστολὴν τοῦ
 Παναγιώτου Σοῦτσοῦ. Ἡλπίζον ἵνα με σχετίσῃ μετὰ τῶν ὁμο-
 γενῶν μου πρὸς οὓς ξένος ὅλως ἡσχόμην, καὶ εἰς τὸν ἐξάδελφόν μου
 Γρηγόριον Σοῦτσον, ὅστις πρὸ ἱκανοῦ χρόνου ἐλθὼν ἐκ Παρισίων,
 ἠύνοεῖτο μεγάλως ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου διὰ τὰ προτερήματα καὶ
 τὰς γνώσεις του, καὶ εἶχε παρ' ἡλικίαν ταχθῇ εἰς τὸ ἀνώτατον
 νομοθετικὸν συνέδριον, τὸ καλούμενον Πανελλήνιον.

Τῇ δ' ἐπαύριον, ἡ πρώτη ἡμῶν ἀνάγκη ἦν νὰ προμηθευθῶμεν
 ἵππους διὰ τὴν περαιτέρω ὁδοιπορίαν· ἀλλ' ἵπποι πρόχειροι δὲν
 ὑπῆρχον εἰς τὴν σχεδὸν ἔρημον ἐκείνην παραλίαν, καὶ εὐρέθημεν
 εἰς ἣν θέσιν περίπου ὁ ἥρως ἐνὸς τῶν Διηγημάτων μου, οὗ τὰ συμ-
 θάντα ἐγράφησαν κατὰ μέρος ἐξ ἀπομνημονεύσεως τῶν ἡμετέρων¹.
 Βοηθεία λοιπὸν τοῦ προθύμου πανάρχοντος τοῦ τόπου Κ. Λαδοπού-
 λου ἐπέμψαμεν εἰς τὰ περίχωρα πρὸς ἀναζήτησιν αὐτῶν, καὶ
 ἠναγκάσθημεν ἐπὶ ὥρας τινὰς νὰ τοὺς περιμείνωμεν.

Τὰ πρῶτα βλέμματα ἃ περιεφέραμεν ἐπὶ τὴν ἀκτὴν ἅμα ἐδυνή-

¹ Ὀδοιπορικαὶ ἀναμνήσεις.

θημεν νὰ ἰδῶμεν αὐτὴν εἰς τὸ φῶς τοῦ ἀνίσχοντος ἡλίου, μᾶς ἔδειξαν λόφους καὶ πεδία φέροντα τὸν χαριέντα χαρακτῆρα τῆς μεσημβρινῆς φύσεως, ἀλλ' ἄλλως ἔρημα, καὶ ἐλάχιστα δεικνύοντα ἵχνη ἀνθρωπίνης καλλιιεργείας. Συγχρόνως ὅμως ἐπὶ παραλίου λόφου, τερπνότάτα κειμένην εἰς τινὰ ἀπόστασιν εἶδομεν εὐπρεπῇ οἰκίαν, πολὺ διαφέρουσαν τῶν περὶ ἡμᾶς καλυδῶν καὶ πολὺ μεγαλοπρεπεστέραν τοῦ γενικοῦ ἀρχείου ἐν ᾧ διενυκτερεύσαμεν. Ἐρωτήσαντες δ' ἐμάθομεν ὅτι ταύτην ἔκτισε καὶ κατῴκει μετὰ τῆς οἰκογενείας του εὐπορός τις Χῖος, Μάξιμος καλούμενος, ὅστις πρῶτος ἀπεπειράθη τοῦ ἐξοχικοῦ βίου, καὶ ἔδιδεν ἐνταῦθα τὸ ἀγαθοεργὸν παράδειγμα ἐπιμελοῦς ἀγρονομίας καὶ οἰκογενειακῶν ἀρετῶν.

Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἐλέγοντο, ἐφάνη αὐτὸς ὁ κ. Μάξιμος, ὅστις μαθὼν περὶ τῆς ἀφίξεως ἡμῶν, ἤρξατο νὰ μᾶς προσκαλέσῃ εἰς τὴν ἑπαυλὶν του, εἰς ἣν μεταβαίντες δεξιόμενοι τὴν πρωίαν, καὶ τὴν μεσημβρίαν εὐθύμως συνεγείθημεν μετ' αὐτοῦ, τῆς ἀγαθῆς του οὐρανοῦ, καὶ τῶν τέκνων του, φεῦ! πολλοὶ ἀπέχοντες τοῦ νὰ προσῶμεν ὅτι μικρὸν μετὰ ταῦτα, ληστέα εἰσελάσαντες ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ ἤθελον ἀποσφάξαι αὐτὸν ἐν μέσῳ τῆς οἰκογενείας του, εἰς αὐτὴν ἐκείνην τὴν θέσιν τῆς τραπέζης εἰς ἣν ἐκάθητο ὅτε συνεστιώμεθα. Ἦν δ' ὁ κ. Μάξιμος πατὴρ ἡ θεῖος τῆς Κυρίας Μαυρογορδάτου ἦν μετ' ὀλίγον ἐγνώρισα ἐν Ναυπλίῳ.

Ἐν τούτοις ἔφθασαν οἱ ἵπποι, καὶ ἀναβάντες εἰς αὐτοὺς μετὰ χαρᾶς πολὺ μείζονος ἢ ὅτε ἐπεβαινομεν τοῦ *Μανιώδους* ἐν Βενετίᾳ, ἐτράπημεν πρὸς βορρᾶν διὰ τῶν γραφικῶν παραλίων τῆς Ἡλίδος, καὶ ἐξηκολουθήσαμεν τὴν εὐθυμον ἡμῶν ἱππασίαν μέχρις οὗ ἀνέτειλεν ἡ σελήνη. Τότε δὲ περίξ ἡμῶν καὶ ὀπίσθεν, ἐκ τῶν εὐρυτάτων πεδίων, ἤκούσαμεν μετ' ἐκπλήξεως κραυγὰς γοεράς αἰρομένας, ὡς χιλιάδων παιδίων κλαυθμηριζόντων· ἐπὶ τινὰ δὲ λεπτὰ συνεχῶς διαρκέσασαι αἱ κραυγαὶ αὗται, ἔπαυσαν διὰ μιᾶς ὡς εἶχον ἀρχίσει, καὶ πλέον δὲν ἐπανελήφθησαν. Οἱ δ' ἀγωγιάται ἡμῶν, παρ' ὧν ἐζητήσαμεν τὴν ἐξήγησιν, μᾶς εἶπον γελῶντες ὅτι ἦσαν οἱ θῶες (τσακάλια) τῶν ἐλῶν τοῦ Ἀλφειοῦ, ἔχοντες πανταχοῦ

τὴν ἔξιν τοῦ νὰ προοιμιάζωσιν εἰς τῆς νυκτὸς τὴν ἀνάπαυσιν διὰ τοιοῦτου ἐσπερινοῦ ἀποχαιρετισμοῦ.

Τέλος ἐφθάσαμεν εἰς τὸ Τουρκώνυμον χωρίον Ἀλῆ-Τσελεβῆ, κείμενον μεταξὺ τῶν θασσῶν καὶ τῶν νησσοτρόφων τῆς Ἡλίδος ἐλῶν, καὶ κατελύσαμεν παρὰ τῷ ἱερεῖ τῆς ἐκκλησίας, οὗ ἡ κατοικία οὐδ' ἀνετωτέρα οὐδὲ πλουσιωτέρα πολὺ ἦν τῆς τοῦ κοινοῦ ἐκείνου ἄρχοντος τῆς Κλαρέντσας. Μετ' αὐτοῦ δὲ διαλεγόμενος, τὸν ἠρώτησα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐὰν γνωρίζῃ τὸν ἐν Ναυπλίῳ Γρηγόριον Σοῦτσον, ἢ ἂν ἤκουσε ποτὲ περὶ αὐτοῦ, καὶ ἂν δὲν ἔχει φήμην ἀληθῶς νέου λίαν διακεκριμένου ἐφ' ἱκανότητι.

— Τὸν Γρηγόριον Σοῦτσον; εἶπεν· ἐκεῖνον ὅστις ἀπέθανεν;

— Ἀπέθανεν! ἀνεκράξαμεν περίτρομοι. Ἀπέθανεν; Ὁχι, βεβαίως. Ἐννοοῦμεν ἐκεῖνον ὅστις εἶναι εἰς τὸ Πανελλήνιον.

— Αὐτὸς ἐκεῖνος, ἀπεκρίθη ὁ ἱερεὺς. Ἀπέθανε πρὸ τριῶν ἐβδομάδων. Ἦτον νέος ἀξιόλογος, καὶ ὁ θάνατός του κατελύπησε πάντα Ἕλληνα.

Τὸ ἄκουσμα τοῦτο ὡς κεραυνὸς ἐνέσκηψεν ἐφ' ἡμᾶς. Ὁ φίλτατός μου ἐξάδελφος, ὃν ἐν τῇ παιδικῇ μου ἡλικίᾳ ἐθεώρουν ὡς πρεσβύτερον ἀδελφόν, πρὸς ὃν μετὰ ταῦτα ἀπέβλεπον ὡς εἰς τύπον τελειότητος, ὃν ἄμετρον πόθον εἶχον νὰ ἐπανίδω, δὲν ὑπῆρχε πλέον! Μόνος καὶ ἄγνωστος ἠσθανόμην ἤδη ὅτι ἔβαινον εἰς τὴν γῆν τῆς πατρίδος μου, καὶ ὅτι οὐδένα πλέον εἶχον ὅστις νὰ ὁδηγήσῃ καὶ νὰ διευκολύνῃ τὰ πρῶτά μου βήματα ἐν αὐτῇ.

Τί ἐπέφερε τὸν θάνατον ἠγνῶει ὁ ἱερεὺς τοῦ χωρίου. Ἐμάθομεν δὲ μετ' οὐ πολὺ ἐν Πάτραις πάσας τὰς περιστάσεις αὐτοῦ, καὶ ἐν ἄλλοις ὅτι προσῆλθεν ἐξ ἠθικῆς οὐχ ἡττον ἢ ἐκ φυσικῆς ἀσθενείας. Ἐπὶ τῆς καταστροφῆς τῶν Ψαρῶν, ὠραιότατη κόρη, τὸ ὄνομα Δεσποينوῦ, ἀντίπαις τὴν ἡλικίαν, εἶχε σωθῇ ἀπὸ τῶν μαχαιρῶν τῶν δημίων ριφθεῖσα εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ μετὰ θάρρους καὶ ἐπιτηδειότητος κολυμβήσασα, κατέφυγεν εἰς ἐκεῖ που παραπλέον Ἑλληνικὸν πλοῖον, οὗ τὸ πλήρωμα τὴν εἶδε μετὰ θάμβους ἀναβᾶσαν εἰς τὸ κατὰστρωμα ὡς ἀναδυομένην Ἀφροδίτην. Μαχεδῶν δέ τις

ὀπλαρχηγός, ἐπὶ τοῦ πλοίου εὐρεθείς, ἔλαβεν αὐτὴν ὑπὸ τὴν ἰδιαι-
 τέραν του προστασίαν, καὶ τὴν ἔφερεν εἰς τὸ Ναύπλιον. Ἐκεῖ δ'
 ἔρασθεὶς αὐτῆς τὴν ἐνυμφεύθη νέος προὔχων ἐκ Φθιώτιδος, ὅστις
 καὶ παιδείας ἦν μέτοχος καὶ εὐγενεὶς εἶχε τοὺς τρόπους. Μετ' αὐ-
 τοῦ ὁ ἐξάδελφός μου γνωρισθείς, ὅτε ἦλθεν ἐκ Γαλλίας, ἐν ἐποχῇ
 καθ' ἣν ἡ κοινωνία ἦν ὀλίγον ἔτι ἀνεπτυγμένη ἐν Ἑλλάδι, εἰλ-
 κύσθη ἰσχυρῶς ὑπὸ τῆς χάριτος καὶ τῆς καλλονῆς της, καὶ κατ'
 ἀρχὰς μὲν ἀνέλαβε νὰ τῇ διδάξῃ τὴν Γαλλικὴν, βαθμηδὸν δ' ἡ
 σχέσις του ἀπέβαινε στενωτέρα, μέχρις οὗ ἔρως σφοδρὸς ἐξήφθη
 μεταξὺ αὐτῶν, ὥθήσας αὐτοὺς εἰς λήθην τῶν καθηκόντων των,
 ὥστε παρ' ἑαυτῷ παρέλαβε τὴν νέαν γυναῖκα, ἐγκαταλιποῦσαν τὸν
 σύζυγόν της. Τοῦτο εἶδε μετὰ βαθείας ἀποδοκιμασίας ἡ κοινωνία,
 καὶ οὐχ ἥττον μετ' ἀγανακτήσεως ἡ αὐστηρὸς τὰ ἥθη Κυβερνή-
 της, ὅστις παρὰ τῶν ἀπολαύσεων τῆς εὐνοίας του, παρὰ τῶν με-
 λῶν μάλιστα τοῦ Πανελληνίου ἐδικαίωτο ν' ἀπαιτῇ ὁ καὶ ὁ ἴδιος
 εὐδοκίαν καὶ σεβασμὸν τῶν ἡθῶν πρὸς ἀναισχόμητον τῆς νέας
 κοινωνίας. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς λοιπὸν ἐκείνης προσηνέχθη ὁ Κυβερ-
 νήτης μετ' ἄκρας ψυχρότητος πρὸς τὸν Γρηγόριον Σοῦτσον. Οὗτος
 δὲ τοσοῦτον ἰσχυρῶς ἠσθάνθη τὴν προσβολὴν τῆς φιλοτιμίας του,
 ὥστε ἔκτοτε καὶ ἡ ὑγεία του προσεβλήθη. Προσεπελθοῦσα δὲ καὶ
 τυφοειδὴς ἀσθένεια, ἣν ἐδεῖνου ἡ ψυχικὴ του αὕτη διάθεσις, τὸν
 ἀνῆρπασεν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, ἀφέντα βαθεῖαν θλίψιν οὐ μόνον εἰς
 τοὺς γνωρίζοντας αὐτόν, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, διότι
 γενικῶς ἠγαπᾶτο διὰ τὸν ἀξιέραστον χαρακτῆρά του, καὶ κατὰ
 τὴν κοινὴν ὁμολογίαν θ' ἀνεδεικνύετο εἰς τῶν χρησιμωτέρων ἀν-
 ὄρων εἰς τὴν πατρίδα ἐὰν ἐξηκολούθει ὑπηρετῶν αὐτὴν ὡς ὤφειλε.

Μετὰ βαρείας καρδίας ἠκούσαμεν τὸ ἀξιοθρήνητον τοῦτο διή-
 γημα, καὶ ὅτε ἐφθάσαμεν εἰς Ναύπλιον, μία τῶν πρώτων ἐπιθυ-
 μιῶν μου ἦν νὰ γνωρίσω ἐκείνην ἣν περιπαθῶς εἶχεν ἀγαπήσει ὁ
 ἐξάδελφός μου, καὶ εἰς ἧς τὰς ἀγκάλας εἶχεν ἐκπνεύσει πρὸ μόλις
 εἴκοσιν ἡμερῶν. Συνέπεσε δὲ ἡ οἰκία ἣν ἐμισθώσαμεν νὰ κῆται
 κατάντικρυ καὶ πλησιέστατα τῆς ἰδικῆς της· διὰ δὲ τὴν τότε ἔτι

ἄλλειψιν τῶν παραπετασμάτων εἰς τὰ παράθυρα, ἔβλεπον ἐντὸς αὐτῆς. Ἐκεῖ δὲ ἅπαξ ἡ δὲ εἶδον ἐντὸς τῆς γείτονος ἐκείνης οἰκίας μορφὴν τινα μελανοφοροῦσαν, καὶ ἔμαθον ὅτι αὕτη ἦν ἡ ἀπαρμύθητος Δεσποينوῦ, ἀλλὰ τοὺς χαρακτῆρας τοῦ προσώπου τῆς δὲν ἠδυνήθην νὰ διακρίνω. Ἐν ᾧ δὲ περιέμενον νὰ παρέλθωσιν αἱ πρῶται ἡμέραι τῆς ὀξείας θλίψεως, ἡτις ἀποφεύγει τὰ ξένα βλέμματα, ἵνα τὴν ἐπισκεφθῶ καὶ τῇ ἐκφράσω πόσον τὴν θλίψιν τῆς καὶ ἐγὼ βαθέως συνεμεριζόμην, ἡμέραν τινά, κατὰ τύχην, στρέψας τὸ βλέμμα πρὸς τὴν οἰκίαν τῆς, εἶδον ἐντὸς αὐτῆς ὡς δύο μαρφάς μετ' ἀσυνήθους ζωηρότητος κινουμένας, ἐκ τούτου προκληθείσης τῆς περιεργείας μου, παρετήρησα προσεκτικώτερον, καὶ τί εἶδον; Εἰς τῶν ἀρχαίων συμμαθητῶν καὶ φίλων μου ἐν Ὀδησσῷ, ὅστις εἶχεν εὐοδωθῇ πρὸ ἐμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰδίδασκεν εἰς τὴν βαρυνθεοῦσαν Κυρίαν . . . . τὴν μαζουράν.

Τοῦ ἐξαδέλφου μου τὰ χειρόγραφα, ὧν τινὰ ἀποδεικνύουσι τὴν ἐμβροίθειαν τοῦ σπουδῶν του, συνέλεξα, ὅσα ἐσώζοντα, καὶ διατήρῳ εἰς τὴν βιβλιοθήκην μου. Ὁ δὲ πατήρ μου ἔγραψεν ἑμμετρον ἐπιτάφιον ἐπὶ τῶν λειψάνων του μετακομίσας αὐτὰ μετὰ ἔτη τινὰ εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῶν Ἀθηνῶν.

Ἐξ Ἀλῆ-Τσελεβῆ δ' ἀπήλθομεν τὴν ἐπαύριον ἀπὸ πρωΐας, καὶ ὑπὸ ῥαγδαιοτάτης βροχῆς καταληφθέντες, κατεφύγαμεν εἰς ἄλλο τι χωρίον, οὐ δὲν ἐνθυμοῦμαι τὸ ὄνομα, καί, ἐπειδὴ ἦτο κυριακὴ ἢ ἄλλη τις ἐορτή, παρέστημεν εἰς τοὺς μελαγχολικοὺς χοροὺς τῶν γυναικῶν, καὶ εἶδομεν καὶ ἐπ' αὐτῶν καὶ ἐφ' ὅλου τοῦ χωρίου τὰ ἶχνη τῶν κακώσεων ἃς εἶχον ἐπιφέρει οἱ Τοῦρκοι ὅτε, πρὸ ὀλίγων μηνῶν, καὶ μικρὸν πρὶν ἢ διὰ παντὸς ἐξωσθῶσι τῆς Πελοποννήσου, εἶχον καταλάβει τὸ χωρίον ἀνυπεράσπιστον. Μετὰ μεσημβρίαν δ' ἐξηκολουθήσαμεν τὴν πορείαν, καὶ τὴν Καμενίτσαν (τὸν Μέλανα Ποταμόν), ἐξογκωθεῖσαν ἐκ τῶν βροχῶν, διεπλεύσαμεν, οὐχὶ ἄνευ κινδύνου, ἐπὶ τῶν ἵππων ἡμῶν, ὃν ἓνα καὶ παρέσυρε τὸ ῥεῦμα, ὥστε παρ' ὀλίγον ν' ἀπολέσωμεν αὐτὸν καὶ τὰ σκεῦη ἃ ἔφερε. Τέλος δέ, ἱκανῶς ἐξώρας τὴν νύκτα, ἀφίχθημεν εἰς Πάτρας.

Ἐνταῦθα εἵχομεν συστατικὴν εἰς τὸν Κ. Κοντογούρην, ὅστις, καίτοι μὴ περιμένων ξένους κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν τῆς νυκτός, μετὰ πάσης οὐχ ἥττον προθυμίας μᾶς συνέδραμεν, ὁδηγήσας ἡμᾶς εἰς τὸ μόνον τῆς πόλεως τότε ξενοδοχεῖον, εἶδος ξυλοδμήτου καλύβης, ἣν ὁμῶς ἡσπασθημεν περιχαρῶς, ὡς καὶ ἡμᾶς αὕτη, διότι καὶ αὕτη, ὡς τότε ἔτι καὶ ἡ πόλις τῶν Πατρῶν ἐν γένει, σπανίως ἔβλεπον καὶ ἐδέχοντο ξένους. Ἐνταῦθα ἐμείναμεν δύο ἡμέρας.

Αἱ Πάτραι ἦσαν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν σωρὸς ἐρειπίων, ἐφ' ὧν ἡγείροντο, εἰς μικρὰς ἀποστάσεις ἀπ' ἀλλήλων, μικροὶ καὶ εὐτελεῖς οἰκίσκοι, κατ' εὐθυγραμμίαν μεγαλοπρεποῦς σχεδίου, ὃ εἶχε διαγράψει ὁ μετὰ τοῦ κυβερνήτου ἐλθὼν Κ. Βούλγαρης, νέος Ἑλληναξιώματις τοῦ μηχανικοῦ εἰς Ῥωσικὴν ὑπηρεσίαν. Καὶ τότε μὲν ἐχλευάζετο ἡ ῥυμοτομία τοῦ Κ. Βούλγαρη διὰ τὴν ἀπέραντον καὶ ἄσκοπον αὐτῆς ἔκτασιν. Ἐκτείνοντο οὖν οἱ Πατρεῖς ἡναγκάσθησαν νὰ ἐκτείνωσιν ἐπὶ πολὺ τὸ σχέδιον ἐκεῖνο ὡς ἀνεπαρκές.

Εἰς μίαν τῶν πλατειῶν, ἐνθα εἵχομεν μεταβῆ εἰς ἐπίσκεψιν, ἀπηντήσαμεν τὸν Νικήταν, πεμφθέντα διὰ τινὰ ἀνάκρισιν, καὶ ἔχοντα ὡς γραμματέα παρ' ἑαυτῷ τὸν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως Ἀλέξανδρον Ἐδιπίδην. Εἰς τὴν θέαν τοῦ μεγάλου ἀγωνιστοῦ μὲ κατέλαβε συγκίνησις καὶ ἐνθουσιασμός. Μοὶ ἐφαίνετο ὡς ἂν ἔβλεπον εἰς ὄναρ ἓνα τῶν ὁμηρικῶν ἡρώων ἀναβιώσαντα. Ἡ ὀρεινὴ τοῦ φλοκάτα καὶ ἡ φουστανέλλα τοῦ μοὶ παρίστων τὴν νέαν Ἑλλάδα μαχομένην ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς, καὶ μετὰ θρησκευτικοῦ σεβασμοῦ σιωπῶν, ἤκουον πᾶσαν λέξιν ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ἀφελοῦς ἀνδρός, μακαρίζων αὐτὸν δι' ὅ,τι τῷ ἐδόθη νὰ πράξῃ, καὶ ἐρωτῶν ἑμαυτὸν ἂν εἰς ἡμᾶς ἐπεφυλάχθη νὰ συμπληρώσωμεν τὸ μέγα ἔργον, οὗ τοσοῦτον ἐνδοξα εἶχον τεθῇ τὰ θεμέλια. Ἀνατρέχων δὲ τότε εἰς τὰς σπουδὰς, ἃς εἶχον ἄρτι περατώσει, ἡσθανόμην ὅτι αὐταὶ οὐδὲν ἢ μικρὸν βοήθημα ἦσαν πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ μεγίστου καθήκοντος, ὃ ἐπρόκειτο ὡς σκοπὸς τῆς ζωῆς μου, καὶ ὅτι ἐφόδια πρὸς αὐτὴν ἔπρεπε πρὸ πάντων νὰ ζητήσω ἐντὸς τῆς καρδίας, ἐκεῖ ὅπου εὖρον αὐτὰ οἱ ἀθάνατοι ἐκεῖνοι τῆς πατρίδος πρόμαχοι καὶ ἐλευθερωταί.

Πλήρης ἀγαλλιάσεως ἔμαθον ἐν Πάτραις ὅτι ἐκεῖ ἦν ἀπό τινος, ὑποπρόξενος τῆς Ῥωσσίας διορισθείς, ὁ Κ. Καλογεράκης, οὗ οἱ υἱοὶ ἦσαν συμμαθηταί μου ἐν Ὀδησσῶ, καὶ πολλὴ σχέσις ἄλλοτε μὲ συνέδεε μετ' αὐτῶν, ὅτε πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ χορὸν μετ' αὐτῶν ἐδίδασκόμεν ἐν τῇ οἰκίᾳ των. Ἐσπευσα λοιπὸν νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ, καὶ παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ του ἀρχαῖαι ἀναμνήσεις διηγέρθησαν ἐν ἐμοί. Ἐξεπληττόμεν δὲ μὴ βλέπων νὰ ἔλθῃ πρὸς ἐμὲ μία τῶν πρώτων ἢ πρωτότοκός του θυγάτηρ Babé, ἣτις ἐν τοῖς πάλαι χρόνοις ἦτον ἡ σταθερὰ συγχωρεύτριά μου, καὶ εἰς τὰς ἐρωτήσεις μου ἔλαβον ἀπαντήσεις ἀσαφεῖς καὶ ὑπεκφυγούσας. Διὰ τοῦτο ἔπειτα ἐρευνήσας, ἐπληροφορήθην παρ' ἄλλων ὅτι ἡ φίλη τῶν παιδικῶν ἡμερῶν μου εἶχε νυμφευθῇ νέον τινὰ ἀξιωματικόν, Γονατᾶν καλούμενον, παρὰ τὴν θέλησιν τῶν γονέων τῆς, οἵτινες διὰ τοῦτο τὴν ἀπέβαλον τῆς παρουσίας των, καὶ πᾶσαν σχέσιν διέκοψαν μετ' αὐτῆς. Τοῦτο μ' ἐλύπησεν, ἀλλὰ καὶ μοὶ ἐφάνη ὑπὲρ πᾶν μέτρον ἄδικον καὶ αὐστηρόν. Ὡρμήθητι ἐπομένως ἐκ προσκλήσεως εἰς γεῦμα παρὰ τῷ Κ. Καλογεράκῃ, εἰπὼν εἰς τοὺς γονεῖς ὅ, τι ἐδυνήθην πειστικώτερον ἵνα μαλάξω τὴν ἀγῆν των, καὶ παρέστησα αὐτοῖς, ὅτι ἂν ἡ θυγάτηρ των, αὐτογνωμόνως ἀποφασίσασα περὶ τοῦ μέλλοντος βίου τῆς ἠπατήθη εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς, καὶ παρεσκεύασεν ἑαυτῇ συμφοράς, δὲν πρέπει διὰ τοῦτο οἱ γονεῖς τῆς ν' αὐξάνωσι τὴν δυστυχίαν τῆς διὰ τῆς τοιαύτης αὐτῶν αὐστηρότητος, ἀντὶ δι' ἀγάπης νὰ τὴν παρηγορῶσιν, ὅτι δὲ καὶ ἄλλως, καθ' ὅς ἔλαβον πληροφορίας, ὁ νέος ὃν ἐνυμφεύθη, ἀξιοτιμοτάτης ὦν οἰκογενείας, ἦν καὶ καθ' ἑαυτὸν οὐδόλως τῆς στοργῆς των ἀνάξιος. Νομίζω δ' ὅτι ἡ συνηγορία μου οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν μετ' οὐ πολὺ ἐπελθοῦσαν συγχώρησιν καὶ οἰκογενειακὴν συνδιαλλαγὴν, καὶ τοῦτο μεγάλως μὲ ηὐχαρίστησεν. Ἀλλὰ τίς ὁ προβλέπων τὰ μέλλοντα; Μετὰ τινα ἔτη οἱ ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς οὕτω φλογεροῦ ἔρωτος, καὶ παρὰ τὴν θέλησιν καὶ ἄδειαν τῶν γονέων νυμφευθέντες, διεζεύγνυντο ἐν ἀμοιβαίᾳ ἀπεχθείᾳ, καὶ ἡ μὲν γυνὴ ἀπέθανεν ἐγκαταλελειμμένη, ὁ δὲ νέος ἐκεῖνος ὃν οἱ γονεῖς ἀπεδοκίμαζον ὡς

γαμβρόν, ἀνεδείχθη εἰς τῶν μᾶλλον διακεκριμένων ἀξιωματικῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, καὶ κατέλαβεν ἔπειτα καὶ θέσιν ὑπουργοῦ.

Διοικητὴς τῶν Πατρῶν ἦν τότε ὁ Ῥώσος συνταγματάρχης Ῥάϊκος. Οὗτος ὑποδεχθεὶς ἡμᾶς φιλοφρονέστατα, προσεκάλεσε χάριν ἡμῶν εἰς χορόν, ἢ ἴσως μᾶλλον ἡμᾶς προσεκάλεσεν εἰς χορόν ὃν ἔδιδε, διότι τότε διήρκει ἔτι ἡ ἀποκρέω. Ἐκεῖ κατὰ πρῶτον ἀπήντησα συνηγμένην Ἑλληνικὴν κοινωνίαν, ὅ,τι αἱ Πάτραι περιεῖχον ἐξοχώτερον καὶ ὠραιότερον, καὶ ἐθαύμασα βλέπων ὅτι εἰς τὴν μόλις ἀναγεννωμένην ἡμῶν πατρίδα ὑπῆρχον τοσαῦτα στοιχεῖα ἐξαιρέτου συναναστροφῆς μικρὸν διαφερούσης τῶν ἀρίστων εὐρωπαϊκῶν κατὰ τῶν τρόπων τὴν εὐγένειαν καὶ λεπτότητα. Ἐκεῖ ἐθαύμασα ἐν ἄλλαις τὴν ἀληθῶς Ἑλληνικὴν καὶ ἀρχαϊκὴν, ἀξίαν τῆς γλυφίδος τοῦ Πραξιτέλους, καλλονὴν μιᾶς τῶν χορευτριῶν μου, τῆς Κυρίας Θεώνης Καλαμογάρτου, ἥτις ἔκτοτε ἐνυμφεύθη τὸν ἐκ Μεσολογγίου Κ. Δρακόπουλον.

Ἐκ Πατρῶν δέ, πέμψαντες μετὰ τοῦ ὑπηρέτου Καλονώμου διὰ θαλάσσης εἰς Κόρινθον τὰ ἐκ Κεφαλληνίας τέλος κομισθέντα σκεύη ἡμῶν, ἐξηκολουθήσαμεν ὁδοιποροῦντες ἑφιπποὶ, τὰς περαιτέρω κακουχίας τῆς θαλάσσης θέλοντες ν' ἀποφύγωμεν, καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἴδωμεν ἐκ τοῦ πλησίον ὅ,τι περισσότερον τῆς Ἑλλάδος. Ἦν δὲ τὸ μέρος τοῦτο τῆς πορείας χαρμόσυνον καὶ πανηγυρικὸν δι' ἡμᾶς, διότι τροφὴν τῶν ὀφθαλμῶν εἶχομεν τὴν ὠραίαν φύσιν ἣν τὸ πρῶτον ἐβλέπομεν, καὶ τὴν καρδίαν ἡμῶν ἐθέρμαινε τὸ αἶσθημα ὅτι ἐπατῶμεν ἐλευθέραν τὴν φίλην γῆν τῆς πατρίδος, καίτοι οὖσαν ἔτι τότε χέρσον καὶ ἀκαλλιέργητον.

Τὴν πρώτην ἐσπέραν κατελύσαμεν εἰς πενιχρὸν καφενεῖον κατὰ τὴν παραλίαν τοῦ Αἰγίου, καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἠκούομεν τὰ κύματα κτυποῦντα εἰς τὴν ἀκτὴν, καὶ τὸν ἄνεμον συρίζοντα ὡς ἔγκρισιν τῆς ἀποφάσεως ἡμῶν τοῦ νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν ὑγρὰν κέλευθον· εἰς ἀνησυχίαν ὅμως τινὰ ἐνέβαλλεν ἡμᾶς ἡ ὀργὴ τοῦ Αἰόλου διὰ τὴν τύχην τοῦ ὑπηρέτου καὶ τῶν σκευῶν ἃ συνώδευε. Τὴν δ' ἐπαύριον, ἃφ' οὗ ἐθαυμάσαμεν τὸν πλάτανον, ὅφ' οὗ τὴν

κίαν μᾶς ἐβεβαίου ὁ καφεπώλης ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος εἶχε στρατο-
 εδεύσει, ὅστις δ' ἔκτοτε δι' ἀγροίκου ἀμεριμνίας ἀπεκόπη, καὶ
 οὐ ἐποτίσαμεν τοὺς ἵππους ἡμῶν εἰς τὰς παραρρέουσας πολυ-
 ούνους κρήνας, τὰς ἀπειροκάλως ἀφανεῖς σήμερον ὀπίσω βαναύ-
 ων ἀποθηκῶν, ἐξηκολουθήσαμεν τὴν ἱππασίαν, ὑπερέβημεν μετὰ
 μηχανικῆς φαιδρότητος, ἣν συνεμερίζετο καὶ ὁ πατήρ μου, τὰς συν-
 θίας τῶν ἐκβολῶν τοῦ Κράτητος, ἡ ποταμοῦ τῆς Ἀκράτας, καὶ
 διενυκτερεύσαμεν αὖθις εἰς πενιχρὸν καλύβιον, κείμενον ἐπὶ ξηρῶν
 πεδίων οὐδόλως ἀναπολούντων τὴν παροιμιώδη εὐπορίαν τῶν
 « μεταξὺ Κορίνθου καὶ Σικυῶνος ».

Τὴν δ' ἐπιοῦσαν ἀφίχθημεν ἀπὸ πρωίας ἔτι εἰς Κόρινθον, ὁηλαδὴ
 ἐνθα ἦν ποτὲ ἡ πλουσιωτάτη πόλις τῆς ἀρχαιότητος ἀντιπροσω-
 πευομένη τότε ὑπ' ἐλεεινοῦ καφενείου, καὶ ὀλίγων τινῶν καλυβῶν
 ἐν μέσῳ νέων ἐρειπίων.

Ἐντεῦθεν ἡ βραχυτάτη ὁδὸς ἔφερεν ὑπὲρ τοῦ Ἀγινόριον. Ἀλλ'
 οἱ ἐν τῷ καφενεῷ μᾶς προέτρεψαν ν' ἀπορῦγῃμεν τὴν τραχεῖαν
 ἀλλὰ πολυφοίτητον ἐκείνην στενωπὸν, ὅπου δὲν ἦν ἀπίθανον νὰ
 λοχῶσι λησταί, εἴτε ἐν γένει λείαν περιμένοντες, εἴτε καὶ εἰς ἡμᾶς
 αὐτοὺς ἀποβλέποντες, καθ' ὅσον δὲν ἦν ἀπίθανον νὰ κατεσκόπευσαν
 καὶ ἔμαθον τὰ διαθήματα ἡμῶν, ὁδοιπόρων ἀγνώστων ἐκ τῆς ξέ-
 νης ἐπιδημούντων καὶ ἐπομένως ὑποτιθεμένων πλουσίων. Μᾶς ὑπη-
 γορεύθη ἐπομένως τὸ στρατήγημα, ἀπατῶντες τῶν πιθανῶς ἐνε-
 δρευόντων τὴν ὀξυδέρκειαν ν' ἀλλάξωμεν ἀπροσδοκῆτως διεύθυνσιν,
 καὶ νὰ τραπῶμεν τὴν ἥττον πολυφοίτητον, εἰς ἣν δὲν θὰ περι-
 εμενόμεθα. Οὕτως ἐπορεύθημεν τὴν διὰ τῆς Νεμέας, καὶ περὶ
 μεσημβρίαν εἶδομεν ἐκεῖ μετὰ θαυμασμοῦ τὰ μεγαλοπρεπῆ ἐρείπια
 τοῦ ναοῦ, τὸ πρῶτον λείψανον τῆς ἱστορικῆς ἀρχαιότητος ὃ ἀπην-
 τῶμεν ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Ἀλλ' οὐδὲ καιρὸν εἶχομεν,
 οὐδὲ φρόνιμον ἦν, οὐδὲ παρεσκευασμένοι εἴμεθα τότε ἵνα δώσωμεν
 εἰς αὐτὸ τὴν προσοχὴν ἥς ἦν ἄξιον, καὶ χαιρετήσαντες αὐτὸ ὡς
 εὐγενῆ μάρτυρα τοῦ παρελθόντος τῆς Ἑλλάδος μεγαλείου, παρήλ-
 θομεν ταχέως ἵνα ἐξέλθωμεν τῶν στενωμάτων πρὶν ἢ ἐπέλθῃ ἡ νύξ.

Τοῦτο δὲ καὶ κατωρθώσαμεν ἄνευ δυσαρέστου συναντήσεως, καὶ κατελύσαμεν εἰς χωρίον κείμενον ἐντὸς τοῦ Ἀργολικοῦ πεδίου. Ἦν δὲ τὸ δεχθὲν ἡμᾶς ξενοδοχεῖον μικρὰ καλύβη, καὶ ἐκεῖ ἐκαθήσαμεν, συνωθούμενοι μετ' ἄλλων ὁδοιπόρων, περίξ τῆς ἐστίας, εἰς ἣν δὲν ὑπῆρχε μὲν καπνοδόχος, ἀλλ' ἔλαμπον παταγοῦντα φρύγανα πρὸς μεγάλην ἡμῶν εὐχαρίστησιν, διότι ἔξω ὁ καιρὸς εἶχε μεταβληθῇ καὶ ψυχρὸς βορρᾶς ἔφερε λεπτῆς χιόνος νιφάδας.

Οὐχ ἦπτον ἐκοιμήθημεν ἐντροφῶντες εἰς ἐλπίδας καὶ ὄνειρα, διότι τέλος ἄκρῳ τῷ ποδὶ ἡγγίζαμεν τὸ πολυπόθητον τέρμα, καὶ τὸ πρωί, ὅτε ἱππεύσαμεν, καὶ μᾶς ἐδείχθη ἐμπρὸς ἡμῶν, εἰς τὸ πέρας τῆς πεδιάδος τὸ Ναύπλιον, ὑπὸ τῆς διαφανείας τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ ὑπὸ τῶν ἀνυπομόνων πόθων μου παραγόμενος, ἐνόμισα ὅτι ἀρκεῖ νὰ βιάσω ὀλίγον τὸν ἵππον, καὶ διὰ μακροῦ καλπασμοῦ θὰ ἔφθανον ἐν βραχεῖ· δι' ὃ καὶ μάστιγα καὶ πτερνιστῆρας μεταχειρισθείς, ἤρχισα νὰ τρέχω διὰ τοῦ πεδίου. Τοῦτο ὁμῶς οὐδύλως ἐφαίνετο ἄρεστόν εἰς τὸν ἵππον, ὅστις δὲν εἶχε τὰς ἐξαις τῶν ἱπποδρόμων, καὶ ἐτι ὀλιγώτερον εἰς τὴν ιδιοκτῆτην αὐτοῦ, ὅστις ἐμερίμνα περὶ τῆς υἱείας καὶ τοῦ ζώου τοῦ, ἀσθμαίνοντος ἤδη, καὶ ἑαυτοῦ, ἀναγκασμένου νὰ τὸ παρακολουθῇ, καὶ ἐπομένως ἤρξατο ἐνιστάμενος. Ἀλλ' ἐγὼ ἐνόμιζον ἐμαυτὸν ἐν τῷ δικαίῳ μου, καὶ εἰς κακίαν μόνον τοῦ ἀνθρώπου ἀπέδιδον ὅτι ἤθελε νὰ μ' ἐμποδίσῃ νὰ φθάσω λεπτά τινα ἐνωρίτερον εἰς τὸ Ναύπλιον· ἐπέμενον ἄρα καὶ ἐκινδυνεύσαμεν νὰ ἔλθωμεν εἰς σπουδαίαν ῥῆξιν, ὅτε μοὶ ἐπῆλθε κατὰ νοῦν ποσάκις μακρόθεν ἔψεξα τοὺς συμπατριώτας μου διὰ τὰς ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως διαρκεῖς ἐριδας καὶ διαιρέσεις των, καὶ μετ' αἰσχύνης ἀναλογισθείς ὅτι ἰδοῦ, μόλις ἐπάτησα τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, καὶ ἐρίζω μετὰ τοῦ πρώτου συμπατριώτου μεθ' οὗ ἦλθον εἰς σχέσεις. Ἐκ τοιούτων σκέψεων ἐτράπην εἰς διαλλακτικωτέρας διαθέσεις, καὶ ἐλαττώσας τοῦ ἵππου μου τὴν ταχύτητα, μετ' οὐ πολὺ ἀνεγνώρισα πόσον εἶχον ἄδικον, διότι εἰς Ναύπλιον ἐφθάσαμεν μόνον μετὰ πορείαν εἰσέτι τεσσάρων ὥρων.

2.

"Αφίξις εἰς Ναύπλιον.

1. Ἀποκατάστασις.

Οὕτω λοιπὸν εἰσελάσαμεν διὰ τῆς πρὸς τὴν ξηρὰν πύλης τοῦ Ναυπλίου περὶ τὴν ἐνδεκάτην ὥραν τῆς 20 Φεβρουαρίου 1830, πεντήκοντα ἡμέρας ἀφ' οὗ μᾶς παρέλαβεν ὁ Μανιώδης ἐκ Βενετίας. Διηυθύνθημεν δ' ἀμέσως πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀρχαίου γραμματέως τοῦ πατρός μου Σπυρίδωνος Σκούφου, ὃν εὔρομεν, ὡς καὶ πρὸ δέκα ἐτῶν καὶ μετὰ δέκα ἔτη κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν θὰ τὸν εὐρίσκομεν, ἐντὸς τῆς κλίνης τοῦ εισέτι καὶ ξυριζόμενον. Ὑπῆρξε δ' ἐκατέρωθεν μεγίστη ἡ χαρὰ διὰ τὴν συνάντησιν ταύτην μετὰ τοσοῦτον πολυχρόνιον ἀπουσίαν, καὶ πολλὰ ἡρώτωμεν καὶ ἐμνύθαμεν περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, περὶ τῶν κατὰ τὸν ἀγῶνα, περὶ τοῦ Κυβερνήτου Καποδίστριας, τῆς πολιτείας αὐτοῦ καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν κυβερνώντων, περὶ τοῦ θλιβεροῦ τέλους τοῦ ἐξαδέλφου μου Γρηγορίου, καὶ μεταξὺ ἄλλων καὶ πρὸ πάντων πολλὰ μᾶς διηγεῖτο ὁ Κ. Σκούφος περὶ ἑαυτοῦ. Ἀκούσας ὅμως παρ' ἐμοῦ ὅτι εἶχον ἐπιστολὴν διὰ τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην, καὶ προὔτιθέμην νὰ μεταβῶ ἀμέσως εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ νὰ ζητήσω νὰ ὑπηρετήσω ὑπ' αὐτοῦ τὰς σημαίας, μοὶ εἶπεν ὅτι ἀκριβῶς τὴν προτεραίαν εἶχε σταλῆ διαταγὴ πρὸς τὸν Ὑψηλάντην, μετακαλοῦσα αὐτόν, ὡς καὶ τὸν στρατὸν του, ὅπερ κατέστρεφε πάντα μου τὰ σχέδια.

Μετὰ διήμερον δὲ διαμονὴν τοῦ μὲν πατρός μου καὶ ἐμοῦ παρὰ τῷ Κῷ Σκούφῳ, τῶν δὲ ἀδελφῶν Σούτσων παρὰ τῷ πρεσβυτέρῳ αὐτῶν ἀδελφῷ Νικολάῳ, μετέβημεν ὁ πατήρ μου καὶ ἐγὼ εἰς τὰ δωμάτια ἃ ἐμισθώσαμεν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Κ. Καραπαύλου, ἧτις ἦν μία τῶν μεγαλοπρεπεστάτων καὶ μᾶλλον ἐπιζητήτων τότε ἐν

Ναυπλίου. Ἦν δὲ κυρίως εὐρύχωρον ἐρείπιον κακῶς ἔχον, καὶ μόλις διαφυγὸν τὴν ἐντελῇ καταστροφὴν ἐπὶ τῆς πολιορκίας. Ἡ δὲ κατοικία ἡμῶν συνέκειτο ἐκ δύο δωματίων, οὐδὲν ἐχόντων ἐπιπλον ἐννοεῖται, ξύλινα δὲ μόνον παραθυρόφυλλα προφυλάττοντα ἀπὸ τῶν ἀκτίνων τοῦ ἡλίου καὶ τῶν πνοῶν τοῦ ἀνέμου, καθ' ὅσον ὑαλῖα εἰς τὰ παράθυρα ἐθεωροῦντο τότε, καθὼς ἐπὶ Ἀριστοφάνους, ὡς παράβολος πολυτέλεια διὰ τὸ Ναύπλιον. Ἦσαν ὅμως τὰ δωμάτια ταῦτα τὰ εὐπρεπέστερα τῆς οἰκίας, ὥστε καὶ εἰς συναναστροφὴν συνήρχοντο παρ' ἡμῖν οἱ κατοικοῦντες τὰ πενιχρότερα μερίσματα αὐτῆς, ὡς ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἰακώβου Ἀργυροπούλου, τοῦ πρὸ μικροῦ ὑπανδρεύσαντος τὴν θυγατέρα του Χαρίκλειαν μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, καὶ ὁ Α. Καντακουζηνός, ὁ ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως μετὰ τοῦ Ὑψηλάντου ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα, μετ' ὀλίγον δ' ἀποχωρήσας, καὶ τότε πάλιν πρὸ τινων ἡμερῶν ἐπιστρέψας.

Τὸ πρῶτον δημῶσιον καλῆκαν, ὃ ἐνόμισα ἀναγκαῖον νὰ ἐκπληρώσω, ἅμα ἀφίχθεις, ἦν νὰ ζητήσω νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὸν Κυβερνήτην Κόμητα Καποδίστριαν. Τῆς ἐντεύξεως ταύτης διαφεύγουσι τὴν μνήμην μου τὰ καθέκαστα· δὲν λησμονῶ ὅμως ὁποῖαν ἐντύπωσιν ἀπετέλεσαν ἐπ' ἐμέ οἱ ἀρχαϊκῶς ἀπέριττοι, ἀλλ' οὐχ ἥττον καὶ αὐλικῶς εὐγενεῖς τρόποι τοῦ Κυβερνήτου, τὸ ἰσχνὸν καὶ κομψὸν καίτοι δύσκαμπτον αὐτοῦ ἀνάστημα, καὶ οἱ ζωηροὶ μέλανες ὀφθαλμοὶ του, ἀκτινοβολοῦντες ὑπὸ καμπύλας καὶ ὡς τὸ πτερόν τοῦ κόρακος μελαίνας ὀφρῦς. Μὲ προσωμίλησε δὲ προσηνέστατα, καὶ μὲ εἶπεν ὅτι χαίρει διὰ τὴν ἀφίξίν μου, διότι ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας τῷ εἶχε γράψει ἐπιστολὴν αὐτόγραφον, ἀναγγέλλων αὐτῷ ὅτι ἐρχόμεθα εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Σ. Σοῦτσος καὶ ἐγώ, ἀφ' οὗ ἐπιτυχέστατα ἐσπουδάσαμεν. Μὲ ἠρώτησε δὲ ἐπὶ γέλους εἰς ποῖον ὄπλον θέλω νὰ ὑπηρετήσω· καὶ ὅτε τῷ εἶπον ὅτι, ὢν ἐν Βαυαρίᾳ κατατεταγμένος εἰς τὸ πυροβολικόν, ἐνόμιζον ὅτι ἐν τῷ πυροβολικῷ ἐδυνάμην ἴσως νὰ φανῶ μᾶλλον χρήσιμος, ἐξεπλάγην πρὸς τὴν ἀπόκρισιν, ἣν μοὶ ἀπηύθυνεν, ὅτι ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρχεν ἐν μόνον

τάγμα πυροβολικοῦ, καὶ δὲν ἤξευρεν ἂν τοῦτο ἤθελε μοὶ ἀρκέσει. Ἡ ἐννοια τῆς φράσεως ταύτης διὰ μακρῶν ἐσυζητήθη μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ Σ. Σούτσου, ὅστις πιθανὸν ἐνόμιζεν ὅτι, μετὰ τὴν ἀξιόλογον ἐκείνην σύστασιν τοῦ φιλέλληρος Βασιλέως, σκοπὸν εἶχεν ὁ Κυβερνήτης νὰ μᾶς δώσῃ εἰς ἀμφοτέρους βαθμὸν τοῦλάχιστον ταγματάρχου, ἵνα μᾶς καταστήσῃ ἔτι χρησιμωτέρους εἰς τὸν στρατόν, καθ' ὅσον μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἔνεκα τῆς σπάνιος ἐκπαιδευθέντων Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, εἰς τοὺς ἐκ ξένων στρατῶν εἰς τὸν ἡμέτερον κατατασσομένους ἐδίδοντο δύο βαθμοὶ ἀνώτεροι τοῦ ὃν εἶχον φέροντες. Οὕτως ὁ ἐκ Βαυαρίας προελθὼν ἀντισυνταγματάρχης Εἰδὲκ εἶχεν ἐν Ἑλλάδι βαθμὸν στρατηγοῦ, οἱ μετ' αὐτοῦ λοχαγοὶ ἦσαν ἀντισυνταγματάρχαι, οἱ ἀνθυπολοχαγοὶ ἦσαν λοχαγοὶ καὶ ἀναλόγως καὶ οἱ λοιποί. Κατὰ ταῦτα ἐπομένως καὶ εἰς ἡμᾶς ἀνῆκεν ὁ βαθμὸς τοῦ λοχαγοῦ, καὶ ὁ ὀρισμὸς εἰς ταγματάρχας μοὶ ἐφαίνετο ὑπερβολὴ εὐνοίας καὶ ἐμπιστοσύνης, ἥτις μ' ἐτρόμαξε, καὶ εἰς τὴν δυσκόλῃς ἐδυναμην νὰ πιστεύσω.

Οὐχ ἥττον τὴν ἐπαύριον τῆς εἰς τὸν Κυβερνήτην παρουσιάσεως ἐπεσκέφθημεν ὁ Σ. Σούτσος καὶ ἐγὼ ὅπου τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ τακτικοῦ, τὸν μονόφθαλμον Γάλλον στρατηγὸν Τρεζέλον, ὅστις μετὰ φιλοφροσύνης ὅλως Γαλλικῆς δεχθεὶς ἡμᾶς, μᾶς εἶπεν ἐπὶ τέλους· «Χαίρω πολὺ ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς προσκτᾶται δύο καλοὺς ἀξιωματικούς. Πρέπει ὅμως νὰ σᾶς γνωστοποιήσω ὅτι μέχρι τοῦδε μὲν ἐδίδοντο εἰς τοὺς ἐξ ἄλλων στρατῶν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν κατατασσομένους ἀξιωματικούς δύο βαθμοὶ ἀνώτεροι τοῦ ὃν εἶχον ἐν τῇ πατρίδι των. Ἐσχάτως ὅμως κατηργήθη τοῦτο, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ λαμβάνωσιν ἓνα μόνον προβιβασμὸν ».

Πρὸς ταῦτα ὁ συνάδελφός μου συνωφρυνώθη, ἰδὼν ἐν αὐτοῖς ἐξαίρεσιν προσβλητικὴν δι' ἡμᾶς. Ἄλλ' ἐγὼ προλαβὼν, διότι ἄλλως ἐφρόνουν, ἀπεκρίθην ὅτι ἤλθομεν εἰς τὴν Ἑλλάδα οὐχὶ ζητοῦντες βαθμούς, ἀλλ' ἵνα ὑπηρετήσωμεν εἰς ὅ,τι ἠθέλομεν κριθῇ ἱκανοί, καὶ ὅτι χαίρομεν ἐξάγοντες ἐκ τῶν λόγων τοῦ στρατηγοῦ ὅτι ὁ ἐθνικὸς ἡμῶν στρατὸς προώδευσεν ἱκανῶς, ὥστε οἱ ἀξιωματικοὶ

αὐτοῦ καθ' ἓνα μόνον βαθμὸν καὶ οὐχὶ κατὰ δύο νὰ ἐλαττωῖνται τῶν ἐν τοῖς στρατοῖς τῆς Εὐρώπης.

Οὕτως ἀπηλλάγημεν ἐκεῖθεν, ἐννοήσαντες ὅτι τὰς προσδοκίας ἡμῶν ἔπρεπεν ἀπὸ τοῦ βαθμοῦ τοῦ ταγματάρχου νὰ καταβιβάσωμεν μέχρι τοῦ ὑπολοχαγοῦ.

3.

Κατάταξις εἰς τὸν στρατόν.

Τὴν ἐπαύριον δὲ μᾶς ἐστάλησαν τὰ διπλώματα, καὶ διωριζόμεθα . . . . ἀνθυπολοχαγοὶ τοῦ πρεσβυτικοῦ! δηλαδὴ μᾶς ἐδίδετο ὁ αὐτὸς βαθμὸς ὃν εἶχομεν καὶ ἐν τῷ Βαυαρικῷ στρατῷ· ὥστε ἂν, ὅτε ἡμεῖς ἐρθάνομεν, δὲν ἔχον ἤδη ἀναχωρήσει εἰς τὸ ἡμετέριον στρατῷ κατατεταγμένοι Βαυαροί, ὁ ἐν Μονάχῳ ὑπ' ἐμὲ τεταγμένος ἐπιλοχίας τοῦ λόχου μου, ὅστις ἦν μεταξὺ αὐτῶν, θὰ μοὶ ἦν ἐπιτεταγμένος ὑπολοχαγός! Ἐκ τούτου τοῦ τῷ ὄντι ἀτόπου καὶ παραλόγου μέτρου ὁ Σ. Σοῦτσος λίαν, καὶ δικαίως, ἡρεθισμένος, μοὶ ἐπρότεινεν, ὡς ἀξιοπρεπέστερον νὰ παραιτηθῶμεν. Ἀλλ' ἐγὼ ἐπέμενον εἰς ὅσα εἶχον εἰπεῖ τῷ Κῳ Τρεζέλ, καὶ κατ' ἐπίμονον παρακίνησίν μου, ἐπανελθόντες πρὸς τὸν στρατηγόν, τῷ εἶπομεν ὅτι ἡ εἰς ἡμᾶς ἴσως κατὰ πρῶτον ἐφαρμοζομένη αὕτη κατάταξις ξένων ἀξιοματικῶν μετὰ βαθμοῦ οὐχὶ ἀνωτέρου εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν μᾶς φαίνεται ἐντιμὸς διὰ τὸν στρατὸν τοῦτον, καὶ ὡς καλὸν οἰωνόν αὐτὴν θεωροῦντες, προθύμως δεχόμεθα νὰ ὑπηρετήσωμεν ὅπως ἐνομίσθη ὅτι ἐδυνάμεθα μᾶλλον νὰ γίνωμεν χρήσιμοι.

Αὕτη ἦν ἡ πρώτη μου εἴσοδος εἰς τοῦ δημοσίου βίου τὸ στάδιον.

Ἐκτοτε ἀποθέντες τὴν Βαυαρικὴν στολὴν, ἐνεδύθημεν τὴν Ἑλληνικὴν· καὶ ὁ μὲν Σ. Σοῦτσος διωρίσθη εἰς τὸ Στρατιωτικὸν σχολεῖον ἢ σχολεῖον τῶν Εὐελπίδων, διευθυνόμενον ὑπὸ τοῦ Γάλλου

στρατηγοῦ (ἐν Γαλλίᾳ συνταγματάρχου) Πωζιέρου καὶ κατώκησεν ἐν αὐτῇ τῇ σχολῇ, ἐγὼ δὲ κατετάχθην εἰς τὸ ὀπλοστάσιον, διοι-
 ρούμενον ὑπὸ τοῦ Γάλλου ἀντισυνταγματάρχου (ἐν Γαλλίᾳ λοχα-
 γοῦ) Πουρσέτου (Pouchette), ὅστις πολλὴν ἐδείκνυε πρὸς ἐμὲ
 ἐγγάπην. Συγχρόνως δὲ διετάχθην νὰ διδάσκω καὶ τὴν γραμμικὴν
 χρονογραφίαν εἰς τὸ σχολεῖον τῶν Εὐελπίδων, ὅπου μεταξὺ τῶν τότε
 μαθητῶν ἐνθυμοῦμαι τοὺς Κ. Κ. Κορωναῖον, Σαπουντζάκην, Ζιμ-
 πρακάκην, Σχινᾶν, καὶ ἄλλους μετὰ ταῦτα εἰς πολιτικὰς καὶ
 στρατιωτικὰς θέσεις παντοίως διακριθέντας.

Ὁ δὲ μεθ' ἡμῶν κατελθὼν Δ. Σούτσος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Σκαρ-
 λάτου, καθ' ὃ μὴ ἔχων, ὡς ἡμεῖς, ἀποδεικτικὰ στρατιωτικῶν
 σπουδῶν, κατετάχθη ὡς ἀπλοῦς στρατιώτης τοῦ ἱππικοῦ, οὗ ἀρχη-
 γὸς ἦν ὁ Γάλλος συνταγματάρχης (ἐν Γαλλίᾳ λοχαγὸς) Παλλιὼν.

Ὁ ἡγεμονόπαις λοιπὸν ἐκεῖνος, ὁ ἀδελφεὸς Φαναριώτης, ὡς
 μετὰ τινα ἔτη ἐπ' ὕβρει θὰ τὸν ἀνεμάχοντι τινες τῶν ἐφημερίδων,
 ἐπεδόθη εἰς Ἄρτας, καὶ κατώκησεν εἰς τὸν στρατὸν τοῦ ἱππικοῦ
 μετὰ τῶν στρατιωτῶν διαιτώμενος, ἐπὶ τοῦ ἀγχοῦ κατακλινόμε-
 νος, ὡς ὁ ἔσχατος ἐξ αὐτῶν, καὶ τὰ βέλτερά του τοῦ ἱπποκόμου
 ἔργα προθύμως ἐκτελῶν, διότι ἐφρόνει ὅτι εὐγενὲς ἦν ὅ,τι ἔπραττε
 πρὸς ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον, καὶ
 κατὰ τὸ παράδειγμα αὐτοῦ ἦλθον ὀλίγον μετὰ ταῦτα, καὶ ἐπίσης
 ὡς ἀπλοῖ στρατιῶται κατετάχθησαν εἰς τὸ ἱππικόν, κατ' οὐδὲν
 ὡς πρὸς τὴν ἐργασίαν τῶν ἄλλων στρατιωτῶν διακρινόμενοι, δύο
 ἄλλοι Φαναριῶται, οἱ πρωτεῖς ἀδελφοὶ τῶν Σούτσων δύο ἀδελφοὶ
 Καλλιμάχαι, ἀνεψιοὶ τοῦ ποτὲ ἡγεμόνος Σκαρλάτου Καλλιμάχου.

Ὁ δὲ πατήρ μου οὐδ' ἔλαβεν οὐδ' ἐζήτησε δημοσίαν ὑπηρεσίαν,
 εὐτυχῇ ἑαυτὸν λέγων καὶ αἰσθανόμενος ὅτι τῷ ἐδόθη νὰ ζῇ ὡς
 ἐλεύθερος πολίτης τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Ἐπεδόθη δὲ ἀπὸ τῶν
 πρώτων ἡμερῶν τῆς ἀφίξεώς του εἰς τὴν ἀρχαίαν του ἐργασίαν,
 τὴν συγγραφὴν τῶν Ἑλληνικῶν, ἣ πολὺ μετὰ ταῦτα συνετέλεσε
 καὶ ἐξέδωκεν. Ἦδη δ' ἐπιτοπίως συνήθροισεν ὅσῃν ἐδύνατο στατι-
 στικὴν ὕλην, ἣν ἐννοεῖται ὅτι ἠναγκάζετο πολλάκις νὰ ἄλλοιῃ

καθ' ὅσον, τοῦ χρόνου παρερχομένου, ἡ Ἑλλάς ἀνεπτύσσετο, καὶ μετεβάλλοντο τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς πάντες οἱ ὄροι.

Καίτοι δ' ἐν Ναυπλίῳ οἰκῶν, ἦν ὅμως ὁ πατήρ μου Ἀθηναῖος τὴν καρδίαν, καὶ ὠνειροπόλει νὰ ζήσῃ καὶ ν' ἀποθάνῃ εἰς τὴν πόλιν τοῦ Σωκράτους καὶ Πλάτωνος· οἱ δ' καὶ μόλις φθάς εἰς Ναύπλιον ἤρξατο διαπραγματευόμενος μεθ' ἐνὸς τῶν προσφύγων Ἀθηναίων, τοῦ Κάλκου, περὶ ἀγορᾶς οἰκοπέδου, ὃ καὶ μετ' ὀλίγον ἠγόρασεν ἐν ᾧ αἱ Ἀθῆναι ἦσαν ἔτι ὑπὸ τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ προηγγέλλετο ἤδη διπλωματικῶς ἡ ἐλευθέρωσις αὐτῶν.

Μετέβη μετ' ὀλίγον ὁ πατήρ μου μετ' ἐμοῦ εἰς ἑτέραν οἰκίαν εὐπρεπεστέραν κατὰ τὴν τότε κατάστασιν τῶν ἐν Ναυπλίῳ πραγμάτων, καὶ κατείχομεν ὁλόκληρον τὸν ἄνω δόμον αὐτῆς, συγκείμενον ἐκ τεσσάρων ὀωματίων, ἅτινα, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, εἶχον ὅλα ὑαλῖα εἰς τὰ παράθυρα. Καὶ τὰ ἐπιπλα δ' ἡμῶν ἦσαν ἐκτάκτου πολυτελείας, διότι εἰχομεν τρεῖς ξυλῖνας τραπέζας κατ' οἶκον, καὶ οὐχὶ ὀλιγωτέρας τῶν ἐξ ὑπαθῆνων καθεσλῶν, ἐν ᾧ ὅτε μίαν ἡμέραν ἐπεσκέφθην τὸν τότε ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν Ῥόδιον, εὔρον ὅτι τὸ εὐρύχωρον ὀωμάριον εἰς ὃ ἐδέχετο καὶ εἰργάζετο, ἔχον μακρὰν ξυλίνην ἐξέδραν καθ' ὅλον τὸ μῆκος μιᾶς τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, μόνον ἐπιπλον εἶχε μικρὸν τάπητα ἐρρίμμενον εἰς τὴν γωνίαν τῆς ἐξέδρας ταύτης, καὶ ἐπὶ τοῦ τάπητος ἐκάθητο ὁ ὑπουργὸς γράφων ἐπὶ τοῦ γόνατος, ἐγὼ δ' ἐκάθησα, ὡς καὶ οἱ μᾶλλον εὐνοοῦμενοι τῶν προσερχομένων αὐτῷ, πλησίον του ἐπὶ τοῦ γυμνοῦ ξύλου.

Ἀλλ' ἡ ἐξωτερικὴ σχετικὴ λαμπρότης τῆς κατοικίας ἡμῶν δὲν ἀπέκλειε τὰ ἐσωτερικὰ ἐλαττώματα, ἐξ ὧν ἐν ἦν ἡ ἐφ' ὅλου τοῦ διαστήματος τῆς ἐπαναστάσεως σωρευθεῖσα ἐν αὐτῇ, ὡς καὶ ἐν ταῖς πλείσταῖς τῶν λοιπῶν, ἀκαθαρσία, ἣν Ἡρακλῆς καὶ Ἀλφειὸς θὰ ἐχρειάζοντο ἵν' ἀποπλύνωσιν· ἄλλο δὲ συνίστατο εἰς τοὺς χρόνιον ἔχοντας κατοχὴν πάντων τῶν ὑπερώων καὶ πασῶν τῶν τρωγλῶν τῆς οἰκίας γιγαντιαίους μῦς, προτιθεμένους δὲ μετ' ἀποφάσεως, ὡς ἐφαίνοντο, νὰ ὑπερασπισθῶσι γενναίως καὶ θορυβωδῶς τὰ δικαιώματά των· τρίτον δέ, τὸ καὶ χεῖρον, ἦν ἡ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος καὶ

τῆς παραμελήσεως σαθρότης αὐτῆς, ἥτις καὶ μέχρι τέλους μᾶς ἀνέγκασεν εἰς νέαν μετοικεσίαν· διότι ἐν ᾧ μίαν ἡμέραν ἐγευμα-
 ῖζομεν ὁ πατήρ μου καὶ ἐγώ, ἠκούσαμεν αἴφνης μέγαν κρότον ὡς
 φροντῆς, ἀλλὰ κυλιομένης ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν, καὶ σπεύσαντες εἰς
 τὸ παράθυρον, εἶδομεν ὅτι ἡ μία πλευρὰ τῆς οἰκίας κατέρρεεν. Ἐν-
 ροεῖται ὅτι ἐσπεύσαμεν νὰ τὴν ἀφήσωμεν πρὶν ταφῶμεν ὑπ' αὐτήν,
 ἀφ' οὗ, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, τὴν ἀφῆκαν οἱ μῦς πρὸ ἡμῶν.

Εἰς τὸ ὄπλοστάσιον ἡ ἐργασία μου ἦν ἰδίως γραφικὴ, καὶ μέχρι
 τινὸς τεχνικὴ. Ἐκεῖ ἐν ἄλλοις εἶχεν ἀποφασισθῇ νὰ καταστραφῶσι
 καὶ κοπῶσιν εἰς χαλκοῦν νόμισμα τὰ πυροβόλα τῶν κανονοστασίων
 τοῦ Παλαμηδίου, ἅτινα καθ' ἐκάστην, κατακυλιόμενα κατὰ τῶν
 βράχων τῆς ὑψηλῆς ἀκροπόλεως, ἐφέροντο εἰς τὸ ὄπλοστάσιον καὶ
 εἰς τὸ κέντρον τῆς εὐρυχώρου αὐλῆς αὐτοῦ ἐτίθεντο ἐπὶ μεγάλῃς
 πυρᾶς, ἐκαίοντο καὶ ἐθραύοντο εἰς τεμάχια. Διετάχθην ὁ ἐγὼ νὰ
 ἐπιστατῶ κατὰ μέρος εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην· ἀγνοῶν δὲ τοὺς
 λόγους δι' οὓς αὕτη ἐκίνητο, ἐσθλὰ καὶ συγκίνησιν καὶ ἀληθῆ
 δυσαρέσκειαν βλέπων οὕτω βεβήλως, ὥς μοι ἐφαίνετο, καταστρε-
 φόμενα τὰ ὅπλα ἐκεῖνα, ὧν ἄρτίως ἔτι ἐβρόντα ἡ φωνὴ ἐν τῷ
 ἀγῶνι τῆς ἀνεξαρτησίας. Καὶ ὑπῆρχον μὲν οἱ φατριαστικῶς διῆσχυ-
 ριζόμενοι ὅτι ὁ Κυβερνήτης προϋτίθετο ν' ἀφοπλίσῃ τὴν Ἑλλάδα,
 ἵνα καταστήσῃ αὐτὴν εὐπειθεστέραν εἰς τὰς διαταγὰς τῆς δι-
 πλωματίας, καὶ μάλιστα εἰς τὰ νεύματα μιᾶς τῶν Δυνάμεων,
 ἀλλ' ὁ λόγος ἦν βεβαίως ἡ ἀχρηστία αὐτῶν, καὶ τοῦ ὅτι περὶ
 χρησίμων ὀπλῶν ἐγίνετο φροντὶς εἶχον ἐγὼ αὐτὸς τὴν ἄμεσον ἀπό-
 δειξιν, τοῦ διευθυντοῦ τοῦ ὄπλοστασίου ἀναθέντος εἰς ἐμὲ νὰ κατα-
 μετρήσω καὶ σχεδιογράφήσω ὠραίαν τινὰ χαλκὴν πεδινὴν κανονο-
 στοιχίαν, ἣν ἡ Ῥωσσία εἶχε χαρίσει εἰς τὴν Ἑλλάδα· καὶ τὰ
 σχέδιά μου κατετέθησαν εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ ὄπλοστασίου, ὅπου
 πιθανῶς ἔτι μένουσι.

Ἄλλο δ' ἔργον ἀνατεθὲν εἰς ἐμὲ ἦν ἡ παραλαβὴ τῶν ἀπομάχων
 ὀπλῶν (τουφεκίων) τοῦ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἀγωνισθέντος τα-
 κτικοῦ στρατοῦ, ὄντα Γαλλικῆς κατασκευῆς, ὅσα ἦσαν δεκτικὰ

διορθώσεως ἐν τῷ ὀπλοστασίῳ καὶ περαιτέρω χρησιμοποίησεως, τοῦλάχιστον εἰς τὰ γυμνάσια. Εἰς ἐμοῦ τὴν μέριμναν προσέκειτο προσέτι καὶ ἡ κατάθεσις αὐτῶν ἐν τάξει καὶ εὐκοσμίᾳ εἰς τὰς ὀπλοθήκας τοῦ Ἰτσακαλέ. Μοὶ ἦν δὲ τὸ μέρος τοῦτο τῆς ὑπηρεσίας λίαν εὐχάριστον, διότι τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας διέτριβον ἐνεκα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης ἄκρας, ἐντροφῶν εἰς ἀμίμητον θέαν, οἷαν οὐδέν ποτε μέρος τῆς γῆς ἐξ ὧν ἐγνώριζον μοὶ εἶχεν ἔτι παραστήσει. Μεταξὺ δ' ἀριθμῶν τὰ ὄπλα, καὶ κατατάττων αὐτὰ εἰς εὐρυθμα συμπλέγματα, εὕρισκον καὶ στιγμᾶς καθ' ἃς ἐπὶ βράχου ἠπλωμένος, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς βόσκων εἰς τὴν στιλπνὴν λεκάνην τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου καὶ εἰς τὰ περίξ ὠραῖα πεδία μετὰ τῶν περιστεφόντων αὐτὰ ὀρέων, καὶ τὴν φαντασίαν ἀναπτερῶν εἰς τὰ ἱστορικὰ καὶ μυθικὰ συμβάντα ἃν εἶχον ἐμπρὸς μου τὸ θέατρον, παρεοιδόμην εἰς ἐξάλλους ὄνειροπόλησιν, καὶ οὐ σπανίως ἐστιχοῦργουν τινὰ τῶν ἁσμάτων, ἅτινα περιέχθησαν ἔπειτα ἐν τοῖς Λυρικοῖς τῶν Ἀπαντῶν.

Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ὁ διευθυντὴς τοῦ ὀπλοστασίου Κ. Πουρσέτ μοὶ παρήγγειλε τὴν καταμέτρησιν καὶ χωροστάθμισιν τοῦ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τεῖχος τῆς πόλεως λεγομένου *Προμαχῶνος* τῆς *ξηρᾶς*, καὶ μοὶ ἔδωκεν ὡς συνεργάτην τὸν Γάλλον ὑπολοχαγὸν Μαρτίνον. Μετὰ συστολῆς ἐγώ, ἀλλὰ καὶ μετὰ χαρᾶς παρηκολούθησα τὸν ἀνώτερόν μου τοῦτον ἀξιωματικόν, πεποιθὼς ὅτι ἐκ Γαλλίας προερχόμενος, ἤθελε μοὶ δεῖξει μεθόδους ἃς δὲν εἶχον ἴσως μάθει ἐν Γερμανίᾳ. Ἀλλὰ τίς ὑπῆρξεν ἡ ἐκπληξίς μου ὅτε, μετὰ τὴν ἀφίξιν ἡμῶν εἰς τὸν προμαχῶνα, ὁ ὑπολοχαγὸς ἐζήτησε τὰς ὁδηγίας καὶ διαταγὰς ἐμοῦ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ, καὶ εἶδον ὅτι οὐδὲ τὴν χρῆσιν τῆς μετρικῆς ἀλύσεως ἐγνώριζε καὶ ἔτι ὀλιγώτερον τὴν τῆς ὑδροστάθμης, ἣν θ' ἀνέτρεπεν ἂν δὲν τὸν ἐπρολάμβανον. Τοῦτο δ' ἦν φυσικόν, διότι, ὑπολοχαγὸς τοῦ ὀπλοστασίου ἐν Ναυπλίῳ, ἐν Γαλλίᾳ ἦν ὑπαξιωματικός, μάλιστα τοῦ πεζικοῦ, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, καὶ ποτέ του ὑδροστάθμην δὲν εἶχεν ἰδεῖ.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων συναδέλφων ἐν τῷ ὀπλοστασίῳ εἶχον καὶ

τὸν (τότε ὑπολοχαγὸν) Ζηνόδιον, ὅστις ὑπῆρξε μετὰ ταῦτα εἰς τῶν
 ἀρίστων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατιωτικοῦ οἰκονομικοῦ κλάδου, καὶ
 τὸν (ἐπίσης, νομίζω, ὑπολοχαγὸν τότε, εἶτα δὲ προβάντα εἰς συν-
 ταγματάρχην) Φοντάναν, ὅστις, καθ' ὃ ἐπτανήσιος, ἦν μουσικός,
 καὶ ἐν στιγμαῖς ἀνέσεως, πρὸς τέρψιν ἡμῶν ἐκιθάριζε καὶ ἔψαλλεν.
 Ἐγὼ δέ, τὰ προτερήματά του ἐκμεταλλευόμενος καθ' ὅσον ἐδυ-
 νάμην ἀτελῶς καὶ ἀμούσως ἐτονθόριζον καὶ τῷ ὑπεδείκνυον τὰς
 μελωδίας τινῶν ᾠσμάτων ἃ εἶχον γράψει, οἷον τοῦ *Κλέπτου*, κατὰ
 τοὺς *Räuber* τοῦ Σχιλλέρου, τοῦ *Ἰππέως*, κατὰ τὸν Κυνηγὸν τοῦ
 Κοιρνέρου, καὶ ἐκεῖνος ἀντιλαμβάνόμενος κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον
 τῶν σκοπῶν, τοὺς ἐτόνιζε καὶ τοὺς ἔψαλλε· χάρις δ' εἰς τὴν καλ-
 λιφωνίαν του, κατέστησε μετ' οὐ πολὺ αὐτοὺς γνωστοὺς εἰς τὴν
 κοινωνίαν, καὶ βαθμηδὸν καὶ δημοτικούς.

Ἄλλ' ἐπὶ πολὺ ἡ θέσις μου ἐν τῷ ἀπὸστασίῳ δὲν διήρκεσεν.
 Εἰς τὰς στρατιωτικὰς σπουδὰς μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἐπεδόθημεν τὸ
 πρῶτον, καὶ εἰς τὸν στρατὸν κατετάχθην ἀδιαφορήσας περὶ βαθ-
 μοῦ καὶ προβιδασμοῦ, μόνον διότι ἐρέονεν ὅτι ὤφειλον ζῶην καὶ
 δραστηριότητα εἰς τὴν πατρίδα, ἔχουσαν ἀνάγκην τῶν τέκνων της.
 Ὅτε ὁμως εἶδον ὅτι παρεμβάσα ἡ διπλωματία, ἀπήτησε παρὰ
 τῆς Ἑλλάδος, εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ἧς ἐπέτρεψεν ἐλευθερίας εἰς
 μέρος αὐτῆς, τὴν ἐγκατάλειψιν τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν
 ζυγόν, ὅτε εἶδα δι' ἐμέ αὐτόν, ὅτι ἀντί, ὡς ἐφантаζόμην, νὰ σύρω
 τὸ ξίφος εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης, μοὶ ἐναπολείπετο νὰ τὸ σύρω
 μόνον ἄργον καὶ πρὸς ἐπίδειξιν εἰς τ' ἀνώμαλα λιθοστρώματα τῶν
 ὁδῶν τοῦ Ναυπλίου, τότε προσώχθησα πρὸς τὴν τοιαύτην μου θέσιν,
 καὶ τὴν ὑπηρεσίαν μου ἐκείνην περιττὴν αἰσθανόμενος εἰς τὴν νεο-
 σύστατον κοινωνίαν, ἣτις τοσοῦτων καὶ τηλικούτων εἶχεν ἀνάγκην,
 ἐσκεπτόμην ἂν καθῆκόν μου μᾶλλον δὲν ἦτο ν' ἀποστῶ αὐτῆς,
 ὅτε ἐπελθοῦσα περίστασις τις ἐπέφερε τὴν τελευταίαν ῥοπὴν εἰς
 τὰς περὶ τούτου σκέψεις μου.

4.

Παραίτησις.

Παρά τῶν συναδέλφων μου ἤκουσα ὅτι, ἐλθόντες κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας δύο Ῥῶσσοι ἀξιωματικοί, καὶ καταταχθέντες εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στρατόν, ἔλαβον, ὡς καὶ πρὶν εἶθιστο, δύο βαθμοὺς ἀνωτέρους τοῦ ὃν εἶχον. Τοῦτο, ἂν ἀληθές, ἦν δεινὴ προσβολὴ κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Λοιπὸν ἡμεῖς οἱ ἐπίσης εἰς ξένον στρατόν, καὶ ἓνα τῶν ἀρίστων εὐρωπαϊκῶν, ὑπηρετήσαντες, καὶ μετ' εὐδοκιμωτάτας ἐλθόντες σπουδᾶς, διὰ τοῦτο μόνον δὲν ἠξιώθημεν προβιβασμοῦ, διότι ἡμεῖς Ἕλληνες! Πᾶσα μου ἡ Ἑλληνικὴ φιλοτιμία ἐξανηγέρθη εἰς τὸ ἄκουσμα, καὶ, λαβὼν καὶ τὴν ἄδειαν τοῦ πατρός μου, ἔσπευσα νὰ δώσω τὴν παραίτησίν μου. Ἀλλ' ὁμολογῶ νῦν ὅτι δὲν ἐντέλῳ ἀπηλλαγμένως ἀμφιβολίας τινὸς μὴ ὑπὲρ τοῦ ὁσὺν ἔσπευσα, διότι δὲν ἐνθυμούμαι ὅτι εἶχον δεόντως ἐξακριβώσει τὴν διάδοσιν ὡς ἐχομένην ἀληθείας καὶ οὐχὶ ὡς μίαν τῶν πολλῶν ἐπινοιῶν τῆς τότε ἀντιπολιτεύσεως. Ἀναζητῶν καὶ νῦν εἰς τὴν μνήμην μου ἀδυνατῶ νὰ ἀνεύρω τίνες ἦσαν οἱ Ῥῶσσοι ἐκεῖνοι. Ἄν ὁ ἦσαν Ἕλληνες ἐν Ῥωσσίᾳ ὑπηρετοῦντες, τότε ὁ προβιβασμὸς αὐτῶν ἦν ἀτομικὴ μόνον ἡμῶν, οὐχὶ δὲ καὶ ἐθνικὴ προσβολή.

Υπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν ἦν τότε ὁ στρατηγὸς Ῥόδιος, ὁ ὑπὸ τὸν Φαβιέρον ἐν ταῖς μάχαις διαπρέψας, καὶ τὸν κανονισμόν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ Ἑλληνιστὶ μεταφράσας. Οὗτος, ὅτε τῷ ἐπεδόθη ἡ παραίτησίς μου, καλέσας με, κατ' ἐντολήν τοῦ Κυβερνήτου, με προέτρεψεν ἐπιμόνως ν' ἀποσύρω αὐτήν, εἰπὼν μοι ὅτι ὁ Κυβερνήτης, εἰς ὃν εἰμὶ ἄριστα συστημένος, πολὺ μ' εὐνοεῖ, καὶ ὅτι προσεχῶς ἔμελλον νὰ προβιβασθῶ. Τῷ ἀπήντησα ὁμῶς ὅτι, ἂν περὶ ἐμοῦ μόνον ἐπρόκειτο, προθύμως θὰ ἐνέδιδον, οὐδὲ θὰ προέβαινον εἰς παραίτησιν· ἀλλ' ὅτι μ' ἐκίνει αἶσθημα ἐθνικῆς φιλοτιμίας. Οὕτω λοιπὸν μὴ συγκατατεθεὶς εἰς τὸ ν' ἀποσύρω τὴν παραίτησιν, ἐπα-

νῆλθον εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον τρεῖς, νομίζω, μῆνας μετὰ τὸν διορισμὸν μου. Ὁ δὲ Σ. Σοῦτσος, μὴ ἔχων ὡς ἐγὼ τοὺς γονεῖς του, καὶ ἐπομένως παντὸς πόρου στερούμενος ἠναγκάσθη νὰ ἐμμείνη ὑπηρετῶν, εἰ καὶ ἐφρόνει ὡς ἐγώ.

Μείνας λοιπὸν ἄνευ ἔργου, ἐπεδόθην τότε εἰς ἰδίας μελέτας, εἰς ἀνάγνωσιν Ἑλλήνων καὶ Γερμανῶν συγγραφέων, καὶ εἰς ποιητικὰ δοκίμια. Τότε ἔγραψα τὸ μικρὸν τεμάχιον τὸ ἐπιγραφόμενον « Ταξιδεύτρια », καὶ συνέλαβον τὴν πρώτην ιδέαν τοῦ δράματος τῆς Παραμονῆς, ἣτις ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐξηκολούθησεν ὠριμάζουσα, ἴσως τινὲς εἴπωσι, σηπομένη, εἰς τὴν κεφαλὴν μου πρὶν ἢ λάβῃ τὴν μορφήν ὑφ' ἣν τέλος τὴν ἔγραψα.

Πλησίον τῆς ἐτοιμορρόπου ἡμῶν οἰκίας ἔκειτο ἡ οὐχ ἥττον πεπαλαιωμένη, εἰς ἣν, ἐκ τῆς ἐκστρατείας ἐπανελθὼν, κατέλυσεν ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης. Μικρόσωμος, σκελετώδης, ἰσχνόφωνος, τοιοῦτος ἦν ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις οὕτως ἐνέπνεε γενικὸν σεβασμὸν, οὐχὶ διότι ὠνεμάζετο πρίγκιψ, ἀλλὰ διότι ἡ ἀσθενική καὶ κατεσκληκυῖα ἐκείνη μορφή ἐστεγε ψυχὴν μεγάλην, ἀφειδοῦσαν ἐαυτῆς ἐν ταῖς μάχαις, καρδίαν εὐγενῆ, καὶ ἀνωτέραν ποταπῶν φιλοδοξιῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ὁ δὲ τίτλος τῷ ἐδίδετο προθύμως ὑπὸ πάντων εἰς ἐνδειξιν τῆς πανεθνοῦς ὑπὲρ αὐτοῦ ὑπολήψεως.

Παρ' ἐνὸς τῶν ἐπισημοτέρων ὀπλαρχηγῶν ἤκουσα ὅτι κατὰ τὴν συμπλοκὴν εἰς τοὺς Λερναίους Μύλους, ὅτε οἱ Ἕλληνες ἐτράπησαν πρὸ τῆς δυσαναλόγως ὑπερτέρας δυνάμεως τοῦ Ἰβραήμ, καὶ ἕκαστος διὰ τῆς φυγῆς ἐζήτει τὴν σωτηρίαν του, ὁ Ὑψηλάντης, ὁ ἀρχηγός, μάτην ζητήσας νὰ τοὺς συγκρατήσῃ, ἔμενε μόνος ὀπίσω· καὶ ὅτε οἱ συστρατιῶταί του ἤθελον νὰ τὸν συμπαρασύρῳσιν ἵνα τὸν σώσωσιν ἀπὸ τοῦ ἐπερχομένου ἐχθροῦ, κύπτων εἰς τοὺς θάμνους, ἐπροφασίζετο ἐκεῖνος ὅτι ἀπώλεσε καὶ ἐζήτει τὸν θύσανον τοῦ ξίφους του, καὶ τοῦτο ἵνα ἀναχαιτίσῃ τοὺς φυγάδας, καὶ βραδύνη τὸ βῆμά των.

Τὰς ἀρετὰς ταύτας τοῦ Ὑψηλάντου ἐξετίμων πάντες, καὶ ὅσοι πάντοτε δὲν ἐδύναντο νὰ τὰς μιμηθῶσι, καὶ αἱ αἰθουσάιν αὐτοῦ

ἦσαν πλήρεις ἐπιφανῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀνδρῶν τοῦ ἀγῶνος ἐκ πασῶν τῶν μερίδων, κυρίως ὅμως ἐκ τῶν ἀντιπολιτευομένων τῷ Κυβερνήτῃ, διότι οὐδεὶς ἠγνόει ὅτι ὁ Ὑψηλάντης κατηριθμεῖτο μετὰ τῶν δυσαρεστημένων κατὰ τῆς τότε πολιτικῆς, εἰ καὶ πατριωτικῶς ἀπεῖχε πάσης ἀναρχικῆς ἐνεργείας. Τὸν ἐπεσκεπτόμην δὲ καὶ ἐγὼ συνεχῶς, ἐκ τε θαυμασμοῦ πρὸς τὰς ἀρχαῖκας αὐτοῦ ἀρετάς, καὶ ἐκ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ βλέπω καὶ ἀκούω τοὺς ἄνδρας εἰς οὓς ὠφείλετο ἡ ἀνάστασις τῆς Ἑλλάδος.

Ἀπῆντων δ' ἐκεῖ καὶ τοὺς συνοίκους αὐτοῦ, τὸν ὑπασπιστὴν του Βοϊνέσκον, Βλάχον τὴν καταγωγὴν, μεθ' οὗ πολλὴν ἀπέκτησα οἰκειότητα· τὸν γραμματέα του Ἰωάννην Φιλήμονα, ὃν τινες μοὶ ἔλεγον τοῦ Δημοσθένους μᾶλλον ἢ τοῦ Ὑψηλάντου ἐν ταῖς μάχαις ἐφάμιλλον, ὅστις ὅμως κατηριθμεῖτο μετὰ τῶν λογιωτέρων Ἑλλήνων τῶν τότε χρόνων· καὶ τὸν πρὸς καὶ αὐτοῦ, καὶ ὅλων ἴσως τῶν τότε ἐν Ναυπλίῳ ἐπιστημονικῶν σεφώτερον, τὸν συγγενῇ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ Κωνσταντῖνον Σχητᾶν, μεθ' οὗ, καί τοι πολὺ πρεσβυτέρου μου, στενὴ φιλία με συνέδεσεν ἑκτοτε, διαρκέσασα μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

Καὶ τὸν Ἀλέξανδρον δὲ Μαυροκορδάτον τότε ἐγνώρισα, ἐλθόντα ἐκ Πόρου, ὅπου διέτριβε, καὶ ἐνθυμοῦμαι ὅτι μοὶ ἔδειξεν ἀρχαίαν ἐπιγραφὴν, ἣν εἶχεν ἀντιγράψει ἐκ τινος ἐκκλησίας τοῦ Πόρου. Ἀνῆκε δὲ καὶ ὁ Μαυροκορδάτος εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, τὴν ἀκροτάτην μάλιστα, ἥς τὴν βιαιοτάτην ἐφημερίδα, τὸν Ἀπόλλωνα, ἔγραφεν ἐν Ὑδρᾷ ὁ Πολυζωίδης, ἀρχαῖος γραμματεὺς τοῦ Μαυροκορδάτου.

Πολιτικὴ κατάστασις.

Καὶ τὰ Ἑλληνικὰ μὲν πράγματα ὀλίγον ἐγὼ ἐγνώριζον ἔτι, ὥστε νὰ ἐπιφέρω κρίσιν περὶ αὐτῶν· οὐδὲνα δ' εἶχον ἰδιωτικὸν λόγον ἵνα ἡ πλάστιγξ τῆς κρίσεώς μου κλίνη ὑπὲρ τοῦ Κυβερνήτου.

Οὐχ ἥττον ὁμως ὁρμεμφύτως πως ἡσθανόμην ὅτι ἡ κατ' αὐτοῦ καταφορά ἦν ὑπερβολικὴ, καὶ κατὰ μέρος ἐπὶ ἐώλων στηριζομένη προτάσεων, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐνόμιζον ὅτι ἡ Ἑλλάς, μόλις ἀποσείσασα τὸν ζυγόν, συμφέρον εἶχε νὰ δεικνύεται, ὅσον ἐνῆν μάλιστα συνετὴ καὶ κλονισμοὺς ἀποφεύγουσα.

Ἡ κυριωτάτη ἀφορμὴ ἡ ἐκκαίουσα τότε, καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς μάλλον ἀμερολήπτους ἐκτείνουσα τὴν ἀντιπολίτευσιν, ἦν ἡ τοῖς μεμυημένοις γνωστὴ γενομένη ἐπιστολή, δι' ἧς ὁ Κυβερνήτης ἀπέτρεψε τὸν Πρ. Λεοπόλδον τοῦ νὰ δεχθῇ τὸν αὐτῷ προσφερόμενον Ἑλληνικὸν θρόνον, γράψας αὐτῷ ὅτι ἀδύνατον θὰ τῷ ἦν νὰ μὴ δώσῃ σύνταγμα εἰς τὸν λαόν, ὃ οἱ Ἕλληνες ἐπιμόνως ἀπῆτουν, οὐχ ἥττον δ' ἀδύνατον νὰ κυβερνήσῃ συνταγματικῶς, διότι ἡ Ἑλλάς δὲν ἦν ἔτι ὥριμος διὰ τοιοῦτο πολίτευμα.

Καὶ δὲν ἐφρόνουν μὲν ἐγὼ ὅτι ὅπως ἀδίκως ἔκρινον οἱ φρονοῦντες ὅτι τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἣν τὸν ἀρχιστὴν δὲν εἶχεν ἀνάγκην νὰ γράψῃ ὁ Κυβερνήτης, ὑπηγόρευσε αὐτῷ φιλαρχία προτιθεμένη ν' ἀπελπίσῃ τὸν ἀντίζηλον, καὶ νὰ πειθαναγκάσῃ αὐτὸν εἰς παραίτησιν, ὡς καὶ τὸ κατώρθωσεν· ἀλλ' ἑτέρῳ ὁμως, ἀπείρως ἔχων ἔτι τῶν πραγμάτων, εὑρισκόν τὰ ἐν τῇ ἐπιστολῇ, ὑφ' οἷας δῆποτε προθέσεως καὶ ἂν ὑπηγορεύθη, οὐχὶ ἐντελῶς ἀνυπόστατα, διότι ἀληθέστατον ἦν ὅτι τὸ σύνταγμα εἶχεν ὡς γενικὸν σύνθημα πᾶσα ἡ ἀντιπολίτευσις καὶ αὐτὸ διετυμπάνιζον οἱ ἀρχηγοὶ καὶ αἱ ἐφημερίδες, κηρυττόμενον γενικὸν σύνθημα αὐτῆς διὰ πάσης τῆς Ἑλλάδος, παρὰ τε τοῖς ἐννοοῦσι καὶ τοῖς μὴ ἐννοοῦσιν αὐτό. Ἐν θεωρίᾳ ὁμως καὶ εἰς ἐμὲ ἐφαίνετο ὅτι λαὸς ἄρτι ἐκ μακρᾶς δουλείας ἀνακύψας, ἄπειρος τῆς δυσχεροῦς τέχνης τοῦ αὐτοκυβερνεῖσθαι, καὶ ἐστερημένος ἔτι τῆς ἀγωγῆς, δι' ἧς σώζεται ἡ ἐλευθερία, δὲν ἐδύνατο ἄνευ κινδύνου νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἀμέσως εἰς ἑαυτόν, καὶ εἶχεν ἐπὶ τινα χρόνον ἀνάγκην χειρὸς ὁδηγοῦ καὶ ὁργανιστικῆς. Δι' ὃ καὶ μετὰ λύπης ἐβλεπον πᾶν τὸ παρεμβάλλον προσκόμματα εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ Κυβερνήτου, ἥτις, οἷα δῆποτε καὶ ἂν ἦν ὡς πρὸς τὰ ἐξωτερικά, ἐσωτερικῶς ἠγωνίζετο καὶ κατώρθου νὰ ἐπουλώσῃ πολ-

λὰς τῶν χρονίων πληγῶν, ἐχαλίνου τὴν ἀναρχίαν, καὶ ἐρρύθμιζε τὴν ἀναβιοῦσαν πολιτείαν.

Τὸ φρόνημά μου ἦν ὅτι, εὐτυχεῖς διὰ τὴν κατακτηθεῖσαν ἀνεξαρτησίαν, ὑπὲρ ἧς ἐπ' αἰῶνας ὅλους μάτην ἐστέναζε τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, ἔπρεπε σωφρόνως νὰ προσφερώμεθα πρὸς αὐτήν, μὴ ὀρμῶντες ἀκάθεκτοι εἰς ἄμεσον κατάκτησιν τῶν ἀπωτάτων αὐτῆς συνεπειῶν· ἔπρεπε δὲ νὰ εἰπῶ τὸ αἰσθημὰ μου μᾶλλον παρὰ τὸ φρόνημα, διότι φρόνημα διακεκριμένον δὲν ἐτόλμων νὰ ἔχω εἰσέτι, οὐδ' ἐξέφραζον τὰς τοιαύτας σκέψεις εἰμὴ διστακτικῶς καὶ πεφοβισμένως πρὸς μόνους τοὺς οἰκειοτάτους μου, ὡς τὸν Κ. Σχινᾶν· οὐδ' ἐνόμιζον τότε ἔτι ἐμαυτὸν δικαιούμενον νὰ ἐκφέρω γνώμην ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν ζητημάτων· ἡ δὲ πρὸς ἐμαυτὸν δυσπιστία ἦν πάντοτε ἐν τῶν προσόντων, ἐννοῶ ἐν τῶν ἐλαττωμάτων τοῦ χαρακτῆρός μου.

Τότε περίπου ἡ ἀλλαγὴ τοῦ κλίματος καὶ τῆς διαίτης ἐπέφερε καὶ ἐπ' ἐμεῦ τὸ ἐπικίνδυνον αὐτῆς ἀποτέλεσμα, σφοδρὸν γαστρικὸν πυρετόν, ὅστις κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, ἔνεκα τῆς μiasματώδους τῶν πόλεων καταστάσεως ταχέως ἐδύνατο νὰ μεταπέσῃ εἰς τύφον. Ἦν δὲ βραχεῖα μὲν, ἀλλὰ βαρεῖα ἡ ἀσθένειά μου, καὶ μακρὰ ἡ ἀνάρρωσις. Ἀφ' οὗ δ' ἠγέρθην, ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας οὐδ' εἰς βραχὺν περίπατον ἐδυνάμην νὰ ἐξέλθω, χωρὶς ὁ πατήρ μου νὰ μὲ ὑποστηρίξῃ. Μ' ἐθεράπευσε δ' ὁ ἰατρός Φωτεινός, υἱὸς ἐπισήμου ἰατροῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ μέρος τῆς συνταγῆς αὐτοῦ ἦν καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἀναρρώσεως νὰ τρώγω κατὰ κόρον σταφύλια.

Αἶγινα.

Ὀλίγον δ' ἀφ' οὗ ἀνέλαβον τὰς δυνάμεις μου, ὁ Γρηγόριος Καμπούρογλους, εἰς τῶν ἐν Ὀδησσῷ ἀρχαίων συμμαθητῶν μου, ἐλθὼν μοὶ ἐπρότεινε νὰ τὸν συνοδεύσω ἐπὶ τινὰς ἡμέρας εἰς Αἶγινα,

που προϋτίθετο νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν ἀνάδοχόν του, Καν Λαμπίκη. Ἐδέχθην δ' ἐγὼ τὴν πρότασίν του μετὰ χαρᾶς, καὶ διότι ἤλπιζον ἡ μετακίνησις καὶ ἀλλαγὴ ἀέρος νὰ συμπληρώσῃ ἐντελῶς τὴν ἀνάρρωσίν μου, καὶ διότι ἐπεθύμουν νὰ γνωρίσω ὅ,τι πλεῖστα τῆς Ἑλλάδος, καὶ μάλιστα τὴν Αἰγίναν, ἣτις κατὰ τὴν ἄφικξιν τοῦ Κυβερνήτου, καὶ πρὶν ἢ καταστῇ τὸ Ναύπλιον κατοικήσιμον, ὑπῆρξεν ἡ πρώτη πρωτεύουσα τῆς ἐλευθέρης Ἑλλάδος.

Ὁμολογῶ ὅμως ὅτι δὲν ἤμην παντάπασιν ἀπηλλαγμένος τινὸς δισταγμοῦ, διότι ἡ δίμηνος ἡμῶν θαλασσομαχία ἦν ἔτι πρόσφατος εἰς τὴν μνήμην. Καίτοι δὲ στιλπνὸν βλέπων τὸν βαθὺν Ἀργολικὸν κόλπον, δὲν ἐλησμόνουν ὃν εἶχον ἄλλοτε ἀναγνώσει Αἰσώπιον μῦθον, καθ' ὃν « ἡ θάλασσα φοινίκια ὀρέγεται ». Ἀλλ' ὁ μῦθος, μοὶ ἔλεγεν ὁ Καμπούρογλους, εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην δὲν ἐφαρμόζεται, διότι τὸ ἐσπέρας, ὅτε ἐμέλλομεν νὰ ἐπιβιβασθῶμεν, ἐβγάζουσαν αἱ ξηραὶ, ἥτοι πνέει ὁ ἀπὸ γαῖας, καὶ θὰ μᾶς ἔφερεν ἐντὸς ὀλίγου μέγροι τῆς Ὑδρας, τὸ δὲ πρῶτον, πιάνει ὁ ἐμβάτης, ἥτοι ἡ πελαγία αὖρα, καὶ ἐντὸς τινῶν ὥρων θὰ κατεπλέομεν εἰς τὴν Αἰγίναν.

Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἦτον οὕτως ἀποδεθειγμένος εὐκόλος ὁ πλοῦς, ἀπεφάσισα, καὶ ἤραμεν ἐκ τοῦ λιμένος μετὰ τοῦ ἡλίου τὴν δύσιν· ἡ θάλασσα ἦν τῷ ὄντι ὁμαλὴ ὡς ὕελος, καὶ εἰς ἀνέφελον τὸν οὐρανὸν ἔστιλβεν ἡ πανσέληνος. Μέχρι οὗ ἐβγάλωσιν αἱ ξηραὶ, ἄδοντες ἐκωπηλάτουν οἱ ναῦται, καὶ μετ' οὗ πολὺ μὲ ἀπεκοίμισεν ἡ μονότονος μελωδία των καὶ ἡ μαλακὴ τοῦ πλοιαρίου κίνησις. Ὅτε δ' ἀφύπνισθην, ὁ ἥλιος ἀνέτελλεν ἤδη, καὶ ἰδὼν ἐμπρὸς μου βράχους τραχεῖς ἠρώτησα ἂν ἦτον αὕτη ἡ Ὑδρα. Φεῦ! ἦτο πᾶν ἄλλο, ἄκρωτήριον μόλις δὺω ὥρας ἀπέχον τοῦ Ναυπλίου, διότι αἱ ξηραὶ δὲν ἐβγαλαν, καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς οἱ ναῦται εἶχον κωπηλατήσῃ ἐναγωνίως, καὶ δι' ὅλης τῆς ἐπιούσης ἡμέρας ἐξηκολούθουν σχίζοντες διὰ τῆς κώπης τὴν ἀρρύτιδωτον πλάκα τῆς θαλάσσης, ἐν ᾗ ὕβριζον τὸν ἄνεμον ὀκνηρὸν καὶ ἀσθματικόν, καὶ τῷ ἐνέπτυνον κατὰ πρόσωπον. Οὕτω μόλις περὶ δυσμᾶς ἡλίου ἐφθάσαμεν ἐμπρὸς τῆς Ὑδρας,

καὶ παραπλέοντες τὸν λιμένα αὐτῆς, ἐβλέπομεν τὰ παιδία τοῦ θαλασσοδιαίτου ἐκείνου λαοῦ ἀπὸ τῶν βράχων ῥιπτόμενα εἰς τὰ κύματα καὶ βυθιζόμενα εἰς αὐτὰ ὡς τὰς κολυμβίδας.

Τὸ φῶς δὲ τῆς ἡμέρας ἐξέλειπεν ἤδη, ὅτε, στρέψαντες τὴν πρῶραν πρὸς βορρᾶν, διήλθομεν ἐμπρὸς τοῦ νησιδίου τοῦ καλουμένου Δοκοῦ, εἰς οὗ τὴν κορυφὴν φιλόκαλος ἰδιοκτῆτης εἶχεν οἰκοδομήσει ἑαυτῷ ἀγροικίαν, καὶ ἐπὶ φυτικῆς γῆς μακρόθεν κομισθείσης διὰ τῶν πλοίων του, εἶχε φυτεύσει κῆπον, ἔτερπε δὲ τὴν ὄρασιν, διότι ἐφαίνετο ὡς ἂν ἐκ τῶν κυμάτων ἐξήρχετο. Μόλις ὅμως, περὶ τὴν ἐσπέραν ἤδη, παρελθόντες καὶ πρὸ τῆς νήσου ταύτης, ἀπηντήσαμεν ἄνεμον ὀρθὸν προσπνέοντα, καὶ ἡ θάλασσα ἤρχισεν ὀγκουμένη, καὶ εἰς τὸν ἀνατολικὸν ὀρίζοντα ἤρθησαν σύννεφα, ἅτινα ὁ ἔμπειρος ὀφθαλμὸς τοῦ ἡμετέρου πλοιάρχου ἐθεώρησεν ὡς οὐδὲν καλὸν οἰωνιζόμενα. Ἐγὼ δέ, μετὰ τινος ἀνησυχίας παρακολουθῶν πάντα αὐτοῦ τὰ κινήματα, τὸν εἶδον νὰ συστείλῃ τὰς ὀφρῦς, καὶ μετ' ὀλίγας στιγμῆς διέταξε νὰ προσορμισθῶμεν εἰς ἔρημον τινὰ σκόπελον, κείμενον μεταξὺ τοῦ νησιδίου καὶ μεταξὺ τῆς Πελοποννήσου. « Ἡ νύκτα εἶναι δολία, μοι εἶπε, καὶ ἐδῶ θὰ κοιμηθῆτε ἡσυχώτεροι ».

Ὡς πρὸς ἀμφοτέρα ἤμην ἐντελῶς σύμφωνος, καὶ οὐδόλως δυσηρεστήθην διὰ τὴν προσωρινὴν ἐκείνην διακοπὴν τῆς ὁδοιπορίας, καθ' ὅσον μάλιστα τὴν ἐπαύριον κᾶν, ὡς γνωστόν, θὰ ἔπνεε τέλος ὁ ποθητὸς ἐμβάτης. Ἀλλὰ τὴν ἐπαύριον ἄγριαι φωναὶ τοῦ πλοιάρχου, καὶ παντοῖοι θόρυβοι ἐν τῷ πλοιαρίῳ μᾶς ἀφύπνισαν. Τὴν νύκτα ὁ ἄνεμος εἶχε πνεύσει τρικυμιώδης, κατὰ δὲ τὴν πρωΐαν γενόμενος βιαιότερος, μετεπήδησεν εἰς ἄλλο τῆς πυξίδος σημεῖον, καὶ τὰ κύματα, ἀγρίως πυργούμενα, προσέβαλλον τὸ ἐλαφρὸν ἡμῶν σκάφος, ἐπιρρίπτοντα αὐτὸ κατὰ τοῦ σκοπέλου, ὥστε ἡπείλουν νὰ τὸ θραύσωσιν εἰς τρίμματα, καταλείπον ἡμᾶς ὡς Ῥοβινσῶνας τοῦ Αἰγαίου εἰς τὴν ἔρημον ἐκείνην πέτραν.

Ὁ κίνδυνος ἦν ἐπείγων, καὶ στιγμὴν ἀναβολῆς δὲν ἐπεδέχετο· δι' ὃ καὶ ὁ πλοίαρχος ἔτρεχεν ἄνω καὶ κάτω ἐναγωνίως, ἐκραύγαζε

σπασμωδικῶς, διατάσσων καὶ συνεργαζόμενος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν του, ἕως οὗ ἀνεσπάσθη ἡ ἄγκυρα, ἀνεπετάσθη τὸ πλατὺ ἰστίον, καὶ ἐμακρύνθημεν τοῦ ὑπούλου ἡμῶν ἀσύλου, τὸν βέβαιον ὄλεθρον ἀπειλοῦντος. Μόλις ὅμως προῦχωρήσαμεν ἐπ' ὀλίγον πρὸς ἀνατολάς, μέχρις οὗ ὁ σκόπελος δὲν μᾶς ἐστέγαζε πλέον, καὶ ἐπιπίπτων ῥαγδαῖος ὁ βόρειος ἄνεμος, καὶ πυργουμένη ἡ θάλασσα, παρ' ὀλίγον νὰ μᾶς ἀνατρέψωσιν ἐπὶ δεξιά, ὥστε ἠναγκάσθη ὁ πλοίαρχος, πρύμναν ἀνακρουόμενος, νὰ στραφῇ πρὸς δυσμᾶς, καὶ νὰ πειραθῇ ἐκεῖθεν νὰ παραλλάξῃ τὴν νῆσον. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ, ἅμα παρακάμψαντες αὐτήν, ἀπηντήσαμεν οὐχ ἥττον λυσσώδη τὸν ἄνεμον, καὶ βαθέως κοίλην τὴν θάλασσαν, καὶ εἶδομεν τὴν στιγμήν καθ' ἣν ἐμέλλομεν ν' ἀνατραπῶμεν ἐπ' ἀριστερά. Τότε πάντες οἱ ἐπιβάται ἐπανέστημεν, καὶ μιᾷ φωνῇ ἀπαγοῦμεν παρὰ τοῦ πλοίαρχου, ἐπιστρέψας ν' ἄγκυροβολήσῃ πάλιν ὅπου εἶχομεν διανυκτερεύσει· ἀλλ' αὐτὸς ἐπιμόνως ἀντίστη, κηρύττων ὅτι τοῦτο θὰ ἦτον βέβαια κατὰστροφή, καὶ ὅτι ἐντὸς ἡμέρας ὅρας οὐδ' ἴσως σανίδας θὰ ἔμενεν ἐκ τοῦ πλοίου του. Μεθ' ἡμῶν ἕως ἦν καὶ τις Ρουμελιώτης ὀπλοφορῶν, ὅστις κηρύττων μεγαλοφώνως ὅτι, ἀδιαφορῶν καὶ διὰ τὸ πλοῖον καὶ διὰ τὰς σανίδας, φροντίζει νὰ σώσῃ τὸ ἴδιον αὐτοῦ δέρμα, ἐρρίφθη ξιφῆρης πρὸς τὸν πλοίαρχον, διατάσσων αὐτὸν ἀπειλητικῶς νὰ μᾶς ἀποβιδάσῃ εἰς τὴν ἀντιπέραν τῆς Πελοποννήσου, ἀφ' ἧς ὀλίγον ἀπείχομεν. Μάτην ὁ πλοίαρχος διεμαρτύρετο ὅτι ἡ παραλία ἐκείνη ἦν ἄξενος, ὅτι πλοῖον ἐκεῖ δυσκόλως ἐδύνατο νὰ προσορμισθῇ χωρὶς νὰ προσαράξῃ, καὶ ὅτι οἱ ὑπερτείνοντες βράχοι ἦσαν ἄβιοτοι, ὥστε νὰ ἐλπίσωμεν ἐπ' αὐτῶν νὰ σωθῶμεν καὶ διαφύγωμεν. Πάντες δ' ὑπεστηρίζομεν τὸν τολμηρόν, πρόθυμοι ἂν ἀπὸ τῆς θαλάσσης μόνον σωθῶμεν, ν' ἀναρρίχῃθῶμεν ὡς ἔριφοι ἢ ὡς ὄφεις εἰς οἶους ὅποτε βράχους, καὶ πάντα κατὰ ξηρὰν κίνδυνον ν' ἀψηφῆσωμεν. Μᾶς εἶπε λοιπὸν ὁ πλοίαρχος ὅτι ἐνδίδει, ἀφ' οὗ τὸ ἀπαιτοῦμεν, καὶ θέλει προσπαθήσει νὰ μᾶς φέρῃ εἰς τὴν στερεάν· ἀλλ' ἐπιτηδεύως πηδालιουχήσας, ἐμακρύνθη ἐξ ἐναντίας τῶν σκοπέλων, καὶ ἔκαμψε τὸ πρὸ ἡμῶν ἀκρωτήριο.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ὅτι οὐδὲ κατὰ νοῦν εἶχε ν' ἀκολουθήσῃ τὸ ἡμέτερον ὁρομολόγιον ἦν προφανές· ἀλλ' οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν, καὶ ὁ Ρουμελιώτης ἤττον πάντων τῶν ἄλλων, ἦν εἰς κατάστασιν νὰ τῷ ζητήσῃ λόγον τῆς ἀπειθείας του, διότι ἐκείμεθα πάντες εἰς τὸ βάθος τοῦ πλοιαρίου, ἐλεεινῶς ὑπὸ τῆς ναυτίας παραλελυμένοι. Ὁ ἄνεμος μετὰ προΐούσης σφοδρότητος ἔπνεε συρίζων ἐξ αὐτῆς τῆς Αἰγίνης· δι' ὃ καὶ ὁ πλοίαρχος, μέχρι τέλους, τὸ ἀδύνατον συνορῶν ἐκεῖ νὰ διευθυνθῇ, ἐπροσπάθησε νὰ ζητήσῃ σωτηρίαν εἰς τὸν προσεχέστερον λιμένα, τὸν Πόρον.

Εἰς οὐ μεγάλην ἀπόστασιν ἀφ' ἡμῶν, εἰς τὴν θάλασσαν, ἥτις ἐφαίνετο ἐντελῶς μέλαινα, ὁ «οἶνοψ πόντος» τοῦ Ὅμηρου, εἶδομεν πλοίαριον ὡς τὸ ἡμέτερον παλαιόν καὶ αὐτὸ κατὰ τῶν κυμάτων, τόσον μεγάλων, ὥστε πολλάκις μᾶς τὸ ἀπέκρυπτον, ὡς ὄρη ὑψούμενα. Εἰς αὐτὸ μετὰ συμπαιδείας ἠτενίζομεν, ὡς ὃν ἡμῖν ὁμοιοπαθές.

Ἀλλὰ μετὰ τινά ὥραν ὅτε τὸ εἶδομεν πλέον, καὶ ἤκουσα παρὰ τῶν συνοδοιπόρων μου, καὶ εἶδον καὶ εἰς τοῦ πλοίαρχου τὸ βλέμμα, ὅτι κατεποντίσθη. Τοῦτο μᾶς ἐράνη, καὶ οὐχὶ ἀπιθάνως, τὸ προάγγελμα τῶν καὶ εἰς ἡμᾶς τάχιστα ἐπιφυλαττομένων.

Ἀλλ' ἡμᾶς ἔσωσεν εὐμενεστέρα τύχη, ἢ ἴσως τοῦ τέως παραγνωρισθέντος πλοίαρχου ἡμῶν ἡ ἐπιδεξιότης· καὶ κάμψαντες τὸ τελευταῖον ἀκρωτήριο, εἰσεπλεύσαμεν τέλος εἰς Πόρον, ἐνθα μὲ ὑπεδέχθη καὶ ὡς συστρατιώτην ἐπὶ οὕτῳ ἡμέρας μ' ἐφιλοξένησεν ὁ πεπαιδευμένος ἀξιωματικὸς Κ. Σωτηριάδης, χωρὶς ὅμως νὰ νομίσῃ ὅτι ἠθελε μοὶ προξενήσῃ τινὰ εὐχαρίστησιν ἂν μὲ ὠδήγει εἰς τὰς πέριξ ἱστορικὰς θέσεις καὶ τοὺς ἀντιπέραν τερπνοὺς λεμονῶνας, ὧν ἐγὼ ἠγνόουν ἔτι τότε τὴν ὕπαρξιν, ἢ ἴσως κωλυθεὶς ἐκ τῆς ἐπιμενούσης κακοκαιρίας. Τὴν δὲ τρίτην ἡμέραν μᾶς ἀνήγγειλεν ὁ πλοίαρχος ὅτι ἡ θάλασσα ἐπραύνθη καὶ ἦν ἤδη πλεύσιμος, καὶ οὕτως ἐπεβιβάσθημεν αὐθις διὰ τὴν Αἶγιναν. Ἀλλ' ὁ ἄνεμος, καίτοι κοπάσας ὀπωσοῦν, ἔμενεν ἀντίπρωρος πάντοτε, δι' ὃ προσωρμίσθημεν οὐχὶ εἰς τὸν λιμένα τῆς πόλεως, ἀλλ' εἰς τὴν μεσημβρινῶς αὐτοῦ κειμένην Περιβόλαν, τὴν ἀγροικίαν τοῦ Δ. Βούλγαρη.

Ἐντεῦθεν δ' ἐξηκολούθησα τὴν ὁδοιπορίαν μέρος μὲν πεζός, μέρος δὲ κατὰ πρωτότυπον δι' ἐμὲ τρόπον ὀχούμενος ἐπὶ πώλου ὄνου, καὶ καθήμενος ἐπὶ, ἥ ἐν μέρει ἐντὸς τοῦ ἐνὸς τῶν δύο κοφίνων οὓς ἔφε-
 ρεν ἐπὶ τοῦ νώτου τὸ ὑπομονητικὸν ζῶον, ἐν ᾧ ὁ ὀνηλάτης διὰ
 φορτίου ἰσορροπεί τὸ ἕτερον.

Ἐν Αἰγίνῃ κατελύσαμεν παρὰ τῇ Κτ Λαμπίκῃ, ἐνθα καὶ ἐμεί-
 ναμεν ἡμέρας τινάς. Ἡ νῆσος αὕτη, ἀφ' οὗ ἡ πολιτικὴ πρωτεύουσα
 τοῦ νέου κράτους μετετέθη εἰς Ναύπλιον, εἶχε μείνει τὸ κέντρον τῆς
 διανοητικῆς καλλιέργειας τοῦ ἔθνους, καὶ ἐνταῦθα ἦν ἰδρυμένον, πλὴν
 τοῦ μεγαλοπρεποῦς ὀρφανοτροφείου, καὶ τὸ Κεντρικὸν Σχολεῖον, τὸ
 ἀνώτατον, ἡ ὀρθότερον τὸ μόνον τότε λόγου τινὸς ἄξιον φιλολο-
 γικὸν ἐκπαιδευτήριον τῆς Ἑλλάδος. Ἐκεῖ εἶχον τὴν μεγίστην
 χαρὰν νὰ ἰδῶ αὖθις τοὺς ἀρχαίους καὶ ἀγαπητοὺς διδασκάλους, τὸν
 Γεννάδιον, διευθύνοντα τὸ κατὰ τὴν ἀρχαίαν, καὶ τὸν Ἐρκουλίδην, διδά-
 σκοντα ἐν αὐτῷ, καὶ νὰ γνωρίσω πρῶτον τὸν Φαρμακίδην, οὗ τὸ
 ὄνομα παιδιόθεν ἐγνωρίζον ὡς ἐκδοτὴν τῆς πρώτης Ἑλληνικῆς
 φιλολογικῆς ἐφημερίδος, τοῦ «Λογίου Ἐρμού», καὶ τῆς Ἑλληνικῆς
 Χρηστομαθείας εἰς ἣν παιδίον ἐδιδασκόμεν. Εὐδαίμονα ἐθεώρουν
 ἐμαυτὸν συνὼν μετὰ τῶν ἀνδρῶν τούτων καὶ συνδιαλεγόμενος περὶ
 ἐκπαιδεύσεως καὶ φιλολογίας ἐν Ἑλλάδι, διότι ἡ πεποίθησίς μου
 ἦν, καὶ τότε καὶ πάντοτε, ὅτι ἔθνος, καὶ μάλιστα τὸ Ἑλληνικὸν
 ἔθνος, ἀνακτῆσαν τὴν ἐλευθερίαν του, ἵνα καταστῇ ἄξιον νὰ δια-
 τηρήσῃ αὐτήν, ἔπρεπε νὰ ἐξευγενίσῃ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ παιδεύο-
 μενον, καὶ ὅτι εἰς τὸν εἰρηνικὸν τοῦτον ἀγῶνα, ὅστις διεδέχετο τὸν
 αἱματηρὸν τῆς ἀπελευθερώσεως, πᾶς ὁ ὀπωσοῦν δυνάμενος ὤφειλε
 νὰ ἐπιδοθῇ. Παρεκίνουν δὲ καὶ τὸν Φαρμακίδην καὶ τὸν Γεννάδιον
 νὰ πλουτίσωσι τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν συγγράφοντες. Ἐπειδὴ
 δ' ἀμφοτέρων ἡ γνώμη ἦν ὅτι ἔπρεπε πρὸ παντὸς νὰ ὠφεληθῶμεν
 ἐκ τῶν προόδων τῆς σοφῆς Εὐρώπης, οἰκειούμενοι διὰ μεταφράσεων
 τὰ ἄριστα τῶν συγγραμμάτων αὐτῆς, μετὰ μακρὰς συζητήσεις
 ἐξελέγη ἡ ὑπὸ τοῦ Γενναδίου ὡς παιδαγωγικωτάτη συνιστωμένη
 συλλογὴ Περιηγήσεων τοῦ Κάμπε, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ μεταφρα-

σθῇ ἀπὸ κοινοῦ ὑφ' ἡμῶν τῶν τριῶν, καὶ νὰ ἐκδίδηται κατὰ φυλλάδια.

Ἐπιστροφή.

Ἡ εἰς τὸ Ναύπλιον ἐπιστροφή, πάλιν μετὰ τοῦ Καμπούρογλου, ἔγινε διὰ τῆς Ἐπιδάουρου, μετὰ σύντομον καὶ γαληνιαίαν θαλασσοπλοίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μὲν Ἐπίδαυρος συνίστατο τότε ἐξ ἐνὸς μόνου παλαιοῦ καὶ οὐχὶ λίαν καθαρίου οἰνοπωλείου, ὁ δὲ καιρὸς ἦν λαμπρός, ἐπροτιμήσαμεν νὰ διανυκτερεύσωμεν καθ' ὁδὸν εἰς τὸ ὕπαιθρον, καὶ ἐκοιμήθην ἀπλώσας τὸν μανδύαν μου ἐπὶ θάμνων.

Ἐντελῶς ἡσυχοὶ ὅμως δὲν εἴμεθα, ἀλλὰ τότε δὲν ὑπῆρχεν ἀσφάλεια πλήρης εἰς τὰς ὁδοὺς, καὶ ἀπὸ τῆς ἀνέμεσης οὐρανὸς ὁ εἰς ἐξ ἡμῶν ἐκοιμάτο καὶ ὁ ἕτερος ἐφρούρει. Ἀλλὰ τὴν ἐπανάριον ἐξηκολουθήσαμεν καὶ ἐπερατώσαμεν ἀνευσχλητοὶ τὴν ὁδοπείραν ἐφ' ἑνὸς ἡμέρας.

Ἡ πρώτη μου δὲ φροντίς ὑπῆρξεν, ὅπως φθάς, νὰ παραγγείλω εἰς τὸ μόνον τότε ὑπάρχον βιβλιοπωλεῖον ἐν Ναυπλίῳ, τὰς Περιηγήσεις τοῦ Κάμπε, ἃς καὶ ἔλαβον μετὰ καιρὸν οὐ μακρὸν διὰ τοὺς τότε χρόνους· καὶ εὐθὺς ἐκκόψας τινὰ τῶν πρώτων φύλλων ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ πρώτου τόμου, ἔπεμψα αὐτὰ εἰς τοὺς Κους Γεννάδιον καὶ Φαρμακίδην, καὶ ἤρχισα καὶ ὁ ἴδιος τὸ πρῶτον μέρος τῆς μεταφράσεως. Ἀλλὰ τὸ ἔργον περαιτέρω δὲν προέβη, καὶ διόλου ἐματαιώθη, διότι μόνος ἐγὼ μετέφρασα, οἱ δὲ δύο συνεργάται οὐδ' ἤρχισαν ποτέ, ἂν καὶ ἡ ἐκλογή τοῦ βιβλίου ἦν ἐδική των πρότασις. Τοῦτο ἰδὼν, μετὰ τινὰ καιρὸν ἀπέστην καὶ ἐγὼ τῆς ἐργασίας.

Ὀλίγον δὲ μετὰ τὴν ἐπάνοδόν μου συνέβη ἡ κατακρήμνισις τοῦ τοίχου τῆς οἰκίας ἡμῶν, μεθ' ἣν ἀμέσως ἐμισθώσαμεν ἄλλην, τὴν τοῦ Κούπα (χρηματίσαντός ποτε ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως), κειμένην ἐν τῷ κέντρῳ τῆς πόλεως, καὶ μέχρι τινὸς κατὰ νεώτερον ῥυθμὸν ὠκοδομημένην. Εἰς τὸν κάτω δόμον κατῴκει ἡ οἰκογένεια τοῦ ἰδιοκτήτου, ὁ δὲ ἄνω, ὃν εἴχομεν, ἦν

κανῶς εὐρύχωρος, ὥστε ἐν ὀωμάτιον αὐτοῦ παρεχωροῦμεν εἰς ἀρχαῖον οἰκογενειακὸν φίλον, τὸν Γ. Καλλιστράτην.

Μόλις δ' εἶχομεν μετοικήσει, καὶ ἐδέχθημεν τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ πατρός μου (υἱοῦ τῆς ἀδελφῆς τῆς μητρός του) Ἀλεξάνδρου Χαρίτου, ὅστις ἦλθεν ἵνα ἰδῇ τὰς περιστάσεις τῆς Ἑλλάδος καί, ἂν τῷ εὐαρεστήσωσιν, ἀποκατασταθῇ εἰς αὐτήν. Φαίνεται ὅμως ὅτι δὲν τῷ εὐηρέστησαν, διότι, ἀφ' οὗ ἐπὶ πολλάς ἡμέρας παρ' ἡμῖν ἐφιλοξενήθη, μίαν πρωίαν, ὅτε ἠγέρθημεν, δὲν τὸν εὐρομεν πλέον. Εἶχεν ἀπέλθει χωρὶς νὰ μᾶς εἰδοποιήσῃ, ἴσως φοβούμενος, ἀδίκως ὅμως τοῦτο, μὴ πολὺ μᾶς λυπήσῃ, οὐδὲ πλέον ἔκτοτε ἐφάνη ἢ ἠκούσθη εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπληροφορήθη δὲ πολλὰ ἔτη μετὰ ταῦτα, ὅτι ἐνυμφεύθη καὶ ἀπέθανεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἠπόρησα πῶς εὐρέθῃ ἢ τολμήσασα νὰ τὸν νυμφευθῇ, διότι ἦν ἀληθῶς τῆς ἐσχάτης ἀσημότητος ἵνα μὴ εἰπῶ βλακίας.

Σχεδὸν δ' ἀμέσως μετὰ ταῦτα ἠπλῆθε καὶ ὁ πατήρ μου εἰς Ἀθήνας, ὅπου τὴν ἐλευθερώσιν τῶν προικιζομένων, ὑπὸ τῶν Τούρκων ἔτι κατεχομένων, ἀλλὰ προσεχρὺς λεγομένης τῆς αὐτῶν ἀπελευθερώσεως, ἤθελε διὰ τῶν περισωθέντων λειψάνων τῆς περιουσίας του ἀγοράσῃ κτήματα εἰς τὴν ἱερὰν γῆν τῆς λατρείας του. Ἐγὼ δ' ἔμεινα μόνος ἐν Ναυπλίῳ.

Ἡ κοινωνία ἦν ἐκεῖ τότε ἔτι εἰς τὴν στοιχειωδεστάτην αὐτῆς κατάστασιν. Ὁ Κυβερνήτης, ἄγαμος, αὐστηρὸς τὰ ἥθη, ὅλος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεγάλων αὐτοῦ καθηκόντων ἀφιερωμένος, κατόκει, ἄνευ ἐπιδείξεως καὶ πολυτελείας, ὡς ὁ ἀπλούστερος τῶν ἰδιωτῶν, τὴν λιτὴν οἰκίαν, ἣτις δι' αὐτὸν ὠκοδομήθη εἰς μίαν τῶν πλατειῶν τῆς πόλεως, καὶ οὐδέποτε ἐν αὐτῇ ἐδέχετό τις συναναστροφή. Ἡ μόνη του δ' ἀναψυχὴ ἦν ἐπὶ τινα καιρὸν νὰ μεταβαίνειν πᾶσαν ἐσπέραν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πρὸ ὀλίγου καὶ αὐτοῦ ἀφικθέντος Κωνσταντίνου τοῦ Καρατζᾶ, υἱοῦ τοῦ πρώην ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας Ἰωάννου, καὶ νὰ συνδιαλέγηται μετὰ τῆς εὐφυοῦς, ἐν Παρισίοις ἀνατραφείσης, καὶ ὅλως Εὐρωπαϊκοῦς ἐχούσης τοὺς τρόπους Κυρίας Καρατζᾶ, τὸ γένος Κοντοῦ ἐκ Κερκύρας. Ὅτε ὅμως

ἤλθομεν ἡμεῖς εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἶχε παύσει καὶ τὰς ἐπισκέψεις του ταύτας, εἴτε παρεξήγησιν φοβηθεὶς ἢ ἀκούσας, εἴτε διότι ἡ ἀντιπολίτευσις εἶχεν ἤδη λάβει ὀριμύτερον χαρακτῆρα, καὶ αὐτὸς ὁ Καρατζᾶς δὲν ἔμεινεν αὐτῆς ἀμέτοχος.

Ἐν γένει, ἐπὶ τῆς ἀφίξεως ἡμῶν, εἰς τὴν σπάνιν στοιχείων κοινωνικῶν εἶχε προστεθῇ καὶ τις σκυθρωπότης προερχομένη ἐκ τῶν πολιτικῶν ἐρεθισμῶν, καὶ αὐξάνουσα ἔτι μᾶλλον τὴν κοινωνικὴν ψυχρότητα. Ἐσπέραν τινά, ἐξελθόντες ἐκ τινος φιλικῆς οἰκίας, ὃ εἶτα ἐν Περουπόλει ἀποκαταστάς, τότε δ' εἰς Ναύπλιον ἐπιδημῶν Ἀλέξανδρος Μουρούζης, εἰς ἐκ τῶν ἀγαπητοτέρων μου φίλων, ἄλλοι τινὲς ὁμήλικοι καὶ ἐγώ, ἐπεστρέφομεν περὶ τὴν ἐνδεκάτην εἰς τὰς οἰκίας ἡμῶν, καὶ ὠμιλοῦμεν καθ' ὁδὸν ζωηρῶς περὶ πραγμάτων ὅλως ἀδιαφόρων, καὶ ἐγελῶμεν εὐθυμῶς, ὅτε κατὰ τὴν γωνίαν ὁδοῦ μᾶς ἀπήντησε περιπολὸν ὁ φρούραρχος, ὅστις εὔρε τὴν εὐθυμίαν ἡμῶν ἀνοίκειον καὶ προσκρούσαν πρὸς τὴν σοβαρότητα τῶν χειρῶν. Προσελθὼν ἐπομένως μᾶς ἐπέπληξε, διατάξας ἡμᾶς νὰ χωρισθῶμεν σιωπηλῶς. Ἀλλ' ἐγώ, ἐνσαρασθηθεὶς διὰ τοῦτο, καὶ πεποιθὼς ὅτι οὐδὲν ἄτοπον ἐπραγματεύμεν, τῷ εἶπον ὅτι δὲν νομίζω νὰ παραβαίνωμεν οὐδένα νόμον, ἢ διατάξιν, καὶ οὐδένα νὰ βλάπτωμεν διότι γελῶντες καὶ ὠμιλοῦντες βαδίζομεν. Ὁ φρούραρχος οὗτος ἦν ὁ ἐκ Πορτογαλλίας συνταγματάρχης, μετὰ ταῦτα δὲ στρατηγός, Κ. Ἀλμεΐδας, ἀνὴρ τυπικώτατος καὶ μέχρις ὑπερβολῆς ἄκαμπτος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος. Ἐρεθισθεὶς δὲ διὰ τὴν τόλμην τῆς ἀποκρίσεως· « Ἡξεύρεις, μοὶ εἶπεν ὀργίλως Γαλλιστί, μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ Πορτογαλλικῆς προφορᾶς, Ἡξεύρεις ποῖος εἶμαι; Ze souis le Commandant soupériour. » — « Oui, Colonel, τῷ ἀπεκρίθην, De Nauplie et de ses fours, (ἐννοεῖται ἀντὶ forts). Ἡ ἀπάντησις αὕτη φυσικῶς τῷ λόγῳ δὲν ἤλάττωσε τὸ φιλόγελον τῶν συντρόφων μου. Ὁ δὲ φρούραρχος ἀντίπαρῃ ἤλθεν ὀργίλος, ἀλλ' ἡσύχους ἡμᾶς ἀφείς. Ἀποδεικνύει δὲ τὸ μικρὸν τοῦτο συμβᾶν ποία ἦτον τότε ἡ κοινωνικὴ ἀτμοσφαῖρα ἐν Ναυπλίῳ, βαρεῖα ὡς ἡ ἐγκυμονοῦσα θυέλλας.

Ἡ οἰκία ἐν τούτοις τοῦ Κ. Καρατζᾶ ἐξηκολούθει οὕσα μία τῶν κομψοτέρων τῆς Ἑλληνικῆς πρωτεύουσας, περιέχουσα καὶ τὴν τότε σπανιωτάτην ἔτι πολυτέλειαν κυμβάλου, καὶ τὴν ἔτι σπανιωτέραν τῆς οἰκοδεσποίνης, ἥτις μεθ' ἱκανῆς εὐχερείας ἐπαιζεν ἐπ' αὐτοῦ, ἀκροατὰς ἔχουσα ὀλίγους ἔτι τοὺς δυναμένους νὰ ἐκτιμήσωσι τὰ μουσικὰ αὐτῆς προτερήματα, ἰδίως δὲ τοὺς ἐξοχωτέρους τῶν ἑνῶν ἐπιδήμων ἐν Ναυπλίῳ, καὶ πρὸ πάντων τὴν ὠραίαν σύζυγον τοῦ στρατηγοῦ Gérard τοῦ ἐκ Γαλλίας μετακληθέντος πρὸς ὀργανισμόν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Πλὴν δὲ τῆς ἐπὶ τὸ Εὐρωπαϊκώτερον δεχομένης ταύτης οἰκίας, ἦσαν ὅλως ἀρχαϊκῆς ἀφελείας ἔτι τότε τὰ κοινωνικὰ ἥθη ἐν Ναυπλίῳ. Ἐσπέραν τινὰ προσεκάλεσα παρ' ἐμοὶ τὸν Μουρούζην καὶ ἄλλους τινὰς νέους φίλους μου, καὶ παρήκκα καὶ τράπεζαν, ἥς τὸ κέντρον κατεῖχε μέγα καταΐφιον, τὰ δὲ πέραν ἦσαν ξηροὶ καὶ χλωροὶ καρποί. Τοῦτο δὲ ἤρκεσεν ἵνα διαβῇ ὅτι ἡμὴν ὑπέρπλουτος.

Εἰς τοῦ Α. Μαυραγκοράτου τὴν οἰκίαν ἐφορευομεν ἐνίοτε, μόνην ὀρχήστραν ἔχοντες τὸν λόγιον ἀξιωματικὸν Κν Κ. Ἀξελόν τραγωδοῦντα καὶ κρούοντα τὸν ῥυθμὸν διὰ τῶν παλαμῶν.

Οὕτε δ' ἦσαν καὶ εὐκολοὶ καὶ ἀκίνδυνοι πάντοτε αἱ τοιαῦται συναναστροφαί, ἅς οὐχ ἥττον ἀπέκρουον εἰσέτι στοιχείων τινῶν τῆς κοινωνίας τὰ ἔτι ἀρχαϊκώτερα ἔθιμα. Οὕτως ὁ Ν. Σκοῦφος μοὶ διηγεῖτο ὅτι εἰς χορευτικὴν ἐσπερίδα ἣν εἶχε δώσει πρὸ τῆς ἀφίξεώς μου, βλέπων ὁ Θ. Γρίβας τοὺς νέους προσερχομένους νὰ καλέσωσι τὴν νέαν τοῦ σύζυγον εἰς χορόν, ἠγέρθη πῦρ πνέων, καὶ ἔσυρε τὸ ξίφος νὰ τοὺς κατακόψη· μόλις δὲ τὸν ἀνεχαίτισαν οἱ οἰκοδεσπόται, καὶ ἡ ἀποχὴ τῶν χορευτῶν ἀπὸ τῆς Κας Γρίβας, ἥτις ἄλλως τε καὶ δὲν ἤξευρε νὰ χορεύῃ. Περὶ τῆς Κας δὲ ταύτης καὶ ἄλλο χαρακτηριστικώτατον τῶν καιρῶν ἔμαθον, ὅτι, ἀποκοιμηθεῖσα ποτὲ εἰς ἐξοχήν, ἐξύπνησε μετὰ φρίκης αἰσθανθεῖσα ὅτι ὄφρις εἶχεν εἰσέρπυσαι ὑπὸ τὰ ἐνδύματα καὶ ἀνήρχετο εἰς τὸ σκέλος της, δὲν ἐπέτρεψεν ὅμως εἰς οὐδέναν νὰ τὴν βοηθήσῃ, ἕως οὗ εἰδοποιηθεὶς ἦλθεν ὁ σύζυγός της καὶ ἀπήλλαξεν αὐτὴν τοῦ φαρμακεροῦ ἐραστοῦ.

Σοῦτσοι.

Ἐν Ναυπλίῳ διέτριβον τότε, ὀλίγον πρὸ ἐμοῦ ἀφιχθέντες, καὶ οἱ δύο ἀδελφοὶ Σοῦτσοι, ὁ Παναγιώτης, ὃν εἶχον ἀφήσει ἐν Βιέννῃ, καὶ ὁ πρεσβύτερος αὐτοῦ Ἀλέξανδρος, ἐκ δευτέρου ἐπιδημοῦντες ἐν Ἑλλάδι, διότι καὶ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως εἶχον ἔλθει, ἀλλὰ μετὰ βραχεῖαν διαμονὴν ἀπῆλθον εἰς Γαλλίαν καὶ Ἰταλίαν πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν σπουδῶν των. Συνώκουν δὲ μετὰ τῆς νέας ἀδελφῆς των Εὐφροσύνης, τῆς ἔπειτα Κας Ἐδιπίδου, ἣτις διὰ τῆς κιθάρας τῆς ἐθελγε τὰς ἐσπέρας ἡμῶν, ἄδουσα Γαλλιστὶ καὶ Ἰταλιστὶ μετὰ τοῦ ἱατροῦ Ἰωάννου Κλάδου, ὅστις πολὺ μὲ διεσκέδαζε προφέρων « οὔνε ζουνὲ βερζιέρε » ἀντὶ une jeune bergère.

Συνώκει δὲ μετὰ τῶν Σοῦτσων καὶ ὁ πρεσβύτερος αὐτῶν ἀδελφὸς Μιχαήλ, μείνας ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ πολιτικὰς θέσεις ἐπιδιώκων, ἀλλὰ τῶν ἀδελφῶν του ὑπὸ πᾶσαν ἐποψὴν ὡς δεέστερος.

Ἡ οἰκία αὕτη τῶν Σοῦτσων ἦν δι' ἐμέ τότε τὸ πρῶτατον κοινωνικὸν καταφύγιον, καὶ ἡ μεγίστη μου ἀπόλαυσις ἦν ν' ἀκούω τῶν δύο ἀδελφῶν ἀπαγγελλόντων (ὅπερ συνεχέστατα καὶ προθυμώτατα ἔπραττον) τὰς ποιήσεις ὅσας τότε ἔγραφον ἢ ἄλλοτε εἶχον γράψει. Μετ' ἐνθουσιασμοῦ προσέχαινον εἰς αὐτούς, καὶ τοὺς ἐθεώρουν μεθ' ὑπερηφανείας ὡς ποιητὰς τὴν Ἑλλάδα τιμῶντας, καὶ ἐκ τῶν παραδειγμάτων καὶ τῶν συμβουλῶν αὐτῶν ἐπροσπάθουν νὰ ὠφελῶμαι. Ὁμολογῶ ὅμως ὅτι καθ' ὅσον ἐμυοῦμην εἰς τὰς Μούσας αὐτῶν, τὸ θάμβος βαθμηδὸν ἐμετριάζετο καὶ ἤρχιζον νὰ διακρίνω πρὸς τοῖς προτερήμασι καὶ τινα ἐλαττώματα καὶ νὰ κρίνω αὐτὰ ψυχρότερον.

Μεταξὺ τῶν δύο ἤρχισα τότε ἤδη διαβλέπων ἅς μετὰ ταῦτα πληρέστατα ἀνεγνώρισα διαφοράς. Καὶ ἀμφότεροι μὲν δὲν φαίνεται ὅτι ὅσον ἔδει ὠφελήθησαν ἐκ τοῦ καιροῦ ὃν εἶχον ν' ἀφιερῶσωσιν εἰς σπουδὰς, καὶ ἦσαν διὰ γενικῶν καὶ ἐπιπολαίων μᾶλλον γνώσεων

κατηρτισμένοι· ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος, ἔχων τὸ πνεῦμα ἥττον πτερόεν, ἦν δεκτικώτερος νὰ ἐγκύψῃ εἰς μελέτην, δι' ὃ καὶ μετὰ ταῦτα, ὅτε ἐπισταμένως ἐπεδόθη εἰς τὴν ποίησιν, ἐκαλλιέργησεν ἐπιμελέστερον τοὺς γλωσσικούς καὶ τεχνικούς κανόνας αὐτῆς, ἐν ᾧ τοῦ Παναγιώτου ἡ περὶ ταῦτα ἄγνοια τὸν παρέφερεν, ὡς μὲν πρὸς τὴν γλῶσσαν, εἰς τὸ νὰ νομίσῃ ἐν ἀφελείᾳ ἑαυτὸν αὐτῆς νομοθέτην (καὶ εἰς λυπηρὰν τούτου ἀπόδειξιν ἐξέδωκά ποτε τὸ βιβλίον « Ἡ νέα σχολή! »), ὡς δὲ πρὸς τοὺς τεχνικούς τύπους τόσον ἀσαφῆ εἶχεν ιδέαν αὐτῶν, ὥστε καλῇ τῇ πίστει ἐπλανήθη εἰς εἶδη ξένα τῇ μούσῃ του, οὔσῃ αὐτόχρομα λυρικῇ, καὶ ἐκεῖ ἐναυάγησεν. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἦν μεγαλοφυέστερος τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἐν ᾧ ὁ Ἀλέξανδρος εὐφυέστερος τοῦ Παναγιώτου. Ἐκείνου ἡ φαντασία ἐπλανᾶτο θαρράλέως, εἰ καὶ ἀχαλινώτως, δι' ὃ καὶ προσήγγιζε μὲν ἐνίοτε εἰς τὸ καλὸν καὶ εἰς τὸ ὑψηλόν, ἀλλ' εἰς χαλινὸν μὴ ὑπήκουσα, δὲν ἤξευρε νὰ ποιῇται σφόδρα χρήσιν αὐτῶν πρὸς παραγωγὴν ἀρίστων τεχνουργημάτων· ὁ δ' Ἀλέξανδρος ἦν εὐλαθέστερος καὶ κανονικώτερος περὶ τοὺς τύπους καὶ κανόνας, ἀλλ' ἐστερεῖτο γενεσιουργοῦ φαντασίας, καὶ ἔπατα μάλλον διὰ δανείων πτερῶν. Ὁ εἰς ἦν ποιητὴς ἐξ ἀμελείας πολλάκις ἀποτυγχάνων, ὡς ὁ ζωγράφος ὁ παραμελῶν τὸ χρῶμα καὶ τὸ διάγραμμα, ὁ δ' ἕτερος ἀγγλίνους στιχουργὸς ἐλαττούμενος κατὰ τὴν ποιητικὴν ἀνάτασιν, χαριέστατος μιμητὴς καὶ ἀντιγραφεύς, οὐχὶ πρωτότυπος καλλιτέχνης. Ἡ διαφορὰ δὲ τῶν χαρακτῆρων τῶν δύο ἀδελφῶν ἐκανόνιζε καὶ τὴν θέσιν αὐτῶν πρὸς τὴν πολιτείαν, ἥτις αὐτῇ πάλιν ἀντενακλᾶτο ἐπὶ τὴν τέχνην των· διότι ὁ μὲν Παναγιώτης, φιλόδοξος, δραστήριος, ἐφευρετικός, ἐρρίφθη εἰς τὸν πολιτικὸν στρόβιλον, ἐζήτει θέσιν μεταξὺ τῶν πρωταγωνιστῶν ἐν τοῖς κυβερνητικοῖς, ἐπλησίασε τὸν Κυβερνήτην, καὶ προσωκειώθη τὴν ἰδιαιτάτην αὐτοῦ εὐνοίαν διὰ τῆς ἐτοιμότητος τοῦ πνεύματος καὶ τῆς λαμπραίας του πρωτοβουλίας· μετ' οὐ πολὺ ὅμως, διὰ τῆς ὑπερβολῆς αὐτῶν τῶν ἰδιοτήτων του, διὰ τῆς ἀνυπομόνου φιλοδοξίας καὶ τῆς παρακεκινδυνευμένης καὶ ἀσταθμῆτος πολιτείας αὐτοῦ, ἀπεξενώθη τὴν

ἐμπιστοσύνην τοῦ σοβαροῦ καὶ ἐμπείρου ἀνδρός, ἰδίως ὅτε ἐφάντασθη ὅτι δύναται ν' ἀναβῇ εἰς ἀνωτάτην περιωπὴν συνδεδόμενος μετὰ τοῦ τότε ἀντιπολιτευομένου Θ. Γρίβα, καὶ νὰ κρατῇ εἰς χεῖράς του τὴν πλάστιγγα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Κυβερνήτου, ἐξ οὗ καὶ μετέπεσεν εἰς ἄκραν ἀντιπολίτευσιν. Ὁ δ' Ἀλέξανδρος, ὡς ἐν τῇ φιλολογίᾳ οὕτω καὶ ἐν τῇ πολιτικῇ ἰδίων ἰδεῶν στερούμενος, ὑπέδύετο τὰς τοῦ ἀδελφοῦ του, καί, ὅτε ὁ Παναγιώτης ἀντεπολιτεύετο, ἐνεκολποῦτο καὶ οὗτος τὰς βιαιοτάτας τῶν ἐφημερίδων, καὶ εἰς τὰς δημώδεις τάξεις τῆς ἀντιπολιτεύσεως καταβαίνων, συνεχρωτίζετο μετ' αὐτῶν μᾶλλον, ἀποξενούμενος τῆς ἀνωτέρας κοινωνίας. Οὕτως, ἀγχινουστάτη μὲν ἀλλ' ἡχῶ γενόμενος ἄκριτος τῶν τυφλοτέρων παθῶν ἀχαλινώτου καὶ ἀναγώγου πολλάκις ἀντιπολιτεύσεως, συνετέλει διὰ τῆς Μούσης του εἰς τὸ ν' αὐξάνῃ τὴν κοινὴν ἀσυνεσίαν, καὶ ἐβλάψε πολύ μᾶλλον ἢ ὅ,τι ἐφείλησε τὴν Ἑλλάδα. Οὕτω περὶ αὐτοῦ ἔκρινον μετὰ λύπης.

Τοῦ Παναγιώτου τὰ μέχρις ἐκείνου ἔργα ἦσαν λυρικά τινα, ἀπηχῆσεις μὲν μέχρι τινός τοῦ τρόπου τοῦ Λαμαρτίνου καὶ τοῦ Βίκτωρος Οὐγκώ, μὴ ἐστερημένοι δὲ καὶ πρωτοτύπων ἰδεῶν, αἵτινες ἐνίοτε ἔφερον τὸν ἀληθῆ τύπον τοῦ ὑψηλοῦ, καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξεφράζοντο μετ' αἰσθήματος τοῦ καλοῦ καὶ τῆς ἁρμονίας ἐν τῇ γλώσσῃ. Δυστυχῶς ὅμως, ἡπατημένος ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἐμπνεύσεως, καὶ τὰς δυσχερείας καὶ τοὺς κανόνας τῆς δραματικῆς ἀγνοῶν, εἶχεν ἐπιχειρήσει συγγραφὴν δράματός τινος τοῦ « Ἀγνώστου », ὃ εἰς ἐμὲ ἐφάνη πρὸς πάσας τὰς ἀρχὰς τῆς αἰσθητικῆς καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου προσκροῦον. Εἰς τὴν ἀνεπίγνωστον δὲ ταύτην ματαιοπονίαν, ἀντὶ νέων συνθέσεων, εἰσεβίαζεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πάντα τὰ λυρικά τεμάχια, ὅσα ἄλλοτε εἶχε γράψῃ ἀσυναρτήτως, ἐν ᾧ τὸ ἐναντίον θὰ ἦν πολὺ ὀρθότερον, ἂν διέλυεν εἰς ὠραίας λυρικὰς ποιήσεις ὅ,τι εἶχεν ἕως τότε συντάξει πρωτότυπον τοῦ ὑποτιθεμένου τούτου δράματος.

Ἐτι δ' ἀτυχέστερα ἦσαν τὰ δραματικὰ ποιήματα, ὅσα μετ' αὐτὸ ἐπεχείρησεν, οἷον ὁ « Μεσσίας », ὁ « Καραϊσκάκης », ὁ « Βλα-

χάβας», ἔχοντα μὲν πάντοτε κάλλος στιχουργίας, καὶ ἐνίοτε καὶ ὕψος ποιήσεως, οὐδεμίαν ὅμως τῶν ἰδιοτήτων αἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ ὄραμα. Ἐν Παρισίοις δὲ εἶχεν ἐκδώσει συλλογὴν Γαλλικῶν ποιήσεων, ἐν αἷς ἐλαμπεν ὕψος ιδέας καὶ κάλλος ἐκφράσεως, καὶ ἦν ὁ δοκιμώτερος τῶν Γάλλων ποιητῶν ἐδύνατο ἀνερυθριάστως νὰ ὑπογράψῃ.

Συνίστα δὲ ὁ Παναγιώτης ἐν τῇ στιχουργίᾳ τὴν ἐκλογὴν τῆς λέξεως, τὴν ἀποφυγὴν τῶν κακοφωνιῶν, τὴν ἀκρίβειαν, τὸν πλοῦτον καὶ τὸ ἀβίαστον τῆς ὁμοιοκαταληξίας, καὶ ὅσα ἄλλα θεωρητικῶς ὑπὸ τῶν αὐστηρῶν διδασκάλων του εἶχε μάθει ἐν Γαλλίᾳ· ἀλλ' εἰς αὐτὰ δὲν ἐπέμενε τοσοῦτον ὅταν ὁ ἴδιος ἔγραφεν, ὅσον ὅτε ὑπέβαλλον ἐγὼ εἰς τὴν κρίσιν του τὰ ἀσθενῆ μου δοκίμια. Εἰς ἐμὲ ὅμως ἦσαν πολὺτιμοι αἱ παρατηρήσεις τῶν.

Ὁ δ' Ἀλέξανδρος, ἐπὶ τῆς ἐγκαυχάσεως ἤδη καὶ ἐν Ὑδρᾷ ἐγκολπωθεὶς, καθ' ἣν πάντοτε ἠκελευσθήσε τάσιν, τὰς ιδέας τῆς μετέωρης τῶν πολιτικῶν μερίδων εἰς αἷς ἐσφίγγετο τότε ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία, τῆς μερίδος εἰς ἣν ἀνήκεν ὁ ἀδελφός του, ἔγραψε σατύρας κατὰ τῆς ἄλλης, εἰς στίχους διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀρίστους, οἵτινες ὅμως συνετέλουν καὶ αὐτοὶ εἰς συνδυασμὸν τῶν παθῶν, παραβλέπων ὅτι πρῶτιστον καθῆκον ἔπρεπε νὰ ἔχωσιν οἱ ἐπὶ ἀγωγῇ ἐγκαυχώμενοι τὸν κατευνασμὸν τῶν διχονοιῶν. Ὅτε δὲ ἤμην πλησίον των, πρὶν ἢ ἡ τάσις τοῦ ἀδελφοῦ του τὸν ῥίψῃ αὐθις εἰς τὴν πολιτικὴν καὶ ἀντιπολιτευομένην ποίησιν, ἔγραψε κωμωδίαν «τὸν Ἀσωτον», ἧς ὑπογραμμὸς ἦσαν τὰ ἔργα τοῦ Μολιέρου. Καὶ ἡ μὲν στιχουργία αὐτῆς ἐστὶ πανταχοῦ ἀβίαστος καὶ ωραία, καὶ πολὺ ἔχει τὸ κωμικὸν ἅλας τοῦ διαλόγου. Ὁ σκοπὸς ὅμως τοῦ δράματος ἦν ὅλως ἀνεπιτυχής, κωμωδοῦντος κοινωνικὰς σχέσεις καὶ περιστάσεις ὅλως ξένας εἰς τὴν τότε κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἡ πλοκὴ αὐτοῦ ἦν μέρος μὲν κοινὴ καὶ πεπατημένη, μέρος δ' ἄτεχνος ἐκκλίνουσα μέχρι τέλους εἰς τὸν τραγικολυρικὸν τύπον, ὃν ὁ ποιητὴς ἐδανείζετο παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ του.

Οὕτω τρέφων τὸν νοῦν μου εἰς τὴν συναναστροφὴν τῶν δύο Σού-

τσων, κατέτριβον καὶ ἐγὼ μέρος τοῦ καιροῦ μου εἰς ποίησιν καὶ ἀνε-
γίνωσκον Γάλλους καὶ Γερμανοὺς ποιητάς. Ἡ δ' Ἑλληνική μου ἀνά-
γνωσις ἦν ἡ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἐξ ἧς ἐλάμβανον σημειώσεις.

Καὶ εἰς σύνθεσιν δὲ ποιήματος ἐπεδόθη τὴν τοῦ « Δήμου καὶ
Ἑλένης » ὃ καὶ ἐξέδωκα μετ' ὀλίγον τυπωθὲν ἐμῇ δαπάνῃ εἰς τὸ
τυπογραφεῖον τῆς Κυβερνήσεως, χάρις εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τοῦ διευ-
θύνοντος τότε αὐτὸ Ἀποστολίδου τοῦ Κοσμητοῦ, ὅστις ὠδήγει καὶ
ἐβοήθει τὴν περὶ τὰ τυπογραφικὰ ἀπειρίαν μου. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο ἦν
τῶν ἔργων μου τὸ πρωτότυπον, καὶ ἡ ἐκδοσις αὐτοῦ τὸ πρῶτόν
μου αὐθαδὲς ἐπιχείρημα, διὰ τοῦτο μεγάλη ἦν ἡ ἀνησυχία καὶ
ἀγωνία μου ἐπὶ τῷ ἐπιστήμῳ τούτῳ συμβάντι, καὶ πολλὴ ἡ χαρὰ
μου ὅτε εὗρον, πρᾶγμα τότε πρωτοφανὲς καὶ μοναδικὸν ἐν Ἑλλάδι,
χαλκογράφων ὅστις ἐχάραξεν, ἐκ Γαλλικοῦ βιβλίου ἀντιγράφων,
τὸ ἐπὶ τῆς κεφαλίδος εἰκόνα, παριστῶν ποιμένα αὐλοῦντα, ὅστις
ὅμως, ἐξ ἀδεξιότητος τοῦ χαράξαντος, ἐκράτει τὸν αὐλόν, ἀντὶ
πρὸς τὰ θεῖα, πρὸς τ' ἀριστερά.

Τὴν ἡμέραν καθ' ἣν τὸ βιβλιαρίον ἐμελλε νὰ ἐξέλθῃ τῶν πιε-
στηρίων καὶ νὰ μοὶ παραδοθῇ, περιέμενον μετὰ πυρετώδους ἀνυπο-
μονησίας. Τέλος ἦλθεν αὕτη, ὃ βιβλιοδέτης μοὶ ἔπεμψε τ' ἀντίτυπα,
καὶ τότε — δὲν ἤξευρον τί νὰ τὰ κάμω. Νὰ τὰ πέμψω ἐγὼ αὐτὸς
ἐπιδεικτικῶς εἰς τοὺς γνωρίμους μου, οἵτινες ἄλλως τε δὲν ἦσαν
καὶ πολλοί, ἦν ὅλως ξένον εἰς τὰς διαθέσεις μου. Ὅτε ἔγραφον
καὶ ἐτύπουν, μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ὅλον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἤθελε συρ-
ρεύσει διὰ ν' ἀρπάσῃ τίς πρῶτος τὸ νέον ἀριστοῦργημα· ἀλλὰ τὸ
Ἑλληνικὸν ἔθνος οὐδ' ὑπώπτευε καὶ τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἀριστουρ-
γήματος. Τέλος δειλῶς ἔπεμψα ἀνά ἓν ἀντίτυπον εἰς δύο ἢ τρεῖς
φίλους, ὑποθέσας ὅτι μοὶ τὸ ἐζήτησαν, ἢ κατορθώσας νὰ μοὶ τὸ
ζητήσωσι, καὶ πλέον οὐδὲν τι ἤκουσα περὶ αὐτοῦ, ὅπερ ἐνδομύ-
χως νομίζω ὅτι ἀπέδιδον εἰς τὴν ἀνικανότητα αὐτῶν τοῦ νὰ κρί-
νωσι περὶ ποιήσεως. Ὅπως δὴποτε ὅμως, ὑπῆρξε τοῦτο τὸ πρῶτόν
μου καὶ ἱκανῶς διδακτικὸν μάθημα περὶ φιλολογικῆς δόξης, τοῦ-
λάχιστον παρ' ἡμῖν.

Κοινωνικός βίος.

Προῦχώνει ὁμως οὐχ ἥττον αὐξάνουσα ἢ ἐν Ναυπλίῳ κοινωνία, διότι, χάρις εἰς τὴν εἰρήνην καὶ τὴν προϊούσαν εὐνομίαν, πολλαὶ οἰκογένειαι καὶ ἐκ τῶν διεσπαρμένων εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἤρχοντο καὶ ἐξέτεινον τὴν κοινὴν εὐημερίαν. Οὐχ ἥττον ἠπεύλουν αὐτῆς τὴν συντάραξιν, ἐν ὀνόματι ὀρθῶν εὐρυτέρων ἐλευθεριῶν, οἱ συμφέρον ἔχοντες εἰς ἀνατροπὰς, καὶ οἱ ὑπὸ τούτων ἀπατώμενοι, καὶ νομίζοντες ὅτι διὰ ταραχῶν θὰ ἐξυπηρέτουν τῆς πατρίδος τὴν εὐημερίαν.

Μεταξὺ τῶν πρό τινας ἀφικομένων οἰκογενειῶν ἦν καὶ ἡ ἐξ Ὀδησσοῦ προελθοῦσα τοῦ Νικολάου Ταβακοπούλου, μεθ' ἧς τάχιστα ἐσχετίσθην. Ὁ κ. Ταβακόπουλος, ἐκ Βυτίνης τῆς Πελοποννήσου, ἦν ἀδελφὸς τῆς Κας Σμυρναῖας, συζύγου τοῦ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐν ταῖς πολιτευομέναις ἀπαρέψαντος Ἀναγνώστου Δηλιαγιάννη, οὗ τὴν θυγατέρα Εὐφροσύνην ἐπέζητει, καὶ μετὰ ταῦτα ἔλαβεν εἰς σύζυγον ὁ φίλος ἡμῶν Σπυρίδων Σκευφάς. Διὰ τοῦτο ἡ οἰκία Δηλιαγιάννη ἦν εἰς ἡμᾶς ἡ οἰκειότερα πασῶν ἐν Ναυπλίῳ. Πλὴν τούτου ὁ ἡ οἰκογένεια Ταβακοπούλου ἦν εἰς συνάφειαν μετὰ τῆς ἐμῆς ἐν Ὀδησσῷ, καὶ ἐγὼ πρὶν ἢ ἀναχωρήσω ἐκεῖθεν, ἐγνώριζον τὸν ὀλίγον πρεσβύτερόν μου υἱὸν αὐτῆς Ἰωάννην. Διὰ τοῦτο στενὴ φιλία μὲ συνέδεσε ταχέως μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸν εἶχον διαρκῶς σύντροφον τῶν ἀναγνώσεων καὶ τῶν περιπάτων μου. Συνέκειτο ὁ ἡ οἰκογένεια καὶ ἐκ τριῶν θυγατέρων, ὧν ἡ πρεσβυτέρα Μαρία, ἡ μετὰ ταῦτα Κυρία Ζυγομαλά, ἦν τότε δεκατριῶν ἢ δεκατεσσάρων ἐτῶν, αἱ δ' ἄλλαι δύο Αἰκατερίνη καὶ Ἑλένη, τόσον παιδία, ὥστε ἀνέλαβον ἐγὼ ἐκ φιλίας νὰ ταῖς διδάξω τὰ Γαλλικά, καὶ πολλάκις πορευόμενος πρὸς τοῦτο λίαν πρῶτ' εἰς τὴν οἰκίαν των τὰς εὐρισκόν ἔτι κοιμωμένας καὶ τὰς ἐξύπνων, χωρὶς τοῦτο δι' αὐτάς, καθ' ὃ βρέφη σχεδόν, νὰ ἔχη τι τὸ ἀπρεπές. Πρὸ πάντων ὁ ἡσθάνομην συμπάθειαν πρὸς τὴν Αἰκατερίνην, οὗσαν παιδίον χαριέστατον

καὶ θελκτικώτατον, ὥστε καί, ὅπερ ὁπωσοῦν γελοῖον, εἰς τὸ παι-
δίον ἐκεῖνο ἀφιέρωσα τὸν «Δῆμον καὶ Ἑλένην».

Ἐπὶ τῆς ἀπουσίας του ὁ πατήρ μου μοὶ ἀνέθηκε τὴν διαχείρισιν
τῶν χρηματικῶν του ὑποθέσεων, κακῶς ποιήσας, διότι ἤμην ἡκι-
στα δι' αὐτὴν κατάλληλος καὶ παρσκευασμένος, οὐδ' ἤρκει μόνη
ἡ εὐλάβειά μου εἰς τὸ νὰ μὴ δαπανήσω οὐδ' ὀβολὸν ἐκ τῶν ἐμπι-
στευθέντων μοι. Ὑπῆρχε τότε ἐν Ναυπλίῳ μεσίτης τις Κωνσταν-
τῖνος καλούμενος, ἄνθρωπος πονηρός, κατορθώσας νὰ περιποιήσῃ εἰς
ἐαυτὸν πᾶσαν τοῦ πατρός μου τὴν ἐμπιστοσύνην, καὶ τὰ χρήματα
αὐτοῦ μετεχειρίζετο ἵνα ἐπιδίδῃται εἰς ἐργασίας κολλυβιστικὰς.
Τοῦτον λοιπὸν καὶ ὡς ἀργυραμοιβόν, καὶ εἰς πάσας τὰς ἐκκρεμεῖς
χρηματικὰς ὑποθέσεις μεταχειριζόμενος, τὰ νομίσματα, ἃ παρ'
αὐτοῦ ἐλάμβανον, ἐρρίπτον φρόνην μύγδην εἰς τὸ συρτάριον τῆς
τραπέζης μου, μὴ φροντίζων καὶ νὰ ἔχω κλειδίον εἰς αὐτό, διότι
δὲν μοὶ ἐπῆρχετο κατὰ νόον ὅτι δυνατόν ἦν νὰ ὑπάρχῃ ἄνθρωπος

κακῶς ἄτιμος, ὥστε νὰ οἰκονομηθῇ ξένα χρήματα. Φαίνεται
ὅμως ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος ὑπῆρχεν. Ἀλλὰ τίς; Ὁ Κωνσταντῖ-
νος; Ἀπαγε. Ἐκεῖνος ἦτον ἀνὴρ ἐντιμος. Ἄλλως τε πῶς θ' ἀνε-
δίφει αὐτὸς εἰς τὸ συρτάριόν μου; Μὴ ὁ Νικολῆς, ὁ ἀνατραφεὶς
ὑπὸ τοῦ πατρός μου, ὁ τύπος τῆς εὐθύτητος; Ἀληθὲς ὅτι ἔκτοτε...

Ἀλλὰ τότε ἐμαυτὸν μᾶλλον θὰ ὑπώπτευον παρ' ἐκεῖνον. Ἐπο-
μένως οὐδεὶς ἐκλεψε τὰ χρήματα, οὐχ ἦττον ὅμως ἐκλάπησαν,
διότι ὅτε, μεταβὰς εἰς Ἀθήνας, παρέδωκα αὐτὰ εἰς τὸν πατέρα
μου, ἀριθμήσεως γενομένης, ἀνεκαλύφθη ὅτι ἔλειπον 2000 γρόσια!

Ἀλλὰ καὶ ὁ πατήρ μου, ἀφ' οὗ ἐπέστρεψεν εἰς Ναύπλιον, οὔτε
πολὺ ἐπιδεξιώτερος ἐμοῦ εἰς τὰ οἰκονομικά, οὔτε πρὸς τοὺς ἀνθρώ-
πους πολὺ δυσπιστότερος, ἐξηκολούθησε τὰ τῆς περιουσίας του διὰ
τοῦ Κωνσταντίνου διαχειριζόμενος. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ἐλθὼν
πρὸς αὐτὸν ὁ ὑπουργὸς οὗτος μεσίτης τῷ ἐζήτησε πολὺτιμὸν τι ἀδα-
μαντοκόλλητον ὑποκυπέλλιον (ζάρφυ), ὃ τῷ εἶχε ποτε δειχθῇ παρ'
ἡμῖν, εἰπὼν ὅτι εὔρε καλὸν ἀγοραστήν δι' αὐτό· ὁ δὲ πατήρ μου
οὐδὲν ὑποπτεύσας καὶ ἄνευ τινὸς προφυλάξεως τῷ ἔδωκε τὸ μικρὸν

κειμήλιον. Ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὁ Κωνσταντῖνος τὸ ἐπανε-
 φερειν εἰπὼν ὅτι ὁ ἀγοραστὴς δὲν συνήνεσεν· ἀλλὰ τότε ἔλειπον ἐξ
 αὐτοῦ δύο οἱ πολυτιμότεροι τῶν ἀδαμάντων, περὶ ὧν ὁ ἄνθρωπος
 εἶχε τὴν αὐθάδειαν νὰ δισχυρίζεται ὅτι δὲν ὑπῆρχον ὅτε τὸ ἔλαβε.
 Τοῦτο ἐλύπησε βαθέως τὸν πατέρα μου, οὐ μόνον διὰ τὴν σπου-
 δαίαν ζημίαν, ἀλλὰ καὶ δι' ἣν ἐλάβανε πικρὰν πεῖραν περὶ τοῦ
 χαρακτῆρος τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸν κατέστησε δυσπιστότερον. Δυ-
 στυχῶς ὅμως ἐγκαιρον δὲν ἦτο τὸ μάθημα, διότι ὁ βαλαντιοτόμος
 ἐκεῖνος, ἔχων χίλια τάλληρα τοῦ πατρός μου εἰς χεῖράς του, καὶ
 ἐννοῶν ὅτι ἀνεκαλύφθη, αἰφνης ἐδραπέτευσεν ἐκ Ναυπλίου. Αὐθη-
 μερὸν ἐπέμφθη ἐπὶ τὰ ἔχνη αὐτοῦ ὁ ἡμέτερος Νικολῆς, ὅστις καὶ
 τὸν εἶρεν ἐν Ὑδρᾷ εἰσέτι, καὶ ἡ ἀρχὴ τὸν κατέκλεισεν εἰς φυλα-
 κὴν ἐν Ἀργεῖ· ἀλλ' ὁ ἀναιδὴς μετ' εἰρωνείας ἐμήνυσε πρὸς τὸν πα-
 τέρα μου νὰ τῷ δώσῃ ἄλλα χίλια τάλληρα, ἵνα δι' αὐτῶν κερδήσῃ
 πάλιν τὰ πρῶτα, ἃ εἶχεν ἀπολέσει, καὶ ἀποδώσῃ ἀμρότερα. Βλέ-
 πων λοιπὸν ὁ πατήρ μου ὅτι οὐδὲν εἶναι νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ μηδὲν
 ἔχοντος, τοῦλάχιστον οὐδὲν ἐμφανέως, καὶ ὅτι θὰ ὤφειλε προσέτι
 καὶ νὰ προσδαπανᾷ διὰ τὴν διατροφήν του ἐν τῇ φυλακῇ, ἀπέστη
 τῆς περαιτέρω καταδιώξεως, καὶ ἀφῆκε νὰ τὸν ἀπολύσωσιν.

Ἐκδρομὴ εἰς Ἀθήνας Α'.

Πρὶν δὲ τούτου τοῦ συμβάντος εἶχον καὶ ἐγὼ ἐκδράμει εἰς Ἀθή-
 νας, ὑπὸ τὰς ἐπομένους περιστάσεις. Ἀποφασισθείσης διπλωματικῶς
 τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Εὐβοίας εἰς τὴν Ἑλλάδα,
 ὑποχρεουμένην νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Κρήτην καὶ Σάμον, ἐπεμψεν
 ὁ Κυβερνήτης εἰς Ἀθήνας ἐπιτροπὴν, συγκειμένην ἐκ τοῦ Ἀργείου
 Δ. Περούκα, καὶ τῶν Βυζαντίων Ι. Μοισίου καὶ Κ. Μάνου, ἵνα
 κανονίσῃ μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν τὰ περὶ ἐκποιήσεως τῶν Ὀθωμα-
 νικῶν κτημάτων, δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν. Μετὰ τούτων λοιπόν,

διὰ ξηρᾶς ὁδοιπορούντων, συναπῆλθον καὶ ἐγὼ ἵνα ἰδῶ τὸν πατέρα μου καὶ τὴν ποθητὴν καὶ ἐνδοξὸν πόλιν τῆς ἀρχαιότητος, ἣτις ἔφλεγε πάντοτε τὴν φαντασίαν μου, καὶ συνοδοιπὸρον συμπαρέλαβον καὶ τὸν Δ. Σοῦτσον.

Αἱ μετὰ ταῦτα μακρὰ μου ἐν Ἀθήναις διαμοναὶ ἐξήλειψαν ἐκ τῆς μνήμης μου τὰ τῆς τότε ἐπιδημίας. Ἀνεξάλειπτος ὅμως μοὶ ἔμεινε καὶ μέχρι τοῦδε ἀμείωτος, ἡ πρώτη ἐντύπωσις ἣν ἐλάβομεν ὅτε, προκύπτοντες ἐκ τῆς Ἰερᾶς ὁδοῦ, εἶδομεν διὰ μιᾶς ὑπὸ τοὺς πόδας μὲν ἡμῶν ἐκτεινόμενον τὸ Ἀττικὸν πεδῖον, ἀπέναντι δὲ μεγαλοπρεπῶς ὑψουμένην τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ ἐκ τῆς ἀποστάσεως ἐκείνης ἐδυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν ὅτι ἐβλέπομεν τὴν πόλιν τοῦ Περικλέους, ὅποια ἦν ἐπὶ τῶν μεγάλων αὐτῆς ἡμερῶν. Ἐνθουσιώδη ἀλλαγαμὸν ἐξεπέμψαμεν πάντες, καὶ ἐπυροβολήσαμεν εἰς χαιρετισμὸν αὐτῆς, ὥστε ἂν ὑπῆρχεν ἐκεῖ πρὸς φρουρὰ ὀθωμανικὴ, ἐδύνατο ὡς ἐχθρικὴν εἰσβολὴν νὰ ἐλάβῃ τὸ πρᾶγμα, καὶ νὰ θελήσῃ νὰ μᾶς διδάξῃ τρόπους εἰρηνικωτέρους.

Τὴν πόλιν ὅμως σὲν εὐρόμεν ὅποιαν ἐδυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν αὐτὴν μακρόθεν, διότι τὴν ἐκκλύπτει πᾶσαν νέα καὶ ἄμορφα ἐρείπια ἐπὶ ἐρείπιοις. Ἐκ δὲ τῶν ἀρχαίων ὀλίγα μόνον ἐπρόφθασα νὰ ἰδῶ ἐν τῇ κάτω πόλει, ἐπὶ τῆς βραχείας ἐπιδημίας μου. Κατελύσαμεν δὲ παρὰ τῷ πατρί μου, πλησίον τῆς Βρύσεως τοῦ Βορεᾶ ἐμπρὸς τοῦ νῦν δημοτικοῦ σχολείου ἐν τῇ ὁδῷ Ἀθηνᾶς, εἰς οἶκημα κατάρρειον, καὶ ὀλίγον ἀπέχον τοῦ Ὀθωμανικοῦ διοικητηρίου. Συνέκειτο δ' ἐξ ἐνὸς ὀωματίου καὶ μόνου, εἰς ὃ ὅμως τὰς ἐσπέρας ἐδεχόμεθα εἰς συναναστροφὴν τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς, τὴν οἰκογένειαν Βλαχούτση, καὶ ἄλλους τινὰς ἐκ τῶν ἐλθόντων πρὸς ἀγορὰν κτημάτων, ἀλλ' ἦναγκαζόμεθα ν' ἀνάπτωμεν τέσσαρα ἢ πέντε πύραυρα διότι διὰ τῶν ῥωγμῶν τῶν τοίχων εἰσώρμα ψυχρὸς ὁ ἄνεμος τοῦ χειμῶνος (1831-1832).

Ἐπιστροφή.

Μετὰ βραχεῖαν διαμονὴν ἐπέστρεψα εἰς Ναύπλιον ὅπου, ἐπειδὴ περιεμένομεν τότε πλεόν τὴν ἡμετέραν οἰκογένειαν, εἵχομεν μεταβῆ εἰς τὴν εὐρύχωρον οἰκίαν τοῦ Κούπα. Ἀλλὰ μὴ δυνηθεῖσα εἰσέτι ν' ἀναχωρήσῃ ἡ μήτηρ μου, περιωρίσθη εἰς τὸ νὰ μᾶς ἐξαποστείλῃ τὰ βιβλία ἡμῶν παραδοῦσα αὐτὰ τῷ εἰς τὴν Ἑλλάδα καταγομένῳ ἐθνικῷ διδασκάλῳ Βαρδαλάχῳ. Δὲν ἐπέπρωτο ὅμως νὰ μᾶς φθάσωσιν ἀβλαβῆ. Ἀπαίσιον συμβᾶν συνώδευσε τὴν ἄφιξιν αὐτῶν. Ἡ ἡμιολία ἐφ' ἧς ἔπλεεν ὁ Βαρδαλάχος ἐναυάγησε παρὰ τὴν Κέων, ὁ σοφὸς γέρων ἐπνίγη, καὶ τὰ κιβώτια τῶν βιβλίων ἔμειναν ἐπὶ μῆνας εἰς τὸν βυθὸν τῆς θαλάσσης. Ὅτε δὲ τέλος, χάρις εἰς τὴν φροντίδα τοῦ ποτὲ μὲν ὑπηρετοῦ ἡμῶν, μετὰ ταῦτα δὲ δημάρχου Κέας, Γεωργίου τοῦ Τριλιόπου, ἀνεσπάσθησαν, ἦσαν ὅλως διάδοχα καὶ πλήρη θαλασσίου ὕδατος, ὁ διατηροῦσιν, ὅσα ἐξ αὐτῶν σώζονται, καὶ μέχρι τοῦδε εἰσέτι. Περίεργος δ' ἡ σύμπτωσις ὅτι ἐν ἐξ αὐτῶν ἦν τὸ πολυτάλαντον καὶ πολύτομον λεξικὸν φυσικῆς ἱστορίας τοῦ Bonner, ὃ, ὅτε μᾶς ἐκομίσθη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ὀδησσόν, ἦν πολλαχοῦ βεβλαμμένον, ἔχων πολλὰ φύλλα ὀλοκλήρως ἢ κατὰ μέρος ἀφανισθέντα. Τότε δέ, εὐρόντες ἐκεῖ κατὰ σπανίαν συγκυρίαν ἄλλο αὐτοῦ ἀντίτυπον, ὁ πατήρ μου καὶ ἐγὼ ἀντεγράψαμεν καὶ προσέθεμεν εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν πάντα τὰ ἐλλείποντα. Ἀλλὰ τῶν ἀντιγράφων τούτων πολλὰ κατεφθάρησαν ἐν τῷ θαλασσίῳ ὕδατι. Ἀλλ' ἐπειδὴ, ὅτε ἤμην ἐν Αἰγίνῃ, εἶχον εὖρει ὅτι, κατὰ ἔτι παραδοξοτέραν σύμπτωσιν, καὶ ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἀντίτυπον τοῦ αὐτοῦ λεξικοῦ εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Ὀρφανοτροφείου, ἐσημείωσα δι' ἐπιστολῆς τῷ κ. Γενναδίῳ τὰς ἐλλειπούσας μοι σελίδας, καὶ ἐπὶ παρακλήσει μου εὐρέθη νέος, ὅστις μᾶς ἀντέγραψεν αὐθις αὐτάς, καὶ οὕτω συνεπληρώθη ἐκ δευτέρου τὸ σύγγραμμα.

Ἐν τῶν σπανίων κοινωνικῶν καταφυγίων δι' ἐμὲ ἦν τότε ἡ

οικία τοῦ Ἀλ. Καντακουζηνοῦ, ἀνδρὸς ὅστις ἐκ Δακίας εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως, παρηκολούθησε τὸν Δημ. Ὑψηλάντην ἐπὶ ὀλίγον τινα χρόνον, καὶ εἰς τὰς τοιχογραφίας τοῦ Βασιλ. κήπου τοῦ Μονάχου ἐστὶν ἀναγεγραμμένος ὡς παραλαμβάνων παρὰ τῶν Τούρκων τὰς κλεῖδας τοῦ φρουρίου τῆς Κυρίνας, διότι ὁ Ὑψηλάντης, ἀσθενῶν τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὸν εἶχε διορίσει νὰ λάβῃ αὐτὰς ὡς ἀντιπρόσωπός του. Καὶ δὲν ἐστερεῖτο μὲν ἀξιώσεων, ἀλλ' οὐδ' εὐφροσύνης. Εἰς δὲν ἤξεύρω πλέον τίνα Ἡγεμόνα Γερμανὸν παρουσιασθεῖς, ὅστις ἐκαλεῖτο Ἀντώνιος, μᾶς διηγεῖτο ὅτι τῷ εἶπεν : *Altesse, depuis Marc-Antoine vous êtes le premier Antoine qui marque.* Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κυβερνήτης δὲν τὸν ἐξετίμησε θεόντως, ὥστε νὰ τὸν προσλάβῃ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, ἀνεχώρησε μετ' οὐ πολὺ.

Μεταξὺ δὲ τῶν ἐγγχωρίων τῶν χρίνωνικόν κύκλον ἀποτελούντων μία τῶν μᾶλλον προεχουσῶν οὐγενειῶν ἦν ἡ τοῦ συνταγματάρχου τοῦ ἱππικοῦ, καὶ μετὰ τὰς στρατηγικὰς Δημ. Καλλέργη, νέου, πλουσίου, πολυδαπάνου, ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου ἰδίως εὐνοουμένου καὶ παρὰ πᾶσιν ἀγαπητοῦ, εἰς ὃν ἐκ ὀλίγον συνετέλει καὶ ἡ σπανία χάρις καὶ καλλονὴ τῆς συζύγου του, Κυρίας Σοφίας Καλλέργη, τὸ γένος Ῥέντη ἐκ Κορίνθου. Ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως κατέκτησεν αὐτὴν ὁ Καλλέργης διὰ τῶν ὅπλων ἐπὶ τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ Νοταρᾶ (τοῦ ἐπιλεγομένου Ἀρχοντοπούλου), ὅστις ἔπειτα ἔπεσεν ἡρωϊκῶς κατὰ τῶν Τούρκων μαχόμενος. Καίτοι μὴ λαβοῦσα ἐπὶ τῶν καταδρομῶν τῆς ἐπαναστάσεως ἀγωγὴν ἐπιμεμελημένην καὶ ἀνωτέραν ὡς ἄλλαι τινὲς τῶν Ἑλληνίδων, τοσοῦτον ὅμως εἶχε λεπτὴν τὴν φύσιν καὶ ἔμφυτον τὴν εὐγένειαν, ὥστε ὁ βλέπων αὐτὴν προΐσταμένην τῆς εὐπόρου καὶ φιλοξένου ἐκείνης οἰκίας, ἐδύνατο νὰ τὴν ἐκλάβῃ προερχομένην ἐκ τῶν ἀριστοκρατικωτέρων κύκλων τῶν Παρισίων.

Εἰς τὸν ἀβροδίαιτον τοῦτον οἶκον καθ' ἡμέραν ἡ τράπεζα ἦν παρατεθειμένη διὰ πάντας τοὺς φίλους, καὶ ἀνὰ πᾶσαν ἐσπέραν ἦν χορός, ἢ, δυστυχῶς, καὶ βαρεῖα χαρτοπαιξία· καὶ εἰς μὲν τὸν

πρῶτον διέπρεπον αἱ Κυρίαὶ Γεωργαντᾶ καὶ ἄλλαι νέαι ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν, αἵτινες ὁσημέραι κατήρχοντο ἐξ Ὀδησσοῦ καὶ ἄλλων μερῶν τῆς Εὐρώπης. Εἰς δὲ τῶν χαρτίων τὴν τράπε-
 αν, ἧς οἱ ἡμέτεροι πάντες δὲν ἀπεῖχον ὅσον ὤφειλον, τὴν πρώτην θέσιν ἐπεῖχον οἱ Ῥῶσσοι ἀξιωματικοὶ τοῦ ναυτικοῦ, οὓς ἐνθυμοῦμαι φέροντας, ὅταν ἤρχοντο, τὰ μανδύλια πλήρη ταλλήρων, καὶ ἔχυνον αὐτὰ ἐπὶ τῆς τραπέζης. Περίεργον δὲ πρόσωπον ἦν εἰς τὰς συνα-
 ναστροφὰς ταύτας ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας, ὁ ἐπικληθεὶς **Βράβο-Βράβος**, δι' ἣν ἐποιεῖτο κατὰχρησιν τοῦ ἐπιφωνήματος τούτου. Ἐν Βλαχίᾳ αὐτός, κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὸν ἱερὸν λόχον κατατεταγμένος κατηγορεῖτο ὅτι ἐγένετο αἰτία τῆς ἥττης τῶν Ἑλλήνων, πρῶτος τραπεὺς εἰς φυγὴν. Ἐν ταῖς ὁμιλίαις ὅμως ἦν θαρρᾶλέος καὶ κομπαστικὸς καὶ εἶχε τοῦ φρονήματος τὴν λέξιν ὑψηλοτέραν. Εἰς τὸ χαρτοπαίγνιον παρακαθήμενος, ἀλλ' οὐδὲ πλούσιος ὢν, οὐδ' ἐκ φύσεως ριψακύνδυνος, ἀπεῖχε τοῦ παίζειν.

Ἐπεὶ δὲ ὅμως εἰς μεγάλας προεπεῖς κομπαστικότερες, πρὸς ἀποφυγὴν μι-
 κρολόγων ὑπολογισμῶν, εἶχον ἀποφασίσει ὅτι πάντα τὰ τάλληρα, οἷας ὅποτε ἀξίας καὶ ἂν ἦσαν, θὰ ἐπένοντο εἰς τὸ παιγνίδιον δεκτὰ ὡς ἰσότιμα, ὁ κύριος οὗτος, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ ποσότητα τινὰ ταλλήρων τῆς ἐλαχίστης ἀξίας, περιώριζε πᾶσάν του τὴν ἐνέργειαν εἰς τὸ ν' ἀνταλλάσσει αὐτὰ πρὸς τὰ βαρυτιμότερα, καὶ οὕτω περιεποίει εἰς ἑαυτὸν ἀκίνδυνον καὶ οὐ μικρὸν κέρδος, ὃ ἡ συνεί-
 δησίς του ἐξετίμα ὡς νόμιμον. Ὡς δ' εἰς τὴν τράπεζαν τῶν χαρ-
 τίων ὁμοίως ἦν πάντοτε παρὼν καὶ εἰς τοῦ δείπνου τὴν τράπεζαν.

Καίτοι συνεχέστατα τὰς ἐσπέρας εἰς τοῦ Καλλέργη φοιτῶν, ἢ καὶ εἰς τοῦ Μουρούζη, κατοικοῦντος ἐν τῇ αὐτῇ οἰκίᾳ (τῇ τοῦ Βουδούρη), τῆς χαρτοπαιξίας ὅμως οὐδέποτε ὁ ἴδιος μετεῖχον, οὐ μόνον διότι δὲν εἶχον χρήματα ν' ἀπολέσω, ἀναλογιζόμενος ὅτι ὅσα διεχειριζόμεν ἦσαν τοῦ πατρός μου, ἐγὼ δ' αὐτὸς οὐδὲν οὐδα-
 μόθεν ἐπορίζομην, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ διασκέδασις αὕτη μοὶ ἐφαίνετο καὶ τότε καὶ πάντοτε ἀπώλεια μακροῦ καὶ πολυτίμου χρόνου, καὶ προσέτι προσέβαλλε τὸ ἠθικὸν αἶσθημά μου. Νὰ κάθημαι ἐπὶ ὥρας

πολλάς, αἵτινες διὰ τινὰς ἀποτελοῦσι τὸ ἥμισυ τῆς ζωῆς των, περιμένων ἂν ὁ ἀρχιπαίκτης θὰ στρέψῃ μέλαν φύλλον ἢ ἐρυθρόν, ἂν πέντε ἢ ἂν δέκα, μοὶ ἐφαίνετο ἀθλία καὶ ἄσκοπος σπατάλη τοῦ βίου, μόνον σκοπὸν ἔχουσα τὴν ἐλπίδα τοῦ ν' αὐξήσω τὴν περιουσίαν μου, γυμνῶν τοὺς φίλους μου, ὅπερ ἐθεώρουν ἀπαίσιον, καὶ τούτου ἀπέναντι διατρέχων τὸν κίνδυνον τοῦ ν' ἀπολέσω καὶ ἐγὼ τὴν ἐμὴν ἐὰν εἶχον. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὰς συναναστροφὰς ἐκείνας, ἀφ' οὗ συνωμῖλουν μετὰ τῆς οἰκοδεσποίνης ἂν ἦν παροῦσα, ἢ μετὰ τῶν μὴ παιζόντων, ἂν ὑπῆρχόν τινες, ἐν τέλει ὅσάκις δὲν ἀνεχώρουν, ἐλάμβανον ἐν βιβλίον, καὶ ἀποσυρόμενος κατὰ μέρος ἀνεγίνωσκον, ἢ ἔστιν ὅτε, λησμονῶν τοὺς περικαθημένους, ἐξηκολούθουν ποιητικὴν τινα σύνθεσιν ὡς ἂν ἦμην μόνος, καθ' ὅσον οὐδεὶς εἰς ἐμὲ προσεῖχεν. Οὐχ ἥττον ὁμῶς ἐνταῦθα πρέπει ν' ἀπομνημονεύσω τῆς πρώτης καὶ μόνης φορᾶς, καθ' ἣν, ἐκὼν ἄκων παρεκάθησα καὶ ἐγὼ εἰς σπουδαίαν χαρτοπαιξίαν. Ἦν δὲ τοῦτο πολὺ μετὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἐν Ἀθήναις, ὅτε εἰς τῶν φίλων μου, ὁ κ. Σαμουρκάσης, ὅστις ἐγνώριζε τὴν πρὸς τὰ χαρτὰ ἀποστροφὴν μου, ἐλθὼν ἐσπέραν τινὰ εἰς τῆς θείας μου Κεῖς Γεράκη, καὶ εὐρών με παρ' αὐτῇ, εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπισκέψεώς μου ἐπρότεινε νὰ μεταβῶμεν εἰς τοῦ μὴ μακρὰν ἐκεῖθεν κατοικοῦντος ἄλλου φίλου, τοῦ Περικλέους τοῦ Ἀργυροπούλου. Τὸν συνώδευσα λοιπὸν προθύμως· ἄλλ' εἰσελθὼν εὐρον ἐκεῖ πολλοὺς τῶν οἰκειότερων γνωρίμων μου συνηγμένους καὶ παίζοντας. Πάντες δὲ μὲ ὑπεδέχθησαν μετ' ἀλλαγμῶν θριάμβου καὶ ἐπευφήμησαν τὸν Σαμουρκάσην ὡς κατορθώσαντα νὰ μὲ παρασύρῃ εἰς ὃ,τι ἔλεγον ὅτι ὀνομάζω σπήλαιον ἀπωλείας. Ἐπέμειναν δὲ πάντες ὅτι πρέπει νὰ καθήσω καὶ νὰ παίζω μετ' αὐτῶν, καὶ οὐδεμίαν πρόφασιν ἢ ἄρνησιν ἐδέχοντο, λέγοντες ὅτι φιλαργυρία μ' ἐμπόδιζεν. Ἦναγκάσθην ἐπομένως νὰ ὑποκύψω, καὶ μέχρι τῶν 2 μετὰ τὸ μεσονύκτιον εἶχον ἀπολέσει ἤδη 400 δραχμάς, ἃς ἄνευ τύψεως συνειδότης ἡδυνάμην νὰ πληρώσω, διότι κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἦμην εἰς ὑπηρεσίαν, καὶ ἐδικὰ μου ἦσαν τὰ χρήματα. Ἠγέρθην ἐπομένως τὴν ὥραν πλέον ἐκείνην

ν' ἀποσυρθῶ· οἱ συμπαίκτορές μου ὅμως δὲν ἐνόουν οὕτω τὸ πρᾶγμα· ἤθελον νὰ μείνω παίζων ὅσον ἔπαιζον καὶ αὐτοί, καὶ κλειδῶσαντες τὴν θύραν, μ' ἐκήρυξαν αἰχμάλωτον· ἐξηκολούθησα ἐπομένως παίζων, εἰ καὶ λίαν νυστάζων, ὥστε μόλις ἤξευρον τί ἔπαιζον. Τέλος ὁ ὑπηρέτης εἰσελθὼν ἠνέωξε τὰ παραθυρόφυλλα, καὶ λαμπρὸν φῶς ἡλίου ἐπλημμύρησε τὸ δωμάτιον. Ἡ ὥρα ἦν ἡ ὀγδόη πρωϊνῇ. Ὅλοι ἠγέρθημεν ν' ἀναχωρήσωμεν. Ἐγὼ δ' ἐν τούτοις εἶχον κερδήσει πάλιν τὰς προαπολεσθείσας τετρακοσίας δραχμάς, καὶ προσέτι ἄλλας διακοσίας. Ἀπῆλθον δ' ἔχων σφοδρὸν κεφαλόπονον. Ἐκτοτε δὲ οὐδέποτε ἔπαιξα ἄλλοτε.

Εἰς τοῦ Καλλέργη δέ, καὶ τοῦ συνοίκου αὐτοῦ Μουρούζη, δὲν ἔπαιζον οἱ πλούσιοι μόνοι πάντοτε, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἄποροι παρῆσαν ὑπὸ τοῦ δαίμονος τοῦ παιγνιδίου ἢ τῆς φιλοκερδεΐας. Εἰς τοῦ Μουρούζη μίαν ἐσπέραν, ἐν ᾗ μακρὰν τῶν χαρτοπαικτῶν εἰς γωνίαν τινὰ ἐλάξευον κατὰ νοῦν καὶ ἐφύριζον τινας στίχους, ἦλθε πρὸς με ὁ Ἑδοπίδης, ὁ μετὰ ταῦτα γνωφευθεὶς τὴν ἀδελφὴν τῶν ποιητῶν Σούτσων, καὶ μοὶ ἐζήτησε νὰ τῷ δανείσω ὅσα χρήματα εἶχον ἐπ' ἐμοῦ, μετὰ πολλῆς ταραχῆς λέγων μοι ὅτι τὸ χαρτίον τὸν κατατρέχει, ὅτι ἀπώλεσεν ὅ,τι καὶ ἂν εἶχε, καὶ ὅτι θὰ παραφρονήσῃ ἐξ ἀπελπισίας ἂν ἡ τύχη ὑπὲρ αὐτοῦ δὲν στραφῇ. Λυπηθεὶς λοιπὸν αὐτόν, τῷ ἔδωκα τὰ δύο ἢ τρία δίστηλα, ὅσα ἔτυχον νὰ ἔχω παρ' ἐμοί, καὶ προσέτι πολλὰς συμβουλὰς ὅπως μὴ ἐξακολουθήσῃ παίζων, καὶ ὅπως θεωρήσῃ ὡς κέρδος τὴν μέχρι τοῦδε ζημίαν του, ἂν τὸν ἀποτρέψῃ αὐτὴ διὰ πάντοτε εἰς τὸ μέλλον ἀπὸ τοῦ παιγνιδίου. Ἀλλὰ ταύτας μὲν δὲν ἐδέχθη, διότι καὶ ἦν πολὺ ἐμοῦ πρεσβύτερος· ἐδέχθη ὅμως τὰ δίστηλα, καὶ σπεύσας ἔθηκεν αὐτὰ εἰς ἓν χαρτίον, καί... τὰ ἔχασε! Τότε τὸν εἶδον ὡς παράφορον νὰ διαβῇ τὸ δωμάτιον, ν' ἀρπάσῃ τὸν πῖλόν του καὶ νὰ ἐξορμήσῃ. Εἰς ἣν τὸν ἔβλεπον ταραχήν, ἐφοβήθη μὴ ἀπαίσιόν τι ἐμελέτησεν. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ τὸν εἶδον ἐπιστρέψαντα, καὶ εἰς τὴν παλάμην του χρυσᾶ τινὰ νομίσματα ἔχοντα. Ἐλθὼν δὲ πρὸς ἐμέ « Αὐτά, μοὶ εἶπε μετὰ φωνῆς τρεμούσης, αὐτά εἰσὶν ὅλη μου

ἡ περιουσία. "Αν τὴν ἀπολέσω, αὖριον δὲν θὰ ἔχω ὄβολόν νά μὲ θάψουν». Μάτην διὰ παντοίων ἐπιχειρημάτων ἐπροσπάθησα νὰ τὸν ἀποτρέψω τοῦ νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ παιγνίδιον. Οὐδὲ κἄν ἤκουε τί τῷ ἔλεγον, καὶ ἀπελθὼν κατέθηκεν ὅλην ταύτην τὴν ποσότητα, πᾶσαν τὴν ἐλπίδα τοῦ ἐπιουσίου του ἄρτου, εἰς ἓν χαρτίον. Τεθλιμμένος προσῆλθον καὶ ἐγώ, καὶ τὸν παρετήρουν. Ἡ ὄψις τοῦ ἦν φοβερά σπουδὴ διὰ δραματούργον ἐν ὅσῳ ἡ τύχη τοῦ ἐταλαντεύετο εἰς τὸ χαρτίον τοῦτο. Οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ ἦσαν ὡς φλεγόμενοι, καὶ προσηλοῦντο ἀσκαρδαμυκτὶ εἰς αὐτό· τοῦ προσώπου τοῦ οἱ μῦς ἐφαίνοντο τεταμένοι, ἡ πνοή τοῦ ἦν βραχεῖα καὶ ἡχηρά· εἰς δὲ τὰς χεῖράς τοῦ συνέστρεφε τὸ μανδῆλιόν του, καὶ ἐνίοτε τὸ ἐδάγκανεν. Εἰς τὸ πέρας αὐτῆς τῆς σκηνῆς ἔβλεπον προφανῶς τὴν αὐτοχειρίαν. Ἐκαστον χαρτίον σταφύμενον ὑπὸ τοῦ προπαίκτη ἦν δι' αὐτὸν θανάσιμος ἀγωνία. Τέλει ἐστράφη καὶ τὸ περιμενόμενον καὶ... ἐκέρδησε! Τότε μάλιστα κατέρωθον νὰ τὸν πείσω, δι' ἐκεί-

νην κἄν τὴν ἐσπέραν, ν' ἀποστῇ τοῦ παιγνιδίου καὶ ν' ἀναχωρήσῃ. Νέος τις ὁμήλικός μου, υἱὸς πλούσιας οἰκογενείας, μεθ' ἧς πολλὴ μὲ συνέδεεν οἰκειότης, ἐπέμενε νὰ διασκεδάζωμεν τὰς ἐσπέρας παίζοντες κοντσίναν ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον ἐλαφρὸν παιγνίδιον, ὃ ὅμως ἐγὼ ἀπέφευγον βαρυνόμενος· ἀλλ' ἐκεῖνος ἐκθυμώτερον ἐπιδιδόμενος πάντοτε εἰς τὴν τοιαύτην διασκέδασιν, καὶ ἐκ τοιαύτης παιδαριώδους ἀφροτηρίας ὀρμηθεὶς, ὃ ἄλλοτε φιλομαθὴς καὶ φιλότιμος νεανίας, κατήντησε βαθμηδὸν χαρτοπαίκτης, καὶ οἰκογενειάρχης μετέπειτα ἀπώλεσε πᾶσαν τὴν οἰκιακὴν του εὐημερίαν καὶ ἔμεινε πέννης.

Ἐν τούτοις ὁ πατήρ μου εἶχεν ἐπιστρέψει ἐξ Ἀθηνῶν, καὶ ἐπειδὴ ἡ οἰκογένεια εἶχεν ἀναγκασθῇ ν' ἀναβάλῃ τὴν ἐπιστροφὴν της, ἀφήσαμεν τὴν οἰκίαν τοῦ Κούπα, καὶ μετέβημεν εἰς δύο ἐπάλληλα δωμάτια τῆς ἀρχαίας καὶ μεγάλης οἰκίας τοῦ Ἀναγνώστου Δηλιγιάννη, ἧτις εἶχε δι' ἐμὲ τὸ πλεονέκτημα ὅτι ἐπέβλεπεν ἐκ περιωπῆς τὰς ὑγρὰς ἐκτάσεις τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου καὶ τὰς χλωρὰς τοῦ πεδίου τοῦ Ἀργους, καὶ ἡ λαμπρὰ ἐκείνη θεὰ μὲ διέθετε πρὸς τὴν ποίησιν.

Ἡσθανόμην ὅμως καὶ τὴν ἀνάγκην τακτικωτέρας καὶ χρησιμωτέρας τινὸς ἀσχολίας, διότι φωνή τις ἐνδόμυχος μοὶ ἔλεγεν ὅτι εἰς τὴν φίλην πατρίδα διέμενον ἄχρηστον αὐτῆς μέλος καὶ οὐδὲν πράττων ὑπὲρ αὐτῆς. Περὶ τούτου συνωμίλουν πολλάκις τὴν ἐσπέραν μετὰ τοῦ Χαραλάμπου, πρεσβυτέρου υἱοῦ τοῦ Ἀναγνώστου Δηλιγιάννη, ὅστις εἰ καὶ οὐχὶ πολλῆς παιδείας μέτοχος, ἦν ὅμως φίλος σπουδαίων ἐργασιῶν, καὶ εἶχε μεγάλην συλλογὴν αὐτογράφων καὶ ἄλλων ἐγγράφων τῆς ἐπαναστάσεως, ἐξ ὧν ἤλπιζε ποτὲ νὰ συντάξῃ τὰ χρονικὰ ἢ τὴν ἱστορίαν αὐτῆς. Συνεπεία τῶν συσκέψεων δὲ τούτων ἀπεφάσισα ὅτι βιβλίον ἐντελῶς ἐλλεῖπον καὶ δυνάμενον πολὺ νὰ καταστῇ χρήσιμον θὰ ἦν λεξικὸν ἱκανῶς περιεκτικὸν καὶ λεπτομερὲς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ φιλολογίας. Ἀμέσως λοιπὸν προέβην καὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν, καὶ τινα μὲν τῶν ἀναγκαίων βιβλίων ἐδανείσθην παρὰ φίλων ὅσοι εἶχον βιβλιοθήκην, ἄλλα δὲ παρήγγειλα ἐξ Εὐρώπης εἰς τὸν τότε ἐν Ναυπλίῳ ἀποκατεστημένον Γερμανὸν βιβλιοπώλην. Ἐπερὶ δὲ εἰς τὴν ἐργασίαν μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἐργαζόμενος εἰς τὸ ἐν ἄκρον τῆς τραπέζης, εἰς ἧς τὸ ἄλλο ἄκρον ἐξηκολούθει συγγράφων ὁ πατήρ μου τὰ Ἑλληνικά. Προέβην δὲ μεθ' ἱκανὸν χρόνον μέχρι τοῦ γράμματος Ε. Καθ' ὅσον ὅμως προὔχωρουν ἔβλεπον τὸν ὀρίζοντα εὐρυνόμενον, καὶ τὰς ἀτελείας πολλαπλασιαζόμενας, καὶ ἐλλείποντα τὰ βοηθήματα, δι' ὃ ἄφ' οὗ ἐπὶ δύο ἔτη ἐνέκυψα εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, ἐνόησα ὅτι ἐπεχείρησά τι ἀδύνατον καὶ τὸ ἐγκατέλιπον. Δὲν μετενόησα ὅμως δι' ὅσους κατέβαλα κόπους, διότι μοὶ ἐχρησίμευσαν ὅπως δῆποτε ὡς γύμνασμα εἰς τὸ γράφειν, εἰς τὸ ἀνατρέχειν εἰς τὰς πηγὰς καὶ εἰς τὴν μελέτην αὐτῶν, καὶ πρὸ πάντων μ' ἐδίδαξαν ὅτι εἰς τὰς φιλολογικὰς ἐργασίας ὑπάρχουσι πολλάκις δυσχέρειαι ἅς ὅσον ἀμαθέστερός τις, τόσον ὀλιγώτερον αὐτὰς ἐννοεῖ.

Μὲ παρουσίασε δὲ μίαν ἡμέραν ὁ κ. Παναγιώτης Σοῦτσος εἰς τὸν φίλον του κ. Ταλλιαπιέτραν, ἱατρὸν τοῦ Κυβερνήτου, παρ' ᾧ ἐγνώρισα, ἐργαζόμενον ὡς ἰδιαίτερον γραμματέα, τὸν Ν. Δραγού-

μην. Ὁ Ταλλιαπιέτρας, ἀνὴρ ἀγχίνους, ἦν κάτοχος εὐρείας παι-
δείας, καὶ λεπτὴν καὶ ἡσκημένην εἶχε τὴν κρίσιν. Ἀκούσας δὲ
παρὰ τοῦ κ. Σούτσου ὅτι ἀσχολοῦμαι καὶ εἰς ποίησιν, ἐπέμεινε νὰ
τῷ φέρω καὶ νὰ τῷ ἀναγνώσω τι ἐκ τῶν ἔργων μου. Ἐπανῆλθον
λοιπὸν μετὰ τινὰς ἡμέρας, φέρων μικρὸν ἔργον ὃ εἶχον ἄρτι περα-
τώσει, τὰς εἰς τὸν Α' τόμον τῶν Ἀπάντων τετυπωμένας « Σκέ-
ψεις τῆς ἐρημίας », καὶ τῷ τὰς ἀνέγνωσα μετ' ἄκρας δειλίας.
Ἀλλ' ὁ ζωηρὸς γέρων μ' ἐνεθάρρυνεν ἀνακράζας: « Μωρὲ γιὰ σου,
τζόγια μου. Μ' αὐτὰνα μπορεῖς νὰ γυρίσης τὰ κεφάλια ὀλωνοῦνε
τῶν κοριτσιῶνε ». Ἀλλ' ἔπειτα προσέθηκεν ὅτι πρέπει νὰ προ-
σπαθῶ νὰ δίδω εἰς τὰ ἔργα μου ἄρτιον σχέδιον, ἵνα ἔχωσι τὴν
ἐνότητα τὴν ἀπαιτούμενην εἰς πᾶν προϊόν τέχνης, καὶ μοὶ διέ-
γραψεν, ὡς ἐν παραδείγματι ἐν τῶν σχεδίων εἰς ὃ μὲ παρε-
κίνησε ν' ἀσχοληθῶ ἐν πεζῷ λόγῳ. Πλάσον, μοὶ εἶπεν, ὅτι εὐ-
ρέθης ποτὲ περὶ τὰς Ἀθῆνας πλησίον τοῦ τάφου ἐνὸς τῶν ἡρώων
τῆς ἐπικρατείας, καὶ ὅτι περὶ αὐτὸν ἀπήντησας συνελθούσας
τὰς σκιὰς πάντων τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων.
Εἰς συνδιαλέξεις μετ' αὐτῶν ὅσας νὰ ἐκθέσης ὅ,τι μέγα καὶ
λαμπρὸν παρήγαγεν ἡ Ἑλλάς ἐν τῇ ἀρχαιότητι, ἤτοι μοὶ διέγρα-
ψεν αὐτὴν ἐκείνην τὴν σύνθεσιν ἣν, μετὰ πλεῖστα ἔτη, ἐπενόησεν
ἐξ ἰδίας ἐμπνεύσεως ὁ Κος Παγανέλης εἰς τὰς « Ἀττικὰς νύκτας »
του. Προσέτι δὲ μοὶ ἐσύστησε τὰς « Ἀρμονίας τῆς φύσεως » τοῦ
Βερναρδίνου Σαινπιέρου, ὡς ἀνάγνωσιν περὶ ἧς μοὶ ἐγγυᾶτο ὅτι
ἤθελε μοὶ παρέξει πολλὴν ὠφέλειαν μετὰ τέρψεως. Ἠκολούθησα
δ' ὡς πρὸς τοῦτο τὴν συμβουλήν του, καὶ εὗρον αὐτὴν ὀρθοτάτην,
διότι σπανίως ἀπήντησα σύγγραμμα ἐκ τῆς θεωρίας τῆς πλάσεως
τοσοῦτον ὑψηλὴν ποίησιν ἀρυόμενον συνδεδεμένην μετὰ τοσοῦτον
ἱλαρᾶς εὐσεβείας. Ἡ ἀνάγνωσις αὕτη ἀνεπτέρου τὸν νοῦν καὶ
ἐθέρμαινε τὴν καρδίαν μου.

Ὡς πρὸς τὴν ἄλλην δ' αὐτοῦ συμβουλήν, παρεδέχθην μὲν καὶ
αὐτὴν μετ' εὐπειθείας, μὴ ἀναμετρήσας οὐδὲ τοῦ ἔργου τὴν δυ-
σχέρειαν, οὐδὲ τὸ δυσανάλογον τῶν ἐμῶν δυνάμεων πρὸς αὐτό, καὶ

τὸ σχέδιόν μου ἐγένετο ταχέως. Νὰ εὔρω τάφον περὶ τὰς Ἀθήνας, νὰ καθήσω καὶ νὰ κοιμηθῶ ἐπ' αὐτοῦ, ἡ φαντασία νὰ καλέσῃ περὶ ἐμὲ ὅλους τοὺς μεγάλους ἄνδρας τῆς ἀρχαιότητος, ἀλλὰ ταῦτα μοὶ ἐφαίνοντο κοινὰ καὶ πεπατημένα. Τὴν ἀρχὴν δεκάκις ἔγραψα, ἐξήλειψα καὶ τὴν μετέγραψα πάλιν, διότι ὁ ἀδέξιος κάλαμός μου δὲν ἤξευρεν οὔτε πῶς ν' ἀρχίσῃ οὔτε πῶς νὰ προχωρήσῃ. Ἀποδίδω ὅμως εἰς ἐμαυτὸν τὴν δικαιοσύνην ὅτι περαιτέρω καὶ δὲν προέβην εἰς ταύτην τὴν συγγραφὴν, ἀναγνωρίζων πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι ὅτε ἐπρόκειτο καὶ νὰ ὁμιλήσωσιν οἱ μεγάλοι ἄνδρες οὓς συνήγαγον περὶ ἐμαυτὸν, πρὸ παντὸς θὰ ἦτον ἀνάγκη νὰ ἔχω πλήρη γνῶσιν τῶν περιπετειῶν ἢ τῶν φιλοσοφημάτων αὐτῶν· καὶ τοῦτο μοὶ ἐχρησίμευσεν εἰς μάθημα κοινὸν μὲν, ἀλλὰ συνεχέστατα παραγνωρίζομενον, ὅτι ὁ προτιθέμενός τι νὰ γράψῃ, πρὸ παντὸς ἄλλου πρέπει νὰ ἤξεύρῃ ἐκεῖνο περὶ οὗ ἔχει νὰ γράψῃ.

Πλὴν δὲ τῶν φιλοδόξων καὶ ἀτυχῶν τούτων συγγραφικῶν ἐπιχειρήσεων, μετέγραψα καὶ ἐξέβωκα εἰς πεζὸν λόγον καὶ ἐκείνα τῶν ποιημάτων τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου τῆς Βαυαρίας ὅσα μετὰ μουσολήπτου ἐνθουσιασμοῦ ἔψαλλον τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα.

Αἱ δὲ λοιπαὶ μου ἀσχολίαι ἦσαν τότε νὰ μελετῶ τὰς πολιτικὰς ἐπιστήμας, ἀναγινώσκων τὸν Pölitz, ὃν, ὡς καὶ τινὰ φιλοσοφικὰ τοῦ Schelling, ἐδανειζόμεν παρὰ τοῦ κ. Θεοχάρη, καὶ ν' ἀσκῶ τὸ ὕψος μου, προσπαθῶν νὰ μεταγλωττίζω δυσχερῆ τεμάχια ἐκ ξένων φιλολογιῶν, ὡς τὸ περὶ εὐγλωττίας τῆς Κας Στάελ. Ὡρᾶς δὲ τινὰς ἀνέσεως κατέτριβον γυμναζόμενος εἰς τὸν αὐλόν· καὶ τόσον ἀφελὴς ἦν ἔτι τότε ὁ βίος ἐν Ναυπλίῳ, καὶ τοσοῦτον ἄπλαστος καὶ στοιχειώδης ἡ ἀγωγή, ὥστε ἡ Κ^α Ἀναγν. Δηλιγιάννη ὡς ἔκτακτον διασκεδάσιν ἐθεώρει ὅταν κατὰ παράκλησίν της, ἔφερον τὸν αὐλὸν μου καὶ ἐτετέριζον τὰ ἄμουςα μέλη μου παρ' αὐτῇ, δι' ἧς ἂν ἀνετριχιάζε καὶ αὐτὸς ὁ Μαρσύας!

Μίαν δ' ἡμέραν ὁ εἰς πᾶν εἶδος διασκεδάσεων ἐφευρετικὸς Καλλέργης ἐπρότεινε νὰ παραστήσωμεν κωμωδίαν τινὰ εἰς τὴν οἰκίαν του. Ἡ πρότασις ἐγένετο μετ' ἐνθουσιασμοῦ δεκτὴ, καὶ σκέψεως

γενομένης περὶ τοῦ δράματος, ἐπροτείνοντο διάφορα Γαλλικά.

Ἐγὼ ὁμῶς ἰσχυρῶς διεμαρτυρόμην κατὰ τούτου, ἀξιῶν ὅτι ἔπρε-
πεν Ἑλληνιστὶ νὰ γίνη ἡ παράστασις καὶ ἀπέκρουον ἐπιμόνως καὶ
θριαμβευτικῶς ὅσα μοὶ ἀντέταττον οἱ ἀντιφρονοῦντες ἐπιχειρήματα.

Ἀλλὰ τέλος μοὶ ἀντέταξαν ἓν, ἀκαταμάχητον ὡς ἐφαίνετο, ὅτι
δηλαδὴ δὲν ὑπῆρχεν Ἑλληνικὴ κωμῳδία πρὸς παράστασιν. Δυ-
στυχῶς ὁ διῖσχυρισμός ἦτον περίπου ἀληθής, ἀλλ' ἐγὼ, μὴ θέλων
νὰ παραδώσω τὰ ὄπλα τόσον εὐκόλως, ἐπέμεινα ὅτι ἀπατῶνται,
καὶ ὅτι κωμῳδία ὑπάρχει. « Ἄν ὑπάρχη λοιπόν, φέρε τὴν νὰ τὴν
ἰδῶμεν », μοὶ εἶπον, καὶ ἀδιστάκτως ὑπεσχέθην νὰ τὴν φέρω τὴν
μεθαύριον, ὅτε ἐμέλλομεν πάλιν νὰ συνέλθωμεν τὸ ἐσπέρας.

Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἄλλη δυσκολία, ὅτι αἱ κυρίαὶ ἀνθίσταντο εἰς
πάσας τὰς παρακλήσεις μου, καὶ δὲν ᾔθελον νὰ ἐκτεθῶσιν αἱ ἴδιαι
εἰς τὴν σκηνήν, καίτοι ἐντὸς ἰδιωτικῆς αἰθούσης μέλλουσιν νὰ
στηθῇ· ὥστε ἐφοβούμεθα μὴ πρὸς τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην αὐτῶν
ναυαγήσῃ ἡ ἐπιχείρησις.

Ἀληθῶς δὲ κωμῳδία Ἑλληνικὴ πρὸς παράστασιν δὲν ὑπῆρχεν,
ἢ καὶ ἐγὼ τοιαύτην δὲν ἐγνώριζα. Ἀλλὰ μεταξὺ πορευόμενος
κατ' οἶκον ἤρχισα στρέφων κατὰ νοῦν πλοκὴν τινα, καθ' ἣν νὰ
ὑπάρχη καὶ νὰ μὴ ὑπάρχη συγχρόνως πρόσωπον γυναικεῖον, καὶ
ἅμα εἰσελθὼν εἰς τὸ δωμάτιόν μου, ἤρχισα γράφω καὶ ἔγραψα
δι' ὅλης ἐκείνης τῆς νυκτός, καὶ τοῦ ἐπομένου ἡμερονυκτίου ὡς καὶ
τῆς μετ' αὐτὸ ἡμέρας, μετὰ μικρῶν διαλείψεων διὰ τὰ γεύματα
καὶ βραχυτάτας στιγμὰς ἀναπαύσεως· τὴν δὲ τρίτην ἐσπέραν
ἀπῆλθα εἰς τοῦ Καλλέργη, καὶ τοῖς ἀνέγνωσα τὸν **Γάμον ἄνευ
νύμφης**. Ὅλοι προθύμως τὸν ἐδέχθησαν, καὶ ἐχειροτόνησαν τὴν
παράστασίν του. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐπαύριον ἐν τῶν μελῶν τῆς ἡμε-
τέρας κοινωνίας, ὁ Μουρούζης, μετεμελήθη δι' αἰτίαν τοιαύτην.
Εἰς τὴν τότε ἀνωτέραν κοινωνίαν διέπρεπον δύο νέαι κυρίαὶ ἐσχά-
τως ἐξ Ὀδησσοῦ ἀφικθεῖσαι, καὶ ὧν ἡ μία ἦν ἐξόχως ὠραία.
Παρήχθη λοιπόν παρὰ τῷ φίλῳ μου κ. Μουρούζῃ ὁ πάντως ἄτοπος
φόβος μὴ αἱ κυρίαὶ αὗται, ἢ καὶ ἡ μία, ἡ ὠραία, ἐκλάβῃ τινὰ

ἐκ τῶν ἐν τῇ κωμῳδίᾳ λεγομένων ὡς αὐτὴν ἀφορῶντα ἢ καὶ εἰς αὐτὴν ἐφαρμοζόμενα, καὶ μὴ δυσαρεστηθῇ· ἐπειδὴ δὲ οὐδ' οἱ δι-
σχυρισμοί μου οὐδ' αἱ ἀποδείξεις ἃς ἔφερον εἰς οὐδὲν ἴσχυσαν ἵνα τὸν μεταπείσωσι, ἔρριψα τὴν κωμῳδίαν μου εἰς κόρακας, καὶ οὐδ' ἠξέυρω τί ἀπέγινε· μεθ' ἱκανὰ δὲ ἔτη τὴν ἔγγραφαν νεωστὶ ἐκ μνή-
μης διὰ τὸ θέατρον τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὡς ἐδι-
δάχθη ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦ γάμου ἄνευ νύμφης, εἶτα δ' ἐκ δευτέρου ἢ μᾶλλον ἐκ τρίτου τὴν μετεσκεύασα πάλιν εἰς ἔμμετρον λόγον καὶ μετονομάσας αὐτὴν ὁ «**Γάμος τῆς Ἀρχοντούλας**» τὴν περιέ-
λαβον εἰς τὰ **Ἄπαντα**. Ἀντ' αὐτῆς δὲ παρεστήσαμεν τότε παν-
τομίαν τινὰ τῆς ἰδίας ἡμῶν συνθέσεως· καὶ ἐπειδὴ αἱ κυρίαι ἐπέμενον μὴ θέλousai νὰ συμπαραστήσωσι, τὸ γυναικεῖον μέρος ἐδόθη εἰς ἐμέ, καὶ ὁ ἐραστής μου ἦτον ὁ κ. Μουρούζης· ἡ δ' ὀρχή-
στρα ἡμῶν συνίστατο ἐκ τῶν δύο Μελοῦσῶν ἀδελφῶν Βάλσα, οἵτινες ἦσαν ἄριστοι κυμβαλισταί. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐντελῶς ἐπετύ-
χοντες καὶ ἐχειροκροτήθημεν ἐνθουσιῶδως, εἰ καὶ τοῦτο δὲν ἦτο ἀπόδειξις ἐπαρκῆς, διότι θὰ ἐχειροκροτούμεθα καὶ ἂν ἀπετυγχά-
νομεν. Μετὰ δὲ τὴν παράστασιν εἶπετο χορός, καθ' ὃν, ὡς ἡ νυκτερίς ἢ οὔτε μετὰ τῶν πτηνῶν καταριθμουμένη οὔτε μετὰ τῶν μυῶν, οὔτω καὶ ἐγὼ οὔτε μετὰ κυριῶν ἐδυνάμην νὰ χορεύσω, διότι ἤμην ὡς κυρία ἐνδεδυμένος, οὔτε μετὰ τῶν κυρίων, διότι, ὡς τὸν μοναχόν, οὔτω καὶ τὴν κυρίαν δὲν ἀποτελεῖ τὸ φόρεμα.

Εἰς Σπέτσας.

Περὶ ἐκεῖνον τὸν χρόνον μᾶς ἀνηγγέλθη ὅτι ἐξ Ὀδησσοῦ ἔφθα-
σεν εἰς Σπέτσας οἰκογένεια ἐκ κυριῶν συγκειμένη, καὶ ἐνομίζετο ὅτι ἦτον ἡ ἡμετέρα, ἣν καθ' ἐκάστην περιεμένομεν. Ἐπειδὴ δὲ τότε οὐ μόνον τηλέγραφος οὐδ' ἀτμόπλουν ὑπῆρχεν, ἀλλ' οὐδὲ ταχυδρομικὴ συγκοινωνία, ἄλλος τρόπος πρὸς ἐξιχνίασιν τῆς ἀλη-

θείας δὲν μᾶς ἔμενεν εἰμὴ αὐτὸς ἐκεῖνος πρὸς ὃν καὶ κατέφυγον. Ἐμίσθωσα δηλαδὴ πλοιάριον, καὶ παραλαβὼν καὶ τὸν ὑπηρέτην Νικολῆν, μετέβην, πλεύσας δι' ὅλης τῆς νυκτός, εἰς τὰς Σπέτσας.

Ἄμα δὲ καταχθεὶς εἰς τὸν λιμένα, ἠρώτησα τὸν πρῶτον ἄνθρωπον, ὃν ἀπῆντησα, τὸν λιμενάρχην, ἃν εἶχε φθάσει ἐσχάτως οἰκογένειά τις ἐξ Ὀδησσοῦ, καὶ τίς ἦτον. Μοὶ ἀπεκρίθη δὲ ὅτι οἰκογένεια μὲν ἔφθασε τῷ ὄντι πρό τινων ἡμερῶν, καὶ περιέμενε μέχρις οὗ εὖρη πλοῖον διὰ τὸ Ναύπλιον· ἀλλὰ τίς μὲν ἦτο καὶ πῶς ὠνομάζετο δὲν ἐγνώριζεν, ἤξευρεν δὲ μόνον ὅτι συνέκειτο ἐκ κυριῶν, ἄνευ τινὸς ἀνδρός. Τίς ἡ ἀμφιβολία ὅτι ἦσαν ἡ μήτηρ μου καὶ αἱ ἀδελφαί μου; Παρεκάλεσα ἐπομένως νὰ μοὶ δειχθῇ ἡ κατοικία των καὶ ἔσπευσα, καὶ ἔφθασα, καὶ ἀνέβην ὁρομαῖος. Ἀλλ' αἰφνης . . . εὐρέθην ἐνώπιον κυριῶν αἰτίαις μοὶ ἦσαν ἐντελῶς ξέναι, ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἐμμανουὴλ Σάνθου, ἐνὸς τῶν πρώτων μελῶν τῆς **Φιλικῆς Ἑταιρίας**, ὅστις μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἐν Δακίᾳ ἐπανάστασεως δὲν ἐράνη πλέον, καὶ ἠγνεῖτο ἐπ' ἐστὶν ἢ ἀν' ἀπέθανεν· ἡ δὲ σύζυγος αὐτοῦ καὶ αἱ δύο θυγατέρες μετὰ καὶ τῆς ἀδελφῆς τῆς, ἀφ' οὗ ἐπὶ πολὺ μείνασαι εἰς Ὀδησσόν, οὐδὲν ἐδυνήθησαν νὰ πληροφορηθῶσι περὶ τῆς τύχης του, ἤρχοντο ἤδη νὰ ζήσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Αἱ κυρίαι ὁμῶς αὗται μοὶ εἶπον ὅτι εἶχον ἰδεῖ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των τὴν μητέρα μου, καὶ μᾶς ἔφερον τὴν εἶδησιν, ὅτι ἠναγκάζετο ν' ἀναβάλλῃ εἰσέτι ἐπ' ὀλίγον τὴν ἔλευσίν της. Μᾶς ἔφερον δὲ προσέτι καὶ τῶν ἀδελφῶν μου τὸ κύμβαλον.

Οὕτως ἔμεινα, μέχρις οὗ ναυλώσω πλοιάριον πρὸς ἐπιστροφήν, δύο ἡμέρας ἐν Σπέτσαις, φιλοξενούμενος ὑπὸ τῆς οἰκογενείας τοῦ κ. Κασιέρη, ἀρχαίου ταμίου τοῦ ἡγεμόνος Ἀλ. Σούτσου, καὶ γνωρίμου τοῦ πατρός μου. Ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ μετὰ ταῦτα ἐνυμφεῦθη τὸν ἔμπορον κ. Σάρορ, καὶ ἔκτοτε ἀπώλεσεν ἐξ ἀσθενείας τὴν ὄρασιν.

Ἐνταῦθα ἔσχον ἀπροσδόκητον ἀναγνώρισιν. Ἐν ᾧ ἡμην παρὰ ταῖς Κυρίαις Σάνθου, εἰσελθοῦσα εἰς ἐπίσκεψιν ἡ ἐν Σπέτσαις διατρίβουσα Κυρία Θεοδοσιάδου, ἠκολουθεῖτο ὑπὸ μεγάλου ὠραιότητος κυνὸς ἔχοντος παρδάλεως μέγεθος καὶ ὁράν. Ἡ κυρία του τῷ ἐδίδε

τὸ παράδοξον ὄνομα Χμιλάτ. Ἀπροσδοκῆτως δέ, ἅμα ἰδὼν με τὸ νοῆμον ζῶον, ἤλθε πρὸς ἐμέ καὶ ἤρχισε νὰ με θωπεύῃ. Ἀμέσως δ' ἀνεγνώρισα αὐτὸ ὡς ποτὲ ἐμὸν ἀγαπητὸν κύνα, ὃν εἶχον ὅτε κατῴκουν τὴν καταρρέουσασαν οἰκίαν, καὶ εἰς ὃν εἶχον δώσει τὸ ὄνομα Ἰχνηλάτης. Ἀξιῶν δὲ καὶ νὰ τὸν ἀναθρέψω εἰς καλὰ ἦθη καὶ εἰς ὑποταγὴν, ἔλαβον τότε μίαν ἡμέραν τὸ μαστίγιον ἀνὰ χεῖρας καὶ τὸν ἐκάλουν ἐπιτακτικῶς πλησίον μου προτιθέμενος ἂν με ὑπήκουε, νὰ τὸν ἀνταμείψω. Ἀλλ' ἐκεῖνος εἶτε τὰς ἀγαθὰς μου προθέσεις μὴ ἐννοῶν, εἶτε μὴ ἐκτιμῶν τὴν ἠθικὴν ἀξίαν αὐτῶν, ἀντὶ νὰ ἐλθῇ πρὸς ἐμέ, ἐστράφη πρὸς τὴν κλίμακα, κατέβη αὐτὴν ἐντρομος καὶ ἐγένετο ἀφανής. Πῶς ὁ κύων μου ἀνευρέθη ἐκεῖ εἰς τῆς Κας Ξάνθου, ἂν διέπλευσεν εἰς Σπέτσας νηχόμενος ὡς τοῦ ἀρχαίου Ξάνθου ὁ κύων, πῶς κατέστησε τὸ ὄνομά του γνωστὸν παραφθείρας αὐτὸ εἰς Χμιλάτ, μοι ἦτο ἀκατάληπτον. Ἀλλὰ βλέπων αὐτὸν εὐτυχέστερον τότε ἢ παρ' ἐμοί, διότι ἡ λευκὴ χεὶρ τῆς Κας Θεοδοσίας ἐθώπευε τὴν νεκρὰν κεφαλὴν τοῦ, ἔν τῇ ἡμέρᾳ νὰ λυπήσω οὐδ' ἐκεῖνον οὐδὲ τὴν νέαν κυρίαν του, καὶ ἀπέσχον ἐρευνῶν περὶ τῆς βιογραφίας τοῦ μετὰ τὴν δραπέτευσιν, οὐδ' ἡγεῖρα ἀξιῶσεις διὰ τὴν ἀπόδοσίν του, ἀλλ' ἀφείς αὐτὸν εἰς τὰς νέας του σχέσεις, ἐπέστρεψα εἰς Ναύπλιον νὰ εἰπῶ εἰς τὸν πατέρα μου ὅτι μάταιος ἀπέβη ὁ πλοῦς.

5.

Τελευταία ἐποχὴ ἐπὶ Κυβερνήτου.

Ἐν τούτοις ἡ ἀντιπολίτευσις κατὰ τῆς Κυβερνήσεως ἐπετείνετο ἐν Ναυπλίῳ ὀριμύτερον συνδυαλιζομένη ὑπὸ τῶν ὁπαδῶν τῶν δύο μερίδων, τῆς Ἀγγλικῆς καὶ τῆς Γαλλικῆς, αἵτινες ἔβλεπον ἐν τῇ ἐπιτυχίᾳ τοῦ Κυβερνήτου τὸν θρίαμβον τῆς Ῥωσικῆς πολιτικῆς,

ἢ, ὀρθότερον, τῶν τὴν εὐνοίαν τοῦ Κυβερνήτου καρπουμένων ἀντιπάλων αὐτῶν. Καθ' ὅσον ὁμως ἤμην ἤδη εἰς θέσιν τότε νὰ κρίνω, μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ὁ Ἰω. Καποδίστριας, πλὴν τοῦ ἀδελφοῦ του Βιάρου, ὅστις ἐθεωρεῖτο ὡς ἀνὴρ ὀξύνους καὶ δραστήριος, εἰς ὃν ὁμως ἡ ἀντιπολίτευσις ἀπέδιδε πολλὴν τὴν ὑπουλότητα καὶ τὴν ῥαδιοσυργίαν, οὐδένα σχεδὸν ἄλλον οἰκεῖον αὐτῷ εἶχεν εἰς τὰ πράγματα, καὶ ἐνεπιστεύθη τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα εἰς ἄνδρας μόνην ιδιότητα ἔχοντας τὴν ἀτομικὴν αὐτῶν ικανότητα, οἷον τὸν Σπηλιάδην, τὸν Ν. Παπαδόπουλον, τὸν Ῥόδιον. Ἀλλὰ τοῦτο δυσηρέσκει τινὰς τῶν ἀρχαίων κομματαρχῶν καὶ πολιτευομένων διότι ἔβλεπον μετ' ἀνησυχίας ὅτι ὁ λαὸς ἤρχιζε, λησμονῶν αὐτῶν τὴν ἐπιρρόην, ν' ἀναγνωρίζῃ μόνον τοῦ νόμου τὴν δύναμιν. Πλὴν δὲ τούτου καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δύο δυτικῶν δυνάμεων, ὁ Δόκινς τῆς Ἀγγλίας καὶ ὁ Ρουὰν τῆς Γαλλίας, νομίζοντας, ἴσως οὐχὶ καθ' ὁδηγίας, ἀλλὰ κατ' αὐθόρμητον πολιτικὴν, ὅτι χαρίζονται ταῖς ἰδίαις κυβερνήσεσιν ἂν ἀντέπραπτον εἰς τὴν τοῦ Κυβερνήτου, ὡς εὐνοουμένου τῆς Ῥωσσίας, ἀντὶ νὰ συνιστάσι σύμπνοιαν καὶ εἰς τοὺς νόμους ὑποταγὴν, ἠρέθιζον ἐξ ἐναντίας τοὺς ἀντιπολιτευομένους, καί, ἂν δὲν ἐσυμβούλευον, βεβαίως ὁμως δὲν ἀπεδοκίμαζον αὐτὰ τὰ ἐκνομώτερα μέτρα. Τότε ἐγνώρισα κατὰ πρῶτον τὸν Κωλέτην, μετακληθέντα ἐκ τῆς διοικήσεως τῆς Σάμου, ἀποδοθείσης εἰς τὴν Τουρκίαν μετὰ τῆς Κρήτης, κατ' ἀπόφασιν τῆς διπλωματίας, ὅπερ ἐπίσης ἡ ἀντιπολίτευσις ἐξεμεταλλεύετο κατὰ τοῦ Κυβερνήτου, εἶδον δὲ καὶ τὸν Χρηστίδην, τὸν παλαιόν μου διδάσκαλον, ἐπανελθόντα μετὰ τοῦ Κωλέτου, καὶ μετ' ἐκπλήξεως ἤκουα αὐτὸν ὁμιλοῦντα ὑπὲρ τοῦ Κυβερνήτου.

Ἐν τούτοις, ὑποκινουμένη, ὕψωσε σημαίαν ἀνταρσίας ἡ Ὑδρα, ὁ Μαυροκορδάτος, ἀπελθὼν ἐκεῖ, ἀνέλαβε τῆς ἐπαναστάσεως τὴν διεύθυνσιν, ὁ Μιαούλης, διαταχθεὶς ν' ἀπέλθῃ εἰς καθυπόταξιν τῆς νήσου, ἐπροτίμησε τὸ μεγαλουργὸν ἔγκλημα τοῦ νὰ πυρπολήσῃ τὸ εἰς αὐτὸν ἐμπεπιστευμένον δίκροτον «τὴν Ἑλλάδα», καὶ ἐν τῇ Στερεᾷ ἐπανεστή ἐν ὅπλοις ὁ Τσάμης ὁ Καρατάσος. Οὕτω τότε

ἐπεδιώκετο ἡ εὐνομία ἐν χώρᾳ, ἥτις εἶχε νὰ εὐλογῇ τὸν Θεὸν ὅτι μόλις ἐσώθη παντελοῦς καταστροφῆς καὶ εἰσέλθει εἰς ὁδὸν εὐνομίας.

Τότε, ὡς ἄνωτέρω εἶπον, ἀλληλογραφῶν ὁ Κυβερνήτης μετὰ τοῦ Πρίγκιπος Λεοπόλδου, τοῦ ἀρτίως ἐκλεχθέντος ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος, τῷ παρέστησεν ὅτι ἡ θέσις αὐτοῦ θὰ ἦν δυσχερεστάτη, διότι οἱ Ἕλληνες ἀπαιτοῦσι κυβέρνησιν συνταγματικὴν, δι' ἣν ἡ Ἑλλάς οὐδόλως ἐστὶν ὥριμος. Καὶ ταῦτα μὲν ἴσως εἶχόν τι ἐν μέρει ἀληθείας· ἀλλ' ἡ ἀντιπολίτευσις τῷ προσῆπτεν ὅτι τὰ ἔγραφεν ἵνα ἀποθαρρύνῃ τὸν Λεοπόλδον, καὶ τὸν ἀποτρέψῃ νὰ δεχθῇ τὴν ὑψηλὴν θέσιν, ὅπερ καὶ ἐγένετο, τοῦ Λεοπόλδου παραιτηθέντος πρὸς κοινὴν ἀγανάκτησιν, διότι καὶ οἱ ἀμεροληπτότεροι ἀπέδωκαν τὸ θεωρηθὲν τοῦτο ὡς ἐθνικὸν δυστύχημα εἰς τοῦ Καποδιστρίου ἂν οὐχὶ τὴν πρόθεσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐνέργειαν.

Τοῦτο ἀνέφλεξεν ἔτι μᾶλλον τὴν ἀντιπολίτευσιν. Ἐγὼ δέ, ἄπειρος βεβαίως ἔτι ἐντελῶς τῶν πολιτικῶν, ἐνδομύχως ὅμως συνησθάνοντι ὅτι αἱ τριαὺται συνταράξεις τῆς κοινῆς ἡσυχίας κατέστρεφον ἀντὶ νὰ ὑπηρετῶσι τὸ ἔργον τῆς ἀναγεννήσεως εἰς ὃ ὤφειλον πάντες οἱ Ἕλληνες ἐκθύμως νὰ συνεργάζωνται. Διὰ τοῦτο δὲν εἶδον ἐκπληττόμενος ἢ κατεξανιστάμενος, ὅτι ὁ Κυβερνήτης ἀμέσως ἔπεμψεν, ἵνα καταβάλλῃ τὴν στάσιν, δύναμιν στρατιωτικὴν, τὸ τακτικὸν ἰππικόν, ὑπὸ τοῦ Καλλέργη τὴν ἀρχηγίαν.

Εἰς Ἀθήνας Β'.

Ὅτε δ' οὗτος, καθ' ὃ καθ' ἐκάστην φοιτῶντα εἰς τὴν οἰκίαν καὶ εἰς τὰς συναναστροφάς του, μὲ προσεκάλεσεν ἂν ἤθελον νὰ τὸν συνοδεύσω μέχρι τινός, καὶ ἔπειτα νὰ μεταβῶ εἰς Ἀθήνας πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν κτημάτων, ἃ εἶχε πρό τινος ἀγοράσει ὁ πατήρ μου ἐκεῖ, δὲν ἐδίστασα νὰ δεχθῶ, ὡς θὰ ἔπραττε πᾶς ἐκ συστήματος ἀντιπολιτευόμενος, καὶ ἵππον πολεμιστήριον ἀναβάς, ὅστις ἐτέθη

εἰς τὴν διάθεσίν μου, προεπορευόμην τοῦ στρατοῦ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τοῦ ἐπιτελείου του, καὶ κατεσκηνώσαμεν τὴν πρώτην νύκτα ἐκτὸς τῆς Κορίνθου, τὴν δὲ δευτέραν περὶ τὴν Κινέταν, εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Γερανίου· τὴν ἐπαύριον δ' ὑπερέβημεν τὰς Σκυρωνίας πέτρας (τὴν Κακὴν Σκάλαν), καὶ περὶ μεσημβρίαν, ἐν Μεγάροις, ἐχωρίσθην ἀπὸ τοῦ ἱππικοῦ, μεταβάντες πρὸς βορρᾶν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπου ἦσαν οἱ ἐπαναστατήσαντες, ἐν ᾧ ἐγὼ, μισθώσας ἱππάριον, ἐξηκολούθησα τὴν ἄγρυσαν πρὸς Ἀθήνας.

Πρὸ τῆς συντόνου ταύτης στρατιωτικῆς ἐνεργείας ἀπρακτος ἀπεσύρθη ὁ Καρατάσος.

Ἐγὼ δέ, μὴ ὦν ἔτι πρὸς τὰς στρατιωτικὰς ἐκδρομὰς, καὶ πρὸς τὸ ἡμέτερον κλίμα ἀπεσκληρυμένος, ἐπειδὴ ἤμεθα τότε ἐν μέσῳ τοῦ Ἰουλίου, δι' ὅλης δὲ σχεδὸν τῆς ἡμέρας ὠδοιποροῦμεν, ἔφθασα εἰς Ἀθήνας, ἔχων πυρίφλεκτον τὸ πρόσωπον, καὶ εὐτυχῆς ἔπρεπε νὰ λογισθῶ ὅτι περιορίσθην μόνον εἰς τὸ ν' ἀλλάξω ὡς ὄψεως ὅλην αὐτὴν τὴν ἐπιδημίαν, ἀντὶ νὰ παύσω, ὥς δὲν ἦν ἀδύνατον, ἐκ κεραυνοδόλου σειριάσεως.

Κατέκησα δ' ἐν Ἀθήναις εἰς τὴν ἀρχαίαν οἰκίαν παρὰ τὴν βρύσιν τοῦ Βορεᾶ, ἣν ὁ πατήρ μου διετήρει ἀντὶ μικροῦ ἐνοικίου, καὶ ὅτε, ὡς κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, διέτριβεν ἐν Ναυπλίῳ. Οἰκίαν δὲ τὴν ὀνομάζω, διότι τότε δὲν ὑπῆρχε σχεδὸν ἀνὰ πάσας τὰς Ἀθήνας ἄλλη πολὺ ἀξιοτέρα τοῦ ὀνόματος. Κυριολεκτικῶς ὅμως ἔπρεπε νὰ τὴν ὀνομάσω ἐρείπιον, διότι ὅτε ἀνακαθήμενος εἰς τὴν κλίνην μου, ἥτις ἦν τὸ μόνον μου κάθισμα ἐν τῷ μόνῳ δωματίῳ τῆς κατοικίας μου, ἡσχολούμην ὡς κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας ἔπραττον, εἰς ἀνάγνωσιν ἢ γραφὴν, κατὰ τὸ ἄλλο πέρας τοῦ δωματίου, διὰ τῶν μεγίστων ὀπῶν τοῦ σανιδώματος, τοῦ χωρίζοντός με ἀπὸ τοῦ προσγαίου ὀρόφου, ἔβλεπον προκύπτοντας ἕνα, δύο, τρεῖς, πέντε ἢ καὶ περισσοτέρους μῦς, μεγάλους ὡς γαλιδεῖς, ἐρχομένους στοιχηδὸν καὶ περικυκλοῦντας τὴν λεκάνην μου ἥτις ἔμενεν εἰς τὸ ἔδαφος, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐν κοινωνίᾳ εὐωχομένους. Τότε ἐλάμβανον τὸ σάνδαλόν μου, καὶ σκοπεύων τοῖς τὸ ἔρριπτον κατὰ

κεφαλῆς, αὐτοὶ δ' ἐμβρόντητοι ἔφευγον ὡς εἶχον τάχους. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, βλέποντα ὅτι ὁ κεραυνὸς ἔμενε κατὰ γῆς ἀδρανῆς, καὶ δὲν ἦτον τόσον ἐπικίνδυνος, ὅσον ἐκ τοῦ κρότου τοῖς εἶχε φανῇ, τὰ αὐθάδη ζῶα ἐπανήρχοντο θρασύτερα, ἕως οὗ ἐπαναλάβω τὴν κατακεραυνεβόλησιν. Μέχρι τέλους ὅμως, βλέπων ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ διέρχωμαι πᾶσάν μου τὴν ἡμέραν εἰς ταύτην τὴν ἀτελεύτητον μάχην, ἐπροτίμων νὰ συνθηκολογήσω, καὶ ἄφηνον τοὺς ἐπιδρομεῖς μου εἰς ἀκώλυτον κατοχὴν τῆς λεκάνης, ἵνα καὶ αὐτοὶ μ' ἀφήσωσιν ν' ἀναγινώσκω καὶ νὰ γράφω ἡσυχῶς.

Ἀνεγίνωσκον δὲ τότε τὸν Ἀνάχαρσιν Γαλλιστί, καὶ ἐξηκολούθουν γράφων τὰς Ἀττικὰς νύκτας, ἃς ὅμως ἔπαυσα ἀμέσως μετὰ τὴν τρίτην, συνιδὼν ὅτι καὶ αἱ τρεῖς πρῶται γραφεῖσαι, οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ παιδαριώδη γυμνάσματα.

Τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν εἶχον τὴν φερόντα ταύτην καιρὸν περισσότερον νὰ διατρέξω λεπτομερῶς. Οἱ θαύτοντες αὐτὴν σωροὶ ἐρείπων εἶχον πρὸς τὸ πνευματικὸς μυστηριώδες, ὡς ἀνηγορευμένων πάντοτε ἀγνώστους τύχας καὶ συμφοράς, καὶ σταδίον μοὶ ἐφαίνετο ἀνοίγων εἰς τὴν φαντασίαν εὐρὺ ὁ ὑπ' αὐτὰ τεταταμένος κόσμος, ἀπέραντος, καταπληκτικός, ὁ κόσμος πρὸς ὃν αἱ ἀναγνώσεις καὶ ἡ ἀγωγή μου ἀνέτεινον τὴν διάνοιάν μου, ὁ κόσμος τῆς ἀρχαιότητος. Ἐκεῖ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου ἤξευρον ὅτι ὑπῆρχον τὰ ὑπέρτατα ἀριστουργήματα τῶν ἀθανάτων καλλιτεχνῶν, καὶ διέκρινον τὴν θέσιν αὐτῶν ἀπὸ τοῦ ἐξώστου μου, ἀλλὰ δὲν μοὶ ἦτον δεδομένον νὰ τὰ ἰδῶ, διότι οἱ Τούρκοι εἰς οὐδένα ἐπέτρεπον πρόσοδον εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἔτι δ' ὀλιγώτερον εἰς ἐμέ, ὅστις φέρων τότε ἔτι, μέχρις οὗ τὴν φθείρω, τὴν στολὴν τοῦ Βαυαροῦ ἀξιωματικοῦ, εἰς ἣν ἐδικαιούμην, διότι δὲν εἶχον λάβει ἐκ Μονάρχου ἣν πρὸ πολλοῦ εἶχον ζητήσῃ παραιτήσιν, ἐθεωρούμην ὑπὸ τοῦ ἀγνοοῦντός με δήμου τῶν Ἀθηναίων ὡς πρόδρομος ἀγγέλλων τῆς πόλεως τὴν ταχεῖαν ἀπελευθέρωσιν.

Καθὸ δ' ἐπιτετραμμένος τοῦ ἀπόντος πατρός μου, μετέβην εἰς Μαραθῶνα ἵνα ἐπισκεφθῶ τὰ κτήματα ἃ ἐκεῖ εἶχεν ἀγοράσει, ἐλκυόμενος δὲ πολὺ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ χω-

ρίου καὶ ὑπὸ τῆς εὐκλείας ἢ ὑπὸ τῆς ἀπ' αὐτοῦ προσόδου. Ἦσαν δὲ τὰ κτήματα ταῦτα ἀγροὶ διεσπαρμένοι εἰς τὸ ἀπέραντον πεδῖον τῆς Περσεφόνου μάχης, καὶ τινες κῆποι ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Μαραθῶνος, παράγοντες καρποὺς ὠραίους, καὶ πρὸ πάντων καταπληκτικοῦ μεγέθους ῥώδια καὶ κυδώνια. Καὶ τούτων μὲν ἡ θεὰ ἀληθῶς μὲ ἐθέλγεν. Ἀλλ' ἐγγυτέρα ἔρευνα μοὶ ἀπέδειξεν ὅτι οἱ ἀπόγονοι τῶν Μαραθωνομάχων, ἴσως ὑπερβολικῶς πως τὰ δικαιώματα ἐκτιμῶντες, ἃ πρὸ δισχιλίων ἐτῶν ἐκτήσαντο ἐπὶ τῆς γῆς τῆς ποτισθείσης ὑπὸ τοῦ αἵματος τῶν προγόνων των, ἐδυστρόπουν εἰς τὴν ἀπόδοσιν τῆς εἰς τὸν ἀγοραστὴν ἀνηκούσης μερίδος τῶν προϊόντων. Διὰ τοῦτο τὴν ἐπαύριον τῆς ἀφίξεώς μου, Κυριακὴν, πορευθεὶς εἰς τὸ ἐν τοῖς ἀγροῖς κείμενον ἐκκλησιδῖον, τὸ μόνον τότε μένον μὴ κατεδαφισθέν, συνήθροισα μετὰ τὴν λειτουργίαν τοὺς προὔχοντας τῶν χωρικῶν εἰς τὸν περίβολον τοῦ παρεκκλησίου καὶ τοῖς ἐδημηγόρησα περὶ καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων. Ἦτον δ' αὕτη ἡ παρθέ-
νος δημηγορία μου (the maiden speech) ἣν τότε ἀπήγγειλα, καὶ νομίζω, ἂν καὶ ἐν ἐνθουμοῦμαι ὀριστικῶς νὰ τὸ εἰπῶ, ὅτι ἐπέτυχεν ὡς πρὸς τὸ πρακτικὸν ἀποτέλεσμα. Ὅτε δ' ἐπρόκειτο νὰ ἐπιστρέψω, ὁ κ. Τζιώτης, καὶ αὐτὸς ἐν Μαραθῶνι ἐγκτησάμενος, ἀλλ' ἐπιτυχέστερον ἡμῶν, διότι εἶχεν ἐγκαταστῇ ἐντὸς τῶν κτημάτων του, μετὰ πολλῆς δὲ φιλοφροσύνης φιλοξενήσας με, μοὶ παρέστησε τὸν κίνδυνον ὃν διέτρεχον νὰ περιπέσω εἰς χεῖρας ληστῶν, ὧν ἔβριθε τότε ἡ Ἀττικὴ. Διὰ τῆς στολῆς μου, μοὶ εἶπεν, ὅτι θὰ εἴλκυον τὴν προσοχὴν αὐτῶν καὶ ὑπολαμβάνοντές με ὡς υἱὸν πλουσίου ἀγοραστοῦ, ἴσως θὰ μὲ συνελάμβανον καὶ θὰ ἐζήτουν βαρέα λύτρα ἵνα μὲ ἀπολύσωσι. Κατὰ προτροπὴν τοῦ λοιπὸν ὑπὲρ τὴν στολὴν μου ἐνεδύθην φουστανέλλαν, καὶ ὑπ' αὐτὴν δ' ἔφερον τὸ ξίφος μου κεκρυμμένον, ἀλλ' εἰς ἄμυναν ἔτοιμον.

Οὕτω διαφυγὼν τὸν κίνδυνον, ἂν ὑπῆρχεν, ἐπέστρεψα εἰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα ὅμως ἡ ἀπειρία μου παρ' ὀλίγον νὰ ἀποβῇ λίαν εἰς ἡμᾶς ἐπιζήμιος. Ἡ Ὀθωμανικὴ κυβέρνησις ἐπώλει τότε ἐπὶ δημοπρασίας τὰς προσόδους τῆς ἐπαρχίας· εἰς δὲ γνώριμός μου Ἀθη-

ναῖος (ὁ Στυλιανὸς Τσίγκρης) ἠθέλησε νὰ μὲ παρασύρῃ εἰς τὸ ν' ἀγοράσω αὐτάς. Καὶ τί μὲν θὰ ἦν τῆς ἄφρονος ταύτης ἐπιχειρήσεως τὸ ἀποτέλεσμα διὰ τὸν κ. Τσίγκρην, δὲν ἤξεύρω· δι' ἡμᾶς ὅμως θὰ ἐπέφερε καταστροφὴν, ὅπερ εὐτυχῶς μετὰ τινὰς ἐρεῦνας ἐγκαίρως ἐνόησα καὶ ἀπέσχον.

Θείρσιος.

Τότε περίπου ἔφθασεν εἰς Ναύπλιον περισπούδαστος δι' ἐμὲ ξένος, ὁ σοφὸς Θείρσιος, ὃν ὡς ἄλλον πατέρα ἠσπάσθην. Ὀλίγας δ' ἡμέρας μετὰ τὴν ἀφίξίν του ἀπῆλθε, καὶ μὲ συμπαρέλαβεν, εἰς ἐπίσκεψιν τῶν Μυκηνῶν. Πρὸς αὐτάς δὲ χωρῶντες, ἔφιπποι ἐννοεῖται, μάτην ἐζητήσαμεν καὶ τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου Ἡραίου, ὁ δὲ Θείρσιος, δὲν ἐνθυμοῦμαι πλέον τίνος προητάῳ χωρίον ἐπικαλούμενος, ἐνόμιζε κείμενον αὐτὸ πρὸς τὰ δεξιὰ ἡμῶν, καὶ εὐχρῶς αἱ μέχρ' ἐκεῖνου περιηγηταὶ ἐπρέσβευον πρὸς τ' ἀριστερὰ καὶ κατὰ τὸ Ἄργος. Ἦκουον δὲ μετὰ πλείστου πάθους καὶ μετ' ὠφελείας τοῦ ἐπιστήμου ἀρχαιολόγου τὰς ιδέας περὶ τέχνης καὶ περὶ τῆς ἐποχῆς, εἰς ἣν ἀνῆκον τὰ πανάρχαια μνημεῖα, ἃ ἐπεσκεπτόμεθα, καὶ ἐμόρφουν τὴν κρίσιν μου κατ' αὐτάς. Εἰς τὸν θησαυρὸν τοῦ Ἀτρέως ἀνασκάψας, καὶ ἐμοῦ συνεργαζομένου, εὔρε τότε ὁ Θείρσιος τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος, συνιστάμενον ἐκ παχέος καὶ στερεοῦ μίγματος, ἔχοντος τὴν ἐπιφάνειαν ἐρυθράν. Ὁμοίως δὲ ἐνήργησε μικρὰν ἀνασκαφὴν καὶ ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Τίρυνθος, καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν αὐτοῦ ὀφρὺν εὔρεν ἔδαφος ἐξ ὁμοίου μίγματος, ἀλλὰ τούτου λευκοῦ, καὶ εἰς συμμέτρους ἀποστάσεις τετραγωνικὰς θέσεις βάσεων κιόνων, ὥστε εἶκασεν ὅτι ἐνταῦθα ἦν ἢ ναὸς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος, ἢ τ' ἀνάκτορα τοῦ Προίτου, βασιλέως τῆς Τίρυνθος. Καὶ ἕτερον δ' οἰκοδόμημα ὡς τὸν θησαυρὸν, ἀλλὰ κατερρύκτος εἶδομεν ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν, ὡς καὶ τινὰς τάφους ἀρχαιοτάτους.

Ἐκόμισε δ' ὁ Θείρσιος καὶ τὴν ἀγγελίαν, ἣ ἔφθασε συγχρόνως

μετ' αὐτῆς ὅτι ἀντὶ τοῦ παραιτηθέντος Λεοπόλδου ἐξελέγη ἢ ἐπρόκειτο νὰ ἐκλεγῇ ὡς ἡγεμὼν τῆς Ἑλλάδος, Ὁθων, ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ μεγαλοφυοῦς Λουδοβίκου, βασιλέως τῆς Βαυαρίας. Ἡ εἰδησις αὕτη ἐγένετο ἐν Ἑλλάδι δεκτὴ μετ' ἀνεκφράστου χαρᾶς, διότι οὐδεὶς ἠγνόει τί ἡ Ἑλλάς ὤφειλεν εἰς τὸν ἐστεμμένον φιλέλληνα, ὅστις τὸ Μόναχον εἶχε καταστήσει τὸ κέντρον τῶν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἐνεργειῶν ἐν Εὐρώπῃ, καὶ ἐκ τῆς ἀτομικῆς αὐτοῦ παρουσίας ἀδρά ἐχορήγει ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ἐτήσια βοηθήματα, καὶ τῶν Ἑλλήνων τὰ ἄθλα ἐψάλλε μετ' εὐγενοῦς ἐμπνεύσεως, καὶ διὰ τὴν δυσμένειαν ἀδιαφορῶν τῶν μεγάλων δυνάμεων, ἔπεμπε τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ ἰδίου στρατοῦ νὰ συμπολεμῶσι μετὰ τοῦ Ζαβέλλα καὶ Καραίσκου. Συγχρόνως δὲ διεδόθη ὅτι ὁ Θεῖρσιος ἦν διδάσκαλος τοῦ νέου Ὁθωνος, ὅπερ δὲν ἦν ἐντελὲς ἀληθές, διότι οὐχὶ εἰς τοὺς υἱούς, ἀλλ' εἰς τὸν ἀδελφόν τοῦ Λουδοβίκου εἶχε διδάξει τὴν Ἑλληνικὴν, ὑπὸ τοῦ Βασιλέως δ' ἐτίματο καὶ ἠγαπᾶτο ἰδιαζόντως.

Διὰ ταῦτα, καὶ νομιζόμενος, προσέτι, ἴσως οὐκ ἀπεικονίζων, ὅτι ἐπέμψθη ἵνα προπαρασκευάσῃ ἐν Ἑλλάδι τὰς ὁδοὺς καὶ τὰ πνεύματα, ἐδεξιώθη ὑπὸ πάντων ἐκθυμώτατα, φιλοτιμουμένων καὶ τῶν ἐν τῇ Κυβερνήσει καὶ τῶν ἀντιπρολιτευομένων νὰ γίνωσιν εἰς αὐτὸν ἄρεστοί, καὶ ὡς ἀληθῆς τῆς Ἑλλάδος φίλος, ἐτήρει τὴν πλάστιγγα μεταξὺ ἀμφοτέρων τῶν μερίδων ἰσόρροπον, προσπαθῶν νὰ συμβιβάζῃ τὰ διεστῶτα καὶ νὰ συμβουλεύῃ τὰ δέοντα.

Πρὶν δ' ἢ ἀπέλθῃ, ὡς ἀπεφάσισεν, εἰς Πελοπόννησον πρὸς μακροτέραν ἀρχαιολογικὴν περιήγησιν, μοὶ διηγήθη ὅτι εἶδε τὸν Καποδίστριαν, τῷ ὠμίλησε περὶ τοῦ σχεδίου τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ὁθωνος, καὶ τῆς ἐλπίδος τοῦ νὰ δοθῇ αὐτῷ στέμμα βασιλέως, καὶ τῷ ἐπρότεινε νὰ ἐξακολουθήσῃ αὐτὸς κυβερνῶν τὴν Ἑλλάδα, καί, παραλαβὼν, ν' ἀναθρέψῃ ἐπιτοπίως τὸν μέλλοντα Βασιλέα μέχρι τῆς ἐνηλικιότητος αὐτοῦ.

Τὸ σχέδιον τοῦτο ἦν βεβαίως ἐμφρονέστατον, καὶ ὑπηγορεύετο ὑπὸ τῶν ἀληθεστέρων συμφερόντων τοῦ τόπου, πρὸς ὃν, μένοντα ἡσυχον καὶ ἀστασίαστον, ἤθελεν οἰκειωθῇ ὁ μέλλων Βασιλεὺς, καὶ

ἤθελεν ἀναλάβει ὥριμος τὰς ἡνίας, ἀφ' οὗ αἱ κυριώτεραι συντακτικαὶ καὶ νομοθετικαὶ πράξεις συντελεσθεῖσαι, ἤθελον τῷ ἐπιπεδώσει τὴν ὁδόν. Ἀλλ' ἀμέσως ἀντέταξα εἰς τὸν Θείρσιον ὅτι πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν προτεινομένων ὁ καιρὸς εἶχε παρέλθει, διότι τὰ κομματικὰ πάθη, ἃ οἱ ξένοι μάλιστα ὑπεδαύλιζον, εἶχον ἐξαφθῇ εἰς βαθμόν, ὥστε κατὰ τῆς τοιαύτης παρατάσεως καὶ ἐπισήμου ἐπικυρώσεως τῆς ἐξουσίας τοῦ Καποδιστρίου, θὰ ἐξηγείρετο θύελλα, ἣτις καὶ αὐτὸν θὰ ἐκλόνιζε τὸν νέον θρόνον, καὶ ἐπομένως ὅτι δὲν ἐσύμφερεν ἡ ἐκτέλεσις τῆς προτάσεως, ἣν οὐδὲ δυνατὴν ἄλλως ἐνόμιζεν. — « Ἀλλὰ, μοὶ εἶπεν, ἂν θελήσωσιν αἱ μεγάλαι δυνάμεις, καὶ ἐπιβάλωσι τὴν θέλησίν των εἰς τὴν Ἑλλάδα, τί θὰ ἔχωμεν νὰ φοβούμεθα; » — Ὡς πρὸς αὐτὰς μὲν, τῷ ἀπήντησα, ὑποπτεύω ὅτι αἱ τοσοῦτον σήμερον ἀντιπράττουσαι εἰς τὸν Καποδίστριαν, δὲν θὰ τὸ θελήσωσιν εἰλικρινῶς. Ἐκ μέρους αἱ τῶν Ἑλλήνων φοβοῦμαι. . . . . — « Τί φοβεῖσαι; » — « Ὡς τὰ πάθη ἐκορυφώθησαν, φοβοῦμαι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἐγείνηται, φοβοῦμαι ὡς καὶ ὁλοφρονίαν ». — « Τοῦτο εἶναι ἀδύνατον, μοὶ εἶπεν, Ἀλλ' ὁμιλοῦμεν καὶ πάλιν περὶ τούτων μετὰ τὴν ἐπιστροφήν μου εἰς Πελοπόννησον ». Καὶ ἀνεχώρησε.

6.

Δολοφονία.

Ἡ ἡμέρα τῆς συνδιαλέξεως ταύτης ἦτο, νομίζω, ἡ 18^η Σεπτεμβρίου. Τὴν δὲ 21^{ην} τὸ πρωὶ ἤμην ἔτι εἰς τὴν κλίνην, διότι εἶχον ἐργασθῇ ἐξώρας τὴν προτεραίαν, ὅτε θόρυβον ἤκουσα εἰς τὴν ὁδόν, ὡς πολλῶν ἀνθρώπων τρεχόντων, καὶ ἀντελήφθην μιᾶς φωνῆς ἣτις ἔλεγεν « ἐβάφεσαν τὸν Κυβερνήτην ». Ἐρρίφθην λοιπὸν ἀμέσως εἰς τὸ παράθυρον καὶ οἱ μὲν τρέχοντες ἐκεῖνοι εἶχον παρέλθει, εἰσώρμησε δ' ὁ ἡμέτερος Νικολῆς εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ πατρός μου, κείμενον ὑπὸ τὸ ἐμόν, καὶ ἀνήγγειλεν ὅτι ἐκτύπησαν, ἢ, ὡς

αὐτὸς ἐξήγει τὸ πρᾶγμα, ὅτι ἔδειραν τὸν Κυβερνήτην. Ὅ,τι δῆποτε, μοὶ ἐφάνη τοσοῦτον ἀπαισίως σπουδαῖον, ὥστε ἐν τῷ ἅμα ἐνδυθεὶς, κατέβην ἵνα ἰδῶ τί συμβαίνει. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἐκ τῆς οἰκογενείας τοῦ Δελιγιάννη ἐλθόντες τινὲς μᾶς κατέστησαν γνωστὸν ὅτι, οὐχὶ ἔδειραν, ἀλλ' ἐδολοφόνησαν τὸν Κυβερνήτην, καὶ μετὰ φρίκης ἤκουσα ἐπαληθεῦσαν τὸ ἐγκλημα ὃ πρὸ τριῶν μόλις ἡμερῶν προέλεγον ὡς ὑπόθεσιν τῷ Θεισίῳ, ὥστε καὶ οὗτος ὅτε μετὰ δύο ἡμέρας ἐπέστρεψε, μὲ ἡρώτα μὴ ἴσως ἐγνώριζον μελετωμένην τὴν δολοφονίαν.

Ἐν σπουδῇ δὲ τότε ἐξῆλθον τῆς οἰκίας, εἰ καὶ ὁ πατήρ μου φοβούμενος ἤθελε νὰ μ' ἐμποδίσῃ. Ἐπορεύθην δὲ πρὸς τοῦ Ν. Σκούφου, ἐνθα ὅμως εὔρον τὴν θύραν ἀσφαλῶς κεκλεισμένην· δι' ὃ, παρελθὼν, μετέβην εἰς τὸ σχολεῖον τῶν Εὐελπίδων, πρὸς τὸν Σκ. Σοῦτσον, καὶ ἐκεῖ παρὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ ἤκουσα τὰς λεπτομερείας τοῦ φοβεροῦ δράματος. Αἱ οἰκίαι ἦσαν κεναί, αἱ οἰκίαι κλεισταί, καὶ κατήσθαι καὶ τρύμας κατεῖχε τὴν πόλιν. Ἐγὼ δέ, ἐν ᾧ βραδέως ἐπανηρχόμην εἰς τὴν οἰκίαν, ἠσθανόμην ἰσχυρὰν συνοχὴν τῆς καρδίας, ἀναλογιζόμενος ὅτι μόλις ἡ Ἑλλάς ἀνακύψασα ἐξ αἱματηρῶν ἀγώνων, καὶ ἀποκτήσασα τὸ ἐπὶ αἰῶνας μάτην περιμενόμενον, τὸ τότε μόλις ὑποφῶσκον σέλας τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἰδοὺ ἐσφενδονίζετο αὐθις εἰς τῆς ἀναρχίας τὸν στρόβιλον, καὶ εἰς ἀγνώστους περιπετείας τοῦ μέλλοντος.

Οἱ Μαυρομιχάλοι, ὡς ἤκουσα, τὴν προτεραίαν τῆς ἡμέρας τῆς στυγεραῆς αὐτῶν πράξεως, ἀπήγγελλον ἐνθουσιωδῶς τὸ βίαιον, καὶ ὑπὸ καλλιτεχνικὴν ἔτι ἔποψιν οὐχὶ λίαν διακεκριμένον τελευταῖον ἄσμα τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου, τὸ ἐπαναλαμβάνον εἰς τὴν ἐπὶ δόξον του :

«Μιμητῆς τοῦ Ἀρμοδίου καὶ Ἀριστογείτων νέος, κτλ.»

ἐξεγεῖρον δὲ εἰς δολοφονίαν.

Ἡ ποίησις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς δύναμις. Διὰ τοῦτο μάλιστα ὁ κεκτημένος αὐτὴν ἔχει καὶ ἠθικὴν εὐθύνην περὶ τῆς χρήσεως ἣν ποιεῖται αὐτῆς.

Ἐκ τῶν οὖν φονέων ὁ εἷς, ὁ Κωνσταντῖνος, ἀδελφὸς τοῦ Πετρόβου, ἐθανατώθη, ὡς γνωστόν, ἐπὶ τόπου ὑπὸ τοῦ μονόχειρος σωματοφύλακος τοῦ Κυβερνήτου, τοῦ Κακλαμάνου, καὶ τὸ αἷματόφυρτον αὐτοῦ σῶμα ἐσύρθη ὑπὸ τοῦ ὄχλου εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ Ναυπλίου· ὁ δ' ἕτερος, ὁ υἱὸς τοῦ Πετρόβου Γεώργιος, ἐσώθη εἰς τὴν Γαλλικὴν πρεσβείαν, ἣτις ὁμῶς τὸν παρέδωκεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ἅμα κατηρτίσθη τοιαύτη προσωρινή. Ὁ Γεώργιος ἦν οὖν, φεύγοντα πρὸς τὴν πρεσβείαν, καὶ μακρόθεν παρακολουθούμενον ὑπὸ ὄχλου, εἶχον ἀκούσει κατ' ἀρχὰς ὅτε ἐξύπνησα.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν κατέφυγε παρ' ἡμῖν ὁ Σπυρίδων Σκουφός, ὅστις ἐν γένει δὲν διεκρίνετο ἐπ' ἀνδρείᾳ, τότε δὲ καὶ εἶχεν ἰδιαιτέραν φόβου ἀφορμὴν, διότι ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νικόλαος ἦν ἀντιπολιτευόμενος. Τὸν ἐδέχθη λοιπὸν ἐγὼ εἰς τὸ δωμάτιόν μου καὶ τῷ παρεχώρησα τὴν κλίνην μου. Στρέψας ὅμως τὸ βλέμμα πρὸς τὸ παράθυρον, μετὰ φρίκης εἶδεν ἐπὶ αὐτοῦ, εἰ καὶ εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν, ἐφαίνετο τὸ Διουργεῖν τῶν ἐσωτερικῶν. Ὁ δ' ἵππουργός Σπηλιάδης κατῴκει ἐν αὐτῷ καὶ ἐρύνατο νὰ τὸν ἰδῇ, ἢ νὰ ὑποπτεύσῃ τὴν ὑπαρξίν του, ὅπερ ἦν, κατ' αὐτόν, φοβερόν! Ἐκλείσει λοιπὸν παράθυρα καὶ παραθυρόφυλλα, καὶ μᾶς κατεδίκαζεν ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ εἰς σκότος. Εἰς τὸν κόλπον τοῦ δ' ἔφερε μικρὸν πιστόλιον, ἀλλὰ κενὸν πάντοτε, διότι περισσότερον ἔτι ἐφοβεῖτο τὸ πιστόλιον παρ' ἐκείνους καθ' ὧν ἔμελλε νὰ τὸ μεταχειρισθῇ. Τέλος ὁμῶς ἐπείσθη ὅτι παρ' ἡμῖν ἀσφάλεια καὶ ἐλπίς σωτηρίας δὲν ὑπῆρχεν, ὅτε ὁ πατήρ μου τῷ ἀνέγνω ὠραῖον ὑπόμνημα, ὃ ἐκεῖνος ἐφοβήθη ὡς σῶμα ἐγκλήματος, περὶ τῶν τότε πραγμάτων. Γαλλιστὶ γράψας αὐτό, τὸ εἶχε πέμψει εἰς τὸν διὰ Ναυπλίου κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας διελθόντα Κάνιγγ. Ἐγένετο δ' εἰς πολλοὺς γνωστὸν τὸ ὑπόμνημα τοῦτο, καὶ ἐθαυμάσθη μεγάλως, ὥστε καὶ ἐνθυμοῦμαι ὅτι μετὰ τινὰς μῆνας ὁ Γεώργιος Βασιλείου μετ' ἐνθουσιασμοῦ μοι ἀπήγγειλε τεμάχιά τινα αὐτοῦ ἐκ στήθους.

Καὶ ὁ κ. Σκουφός εἶχε γράψῃ κατὰ σύμπτωσιν καὶ αὐτὸς Γαλλικὸν ὑπόμνημα περὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος, ἀλλὰ, καθ' ὅσον τὸ ἐν-

θυμοῦμαι, πολὺ κατώτερον, πομπωδῶν φράσεων μᾶλλον ἢ σπουδαίων νοημάτων μεστόν. Μετὰ τ' ἀπαίσια συμβάντα δὲ οὐδεμίαν ἐτόλμησε νὰ κάμῃ χρῆσιν αὐτοῦ. Ἡ συνείδησίς του ὅμως ἀνησύχει καὶ οὐχὶ ἀσφαλὲς νομίζων νὰ διαμένη ἐν οἰκίᾳ συνενόχου τοῦ αὐτοῦ τολμήματος, ἐζήτησεν ἄσυλον ἄλλαχού.

Πᾶν τὸ Ναύπλιον κατείχετο ὑφ' ὑποψίας καὶ διαβολῆς. Ἄν τις ἐτόλμα καθ' ὁδὸν νὰ ὁμιλήσῃ μεγαλοφώνως, ἔτι δὲ μᾶλλον νὰ γελάσῃ, ὁ διοικητὴς Ἀξιώτης καὶ ὁ ἀστυνόμος Ποταμιάνος τὸν συνελάμβανον, τὸν κατήγγελλον, ἢ καὶ τὸν ἐσημείουν ὡς ὑπόπτον, καὶ ἐπιχαίροντα εἰς τὴν ἐθνικὴν συμφοράν. Διοικητικὴ ἐπιτροπὴ συνέστη ἐκ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κυβερνήτου Αὐγουστίνου, ἀνδρὸς καὶ πείρας ἐστερημένου καὶ ἱκανότητος, τοῦ στρατηγοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, καὶ τοῦ Ι Κωλέττου, ἄρτι ἐπανελθόντος ἐκ Σάμου.

Ὑπεβλέπετο ὅμως ὁ Κωλέττης ὑπὸ τῶν συνεπιτρόπων του, καὶ πᾶσα ἡ ἰσχὺς ἦν παρὰ τῷ Κολοκοτρώνη, ὅστις εἶχε τὸν Αὐγουστίνον ἀπλόον ὄργανον καὶ σκιάν.

Τοῦ Κυβερνήτου ὁ νεκρὸς ἦν πομπωδῶς ἐκτεθειμένος εἰς τὰ ἀρχεῖα ὅπου ἕκαστος ἐδύνατο νὰ προσέλθῃ καὶ νὰ τὸν ἀσπασθῇ. Ἀλλ' οἱ ἀντιπολιτευόμενοι, οἵτινες εἶχον παρασύρει καὶ τοὺς πολλούς, οὐ μόνον δὲν προσήρχοντο ἵνα ἐκφράσωσι λύπην καὶ σεβασμὸν πρὸς τὸν μέγαν νεκρόν, ἀλλὰ καὶ οἱ χυδαίότεροι ἐξυβρίζοντες ὠνόμαζον αὐτὸν βακαλάον, ὡς δῆθεν τάριχον ἀποξηρανθέντα.

Τέλος δ' ἐπεβιβάσθη εἰς πλοῖον τὸ σῶμα μετὰ μεγάλης παρατάξεως, ἣν εἶδα ἀπὸ τῶν παραθύρων τοῦ Ν. Σκούρου, καὶ ἐπέμφθη νὰ κατατεθῇ ἐν Κερκύρᾳ εἰς τὸ οἰκογενειακὸν αὐτοῦ ταφεῖον. Ἐγὼ δὲ καὶ μέχρι τοῦδε ἐνθυμούμενος θλίβομαι διὰ τὴν ἀκηδεῖαν καὶ τὴν κουφότητα μεθ' ἧς πολλοὶ τῶν ἐμπειροτέρων ἐμοῦ ἔβλεπον τὰ τότε συμβάντα, καὶ τινες καὶ ἐπέχαιρον αὐτοῖς, μὴ κατανοοῦντες ὅτι ἦν ἐπ' ἀκμῆς ξυροῦ αὐτῇ τῆς Ἑλλάδος ἡ ὑπαρξίς.

Μία τῶν ἀποφράδων ἐκείνων ἡμερῶν ἦν ἡ τῆς δίκης τοῦ Γεωργίου Μαυρομιχάλη, ἥτις ἔγινεν ἐπὶ τοῦ φρουρίου τοῦ Ἴτς καλέ. Ἄν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, ἡ εἰσοδὸς ἀπῆται εἰδικὴν ἄδειαν, ἣν ὅμως

εὐκόλως ἐγὼ ἔλαβον, καθ' ὅσον, πλὴν ἄλλων, εἶχον καὶ φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ τότε καθήκοντα εἰδικοῦ εἰσαγγελέως διαταχθέντος νὰ ἐκτελέσῃ, τοῦ λοχαγοῦ Κωνστ. Ἀξελοῦ.

Τὸ δικαστήριον ἦν, ὡς τὸ τοῦ ἀρχαίου Ἀρείου Πάγου, ἐν ὑπαίθρῳ, ἴσως διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, «ἵνα οἱ δικασταὶ μὴ ὁμόστεγοι ὦσι τῷ αὐθέντῃ» (φονεῖ), ὑπαίθρῳ ὅμως κολαζομένῳ ὑπὸ σκηνῆς, διὰ τὴν ἔτι τότε ἐπικρατοῦσαν θερμότητα. Ἐπετράπη δ' ἡ εἴσοδος εἰς τὴν σκηνὴν εἰς ὀλιγίστους κατ' ἐξαίρεσιν, ἐν οἷς ἤμην καὶ ἐγώ. Ἐν τῷ μέσῳ ἦν τράπεζα περὶ ἣν ἐκάθηντο οἱ δικασταί· ἀλλὰ τίνες ἦσαν οὗτοι δὲν ἐνθυμοῦμαι καὶ νομίζω ὅτι οὐδὲ τοὺς ἐγνώριζον.

Μετ' οὐ πολὺ δ' εἰσήχθη ὁ ὑπόδικος, ἀνὴρ ὠραῖος, ὡς πάντες σχεδὸν οἱ Μαυρομιχάλοι, τὴν Ἑλληνικὴν φέρων ἐνδυμασίαν, κάτωχρος δέ, καὶ πεπεισμένος περὶ τῆς ἀναποδράστου τύχης του, ἀλλ' οὐδὲ ταπεινὴν οὐδὲ προπετὴ ἔχων τὴν ἔκφρασιν. Λαβὼν δὲ τότε τὸν λόγον ὁ Ἀξελός, ἀπήγγειλε λόγον οὐχὶ μακρόν, βίαιον δὲ μᾶλλον ἢ εὐγλωττον, καὶ συνεπέρανεν ὅτι ὁ κατηγορούμενος, ὡς πατραλοίας πρέπει νὰ ἐκκοπῇ πρῶτον τὴν χεῖρα, καὶ ἔπειτα νὰ θανατωθῇ. Τοῦ κατηγορουμένου δὲ δικηγόρος ἦν, δὲν ἤξεύρω ἂν ἐκλεχθεὶς ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου ἢ ἂν αὐθορμήτως, διότι ἦν ἐκ τῶν ἀντιπολιτευομένων, ὁ Κλονάρης, εἰς τῶν ἐπιστημοτέρων νομομαθῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, συμμαθητῆς καὶ φίλος τοῦ ἀποθανόντος ἐξαδέλφου μου Γρηγορίου Σούτσου. Οὗτος, καίτοι συνήθως πολλὴν ἔχων εὐροίαν λόγου, περιωρίσθη τότε εἰς ἐλάχιστα καὶ εἰς ἀσθενέστατα, διότι καὶ οὐδ' ἐδύνατο τὴν δολοφονίαν νὰ δικαιολογήσῃ, οὐδὲ τοῦ ἐπ' αὐτοφώρῳ συλληφθέντος νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν ἀθωότητα, οὐδ' ἐτόλμα, ἐπὶ τοῦ τότε ἐρεθισμοῦ τῶν πνευμάτων, ὡς ἐλαφρυντικὴν περίστασιν νὰ προτείνῃ κακὴν ἐπὶ τῷ φονευθέντος κυβέρνησιν.

Μετὰ τὴν ἀπαγωγὴν λοιπὸν τοῦ ὑποδίκου, τὸ δικαστήριον ὁμοφώνως κατεψήφισεν αὐτοῦ θάνατον, ἀλλὰ θάνατον τῶν πολεμιστῶν διὰ καταपुरοβολισμοῦ, χάριν τῆς ἀνδρείας διαγωγῆς τοῦ Γεωργίου εἰς τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα.

Ταχέως δὲ μετὰ ταῦτα καὶ ἐξετελέσθη ἡ καταδίκη εἰς τὸ πεδῖον τὸ ἐκτεινόμενον ἐκτὸς τῆς πύλης τῆς πόλεως τῆς πρὸς τὴν ξηράν. Τὰ παράθυρα τῆς οἰκίας τοῦ Ὑψηλάντου ἐπέβλεπον ὑπὲρ τὰ τείχη τοῦ φρουρίου ἐπὶ τὸ πεδῖον ἐκεῖνο· καὶ ἐκεῖθεν εἶδον καὶ ἐγὼ τὸ τραγικὸν θέαμα.

Εἶδον τὸν Γεώργιον Μαυρομιχάλην ὅτε ἐν μέσῳ στρατιωτῶν, τῶν μὲν προηγουμένων, τῶν δ' ἐπομένων, κατήρχετο τὴν ἀπέραντον κλίμακα ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Παλαμηδίου. Ὡς δ' ἔφθασεν εἰς τὸ μέσον αὐτῆς, ἔστη, καὶ στραφεὶς πρὸς τὸ ἀπέναντι φρούριον τοῦ Ἄτς-καλέ, ἔκυψε μέχρις ἐδάφους τὴν κεφαλὴν, διότι εἰς ἐν παράθυρον αὐτοῦ ἴστατο ὁ γέρων ἡγεμὼν τῆς Μάνης, ὅστις καὶ αὐτὸς ὡς ὑποπτος ἐκεῖ ἐκρατεῖτο, καὶ ἔβλεπε τὸν υἱὸν τοῦ ἀγόμενον εἰς τὸν θάνατον! Τὸ θέαμα ἦν τῷ ὄντι σπαραξικάρδιον ὥστε νὰ κινήσῃ καὶ τοὺς τραχιτέρους εἰς ἔλεον.

Καταβὰς δ' εἰς τὸ εὐρὺ πεδῖον τὸ ἐκτὸς τῆς πύλης, περίξ πᾶν κατεχόμενον ὑπὸ παρατεταγμένων στρατευμάτων, ἔστη εἰς τὸ κέντρον αὐτοῦ, καὶ παρεκάλει νὰ μὴ τῷ δέσωσι τοὺς ὀφθαλμούς, καί, ὡς μετὰ ταῦτα ἤκουσα, νὰ τὸν σκοπεύσωσιν εἰς τὴν καρδίαν. Τότε εἶδον προβάντα οὐλαμὸν ἐξ ἐννέα ἀνδρῶν· ὁ ἀξιωματικὸς ἔδωκε τὰ προστάγματα, διέταξε πῦρ! καὶ ἅμα ἠκούσθη ὁ καταपुरοβολισμός, στραφεὶς δὲ περὶ ἑαυτὸν ὁ Μαυρομιχάλης, ἔπεσεν ἄπνους, ἐπτά φέρων εἰς τὸ στήθος καιρίας πληγὰς· τότε δὲ στρέψας τοὺς ὀφθαλμούς, εἶδον δάκρυ καταρρέον εἰς τὴν ἰσχνὴν παρειάν τοῦ παρ' ἐμοὶ ἀφώνως ἰσταμένου Ὑψηλάντου.

Πανταχοῦ ἐπεκράτει κατήφεια, καὶ φόβος, καὶ ἀμφιβολία περὶ τοῦ μέλλοντος. Ἡ ἀναρχία ἦν ἐπὶ θύραις. Ἡ τὸν δολοφονηθέντα Κυβερνήτην ἀντικαταστήσασα ἀρχὴ ἦν ὅλως προσωρινή, καὶ παντὸς κύρους ἐστερημένη. Ἡ μόνη τότε ὑφισταμένη νόμιμος ἐξουσία ἦν ἡ ἐθνοσυνέλευσις, ἥτις συγκληθεῖσα ἤδη ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου, εἶχεν ἀρχίσει τὰς συνεδριάσεις της ἐν Ἀργεῖ. Αὕτη ἦν τότε ἡ μόνη καταφυγή, καὶ συνῆλθε κατεπειγόντως ἵνα προνοήσῃ περὶ τῶν πρὸς σωτηρίαν. Τὸ πάντων προὔργιαίτατον ἦν νὰ ἐγκατα-

στήση Κυβέρνησιν ἔχουσιν νόμιμον τὴν ἀφειτηρίαν, καὶ ἐπομένως ἐπιβαλλομένην εἰς παντὸς τοῦ ἔθνους τὴν ὑποταγὴν. Ἄλλ' ἀπὸ τῶν πρώτων συνεδριάσεων αὐτῆς ἐπεφάνη ἀμέσως ὁ κακὸς θαίμων τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἔρις, ἥς τὴν μανίαν συνεδαύλιζον, ὡς ἐνομιζέτο, καὶ ξέναι ἐνέργειαι. Καίτοι φονευθέντος τοῦ Κυβερνήτου, διέμενεν ὅμως ἡ κυβερνητικὴ μερίς ἰσχυρὰ εἰσέτι, διότι διετήρει πᾶσαν τὴν διοίκησιν εἰς χεῖράς της, καὶ ἐπέκειτο ἀπειλητικῶς ἐπὶ τῶν ὑπόπτων συνενοχῆς εἰς τὸ στυγερόν ἐγκλημα. Ἄλλ' εἴτε διότι αἱ τρεῖς μεγάλαι δυνάμεις, αἱ διέπυσαι τότε τὴν τύχην τῆς Εὐρώπης, ἠμφισβήτουν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἑλλάδος τὴν ὑπεροχὴν ἐπὶ τῆς ἀνατολῆς, εἴτε διότι οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτῶν ἀντηγωνίζοντο ἐξ ἰδίας φιλοδοξίας τίς νὰ φανῇ ἐπικρατέστερος, τὴν κυβερνητικὴν μερίδα τὴν συμπαθοῦσαν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, καὶ ὑπὸ τῆς Ῥωσσικῆς πρεσβείας προστατευομένην, ἀπετάττοντο αἱ δύο ἄλλαι φατρίαι, αἱ φέρουσαι τὴν ἐπὶ κλησιν ἀγγλικῆς καὶ γαλλικῆς, συνδουασθεῖσαι τότε εἰς μίαν.

Ἰδίως ὁ ἐκορυφώθη ἡ διχόνοια ὅτε ἐπέστη ἡ ὥρα τῆς ἐκλογῆς μονίμου διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, ἣν καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἤθελον ἐξ ἰδίων ὀπαδῶν νὰ καταρτίσωσι· οἱ δὲ καὶ ἡ συνέλευσις ἐσχίσθη δίχα, καὶ ἡ ἀντικυβερνητικὴ μερίς, ἥτις καὶ συνταγματικὴ ἐκλήθη, διότι ὡς πρόφασιν τῆς ἀντιπολιτεύσεως αὐτῆς ἐπρότεινε τὴν ἀξίωσιν τοῦ νὰ κυβερνηθῇ ἡ Ἑλλάς διὰ συντάγματος ὁμοίου πρὸς τὸ Ἀγγλικόν, ἐψήφισε κυβέρνησιν τριμελῆ, συγκειμένην ἐκ τοῦ Γ. Κουντουριώτου, τοῦ Κωλέττου καὶ τοῦ Ζαΐμη, οἱ τούτων δ' ἀντίπαλοι, ἀποτελοῦντες τὴν πλειονοψηφίαν, ἐξελέξαντο αὐθις πρόεδρον τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυβερνήτου, Αὐγουστῖνον, καίτοι ἀνεγνωρισμένως ἀνίκανον. Ἐκ τοῦ ὀωματίου μου, ἐν ᾧ εἰργαζόμην, ἤκουσα θριαμβευτικούς πυροβολισμούς, τοὺς τῆς εἰσελάσεως τοῦ νέου Κυβερνήτου εἰς Ναύπλιον. Ἄλλ' εἰς τὰ ὠτά μου, ἢ μᾶλλον εἰς τὴν καρδίαν μου ἤχησαν ὡς προάγγελοι νέων ὀλεθρίων ἀγώνων διὰ τὴν μόλις σωθεῖσαν Ἑλλάδα.

Καὶ τῷ ὄντι πολλαὶ δὲν παρήλθον ἡμέραι, καὶ μετὰ συνοχῆς

καρδίας ἔβλεπον ἐκ τῶν παραθύρων μου, ἐξ ὧν ἡ θεὰ ἐξετείνετο ἐπὶ πᾶν τὸ Ἀργολικὸν πεδίων, τὸν καπνὸν καὶ τὸ πῦρ ἀδελφοκτόνων πυρεθόλων εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ Ἄργους.

Τέλος οἱ πληρεξούσιοι τῆς ἀντιπολιτεύσεως, οἱ ἑαυτοὺς ἀποκαλοῦντες συνταγματικούς, ἀποσπασθέντες ἀπὸ τῶν λοιπῶν, ἀπῆλθον ἐξ Ἄργους, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχοντες τὸν Κωλέττην, τὸ μόνον διαθέσιμον μέλος τῆς ὑπ' αὐτῶν ἐκλεχθείσης διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, διότι ἐκ τῶν ἄλλων δύο, ὁ μὲν Κουντούριώτης ἔμεινεν ἐν Ὑδρᾷ, ὁ δὲ Ζαίμης, ἐπαμφοτερίζων, δὲν ἠθέλησε νὰ μακρυνθῇ τοῦ Ἄργους. Ὁπλαρχηγὸν δ' ἀνώτατον εἶχον τὸν Γρίβαν, καὶ ἀπῆλθον εἰς Μέγαρα νὰ συστήσωσιν ἄλλην κυβέρνησιν, ὥστε ἡ Ἑλλὰς εἶχεν οὕτω δυαρχίαν, μὴ πολὺ ἀπέχουσαν τῆς ἀναρχίας.

Ὅτε ἄλλοτε εἶχον ἀναγνώσει ἐν Πλουτάρχῳ τὸ δόγμα τοῦ Σόλωνος, ὅτι ἐν διχοστασίαις τῶν πόλεων ἕκαστος πολίτης ὤφειλε νὰ κηρυχθῇ ὑπὲρ μιᾶς τῶν μερίδων, δὲν ἐνόουν τὴν ἀπαίτησιν ταύτην, καὶ ἐσκεπτόμην κατ' ἐμᾶυτόν ὅτι ἡ πατριωτικώτερον φρονῶν πρέπει νὰ οἰκτείρῃ τὰς διαιρέσεις, καὶ ν' ἀπέχῃ ἀμφοτέρων τῶν φατριῶν· ἀλλὰ τότε, εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν αὐτὸς εὐρεθείς, ἔπραξα ὡς ἀπῆτει ὁ Σόλων, καὶ ἐνόησα κατὰ πρῶτον ὅτι δικαίως ὡς ἀδιαφορία πρὸς τῆς πατρίδος τὴν τύχην θὰ ἐθεωρεῖτο ἡ ἀποχὴ ἀπ' ἀμφοτέρων τῶν οἴων ὅποτε, καλῶν ἢ κακῶν ὁδῶν, αἵτινες ἡνοίγοντο ἐμπρὸς αὐτῆς. Ὅτε ἔζη ὁ Κυβερνήτης, ἐν αὐτῷ ἔβλεπον τὴν ἐλπίδα τῆς τάξεως καὶ τῆς ὁργανώσεως, ἧς ἡ Ἑλλὰς εἶχε πρωτίστην ἀνάγκην. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως αὐτοῦ οὐδένα διέκρινον μεταξὺ τῶν ὁπαδῶν τοῦ ἱκανὸν νὰ τὸν ἀντικαταστήσῃ, καὶ αἱ προσπάθειαι τῶν κατ' ἐκείνας τὰς περιστάσεις ἀγωνιζομένων ὑπὲρ διατηρήσεως τῆς ἐξουσίας μοι ἐφαίνοντο ὡς ὑπαγορεύσεις ταπεινῆς φιλοδοξίας, εἰς ἣν ἐθυσιάζοντο τὰ ἀνώτατα τοῦ ἔθνους συμφέροντα· εἰς τὴν ἀντίπαλον δὲ μερίδα ἔβλεπον καὶ τεταγμένους τοὺς ἐνδοξότερους καὶ ἱκανωτέρους τῶν τότε ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, πρεσβεύοντας ἀρχὰς ὅπως ὅποτε εὐγενεστέρας. Καὶ ἤρχισα δυσανασχετῶν τότε πρὸς τὴν διαμονὴν ἐν Ναυπλίῳ, ἐνθα βαρὺς, ὑπο-

πτος καὶ φιλέκδικος ἐπεκάθητο, τότε πλέον, ὥς ἦν ἐπόμενον, ὁ δεσποτισμὸς καὶ τὰ πάντα ἦσαν πλήρη ὑποψιῶν καὶ διαβολῶν. Εἶχον δὲ καὶ πολλὴν τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μεταβῶ ὅπου ἐφρόνουν ὅτι οἱ ἀγνότεροι πατριῶται ὑπηρετοῦν τὰ ὑγιέστερα τῆς πατρίδος συμφέροντα. Ἀφ' οὗ ὁ Κυβερνήτης, ὃν ἐθεώρουν ὡς ἄγκυραν τῆς εὐνομίας καὶ τάξεως, ἐξέλιπεν, ἔβλεπον τὴν Ἑλλάδα διεσπασμένην εἰς δύο ἀντίπαλα κόμματα· καὶ τὸ συνταγματικὸν ἦν δι' ἐμὲ τὸ πατριωτικώτερον καὶ εἰς τὰ αἰσθήματά μου μᾶλλον ἀνταποκρινόμενον, καὶ εἰς αὐτὸ ἤθελον νὰ προσφέρω τὰς ὑπηρεσίας μου. Καὶ ὁ πατήρ μου δέ, οὗ ὁ πατριωτισμὸς οὐχ ἦττον ἐξανίστατο πρὸς ὅσα ἔβλεπεν, ἀπεφάσισε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ Ναύπλιον καὶ μεταβῇ εἰς Ἀθήνας, εἰς ἐπίσκεψιν τῶν νέων κτημάτων του.

Ἀλλ' εὐκολος δὲν ἦτο τότε οὐδ' αὐτῇ ἡ ἄδεια τῆς ἀναχωρήσεως, οὐδ' ἡ χορηγία διαβατηρίου ἀπαραιτήτως ἀπαιτουμένου μετ' ἐγγυήσεως ὅτι δὲν θέλει γίνεαι αὐτοῦ κατάχρησις, δηλαδὴ ὅτι δὲν θέλει χρησιμεύσει εἰς μετάβασιν πρὸς τοὺς ἀντιπάλους. Ταύτην ἐχορήγησεν εἰς ἡμᾶς ὁ κ. Βασίλειος Χριστοκόπουλος, ὅστις ἔχαιρε τὰ πιστὰ παρὰ τῇ Κυβερνήσει, καίτοι λαθρα φρονῶν τὰ τῶν συνταγματικῶν, συγγενῆς δ' ὢν τοῦ Ἀναγνώστου Δηλιγιάννη ἐπίσης ὑπὲρ αὐτῶν συμπαθοῦντος.

Ἦν δὲ τότε ἐν Ναυπλίῳ, Γερουσιαστοῦ θέσιν κατέχων, ὁ Ῥήγας Παλαμίδης, ὅστις, καίτοι ὑπηρετῶν ὑπὸ τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Καποδιστρίου, δὲν ἐδίσταζε καὶ ν' ἀλληλογραφῇ συγχρόνως μετὰ τῶν ἐν Μεγάροις. Οὗτος, γράψας ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Κωλέττην, μοι ἐζήτησεν ἐν Γαλλικὸν γεωγραφικὸν λεξικὸν ὃ εἶδε παρ' ἐμοί, καὶ χωρίσας τὸ δέρμα τοῦ περικαλύμματος, παρενεῖρεν αὐτὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ναστοχάρτου, καὶ ἔπειτα ἐπεκόλλησε πάλιν τὸ δέρμα. Διὰ τοιούτου τεχνάσματος ἀσφαλῶς ἀποκρύψας αὐτήν, μοι τὴν ἔδωκεν ἵνα τὴν φέρω εἰς τὸν Κωλέττην.

Οὕτως ἀπήλθομεν ἑφιπποι, ὁ πατήρ μου, ἐγώ, καὶ ὁ ὑπηρετῆς ἡμῶν Νικολῆς.

B.

ΣΥΝΤΑΓΜΑ

1.

Εἰς Ἀθήνας.

Ἡ ἀρχὴ τῆς ὁδοιπορίας πρὸ μεσημβρίας τῆς πρώτης ἡμέρας παρῆλθεν ἄνευ τινὸς συμβάντος. Ἀλλὰ περὶ τὴν δείλην ἤλθομεν εἰς κοιλάδα ὅπου ἐντὸς περιφρονημάτων ἐφρούρουν στρατιῶται τοῦ Κολοκοτρώνη. Νὰ διαφύγωμεν αὐτοὺς οὐδ' ἐλκόμεν ἦν οὐδ' ἄκινδυνον, ὅστις ἡ παρέχθαις ἡμῶν ἐκ τῆς ὁδοῦ εἰδύνατο νὰ μᾶς καταστήσῃ ὑπόπτους. Ταῦτα ἀναλογισθεὶς, ἐκέντησα τὸν ἵππον μου, ἔφθασα πρῶτος πάντων ἐμπρὸς τοῦ παραπήγματος, καὶ ἐπέζευσα, προσειπὼν φιλικῶς τοὺς στρατιώτας, καὶ ζητήσας νὰ μᾶς ἐπιτρέψωσι ν' ἀναπαυθῶμεν ἐπ' ὀλίγας στιγμὰς πλησίον των. Ἀμα δὲ ἔφθασαν καὶ οἱ λοιποί, εἶπον εἰς τὸν ὑπηρέτην ἡμῶν νὰ μᾶς δώσῃ τυρὸν καὶ οἰνόπνευμα, καὶ ἐπρόσφερα ἐξ αὐτοῦ καὶ εἰς τοὺς στρατιώτας, ὥστε ταχέως ἐγίναμεν φίλοι, καὶ μᾶς ἀφῆκαν ἀνενοχλήτους ν' ἀναχωρήσωμεν.

Τῇ δ' ἐσπέρᾳ κατελύσαμεν εἰς Κόρινθον, πόλιν ἐν ἣ ἄγρυπνος ἦν ἡ δυσπιστία καὶ ἡ κατασκοπία πρὸς τοὺς διερχομένους, καὶ πᾶσα δυσκολία παρενεβάλλετο εἰς αὐτούς, πρὸς παρακώλυσιν μεταβάσεως πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας. Ταῦτα γινώσκων, παρήγγειλα εἰς τοὺς ἀγωγιάτας νὰ φέρωσι τὸ πρῶτ' τοὺς ἵππους πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου εἰς τὴν καλύβην εἰς ἣν ἐκοιμήθημεν, ἵνα ἀναχωρήσωμεν νύκτα ὡς νύκτα ἐφθάσαμεν, καὶ διέλθωμεν οὕτως ἀπαρατήρητοι. Τὴν

ἐπαύριον λοιπὸν ἡμεῖς ἐγερθέντες εἰς τὴν ὀρισθεῖσαν ὥραν, ἡτοιμάσθημεν· ἀλλ' οἱ ἵπποι δὲν ἤρχοντο. Ἡ ὥρα παρήρχετο, ἡ ἡμέρα ἐπῆλθεν, αἱ πρῶται ὥραι αὐτῆς παρῆλθον, καὶ οἱ ἵπποι πάντοτε δὲν ἐφαίνοντο. Ὅτε δ' ἐκραῖα τοὺς ἀγωγιάτας καὶ τοὺς ἐπέπληξα, ἀπεκρίθησαν ὅτι εἶχον ἀπολέσει τὴν κλειῖδα τοῦ σταύλου! Ὅτι πρόφασις ἦν τοῦτο γελοία ἀμφιβολία δὲν ὑπῆρχεν. Ἀπῆλθον ἐπομένως πρὸς τὸν διοικητὴν, τῷ ἐζήτησα νὰ μὰς ἐπιτρέψῃ τὴν ἀναχώρησιν, καὶ μετὰ πολλὰς ἀρνήσεις του καὶ ἐπανειλημμένας μου προσπαθείας, μόλις κατώρθωσα νὰ τὸν πείσω, καὶ οὕτως ἀπελθόντες, ἐφθάσαμεν τὴν ἰδίαν ἡμέραν εἰς Μέγαρα.

Ἐνταῦθα ὅμως δὲν εὔρομεν οὔτε τὸν Κωλέττην οὔτε τὸν Χρηστίδην, θέσιν γενικοῦ ὑπουργοῦ παρὰ τῇ συνταγματικῇ κυβερνήσει κατέχοντα, ἀλλ' ἀμφότεροι εἶχον ἀπέλθει εἰς Περαιχώραν, ἀπέναντι τῆς Κορίνθου. Διαμείναντες λοιπὸν ἡμεῖς ἢ τρεῖς ἡμέρας ἀργοὶ ἐν Μεγάροις, ἐκεῖθεν, ἐπειδὴ δὲν ἐπίστρεψαν, ἀπῆλθομεν εἰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ καὶ ἡ εἰς Ἀθήνας ἀγούσα δὲν ἦτο οὐδ' ἐκείνη τότε ἀπηλλαγμένη οὐσκολιῶν. Ἡ Ἑλληνικὴ χώρα ἐξετείνετο τότε μέχρι τοῦ Ἀττικοῦ πεδίου, καὶ ὁ Κερυναιὸς καὶ ὁ Αἰγάλεως ἦσαν τὸ ὄριον μετὰξὺ αὐτῆς καὶ τῆς Ὀθωμανικῆς, ὥστε ἡ Ἐλευσίς ἦν Ἑλληνική, καὶ κατεῖχετο ὑπὸ στρατιωτῶν τῆς ἐν Ναυπλίῳ κυβερνήσεως καὶ διοικητῆς αὐτῆς ἦν ὁ Ζάχος Μήλιος, ἀδελφὸς τοῦ Σπύρου Μηλίου. Ὅτι δὲ τοῦτο δὲν ἦν ἀκίνδυνον, ἀπεδείκνυε τὸ συμβᾶν τοῦ κ. Δρόσου, ὅστις πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν, ἐκ Χαλκίδος ἐρχόμενος, συνελήφθη παρὰ τὴν Ἐλευσίνα ὡς ὑποπτος συμπαθειῶν πρὸς τοὺς συνταγματικούς, καὶ ἀπήχθη εἰς Ναύπλιον δέσμιος. Εἰς ἡμᾶς ἐπομένως, τοὺς ἐκ τῶν συνταγματικῶν Μεγάρων ὁδοιποροῦντας, καὶ οὐδὲ καὶ τὴν συνείδησιν ἐλευθέραν ἔχοντας ὅτι δὲν συμπαθοῦμεν ὑπὲρ αὐτῶν, ἡ κοινοτέρα σύνεσις ὑπηγόρευε ν' ἀποφύγωμεν ὅσον ἐνῆν τὴν προσέγγισιν τῆς Ἐλευσίνος· δι' ὃ καί, ἀντὶ ν' ἀκολουθήσωμεν τὴν πεπατημένην, τὴν παραθαλάσσιον, ἥτις ἦν ἡ εὐθεῖα, ἐτάμομεν διὰ τῆς ὀρεινῆς πρὸς τὴν Μάνδραν· ἀλλ' ὅτε ἐξ αὐτῆς προελθόντες, κατέβημεν εἰς τὸ Θριάσιον πεδίου, ἀνεκαλύψα-

μεν μακρόθεν, ἐκτὸς τῆς Ἐλευσίνος, στρατιώτας ἐνόπλους, οἵτινες δυστυχῶς καὶ αὐτοὶ ἡμᾶς ἀνεκάλυψαν· καὶ δὴ ἤρχισαν ἐν τῷ ἄμα νὰ τρέχωσιν ἐφ' ἡμᾶς.

Ἐκεῖ τότε ἀπηρτεῖτο ἀπόφασις καὶ ταχύτης. Τὴν πρώτην συνέλαβον ἐγώ, ὡς ὁ τῆς συνοδίας ἵπποτικώτερος, καὶ τὴν δευτέραν ἀπήτησα παρὰ τοῦ ἵππου μου, κεντήσας αὐτόν, καὶ πτερώσας τὸ συνήθως νωθρόν αὐτοῦ βῆμα. Τότε καὶ οἱ λοιποὶ μὲ παρηκολούθησαν, καὶ οὕτω τὴν δίωξιν φεύγοντες κατωρθώσαμεν νὰ εἰσελάσωμεν εἰς Χασιώτικα Καλύβια, τὰ κατέχοντα περίπου τὴν θέσιν τῆς παλαιᾶς Θρίας, κατεχόμενα δ' ὑπὸ φρουρᾶς συνταγματικῆς ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βάσσου, καὶ ἐκεῖθεν ἀσφαλῶς καὶ ἀφόδως πλέον μετέβημεν εἰς Ἀθήνας. Ἐνταῦθα ἐκ νέου κατελύσαμεν εἰς τὴν ὑφ' ἡμῶν μεμισθωμένην οἰκίαν τοῦ Χέλμη παρὰ τὴν βρύσιν τοῦ Βορειᾶ. Ἀλλ' ὀλίγας ἡμέρας ἔμεινα ἐνταῦθα· διότι μὴ ἀνεχόμενος τὴν ἄσκοπον ἀργίαν, ἀπερσάμην, χωρισθεὶς ἀπὸ τοῦ πατρός μου, καὶ ἐπιστρέψω εἰς Μέγαρα, ἀφ' οὗ διὰ τῆς πρώτης ἡμῶν μεταβάσεως εἰς Ἀθήνας ἐλύθη ἡ ὑπὲρ ἡμῶν δοθεῖσα ἐγγύησις ὑπὸ τοῦ Χριστακοπούλου. Ἀφ' ἐνὸς μὲν αἱ φιλελεύθεροι ιδέαι, ἅς οἱ ἐν Μεγάρῳ οἱ μὲν ἐπρέσβευον οἱ δὲ ἴσως ἐπροφασίζοντο, εἶχον πάσας τὰς συμπαθείας μου, καὶ τὴν ἐλπίδα νὰ ἰδῶ αὐτὰς κυρουμέναις δι' ἐθνικοῦ ψηφίσματος, ὥστε ὁ μέλλων νὰ ἐκλεχθῇ ἡγεμὼν νὰ εὕρῃ αὐτὰς ἤδη νομίμως ἐπικρατούσας· ἀφ' ἐτέρου δ' ἐθεώρουν τὴν ἐκλογὴν βασιλείας ὡς μόνην ἄγκυραν σωτηρίας τῆς κλυδωνιζομένης Ἑλλάδος, καὶ πιστεύων ὅτι ὁ Αὐγουστῖνος εἶχε συμφέρον καὶ πρόθεσιν νὰ παρεμποδίσῃ αὐτὴν πρὸς ἴδιον ὄφελος, ὡς ὁ Κυβερνήτης εἶχε προκαλέσει τὴν τοῦ Λεοπόλδου παραίτησιν, ἔκρινον ὅτι ὁ θρίαμβος τῶν συνταγματικῶν, ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτῶν, ἐγγυᾶτο ὑπὲρ αὐτῆς. Διὰ ταῦτα ἤμην ἀνυπόμονος νὰ μεταβῶ εἰς Μέγαρα, καὶ νὰ θέσω ἐμαυτὸν εἰς τῆς ἐκεῖ Κυβερνήσεως τὴν διάθεσιν.

Τὸ διάδημά μου τοῦτο ὅταν ἔμαθεν ἐν Ὁδησσῷ ὁ τότε ἐν Ῥωσσίᾳ πολλῆς ἀπολαύων ὑπολήψεως Ἀλέξανδρος Στούρζας, ἀνέκραξεν, ὡς ἡ μήτηρ του μοὶ ἔγραψεν ἔπειτα, ἐλεεινολογῶν με, ὅτι κα-

λῶν γονέων υἱὸς εἰς τοσοῦτον ἔφθασε διαφθορᾶς, ὥστε νὰ ταχθῇ μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν.

2.

Μέγαρα.

Περιδεθείς ὅμως ἐγὼ τὸ ξίφος τοῦ ἀξιωματικοῦ, τὸ δὲ πυροβόλον μου δοὺς εἰς τὸν συνοδεύοντά με πεζὸν παῖδα, συνοδοιπόρον δ' ἔχων τὸν Ἀνδρέαν Μισοῦλην, ἀνεψιὸν τοῦ ὁμωνύμου ναυάρχου, πεζὸν καὶ αὐτὸν καὶ φέροντα ἐπίσης πυροβόλον καὶ πιστόλια, ἐκίνησα μίαν πρωίαν, ἀποχωρισθεὶς ἀπὸ τοῦ πατρός μου, καὶ διηθύνηθην οὐχὶ διὰ τοῦ Δαφνίου πρὸς τὴν Ἐλευσίνα, ἀλλὰ διὰ τῶν Χασίων πρὸς τὰ Χασιώτικα Κελεύθια, ὅπου ὁ Βάσσος εἰσέτι ἐστάθμευεν. Ἐλθὼν δὲ πρὸς αὐτόν, τῷ εἶπον ὅτι ἐμελλόν νὰ μεταβῶ εἰς Μέγαρα· ἀλλὰ μετ' ἐκπλήξεως καὶ λύπης ἤκουσα ὅτι τοῦτο ἦν ἀδύνατον, διότι οἱ Κυβερνητικὲς πρεσβόμοι ἐξ Ἐλευσίνος, κατεῖχον πᾶν τὸ Θριάσιον, καὶ συνέλαμβανον τοὺς διερχομένους. Ἐπὶ τῇ ἐρωτήσει μου δὲ ἂν δὲν διετέλει ὁ ἴδιος εἰς οἰανδὴποτε κοινωνίαν μετὰ τῶν ἐν Μεγάρῳ, ἂν δὲν ἐπεμπεν ἐπιστολάς πρὸς αὐτούς, μοὶ ἀπήντησεν ὅτι πρὸς τοῦτο ἐξέλεγεν ἐνίοτε ὀκτὼ ἢ δέκα ἐκ τῶν γενναιοτέρων καὶ ἐμπειροτέρων στρατιωτῶν, οἵτινες διὰ νυκτός, ἀπὸ βράχου εἰς βράχον καὶ ἀπὸ δένδρου εἰς δένδρον κρυπτόμενοι, καὶ, ὅσάκις μετ' ἐχθρικῶν περιπόλων συνηντῶντο, πολεμοῦντες καὶ πολεμούμενοι, μετέφερον τὰς ἐπιστολάς. Καὶ ἀπόψε, μοὶ εἶπε, θὰ πέμψω στρατιώτας ὁμοίως· ἀλλὰ δὲν εἶναι ὁ τρόπος οὗτος τῆς ὁδοιπορίας διὰ σέ, προσέθηκεν ἀποβλέπων μετὰ λεπτοῦ μειδιάματος, χαρακτηριστικοῦ δι' αὐτόν, εἰς τὴν ὄψιν μου, ἥτις ἦν μειρακίου τότε μᾶλλον παρὰ πολεμιστοῦ. — Ὅ,τι εἶναι δι' ἄλλους, ἀρχηγέ, δὲν βλέπω διατί νὰ μὴ εἶναι καὶ δι' ἐμέ, ἀπεκρίθην μετὰ τινος ὑπερηφανείας. Στέλλετε ἀπόψε στρατιώτας;

— "Αν σὲ βαστάξ, ἀπεκρίθη γελῶν, ἀπόψε περὶ τὰς δέκα.

Οὕτω παρέμεινα δι' ὅλης τῆς ἡμέρας εἰς τὰ Καλύδια, ὅπου μετ' οὐ πολὺ ἔφθασαν καὶ ἄλλοι ἐξ Ἀθηνῶν διευθυνόμενοι πρὸς τὰ Μέγαρα, οἱ ἀξιωματικοὶ Γενοβέλης καὶ Πανταζόπουλος, καὶ ὁ Κυριακίδης, διοικητὴς χρηματίσας καὶ βουλευτῆς. Οὗτοι μαθόντες τὴν συνεννόησίν μου μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ, μετὰ τινὰς δισταγμοὺς ἰδίως ἐκ μέρους τοῦ Κυριακίδου, ἀπεφάσισαν νὰ προστεθῶσιν εἰς τὴν συνοδείαν.

Τὸ ἑσπέρας λοιπὸν κατὰ τὴν δεκάτην ὥραν, ὠπλισμένοι ὡς ἕκαστος εἶχεν ὅπλων, καὶ συνοδευόμενοι ὑπ' ὀκτὼ στρατιωτῶν οὓς ὁ Βάσσος μᾶς ἔδωκεν, ἀνεχωρήσαμεν καταυγαζόμενοι ὑπὸ λαμπρᾶς πανσελήνου ἥν κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην οὐδ' ἐθαυμάζομεν ὡς οἱ ποιηταὶ οὐδ' ἐψάλλομεν ὡς οἱ ἐρωτόληπτοι, ἐξ ἐναντίας τὴν κατηρώμεθα διότι μᾶς κατεπρόσθεν. Ἀπὸ τοῦ χωρίου παρετείνετο εἰς τινὰ ἀπόστασιν ταπεινὸν τειχίον, καὶ ἦν τοῦτο τὸ μόνον ἡμῶν προφυλακτήριον, δι' ὃ καὶ παρηκολούθομεν τὴν γραμμὴν αὐτοῦ ἔσωθεν, κυπτοντες ὅσον ἐδυνάμεθα, ἵνα αἱ σκιαὶ ἡμῶν συγχέωνται μετὰ τῆς τοῦ προφράγματος, ἐκρύπτομεν δὲ τὰ ὅπλα ἵνα μὴ ἀντανακλῶσι τὸ φῶς τῆς σελήνης εἰς τοὺς κατασκοπεύοντας ἐξ Ἑλευσῖνος ἢ εἰς τὰς περιπόλους αὐτῶν. Ἀφ' οὗ δὲ τὸ τειχίον ἔπαυσε, δύο τῶν στρατιωτῶν προηγοῦντο ἡμῶν μέχρι γῆς κύπτοντες, διηρεύνων τοὺς πέριξ θάμνους, καὶ ἀφ' οὗ εὗρισκον ὅτι οὐδὲν ὑποπτον ἐκεῖ ἐκρύπτετο, ἔνευον πρὸς ἡμᾶς, οἵτινες ὁρμῶντες ἐν σιωπῇ ἐφθάνομεν μέχρις αὐτῶν. Τότε δ' ἀπеспῶντο δύο ἕτεροι στρατιῶται πρὸς ἐξέτασιν τῶν περαιτέρω θάμνων, καὶ οὕτως ἐχωροῦμεν βῆμα πρὸς βῆμα. Ἐνθυμοῦμαι δὲ ὅτι ὁ διαρκὴς οὗτος καὶ πάντοτε ἀνανεούμενος κίνδυνος οὐδένα φόβον μοὶ ἐνέβαλλεν, ἀλλ' ἀμυδρόν τι αἰσθημα λύπης, ὅτι Ἕλληνες ἐπολεμοῦμεν πρὸς Ἕλληνας. Εἶχον δὲ προσέτι δι' ἐμὲ ἡ κρυπτοβασία ἐκείνη καὶ ἡ ὥρα, καὶ τὸ ἀμφίβολον φῶς εἰς ὃ τὰ πάντα πέριξ ἡμῶν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐφαινόμεθα ὡς σκιαί, ἰδιαίτερόν τι θέλγητρον, ὀλιγώτερον ὅμως, ὡς φαίνεται, ἐκτιμώμενον ὑπὸ τινῶν τῶν συνοδοιπόρων. Εἰς καὶ ἐξ

αὐτῶν, ὁ Κυριακίδης ἐκ Κύθνου, ὅστις καὶ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ μετὰ ταῦτα ἐπολιτεύετο, καὶ Νομάρχου μετὰ ταῦτα κατέλαβε θέσιν, κατελήφθη ὑπὸ πόνων ἐξ ἐκείνων οὓς ὁ φόβος ἐπιφέρει πολλάκις, οὓς ὅμως εἰς αὐτὸν εἶχε πιθανῶς προξενήσει καὶ ἡ τῆς νυκτὸς ὑγρασία· ἦσαν δὲ τόσον σφοδροί, ὥστε τῷ κατέστη ἀδύνατον νὰ βαρύνῃ καὶ ἠναγκάσθημεν νὰ τὸν πέμψωμεν ὀπίσω εἰς τὸ χωρίον· ἐκεῖ δὲ ἐδόθη ἐφ' ἐνὸς τῶν φορτηγῶν, τῶν φερόντων ἡμῶν τὰ σκεύη, καὶ ἐστάλη τὴν μακρὰν ἀλλ' ἀσφαλῆ κατὰ πάσης προσβολῆς ὁδὸν τῶν ὁρέων, ἵνα φθάσῃ ὅπως καὶ ὅτε δῆποτε.

Ἡμεῖς δ' ἐξηκολουθήσαμεν τὴν κινδυνώδη ἡμῶν πορείαν ἄνευ τινὸς συμβάντος μέχρις οὗ, μετὰ μίαν ὥραν περίπου, ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χεῖλος μικροῦ ρεύματος διατέμνοντος τὴν ὁδόν. Ἐνταῦθα δ' ὁ ὑπαξιωματικὸς τοῦ Βάσσου, ὁ ὁδηγὼν τὴν μικρὰν ἐκστρατείαν, μᾶς παρήγγειλε ταπεινῇ τῇ φωνῇ νὰ μένωμεν ἀκίνητοι, κρυπτόμενοι ὅσον ἐδυνάμεθα ὀπίσω τῶν δένδρων, μέχρις οὗ δύο στρατιῶται, οὓς προέπεμψεν ἵνα ἐρευνήσωσι τὸ ρεῦμα, μὴ τις ἐγκρυπτεται εἰς αὐτὸ ἐνέδρα, μᾶς καλέσωσι διὰ σημεῖον ἐκ τοῦ ἐτέρου χείλους, ὅτε ἔπρεπε νὰ ὁρμήσωμεν, καὶ μετ' ὅσης εἵχομεν ταχύτητος τῶν ποδῶν νὰ διέλθωμεν τὸ ἐπικίνδυνον χωρίον, διότι πιθανὸν ἐκεῖ νὰ μᾶς παρειμόνευον οἱ ἀντίπαλοι.

Οὕτως ἐμένομεν καὶ τὴν ἀναπνοὴν ἀναστέλλοντες, ὅτε μυστικῶς μᾶς ἐδόθη ἡ ὁδηγία νὰ ἐτοιμασθῶμεν εἰς ἄμυναν. διότι δύο ἄνδρες ἐφάνησαν εἰς τὸ ἀντιπέραν χεῖλος κρυφίως βαδίζοντες. Ἀμέσως ἔσυραν οἱ στρατιῶται τὰ πυροβόλα ἀπὸ τῆς ζώνης των, καὶ ἐγὼ τὸ ξίφος ἀπὸ τῆς θήκης του, καὶ ἐπροσμένομεν τὴν στιγμὴν τῆς συμπλοκῆς, ὅτε τρεῖς ἀμβλεῖς συριγμοί, τὸ περιμενόμενον σύνθημα, μᾶς ἀνήγγειλον ὅτι οἱ πρόπολοι ἡμῶν, οἵτινες ἦσαν αὐτοὶ οἱ ὡς ἐχθροὶ ἐκληρθέντες, οὐδὲν ἐνόμιζον ὅτι ἀπῆντησαν ὑποπτον. Τότε, οὕτως ὡς εἵχομεν τὰ ὅπλα διὰ χειρῶν, ἐρρίφθημεν εἰς τὸν πυθμένα τοῦ ῥύακος, καὶ τὸν διῆλθον πάντες ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, πλὴν ἐνὸς μόνου, ἐμοῦ, ὅστις εἰς ὕφυγρόν τι μέρος ὀλισθήσας κατὰ τὴν κινδυνωδεστέραν στιγμὴν, ἀντί, ὡς παρηγγέλθην, ν' ἀναβῶ

τρέχων τὴν ἀντιπέραν κλιτύν, ἔπεσα μακρὺς πλατὺς εἰς τὸν πυθ-
μένα τοῦ ῥύακος, ἐπεσμαράγδησε δέ μου τὸ ξίφος, ὥστε εἰς καὶ μό-
νος τῶν ἀντιπάλων ἂν ἐκεῖ μοὶ ἐπεβουλεύετο, θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ
τὸν διαφύγω. Ἀλλὰ τὴν εἰρηνικὴν χαράδραν οὐδεὶς ἐφρούρει, πλὴν
τῆς ἀργυρᾶς σελήνης καὶ τῆς φιλικῆς ἀηδόνος· δι' ὃ καὶ ἄνευ τρα-
γικῆς καταστροφῆς ἠγέρθην, καὶ φθὰς τοὺς λοιπούς, ἐξηκολούθησα
ἀσφαλῶς τὴν ὁδόν μου.

Μετά τινα δὲ χρόνον, ἡ ὁδὸς διήλθε τόσον πλησίον τῆς Ἐλευ-
σίνος, ὥστε οὐ μόνον ἐβλέπομεν τὰς πυράς τοῦ Ζάχου, εἰς ἃς περι-
εκάθηντο οἱ στρατιῶται, οὐδὲν ὑποπτεύοντες ὅτι ἡ ἄγρα παρήρ-
χετο ἐντὸς σχεδὸν βολῆς πυροβόλου, ἀλλ' ἠκούομεν καὶ τὰς μανιώδεις
ὕλακας τῶν κυνῶν των, οἵτινες ἔννοιαν τῶν συμβαινόντων λαμβά-
νοντες, κατήγγελλον ἡμᾶς εἰς τοὺς ἡλθύνους φρουρούς. Οὐχ ἦττον
ὅμως μετὰ πλείστων προφύλαξεων διεφυγομεν καὶ τοῦτον τὸν κίν-
δυνον, καὶ περὶ τὰς 2 μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἐφθάσαμεν εἰς τὸ χω-
ρίον Μένδραν, κατεχόμενον ὑπὸ τῶν συνταγματικῶν.

Ἐνταῦθα δ' ὁ τὴν φρουρὰν διεικὼν, κρίνας ὅτι τοῦ ὃ ἔφερον
μετ' ἐμαυτοῦ πυροβόλου ὅπλου ἐδύνατο πρὸς καθιέρωσιν τοῦ μέλ-
λοντος Συντάγματος νὰ γίνῃ πατριωτικωτέρα χρῆσις εἰς τὰς ἰδίας
αὐτοῦ χεῖρας παρὰ εἰς τὰς ἐμάς, τὸ ἀφήρεσεν ἀπὸ τοῦ ὑπηρέτου
μου εἰς ὃν τὸ εἶχον ἐμπιστευθῇ. Εὐρίσκων δὲ καὶ αὐτὸς ἐγώ, ἂν
οὐχὶ τὰ ἐπιχειρήματα αὐτοῦ ἱκανῶς πειστικά, ἀλλὰ τοὺς τρόπους
δι' ὧν θὰ εἶχε νὰ τὰ ὑποστηρίξῃ ἀκαταμαχήτους, ἐπροτίμησα νὰ
συμπληρώσω τὴν πατριωτικὴν θυσίαν, καὶ πρὸς τῷ πυροβόλῳ τῷ
ἐδωκα καὶ τὸ σελάχι, ἢ τὴν ζώνην ἣτις χρησιμεύει ὡς βελοθήκη.

Τὴν δ' ἐπαύριον μετέβημεν εἰς Μέγαρα· ἀλλ' οὐδὲ τότε εὖρον
ἐκεῖ τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν, διότι εἶχεν ἐγκαταστῇ διαρκῶς εἰς
Περαχώραν, ὡς ἀσφαλεστέραν καὶ μᾶλλον ἀπρόσιτον ἐκ θαλάσ-
σης, προσέτι ὃ' εὐχερέστερον κοινωνοῦσαν μετὰ τῆς δυτικῆς Ἑλ-
λάδος. Μείνας ἐπομένως εἰς Μέγαρα, ἔγραψα πρὸς τὸν Χρηστίδην,
ὅτι ἦλθον πρόθυμος ὢν νὰ συνυπηρετήσω τὸ κατὰ δύναμιν εἰς τὸν
θρίαμβον τῶν ἰδεῶν ὧν ἐκεῖνοι ὑπερεμάχουν, καὶ τὸν παρεκάλουν,

ὥς μ' ἐδίδαξεν ἄλλοτε τὰ πρῶτα γράμματα, οὕτω νὰ μοὶ διδάξῃ καὶ ἤδη τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς τέχνης τοῦ νὰ γίνω εἰς τὴν πατρίδα ὠφέλιμος.

Ἐν Μεγάροις ἐδόθη καὶ εἰς ἐμέ, ὡς εἰς πάντας τοὺς ἐκεῖ τότε παρεπιδήμους, καλύβη πρὸς ἐνοίκησιν. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἀνεκάλυψα ὅτι μοὶ εἶχε δοθῇ ἢ μᾶλλον ἐπιζήτητος τῶν ἐν τῇ κωμοπόλει. Κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὰς διαστάσεις οὐδαμῶς διέφερε τῶν λοιπῶν. Ἦτον καὶ αὐτὴ μακρὸν παραλληλεπίπεδον, ἔχον τοὺς τοίχους, ὡς καὶ τὸ ἔδαφος, διὰ τοῦ ἐγγωρίου πηλοῦ κεχρισμένους, καὶ στίλβοντας ἐκ καθαριότητος. Εἰς τὸ μέσον δὲ τῆς μιᾶς τῶν μακρῶν πλευρῶν ὑπῆρχεν ἡ θύρα, χρησιμεύουσα συγχρόνως καὶ ὡς παράθυρον, μικρὰ καὶ τοσοῦτον ταπεινὴ, ὥστε καὶ ἐγὼ αὐτός, ὁ βραχυσωμότερος πάντων ἴσως τῶν μετασχόντων τῆς συνταγματικῆς ἐκστρατείας, ἔπρεπε νὰ κύπτω ἵνα εἰσέρχωμαι, καὶ κλειθρὸν μὴ γνωρίζουσα, μόνον δὲ διὰ ξυλίνου μοχλοῦ κλειομένη, ὅταν, σπανίως, ἐκλείετο. Παρὰ δὲ τὴν θύραν ἦν ἡ ἐστία, χρησιμεύουσα καὶ εἰς μαγειρεῖον, καὶ εἰς θέρμανσιν καὶ εἰς φωτισμὸν κατὰ τὸν χειμῶνα. Εἰς τοὺς τέσσαρας δὲ τοίχους ἐκρέμαντο τὰ μαγειρικά καὶ τὰ ὑφαντικά καὶ λοιπὰ οἰκητικῆς ἐργασίας σκεύη, εἰς τὰς γωνίας ἦσαν συσσωρευμένα τὰ κιβώτια, τὰ στρώματα καὶ τὰ ἐραπλώματα ἅπερ ἀνειλίσσοντο πᾶσαν νύκτα, καὶ πάλιν ἐστιβάζοντο πᾶσαν πρωίαν, καὶ ἐπὶ τῆς ὅλης οἰκοδομῆς ἐξετείνετο, ἀντὶ στέγης δῶμα ἐπίπεδον, χρησιμεῦον συγχρόνως καὶ εἰς ἐξώστην καὶ ὁδὸν ταῖς ἐπὶ τοῦ λόφου ὑπερκειμέναις οἰκίαις, διότι, ὡς γνωστόν, τὰ Μέγαρα κεῖνται ἐπὶ δύο λόφων.

Ἄλλ' ἄλλο ἦν τὸ ἰδιαίτερον πλεονέκτημα τῆς οἰκίας ταύτης, καθ' ὃ ὑπερεῖχε πασῶν τῶν λοιπῶν . . . ἡ καλλονὴ τῆς οἰκοδομοῦς. Ἦν δ' ἀληθῶς ἐξαίσιος αὕτη, καὶ θαυμάζομένη ἐν αὐτοῖς τοῖς Μεγάροις ἔνθα ὡς γενικὸν πλεονέκτημα φημίζεται τὸ καλλὸς τῶν γυναικῶν, βεβαία καὶ ὑπερτάτη ἀπόδειξις ὅν καὶ αὐτὸ τῆς τῶν Μεγαρέων γνησίας Ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ἣν συνεπικυροῖ καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τῶν οἰκιῶν, καὶ ἡ ἀψόγως Ἑλληνικὴ γλῶσσα τῶν κατοίκων, ἐν ᾧ πολλὰ τῶν περὶ χωρίων, ἡ Ἐλευσίς φέρ'

εἰπεῖν, ὁμιλοῦσιν, ἥ καὶ τότε ὠμίλουν, τὴν Ἀλθανικήν, καὶ αὐτὴ ὁ ἡ ἐνδυμασία τῶν γυναικῶν, ἀναπολοῦσα τὴν τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων. Μεταξὺ ὅμως τῶν ὠραιότερων ἐγχωρίων γυναικῶν διέπρεπε, κατὰ πάγκοινον ὁμολογίαν, ἡ ἐμὴ οἰκοδέσποινα **Κανέλλω** καλούμενη διὰ τοῦ κυρίου αὐτῆς ὀνόματος, εἰκοσαέτης ἴσως τότε γυνή, ἔχουσα Καρυάτιδος ἀνάστημα, καὶ πρόσωπον οἶον ὁ Ἀπελλῆς πρέπει νὰ ἐφαντάσθῃ τὸ τῆς Ἀναδυομένης του. Τοιαύτη λεπτότης χαρακτῆρων μετὰ τσαύτης εὐγενείας περὶ τὴν ἔκφρασιν ἐστὶ φαινόμενον σπανιώτατα εἰς χωρικὴν ἀπαντώμενον. Διὰ τοῦτο, ὡς μετὰ ταῦτα ἔμαθον, ἡ οἰκία ἐκείνη ἦν λίαν περιμάχητος, καὶ πολλοὶ τῶν τὰ μάλα ἰσχυόντων ὀπλαρχηγῶν ἀπῆλθον αὐτὴν ὡς κατὰ λυμα, ἀφ' οὗ τὸν οἰκοδεσπότην εἶχον τάξει ὡς ἀρχηγὸν ἐθνοφυλάκων, νὰ φρουρῇ μακρὰν τῶν Μεγάρων, εἰς τῶν Γερανίων τὰς στενωπούς. Διὰ τοῦτο ὁ ἐπιστὴς στενεχωρουμένη ἡ ἀστυνομία, καὶ μὴ θέλουσα νὰ φανῇ μεροληπτική, ἐπροτίμησε νὰ ἐφορμήσῃ τὸ τῆς περυσίας ὅτι τῶν δύο, πολλῶν δὲ μάλλον τῶν πολλῶν, μαχημένων ὁ τρίτος πρῶτος, ἔκρινεν ὡς τριεῦτον τρίτον ἐμέ, ταχθέντα ἐκεῖ ὡς ἄγρυπνον φύλακα τοῦ θησαυροῦ ὃν ἡ καλύβη ἐνέκλειεν. Ἡ διάκρισις αὕτη εἶχε δι' ἐμέ τὴν συνέπειαν ὅτι συνεχέστατα ἐδεχόμην ἐπισκέψεις ὀπλαρχηγῶν, ἃς δὲν ὤφειλον οὔτε εἰς τὸν βαθμὸν μου οὔτε εἰς ἄλλην τινά μου ἐπιστημότητα, διότι τότε ἦμην ἀγένειος πρῶτην ἀνθυπολοχαγός, οὔτε εἰς τὴν πρὸς ἐμέ ἀγάπην των, διότι ἐξ ἐναντίας μετὰ μεγίστης εὐχαριστήσεως θὰ μ' ἐβλεπον ἀναχωροῦντα τῶν Μεγάρων καὶ κενοῦντα ἦν ἀστυνομικῇ διαταγῇ κατεῖχον ἐπίζηλον θέσιν.

Τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο μετ' ὀλίγον, διότι ἀπαντῶν ὁ Χρηστίδης εἰς τὴν ἐπιστολήν μου, μὲ προσεκάλεσε νὰ μεταβῶ εἰς Πέρα-Χώραν πλησίον του. Ἀμα ὁ ἀνεχώρησα, ἔμαθον ὅτι μὲ διεδέχθησαν εἰς τὴν οἰκίαν δύο φίλοι μου ἀξιωματικοί, ὁ εἰς μετὰ τὸν ἕτερον. Καὶ τίς μὲν ἦν αὐτῶν ἡ ἐν τῇ οἰκίᾳ συμπεριφορὰ ἀγνοῶ· ἤξεύρω δὲ μόνον ὅτι ποτὲ εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα χρόνους δὲν διῆλθον διὰ Μεγάρων, χωρὶς ἡ σεμνὴ ἀρχαία μου οἰκοδέσποινα νὰ σπεύσῃ

πρὸς ἐμέ, φέρουσά μοι ἀπαρχὰς τοῦ κήπου ἢ τοῦ ὀρνιθῶνός της, εἰς εἶγμα εὐγνωμοσύνης δι' ἣν ἡ παρουσία μου τῇ παρέσχε προστασίαν κατὰ τῶν ἀπειλούντων αὐτὴν κινδύνων, καὶ διὰ τὴν πρὸς αὐτὴν συμπεριφορὰν μου.

"Αμα λοιπὸν κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Χρηστίδου, ἀπεφάσισα τὴν αὐτὴν νύκτα ν' ἀναχωρήσω, ἀνυπόμονος ὢν ν' ἀρχίσω ἣν ἐξελάβανον ἐκπλήρωσιν τοῦ πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντος. Λέγω δὲ τὴν νύκτα, διότι ἐλλείψει πάσης δημοσίας τάξεως, τὸ μόνον τότε προστατεῦον τὸν ὁδοιπόρον κατ' ἐνεδρῶν ἢ πολεμίων ἢ ληστρικῶν ἦν τῆς νυκτὸς ἡ σκοτία. "Αμα λοιπὸν αὕτη ἐπῆλθε πυκνή, διότι ἡ νύξ ἦν ἀσέληνος, ἀνεχώρησα μετὰ μόνου τοῦ ὑπηρέτου μου ἔφιππος, καὶ μόνα ἐφόδια ἔχων τὰς εὐχὰς τῆς οἰκοδεσποίνης μου, καὶ τινὰς πλακοῦντας ὢν μικρὸν σάκκον ἐπέμειναν ἡ ἀγαθὴ γυνὴ νὰ ἐξαρθήσῃ ἐκ τοῦ ἔφιππίου μου.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Πέρα - Χώρα.

Ἐκ Μεγάρων δὲ δὲν ἔλαβον τὴν δημοσίαν ὁδόν, τὴν τῆς Κακῆς σκάλας ἢ τῶν Σκιρωνίδων πετρῶν, διότι ὑπῆρχεν ἡ ὑπόνοια ὅτι ἐν ὥραις νυκτὸς αὕτῃ δὲν θὰ ὑπελείπετο τῆς ἀρχαίας της φήμης, καὶ προσέτι διότι ἡ ὁδὸς ἐκείνη ἔφερε κατ' εὐθείαν εἰς τὸν Ἰσθμόν, κατεχόμενον ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων. Διηυθύνθην ἐπομένως πρὸς τὴν βόρειον τοῦ Γερανίου πλευράν, καί, ἀποβάς τοῦ ἵππου, ἀνέβην πεζὸς τὴν ἔρημον καὶ τραχεῖαν αὐτοῦ κλιτύν. "Οτε δ' ἔφθασα εἰς τὴν κορυφὴν, ἀνεκάλυψα ὅτι εἶχον ἀπολέσει, πεσόντα ἐν τῷ σκότει κατὰ κρημνῶν, καὶ τοὺς πλακοῦντας τῆς οἰκοδεσποίνης μου, καὶ τὸ δερμάτινον προσκεφάλαιον, ὃ ἕως τότε περιέφερον πανταχοῦ ὡς μόνην ὁδοιπορικὴν σκευασίαν μου.

Εἰς τὴν κορυφὴν δὲ τοῦ ὄρους, εἰς τὸν λεγόμενον Ἀέραν, εὗρον

μονήρη μικράν καλύβην, χρησιμεύουσαν εἰς φυλακεῖον τῶν Συνταγματικῶν, καὶ ἀρχιφύλαξ ἦν ὁ Μεγαρεὺς σύζυγος τῆς οἰκοδεσποίνης μου, ὅστις παρ' αὐτῆς βεβαίως γνωρίζων τὰ τῆς διαμονῆς μου ἐν τῇ οἰκίᾳ των, μὲ ὑπεδέχθη φιλοφρονέστατα. Καὶ ἐξω μὲν ἡ κορυφή ἦν κεκαλυμμένη ὑπὸ χιόνος· ἐντὸς δέ, ἐν τῷ μέσῳ τῆς καλύβης, ἔκαιε λαμπρὰ πυρὰ, θερμαίνουσα καὶ φωτίζουσα τὸ περιέχον, καὶ περὶ αὐτὴν ἐκάθηντο εἰς γραφικὰς θέσεις οἱ φύλακες.

Ἄλλ' ἐν τῷ μέσῳ αὐτῶν διέκρινά τινα φέροντα εὐρωπαϊκὸν ἐνδύμα. Ἐπλησίασα . . . καὶ ὅποια ἐκπληξίς ἀμοιβαία! Ἀνετινάχθη καὶ ἐκεῖνος ἀναγνωρίσας με, καὶ μ' ἐνέκλεισεν εἰς τὰς ἀγκάλας του. Ἦτον ὁ Θεῖρσιος! Ἀπήρχετο εἰς Ἀθήνας, πρὸς ἐπισκεψιν ἀρχαιολογικὴν, ἀλλὰ προσέτι καὶ ἵνα, ἀπαλλαγείς τῆς ἐν Ναυπλίῳ ἐπικρατούσης ὑπόπτου μοναρχικότητος, ἐπιτηρῇ ἐκ προσεχεστέρου καὶ ἐλευθερώτερον τὰ συντάγματα τῆς ἐπαναστάσεως, περὶ ὧν μετὰ φιλελλήνων ἐνδιαφέροντος ἐμερίμνα.

Συνδείπνησαντες ἐκ τῶν ὑπερῶν του ἐφοδίου, ἐγὼ δ' ἐγὼ δὲν εἶχον νὰ προσθέσω τὴν συμβολὴν μου, διότι οἱ πλακοῦντές μου ἦσαν τότε ἐλώρια κύνεσσιν οἰωνοῖσι τε πᾶσι τοῦ Γερανίου, ἐμείναμεν ἐπὶ τινὰς ὥρας ἔτι ἄγευστοι ὕπνου καὶ συνδιαλεγόμενοι, ἢ μᾶλλον ἐγὼ ἤκουον ἀπλήστως τοῦ χρηστοῦ καὶ σοφοῦ ἀνδρός, οἰκτείροντος τὴν Ἑλλάδα, ὅτι μόλις ἀπέσεισε τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, καὶ ἐσπαράττετο ἤδη ὑπ' ἐμφυλίων ῥήξεων. Περὶ δὲ τὰς 2 μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἐξηκολούθησε τὴν ὁδοπορίαν του πρὸς ἀνατολάς, ἐγὼ δέ, ἀνίσχοντος τοῦ ἡλίου, ἐπανέλαβον αὐτὴν πρὸς δυσμὰς, διατρέχων τὰς ἐνδοτέρας κοιλάδας αἵτινες μὲ ἀπεμάκρυνον ἀπὸ τοῦ Ἰσθμοῦ.

Οὕτω κατὰ τὸ ἐσπέρας ἔφθασα εἰς θέσιν τινὰ Χωρίον μὲν καλουμένην, καὶ ὡς εἰκάζω, κειμένην κατὰ τὰς ἀρχαίας Πηγὰς, τότε δ' ἐγκαταλειμμένην ὑπὸ τῶν κατοίκων διὰ τὸν φόβον τῆς ἀναρχίας, φρουρουμένην δ' ὑπὸ σώματος Κρητῶν, οἵτινες ἠκολούθουν τοὺς συνταγματικούς, ἀλλὰ πολλὴν ἐμπιστοσύνην δὲν ἐνεποίουν εἰς τοὺς ἐγχωρίους. Καὶ πρόληψις μὲν βεβαίως ἦτον ἡ κατ' αὐτῶν ἰδέα· ἀλλ' ὁμολογῶ ὅτι τῆς προλήψεως ταύτης, ἣν ἤθελε νὰ μ' ἐμ-

βάλῃ ὁ ἀγωγιάτης μου, δὲν ἔμεινα οὐδ' ἐγὼ ἐντελῶς ἀπηλλαγμέ-
νος, ὅτε ἀπῆντησα τινὰς ἐξ αὐτῶν, ἄνδρας γιγαντιαίους, γυμνάς
ἔχοντας τὰς ἐντόνους κνήμας, περιπολοῦντας διὰ τῶν φλώμων,
διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ χωρίου εἰς ὕψος δένδρων αὐξηθέντων, καὶ
τὴν ἀτμοσφαῖραν ὀηλητηριαζόντων, θηρεύοντας δὲ διὰ μακροτάτων
πυρεθόλων τοὺς ἀδεσπότης περιφερομένους καὶ ἐξαγριωθέντας χοί-
ρους τῶν ἐρήμων ἐπαύλεων.

Εἰς τοῦτο λοιπὸν τὸ νοσῶδες καὶ ὑπ' οὐδεμίαν ἔποψιν ἀσφαλές
φαινόμενον χωρίον ὀφείλων νὰ διανυκτερεύσω κατέλυσα εἰς ἔρημον
οἶκημα ὡς τὸ ἀσφαλέστερον ἐκτιμηθὲν ὑπὸ τοῦ ὑπηρέτου μου, διότι
κατ' ἐξαίρεσιν εἶχε θύραν εἰς ἣν αὐτὸς ἐκ προστυχουσῶν δοκῶν
προσέθηκεν ὅσους ἐδυνήθη αὐτοσχεδίους μοχλοὺς. Μὴ προκειμένου
δὲ περὶ δείπνου, διότι ἔλειπον τὰ πρῶτα στοιχεῖα αὐτοῦ, κατε-
κλίνθημεν, ζητοῦντες παρὰ τοῦ Μαρφέως τὴν λήθην τῆς πείνης.

Μόλις ὅμως ἐκλείομεν τὰ βλέφαρα, ὅτε ἰσχυροὶ κτύποι ἐκλόνισαν
τὴν θύραν, καὶ ὁ ὑπηρέτης μου ἀνέστησε τρέμων, καὶ πιστεύων
ὅτι ἡ τελευταία ἡμῶν ὥρα ἐσήμανεν. Ἀλλ' ἐγὼ, ἐννοῶν ὅτι ἂν
μὲν οἱ κόπτοντες τὴν θύραν ἦσαν ἐχθροί, ἢ ἀντίστασις ἦν ἀνωφε-
λῆς, ἢ καὶ μάλλον ἐπιβλαβής, ἂν δὲ φίλοι, γελοία, ἔσπευσα ν'
ἀνοίξω, καὶ εἰσώρμησαν μετὰ βοῆς γνώριμοι ὁδοιπόροι, μεταβαί-
νοντες ὡς ἡμεῖς εἰς Πέρα-Χώραν, ἐν ἄλλοις ὁ Ι. Κ. Σοῦτσος, ὁ
Δοντᾶς ἐπιλεγόμενος, ἀνὴρ τὰ πιστὰ χάιρων παρὰ τοῖς πολιτικοῖς,
καὶ ἰδίως παρὰ τῷ Κωλέττῃ, καὶ ὁ Κ. Δούκας ὁ ὢν καὶ παρὰ τῷ
Καλλέργῃ ἦδη ἐν Ναυπλίῳ ἀπηντήσαμεν, πρωτότυπος χαρακτήρ,
περισσότερα λέγων ἢ πράττων, ἐπ' ἀνδρείᾳ καυχώμενος, ἀλλὰ τότε
μᾶλλον θορυβῶν ὅταν μάλιστα ἐφοβεῖτο. Οὗτοι εἶχον καὶ συνοδίαν
ἰσχυράν, ἥτις μᾶς ἐξησφάλιζε, θεῖσα φρουράν περὶ τὴν καλύβην,
καὶ ἐφόδια ἄφθονα ἐξ ὧν ἐδειπνήσαμεν. Τὴν δ' αὐγὴν ἐξηκολου-
θήσαμεν τὴν ὁδοιπορίαν, καὶ ἅμα ἀφίχθέντες εἰς Πέρα-Χώραν, ὁ
Σοῦτσος καὶ ἐγὼ ἐπορεύθημεν εἰς τοῦ Χρηστίδου, ὃν εὗρομεν ἔτι
κοιμώμενον, καὶ ὃν ἐγὼ ἐξύπνησα διὰ τοῦ γνωστοῦ «Οὐ χορὴ παν-
νύχιον εὔδειν βουλευφόρον ἄνδρα».

Ὁ Χρηστίδης περιχαρῶς μᾶς ἐδεξιώθη, καὶ κατ' ἐντολήν του μοὶ ὠρίσθη καλύβη χωρικοῦ εἰς κατοικίαν. Πρὶν δ' ἢ μεταβῶ εἰς αὐτήν, εἰς τῶν συνοδοιπόρων μου, οὐ ἐπιτραπήτω νὰ λησμονήσω τὸ ὄνομα, ἀλλ' οὐχὶ ὁ Δούκας, ἐφάνη περιελθὼν εἰς δυσχέρειάν τινα ἐκ πλούτου μᾶλλον ἢ ἐκ πενίας προερχομένην. Προκειμένου νὰ πληρώσῃ τὸν ἀγωγιάτην του, προσήνεγκεν αὐτῷ μέγα ἰσπανικὸν χρυσοῦν νόμισμα, τιμώμενον περὶ τὰς 90 δρ. Ἀλλ' εἰς ἤν κατάστασιν ἦσαν τότε τὰ οἰκονομικά, τὰ τε δημόσια καὶ τὰ ἰδιωτικά, οὐδεὶς, οὐδ' αὐτὸ τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἂν ὑπετίθετο ὅτι ἡ Κυβέρνησις τῆς Πέρα-Χώρας εἶχε ταμεῖον, θὰ ἦν εἰς κατάστασιν πρὸς τοιαύτην ἀργυραμοιβήν, δι' ἧ καὶ ὁ συνοδοιπόρος ἐζήτησε καὶ ἐδανείσθη παρ' ἐμοῦ τ' ἀναγκαῖα διὰ τὸ ἀγώγιον, πληρωτέα ἅμα τὸ πολύτιμον νόμισμα ἤθελεν ἐξηργυρωθῇ. Ἀλλὰ καὶ ἐξ ἰδίας πείρας ἔμαθον, καὶ παρ' ἄλλων ἤκουσα ὅτι τὸ νόμισμα ποτὲ δὲν ἐξηργυρώθη, καὶ ὅτι ὁ συνοδοιπόρος μου καὶ πρὶν καὶ ἐπὶ πολὺ μετὰ ταῦτα ἐζητήσεν ἐπὶ τῇ ἀξίᾳ αὐτοῦ, πολλὰ πλάσια αὐτῆς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον δανειζόμενος.

Ἐκ τῆς πρώτης δ' ἡμέρας ἀμέσως κατετάχθην εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς συνταγματικῆς Κυβερνήσεως, συγκειμένης τότε ἐκ τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπῆς, ἧς προεμνημόνευσα, ἣν δ' ἀντιπροσώπευεν ἡ μᾶλλον ἀντικαθίστα ἐν Πέρα-Χώρα ἐν μόνον μέλος ὁ Κωλέττης, ἔχων δὲ καὶ αὐτὸς ἓνα μόνον ὑπουργὸν τὸν τὰ πάντα ποιοῦντα Χρηστίδην. Ἐπροσπάθησε δ' οὗτος ἐκ τῶν ἐνόντων στοιχείων νὰ καταρτίσῃ γραφεῖον, ἀλλὰ τοῦτο ἦν δύσκολον, διότι ἔλειπον τὰ στοιχεῖα, καὶ προσέτι διὰ λόγους εὐνοήτους ἔλειπον καὶ οἱ πόροι δι' ὧν αὐτὰ ἐλκύονται ἢ δημιουργοῦνται. Διὰ τοῦτο ὁ Χρηστίδης ἐδέχθη μετὰ χαρᾶς τὴν ὑπηρεσίαν ἣν ἦλθον νὰ τῷ προσφέρω.

Τῆς ὅλης ἐργασίας τὸ βάρος εὗρον ὅτι εἶχε πρὸ ἐμοῦ ὁ ἐξ Αἰγίου Ἰωάννης Οἰκονόμου, ἀδελφὸς τοῦ τῷ Κωλέττῃ ἀφωσιωμένου Κλεομένου. Ἦσαν δὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τὴν τοιαύτην ἀφειλεστάτην κυβέρνησιν περιστοιχίζοντες· ἀλλὰ σύροντες τὰ αὐτοσχέδια καὶ ἀκίνδυνα ξίφη των, καὶ πολλὰ περὶ φιλελευθέρων αἰσθημάτων

καυχώμενοι, εἰς οὐδὲν εἶχον τὴν προθυμίαν ἢ τὴν ἱκανότητα νὰ χρησιμεύσωσιν.

Ἡ καλύβη ἣτις μοὶ ὠρίσθη εἰς κατοικίαν, ἔκειτο, ὡς αἱ πλεῖσται τῆς Πέρα-χώρας, ἐπὶ ἀποτόμων κρημνῶν, δι' ὧν οἱ κάτοικοι τὴν νύκτα θαυλοὺς κρατοῦντες ἀναβαينوκατέβαινον, καὶ γραφικώτατον ἦν τὸ θέαμα αὐτῶν οὕτω νυκτοβατούντων. Καθ' ἐκάστην, μεταξὺ τῆς μιᾶς καὶ τῶν δύο μετὰ μεσημβρίαν μετέβαινον ἐγὼ εἰς τὸ ὑπουργεῖον, εὐρύχωρον, πεπαλαιωμένον ὀωματίον ὅπου κατῴκει ὁ Χρηστίδης καὶ εἶχε καὶ τὸ στρώμα του καὶ τὰ ἀρχεῖα τοῦ κράτους.

Ἐκεῖ καὶ ἐγὼ εἰργαζόμην, δηλαδὴ συνήθως ἀντέγραφον, μέχρι δύσεως τοῦ ἡλίου, ὅτε ἀπηρχόμην εἰς τοῦ Κωλέττου μετὰ τῶν εἰσ-ερχομένων ἐγγράφων, ἵνα λάβω σημείωσιν τῶν περὶ ἐνεργείας δια-ταγῶν του, καὶ εἶτα ἐπανερχόμενος εἰς τὸ γραφεῖον, ἐξηκολούθουν γράφων δι' ὅλης τῆς νυκτός, πολλὰ καὶ μετὰ τοῦ Ἰωάννου Οἰκονόμου, ὅστις, ὡς ἐμπειρότερός μου εἰς τὰ τῆς ὑπηρεσίας, ἦν ὁ κυρίως συντάκτης. Ὁ δὲ Χρηστίδης, εἰς μίαν τῶν γωνιῶν τοῦ ὀωματίου ἐπὶ τοῦ στρώματός του ἀνακαθήμενος, ἔγραφεν, ὡς τράπεζαν ἔχων τὸ κιβώτιόν του. Ἐνίοτε, ἀπαυδῶν, ἐκάλυπτε τὴν κεφαλὴν διὰ τῆς μηλωτῆς του, καὶ εἰς τὸ κιβώτιον κλίνων αὐτήν, ἐκοιμάτο ἐπὶ ἐν τέταρτον, καὶ πάλιν ἐξυπνῶν ἐξηκολούθει τὴν ἐργασίαν δι' ὅλης τῆς νυκτός, διότι καθ' ἐκάστην, ἅμα τῇ αὐγῇ ἀνεχώρουν οἱ τα-χυδρόμοι. Ἡ δραστηριότης τοῦ ἀνδρὸς μοὶ ἐνέπνεε θαυμασμόν καὶ φιλοτιμίαν πρὸς ἀμιλλαν.

Ἀφ' οὗ δὲ καλῶς ἐξημέρωνεν, ἀνηρχόμην εἰς τὴν καλύβην μου, καὶ ἐκεῖ ἐκ τεμαχίου ξηροῦ ἄρτου ἀποτραγῶν, καὶ συνήθως καὶ τινὰς ἐλαίας προσθείς, ὥς οἱ ἀγαθοὶ οἰκοδεσπόται μου μοὶ ἐπέτρεπον ν' ἀρύωμαι ἐξ ἀνοικτοῦ πίθου ἐναποτεθειμένου εἰς μίαν τῶν γω-νιῶν τῆς καλύβης, εἶχον τοῦτο ὡς μόνον ἄριστον καὶ ὡς δεῖπνον, πλὴν ὅτι ἐνίοτε ἡ οἰκοδέσποινα συμπαθοῦσά μοι, ἔδρεπέ τινα χλωρὰ χόρτα ἐκ τῶν ἀγρῶν τὴν προτεραίαν, τὰ ἔβραζεν εἰς καθαρὸν ὕδωρ, καὶ μοὶ τὰ παρέθετεν ὡς προσφάγιον. Ἦρκούμην δ' εἰς ταῦτα, διότι μοὶ ἦτον ἀδύνατον, ὥς τινες τῶν συναδέλφων μου, καὶ ὡς

οἱ πλεῖστοι τῶν στρατιωτικῶν, ν' ἀπαιτῶ παρὰ τῶν ἐξηντλημένων ἤδη χωρικῶν ἐπιτακτικῶς καὶ διὰ βίας τὴν κότταν πίτταν. Μετὰ δὲ τὴν ἐστίασιν, ῥιπτόμενος κατὰ γῆς ἐπὶ τοῦ πεπλώματός μου, τοῦ μόνου ἐπίπλου μου, ἐκοιμώμην μέχρι τῆς μιᾶς, ὅτε ἐπέστρεφον εἰς τὸ γραφεῖον ἵνα πάλιν ἀρχίσω τὴν ἐργασίαν. Διὰ χρημάτων νὰ βελτιώσω τὴν δίαίτάν μου ταύτην ἦν ἀδύνατον, πρῶτον διότι διετελοῦμεν ἐν στενῇ πολιορκίᾳ καὶ οὐδὲν εἰσήγετο εἰς Πέρα-Χώραν ὃ ἐδυνάμεθα ν' ἀγοράσωμεν, καὶ δεύτερον διότι χρήματα ἐγὼ διόλου πλέον δὲν εἶχον. Μετὰ τινὰ καιρὸν εἰς κερδοσκοπὸς παντοπώλης, λαθὼν τοὺς πολιορκητάς, κατώρθωσε νὰ φέρῃ ὀλίγον βούτυρον, ὀρύζιον καὶ ἄλλα τινὰ ἐφόδια· ἀφ' ἑτέρου δ' ἐγὼ ἀπέστειλα τὸν ὑπηρέτην μου εἰς Ἀθήνας, καὶ ὁ πατήρ μου δι' αὐτοῦ μοι ἔπεμψε τινὰ νομίσματα. Αἰὶνὰ τὰ μὲν πλεῖστα αὐτῶν κατεκράτησεν αὐτὸς ὁ ὑπηρέτης, ὅσα δ' ὀλίγα μοι ἔφερεν, ἦσαν μικρὰ τουρκικὰ χρυσᾶ κέρματα (κουβέδες), καὶ ὁ παντοπώλης δὲν τὰ ἐδέχετο. Ἀποροδοκῆτως ὅμως καὶ διὰ μιᾶς ἡ τύχη μου ἡλικάσεν.

Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἦλθεν εἰς ἐπισκεψὶν μου ὁ φίλος καὶ συνεργάτης μου Ἰωάννης Οἰκονόμου, καὶ ἰδὼν τὴν λιτότητα τῆς διαίτης μου, ἀπαραδειγμάτιστον καὶ δι' αὐτὴν τὴν Πέρα-Χώραν, ἐξανέστη, διῆχυριζόμενος ὅτι θ' ἀποθάνω, καὶ ἀπήτησεν ἐπιμόνως νὰ μὲ παραλάβῃ σύνοικόν του, εἰς ὃ καὶ προθύμως συνήνεσα. Καὶ πρῶτον μὲν εὗρον τὴν κατοικίαν του καὶ εἰς ὁμαλωτέραν θέσιν κειμένην καὶ σχετικῶς εὐπρεπεστέραν τῆς ἐμῆς· δεύτερον δὲ καὶ τὸ σπουδαιότερον, εἶχον καὶ τὸ πρῶτ' ὅτε ἐπέστρεφον ἐκ τοῦ γραφείου, καὶ μετὰ μεσημβρίαν πρὶν ἢ ἐκεῖ ἐπιστρέψω, ἄριστον καὶ γεῦμα οὐχὶ εὐκαταφρόνητον διὰ τὸν τόπον καὶ τὰς περιστάσεις· καὶ μίαν ἑσπέραν ἔτεινα εὐρεῖς τοὺς ὀφθαλμούς, ὅτε ὁ σύνοικός μου, γελῶν διὰ τὴν ἐκπληξίν μου, ἠνέωξε . . . κουτίον λουκουμιῶν ! Ἦτο δὲ τὸ μάννα τοῦτο τόσον σπάνιον καὶ ἀνέλπιστον τότε εἰς ἐκείνην τὴν ἔρημον, ὥστε ἀφ' οὗ ἕκαστος ἡμῶν ἔλαθεν ἐξ αὐτοῦ ὅσην ἐνόμισε δικαίαν μερίδα του, τὰ ἐπίλοιπα ἐπέμψαμεν ὄωρον λίαν εὐπρόσδεκτον εἰς τὸν Κωλέττην.

Ἦν δὲ περίεργος καὶ διασκεδαστικώτατος δι' ἐμὲ σύνοικος ὁ κ. Ἰωάννης Οἰκονόμου. Εὐφύιας οὐδόλως ἐστερεῖτο, καὶ νομίζω ὅτι καὶ τινὰς στίχους τῆς νεότητός του ἔφερεν ἐπὶ τῆς συνειδήσεως· ἔχει δ' ἀναγνώσει, ἄνευ τάξεως μὲν καὶ ἄνευ μεθόδου, ἀλλὰ περιέργως καὶ προθύμως, διάφορα, ὅ,τι Ἑλληνιστὶ τῷ ἐνέπεσε, φιλοσοφίας ἢ φιλοσοφικῶν θεωριῶν, καὶ ἐτέρπετο περὶ αὐτῶν ἀδιακόπως διαλεγόμενος. Κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἦν ἐπιτετραμμένος ὑπὸ τῆς ἐν Πέρα-Χώρα κυβερνήσεως εἰδικῶς τὴν ἐκδοσιν τῶν διαβατηρίων, ἢ μᾶλλον τὴν μὴ ἐκδοσιν αὐτῶν, διότι, καθ' ὅς εἶχεν ὁδηγίας, ἐκ φόβου κατασκόπων καὶ καταγγελτῶν, ὤφειλε ν' ἀρνηται διαβατήρια εἰς τοὺς θέλοντας νὰ μεταβῶσιν εἰς Ναύπλιον ἢ εἰς οἶον ὅποτε μέρος κατεχόμενον ὑπὸ τῶν Κυβερνητικῶν. Τιοῦτοι δ' ἦσαν πολλοί, διότι ὁ παρὰ φύσιν ἐκεῖνος ἐμφύλιος πόλεμος εἶχε πολλαχοῦ διχοτομήσει οἰκογενείας, καὶ διακρίσει πλεῖστα ὅσα ὑλικά συμφέροντα. Συνέπεσε λοιπὸν πάλαι, ἐν τῷ ἐμμετωρολογούμεν, νὰ εἰσέρχεται ἄλλοις τις χωρικός, ἵνα ζητήσῃ διαβατήριον διὰ Ναύπλιον ἢ διὰ Κόρινθον παρὰ τοῦ συνοίκου μου, ὅστις ἐκ προοιμίων ἀπόφασιν ἔχων ν' ἀρνηθῇ, δὲν ἤθελε διὰ τόσον μικρὰν ὑπόθεσιν νὰ διακόψῃ τὴν σειρὰν τῶν φιλοσοφικῶν του θεωριῶν. Οὐδὲν δὲ κωμικώτερον, ἀλλὰ καὶ ἐκπληκτικώτερον συγχρόνως τῆς εὐχερείας μεθ' ἧς, τάχιστα συστρέφων τὰς φράσεις του, κατώρθου νὰ συμπλέκῃ εἰς ἓν τοὺς περὶ τοῦ διαβατηρίου λόγους μετὰ τῶν φιλοσοφημάτων του, ὥστε ὁ μὲν χωρικός ἔμενε χαίνων καὶ ἐνεός, διότι δὲν ἐνόει τὰς ἀποκρίσεις αἵτινες ἐνόμιζεν ὅτι τῷ ἐδίδοντο, ἐγὼ δ' ἐκινδύνευσον νὰ διαρῥαγῶ θέλων ν' ἀναστείλω τὸν γέλωτα. — «Διαβατήριον θέλεις; τῷ ἔλεγε φέρ' εἰπεῖν. — Ναί, ἀδελφέ, ἀλλ' ἂν ὑποτεθῇ ὅτι τὸ ἀντικείμενον εἶναι ἐν τῷ ὑποκειμένῳ, τότε, βλέπεις, ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ κέντρον, τὰ πάντα εἶναι ἓν, καὶ διαβατήριον δὲν χρειάζεται.

— «Μὲ χρειάζεται, αὐθέντα, ἀπεκρίνετο ὁ δυστυχὴς χωρικός. Εἶν' ἐκεῖ ὁ κουμπάρος μου· μὲ χρεωστεῖ χρήματα καὶ δὲν μὲ τὰ δίδει.

— « Ἄ ! ὁ κουμπάρος σου. Ἄν ὅμως ἐκεῖνος εἶναι τὸ κέντρον, τότε ἐκλείπει καὶ τοῦ Θεοῦ ἡ ἰδέα, ἢ — εἰς τὸ Ναύπλιον — ὁ ἄνθρωπος ἀντικαθιστᾷ τὸν Θεόν, καὶ ἀνατρέπεται, ἀδελφέ, ἡ βάσις πάσης θρησκείας καὶ ἠθικῆς. Καταλαμβάνεις ὅτι τοῦτο δὲν γίνεται ».

Ὁ δυστυχὴς ἤκουε τὸ « δὲν γίνεται » καὶ ἀνεχώρει περίλυπος, ἀδυνατῶν νὰ ἐκτιμήσῃ τοὺς σοφοὺς λόγους τῆς ἀρνήσεως.

Ἄλλ' ἡ Κυβέρνησις ἐν Πέρα-Χώρα δὲν ἦτον ἀπόλυτος, ἦτο καθαρῶς συνταγματική, διότι ἐκεῖ παρῆσαν καὶ τὰ μέλη τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως ὅσα ἐξ Ἀργους εἶχον συνοδεύσει τοὺς ἀποχωρήσαντας καὶ ἐνταῦθα εἶχον τὴν ἀξίωσιν ὅτι ἀπετέλουν τὴν ἐπαναστατικὴν ἀντιπροσωπείαν. Ἐξ εἴκοσι δ' ἢ τριάκοντα μελῶν συγκειμένη ἡ ἐθνοσυνέλευσις αὕτη, συνήρχετο εἰς μικρόν τι ἐκκλησίδιον, καὶ τί μὲν ἔπραττε δὲν ἤξεύρω πλέον, διότι οὔτε δαπάνας εἶχε νὰ κανονίσῃ, καθ' ὅσον δὲν ὑπῆρχον εἰσπράξεις, οὔτε φόρους νὰ ἐπιβάλῃ διότι δὲν ὑπῆρχον φορολογούμενοι, οὔτε νόμους ἢ διοικητικὰ μέτρα νὰ διατάξῃ, διότι δὲν ὑπῆρχον οἱ αὐτοὶ ὑπακούοντες. Καὶ ἐγὼ μὲν δὲν παρευρισθίονην εἰς τὰς συνεδριάσεις, διότι οὔτε καιρὸν εἶχον, οὔτε αὐταὶ ἦσαν ἱκανῶς ἐνδιαφέρουσαι ὥστε νὰ ἔχωσιν ἀκροατήριον. Μιᾶς ὅμως ἐξ αὐτῶν μοὶ διηγήθη αὐτὸς ὁ Χρηστίδης ἐγκαυχώμενος ἐν ἐπεισόδιον, χαρακτηρίζον ἀρκούντως αὐτοῦ τὸν τρόπον καὶ τὰς ἰδέας. Εἰς τῶν ἐπισήμων καὶ πῶς ἰσχυρόντων παρὰ τῇ συνελεύσει ἐκείνη ἤθελε νὰ κυρώσῃ δι' αὐτῆς μέτρον πρὸς ὃ ὁ Χρηστίδης διεφώνει. Δὲν ἤξεύρω ἂν κατὰ τὸν κανονισμόν εἶχεν αὐτὸς τὸ καθῆκον, ὡς Γραμματεὺς, δηλαδὴ ὑπουργός, ν' ἀναγινώσκῃ τὰ ἔγγραφα εἰς τὴν συνέλευσιν, ἢ ἂν οἰκειοθελῶς ἀνέλαβε τοῦτο τότε· ἀλλ' ἐτεχνάσθη ν' ἀναγνώσῃ τὴν πρότασιν τόσο κακῶς, τόσο παρὰ πᾶσαν στίξιν καὶ παρὰ τὴν ἐννοιαν, ὥστε οἱ πληρεξούσιοι, τὰ μὲν μὴ ἐννοήσαντες, πρὸς τὰ δὲ δυσαρεστηθέντες κατεψήφισαν σχεδὸν ὁμοφώνως.

Πλὴν δὲ τῶν ἀντιπροσώπων τούτων, συνωθοῦντο ἐν Πέρα-Χώρα καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν πολιτικῶν, πολλὰ λέγοντες, συμβουλευόντες, πολυπραγμονοῦντες, ἀλλ' οὐδὲν πράττοντες. Μεταξὺ τούτων λυ-

γοῦμαι ἔχων νὰ ὀνομάσω καὶ τὸν ποιητὴν Παναγιώτην Σοῦτσον·
 ἀλλὰ δὲν ἔλειπον καὶ οἱ ἐρχόμενοι νὰ προσφέρωσιν ὑλικωτέρας ὑπη-
 ρεσίας. Οὕτω μίαν ἐσπέραν παρουσιάσθη εἰς τὸ γραφεῖον, καὶ προ-
 τέφερεν εἰς τὸν Χρηστίδην ἑαυτὸν ὡς ἱκανὸν νὰ διευθύνῃ τὸ πυρο-
 βολικόν (!) εἰς ἀξιωματικὸς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καταγόμενος,
 Παντιᾶς τὸ ὄνομα, καὶ μᾶλλον φαιδρότητα προκαλὼν διὰ τῶν
 τρόπων του καὶ τῶν ἀξιώσεων. Ὁ δὲ Χρηστίδης, μετὰ κωμικῆς
 ἐμβριθείας, ἐδέχθη τὰς προτάσεις του, τῷ εἶπεν ὅτι εἰς τινων ὥρων
 ἀπόστασιν, εἰς τὴν παραλίαν, ἔκειτο ἐρριμμένον ἀρχαῖον καὶ μακρὸν
 ὀθωμανικὸν τηλεβόλον, καὶ τῷ ἔδωκε τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ, τοῦ
 μόνου πυροβολικοῦ ὃ ἐδύνατο νὰ ἔχῃ τὴν ἀξίωσιν ὅτι διαθέτει τότε
 ἡ ἐπαναστατικὴ κυβέρνησις.

Χρησιμώτερος βοηθὸς μᾶς ἦλθεν ὁ ἀρχαῖος συμμαθητὴς μου
 Σκαρλάτος Ῥωσέττης προσενεγκὼν ἑαυτὸν νὰ συνυπηρετήσῃ εἰς τὸ
 γραφεῖον, καὶ περιχαρῶς δεκτὸς γινόμενος εἰς τὴν τότε λειψανδρίαν.

Ἐπ' εὐφύᾳ διακρινόμενος, εἶχε συμπληρώσει ἐν Εὐρώπῃ τὰς γνώ-
 σεις τοῦ καθ' ἑαυτοῦ καὶ ὅτε συνεσπούδαζεν ἱκανῶς ἐμοῦ ὑπερείχεν.

Ἀλλ' ἄπειρος ἐντελῶς ἔτι τότε πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν ἐβλάπτετο καὶ
 ὑπ' αὐτῆς τῆς μᾶλλον ὑπερβολικῆς καὶ πῶς νευρικῆς ζωηρότητος
 τοῦ χαρακτῆρός του. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν εἶδομεν τὸν Βούλγαρον
 ὀπλαρχηγὸν Χατζῆ-Χρήστον ἀπὸ τῶν κυβερνητικῶν λιποτακτή-
 σαντα πρὸς ἡμᾶς μετὰ τοῦ ἀτάκτου ἱππικοῦ, οὗ εἶχε τὴν διοίκησιν.
 Τοῦτο ἦν συμβὰν λίαν χαρμόσουν δι' ἡμᾶς διότι τὸ ἱππικὸν προ-
 σέθετε σπουδαίας δυνάμεις εἰς τὴν μερίδα τῶν Συνταγματικῶν.
 Ἀλλ' οἱ ἵπποι, οἵτινες ἐλιποτάκτησαν ἐκ πατριωτισμοῦ, ὡς οἱ
 ἱππεῖς, ἀπήτουν τροφήν· δι' ὃ ὁ Χρηστίδης εἶπε τῷ Ῥωσέττῃ νὰ
 γράψῃ πρὸς τοὺς δημογέροντας Δοβραίνης διαταγὴν λέγουσαν ὅτι,
 ἐπειδὴ τὸ ἱππικὸν τοῦ Χατζηχρήστου συγκείμενον ἐκ τόσων ἵππων
 προσῆλθεν εἰς τὴν Ἐθνικὴν κυβέρνησιν (ὡς τότε αὐτεκαλεῖτο ὑφ'
 ἡμῶν ἢ ἐν Πέρα-Χώρα), προσκαλοῦνται νὰ πέμψωσι τόσα κοιλὰ
 κριθῆς. Ὁ Ῥωσέττης ἔλαβε τὸν κάλαμον. Μεθ' ἡμισείαν ὥραν ὁ
 Χρηστίδης, ὅστις εἰς ἄλλα ἐν τούτοις ἦν ἡσχολημένος, ἐνεθυμήθη

τὴν διαταγὴν, καὶ τὴν ἐζήτησεν εἰς ὑπογραφὴν. Ἄλλ' ὁ κ. Ῥωσέττης δὲν ἦτον ἑτοιμος· ἔγραφε καὶ ἐξήλειφεν, ἤσθμαινεν, ἔτριβε τὸ μέτωπόν του, ἐξέσχιζεν ὅ,τι ἔγραψε, καὶ ἤρχιζε πάλιν. Ὁ Χρηστίδης ἐνίοτε τὸν ὑπέβλεπε διὰ τοῦ ἐνὸς παραβλῶπός του ὀφθαλμοῦ καὶ τὸν ἠρώτα ἂν δὲν ἐτελείωσεν, ὃ ἔτι μάλλον ἐθορύβει τὸν πρωτόπειρον καὶ νευρικῶς ζωηρὸν συνεργάτην μου.

— Ἄ ἀδελφέ! τῷ εἶπε τέλος ὀργίλως ὁ καὶ ἄλλως εὐερέθιστος Χρηστίδης. Τί φιλοσοφίας γράφεις ἐκεῖ; Γράψε, «Μὰς ἦλθαν τόσα ἄλογα, θέλομεν τόσον κριθάρι. Στείλετέ το». Ἐκατάλαβες;

Ἡ ἀπότομος αὕτη ἀποστροφή ἔτι μάλλον ἐπέτεινε τὴν ταραχὴν τοῦ γράφοντος ὅστις, ἄφ' οὗ νέα ἔσθυσε καὶ προσέθηκε ἰδρῶν καὶ φουσῶν, τέλος θριαμβευτικῶς ἀνήγγειλεν, ὅτι ἐτελείωσεν, ὅτι μία λέξις τῷ ἔμενε διὰ νὰ τελειώσῃ, καὶ τὸ ἔγγραφον ὑπογραφὲν νὰ δοθῇ εἰς τὸν περιμένοντα ταχυδρόμον. Ἀμα δ' ἔγραψε καὶ τὴν τελευταίαν ταύτην λέξιν μετὰ συγκινημένης χαρᾶς, ἤρπασε νὰ

τῷ ἐπιόρῳ ἔμμεν· ἀλλ' ἔπειτα ἐμμεν ἐν αἷματι τοῦ ὀρμῆ τὴν μελάνην εἶχεν ἄρπασει καὶ περιέχυσεν ἄνωθεν εἰς τὸ ἔγγραφόν του. Ἡ ἀπελπισία ἦτο τραγικὴ· ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν καὶ αὐτὸς ὁ Χρηστίδης ἐκάγχασε καὶ λαβὼν τὸν κάλαμον, ἔγραψε τὸ ἔγγραφον ἐντὸς δύο λεπτῶν, καὶ τὸ ἔδωκεν εἰς τὸν ταχυδρόμον. Καὶ ὅμως μετ' ἀδιαφορίας δὲν ἔβλεπεν ὁ κ. ὑπουργὸς τὸ σχίσμα ἔστω καὶ τοῦ ἐλαχίστου ἀντιγράφου ἀποτυχόντος σχεδίου, διότι, ἐν τῇ πολιορκίᾳ ἦν ὑφιστάμεθα, ἐστερούμεθα μεταξὺ ἄλλων σχεδὸν ἐντελῶς καὶ γραφικῆς ὕλης, καὶ ἡ ὀλίγη ἦν εἴχομεν ἦν δι' ἡμᾶς πολυτιμοτάτη. Ἡ κυρία Παλάσκα, χήρα τοῦ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος δολοφονηθέντος στρατηγοῦ Παλάσκα, ζήσασα ἕκτοτε πάντοτε ὑπὸ τὴν σκιάν τῆς φιλίας καὶ προστασίας τοῦ Κωλέττου, καὶ κατοικοῦσα ἐν Ναυπλίῳ, ὅτε ἐξήρχετο εἰς περίπατον, ἔκρυπτεν εἰς τὰς πτυχὰς τοῦ μανδύου της ὀλίγον χαρτίον, ὀλίγα κονδύλια καὶ εἴτι ἄλλο τῶν πρὸς γραφὴν, καὶ καιροφυλακτοῦσα, τὰ ἔρριπτε που ὑπὸ τινὰ τῶν πέριξ βράχων, ἐνθα διὰ νυκτὸς ἐρχόμενος μυστικὸς ταχυδρόμος, τὰ ἐλάμβανεν λάθρα καὶ μὰς τὰ ἔφερεν. Αὕτη λοιπὸν ἦν

καὶ καὶ μόνη ἡ γραφικὴ ἡμῶν ὕλη, καὶ τὰ σχέδια ἐγράφοντο εἰς ἐξώφυλλα καὶ τὸ λευκὸν μέρος τῶν εἰσερχομένων ἐπιστολῶν· ὥστε ἀσυγχώρητος σπατάλη τοῦ δημοσίου πλούτου ἦν πᾶν τελευτάκιον χάρτου ὃ ματαίως ἐφθείρετο. Ἀλλ' ὁ τότε ἔτι οὕτως ἔχων περὶ τὰ τῆς ὑπηρεσίας κ. Ῥωσέττης ἀνεδείχθη μετέπειτα εἰς τῶν χρησιμωτέρων διοικητικῶν ὑπαλλήλων, εἰς ἀνωτέρας ὑπηρεσίας μετέωρως διακριθεὶς διὰ τῆς ἐξόχου τοῦ ἱκανότητος καὶ τοῦ ἀκεραίου τοῦ χαρακτῆρος.

Ἐν προσέτι συμβάν, συνεχόμενον μετὰ τῆς ὑπηρεσίας μου, νομίζω οὐχὶ ἀνάξιον ἀφηγήσεως. Ὡς οἱ ἵπποι τοῦ Χατζῆ Χρήστου, οὕτως ἐν γένει πάντες οἱ τὴν ἐπανάστασιν ὑπηρετοῦντες εἶχον ἀνάγκην τροφῆς· ἀλλὰ τὰ χρήματα δὲν ἦσαν ἀφθονώτερα τῆς κριθῆς ἢ τῆς γραφικῆς ὕλης, καὶ ἡ **Κα Παλάσα** δὲν ἠδύνατο καὶ αὐτὰ νὰ μᾶς στείλῃ ἐκ Ναυπλίου. Ὁ Μαυροκορδάτος εἶχεν ἔλθει κατ' ἀρχὰς εἰς Μέγαρχα, καὶ προσέφερεν αὐτῷ μετὰ πάσης αὐταπαρνήσεως νὰ ἐργαζήται εἰς τὸ γραφεῖον ὑπὸ αὐτὸν τὸν Χρηστάτην.

Ἀλλὰ τοῦτο καὶ ἀνοίκειον ἐθεωρήθη, ὑπὸ τινῶν δὲ καὶ οὐχὶ ὁλως ἀκίνδυνον, διότι ἦσαν οἱ μὴ θεωροῦντες εἰλικρινῇ τὴν μετριοπάθειαν αὐτοῦ ταύτην. Διὰ τοῦτο παρεκλήθη νὰ μεταβῇ εἰς Ἀκαρνανίαν, ὅπου ἐξήσκει μεγάλην ἐπιρροήν, ἵνα ὀργανίσῃ ἐκεῖ τὰ τῆς ἐπαναστάσεως. Ἦλθον λοιπὸν πρό τινος εἰς Μέγαρχα καὶ ἐκεῖθεν εἰς Περαιχώραν ἀπεσταλμένοι τῶν ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι στρατιωτῶν ἵνα ἀπαιτήσωσι χρηματικὰ χορηγήματα. Τινὲς δὲ φιλύποπτοι ἀπέδιδον τὴν ἀποστολὴν αὐτὴν εἰς τὸν Μαυροκορδάτον ἵνα δυσχεράνη τοῦ Κωλέττου τὴν θέσιν. Ὅπως δὴποτε οὗτος ἔκρινεν εὖλογον νὰ μὴ τοὺς ἀπελπίσῃ, καὶ διεβουκόλει αὐτοὺς λέγων νῦν μὲν ὅτι ὁ Κουντουριώτης στέλλει προσεχέστατα μεγάλας ποσότητας ἐξ Ὑδρας, νῦν δὲ ὅτι ἐκ Σύρας περιέμενε χρήματα. Καθ' ἐκάστην πᾶν ἰστίον φαινόμενον εἰς τὴν θάλασσαν, ὅτε ἡ Κυβέρνησις ἦν ἔτι ἐν Μεγάροις, ἀνηγγέλλετο ὡς τὸ χρυσοφόρον ἐκεῖνο, μέχρις οὗ ἠφρανίζετο εἰς ἀντίθετόν τι σημεῖον τοῦ ὀρίζοντος, καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ αἱ χρυσαῖ ἐλπίδες ἐπίσης.

Οὕτως ἔμενον οἱ ἀπεσταλμένοι πρὸ πολλοῦ περιμένοντες, καὶ καθ' ἑκάστην ἔβλεπον ματαιουμένας τὰς προσδοκίας των. Τέλος μίαν ἐσπέραν, ἐν ᾗ ἤμην εἰς τοῦ Κωλέττου, καὶ αὐτὸς εἰς τὴν γωνίαν ἀνακλίντρον καθήμενος, μοὶ ἔδιδε τὰς διαταγὰς του διὰ τῆς νυκτός τὴν ἐργασίαν, τῷ ἀνηγγέλθησαν οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Ὡς δ' ἔνευσεν, εἰσῆλθον αὐτοί, καὶ ἔστησαν πάντες ἐντὸς τῆς θύρας, σοβαροὶ καὶ κατηρεῖς. Ἐπειτα δέ, λαβόντες ἀγερώχως τὸν λόγον·

— «Κύριε Κωλέττη, τῷ εἶπον περίπου, ἂν μᾶς ἐκλαμβάνης ὡς παιδιὰ, ἂν νομίζης ὅτι ἡμπορεῖς νὰ μᾶς χλευάζης, ἀπατᾶσαι. Βλέπομεν πολὺ καλὰ ὅτι χρήματα οὔτε ἔρχονται οὔτε θὰ ἔλθουν, καὶ δὲν ἀνεχόμεθα περισσότερον νὰ παιζώμεθα. Ἀναχωροῦμεν, καὶ θὰ εἰπῶμεν εἰς ἐκείνους οἵτινες μᾶς ἔπεμψαν ὅτι ἀπ' ἐδῶ τίποτε δὲν ἔχουν νὰ ἐλπίζωσι, καὶ ὅτι θὰ κάμουν φρόνιμα νὰ συμβιβασθοῦν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Ναυπλίου, καὶ νὰ ὑπάγῃ καθεὶς ὅπου τῷ συμφέρει. Λέγοντες δὲ ταῦτα, εἶχον τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν ὀπλῶν των, καὶ ἡ φυσιογνωμία των ἐλάβανεν ἑκφράσιν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπειλητικῇ. Ἡ θέσις τοῦ Κωλέττου ἦν κρίσιμος, καὶ ἀνησύχουν νὰ ἰδῶ πῶς ἤθελεν ἐξέλθει αὐτῆς. Ἀλλ' ἀταράχως λαβὼν τὸν λόγον·

— «Ναί, παλλικάρια, τοῖς εἶπεν, εἶναι ἀληθές ὅ,τι λέγετε· χρήματα δὲν ἔχομεν, οὔτε ἐλπίζω νὰ μᾶς σταλοῦν, ἢ μᾶλλον ἐματαιώθησαν αἱ ἐλπίδες μου. Ἐχετε δίκαιον νὰ ἐπιστρέψῃτε εἰς τὰς πατρίδας σας. Ἄν δὲν δύνασθε ἄλλως νὰ πράξῃτε, ὑποταχθῆτε εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Ναυπλίου. Ἀφήσατέ με· δὲν ἔχω δικαίωμα νὰ δυσαρεστηθῶ διὰ τοῦτο. Ἐγὼ ὅμως χρέος μου θεωρῶ νὰ ἐπιμείνω, καὶ μόνος ἂν ἐγκαταλειφθῶ. Ἄς μὲ συλλάβωσιν, ἄς μὲ φυλακίσωσιν, ἄς μὲ φονεύσωσιν οἱ ἀντίπαλοι. Σεῖς, φροντίσατε διὰ τὴν σωτηρίαν σας· ἐγὼ ἀντὶ παντός κινδύνου θὰ ἐκτελέσω τὸ χρέος μου. Σεῖς φροντίσατε διὰ τὴν σωτηρίαν σας.

Ταῦτα εἶπε μετὰ προσώπου ἀθρύπτου, μετὰ φωνῆς δὲ ἡσύχου, ἀλλὰ βαθείας καὶ συγκεκινημένης. Τῆς προσλαλιᾶς του ταύτης

ἤτῃρξε καταπληκτικὴ ἢ ἐντύπωσις. Οἱ ἐξηγριωμένοι ἐκεῖνοι στρα-
 ῶται, οἱ πρὸ μιᾶς στιγμῆς ἀπειλοῦντες, αἰφνης ἐπὶ τοσοῦτον
 ἐκάμφθησαν, ὥστε προσελθόντες ἐφίλουν τὴν φουστανέλλαν του
 καὶ ὑποδακρύνοντες ἔλεγον ὅτι πᾶσαν θυσίαν, καὶ τὸν θάνατον προ-
 ῶμως δέχονται μᾶλλον παρὰ νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸν ἀρχηγόν των
 καὶ τὸν πατέρα των. Καὶ ἀπῆλθον ταῦτα τὰ αἰσθήματα νὰ μετα-
 ῶσωσι καὶ εἰς τοὺς ἐντολεῖς των. Ποτὲ δὲν εἶδον μείζονα θρίαμ-
 βον ἠθικῆς ἀξιοπρεπείας!

Ἐνίοτε μετὰ μεσημβρίαν, ὅσάκις ἡ ὑπηρεσία μοὶ τὸ ἐπέτρεπε,
 κατέβαινον καὶ ἐγὼ εἰς τὴν μικρὰν κατάφυτον κοιλάδα, ἣτις ἐξε-
 τείνετο εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ χωρίου, καὶ ἐνθα πάντες οἱ ἐπίσημοι
 πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί, οἱ τότε ἐν Περαιχώρα ἐπιδημοῦντες,
 διέτριβον τὸ πλεῖστον τῆς ἡμέρας, συζητοῦντες τὴν μικρὰν καὶ
 μεγάλην πολιτικὴν, ἀνασπῶντες ἄγρια χωρία διὰ τὸ δεῖπνόν των,
 ἢ ληλατοῦντες τὰς ἀμυγδαλάς, ὃν ἀπῆλθεν ὠραῖον ἄλλος ἐκεῖ,
 φέρον ἔτι τοὺς ἀμύγδαλους, ἢ ἀλλὰ καλοὺς εἰς βρώσιν καρπούς του, κα-
 λούς τοῦλάχιστον δι' ἡμᾶς τοὺς μεγάλῃ μὴ ἔχοντας ἐκλογὴν.

Ἐκεῖ περιδιαβάζων μίαν ἡμέραν μετὰ τοῦ στενοῦ φίλου τοῦ
 Ὑψηλάντου, τοῦ φιλέλληνος στρατηγοῦ Γραλλιάρ (Graillard),
 οὐ μὲ ἔτερπεν ἡ εὐφυΐα, καὶ μ' ἐδίδασκον αἱ ποικίλαι γνώσεις καὶ
 αἱ πρωτότυποι ιδέαι, ἔφθασα μετ' αὐτοῦ μέχρι τοῦ πέρατος τῆς
 κοιλάδος, ὅθεν κοίλη καὶ ἀπότομος ὁδὸς διὰ τῶν κρημνῶν τοῦ
 ὄρους ἐλισσομένη φέρει μετὰ μακρὰν κάθοδον εἰς τὸ πεδῖον τοῦ
 Κορινθιακοῦ Ἰσθμοῦ. Ἐκεῖ διεκρίναμεν ἑφιππον προσερχόμενον
 ἄνδρα εὐρωπαϊκὴν φέροντα ἐνδυμασίαν, ἣτις ἦν τότε ἐξαίρεσις,
 καὶ ὑπὸ συνοδείας παρακολουθούμενον. Ἡ περιέργεια ἡμῶν ἐκινήθη,
 τίς ἄρα νὰ ἦν ὁ προσερχόμενος ξένος, διότι καὶ διὰ τὴν μόνωσιν
 ἡμῶν καὶ διὰ τὸ ἐπίσημον τῶν περιστάσεων, πᾶν καὶ τὸ ἐλάχιστον
 εἶχε δι' ἡμᾶς σπουδαιότητα. Ὅτε δ' οἱ ὁδοιπόροι ἐπλησίασαν, ὦ
 τῆς ἐκπλήξεως καὶ ὦ τῆς χαρᾶς μου! ἐν τῷ ἡγουμένῳ αὐτῶν
 ἀνεγνώρισα . . . τὸν Θεῖρσιον! Ἀνέλπιστον δὲ καὶ εὐχάριστον ἦν
 καὶ δι' ἐκεῖνον ν' ἀπαντήσῃ ἐμὲ πρῶτον εἰς τὸ μέρος τοῦτο, δι' ὃ

καὶ ἀποβάς τοῦ ἵππου συνεβάδισε μετ' ἐμοῦ εἰς τὴν Περαιχώραν.

Καθ' ὁδὸν δὲ μοὶ ἔλεγεν ὅτι ἀξιοθρήνητον καὶ ἀπαίσιον θέαμα ἦν τὸ τῆς Ἑλλάδος σπαραττομένης εἰς ἐμφύλια κόμματα καὶ ἀλληλομαχούσης, καὶ οἱ Ἕλληνες ὅτι κινδυνεύουσι ν' ἀπολέσωσι τὴν ὑπόληψιν τῆς Εὐρώπης ὥς ικανοὶ νὰ ζήσωσιν ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ ἣν ἡρωϊκῶς κατέκτησαν. «Προσέξατε, μοὶ εἶπε, μὴ ἡ Εὐρώπη εἰπῇ πάλιν περὶ ὑμῶν ὅ,τι εἰς ἀρχαῖος αὐτοκράτωρ τῆς Ῥώμης εἶχεν εἰπεῖν: «Τοὺς Ἕλληνας ἀπομεμαθηκέναι τὴν ἐλευθερίαν». Μοὶ προσέθηκε δ' ὅτι, ἀπὸ τοιούτων φόβων ὁρμώμενος, ἦλθε νὰ προτρέψῃ τὸν Κωλέττην νὰ διαλύσῃ τὸν περὶ αὐτὸν συνηγμένον στρατόν, νὰ συνδιαλλαγῇ μετὰ τοῦ Αὐγουστίνου, καὶ οὕτως ἐν σώφρονι εἰρήνῃ καὶ ὁμόνοίᾳ νὰ περιμείνωσιν οἱ Ἕλληνες τὰς περὶ αὐτῶν ἀποφάσεις τῆς διπλωματίας, αἵτινες τόσῳ εὐμενέστεραι θὰ ᾔσαν ὅσῳ τῆς Ἑλλάδος ἡ διασώζουσα θὰ ᾔην μᾶλλον ἀξία ἐπαίνου. Ἦρχετο δὲ συγχρόνως καὶ ν' ἀναγγεῖλῃ ὅτι ἐὰν ἐσωφρόνουν, ἡλθὺναι νὰ ἐλπίσωσι τὴν παρακατάσχεσιν τοῦ σχεδίου τοῦ νὰ σώσῃ ὁ Βασιλεὺς τῆς Βουλγαρίας, ὁ φιλελληνικώτατος ἐκεῖνος μονάρχης τὸν ἴδιον ἑαυτοῦ υἱόν, τὸν Ὁθωνα, ὡς Βασιλέα τοῦ νέου κράτους.

Μετ' ἀφράτου ἀγαλλιάσεως ἤκουσα τὴν ἀγγελίαν ταύτην ἐγὼ ὁ ἐν Βουλγαρίᾳ τραφεὶς, καὶ γνωρίσας τὰ ἐνθουσιώδη ὑπὲρ Ἑλλάδος αἰσθήματα τοῦ ποιητοῦ Βασιλέως, ὡς καὶ τὸ χρηστὸν καὶ ἡμερον ἦθος τοῦ ἐν ταῖς αὐταῖς ιδέαις τραφέντος ἡγεμονόπαιδος. Οὐχ ἥττον ὁμῶς εἶπον τῷ Θεισίῳ ὅτι, καθ' ὅσον ἐγνώριζόν τὴν τότε κατάστασιν τῶν πραγμάτων καὶ τὴν τῶν πνευμάτων διάθεσιν, μοὶ ἐφαίνετο δυσχερέστατον, ἢ μᾶλλον ἀδύνατον, νὰ διαλυθῇ ἅπρακτος ὁ συνταγματικὸς στρατός, διότι καὶ ἂν θελήσῃ τοῦτο, δὲν πιστεύω νὰ τὸ κατορθώσῃ αὐτὸς ὁ Κωλέττης, αὐτῇ δ' ἡ εἵδησις τῆς πιθανῆς ἐκλογῆς ἡγεμόνος ὅτι ἔσται νέος λόγος ἵνα μὴ θέλωσιν οἱ ἀντίπαλοι τῶν λεγομένων Κυβερνητικῶν ν' ἀφῇσωσι τοῦτοις τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ παραδώσωσι τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν ὀριστικὴν αὐτῆς Κυβέρνησιν, καὶ ὅτι τέλος οἱ Συνταγματικοὶ θέ-

ουσι νὰ εὖρη ὅστις δῆποτε ἐκλεχθῇ ἡγεμῶν τὴν Ἑλλάδα πεπρω-
 ρισμένην ἤδη διὰ θεσμῶν ἐλευθέρων.

Ὁ Θεΐρσιος ὁμῶς, ἐλπίζων ὅτι ἀπατῶμαι, ἐρρόνει ὅτι ἅμα
 ἔβλεπε τὸν Κωλέττην καὶ ἐπεκαλεῖτο τὴν σύνεσιν καὶ τὸν πα-
 τριωτισμὸν αὐτοῦ, ἤθελε τὸν πείσει εἰς τὸ νὰ παύσῃ τὴν ἐμφύ-
 λιον ῥῆξιν. Ὁδηγήσας ἐπομένως αὐτόν, τὸν παρουσίασα εἰς τὸν
 Κωλέττην, ὃν πρὶν δὲν ἐγνώριζεν, ὡς εἰς τὴν Σάμον ἀπόντα, καὶ
 μετ' ἐκεῖνον εἰς τὸν Χρηστίδην, καὶ ἀποσυρθεὶς ἀφῆκα τοὺς τρεῖς
 μόνους κεκλεισμένους εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ Κωλέττου. Ἡ συνέντευ-
 ξις ὑπῆρξε μακροτάτη. Καθ' ὅλην δ' αὐτῆς τὴν διάρκειαν οἱ ἀργοὶ
 πολιτικοὶ τῆς Περαιχώρας ἦσαν εἰς μεγάλην κίνησιν, ἐν πυρετώδει
 περιεργείᾳ ἄνω καὶ κάτω συστρεφόμενοι ὑπὸ τὰ παράθυρα τοῦ
 Κωλέττου, διότι πρὸ πολλοῦ εἶχε διαδοθῆναι ὅτι ὁ Ὅθων ἐξελέγετο
 Βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὁ Θεΐρσιος ἐνθυμίζετο διδάσκαλος αὐτοῦ.

Τέλος μετὰ δῖωρον συνδιαλέξιν ἐξῆλθεν ὁ Θεΐρσιος, καὶ λαβὼν
 μετ' ἑαυτοῦ τὸν Κωλέττην, οὗτος εἶπεν ὅτι εἶχεν δυνάμιν. Ὁ Κωλέττης τῷ
 διεβεβαίωσεν ὅτι ὁ τόπος ἦν εἰς μέγαν βῆμα ἡρεθισμένος κατὰ
 τοῦ Αὐγουστίνου, καὶ ὅτι αὐτὸς οὐδὲν εἶχε δύναμιν ἵνα κατευ-
 νάσῃ τὸ δημόσιον αἶσθημα· ὅτι δὲ προκειμένου περὶ ἐκλογῆς ἡγε-
 μόνος, ἡ σύμπνοια ἐστὶ βεβαίως ὑπὲρ ποτε προητή, ὥστε ὁ νέος
 ἀρχηγὸς τοῦ κράτους νὰ μὴ εὖρη δύο στρατόπεδα, τὸ τῶν ἐκλε-
 κτῶν καὶ τὸ τῶν ἀποβλήτων, ὅπερ θὰ ἦν ἀδύνατον διαρκούσης τῆς
 Κυβερνήσεως τοῦ Καποδιστρίου, ἡτις ἦν κομματικὴ τότε καὶ ἀπο-
 κλειστικὴ, ἐν ᾧ ἡ ὑπερίσχυσις τῶν συνταγματικῶν θὰ ἦν τὸ σύν-
 θημα αὐτῆς τῆς ἐφετῆς τῶν κομμάτων ἐνώσεως καὶ τῆς γενικῆς
 συνδιαλλαγῆς· ἄλλως τε δὲ καὶ ὅτι οἱ συνταγματικοὶ λεγόμενοι
 στρατιῶται, εἰς ἑξ̄ χιλιάδας ἤδη ἀριθμούμενοι, καὶ πρὸ καιροῦ
 οὐδὲ τὸν ἐλάχιστον μισθὸν λαβόντες, ἂν διαλυόμενοι ἀπεπέμποντο
 χωρὶς τακτικὴν κυβέρνησιν ν' ἀντιληφθῇ αὐτῶν καὶ νὰ τοὺς περι-
 θάλψῃ, θ' ἀπέθνησκον τῆς πείνης καὶ θὰ ἠναγκάζοντο νὰ ἐπιδο-
 θῶσιν εἰς ληστείαν ἢ εἰς καταπίεσιν τοῦ λαοῦ. Ἡ πτώσις τοῦ
 Αὐγουστίνου, τῷ εἶπε τέλος, δύναται μόνη νὰ ἐπιπεδώσῃ τὴν

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ὁδὸν εἰς τὸν νέον ἡγεμόνα, καὶ παραδώσῃ αὐτῷ τὴν Ἑλλάδα ἡνωμένην καὶ ἀστασίαστον.

Ταῦτα ἔπεισαν τὸν Θείρσιον καὶ συνεκίνησαν εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τὴν ἐνάρετον καὶ φιλελληνικωτάτην καρδίαν αὐτοῦ, ὥστε αὐθημερὸν ἔγραψεν εἰς Σύρον νὰ τῷ σταλῇ πᾶσα ἡ πίστις ἣν εἶχεν ἐκεῖ ἀνοικτὴν παρὰ τινι τῶν τραπεζιτῶν, καὶ τὸ πλεῖστον αὐτῆς, ἀποτελοῦν οὐ μικρὰν ποσότητα, ἐδάνεισεν, ἥ ὡς εἶχον τὰ πράγματα τότε, σχεδὸν ἐχάρισεν, εἰς τὴν συνταγματικὴν Κυβέρνησιν, ἵνα ἐξοικονομήσῃ τὰς ἀνάγκας τῶν στρατιωτῶν, καὶ προλάβῃ τὸν κίνδυνον ἀταξιῶν, αἵτινες θὰ προσέτριβον μομφὴν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα. Τοιοῦτος ἦν ὁ θερμὸς οὗτος καὶ σοφὸς τῆς Ἑλλάδος φίλος.

Εἶδε δὲ μετὰ χαρᾶς ὅτι παρὰ τοῖς ἐν Περαιῶν ἐπεκράτει τάξις καὶ πειθαρχία, ἀπ' ἐναντίας τῶν ἀνδροφαντιῶν ἃς εἶχεν ἀκούσει ἐν Ναυπλίῳ, ἐνθα οἱ περὶ τὴν κυβέρνησιν περιέγοντο αὐτοὺς ὡς ἀνητῶν οὐμίαν. Εἰς τὴν εἰρήνην δ' ἥτις τῷ ἐδόθη ὡς κατὰ λυγρὰ συνέρρευσαν, ὀλίγον ἀφ' οὗ ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς τοῦ Κωλέττου, πάντες οἱ ἐπίσημοι ἢ ἐαυτοὺς θεωροῦντες ὡς τοιοῦτους, ἵνα γνωρίσωσι τὸν διδάσκαλον τοῦ μέλλοντος Βασιλέως, ἢ, οἱ πλεῖστοι, ἵνα γίνωσι γνωστοὶ εἰς αὐτόν. Ἡμὴν δὲ παρὼν εἰς τὴν συνδιάλεξιν ἐκεῖνην, καὶ ἐθαύμαζον τοῦ ἀνδρός τὴν σοφὴν φρένα καὶ τὴν ἐκφρασιν τῆς διακαοῦς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀγάπης τοῦ. Ἐν ᾧ δ' ὠμίλει, ἀκούσας εἰς τὸ ὑπόγειον κλῶσσαν κακκαρίζουσιν, ἐμειδίασε χαριέντως ὁ γέρων, καὶ «ἰδοὺ, εἶπεν, ἡ εὐγλωττοτέρα συνηγορία ἣν ἤκουσα περὶ τῆς παρὰ τοῖς Συνταγματικοῖς τάξεως καὶ πειθαρχίας.» Τὴν ὑπὸ πάντων ἐπικροτηθεῖσαν καὶ περιλαληθεῖσαν εὐφρολογίαν ταύτην δεινῶς μετὰ καιρὸν διέστρεψεν ὁ Χρηστίδης, ψευδῶς, περιαυτολόγως καὶ μετὰ λήθης πάσης ἠθικῆς ἀξιοπρεπείας διηγηθεὶς εἰς τὸν μετὰ καιρὸν ἐπισκεψάμενον τὴν Ἑλλάδα πρίγκηπα Πύκλερ Μωσκά : ὅτι αὐτὸς ὁ Χρηστίδης διέταξε παιδιὰ νὰ φωνάζωσιν ὅτι πωλοῦσιν αὐγὰ ὑπὸ τὰ παράθυρα τοῦ Θειρσίου, ἵνα ἀπατήσῃ αὐτόν ὡς πρὸς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν μέσῳ τῶν στρα-

ευμάτων ἀσφάλειαν. Ὁ δὲ πρίγκηψ ἀνέκδοτα θηρεύων ἵνα κομμήσῃ τὴν περιγραφὴν τῆς ὁδοιπορίας του κατέπιε καὶ τὸ τοῦ χρηστίδου ἀβασανίστως, καὶ μὴ ἐκτιμήσας ὅτι καὶ ἀληθὲς ἂν τὸν ἦτο, θὰ ἔφερεν αἰσχύνην εἰς τὸν ἀπατεῶνα μᾶλλον ἢ εἰς τὸν αἰστεύοντα, διηγήθη αὐτό, ὡς μωρόπιστον γερόντιον χλευάσας τὸν Θείρσιον. Οὗτος δὲ ἀπήντησε μετὰ ταῦτα διὰ φυλλαδίου οὐχὶ λίαν λοχαρίστου διὰ τὸν Χρηστίδην. Ὅτε δὲ μετὰ τινὰ ἔτη ἦλθε πάλιν νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Ἑλλάδα βασιλευσμένην, ἐπροσπάθησα ἐγὼ νὰ ἐπιφέρω συνδιαλλαγὴν, καὶ καθ' ἣν στιγμὴν ἔμελλε νὰ ἔλθῃ ὁ Θείρσιος εἰς τὴν οἰκίαν μου, προσεκάλεσα καὶ τὸν Χρηστίδην, ἵνα εὖρη ἀφορμὴν νὰ τῷ δώσῃ τινὰς φιλικὰς ἐξηγήσεις· ἀλλὰ φαίνεται ὅτι συναισθανθεὶς τότε πόσον ἄτοπος καὶ ἀδικαιολόγητος ἦν ἡ διαγωγὴ του, ἦλθε μὲν ἀλλ' ἠδέσθη ὅπως ὅποτε ν' ἀναφέρῃ τὸ σκανδαλῶδες ἐκεῖνο ἐπιδόκιον, καὶ ἡ συνέντευξις παρῆλθεν ἄνευ ἀποτελέσματος.

Εἰς τὸν ἀνέξιστον ὅμως τοῦτον μῦθον ὑπῆρξεν ὡς φαίνεται καὶ ἄλλη τις βᾶσις πλὴν τοῦ ἐν Πέρα-Χώρα ἀστεϊσμοῦ τοῦ Θείρσιου, ὅτι ὅτε μετὰ τινὰς ἡμέρας αὐτός, ἵνα γνωρίσῃ τὸ πνεῦμα πάντων τῶν μετεχόντων τῆς συνταγματικῆς συστάσεως, καὶ τὴν κατὰστασιν αὐτῶν, συναπῆλθε μετὰ τοῦ Κωλέττου καὶ τοῦ Χρηστίδου εἰς Μέγαρχα, ὅπου καὶ ἐγὼ τοὺς παρηκολούθησα, ὁ Χρηστίδης, ὡς ἤκουσα, διέταξε νὰ καταβῶσιν οἱ τῶν πέριξ ποιμένες μετὰ τῶν ποιμνίων αὐτῶν πρὸς τὴν ὁδὸν δι' ἧς διηρχόμεθα, ἵνα ἰδὼν πεισθῇ ὁ Θείρσιος ὅτι ἡ χώρα δὲν εἶχεν ἐρημωθῇ, οὐδ' ἦν εἰς διαρπαγὴν παραδεδομένη, ὡς διεδίδετο.

Ἡ ὁδοιπορία αὕτη εἰς Μέγαρχα ἦν δι' ἐμὲ λίαν εὐάρεστος, διότι ἔππευον συνήθως πλησίον τοῦ Θείρσιου, συντάττοντος καὶ ἀναπτύσσοντός μοι καθ' ὅλον τὸ διάστημα σχέδιον φιλελευθέρου πολιτεύματος καθ' ὃ ἐφρόνει ὅτι ὁ μέλλων ἡγεμὼν, ἢ μᾶλλον Βασιλεὺς, ὡς ἤδη τότε διεδίδετο, ὥφειλε νὰ κυβερνήσῃ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἡ μακρὰ τῶν ἰδεῶν του συζήτησις μοὶ ἦν διασκεδαστικωτάτη. Καὶ ὑπ' ἀρχαιολογικὴν δ' ἐποψίν μοι ἦν ἡ συνοδοιπορία πολύτιμος, διότι

ἐμάνθανον παρ' αὐτοῦ πλεῖστα ἃ ἠγνόουν τῆς ἱστορίας καὶ τῆς τοπογραφίας, καὶ ἐδιδασκόμεν ὡς πρέπει νὰ σπουδάζω τὴν Ἑλλάδα περιηγούμενος. Περὶ τὸ Μάξι, ἐπὶ τοῦ μεγάλου Ἰσθμοῦ, παρεκβὰς τῆς ὁδοῦ μετ' ἐμοῦ, εἰσῆλθεν εἰς πυκνὴν λόχμην, καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτῆς εὗρεν ἐρείπιον ἀρχαίου οἰκοδομήματος, εἶδους πύργου τῆς καλῆς ἐποχῆς, καὶ μοὶ τὸ ἔδειξε λέγων ὅτι οἱ ἀρχαιολόγοι ἔχουσιν *une seconde vue* ἐν' ἀνακαλύπτωσιν ἀρχαιότητος ἐκεῖ ὅπου ἄλλοι οὐδὲ τὰς ὑποπτεύουσιν.

Ἐν Μεγάροις, ἡ γενομένη ὑποδοχὴ εἰς τὸν « Διδάσκαλον τοῦ Βασιλέως » ἦν θριαμβευτική. Οἱ στρατιῶται κατὰ στίφη ἐξῆλθον εἰς προὔπαντησιν, ἔχοντες ἐπὶ τῶν σημαιῶν των, ὑπὸ τὴν Ἀθηναῖν, ἣτις ἦν τὸ συνταγματικὸν σύμβολον, ἐπιγεγραμμένας τὰς λέξεις : « Ζήτω τὸ σύνταγμα ! Ζήτω ὁ Ὀθων, βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ! » Καὶ διὰ θαλῶν δὲ καὶ στεράνων ἦσαν κεκοσμημένοι αἱ οἰκίαι τοῦ Θειρσίου, τοῦ Κωλέττου καὶ τῶν κυριωτέρων ἀρχηγῶν.

Μείνας δ' ἐν Μεγάροις ὁ Θειρσιος ὅσον τῷ ἐγγεινάζετο ὅπως πείσθῃ ὅτι οἱ ἐν τῷ συνταγματικῷ στρατοπέδῳ, οἱ πλεῖστοι τῶν πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς διακεκριμένων Ἑλλήνων, ἦσαν πάντες φιλοβασιλεῖς, ἀλλὰ καὶ ἐπεθύμουν, ὡς ὁ ἴδιος ἤθελε, συνταγματικῶς συγκεκερασμένην τὴν Βασιλείαν, καὶ περιμείνας καὶ λαβὼν ἐκεῖ τὰ ἐκ Σύρου χρήματά του, ὧν τὰ πλεῖστα ἔδωκε τῷ Κωλέττῃ ὡς ἄτοκον δάνειον, οὐδὲν ἕτερον λαβὼν ἢ χρεωστικὸν ὁμολόγον τῆς σχεδὸν κατ' ὄνομα μόνον ὑφισταμένης συνταγματικῆς κυβερνήσεως, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ναύπλιον, ἐλπίζων νὰ κατορθώσῃ παρὰ τῷ Αὐγουστίνῳ ὅ,τι δὲν ἐπέτυχε παρὰ τοῖς Συνταγματικοῖς. Ἀφ' ὧν εἰς τὴν τῶν ἀντιπάλων μερίδων συγχώνευσιν πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ πρὸς κατάλληλον τῆς βασιλείας ὑποδοχὴν, ἀνέφικτον δ' αὐτὴν θεωρῶν τὸν τεῦθεν ἐν ὧσιν διέμενεν ἐν Ναυπλίῳ ἡ ἀποκλειστική καὶ τοῖς ἀντιφρονοῦσιν οὐδεμίαν ἐγγύησιν παρέχουσα τοῦ Αὐγουστίνου κυβέρνησις, συνέλαβε τὸν σκοπὸν, ἐλθὼν πρὸς αὐτόν, καὶ τὴν σύμπραξιν τῶν ξένων πρέσβεων προσέτι ἐπικαλούμενος, νὰ τὸν προτρέψῃ νὰ παραιτηθῇ οἰκαιοθελῶς ἐξουσίας ἣτις

γίνετο πρόσκομμα εἰς τὰ ὑπέρτατα συμφέροντα τῆς πατρίδος του. Τὸ κατ' ἐμὲ τῷ παρετήρησα μὲν ὅτι σχεδὸν βεβαίαν ἐθεώρουν τῆς προτάσεώς του τὴν ἀποτυχίαν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπέμενεν ἐλπίζων, καὶ μοὶ ἐπρότεινε νὰ τὸν συνοδεύσω εἰς Ναύπλιον ἵνα παρευρεθῶ καὶ αὐτῶς καὶ τὸν συνδράμῳ ὅπως δῆποτε εἰς τὰς διαπραγματεύσεις του, ἄνευ μὲν καὶ τῆς ἐλαχίστης πεποιθήσεως, ἀλλὰ πρὸς χάριν του, συγκατένευσα. Ὑπεσχέθη δὲ καὶ ὁ Κωλέττης ν' ἀναβάλῃ πᾶν κίνημα εἰσβολῆς τῶν Συνταγματικῶν μέχρις οὗ ὁ Θεῖσιος, ἂν ᾔθελεν ἰδεῖ ματαιουμένας τὰς ἐλπίδας του, τῷ γράψῃ ὅτι δὲν τὸν ἀποτρέπει πλέον τοῦ νὰ εἰσβάλῃ. Συνεφωνήθη δ' ὅτι τὴν ἐννοίαν ταύτην θέλει ἔχει ἡ ἐπιστολή, εἰς ἃρχηται ἀπὸ τοῦ γράμματος Κ.

Ἀπήλθομεν λοιπὸν ἑφιπποι, ὁ Θεῖσιος μετὰ τοῦ ὑπηρέτου του καὶ ἐγώ, καὶ τὴν πρώτην νύκτα κατέλυσαμεν εἰς τὸ αὐτὸ φυλακεῖον τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Γερακίου, ὅπου πρό τιος καιροῦ εἶχον μὲν συναπαντήσῃ. Τῇ δ' ἐπαύριον, μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου, ἐξηκολουθήσαμεν τὴν ὁδοιπορίαν, κατὰβάτες τὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους τὴν παρατείνουσαν τὸν Σαρωνικὸν κόλπον, μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ. Ὅτε δ' ἐφθάσαμεν εἰς τὴν ἐπιπεδον, νεάζων τὸν χαρακτῆρα ὁ Θεῖσιος, καὶ ἀνυπόμονος, ᾔθελε νὰ προελάσῃ, καὶ με προέτρεψε νὰ κτυπήσω τὸν ἵππον μου ἵνα φθάσωμεν ἀπὸ ῥυτῆρος εἰς Κόρινθον. Ἀλλ' ὁ ἵππος μου, ἀσυνήθης, ὡς φαίνεται, ὦν εἰς τὴν ὀρεοβασίαν, ἤρχισε χωλαίνων μετὰ τὴν μακρὰν κατάβασιν, καὶ οὐδόλως ἐπείθετο νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν ἡμετέραν ἀνυπομονησίαν. Τότε μοὶ ἐπρότεινεν ὁ Θεῖσιος ν' ἀλλάξω αὐτὸν πρὸς τὸν τοῦ ὑπηρέτου του, ὅστις δὲν ἐβλαπτεν καὶ ἂν ἐφθανε κατόπιν ἡμῶν. Καὶ ὁ μὲν ὑπηρέτης ἦν ὁ Δημ. Βρυζάκης, ὅστις μετὰ ταῦτα, παρακολουθήσας τὸν κύριόν του εἰς Μόναχον, ἐσπούδασεν ἐκεῖ τὴν ζωγραφικὴν, καὶ ἀνεδείχθη καλλιτέχνης διακεκριμένος. Ὁ δ' ἵππος αὐτοῦ ἦν τοῦλάχιστον ἀρτίπους καὶ γοργότερος τοῦ ἐμοῦ, καίτοι ἔχων πρόσθετον βάρος, διπλὴν πῆραν φέρουσιν εἰς δίστηλα τὸ μέρος τῶν χρημάτων ὃ ὁ Θεῖσιος διετήρησεν εἰς ἰδίαν χρῆσιν

ἐξ ὅσων εἶχε φέρει ἐκ Σύρου, ἅφ' οὗ τὰ ἐπίλοιπα ἔδωκεν εἰς τοὺς συνταγματικούς.

Τούτου λοιπὸν ἐπιβάς, συνεκάλπαζον μετὰ τοῦ σοφοῦ συνοδοιπόρου μου, καὶ τὸν Βρυζάκην πρὸ πολλοῦ ἀφήσαμεν τόσον ὀπίσω ὥστε οὐδ' ἐφαίνετο πλέον. Ἀλλ' ἅφ' οὗ ἐφ' ἱκανὸν προῦχωρήσαμεν, ἰδὼν ἐγὼ ὅτι ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς ἵππασίας ἐξέρρει τῷ Θειρσίῳ ἀπὸ τοῦ ἐφιππίου τοῦ ἢ ὑδραϊκῇ χλαίνα ἢ καππότα τοῦ ἐξ ἐρίου, τῷ ἐφώναζα πολλάκις ἐπανειλημμένως νὰ σταθῇ, ἀλλὰ μάτην! Μετὰ νεανικῆς χαρᾶς διατρέχων ὡς ὑπόπτερος τὸ εὐρὺ πεδῖον, οὐδὲ μὲ ἤκουεν, οὐδ' ἠσθάνετο τί τῷ συνέβαινεν. Τὸ ἐπανωφόριόν του ἔπεσε κατὰ γῆς, καὶ ἐκεῖνος ἐξηκολούθει, τρώγων τὸν δρόμον. Τότε ἀνεχαίτισα ἐγὼ τὸν ἐμὸν ἵππον, κατέβην, ἔλαβον τὴν χλαίναν, τὴν ἔρριψα εἰς τὸ ἐφιππίον μου, καὶ ἀναβάς ἔτρεξα ἐπὶ τὰ ἴχνη του. Ἀλλ' ἐκεῖνος εἶχε τόσον μακρυνθῇ, ὥστε μόλις τὴν κόνιν τοῦ ἀκόμῃ ἔβλεπον.

Μόνος δὲ μέινων, εἶδον ἐμπρὸς μου πρὸς τὰ δεξιά, εἰς τινὰ ὀπίστασιν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ μικρὸν πεδινὸν ἀγύρωμα τῶν κυβερνητικῶν, καὶ φρουρὸν αὐτοῦ ἐνοπλον ἱσταμένον παρὰ τὴν ὁδὸν ἣν ἐβάδιζον, καὶ συνοῖδα πόσον ὀλίγον ἀσφαλῆς ἦν ἡ θέσις μου, μόνου, ἐρχομένου ἀπ' ἐχθρικοῦ στρατοπέδου, καὶ ἔχοντος, βαρύνουσιν τὸ ἐφιππίον καὶ τὴν συνείδησίν μου, τὴν ἀργυροφόρον ἐκείνην πῆραν, εὐπρόσδεκτον καὶ πρόχειρον λάφυρον εἰς τὸν στρατιώτην, ὅστις, ἐὰν μ' ἐφόνευε καὶ μ' ἐσύλει, καὶ ἀνεξέλεγκτος θά ἔμενε, καὶ σχεδὸν θά ἦν ἐν τῷ δικαίῳ του, διότι ἀντάρτην θά ἐφόνευε καὶ ἐσύλει. Ταῦτα ἀναλογιζόμενος, ἔπληττον τὸν ἵππον ἵνα παρέλθω τὸ κινδυνῶδες ἐκεῖνο σημεῖον, ὅτε, μόλις φθάνω πλησίον τοῦ στρατιώτου, καί, κατὰ παράδοξον συγκυρίαν, ἀκριβῶς ἐμπρὸς αὐτοῦ, θραύεται τὸ λωρίον τοῦ ἐφιππίου μου, τὸ ἐφιππίον στρέφεται, καὶ πίπτω κατὰ γῆς ἐγὼ μεθ' ὅλων τῶν ἐπ' αὐτοῦ· ὁ δ' ἵππος μου, ὡς συνεννοούμενος μετὰ τοῦ ἐνεδρεύοντός με, ἵσταται ἐνώπιόν μου ἀκίνητος.

Οὕτω λοιπὸν ἐξέλιπε καὶ ἡ ἐλαχίστη ἐλπίς τῆς ἐκφυγῆς διὰ τῆς ταχυπορίας τοῦ ἵππου μου, καὶ οὐδ' ἀμφισβολία μοι ἐπετρέ-

πετο ὅτι εἶχε σημάνει ἡ τελευταία στιγμή μου. Νὰ μεταχειρισθῶ
 εἰς ἄμυναν κατὰ τοῦ βαρέως ὠπλισμένου φρουροῦ τὸ μόνον λείψα-
 νον τῆς ἀρχαίας Βαυαρικῆς στολῆς μου, τὸ ξίφος μου ὃ ἔφερον,
 καὶ ἐκεῖνο δ' οὐχὶ εἰς ἀκμὴν τεθιγμένον οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἦν
 δυνατόν. Ἄλλως τε εἰς διακοσίων περίπου βημάτων ἀπόστασιν ἦν
 τὸ χαράκωμα, ἀφ' οὗ εἰς πρώτην ῥῆξιν θὰ ἔφθανον ἐν ἀκαρεῖ βοηθοὶ
 εἰς τὸν φονέα μου. Ἡ ἐπικρεμαμένη μοι τύχη ἀμφιβολίαν δὲν ἐπε-
 δέχετο. Μόλις δ' ἔπεσα καὶ προσελθὼν ὁ στρατιώτης, μὲ ἠρώτησε
 τί μοι συμβαίνει καὶ μοι προσέφερε τὴν ἐπικίνδυνόν του ἐπικουρίαν.
 Καίτοι δ' εὐχαριστοῦντος καὶ ἀρνουμένου, ἵνα μὴ τὸν ἐνοχλήσω,
 ἔδωκεν ὁμῶς ἐμπείρως τὸ λωρίον, διηυθέτησε τὸ ἐφίππιον, καὶ μὲ
 ἠρώτησεν ἂν ἤμην μετὰ τοῦ Φράγκου ἐκείνου ὅστις πρὸ ὀλίγου
 εἶχε διέλθει τρέχων. Τῷ ἀπήντησα δὲ καταπρατικῶς, καίτοι ἀγνοῶν
 ἂν ἡ ἀπάντησίς μου ἠῤῥαυεν ἢ ἐλάττωεν τὸν κίνδυνον. Μετὰ ταῦτα
 δέ, ἂν καὶ ἐγὼ ἐπέμενον ὅτι τὰ ἐπὶ λοιπὰ θέλω πράξει μόνος; ἔλαβε
 τὴν καμπόταν καὶ τὴν ἔρριψεν ἐπὶ τὸ ἐφίππιον, καὶ μετὰ τὴν
 καμπόταν ἔλαβε . . . τὴν ἀργυροῦχον πήραν, καὶ τὴν ἐκίνησεν εἰς
 τὰς χεῖράς του, ὡς σταθμίζων αὐτήν. « Ἀ γεμάτη τάλληρα », μοὶ
 εἶπε. — « Ναί, τῷ ἀπεκρίθην, εἶναι τοῦ Φράγκου ἐκείνου », καὶ
 δι' ἄκρου τοῦ ὀφθαλμοῦ ἔβλεπον τὴν χεῖρά του, ἂν δὲν ἐφέρετο
 πρὸς τὸ πιστόλιον ἢ τὸ ξίφος του. Ἄλλ' αὐτὸς ἔθεσε καὶ τὴν πή-
 ραν, καὶ τὴν ἐστερέωσεν ἐπὶ τοῦ ἐφίππιου, καὶ μετὰ τοῦτο ἠθέλησε
 νὰ μὲ βοηθήσῃ ν' ἀναβῶ. Τοῦτο ἐθεώρησα ὡς περιττὴν ὑπερβολὴν
 φιλοφροσύνης μὴ ἀμφιβάλλων ὅτι ἡ χεὶρ ἥτις θὰ μ' ἐλάμβανεν ὑπὸ
 μάλης θὰ εἶχε κεκρυμμένην τὴν μάχαιραν. Ἄλλ' οὐδαμῶς! Τῇ
 φιλικῇ συνδρομῇ του ἀνεπήδησα εἰς τὸν ἵππον, καὶ ἀφ' οὗ μοὶ
 ἠύχθη κατευόδιον, καλπάζων ἠκολούθησα τὸν Θεῖρσιον, συγκεκι-
 νημένος καὶ ἀναλογιζόμενος ὅτι τοιαύτη διαγωγὴ θὰ ἐτίμα καὶ τὸ
 ἔθνος τὸ μάλλον ἐπ' ἐξευγενισμῷ καυχώμενον. Μετὰ ἔτη δ' ἐρευν-
 νήσας ἔμαθον παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Τσώκρη ὅτι ὁ εὐγενὴς στρα-
 τιώτης ἐκεῖνος ἀνῆκεν εἰς τὸ σῶμα, οὗ αὐτὸς ἦν διοικητής, καὶ ὅτι
 τὰ τῆς συνεντεύξεως ταύτης εἶχεν ἤδη παρ' αὐτοῦ ἀκούσει.

Ἐν Κορίνθῳ κατελύσαμεν εἰς τοῦ διοικητοῦ, ὅστις ἦν ὁ ἱατρός Ῥάγκος, ἀδελφὸς τοῦ στρατηγοῦ, ἀνὴρ ἐμβριθής, ἐπιεικής καὶ εὐπαίδευτος. Ἀκούσας οὗτος παρὰ τοῦ Θείρσιου τὸν σκοπὸν τῆς ἐπανόδου του εἰς τὸ Ναύπλιον, ἔλαβεν αὐτὸν κατὰ μέρος, καὶ τῷ εἶπεν ὅτι θεωρεῖ τὰς εὐγενεῖς προσπάθειάς του δυστυχῶς ματαίας, διότι οἱ ἐν Ναυπλίῳ εἰσὶν ἐπίμονοι καὶ ἀποτετυφλωμένοι, καὶ εἰς ἀπόδειξιν τῷ ἔδειξε ψήφισμα, ὃ αὐθημερόν εἶχε λάβει, τῆς ἐν Ναυπλίῳ ἔθνοσυνελεύσεως, κηρύττον τὸν Αὐγουστῖνον Καποδίστριαν μόνιμον Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος, ἐν ᾧ τέως εἶχε μόνον τὸν τίτλον Προέδρου προσωρινοῦ.

Τοῦτο διακοινώσας μοι ἰδίᾳ ὁ Θείρσιος, μοὶ εἶπεν ὅτι ἐθεώρει τὴν ἐπιχείρησιν του ὡς ναυαγήσασαν, διότι ἔβλεπεν ἀδιαλλάκτους τοὺς περὶ τὸν Αὐγουστῖνον, καὶ οὐδὲ κἄν τὴν ἐλπίδα τῆς ἐκλογῆς Βασιλέως φαινομένους ὅτι μετὰ χάριτος ἀσπάζονται· ἐπομένως ὅτι νομίζει τὴν εἰσβολὴν τῶν συνταγματικῶν ὡς μὴ δυναμένην ν' ἀποσβεθῇ, καὶ ὅτι ὑπὸ τοιούτους οἰκονομίας οὐ θέλει νὰ μὲν συμπαράσῃ εἰς τὴν ἐπιστροφὴν του, καὶ προτιμᾷ νὰ μὲν ἀφήσῃ νὰ ἐξακολουθήσω ἐκτελῶν τὸ πατριωτικόν μου καθήκον ἐκεῖ ὅπου δύναμαί τινα νὰ προσφέρω ὑπηρεσίαν.

Μετὰ ταῦτα δὲ συνεκάλεσε περὶ ἑαυτόν, παρόντος καὶ ἐμοῦ, πάντας τοὺς ἐν Κορίνθῳ τότε ἐπιδημοῦντας στρατιωτικούς ἀρχηγούς, ἐν οἷς προεῖχον ὁ Νικήτας, καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Τυπικοῦ λεγομένου, ἦτοι τοῦ προτύπου τακτικοῦ σώματος, Παυλίδης, ἀνεψιὸς τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν Σπηλιάδου, καὶ τοῖς ὠμίλησε, προσπαθῶν νὰ τοῖς ἐμπνεύσῃ φρονήματα εἰρηνικὰ καὶ ἀδελφικὰ πρὸς τοὺς ἐν Περachώρᾳ. Ἀλλ' οὗτοι ἐδείκνυντο ἀμετάπειστοι, καὶ ὁ Παυλίδης μάλιστα τραχέως ὕβριζε τοὺς ἀντιπάλους ὡς κακεντρεχεῖς, ληστὰς καὶ κακούργους. Ἀπελπισθεὶς ἐκ τούτου ὁ Θείρσιος, τοῖς εἶπεν ὅτι αὐτὸς μὲν ἀνυπερθέτως, κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ὥραν, ἀπέρχεται εἰς Ναύπλιον ἵνα ἰδῇ εἴτι δύναται εἰσέτι νὰ κατορθώσῃ ὑπὲρ τοῦ καλοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἐμὲ δ' ὅτι θὰ πέμψῃ ὀπίσω εἰς Πέρα-Χώραν μετ' ἐπιστολῆς του προτρεπούσης τὸν

Κωλέττην ν' απέχη παντός κινήματος, μέχρις οὐ ἐξαντληθῶσι ἄσαι αἱ ἀπόπειραι συνδιαλλαγῆς. Καὶ ἀπεκρίθησαν μὲν οἱ ἀρχηγοὶ ὅτι οὐδεμία συνδιαλλαγή ἦν δυνατὴ μετὰ τῶν ἀνταρτῶν, ὑπεχέθησαν ὅμως, ὅτι ἀφ' οὗ μ' ἐφιλοξένουν τὴν νύκτα ἐκείνην, τὴν ἐπαύριον θὰ μ' ἔπεμπον εἰς Πέρα-Χώραν μετὰ τῆς ἐπιστολῆς.

Ὅταν δ' ἀπῆλθον ἐκεῖνοι, ἐξῆλθε καὶ ὁ Θεῖσιος, ἵνα διατάξῃ καὶ τῆς ἀναχωρήσεώς του, καὶ ἔμεινα μόνος εἰς τὸ δωμάτιον, ὅτε μετ' ὀλίγας στιγμὰς ἠνεώχθη ἀψόφως ἡ ἐσωτερικὴ θύρα τοῦ δωματίου, καὶ νέος εὐειδής, φουστανελλοφόρος, ὃν πρὸ ὀλίγου εἶχον ἰδεῖ ἐπόμενον τῷ Νικήτᾳ, ὡς ὑπασπιστὴν αὐτοῦ, προτείνας τὴν κεφαλὴν καὶ περιβλεψάμενος, ὡς ἵνα πεισθῇ ὅτι δὲν ἔχομεν μάρτυρας, εἰσῆλθε καὶ μοὶ εἶπε ταπεινῇ τῇ φωνῇ, νὰ φύγω ἐνόσω ὁ Θεῖσιος ἦν εἰσέτι ἐκεῖ, διότι οἱ ἀρχηγοὶ ἀπεφάσισαν νὰ μὲ συλλάβωσι, καὶ δέσμιον νὰ μὲ πέμψωσιν εἰς τὸ Ναυπλίον. Ἀμα δὲ ταῦτα ταχέως ἐπρόφερεν ἐξῆλθεν ὡς εἶχεν εἰσέλθει.

Διὰ δευτέραν λοιπὸν φορὰν τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὤφειλον τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν μου εἰς ἀνθρώπους ἀγνώστους, οὓς κατὰ πρῶτον ἀπῆντων καὶ οἵτινες εἰς ἐναντίον ἀνῆκον πολιτικὴν μερίδα. Ἀμα λοιπὸν εὗρον μίαν στιγμὴν — διότι παρετήρησα ὅτι ἐπιτηροῦμαι — εἶπον εἰς τὸν Θεῖσιον τὸν ἀπειλοῦντά με κίνδυνον δι' ὀλίγων λέξεων γερμανιστί, καὶ μεθ' ὅφους προσποιητοῦ ὡς ἂν περὶ ἀδιαφόρων ὠμίλουν. Ὁ δέ, δούς μοι χάρτην, μοὶ ὑπηγόρευσε ἀνυπερθέτως καὶ παρουσίᾳ τῶν ἐπιτηρούντων ἡμᾶς, ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Κωλέττην, προτρέπουσαν αὐτὸν ν' απέχη παντός κινήματος προκειμένου ν' ἀποφασισθῇ ἐν Εὐρώπῃ τῆς Ἑλλάδος ἡ τύχη, καὶ νὰ περιμείνῃ καὶ τὰς διασκέψεις τῆς ἐν Ναυπλίῳ κυβερνήσεως. Ἦρχιζε δ' ἡ ἐπιστολὴ διὰ τῶν λέξεων: « Καθὼς ἀπ' ἀρχῆς σᾶς προέτρεψα », ἦτοι ἀπὸ τοῦ γράμματος Κ, δηλοῦντος περίπου « Ἐλπίς ὑποχωρήσεως ἐκ μέρους τούτων δὲν ὑπάρχει. Ἀκολουθήσατε ἀκωλύτως τὸ σχέδιόν σας ». Ὁ δὲ Νικήτας καὶ ὁ Παυλίδης εἰς οὓς ἔδειξε τὴν ἐπιστολὴν, ἐκηρύχθησαν νύχαραιστημένοι, ὑποσχεθέντες τὴν ἐπαύριον, ἅμα τῇ ἀνατολῇ τοῦ ἡλίου νὰ μὲ πέμψωσι μετ' αὐ-

τῆς. Ἄλλ' ἐγὼ ἔνευσα ἐλαφρῶς τῷ Θεισίῳ, ὅστις ἐπέμεινε λέγων ὅτι θεωρεῖ τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην τοσοῦτον σπουδαίαν, ὥστε ἐπιθυμεῖ νὰ τὴν ἡξεύρῃ ἀσφαλῶς ἀφικθεῖσαν πρὶν ἢ ἀναχωρήσῃ ἐντὸς τῆς νυκτός ὁ ἴδιος. Τότε, ἵνα μὴ κινήσωσι περαιτέρω ὑπονοίας, συγκατετέθησαν νὰ μοὶ δώσωσιν ἀμέσως φρουρὰν δέκα στρατιωτῶν, οἵτινες νὰ μὲ συνοδεύσωσι διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ, καὶ οὕτως ἀποχωρισθεῖς τοῦ Θεισίου, ἐφίππευσα. Καθ' ὁδὸν δέ, φιλικῶς συνδιαλεγόμενος μετὰ τῶν φρουρῶν μου, ἔμαθον παρ' αὐτῶν ὅτι ἦσαν ἐκ τῶν χωρίων τῆς Ἀργολίδος, καὶ εἰπὼν αὐτοῖς πόσον λυπηρὸν μοὶ ἐφαίνετο νὰ βλέπω Ἕλληνας ἐχθρικῶς κινουῦντας ὅπλα κατ' ἀλλήλων ὅτε μόλις ἀπηλλάγησαν ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, τοὺς ἠρώτησα ἄν, καθ' ἣν περίστασιν οἱ συνταγματικοὶ ἤθελον προχωρήσει πρὸς τὸ Ναύπλιον, θέλωσιν ἀντιταχθῇ κατ' αὐτῶν καὶ τοὺς πολεμήσει. Αὐτοὶ δὲ μ' ἐβεβαίωσαν ὅτι οὐδὲν ἔχουσι τοιοῦτον σκοπὸν, οὐδ' ἐνδιαφέρονται διὰ τὸν κυβερνήτην τῆς συνελεύσεως τοῦ Ναυπλίου· ἄν δὲ γίνῃ εἰσβολή, ὅτι θέλωσι πάντες ἀπέλθαι εἰς τὰ χωρία τῶν ἵνα υπερασπίσωσι τὰς οἰκιστείας τῶν.

Εἶχε δὲ ἤδη ἐπέλθει ἡ νύξ, ὥστε ἐφθάσαμεν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους τῆς Πέρα-Χώρας. Ἄλλ' ἐκεῖ νέος κίνδυνος μὲ περιέμενε: διότι οἱ ὀροφύλακες, ἐννοήσαντες τοὺς προσερχομένους, καὶ ὑποπτεύσαντες νυκτερινὴν ἔφοδον, ἤρχισαν νὰ πυροβολῶσι καθ' ἡμῶν ἐν τῷ σκότει, καὶ μόλις μεθ' ἱκανοῦς πυροβολισμοῦς ἤκουσαν τοὺς φρουροὺς μου φωνάζοντας νὰ παύσωσι διότι τοῖς ἔφερον ἰδικόν των ἄνθρωπον. Τότε ἔπεμψαν τινὰς στρατιώτας, οἵτινες μετὰ πολλῶν προφυλάξεων πλησιάσαντες, μὲ παρέλαβον, καὶ ἀφ' οὗ μὲ ὠδήγησαν εἰς τὴν πρώτην φυλακὴν των, περικυκλοῦσαν ζωγραφικωτάτην μεγάλην πυρὰν κατὰ τὸ μέσον τῆς ἀνόδου, ἐκεῖ πρῶτον μὲ ἀνεγνώρισαν καὶ μὲ συνώδευσαν τέλος εἰς Πέρα-Χώραν μετὰ νέων πυροβολισμῶν, ἀλλὰ τούτων χαρμωσύνων ἤδη καὶ τιμητικῶν.

Εἰς Πέρα-Χώραν δὲν εὔρον τὸν Κωλέττην. Περιεμένετο ὅμως, καὶ τῷ ὄντι ἐφθασε οὕω ὥρας μετ' ἐμέ, περὶ τὸ μεσονύκτιον, μετὰ

πολλῶν ὑπαδῶν καὶ μετὰ στρατιωτῶν. Ἀμέσως δ' ἀπελθὼν πρὸς αὐτόν, τῷ ἐνεχείρισα τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Θειραίου, καὶ τῷ διηγή-
 θην ὅσα εἶδον καὶ ἤκουσα. Αὐθωρεὶ δ' ἐξεκίνησε ταχυδρόμους παν-
 ταχοῦ ὅπου ἐστάθμευον συνταγματικὰ στρατεύματα, προσκαλῶν
 αὐτὰ μετὰ δύο ἡμέρας, ἥτοι τὴν 25 Μαρτίου, νὰ εὑρεθῶσι πάντα
 εἰς τὸν Ἰσθμόν, ὅθεν αὐθημερόν ἐμελλε νὰ γίνη ἡ εἰσβολὴ εἰς τὴν
 Πελοπόννησον.

Τὴν αὐτὴν δὲ νύκτα, ὁ Χρηστίδης ὅτε ἦλθεν εἰς τὸ γραφεῖον,
 μοὶ ἐξέφρασε πολλὰς εὐχαριστίας ἐκ μέρους τοῦ Κωλέττου καὶ ἐκ
 μέρους του, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι, ἐπειδὴ ἐσπούδασα τὰ στρατιωτικά,
 καὶ ἀδίκως ἐπὶ Καποδίστρια δὲν μοὶ ἐδόθησαν οἱ δύο βαθμοὶ ὑπὲρ
 ὃν εἶχον ἐν τῷ Βαυαρικῷ στρατῷ, ὑπὲρ τὰ δύο ἔτη δὲ παρῆλθον
 ἔκτοτε, ἀπεφάσισεν ἡ κυβέρνησις (ἥτοι ὁ Κωλέττης καὶ αὐτός)
 νὰ μὲ ἀποκαταστήσωσιν αὐθις εἰς τὸ στρατιωτικόν, χορηγοῦντές
 μοι τὸν βαθμὸν τοῦ ταγματάρχου. Τοῦτο βεβαίως ἦτο μέγα πλε-
 ονέκτημα καὶ ταχυτάτη πρόοδος δι' ἐμέ. Ὅτε ἤττον ὅμως ἀπε-
 κρίθη ἐἰς τὸν Χρηστίδην, ὅτι τὸ νὰ προβιβασθῶ εἰς ταγματάρχην
 ἀφ' οὗ ἐπὶ τῶν δύο τούτων ἐτῶν δὲν ὑπῆρξεν, θὰ ἦτο σκανδα-
 λώδης ἀδικία πρὸς πάντας τοὺς πρώην συναδέλφους καὶ ἀνωτέρους
 μου, οἵτινες ἐξηκολούθησαν ὑπηρετοῦντες καὶ ἤδη ἐτάττοντο ὑπ'
 ἐμέ. Ἀφ' ἐτέρου ὅμως, τὸ νὰ ἐπανέλθω εἰς τὴν εἶχον θέσιν, θὰ μοὶ
 ἦν ἀδύνατον, δι' ὃ, καίτοι εὐγνωμονῶν διὰ τὴν πρότασιν, ἤναγ-
 καζόμεν νὰ μὴ τὴν δεχθῶ, ἀλλ' ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Ναυπλίῳ ὁ συμ-
 μαθητὴς καὶ σύντροφός μου Σκαρλάτος ὁ Σουτσος ὁ ἐπίσης ὡς ἐγὼ
 ἀδικηθεὶς ὡς πρὸς τὴν βαθμολογίαν, καὶ ὅστις ἐξηκολούθησεν ὑπη-
 ρετῶν ἔκτοτε, εἶχε δὲ καὶ γνώσεις καὶ ἱκανότητα, καὶ πάντα
 ἡμῶν συνεμερίζετο τὰ φρονήματα, μόνον δ' ἐξ ἀνεχείας ἤναγκαζέτο
 νὰ μένη ἐν Ναυπλίῳ, ἀντὶ ἐλθὼν νὰ ταχθῇ μεταξύ ἡμῶν. Εἰς
 ἐκεῖνον λοιπὸν ἐπρότεινα νὰ δοθῇ ὁ βαθμὸς τοῦ ταγματάρχου, καὶ
 συγχρόνως νὰ διορισθῇ φρούραρχος τοῦ Παλαμηδίου, ἐγγυηθεὶς ὅτι
 εἰς ἀσφαλεστέρας καὶ ἐντιμοτέρας χεῖρας δὲν ἐδύνατο νὰ παραδοθῇ
 ἡ σπουδαιότητα ἐκείνη θέσις. Ὁ Χρηστίδης προθύμως ἐδέχθη καὶ

διεβίβασεν εἰς τὸν Κωλέττην τὴν πρότασίν μου, καὶ τὸ διάταγμα ἐγγράφη καὶ ὑπεγράφη ὑπ' αὐτοῦ, ὁ δὲ Κωλέττης ἐπεφυλάχθη νὰ τὸ ὑπογράψῃ ἅμα ἐφθάνομεν εἰς Ναύπλιον, διότι ἠδύναντο νὰ παρουσιασθῶσι περιστάσεις ἀπαιτοῦσαι αὐτοῦ μεταρρύθμισιν. Τοιοῦτο δέ, ἡμιυπογραφὲν μοὶ ἐδόθη, ἵνα τὸ παρουσιάσω ὁ ἴδιος εἰς τελείαν ὑπογραφὴν ἅμα ἤθελε φθάσει ἡ ὥρα.

4.

Εἰσβολή.

Δι' ὅλης τῆς νυκτὸς τῆς 24 πρὸς τὴν 25 Μαρτίου εἰργαζόμεθα εἰς τὸ γραφεῖον ὁ Χρηστίδης, ὁ Ῥωσέττης καὶ ἐγὼ ἵνα θέσωμεν ἐν τάξει τὰ ἀρχεῖα τῆς προσωρινῆς συνταγματικῆς κυβερνήσεως, καὶ ἀναρθεῶμεν αὐτὰ εἰς τὸ κεντρικόν, ὃ σφραγισθέν, παρεδόθη διὰ πρωτοκόλλου εἰς τὴν δημογεροντίαν τῆς Πέρα-Χώρας. Ἄμα δ' ἐξημέρωσεν, ἐκινήθη ὁ στρατός διὰ τὴν εἰσβολήν, καὶ τὸν παρηκολούθησαν ὁ Κωλέττης καὶ ὁ Χρηστίδης, ὁ Ῥωσέττης δὲ καὶ ἐγὼ, ἅφ' οὗ ἐπερατώσαμεν τῶν ἀρχείων τὴν ἐργασίαν, ἐτρέξαμεν καὶ ἐπροφθάσαμεν τοὺς ἄλλους ἔτι καταβαίνοντας ἐκ τοῦ ὄρους. Ἐξαισίον δ' ἀνεπτύχθη καὶ γοητευτικὸν θέαμα ἐμπρὸς ἡμῶν, ὅτε ἐφθάσαμεν εἰς τὸ σημεῖον τῆς στενωποῦ, ἐξ οὗ ἡ θεὰ μακρὰν ἐξετείνετο. Ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν ἐφαίνετο πᾶς ὁ Ἴσθμός, καταπράσινος ἐκ τῆς χλόης τοῦ ἔαρος, καὶ λουόμενος εἰς τὸ φῶς τῆς ἀνατολῆς, περιλαμβανόμενος δ' ἐκατέρωθεν ὑπὸ τῆς ἀκτινοβολούσης θαλάσσης. Αὐτὸν δ' ὡς στιλπνοὶ ὄφεις διέσχιζον αἱ φάλαγγες τῶν συνταγματικῶν ὀπλῶν, αἵτινες ἐκ διαφόρων διευθύνσεων πρὸς τὸ αὐτὸ σημεῖον ἐχώρουν, ἡ ἡμετέρα, ὀδηγουμένη ὑπὸ τοῦ Θ. Γρίβα, καὶ ἔχουσα ἤδη τὴν κεφαλὴν εἰς τὴν πεδιάδα, ἐν ᾧ αἱ ἐλικες αὐτῆς εἴρπον εἰσέτι διὰ τῶν στενῶν τοῦ ὄρους, ἡ τοῦ Καρατάσσου, ἐρχομένη ἐκ Μεγάρων, καὶ ἄλλαι ἄλλοθεν, ὑπακούσασαι

παρασάι μετὰ μεγίστης ἀκριθείας εἰς τοῦ Κωλέττου τὴν πρόσκλησιν.

Εἰς τὸν Ῥωσέττην καὶ εἰς ἐμὲ εἶχε δοθῇ εἰς ἵππος ἵνα φέρῃ ἀμφοτέρων τὰ σκεύη καὶ δέχεται καὶ ἡμᾶς ἱππεύοντας ἀλληλο-
παρόχως ὅταν μᾶς ἐνίκα ὁ κάματος. Καὶ ἐγὼ μὲν ὅλως ἐνθουσιῶν
διὰ τὸ μεγαλοπρεπὲς θέαμα ὃ εἶχομεν ἐμπρὸς ἡμῶν καὶ διὰ τὸ
κρίσιμον τῆς στιγμῆς, ἀφῆκα τὸ κατ' ἀρχὰς τὸν ἵππον εἰς τὸν
συνεργάτην μου, καὶ ὑποπτέρῳ βήματι κατηρχόμην πεζὸς τὴν στε-
νωπόν. Καταβάς δ' εἰς τὸν Ἰσθμόν, εἶχον φθάσει τὸν ἵππον τοῦ
Κωλέττου, ὅτε εἶδα ὁρομαῖον πρὸς αὐτὸν ἐρχόμενον ἀπὸ τῆς ἐμπρο-
σθοφυλακῆς τὸν ἐνθουσιώδη πατριώτην Ζήσιν Σωτηρίου, ἔχοντα
προσδεδεμένον μανδύλιον εἰς τὸ πυροβόλον τοῦ ἐν εἶδει σημαίας,
ἀσθμαίνοντα καὶ κράζοντα: «Ζήτω τὸ Σύνταγμα, ἐξοχώτατε!
Ἐνικήσαμεν!» Σταθεὶς δ' ὁ Κωλέττης, τὸν ἐζήτησε, καὶ ἔμαθεν
ὅτι ὁ Γρίβας καὶ Καρατάσος προσέβαλλον ἤδη τὰ χαρακώματα
τῶν Κυβερνητικῶν, καὶ τοὺς μὲν τῶν ἐν αὐτοῖς ἐδίωξαν, τοὺς δὲ
αἰχμαλωτίσαν, ἰδὼν τοὺς **Τυπικοὺς** (ὡς ἐλέγετο ἐν πρώτῳ τῶν
τάγμα τακτικῶν), ὅτι καὶ ὀλίγοι τινὲς ἐφρονεύθησαν ἢ ἐπληγώ-
θησαν. Ἀφ' οὗ δὲ μικρὸν ἔτι προῦχωρήσαμεν πλήρης χαρᾶς διὰ
τὴν αἰσίαν, ταχεῖαν καὶ σχεδὸν ἀναίμακτον ἔκβασιν τῆς ἐκστρα-
τείας, ὁ Κωλέττης, εἰς ὃν ἀνηγγέλθη ὅτι ἐκεῖ που εἰς τοὺς θάμνους
ἔκειτο στρατιώτης κυβερνητικὸς βαρέως τετραυματισμένος, ἀφιπ-
πεύσας ἀμέσως καὶ πορευθεὶς πρὸς τὸν τραυματίαν, ἐπεμελήθη τῆς
ἐπιδέσεώς του, διότι, ὡς γνωστόν, ἡ ἱατρικὴ ἦν τὸ πρῶτόν του
ἐπάγγελμα, καὶ παρέδωκεν αὐτὸν πρὸς περίθαλψιν εἰς τινὰς τῶν
ὀπαδῶν του.

Οὐ πολὺ δὲ μετὰ τοῦτο ἐφθάσαμεν εἰς μέρος ἐνθα βράχος ἐξεῖ-
χεν ἐν μέσῳ τῆς πεδιάδος, πλησίον τοῦ μέρους ὅπου ἡ μάχη εἶχε
συγκροτηθῇ. Εἰς τοῦτον ἀπεβάς ἐκάθησεν ὁ Κωλέττης, καὶ ἐζήτησε
νὰ τῷ προσαγάγῃ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν αἰχμαλωτισθέντων. Ἀνέ-
κρινε δ' αὐτοὺς μετὰ πραότητος ἀξιοπρεποῦς περὶ τῶν περιστάσεων
τῆς συμπλοκῆς, περὶ τῶν δυνάμεων αὐτῶν καὶ περὶ ἄλλων λεπτο-
μερειῶν, ὅτε ὁ Ἰωάννης Κ. Σουτζος (ὁ ἐπιλεγόμενος Δοντᾶς,

αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ ἔχων τὸ χρυσοῦν, οὐδέποτε ἀμειβόμενον νόμισμα), ἀνάξια ἑαυτοῦ καὶ τῆς καταγωγῆς του, ἐν γένει ἀνάξια πράττων ἀνθρώπου ἑαυτὸν σεβομένου, προσελθὼν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Τυπικοῦ, τὸν Παυλίδην (αὐτὸν ἐκεῖνον ὅστις πρὸ τριῶν ἡμερῶν ᾔθελε νὰ μὲ κρατήσῃ αἰχμάλωτον ἐν Κορίνθῳ), μεταξύ ἐξεταζόμενον, τὸν ἔπτυσσε κατὰ πρόσωπον. Τοῦτο ἐδύνατο νὰ γίνῃ σύνθημα τῆς σφαγῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἴσως καὶ τῶν ἄλλων αἰχμαλώτων, ὑπὸ τῶν ἡρεθισμένων στρατιωτῶν. Ἀγανακτοῦντες ὅλοι, ἀπесύραμεν βιαίως ἐκεῖθεν τὸν Σοῦτζον, καὶ ὁ Κωλέττης τῷ ἐξέφρασεν αὐστηρῶς τὴν δυσἀρέσκειάν του.

Περὶ τὴν μεσημβρίαν δ' ἐστρατοπεδεύσαμεν περίξ φρέατος, εὐ τὸ ὕδωρ ἡσπάσθημεν πάντες μετὰ χαρᾶς, διότι ἦν τὸ μόνον ὃ ἀπηντήσαμεν ἀπὸ τῆς πρωΐας, ὃ δὲ καὶ σὺν εἶχεν ἀρχίσει γινόμενος λίαν ἐπαισθητός. Ἐπομένως πάντες αἱ στρατιῶται ἐρρίφθησαν πρὸς αὐτό, καὶ μέγας ἦν ὁ θόρυβος καὶ ὁ κινήσιμος, καὶ γραφικωτάτη καὶ ζωντανή σκηνὴ περὶ τὸ φρέατος στόμιον. Αἱ χεῖρες ὅμως τῶν ἀντλούντων, ὡς καθεὶς ἐδύνατο, ἐξήντλησαν τὸ ὕδωρ ταχέως, ἢ μετέβαλον αὐτὸ εἰς βόρβυρον, πρὶν ἢ δυνηθῶ καὶ ἐγὼ νὰ ὀρσίσω διὰ μιᾶς σταγόνας τὰ χεῖλη μου. Τέλος εἰς τῶν στρατιωτῶν ἐλεήσας με, ἤντλησεν εἰς τὸ φέσι του, στερήσει ἄλλου ἀγγείου, καὶ εἶχε τὴν γενναιότητα νὰ μοὶ τὸ προσφέρῃ, ἐγὼ δὲ τὴν ἔτι μείζονα νὰ ῥοφήσω δι' ἄκρων χειλέων τὸ ἀκάθαρτον ὑγρὸν ἐκ τοῦ οὐχὶ πολὺ καθαρωτέρου δοχείου του.

Εἰς ἐρημοκλήσιον ἐκεῖ που κείμενον εἶχον κατακλεισθῇ οἱ αἰχμαλωτισθέντες ἀρχηγοί, ὅτε αἰφνης ἀναγγέλλεται εἰς τὸν Κωλέττην ὅτι ὁ Γρίβας, μνησικακῶν δι' ἀτομικοὺς λόγους κατὰ τινων ἐξ αὐτῶν, ἦλθεν εἰς τὴν φυλακὴν των, καὶ σύρας τὴν σπάθην του, ἠπεῖλει νὰ τοὺς φονεύσῃ ἰδιοχείρως. Γνωρίζων δ' ὁ Κωλέττης τὸν ἄνδρα, ὅστις, ὡς τὴν ἀνδρείαν, οὕτως εἶχε καὶ τὴν λοιπὴν φύσιν τοῦ λέοντος, καὶ ἅπαζ γευσάμενος αἵματος, ἐμεθύσκετο καὶ καθίστατο ἀκατάσχετος, ἔδραμε πρὸς αὐτόν, καὶ διὰ παντὸς εἶδους προτροπῶν, παρὰ κλήσεων καὶ ὑποσχέσεων κατῴρθησε νὰ τὸν

παύνη, σώσας οὕτω τοὺς αἰχμαλώτους, οἵτινες τὸν ἔσχατον διέ-
τεξαν κίνδυνον.

Μετὰ μεσημβρίαν δ' ἐξηκολουθήσαμεν τὴν πορείαν καὶ ἐφθά-
σαμεν εἰς Κόρινθον, ἣν ὁμῶς παρήλθομεν ἔξωθεν, πρῶτον, ὡς ἔμα-
θον, ἐκ φόβου μὴ κρύπτεται τις ἐνέδρα ἐκεῖ, καὶ δεύτερον ἵνα μὴ
στρατιῶται ἐκ τῆς νίκης μετέωροι, ἐπιδοθῶσιν εἰς ἀταξίας ἐξ ὧν
καὶ πάθη ἡ πόλις. Ὅτε δὲ παρηρχόμεθα ὑπὸ τοὺς ἀνατολικοὺς
πρόποδας τοῦ Ἀκροκορίνθου, ἔστημεν ἐπὶ μίαν στιγμὴν, καὶ ὁ Χρη-
στίδης ἀπὸ τοῦ ἵππου του μοὶ ὑπηγόρευσε διαταγὴν κομπορρήμονα,
προσκαλοῦσαν τὸν φρούραρχον τῆς ἄκρας, τὸν συνταγματάρχην
Κάρπον, νὰ παραδώσῃ τὸ φρούριον εἰς τὴν τροπαιοῦχον ἐθνικὴν κυ-
βέρνησιν. Περιεμείναμεν δὲ μέχρις οὗ ὁ λευκὴν σημαίαν φέρων ἀγ-
γελιοφόρος ἡμῶν ἐφθασεν εἰς τὴν κορυφὴν, καὶ μετ' οὗ πολὺ εἰς
ἀπάντησιν ἐλάβομεν τινὰς σφαίρας, αἵτινες ἐσύριζαν ὑπὲρ τὴν κε-
φαλὴν ἡμῶν χωρὶς νὰ μᾶς βλάψωσιν.

Εἰς κίνδυνον ἔμμενεν ἔτι ὅτι ἡ ἐν Ἑλλάδι Γάλλος στρατηγός
Maison εἶχεν ἀπειλήσει ὅτι, ἂν οἱ συνταγματικοὶ θελήσωσι νὰ
εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον, θὰ ἐλθῇ αὐτὸς μετὰ τῶν στρα-
τιωτῶν του νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ. Πρὸς ἀποκρούσιν δὲ τούτου εἶχομεν
πρότερον ἤδη συντάξει Γαλλιστὶ διαμαρτύρησιν, γραφεῖσαν ὑπὸ τοῦ
Θαιρσίου καὶ ὑπ' ἐμοῦ, ἐν ᾧ ἐλέγετο ὅτι, τὸ καθήκόν των ἐκτε-
λοῦντες οἱ συνταγματικοί, θὰ διήρχοντο τὸν ἰσθμόν, καὶ ἂν ἀπὴν-
των τοὺς Γάλλους, θὰ ἐκλινον μὲν τὰ ὅπλα των πρὸ τοῦ ἔθνους
εἰς ὃ πᾶσαν εὐγνωμοσύνην ὀφείλει ἡ Ἑλλάς, ἀλλὰ καὶ δὲν θὰ ὀπι-
σθοδρόμουν. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἔφερεν ὁ Κωλέττης μεθ' ἑαυτοῦ
ἵνα τὸ ἐπιδώσῃ ἂν ἡ ἀνάγκη παρουσιάζετο, καὶ ἀντίγραφον αὐτοῦ
εἶχε πέμψει εἰς τὸν στρατηγὸν Maison· τοὺς Γάλλους ὁμῶς δὲν
ἀπηντήσαμεν.

Εἶχε δὲ περίεργον χαρακτῆρα ἡ πορεία ἡμῶν· διότι ὁ στρατός,
μὴ ἔχων πλέον νὰ φοβῇται ἐχθρόν, ἐχώρει ἐν ἀταξίᾳ, ἄδων καὶ
εὐθυμῶν, ὡς ἂν ἐτελειῖτο πανήγυρις· καὶ πλεῖστοι τῶν ἀτάκτων
ἡμῶν στρατιωτῶν ἔφερον λόγχας καὶ τὸν λοιπὸν ὅπλισμόν ὃν εἶχον

ἀφαιρέσει ἀπὸ τῶν τακτικῶν, καὶ ἄλλοι ἐσάλπιζον, ἄλλοι ἔκρουον τὰ τύμπανα τ' ἀποτελοῦντα μέρος τῶν λαφύρων. Πολλοὶ δὲ καὶ αὐτῶν τῶν αἰχμαλώτων, οἱ πλεῖστοι μάλιστα, συνεβάδιζον μεθ' ἡμῶν, προθύμως καταταχθέντες εἰς τὰς τάξεις τῶν νικητῶν των, μεθ' ὧν τοὺς συνέδεον πολλάκις φιλίας ἢ συγγενείας δεσμοί, οὐ σπανίως δὲ καὶ μυστικαὶ πολιτικαὶ πεποιθήσεις.

Ἐν ᾧ δ' ἡμεῖς διηρχόμεθα διὰ τῆς λεωφόρου εἰς τῶν κοιλάδων τὰ βάθη, ἐβλέπομεν εἰς τὰς ὑψηλὰς καὶ δυσβάτους στενωποὺς τῶν ὀρέων φεῦγον τὸ ὑπὸ τὸν Καλλέργην ἐκ τῆς μάχης σωθὲν τακτικὸν ἱππικόν, καὶ σπεῦδον νὰ φθάσῃ πρὸ ἡμῶν εἰς τὸ Ἄργος.

Πρὸ τινος ἤδη εἶχε νυκτώσει ὅτε ἐφθάσαμεν εἰς τὸν Ἅγιον Βασίλειον, τὰς ἀρχαίας Κλεωνάς, ὅπου ἐπρόκειτο νὰ διανυκτερεύσωμεν. Τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ εἶχεν ἀφίχθῃ πρὸ ἡμῶν καὶ παρίστα θέαμα περιέργον καὶ καταπληκτικόν, χιλιάδων φανῶν ἄνω καὶ κάτω φερομένων εἰς τὸ λυκαυγές. Αἱ πλεῖσται δὲ κραυγαὶ τῶν κατὰ πᾶσας τὰς διευθύνσεις ἀλλήλους καλούντων πρὶν ἢ αὐλισθῶσι, μοὶ ἀνεπόλουν ἐσπέραν τινὰ καθ' ἣν ἐν Μαραθῶνι εἶχον ἀκούσει τοὺς θῶας, πληροῦντας τὴν πεδιάδα διὰ τῶν ἀμοιβαίων καὶ διασταυρουμένων κραυγῶν των πρὶν κοιμηθῶσι. Μετ' ὀλίγον δ' οἱ τέως σκοτεινοὶ καὶ ἔρημοι λόφοι κατεκαλύφθησαν γραφικώτατα ὑπὸ μυρίων πυρῶν, ὧν μίαν ἠνάψαμεν καὶ ἡμεῖς, ἐγὼ μετὰ τινων συντρόφων μου, τοῦ Γενεβέλη, τοῦ Ἐπαμεινώνδα, τοῦ Καμπύρογλου, τοῦ Ῥωσέττου, ἵνα κοιμηθῶμεν περὶ αὐτήν. Καὶ ὁ μὲν κ. Ῥωσέττης εὕρισκων τὴν ὑπαιθρον ξηρὰν κλίνην οὐχὶ ὅλως τῆς ἀρεσκείας του, ἀπεσύρθη εἰς μίαν ἐκ τῶν ἐγκαταλελειμμένων οἰκιῶν τοῦ χωρίου, ἴσως καὶ ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ ν' ἀπαντήσῃ τινὰ τῶν γνωρίμων του ἀρχηγῶν, πλουσιώτερον ἡμῶν κατὰ τί τεμάχιον κρέατος, ἐξ οὗ νὰ δειπνήσῃ· ἐγὼ δέ, κατακεκοπιακῶς ἐκ τῆς μακρᾶς πορείας τῆς ἀσίτου ἡμέρας, ἠπλώθην παρὰ τὴν ἡμετέραν πυράν, καὶ παρεσκευαζόμην εἰς ὕπνον, ὅστις ἤλπιζον νὰ μοὶ φέρῃ καὶ τὴν λίθην τῆς πείνης, ὅτε κλητῆρ, ὅστις ἀπὸ τινος ἐζήτει ἐμὲ καὶ τὸν Ῥωσέττην διὰ τοῦ στρατοπέδου, εὐρὼν ἐμὲ μόνον, μ' ἐκά-

ἔσσε παρὰ τῷ Χρηστίδῃ, παρ' ᾧ φεῦ! ἐργασία μὲ περιέμενε! Καὶ κατὰ μὲν τοῦ καμάτου, ἔστω, ἀνελάμβανον νὰ παλαίσω· ἀλλ' ἡ πείνα ἦτον ἀκαταμάχητος. Εὐτυχῶς ὁ Χρηστίδης εἶχεν ἐν τεμάχιον κρέατος καὶ ὀλίγον ἄρτον ξηρόν, καὶ ταῦτα, μαθὼν τὴν θέσιν μου, διενεμήθη μετ' ἐμοῦ. Μετὰ τὸ δεῖπνον δὲ τοῦτο πρόκειται πομπώδης προκήρυξις, ἣν συνέταξε περὶ τῆς ἐπιτυχίας τῶν συνταγματικῶν ὅπλων, ν' ἀντιγραφῇ ἀπειράκις, ὡσάκις ἡ διάρκεια τῆς νυκτὸς τὸ ἐπέτρεπε, καὶ ταχυδρόμοι περιμένοντες πρὸ τῆς θύρας τῆς καλύβης ἐν ἡ εἰργαζόμεθα, ἐλάμβανον ἕκαστος ἀνὰ ἓν ἀντίγραφον ἅμα ἐπερατοῦτο, καὶ ἀνεχώρουν ἄλλος πρὸς ἄλλην διεύθυνσιν, ἵνα φέρωσι τὴν μεγάλην ἀγγελίαν εἰς πάντα τὰ πέρατα τῆς Ἑλλάδος. Ἀντέγραφε δὲ μετ' ἐμοῦ καὶ αὐτὸς ὁ Χρηστίδης, καὶ δὲν ἐπαύσαμεν ἐργαζόμενοι εἰμὴ ὅτε ἤκουσαμεν λαμπρὸν κρότον τυμπάνων καὶ σαλπίγγων, καὶ, ἀνσιχθέντων τῶν παραθύρων, εἶδόμεν ὅτι ἦτον ἤδη ἡμέρα, καὶ ὅτι ἀναστὰς ὁ στρατὸς ἐκινεῖτο εἰς ἀναχώρησιν.

Κατ' ἀρχὰς ἀφῆκα τὸν ἵππον εἰς τὸν συνεσιπὸρον μου, τὸν Ῥωσέττην, καὶ ὡς κατὰ τὴν προτερσίαν, ἀπῆλθον πεζῇ. Ἀλλὰ τῆς ἀγρύπνου νυκτὸς τ' ἀποτελέσματα αἰσθανόμενος, μετὰ δύο περίπου ὥρας δὲν ἤρνήθην αὐτόν, ὅτε φιλαδελφῶς ὁ κ. Ῥωσέττης μοὶ τὸν παρεχώρησε, καὶ οὕτως ἔφθασα ἕως εἰς τὸ Ἀγινόρι. Ἐκεῖ ὅμως ὁ ἵππος μου ἐφάνη ὡς μεταμεληθεὶς διὰ τὴν συνενοχὴν του εἰς τὴν εἰσβολήν, καὶ ἀποφασίσας οὐδὲ βῆμα νὰ προβῇ περαιτέρω. Μάτην διὰ τῆς φωνῆς, μάτην διὰ τοῦ προστυχόντος ῥαβδίου ἐπροσπάθουν νὰ τὸν πείσω εἰς ὑποταγήν. Βλέπων τὸ ἀμετάθετον αὐτοῦ, ἀπέβην, καὶ ἠθέλησα νὰ τὸν σύρω ἐκ τοῦ χαλινοῦ· ἀλλ' ἀντὶ νὰ συρθῇ πρὸς τὰ ἐμπρός, ἰσχυρογνωμονῶν ἔσυρεν αὐτὸς ἐμὲ μᾶλλον πρὸς τὰ ὀπίσω, καὶ ἄπρακτος ἔβλεπον τὸν στρατὸν παρερχόμενον, καὶ ἐμαυτὸν κινδυνεύοντα νὰ ἐγκαταλειφθῶ καὶ αὐτῶν τῶν οὐραγῶν, ὅπερ θὰ ἦν λίαν ἐπικίνδυνον, διότι, ὡς συμβαίνει πάντοτε εἰς τοιαύτας περιστάσεις λιποτάκται καὶ χωρικοὶ πάρηκολοῦθουν τὸ στράτευμα, ὡς οἱ καρχαρίαὶ τὰ πλοῖα, περιμένοντες νὰ κατα-

στήσωσι λείαν των πᾶν τὸ ἐκπίπτον καὶ καθυστεροῦν. Προσέφυγον ἐπομένως εἰς τὸ ξίφος μου, ὡς ultimam rationem. Ἄλλ' οὔτε τοῦ μαιφόνου ὅπλου ἡ θεὰ συνεκίνησε τὸ ἀνάλγητον κτῆνος. Τότε παρεκάλεσα ἓνα τῶν παρερχομένων στρατιωτῶν νὰ μοὶ δώσῃ χεῖρα βοηθείας, ὅλως ἀφιλοκεροῦς, ἐννοεῖται, πρῶτον διότι δὲν εἶχον οὐδ' ὄβολόν νὰ τῷ προσφέρω, καὶ δεύτερον διότι, ἂν ἐμάνθηνεν ὅτι εἶχον, ἐδύνατο αὐτὸς νὰ τὸν λάβῃ χωρὶς νὰ προσμείνῃ τὴν προσφοράν μου. Ἄλλ' ὁ στρατιώτης παρῆλθεν εἰπὼν μοι ὅτι ἱκανῶς τῷ ἐδάρκυνον τὰ ὅπλα του, χωρὶς νὰ φορτωθῇ καὶ τὸν ἵππον μου. Ἀπελπισθεὶς λοιπὸν ἐρρίψα τῷ ἀχρείῳ ζώῳ τοὺς χαλινούς κατὰ πρόσωπον, καὶ τὸ ἀφῆκα εἰς τὴν ἔρημον τοῦ ὄρους μεθ' ὅλου του τοῦ φορτίου, περιέχοντος πᾶσαν τὴν περιουσίαν τῶν ἐνδυμάτων μου μετὰ τινων βιβλίων, καὶ προσέειπεν καὶ τοῦ κ. Ῥωσέττου τὸ διπλωματικὸν ἐφόδιον, τὸ λεξικὸν τοῦ Αἰσώου. Οὕτω φίλος κατέβην τὸ Ἀγινόριον, εὐτυχὴς ὅτι εἰς τῶν στρατιωτῶν καθ' ὁδὸν μοὶ προσέφερε τμήματιον εἰς τὸν ποταμὸν ἐκτελείσαν εἰς τὸ νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς εἰς οὐ μικράν δοκιμασίαν ἐκτεθείσας δυνάμεις μου.

Περὶ δὲ τὴν 3 μ. μ. ἐφθάσαμεν εἰς Ἄργος, καὶ ἐκεῖ ἐτύχομεν πανηγυρικωτάτης ὑποδοχῆς. Ὁ Θεῖσιος, ἀγωνιζόμενος παντὶ σθένει νὰ προλάβῃ πᾶσαν ἐμφύλιον σύγκρουσιν, εἶχεν ἔλθει εἰς Ἄργος πρὸ ἡμῶν καὶ παρασκευάσει τὰ πάντα, καὶ κατὰ προτροπὴν αὐτοῦ, ἅμα ἐφάνημεν, ὁ λαός, ἡγουμένων τῶν ἱερέων, ἐξῆλθε θαλλοφόρος καὶ μᾶς ὑπεδέχθη ἐν ἀδελφικῇ περιπτύξει. Ἐγὼ ὅμως καὶ ὑπὲρ τὴν θριαμβευτικὴν ταύτην δεξίωσιν ἐξετίμησα τὴν πρώτην αὐλὴν εἰς ἣν εἶδα πηγᾶδιον, καὶ εἰσορμήσας, ἔπια χανδόν, μέχρι κινδύνου διαρρήξεως.

Οὕτως ἀμαχητὶ καταλαβόντες τὸ Ἄργος, εἵμεθα εἰς αὐτὰ τὰ πρόθυρα τοῦ Ναυπλίου, καὶ προφανὲς ἐγένετο ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη δὲν ἀπέκρουε τοὺς συνταγματικούς, καὶ ὅτι ἡ κυβέρνησις τοῦ Αὐγουστίνου ἴστατο πλέον ἐπ' ἀκμῆς ξυροῦ. Τοῦτο μετέβαλε πολλῶν τῶν ἐν Ναυπλίῳ τὰς πεποιθήσεις, ἣ ἐδωκεν αὐτοῖς ἀφορμὴν ν' ἀποκαλύψωσι τὰς ἀληθεῖς διαθέσεις των, καὶ πάμπολλοι, δι' ὅλης τῆς

εσπέρας ἐκείνης προσήρχοντο πρόσφυγες, καὶ αἱ αἵθουσαι τῆς οἰκίας Καλλέργη, εἰς ἣν κατέλυσεν ὁ Κωλέττης, ἐμυρμηκίαζον ἐκ τῶν αὐλικῶν τούτων τῆς ἐπαύριον. Μεταξὺ δὲ τῶν προσελθόντων ἦσαν καὶ ἀξιωματικοὶ τινες τοῦ φυγάδος τακτικοῦ ἱππικοῦ, ἐν ἄλλοις καὶ ὁ Δημήτριος Σοῦτσος ἀδελφὸς τοῦ Σκαρλάτου, ὃν καὶ παρουσίασα εἰς τὸν Κωλέττην.

Κατάλυμα εἰς τὸν Ῥωσέττην καὶ εἰς ἐμὲ ὠρίσθη κενόν τι δωμάτιον εἰς τὸν οἰκίσκον ἐνὸς Ἀργείου, ὅστις μαθὼν παρ' ἐμοῦ τὴν εἰς τὰ ὄρη ἐγκατάλειψιν τῶν ἐνδυμάτων μου, καὶ ὅτι ἐστερούμην παντὸς καλύμματος διὰ τὴν νύκτα, εὐηρεστήθη φιλοξένως νὰ μοὶ δανείσῃ τὴν καπότταν του. Ταύτην ἐκρέμασα εἰς καρφίον, τὸ μόνον ἐπιπλὸν τοῦ δωματίου, καὶ παρ' αὐτὴν τὸ ξίφος μου, καὶ ἄφ' οὗ καὶ ὁ Ῥωσέττης ἐναπέθεσεν εἰς μίαν γυναικῆν τὴν ἐδικήν του κάπαν καὶ δύο ὑποκάμισα ἃ εἶχε σώσει ἐκ τῆς πρωϊνῆς ἐγκαταλείψεως, διότι ἔφερεν αὐτὰ εἰς σάκκον ἐπὶ τοῦ ἱμνου του, ἀπὴλθοντες ἀμφοτέρωτε παλιν ἐμοῦ εἰς τοῦ Κωλέττου, ὅπου ἡσυχάζημεν τοὺς προσερχομένους ὑποδεχόμενοι, ἢ ἐγκακίους γράφοντες. Κατελθόντες δ' εἰς μέγα πρόσγαιον δωμάτιον, τὸ χρησιμεῦον ἄλλοτε εἰς γραφεῖον τοῦ ἐκεῖ ποτὲ κατοικήσαντος Κυβερνήτου, οὐδὲν εὔρομεν ἄλλο ἐκεῖ εἰμὴ σεσωρευμένα πολλὰ ἀνέπαφα φύλλα τοῦ Ἀγγλικοῦ Times, ἔχοντα δύο ἐτῶν ἡμερομηνίαν, ὥστε οὐδ' εἰς ἀνάγνωσιν ἐχρησίμευον πλέον. Ἐφρόνησα ἐπομένως ὅτι δὲν ἁμαρτάνω κατὰ τῶν δικαιωμάτων τῆς ἰδιοκτησίας προτείνας νὰ λάβωμέν τινα ἐξ αὐτῶν καὶ μεταχειρισθῶμεν αὐτὰ ὡς σινδόνας τῶν αὐτοσχεδίων ἡμῶν κλινῶν, αἵτινες ἐμελλον νὰ ἔχωσι στρῶμα μὲν τὰς ῥυπαράς τοῦ ἐδάφους σανίδας, προσκεφάλαια δὲ δύο τεμάχια ξύλου ἃ εἶχομεν εὔρει εἰς τὴν αὐλήν, καὶ πεπλώματα τὰς δύο κάπας, τὴν ἐμὴν δανείαν, καὶ τὴν ἰδιόκτητον τοῦ Ῥωσέττου.

Ἡ τοιαύτη προσδοκία δὲν ἔθαλλε βεβαίως λαμπρά· ἀλλὰ πόσον λαμπρότερα τῆς πραγματικότητος! Ὅτε, περὶ τὸ μεσονύκτιον, ἐπεστρέψαμεν οἱς τὸν κοιτῶνα ἡμῶν μάτην εἰς τὸ φῶς τῆς σελήνης ἐζητήσαμεν τὰς καπότας· εἶχον γίνεαι ἄφαντοι, καὶ μετ' αὐτῶν καὶ

τὸ ξίφος μου, καὶ τὰ ὑποκάμισα τοῦ συντρόφου μου. Εὐτυχῆς ἔμπνευσις ὅτι ἐλάβομεν τοὺς Times ἀπὸ τοῦ γραφείου τοῦ Κυβερνήτου! Εἰς ἐξ αὐτῶν ἐχρησίμευσεν εἰς ἕκαστον ἐξ ἡμῶν ὡς στρῶμα καὶ εἰς σινδόνην, καὶ ἄλλοι εἰς πέπλωμα, καὶ τὸ ξύλον ἐκ τῆς αὐλῆς εἰς προσκεφάλαιον. Ἐμαθον δὲ τότε ὅτι ἂν ἡ σωμασκία ἐστὶ τὸ ἄριστον ἄρτυμα τοῦ ζωμοῦ, οὕω ἡμερονυκτιῶν πεζοπορεία καὶ ἀγρυπνος ἐργασία ἐστὶν ἡ καλειτέρα τῆς κλίνης σκευή, καὶ ἐκοιμήθην τὴν νύκτα ἐκείνην ὕπνον δικαίου. Τὴν ἐπαύριον δ' ἐλθὼν ὁ Ἀργεῖός μου, μοὶ ἐζήτησε τὴν καπόταν του· ἀλλὰ δὲν εἶχον ἄλλο νὰ τῷ δώσω πλην τοῦ δι' αὐτὸν ἀχρήστου φύλλου τοῦ Times, καὶ τῆς ὑποσχέσεως ὅτι θὰ τῷ πληρώσω τὸ ἐπίβλημά του εὐπορήσαντος τοῦ ταμείου ἥτοι ὅταν ἔχω νὰ τὸ πληρώσω. Καὶ τῷ ὄντι δὲ τὸ ἐπλήρωσα μετὰ τινα καιροὺς τρία φλωρία. Τὸ δὲ ξίφος μου πολὺ μετὰ ταῦτα, ἡμέραν τινα ἐν Ναυπλίῳ, ὅτε συνέπεσε νὰ εὐρίσκωμαι εἰς τὸ γραφεῖον τῆς ἀρτουρίας, τὸ ἀνεκάλυψα εἰς τὴν ὄσφυν ἐνὸς διερχομένου φουστανελλοφόρου, ὃν καὶ ἀμέσως κατήγγειλα. Ἀλλὰ τί ἐδύνατο τότε ἡ ἀρτουρία κατὰ φουστανελλοφόρου καὶ τούτου φέροντος ξίφος εἰς τὴν ὄσφυν, ὥστε τὸ ἀπώλεσα ἀνεπιστρεπτί. Ἦν δὲ αὐτὸ ἐκεῖνο ὃ ἔφερον ἐν Βαυαρίᾳ ὡς ἀξιωματικὸς τοῦ ἐρίππου πυροβολικοῦ. Τὸ δὲ περίεργον, ὅτι καὶ ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ ἵππου ἐνεφανίσθη καὶ αὐτὸς μετ' οὐ πολὺ εἰς τὸ Ναύπλιον, καὶ μοὶ ἐζήτησε τὸ ζῶόν του, ἀλλὰ τοῦτον πλέον κακῶς τὸν ὑπεδέχθην, εἰπὼν ὅτι ὀλίγον ἐξώρας ἐνεφανίζετο, διότι ἔπρεπε νὰ μένη παρὰ τὸν ἵππον ὅτε οὗτος δὲν ἤθελε νὰ προχωρήσῃ, καὶ ὅτι ἐγὼ δικαιούμαι μᾶλλον νὰ τῷ ζητήσω τὰ πράγματά μου, ἀπολεσθέντα ἐξ αἰτίας αὐτοῦ. Ἐκτοτε ὁ ἄνθρωπος πλέον δὲν ἐφάνη, εἴτε διότι ἀληθῶς εἶχον δίκαιον, εἴτε διότι οἱ καιροὶ ἦσαν τοιοῦτοι, ὥστε καὶ ἄδικον ἂν εἶχον ἐνόει ὅτι οὐδὲν ἐδύνατο κατ' ἐμοῦ, ἢ, τὸ πάντων πιθανώτερον, διότι ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας εἶχεν εὖρει καὶ λάβει εἰς κατοχὴν του οὐ μόνον τὸν ἵππον, ἀλλὰ καὶ τὰ πράγματα ἃ αὐτὸς ἔφερεν, ἐκ περισσοῦ δὲ ἀπεπειράτο ἂν δὲν ἐδύνατο προσέτι νὰ μοὶ ἀποσπάσῃ καὶ τοῦ ἵππου του τὴν τιμὴν.

Τὴν δ' ἐπαύριον ἐμείναμεν εἰς τὸ Ἄργος, καὶ πολλαὶ προὔτει-
ναντο ἀμφιβολίαι ἂν πρέπει ἢ οὐ νᾶ προχωρήσωμεν περαιτέρω. Τὴν
ἐσπέραν ἐγὼ καὶ ὁ Ῥωσσέτης ἐπεσκέφθημεν τὸν ἐκεῖ διατρίβοντα
Ψηλάντην, καὶ καθ' ἣν στιγμὴν ἐξηρχόμεθα τῆς οἰκίας του ἐν
βραδείᾳ νυκτί, ἐκ παρακειμένου ὀωματίου ἐν τῇ αὐλῇ ἐπυροβόλησέ
τος, καὶ ἡ σφαῖρα ἔθραυσε τὰς κεράμους τοῦ περιβόλου ἓνα δάκτυ-
λον ἀκριβῶς ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν μου, ὥστε τότε ἐνόησα ὅτι τὸ βρα-
χύ μου ἀνάστημα εἶχε καὶ αὐτὸ τὰ πλεονεκτήματά του.

Τῇ 27ῃ δὲ τοῦ Μαρτίου ἔβρεχε ῥαγδαίως· οὐχ ἥττον ὅμως
ἀπεφασίσθη νᾶ μεταβῶμεν εἰς Ναύπλιον. Πεζὸς λοιπόν, διότι ὁ
ἵππος μου ἔμεινεν εἰς τὰ ὄρη, ἄνευ ἐπενδύτου, διότι ἀπώλεσα τὸν
ἐμὸν καὶ μοὶ ἐκλάπη ὁ τοῦ Ἀργείου, ἄσπλος, διότι τὸ ξίφος μου
καὶ αὐτὸ ἐκλάπη, ἠκολούθησα καὶ ἐγὼ τὸν στρατὸν διὰ τῆς λεω-
φόρου ἥτις ἄγει εἰς Ναύπλιον, καὶ πρὶν τὴν πολὺ ὑγροτέρα τότε
παρὰ ἡ Ἐρυθρὰ ὅτε τὴν διέβη ὁ Μωῦσῆς. Καθ' ἣν ὥραν δ' ἐπλη-
στάσμεν εἰς τὴν Τύρυνθάν, κατεχόμενην ὑπὸ Κυβερνητικῶν, ἐπαρ-
πορεύθη κατὰ διαταγὴν ὁ Νικόλαος Σκουφῆς, λευκὸν μανδύηλιον
δέσας εἰς ῥάβδον, καὶ συνδιαλεχθεὶς μετὰ τῶν φρουρῶν, τοὺς ἔπει-
σεν εὐκόλως νᾶ μὴ ἀντιστῶσι κατὰ τοῦ πολυαρίθμου στρατοῦ, προ-
καλοῦντες ματαίαν αἱματοχυσίαν.

Οὕτω παρήλθομεν καὶ τὴν δυσχέρειαν ταύτην. Πλησιάζοντες
δ' εἰς τὸ Ναύπλιον εἶδομεν μακρόθεν ἐπὶ τῆς τραχείας ῥάχους τοῦ
Παλαμηδίου, ὡς μήκιστον μέλανά τινα ὄφιν ἀνέρποντα, καὶ μετ'
οὐ πολὺ ἀνεκαλύψαμεν, ἢ ἐμάθομεν, ὅτι ἦν γαλλικὸς στρατός, ὅστις
ὅτε εἶδεν ἐπικειμένην τὴν σύγκρουσιν τῶν ἀντιπάλων μερίδων, ἐκ
φιλελληνικῆς μερίμνης κατελάβανε τὴν ὑψίστην ἐκείνην ἀκρόπο-
λιν. Τοῦτο ἐματαίωσε τὸ ὑπὲρ τοῦ Σκ. Σούτσου διάταγμα ὃ ἔφε-
ρον παρ' ἐμοί. Προσέτι δὲ καὶ μία τῶν πρώτων καὶ δικαιοτάτων
πράξεων τῆς μετ' ὀλίγον συστάσης κυβερνήσεως ἠκύρωσε πάντας
τοὺς ἀπὸ τοῦ φόνου τοῦ Κυβερνήτου ἐπὶ τῆς ἐμφυλίου ῥήξεως ἐκα-
τέρωθεν χορηγηθέντας βαθμούς, ὥστε καὶ ὁ τοῦ ταγματάρχου ἐγ-
κριθεὶς διὰ τὸν Σοῦτσον ἔπεσε καὶ αὐτός.

Ὑπελείπετο δ' ἡμῖν εἰσέτι τὸ κινδυνωδέστερον τῶν σημείων, ἡ Πρόνοια, διότι τὸ προάστειον τοῦτο τοῦ Ναυπλίου ἦν πλήρες τῶν στρατιωτῶν ὅσοι εἶχον μείνει πιστοὶ εἰς τὸν Καποδίστριαν, καὶ ὁ Ῥάγκος καὶ ἄλλοι ἀρχηγοὶ ἠτοιμάζοντο εἰς πεισματώδη ἄμυναν. Ἐν ᾧ δὲ καὶ οἱ συνταγματικοὶ παρεσκευάζοντο ἤδη εἰς προσβολήν, αἰφνης εἰς τὸ μεταίχμιον μεταξύ τῶν δύο ἐφάνησαν προβαίνοντες ὁ Θεῖρσιος καὶ ὁ φιλέλλην Μάσων, ὁ ἐκ Σκωτίας, καὶ ἀποταθέντες πρὸς τοὺς ἐκατέρωθεν ἀρχηγούς, τοὺς ἐξώρκισαν νὰ μὴ γίνωσιν αἵτιοι χύσεως Ἑλληνικοῦ αἵματος εἰς ῥῆξιν ἀδελφοκτόνον. Οἱ λόγοι δ' αὐτῶν ἔφεραν αἴσιον ἀποτέλεσμα. Βοηθούσης δὲ καὶ λεπτῆς βροχῆς ἥτις πάλιν ἤρχισεν, οἱ στρατιῶται κατ' ὀλίγον συνανεμίγησαν, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἡ Πρόνοια ἦν πλήρης Κυβερνητικῶν καὶ Συνταγματικῶν, συμβαδίζόντων καὶ συμπινόντων ἐν πλήρει εἰρήνῃ.

Οὕτως ἀπώλεσεν ὁ Αἰγυπτίος καὶ αὐτὸ τὸ προάστειον τοῦ Ναυπλίου, καὶ τότε, πρὸς τὴν καὶ τῶν ἀντιπρέσβειων τῶν Δυνάμεων, αἵτινες κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον πολὺ μᾶλλον ἢ αὐτὸς ἐκυβέρνηων ἐν Ναυπλίῳ, ἐπιδόχασθαι εἰς Ῥωσικὸν πλοῖον, ἀνεχώρησε. Τὴν αὐτὴν δ' ἡμέραν ἐζήτησεν ὁ Κωλέττης νὰ τῷ ἀνοιχθῶσιν αἱ πύλαι τῆς πόλεως, καὶ ἐπετράπη τοῦτο εἰς αὐτὸν μόνον μετὰ ὀκτὼ ὀπαδῶν, εἰς ὧν τὸν ἀριθμὸν φυσικῶ τῷ λόγῳ δὲν συμπεριελήφθη. Ἐμὲ δ' ἐφιλοξένησεν ἡ ἐν Προνοίᾳ οἰκοῦσα κυρία Κρασσᾶ, ἀρχαία σχετικὴ τῆς ἡμετέρας οἰκογενείας. Εἶχε δὲ μεταβληθῇ ἡ Πρόνοια εἰς μέγα στρατόπεδον, μετ' ἐπιτελείου τῆς μεγαλειτέρας τῶν ἐν αὐτῇ οἰκιῶν, τῆς τοῦ Καλλέργη, ἐνθα διασκεδαστικώτατον εὑρισκον οἱ στρατιῶται νὰ κροτῶσιν ἐπὶ τοῦ κυμβάλου τῆς Κυρίας, θαυμάζοντες πῶς ἐξῆγον ἐξ αὐτοῦ τόσον ποικίλους τόνους, διότι τοιοῦτον ὄργανον πολλοὶ ἐξ αὐτῶν οὐδαμοῦ οὐδέποτε εἶχον ἰδεῖ. Βλέπων ὅμως ἐγὼ αὐτοὺς ἐξακολουθοῦντας τ' ἀκουστικά των ταῦτα γυμνάσματα, ἅτινα ταχέως θὰ μετέβαλλον τὸ ὄργανον ἀπὸ κυμβάλου εἰς τύμπανον, ἀπετάθην πρὸς τὸν ἐν τῇ οἰκίᾳ διοικοῦντα ἀρχηγόν, καὶ παρακαλέσας αὐτὸν νὰ τὸ κλειδῶσῃ καὶ νὰ διατάξῃ ν' ἀπέχωσιν ἀπ' αὐτοῦ, κατώρθωσα νὰ τὸ διασώσω.

Γ.

ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΕΝ ΝΑΥΠΛΙΩ

1.

Εἴσοδος.

"Αμα δ' ἀπελθόντος τοῦ Αὐγουστίνου, κατωρθώθη, συνεργεῖα πάντοτε τῶν πρέσβειων (ἢ μᾶλλον ἀντιπρέσβειων, διότι τοῦτον τὸν βαθμὸν εἶχον τότε: Ministres Residents), σύστασις ἑπταμελοῦς κυβερνήσεως, μικτῆς μὲν ἐκ μέλων τῶν δύο ἀντιμαχομένων μερίδων, προεῖρουμένης δ' ὑπὸ τοῦ Κολλέτη. Τότε καὶ ἠνεώχθησαν τοῦ Ναυπλίου αἱ πύλαι, καὶ οὕτως ἦν ὁ μέγιστος θρίαμβος τῶν Συνταγματικῶν, διότι ἀπεδείχθη ὅτι ἐπεζήτουν τὴν νίκην οὐχὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ὁμονοίας. Ἐν Ναυπλίῳ δέ, καὶ στέγης καὶ ἐνδυμάτων ἐστερτημένον, μὲ παρέλαθε καὶ μὲ περιέθαλψεν ὁ Γ. Μελετόπουλος, ὁ ἀρτίως μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου του Ἰωάννου Δηλιγιάννη, υἱοῦ τοῦ Ἀναγνώστου, ἐκ Παρισίων ἐλθών. Συνώκει δὲ μετὰ τῆς ἀδελφῆς του, ἧς ὁ σύζυγος, Ἀναστάσιος Λόντος, ἦν ἐν ταῖς φυλακαῖς τοῦ Ἰτς καλὲ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, νομίζω, τοῦ φόνου τοῦ Κυβερνήτου, κατὰ κλειστός. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μεταβολὴ τῶν πραγμάτων συνεπέφερε καὶ τὴν ἀποφυλάκισιν αὐτοῦ, μετὰ τινων ἡμερῶν φιλοξενίαν ἀνεχώρησα, καὶ μισθώσας τὸν οἰκίσκον τοῦ Δημίδου, συγκείμενον ἐκ δύο ὀωματίων, περιέμεινα εἰς αὐτὸν τὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἄφιξιν τοῦ πατρός μου.

Ἐκεῖ δὲ κατεκλείσθην ὥς εἰς ἀναχωρητήριον, ἀποφεύγων νὰ ἐξέρχωμαι, καὶ νὰ φαίνωμαι ὅπου ὅποτε, διότι μετ' αἰδοῦς καὶ ἀποστροφῆς ἔβλεπον τὸν συνωστισμόν καὶ τὴν πυρετώδη κίνησιν

τῶν ἀρχολιπάρων, ἧς θέατρον ἔγινε τότε τὸ Ναύπλιον, τῶν μὲν ζητούντων ἀμοιβὴν ἀληθῶν ἢ ὑποτιθεμένων ὑπηρεσιῶν εἰς τὴν ὑπερισχύσασαν μερίδα, τῶν δὲ ἀγωνιζομένων νὰ ἐπιτύχωσιν ἄφεςιν τῶν ἀμαρτιῶν καὶ τῆς ἀφροσιώσεως αὐτῶν εἰς τὴν πεπτωκυῖαν. Ἀλλά, καὶ κατὰ κλειστός ὡς ἤμην, ἔμαθον διὰ τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, ὅτι ἐθνικὴ οἰκία, ἡ τέως τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν, ἐχαρίσθη εἰς τὸν Χρηστίδην καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ παρὰ τῇ προσωρινῇ κυβερνήσει ὑπηρετήσαντας, εἰς ἀμοιβὴν τῶν κόπων αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τῶν ὑπηρετησάντων τούτων, ἂν οὐχὶ σχεδὸν ὁ μόνος, ἤμην καὶ ἐγώ, ἔσπευσα νὰ συντάξω τινὰς λέξεις, ἵν' ἀποφανθῶ ὅτι τὸ κατ' ἐμὲ ὑπηρέτησα κατὰ τὰς λυπηρὰς ἐκείνας περιστάσεις εἰς ἐκπλήρωσιν τοῦ ὁ ἐνόμιζον ἐθνικὸν καθήκον, καὶ οὐχὶ πρὸς ἀμοιβήν, ἣν οὐδ' ἐζήτησα οὐδ' ἐδεχόμην, ἱκανὴν ἀμοιβὴν θεωρῶν δι' ἑκάστον Ἕλληνα τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων. Πορευθεὶς δὲ καὶ πρὸς τὸν Ρωσέττην, τὸν ἠρώτησα ἂν θέλῃ νὰ συνυπογράψῃ καὶ αὐτὸς τὸ ἔγγραφο, καὶ τὸν εὗρον ἐντελῶς προθυμὸν. Τότε ἐσημοσιεύσαμεν αὐτό, καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἂν πρὸς δυσἀρέσκειαν ἢ εὐχαρίστησιν τοῦ Χρηστίδου, εἰς ὃν ἔμεινεν οὕτω ὁλόκληρος καὶ ἀμέριστος ἡ οἰκία, ἐκτὸς ὅτι ἀγνοῶ ἂν μέρος τῆς ἀξίας αὐτῆς ἐκποιηθείσης, ἐδόθη καὶ εἰς τὸν Ἰωάννην Οἰκονόμου. Νομίζω ὅμως ὅτι τοῦτο ἐγένετο.

Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν καθ' ἃς ἐξηκολούθουν οἰκουρῶν, ἔλαβον ἐπιστολὴν τοῦ Νικολάου Σκούφου, καλοῦντός με εἰς τὸν οἶκόν του. Ὅτε δὲ μετέβην ἐκεῖ, μ' ἐπέπληξεν ὅτι πρὸ τοσούτου χρόνου δὲν ἐφάνην, ὅτι ὅτε πᾶσαι αἱ θέσεις διενέμοντο ὑπὸ τῆς νέας κυβερνήσεως, ἐγὼ ἔμενον μακρὰν καὶ ἐλησμονούμην. Τῷ ἀπήντησα ὅμως ὅτι δὲν ἦλθα εἰς τὴν Ἑλλάδα ἵνα θηρεύσω θέσεις, ὅτι ἂν ὑπηρέτησα ἐν Πέρα-Χώρα, τοῦτο ἔπραξα διότι ἐνόμιζον ὅτι ἐξεπλήρουν καθήκον παντὸς πολίτου ὅτε ἐκινδύνευεν ἡ πατρίς, ὅτι ἄλλως τε τὴν ὑπηρεσίαν μου εἶδον οἱ συμπολιταί μου, καὶ ἂν νομίζωσιν αὐτὴν χρησιμὸν δύνανται νὰ μοὶ τὴν ζητήσωσιν, οὐχὶ ὅμως ἐγὼ νὰ θηρεύσω αὐτήν, καὶ νὰ ζητήσω ἵνα χαριζόμενοι εἰς αὐτὴν παραγκωνίσωσιν

ἴσως ἄλλους ἱκανωτέρους μου. Ἀλλὰ διὰ ταῦτα μ' ἐπετίμησεν ὁ κ. Σκουφός εἰπὼν μοι ὅτι εἰσὶ λόγοι ὑπαγορευόμενοι ὑπὸ τῆς παιδικῆς ἀπειρίας μου· καὶ γράψας ἀμέσως ἐπιστολὴν πρὸς τὸν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν διορισθέντα ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν, τὸν φίλον του κ. Κωνστ. Ζωγράφον, ἐν ᾧ τῷ ἔλεγε περὶ τῶν σπουδῶν μου ἐν Γερμανίᾳ, καὶ τῷ ἐπρότεινε νὰ μὲ προσλάβῃ ὡς **πρῶτον παρέδρον** ὡς τότε ἐκαλοῦντο οἱ τμηματάρχαι, εἰς τὸ ὑπουργεῖόν του, μοὶ τὴν ἔδωκεν, ἀπαιτήσας ἐπιμόνως νὰ τὴν φέρω ὁ ἴδιος εἰς τὸν ὑπουργόν, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι διὰ τοῦτο μὲ εἶχε καλέσει.

Μὴ θέλων νὰ παρατείνω τὴν συζήτησιν ἔλαβον τὴν ἐπιστολὴν καὶ ἐξῆλθον. Ἀλλὰ, καταβαίνων τὴν μακρὰν κλίμακα τῆς οἰκίας, τὴν ἐξέσχισα εἰς πολλὰ τεμάχια, καὶ εἶχον αὐτὰ ἔτι εἰς τὰς χεῖράς μου, ὅτε εἶδον ἀναβαίνοντα τὸν Θεῖρσιον. Μοὶ ἐξέφρασε δὲ καὶ αὐτὸς τὴν ἀπορίαν του διότι πρὸ ἡμερῶν δὲν μὲ εἶχεν ἰδεῖ, καὶ μὲ ἠρώτησε τί γίνομαι. Τότε τῷ διηγήθην τὰ κατ' ἐμὲ καὶ τὸν Ν. Σκουφόν, καὶ τῷ ἔδειξα τὰ τεμάχια τῆς ἐπιστολῆς τὴν εἶχον στίσει, ὁ δὲ Θεῖρσιος πληρέστατα μ' ἐπικαίωσε.

2.

Πρώτη πολιτικὴ ὑπηρεσία μου.

Οὕτως ἐπέστρεψα πάλιν εἰς τὴν μοναξίαν, ἐξ ἧς μετὰ μίαν ἐβδομάδα μὲ ἀπέσπασε δεῦτερον μήνυμα τοῦ ἐξαδέλφου τοῦ πατρός μου Ἰακώβου Ρίζου τοῦ Νερουλοῦ, καλέσαντός με εἰς τὴν οἰκίαν του. Ὁ κ. Ρίζος μοὶ εἶπεν ὅτι διορίσθη (ἡμέρας τινὰς μεθ' ὅλους τοὺς ἄλλους ὑπουργούς) ὑπουργὸς τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, καὶ μὲ ἠρώτησεν ἂν ἐδεχόμην τὴν θέσιν πρώτου παρέδρου ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη πρότασις μ' ἐξέπληξε, καὶ τῷ ἐξέφρασα μὲν πᾶσαν τὴν εὐγνωμοσύνην μου, προσθεὶς ὅτι ἐπεθύμουν νὰ ὑπηρετήσω τὴν πατρίδα μου, καὶ ἐφρό-

νουν ὅτι ἀφ' ὅτου ἀνεκτήσατο τὴν ἐλευθερίαν τῆς ἡ' Ἑλλάδας, μεγα-
λότερον συμφέρον δὲν εἶχε τοῦ νὰ μορφώσῃ διὰ παιδείας λαὸν ἄξιον
τῆς νέας του τύχης, καὶ νὰ τὸν παρασκευάσῃ διὰ στάδιον ἔτι εὐ-
ρύτερον, ἀλλὰ συγχρόνως τῷ παρετήρησα ὅτι θὰ ἐλάμβανεν ἐν
ἐμοὶ πάρεδρον ὅλως ἄπειρον, καὶ ἥκιστα ἱκανὸν νὰ τὸν συνδράμω
εἰς τὴν ὑπηρεσίαν. Ἀλλ' ὁ κ. Ρίζος εὐηρεστήθη νὰ μοὶ εἰπῇ ὅτι
ἐκεῖνος ἄλλως μὲ ἐκτιμᾷ, κρίνων με ἐκ τῶν ἔργων μου ἃ εἶχεν ἰδεῖ.
Ἦσαν δὲ τὰ ἔργα μου ταῦτα οὐδὲν ἄλλο ἢ ὁ ἥδη τότε ἐκδοθεὶς
«Δῆμος καὶ Ἑλένη», καὶ ἡ μετάφρασις τῶν περὶ Ἑλλάδος ποιη-
μάτων τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας. Ὅπως δὴποτε εἰς τὴν εὐγενῇ
του ἐπιμονὴν ἐνδούς, ἐδέχθην τὴν προσφερομένην μοι θέσιν.

Τὴν αὐτὴν δ' ἐσπέραν ἀπῆλθον κατὰ πρῶτον, ἀφ' οὗ εἰσῆλθομεν
εἰς τὸ Ναύπλιον, εἰς τὴν ἐσπερινὴν συναναστροφὴν ἢ ὑποδοχὴν τοῦ
Κωλέττου, ὅστις ἐφάνη ὡς ἐκπλαγείς ὅτε μὲ εἶδεν εἰσερχόμενον. Εἰ-
σελθὼν δὲ μετ' ὀλίγον εἰς τὸ ἰδιώτερον τοῦ δωμάτιον, εἰς ὃ ἀπεσύρετο
ὅσάκις εἶχε νὰ ὁμιλήσῃ μετὰ τῆς ἐμπιστευτικῆς, μ' ἐκάλεσεν εἰς
αὐτό καὶ μ' ἐπέπληξε διατὶ τῶς ἡμέρας δὲν ἐφάνην. «Αἱ δημοσίου
θέσεις, μοὶ εἶπεν, ὅλαι ζητοῦνται ἀπλήστως καὶ διανέμονται. Ἐν τῷ
μέσῳ τόσων φροντίδων δὲν θὰ σ' ἐκπλήξῃ ἂν λησμονῶ, καὶ ὀργί-
ζομαι ἐναντίον σου διότι μ' ἐξέθηκας εἰς τὸν κίνδυνον τοῦ νὰ σοὶ
φανῶ ἀγνώμων. Ὀλίγαί θέσεις μένουσι μὴ διατεθεῖσαι ἀκόμη.
Εἰπέ μοι ἐξ αὐτῶν ποίαν θέλεις ; » Ἐγὼ δὲ ἡὐχαρίστησα διὰ τὴν
φιλόφρονά προσφοράν του, προσθεὶς ὅτι τὴν ἡμέραν ἐκείνην μοὶ εἶχε
προτείνει ὁ κ. Ρίζος τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τὴν ἐδέ-
χθην, καὶ ὅτι διὰ τοῦτο ἦλθον ἀπόψε εἰς ἐπίσκεψίν του, μὴ θέλων
πρὶν νὰ φανῶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁμίλου τῶν ἐρχομένων νὰ τὸν ἐνο-
χλῶσι θέσεις ζητοῦντες. Ὁ Κ. Κωλέττης σφίξας τὰς χεῖράς μου,
μοὶ ἐξέφρασε τὴν χαράν του, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι θὰ τὸν εὐχαριστῶ
πάντοτε ὅσάκις θέλω νὰ τὸν ἐπισκέπτωμαι. Ἀμέσως δὲ τὴν ἐπαύριον
ὑπέγραψε καὶ ἐξέδωκε τὸ διάταγμα τοῦ διορισμοῦ μου· καὶ πάντοτε
μέχρι τοῦ θανάτου του διετήρησε στοργῆς καὶ εὐμενείας αἰσθή-
ματα πρὸς ἐμέ.

Ἄφ' οὗ ἀνέλαβον τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην εἶδον ὅτι δὲν εἶχον ἄδικον καὶ δυσπιστῶ πρὸς τὰς δυνάμεις μου, ὧν ἐντελῶς ἄπειρος τῆς ὑπηρεσίας, ἡ δὲ φιλολογικὴ μου ἀγωγή, διακοπεῖσα διὰ τῶν στρατιωτικῶν σπουδῶν, πολὺ ἀπεῖχε τοῦ νὰ εἶναι πλήρης ἢ καὶ ἐπαρκής. Ἐνθυμοῦμαι τὸν μέγαν ἀγῶνα ὃν ὑπέστην ὅτε ἠθέλησα νὰ συντάξω τὴν πρώτην δημοσίαν ἐγκύκλιον, περιέχουσαν ὁδηγίας πρὸς τοὺς διδασκάλους περὶ τῶν καθηκόντων των, καὶ ὅτι ἑκατοντάκις μετέβαλα τὴν ἀρχὴν της. Μετ' ἐκπλήξεως δέ, ὑπερβάσης πᾶσαν ἐλπίδα μου, εἶδον ὅτι ὁ ὑπουργὸς ἠὲ χαριστήθη ἐξ αὐτῆς καὶ τὴν ἐπήνεσε.

Πρὸς εὐτυχίαν μου ὅμως ἔφθασεν ἐντὸς ὀλίγου, κληθεὶς ὡς πρῶτος πάρεδρος ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, ὁ ἔχων ἴσην ἀγαθότητα καὶ ἀρετὴν πρὸς τὴν παιδείαν, τὴν πεῖραν καὶ τὴν εὐφυΐαν του, Σκαρλάτος Βυζάντιος, μεθ' οὗ ἀδελφικῆς φιλίας μὲ συνέδεσε σχέσις, καὶ ὅστις ὡς πολὺτιμος διδάσκαλος μ' ἐχειραγώγησεν εἰς τὰ τῆς ὑπηρεσίας. Ἄλλους δὲ συναδέλφους εἶχον τότε, τὸν Φιλοπαποῖδην, ὅστις μετὰ ταῦτα ἀπέθανεν ἰσχυρὸς διδάσκαλος ἐν Θήρᾳ· τὸν Δραγάτην, ἄνθρωπον ἀκριβῆ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν καὶ φιλόπονον, ὅστις ἐφόρει, καὶ ἐξηκολούθησε μέχρι τέλους τῆς ζωῆς του φέρων τὸν ἄσιανόν κίνδυνον, καὶ ἔχων υἱοὺς ἐκπαιδευθέντας εἰς διδασκάλους· τὸν Πετροκόκκινον, μορφωθέντα εἰς ἓνα τῶν δοκιμωτάτων ὑπαλλήλων τῆς κεντρικῆς ὑπηρεσίας, νέον δ' ἀποθανόντα, τὸν Π. Κλάδον, ὅστις ἀνατραφεὶς εἰς Ἑλβετίαν, ἠκολούθησεν ἀξίως τὰ ἔχνη τοῦ Πετροκοκκίνου. Ἦν δ' ὁ μισθός μου, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, 200 φοινίκων κατὰ μῆνα, ἀλλὰ σπανίως μοὶ ἐπληρόνετο δι' ἑλλειψιν χρημάτων· καὶ ὅτε ἦλθεν ὁ Βασιλεὺς, ὁ ὑπουργὸς μοὶ ἔδωκεν, ὡς καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς συνεργάτας μου, ἑγγράφον λέγον πόσων μηνῶν μισθοὶ μοὶ ὀφείλοντο, καὶ ὅτι θέλουσι μοὶ πληρωθῇ εὐπορήσαντος τοῦ ταμείου. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἀπόλυτος αὕτη εὐπορία ποτὲ δὲν ἐπῆλθε, διὰ τοῦτο ποτὲ καὶ δὲν μοὶ ἐπληρώθησαν. Ἐξ ἐναντίας ὅτε ἐγένοντο κρατήσεις ποσοστοῦ τῶν ἀρχαίων μισθῶν πρὸς κατάρτισμόν τοῦ ταμείου τῶν συντάξεων, μοὶ ἐκρατήθη ἡ ἀνάλογος ποσότης καὶ ἐξ ἐκείνων οἵτινες μοὶ εἶχον μείνει πάντοτε ὀφειλόμενοι.

Ἡ κυριώτερα μου ἐνέργεια ἐν τῷ ὑπουργείῳ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἦν ἡ σύστασις ἀριθμοῦ τινος (νομίζω 26) Ἑλληνικῶν σχολείων εἰς τὰ κυριώτερα κέντρα τοῦ πληθυσμοῦ, πρὸς ὃ, ἀφ' οὗ συνέταξα κανονισμόν ὁμοιόμορφον δι' αὐτά, ὠργάνωσα καὶ ἐξεταστικὴν ἐπιτροπὴν εἰς ἧς τὸν ἐλεγχον ὑπεβάλλοντο πάντες οἱ ἐπιδιώκοντες θέσιν διδασκαλικὴν εἰς τὰ σχολεῖα ταῦτα, πλὴν ἂν τις εἶχεν ἤδη κεκτημένην ἐθνικὴν ὑπόληψιν, ἀλλὰ διὰ μόνον 11 εὐρέθη τὸ ἀπαιτούμενον προσωπικόν.

3.

Ἀφιξις τῆς οἰκογενείας.

Μετ' ὀλίγον ἦλθε καὶ ὁ πατήρ μου ἐξ Ἀθηνῶν, καὶ συνώκησε μετ' ἐμοῦ εἰς τοῦ Δημίδου τὰ ὡς εἰρηνάτια.

Περὶ δὲ τὰ μέσα τοῦ θέρους ἐπιστολὴ ἐκ Σύρου μᾶς ἀνήγγειλεν ὅτι ἔφθασε καὶ ἡ μήτηρ μου ἐξ Ὀδησσοῦ μετὰ τῶν ἀδελφῶν μου, καὶ ὅτι ἐπεβιβάσθησαν ἤδη εἰς ἡμιολίαν, πλέουσιν πρὸς Ναύπλιον. Τὴν αὐτὴν δ' ἐσπέραν (ἦτο δ' ἡ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου) ἀνέβην μετὰ τοῦ πατρός μου εἰς τὸ Παλαμήδιον, ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ ἰδῶμεν ἐκεῖθεν προσπλέον τὸ πλοῖον. Ἀλλ' ἡ ἐλπίς μας ἐψεύσθη καὶ μόνον τὴν ἐπαύριον τὸ πρωὶ ἀφίχθησαν. Ἡ χαρὰ μου δὲν περιεγράφετο ὅτε μετὰ ἐξ ἔτη πάλιν ἐφίλησα τὴν χεῖρα τῆς μητρός μου, πάλιν ἐνηγκαλίσθην τὰς ἀδελφάς μου ἃς εἶχον ἀφήσει παιδία, καὶ εὕρισκον ἤδη νεάνιδας, καὶ κοινωνικῆς ἀγωγῆς ἀνωτέρας τῆς ἐδικῆς μου, διότι ἡ ἐν τῷ στρατιωτικῷ σχολείῳ κατὰκλεισίς μου, καὶ ἡ μετὰ ταῦτα ἄμεσος εἰς τὴν Ἑλλάδα μετάθασίς μου καὶ αἱ μελέται μου μὲ ἀπεξένουν τῆς κοινωνίας, καὶ μ' ἀπεστέρουσαν πάσης εὐκαιρίας τοῦ νὰ καλλιεργήσω τ' ἀναγκαῖα δι' αὐτὴν προτερήματα. Μὲ κατεῖχε δὲ πάντοτε καὶ τις πρὸς ἐμαυτὸν δυσπιστία,

ἔμφυτος εἰς τὸν χαρακτῆρά μου, ἐπιβάλλουσά μοι δειλίαν μεγάλως βλάπτουσαν τοὺς κοινωνικοὺς τρόπους μου.

Εἰ καὶ τὰ τῆς Ἑλλάδος δὲν ἦσαν ἔτι ἐν πλήρει τάξει καὶ εὐνομίᾳ ὡς ἡ ἐλθοῦσα οἰκογένειά μου προσεδόκα, ἀλλ' εἰς τὸν οἰκίσκον τοῦ Δημίδου δὲν ἐδυνάμεθα νὰ μένωμεν πλέον, καὶ ἐμισθώσαμεν ἑτέραν πολὺ μείζονα καὶ ἀξιοπρεπεστέραν αὐτῆς κατοικίαν, τὸν ἄνω ὄροφον τῆς οἰκίας Κολιοπούλου, οὗ τὸ ἕτερον ἡμισυ κατωκεῖτο ὑπὸ τῆς οἰκογενείας τοῦ Κωνστ. Καρατζᾶ, μιᾶς τῶν τότε μᾶλλον διαπρεπουσῶν ἐν τῇ συναναστροφῇ τοῦ Ναυπλίου. Ὁ Κ. Καρατζᾶς ἦν υἱὸς τοῦ ἡγεμόνος Ἰωάννου Καρατζᾶ, πεμφθεὶς κατ' ἀρχὰς τοῦ ἀγῶνος εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τοῦ πατρὸς του, ἵνα φέρῃ χρηματικὴν αὐτοῦ εἰσφοράν. Ἀπελθὼν δ' ἔπειτα ἐνυμφεύθη τὴν ἐκ Κερκύρας Καν Κοντοῦ, ἐπιμελεστάτης ἐν Παρισίοις τυχοῦσαν ἀνατροφῆς. Γαλλίς τοὺς τρόπους καὶ τὴν γλῶσσαν, εὐφυὲς προσέτι καὶ εὐάρεστος τὴν συμπεριφοράν, ἦτορ τὸ κέντρον τῆς μικρᾶς ξένης κοινωνίας ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἦν ἡ μὲν ἑξορία ἣν ἔλλοιτε ἀπεσχέπτετο ὁ Κυβερνήτης κατ' οἶκον.

Ἡ ἐκλογή τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος ἐν ἡσυχίᾳ γνωστή, ἀλλ' ἡ ἀναβολὴ τῆς ἀφίξεώς του ὑπέτρεφε τὴν ἀσχόνοιαν ἐν Ἑλλάδι. Οἱ ἄτακτοι στρατοὶ ὀλίγον ὑπέεικοντες εἰς τῆς πειθαρχίας τὸν χαλινόν, συνεκρούοντο συνεχῶς, ἀντιδιεπληκτίζοντο καὶ πολλαχοῦ ἐπετίθεντο κατὰ τῶν πολιτῶν. Ταῦτα οὐ σπανίως συνέβαινον καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Ναυπλίῳ, καίτοι καταληφθέντι ὑπὸ τῆς Γαλλικῆς φρουρᾶς τοῦ Παλαμηδίου. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα συνεχεῖς ἦσαν οἱ θόρυβοι, οἱ πολῖται κατελαμβάνοντο ὑπὸ πανικῶν φόβων, ὠπλίζοντο εἰς ἄμυναν, ἢ ἔφευγον κρυπτόμενοι, καὶ τὰ ἐργαστήρια πάντα ἐκλείοντο. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν, ἐκτὸς τοῦ φρουρίου, ὅπου εἶχον ἐξέλθει εἰς περίπατον μετὰ τοῦ φίλου μου Κωνστ. Σχινᾶ, εἶδομεν ἐρχόμενον μετὰ πολλῶν ὀπλοφόρων τὸν Γρίβαν, ὅστις πρὸ τῆς πύλης συναντηθεὶς μετὰ τινων τῶν ἔτι τότε λεγομένων κυβερνητικῶν, ἐξηγριώθη, ἔθηκε τὴν χεῖρα εἰς τὰ πιστόλια, καὶ παρ' ὀλίγον θὰ ἐγινόμεθα μάρτυρες, ἴσως καὶ θύματα, φονικῆς ῥήξεως, ἂν οἱ κυβερνητικοὶ

φρονίμως δὲν ὑπεχώρουν. Ἄλλοτε, τὸ ἐσπέρας, ἐν ᾧ ἐπισκέψεις ἦσαν παρ' ἡμῖν, εἰσώρμησεν εἰς τὴν αἵθουσαν ὀπλοφόρος, ὀργίλως κραυγάζων καὶ ἑτοιμος ἐκ τῶν λέξεων νὰ μεταβῇ καὶ εἰς πράξεις. Αἰτία δὲ τῆς ἐξάψεως αὐτοῦ ἦν ἴσως μὲν κατὰ μέρος ὁ οἶνος, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ ὑπηρέτρια ἔχυσεν, ὡς ἔλεγεν, ὕδωρ ἀπὸ τοῦ ἐξώστου καὶ τὸν ἔβρεξεν εἰς τὸ σκότος. Συνεστάλη ὁμως καὶ ἀπῆλθεν ἐν-τρεπόμενος καὶ πολλάκις συγγνώμην ζητῶν ὅτε προσῆλθον ἐγὼ εἰς αὐτὸν καὶ μὲ ἀνεγνώρισε, διότι ἦτον οὐδεὶς ἄλλος ἢ ὁ ὀπλαρχηγὸς τῶν Μεγάρων, οὗ ὁ ἀδελφὸς καὶ ἡ νύμφη Κανέλλω τοσαύτας μοὶ ὠμολόγουν χάριτας. Ἄλλην δ' ἐσπέραν ἐν ᾧ παρεκαθήμην εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ Κ. Καρατζᾶ, συνδειπνοῦντος μετὰ τῆς γυναικὸς του, σφαῖρα πυροβόλου ἐτύπησε τὸ παράθυρον, καὶ ἐνεπήχθη εἰς τὸν τοῖχον, ὀλίγον ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς ἡμῶν.

Ἀφορμὴν δ' ἐρεθισμῶν καὶ σπινθηρῶν ὑπονοιῶν ἔδιδε πρὸ πάντων τὸ σῶμα τῶν μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Ἰσθμοῦ ἐν Ναυπλίῳ πάλιν συνελθόντων **Τυπικῶν**, οἵτινες ὀργανισθέντες ἐκ νέου ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν κυβερνητικῶν μελῶν τῆς Διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, ἐπιστεύοντο στάσιν ἐν τῷ κρυπτῷ ὀργανίζοντες. Ὁ στρατὸν αὐτῶν ἦν ὑπὸ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως ἀπέναντι τοῦ μέρους τῆς οἰκίας ἡμῶν τοῦ κατεχομένου ὑπὸ τοῦ Καρατζᾶ. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ἐβλέπομεν ἀπὸ τῶν παραθύρων τούτου πῶς ὁ ἐν Ἑλληνικῇ ὑπηρεσίᾳ διατελῶν γέρων φιλέλλην Γάλλος, τότε συνταγματάρχης καὶ φρούραρχος Ναυπλίου, καὶ μετὰ ταῦτα στρατηγὸς Γαλλιάρδος, εἶχε παρατάξει πάντας τοὺς Τυπικούς, ἀόπλους ἐμπρὸς τῶν στρατώνων των, ἵνα, ὡς τοῖς εἶπε, τοῖς διακοινώσῃ διαταγὰς. Ἐν ᾧ δὲ τοῖς προσωμίλει, αἶφνης εἰς τὰ δύο πέρατα τῆς ὁδοῦ ἐφάνησαν ἑνοπλοὶ λόχοι Γάλλων ἀποκλείοντες αὐτούς, καὶ εἰσορμήσαντες εἰς τὸν στρατῶνα, ἀφῆρεσαν πάντα τὰ ὅπλα. Ὅτι τοῦτο ἐγένετο κατὰ συμπροευνόησιν μετ' αὐτοῦ, οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀμφιβολία. Ἐμμανεῖς τότε οἱ **Τυπικοί**, καὶ βλέποντες ὅτι κατεπροδόθησαν, ἐρρίφθησαν κατὰ τοῦ Γαλλιάρδου, καὶ παρ' ὀλίγον θὰ τὸν κατεκρεοῦργουν ὑπὸ τὰς ὀψεις ἡμῶν, ἂν οἱ Γάλλοι δὲν κατῴρθουν νὰ τὸν ἀποσπάσωσιν ἀπὸ τῶν

χειρῶν των. Ἐπὶ τῷ θεάματι δὲ τούτῳ κατελήφθη ὑπὸ ἰσχυρῶν σπασμῶν ἡ ἀδελφή μου Ραλοῦ, διότι ὁ εὐφυής καὶ πεπαιδευμένος Γάλλος ἦν εἰς τῶν οἰκειότερων ἡμῶν φίλων, καὶ ἐσπέρα δὲν παρήρχετο χωρὶς νὰ μᾶς ἐπισκεφθῇ. Ἡ δ' ἀδελφή μου ἦν λίαν εὐπαθὴς τὰ νεῦρα, καὶ ἐν τῶν συμπτωμάτων τῆς ἀσθενείας τῆς ἦν νὰ καταλαμβάνηται ὑπὸ μακροῦ σπασμωδικοῦ γέλωτος, ὅστις ἀπέληγεν εἰς ὀλοφυρμούς καὶ εἰς λιποθυμίας. Ἐθεράπευε δὲ αὐτὴν ὁ Γάλλος ἱατρὸς Δυμόντος, ἐκτὸς ἄλλων ἱατρικῶν μέσων, παραγγείλας εἰς τὴν νεωτέραν ἀδελφὴν μου Εὐφροσύνην, ὅσάκις ἐπὶ ἤρχετο ἡ κρίσις νὰ κάθηται εἰς τὸ κύμβαλον, μετατεθὲν ἐντὸς τοῦ δωματίου τῆς ἀσθενοῦς καὶ νὰ παίζη τεμάχια ἥσυχια, βραδέα καὶ πραῦντικά.

Καὶ τὸ μὲν σῶμα τῶν Τυπικῶν αὐτῶν τότε διελύθη, καὶ ἡ πειθαρχία ὅπως οὖν διετηρεῖτο ἐν Νεαπόλει ἐκ τῶν Γάλλων· ἀλλ' ἡ λοιπὴ Ἑλλάς ἐσπαράττετο εἰσέτι ὅπῃ ἐμφυλίων διαιρέσεων· καὶ ἰδίως ὁ Κελοκετρώνης, συμπραττόντας καὶ τοῦ ἐκ τῆς συμπλοκῆς τοῦ Ἰσθμοῦ φυγόντος Δ. Καλλέργη, τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἰππικοῦ, ἐστασίαζε κατὰ τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως μένων ἐν Πελοποννήσῳ, ἐν ἣ μεγάλην ἐξήσκει ἐπιρροήν. Κατεῖχε δὲ τὰ ὑπαιθρα μέχρι τῶν Λερναίων Μύλων. Ἐλθοῦσα δὲ τότε κατώκησεν ἀπέναντι τῆς οἰκίας ἡμῶν ἡ Κυρία Καλλέργη, ἀσθενής, καὶ ἐν μεγίστῃ ἀνησυχίᾳ διατελοῦσα διὰ τοῦ ἀνδρός τῆς τὴν θέσιν. Ἐκ τῆς οἰκειότητος δ' ὁρμηθεὶς ἦν ἄλλοτε εἶχον πρὸς τὴν φιλόξενον ταύτην οἰκογένειαν, ἠθέλησα νὰ ἐπισκεφθῶ μίαν ἡμέραν τὴν ἀσθενῆ, μὴ κρίνων ἀναπόφευκτον τὴν ἐντελῆ θυσίαν τῶν ἰδιωτικῶν σχέσεων εἰς τὰς πολιτικὰς διχονοίας. Ἀντὶ τῆς κυρίας Καλλέργη ὅμως, ἥτις ἦν κλινήρης, μ' ἐδέχθη ὁ μετ' αὐτῆς συνοικῶν ἀνδράδελφός τῆς Ἰωάννης, ὃν πρὶν οὐδόλως ἐγνώριζον. Μετὰ τινος δ' ἡμέρας ἐπισκεπτόμενος οἰκογένειάν τινα παρ' ἣ οὗτος ἦν οἰκειότερος ἀφ' ὅ,τι ἐνόμιζον, διηγήθην τὴν ἐπίσκεψίν μου, εἰπὼν πόσον ἐλυπούμην ὅτι δὲν ἐδυνάμην νὰ ἐπανέλθω παρὰ τῇ Κ^τ Καλλέργη ἵνα ἐκ νέου πληροφορηθῶ περὶ τῆς υἰείας τῆς, καθ' ὅσον ὁ ἀνδράδελφος αὐτῆς δὲν μοὶ

ἀπέδωκε τὴν ἐπίσκεψίν μου, καὶ ὑπέθετον ὅτι θέλει ν' ἀποφύγῃ τὴν ἐπανάληψιν αὐτῆς.

Τῇ δ' ἐπιούσῃ, ἐπανελθὼν ἐκ τοῦ γραφείου εἰς τὴν οἰκίαν μου εὗρον τὴν οἰκογένειαν ἀνάστατον, καὶ τὴν μητέρα μου λίαν τεταραγμένην. Ἐρευνήσας δ' ἔμαθον ὅτι αἰτία τούτου ἦν ἐπιστολὴ ἣν ἐπὶ τῆς ἀπουσίας μου εἶχον λάβει δι' ἐμέ, καὶ κινηθεῖσαι ἀγνοῶ ἐκ τίνος ὑποψίας, εἶχον ἀνοίξει. Ἐγγραφὴ δὲ ὁ Ἰωάννης Καλλέργης, προκαλὼν με εἰς μονομαχίαν δι' ὅσα δῆθεν εἶχον εἰπεῖ περὶ αὐτοῦ!

Ἡ οἰκογένειά μου, ἅμα λαβοῦσα γνῶσιν τῶν γραφομένων, προσέφυγεν εἰς τὸν Κ. Καρατζᾶν, καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ συμβουλήν, ὡς διατρίψαντος ἐν Παρισίοις, καὶ γνωρίζοντος δῆθεν τὰς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐθιμοταξίας. Ὁ δέ, καλῶς ποιῶν, ἐπέμεινε νὰ μοὶ δοθῇ ἡ ἐπιστολή. Ὅτε δὲ μοὶ ἐδόθη καὶ τὴν ἀνέγνωσα, ἤθελε νὰ μοὶ ὑπαγορεύσῃ ἀπάντησιν ὑβριστικὴν. Ἐγὼ ὅμως ἀντέστην, εἰπὼν ὅτι ὁ Καλλέργης εἶχεν ἄδικον ὑβρίσαι με ἀναίτιως, ἀλλὰ δὲν ἤθελον νὰ ἔχω τὸ αὐτὸ ἄδικον καὶ ἐγώ. Συνέταξα ἐπομένως ὁ αὐτὸς τὴν ἀποκρίσιν, ψυχρὰν καὶ μεμετρομένην, καὶ ἐπέχθην μὲν τὴν πρόκλησιν, ἀλλὰ προσέθηκα ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ἐπιστολή του, ἀγνοῶ πῶς, ἐγνώσθη εἰς τὴν οἰκογένειάν μου καὶ τὴν ἐτάραξεν, ἐζήτουν ν' ἀναβληθῇ ἡ συνάντησις ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Ἀφ' οὗ δὲ καθησύχασα τὴν μητέρα μου, εἰπὼν ὅτι τὸ πρᾶγμα ἐσυμβιδάσθη, ἔλαβον μάρτυρά μου τὸν ἀρχαῖον συμμαθητὴν μου Σκ. Σοῦτσον, ὁ δὲ Καλλέργης τὸν ἐξάδελφόν του Μανιτάκη. Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἤθελε νὰ μονομαχήσωμεν διὰ πιστολίου· ὁ δ' ἐμὸς μάρτυς διίσχυρίζετο ὅτι ἡ ἐκλογή τοῦ ὅπλου ἀνῆκεν εἰς ἐμέ τὸν προκληθέντα, καὶ ἐπρότεινε τὸ ξίφος, ὃ ὁ ἄλλος ἀπέφευγεν, ἀποδίδων μοι πιθανῶς περισσοτέραν ἐπιδεξιότητα εἰς αὐτὸ ἀφ' ὅσῃν ἀληθῶς εἶχον. Αἱ τρεῖς ὅμως ἐκεῖναι ἡμέραι τῆς προσδοκίας, — καὶ παράδοξον μοὶ φαίνεται ὅταν τὸ ἐνθυμῶμαι, — οὐδεμίαν μοὶ ἐνέπνεον ἀνησυχίαν, λύπην ὅμως διότι ἦναγκαζόμην νὰ πράξω ὅ,τι θεωρητικῶς καὶ κατ' ἀρχὴν ἀπέκρουον ὡς ἥκιστα ἠθικόν.

Ὡς δ' ὑπέφεξεν ἡ τετάρτη ἡμέρα, ἐπορεύθην εἰς τοῦ Σκ. Σοῦ-

σου, καὶ μετ' αὐτοῦ, καὶ στρατιώτου φέροντος δύο ξίφη τοῦ ἵππου, εἰς τὴν ὀρισθεῖσαν θέσιν τῆς συνεντεύξεως, τὴν Ἀρβανιτιάν, τὴν στενὴν, ὑψηλὴν καὶ πετρώδη παραθαλασσίαν ὁδὸν ὑπὸ τὸ ἀλαμῆδιον, καὶ ὀπίσω τοῦ Ἰτσκαλέ, οὖσαν κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν τελεῶς ἔρημον· καὶ μετ' οὐ πολὺ ἔφθασαν καὶ οἱ ἀντίπαλοι φέροντες πιστόλια, ὅπλα εἰς ὧν τὴν χρῆσιν ὁ ἀντίπαλός μου εἶχε πολλὴν ἐμπειρίαν. Ὁ μάρτυς αὐτοῦ ὁμῶς, ἰδὼν τὸ ἀνένδοτον τοῦ ἐμοῦ μάρτυρος, ὄντος ἐν τῷ δικαίῳ του, ὠμίλησε τέλος περὶ συμβιβασμοῦ, καὶ οἱ δύο ὁμοῦ ἦλθον νὰ μ' ἐρωτήσωσι περὶ τῆς αἰτίας τῆς ῥήξεως. Τότε δ' εἰπὼν αὐτοῖς ὅτι λυποῦμαι διότι τελειόνομεν ἀφ' ὅπου ἔπρεπε ν' ἀρχίσωμεν, τοῖς διηγήθην προθύμως ὅ,τι ἐγνώριζον. Μεταδάντες δ' αὐτοὶ ἀμφοτέροι ἦδη πρὸς τὸν Καλλέργην, τῷ διεβίβασαν ὅ,τι ἤκουσαν παρ' ἐμοῦ, καὶ ἐκεῖνος ἀπεκρίθη ὅτι οὐδόλως ζηλοῖ τὴν φήμην ξιφουλκεῖν, ὅτι ζητεῖται διὰ τὴν παρεξήγησιν, καὶ οὐδεμίαν βλέπει αἰτίαν μονομαχίας. Ἡθέλησε δὲ νὰ συμπροτείνωμαι τίς ποτε νὰ εὐχριστῶμαι καὶ ἀπαπακθῶ, ἐπέστρεψα εἰς τὴν οἰκίαν μου, ἵνα μὴ ὑποπτευθῇ τι αὐθις ἢ μήτηρ μου, καὶ αὕτη ἦν ἡ μόνη μονομαχία μου ἐν ὅλῃ μου τῇ ζωῇ.

Ἐβελτιοῦτο ἐν τούτοις ἡ κοινωνικὴ κατὰστασις τοῦ Ναυπλίου ἐνεκα τῆς παρουσίας τῶν Γάλλων, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κοινοῦ ἐρεθισμοῦ οὐχ ἥττον καὶ συναναστροφὰ καὶ χοροὶ ἐδίδοντο. Εἰς ἓνα τῶν ἐπισημοτάτων, ὃν ἔδωκαν αὐτοὶ οἱ Γάλλοι ἀξιοματικοὶ ὑπὸ μεγάλας σκηναῖς ἐντὸς τοῦ προμαχῶνος τῆς ξηρᾶς, προσῆλθον αἱ ἀδελφαί μου, φοροῦσαι λευκὰ ἐνδύματα, ἔχοντα πλατείας παρυφὰς τρίχρους κατὰ τὰ Γαλλικὰ χρώματα, καὶ εἵλκυσαν τὴν γενικὴν ἐπευφημίαν καὶ τῶν Γάλλων τὴν εὐγνωμοσύνην.

Πλὴν τῶν ἐν τῷ ὑπουργείῳ ἀσχολιῶν μου, ἐξηκολούθουν γράφων ἐνίοτε καὶ μικρὰς ποιήσεις· ἀλλὰ πρὸ πάντων ἐξηκολούθουν ἔτι κατ' οἶκον τὴν σύνταξιν τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἐν ᾧ εἶχον τὴν ἀξίωσιν νὰ περιλάβω καὶ κρίσεις περὶ τῶν συγγραφέων, καὶ τὴν σημείωσιν τῶν ἕως τότε κυριωτέρων αὐτῶν ἐκδόσεων. Καθ' ὅσον ὁμῶς προῦχώρουν, βλέπων τὸν ὀρίζοντα εὐρυ-

νόμενον ἐμπρός μου, καὶ κατανοῶν τὸ ἀχανές καὶ δυσχερές τοῦ ἔργου, μετὰ τὸ τέλος τοῦ Ε ἀπέστην τῆς ἐπιχειρήσεως. Τὰ χειρόγραφα δ' ἐκεῖνα μένουσιν ἔτι ἐν τοῖς χαρτίοις μου.

Ἐπὶ τῶν χρόνων τούτων ἀπεβίωσε καὶ ἐκηδεύθη μεγαλοπρεπῶς ὁ Δ. Ὑψηλάντης, ἐν ᾧ διετέλει μέλος τῆς Κυβερνήσεως, καὶ παρὰ πάντων ἐθρηνήθη, τοῦ κοινοῦ σεβασμοῦ ἀπολαμβάνων διὰ τὸν θερμόν του πατριωτισμὸν καὶ τὸν ἡρωϊκόν, ἀκέραιον καὶ ἀρχαϊκὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα. Ἐγὼ τὸν ἠγάπων καὶ τὸν ἐθαύμαζον ἐκ καρδίας. Τῆς ἐμῆς δ' οἰκογενείας ἡ πρὸς αὐτὸν σχέσις ἦν, ἥ καὶ ἡδύνατο ν' ἀποβῇ καὶ ἄλλως στενωτέρα, διότι, ὅτε ἡ οἰκογένεια ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, οἱ ἐν Ῥωσσίᾳ συγγενεῖς τοῦ Ὑψηλάντου εἶχον σχεδιάσει συνοικέσιον μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ἀδελφῆς μου Εὐφροσύνης. Ἀλλ' ὅτε τὸν εἶδεν ἡ μητέρα μου, ἡ σκελετώδης ὄψις του τὴν ἀπέτρεψε πάσης τοιαύτης ἰδέας, καὶ μετ' ὀλίγον τὸν ἀφῆρπασε καὶ ὁ θάνατος.

Ἐν τούτοις αἱ εἰδήσεις τῆς ἐκλογῆς τοῦ Βασιλέως Ὀθωνος καὶ τῆς προσεχοῦς αὐτοῦ ἀφίξεως ἐπὶ λαμπρασιάζοντο, καὶ ἐπλήρουν τὰς καρδίας χαρᾶς καὶ ἐλπίδων, καὶ ἐχρησίμευον εἰς χαλινὸν τῶν παρεκτροπῶν. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν πᾶσα ἡ πόλις τοῦ Ναυπλίου ἦν ἀνάστατος, διότι ἀφίχθη ὁ Βαυαρὸς λοχαγὸς Τρεντίνης, ὡς πρόδρομος καὶ καταλυματίας τοῦ Βασιλέως, καὶ ὅτε παρουσιάσθη εἰς τὸν πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως τότε, τὸν Γ. Κουντουριώτην, ἡ πλατεῖα ἐπληρώθη πλήθους ἐνθουσιώδους καὶ ἐπευφημοῦντος, διότι τὸν Βασιλέα πάντες περιέμενον ὡς σωτῆρα.

Οἱ προηγηθέντες ἐμφύλιοι σπαραγμοί, ἡ εἰς δύο συνελεύσεις καὶ δύο στρατόπεδα διαίρεσις τοῦ ἔθνους, καὶ αἱ ἐκεῖθεν προελθοῦσαι ἐθνικαὶ συμφοραί, πρόφασιν εἶχον τὴν διαφορὰν γνωμῶν ὡς πρὸς τὰς βάσεις τοῦ πολιτεύματος καθ' ὃ ἔπρεπε νὰ ὁργανισθῇ ἡ Ἑλλάς. Ἀλλ' ἦν ἐπὶ θύραις ὁ Βασιλεὺς, οἱ τῶν δύο μερίδων ἀρχηγοὶ ἔκρινον ἀναγκαῖον, ἐρχόμενος νὰ εὖρη κατηρτισμένον σύνταγμα, καὶ νὰ δεῖξωσιν εἰς τὸν ἐμπιστευόμενον αὐτοῖς λαὸν ὅτι ἀπὸ κοινοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ συνειργάζοντο, ἀποστάντες τῆς διαφωνίας εἰς ἣν τοσαύ-

την καὶ τοσοῦτον λυπηρὰν εἶχον πρὶν ἀποδώσει σημασίαν. Ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς ἐπομένως τῆς συμπνοίας συνεκλήθη ἐκ νέου εἰς Ναύπλιον ἢ ἐν Ἀργεὶ διακοπεῖσα ἐθνικὴ συνέλευσις. Νέαι ἐκλογαὶ δὲν ἐγέναν, διότι καὶ ἀδύνατον τοῦτο θὰ ᾔην ὅτε πᾶσα ἡ χώρα ᾔην ἀνάστατος· ἀλλὰ συνήλθον εἰς τὸ αὐτὸ πάντα τὰ μέλη τῶν πρὶν διασπασθεῖσων συνελεύσεων, τῆς ἐν Ναυπλίῳ καὶ τῆς ἐν Πέρα-Χώρα καθ' ὅσον κατ' ἀρχὰς ᾔσαν μία.

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ Ναύπλιον ᾔην φρούριον, πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἐλευθερίας τῶν διασκέψεων ἐκτίσθη ξύλινον παράπηγμα εἰς εὐρείαν πλατεῖαν τοῦ ἐκτὸς τῶν τειχῶν προαστείου τῆς Προνοίας, καὶ ἐκεῖ συνήρχετο ἡ συνέλευσις, φρουρὰν ἰδίαν ἔχουσα, καὶ φρούραρχον τὸν Ν. Ζέρβαν ἐκ Μεσολογγίου, ὅστις ᾔην ἰδίως ἀφωσιωμένος τῷ Μαυροκορδάτῳ. Ἐπειδὴ δὲ ἤμεθα ἐν μέσῳ θάλασσης, τὸ παράπηγμα ᾔην πανταχόθεν ἀναπεπταμένον, καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ καὶ περὶ αὐτό, ἐχρησίμευεν ὡς εἶδρα εἰς ἐκείνους τῶν ἀρχόντων ὅσοι δὲν ᾔρχοντο μακρόθεν καὶ ἐκ τῆς πλατείας καὶ παρευρίσκειντο εἰς τὰς συνεδριάσεις, ἀλλ' ἤθελον ν' ἀντιλαμβάνονται τῶν ἀγορεύσεων ἀκριβέστερον.

Μεταξὺ τούτων ἤμην καὶ ἐγώ, καὶ ὅσακις ἡ ὑπηρεσία μοι τὸ ἐπέτρεπεν, ἀπηρχόμην εἰς Πρόνοιαν, καὶ ἐκ τοῦ ἐδωλίου παρηκολούθουν τὰς συνεδριάσεις. Τὴν θέσιν ταύτην κατεῖχον ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ὅτε συνεζητεῖτο ἐν ἑκ τῶν πρώτων ἄρθρων τοῦ συντάγματος ὃ ἡ συνέλευσις προὔτιθετο νὰ προτείνη ὡς θέλησιν τοῦ ἔθνους εἰς τὸν περιμενόμενον Βασιλέα. Νομίζω, ἂν ἡ μνήμη δὲν μ' ἀπατᾷ, ὅτι τὸ ἄρθρον τοῦτο ᾔην τὸ πρῶτον. Ὅπως δὴποτε ἐγένετο ἐν αὐτῷ λόγος περὶ Βασιλέως καὶ λαοῦ. Τότε ἐγερθεὶς ὁ Μαυροκορδάτος, ἤρξατο ἀγορεύων ἐν' ἀποδείξει ὅτι εἰς τὸ πολίτευμα πρέπει νὰ γράφηται «ὁ λαὸς καὶ ὁ Βασιλεὺς», οὐχὶ δὲ «ὁ Βασιλεὺς καὶ ὁ λαός», διότι ἡ Βασιλεία ἐστὶ μόνον ἀπόρροια τῆς ἐθνικῆς θελήσεως. Παράδοξον δὲ μοι ἐφαίνετο ὅτι ἡ ἀγόρευσις αὕτη ἀνδρὸς ὅστις διεκρίνετο διὰ τὸν πρακτικὸν νοῦν καὶ τὴν λογικὴν τοῦ ἐμβρίθειαν, παρετείνετο ἐπ' ἄπειρον, καὶ ᾔην ταυτολόγος καὶ, ὡς μοι ἐφαίνετο,

ἀσυνάρτητος. Καὶ ἂν μὲν ὑπὸ τινος ὅπως δῆποτε ἀντεκρούσθῃ δὲν ἐνθυμοῦμαι· ἀλλ' ἔλαθε κατόπιν τὸν λόγον ὁ Κλωνάρης, καὶ ἐπὶ ὥρας ἐξηκολούθει ἐπαναλέγων καὶ ἀναμασσῶν ὅσα εἶχεν εἰπεῖ ὁ Μαυροκορδάτος, καὶ ἐπιμόνως ἀνθιστάμενος εἰς τὰς ἀνυπομόνους ἀπαιτήσεις τῆς συνελεύσεως καὶ προσκλήσεις τοῦ προέδρου, ἵνα παύσῃ λέγων, διότι πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἐξαντλήσει τὰ ἐπιχειρήματά του καὶ οὐδὲν καινὸν ἔλεγε. Καὶ ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν διακοπῶν ὠφελεῖτο ὅμως ὁ ῥήτωρ ἔν' ἀρχίζῃ νέας συζητήσεις περὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου, καὶ ἐν γένει κύριον σκοπὸν ἐφαίνετο ὡς ἂν εἶχεν, οὐχὶ νὰ εἰπῇ τι, ἀλλὰ νὰ μὴ παύηται λέγων καὶ κατέχων τὸ βῆμα.

Ἐν ᾧ δ' οὕτως εἰσέτι ὠμίλει, καὶ τὸ ἀκροατήριον ἀπαυδῆσαν εἶχεν ἀραιωθῇ, νέοι ἀκροαταὶ κατέλαβον αἶφνης αὐτοῦ τὸ ἐδῶλιον, στρατιῶται φουστανελλοφόροι καὶ ὑπλοφόροι τῆς τοῦ Ζέρβα φρουρᾶς. Ἡ ἐμφάνισις αὐτῶν ἐτάραξε προφανῶς τοὺς πληρεξουσίους, καὶ ὁ μὲν Κλωνάρης, προσθεὶς τινὰς λέξεις ἐπιλόγου, κατέβη τοῦ βήματος, ὁ δὲ πρόεδρος, ὅστις ἦν ὁ ὑπεργηγὸς Ἀνδρέας Νοταρᾶς ἐκ Κορίνθου, κινήσας σπασματικῶς τὸν κώδωνα, ἐκήρυξε τὴν λῆξιν τῆς συνεδριάσεως, καὶ πάντες μετὰ σπουδῆς ἠγέρθησαν ἔν' ἀναχωρήσωσιν. Ἀλλὰ τότε οἱ στρατιῶται ἐκ τοῦ ἐδωλίου εἰσεπήδησαν εἰς τὸν περίβολον, καὶ συλλαβόντες ἀπήγαγον ὅσους ἐδυνήθησαν τῶν πληρεξουσίων, οἱ δ' ἀκροαταί, ὅσοι ἔτι ἦσαν παρόντες, ἔφυγον ἄλλοι ἀλλαχοῦ ὡς εἶχον τάχους.

Μεταξὺ τούτων ἤμην καὶ ἐγώ, καὶ τραπεῖς ἔφυγον τὴν πρὸς τὴν Πρόνοιαν. Εἶδον δὲ παρελθόντας ἐμπρὸς μου ἐξ στρατιώτας, καὶ φοράδην ἔχοντας ἐπὶ τῶν ὤμων τὸν πρόεδρον Νοταρᾶν, ὅστις ἐφαίνετο ἑαυτὸν ὡς θῦμα θεωρῶν φερόμενον εἰς σφαγὴν.

Ὀλίγα δὲ βήματα μετὰ ταῦτα, φθὰς εἰς μικρὸν χάνδακα ὃν ἔπρεπε νὰ παρέλθω, ἀπῆντησα ἕτερον στρατιώτην, ὅστις σύρας τὸ πιστόλιον ἐκ τῆς ζώνης, μοὶ ἔκραξε «εἰς τὸν τόπον». Καὶ ἐστάθην μὲν ἐγώ, ἀλλὰ τὸν διεβεβαίωσα ὅτι πληρεξούσιος δὲν ἤμην, περὶ οὗ πεισθεὶς ἐκ τῆς ἡλικίας μου, μὲ ἀφῆκε νὰ παρέλθω ἀκώλυτος. Οὕτως εὗρον καταφυγὴν εἰς μίαν καλύβην τῆς Προνοίας,

εἰς ἣν εἰσελθὼν μετ' ὀλίγον ἐπιλοχίας τις τοῦ πυροβολικοῦ, καὶ ἀναγνωρίσας με, διότι εἶχεν ὑπηρετήσει ἄλλοτε ἐν τῷ ὀπλοστασίῳ, μοι εἶπεν ὅτι ἀσφαλὲς δὲν ἦμην ἐκεῖ καὶ μὲ συνώδευσεν εἰς τὸ Ναύπλιον. Ἐνταῦθα δ' ἤκουσα λεγόμενον ὅτι οἱ στρατιῶται τοῦ Ζέρβα ἤρπασαν τοὺς πληρεξουσίους ἵνα βιάσωσι τὴν Κυβέρνησιν νὰ τοῖς πληρώσῃ τοὺς καθυστεροῦντας μισθοὺς των, ἀλλ' ἄλλοι ἐφρόνουν ὅτι τὴν ἰδέαν ταύτην τοῖς ἐνέβαλον οἱ περὶ τὸν Μαυροκορδάτον, ἵνα διαλύσωσι τὴν Συνέλευσιν, καὶ οἱ μὲν τοῖς προσῆπτον προδοσίαν διὰ τοῦτο, ἄλλοι δὲ τοὺς ἐδικαίουν φρονοῦντες ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἐρχόμενος δὲν ἔπρεπε νὰ εὕρῃ ἀπέναντι αὐτοῦ ἐθνικὴν συνέλευσιν ἔχουσαν δύναμιν οὐδετεροῦσαν τὴν ἰδίαν αὐτοῦ, καὶ σύνταγμα ἐξ ἀρχῆς περιπλέκον καὶ παρεμποδίζον τὴν πορείαν τῆς βασιλείας. Ἐκτοτε λοιπὸν ἡ συνέλευσις διελύθη καὶ δὲν συνῆλθε πλέον.

Μικρὸν πρὸ τούτου εἶχεν ἀπέλθει καὶ ὁ Θείρσιος, καὶ ἡ Ἐθνο-συνέλευσις τῷ εἶχε δώσει λαμπρὸν εἰρηοποιήριον δι' οὗς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων κατέβαλεν ἀγῶνας. Συνέταξα δὲ τοῦτο ἔργον, καὶ τὸ ὑπέβαλα εἰς τὴν συνέλευσιν διὰ τοῦ Ἀναγνώστου Δηλιγιάννη.

Ἀλλ' ἡ ἄφιξις τοῦ Βασιλέως ἀνεπαύσατο ἔνεκα τῶν ἀναγκαίων προπαρασκευῶν, ὧν μία ἴσως ἦν καὶ αὕτη ἡ διάλυσις τῆς Συνελεύσεως. Ἐνωχιάζοντο δ' ἐν τούτοις τὰ καταλύματα διὰ τὴν περιμενομένην Κυβέρνησιν, καὶ ἡ μεγίστη τῶν οἰκιῶν, ἥτις ἦν ἡ ἡμετέρα, προσδιωρίσθη διὰ τὸν Πρόεδρον τῆς Ἀντιβασιλείας, τὸν κόμητα Ἀρμανσπέργην, δι' ὃ ἡμεῖς μετέβημεν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ στρατῶνος οἰκίαν τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη, ἣν εἶχε κατοικίσει πρὶν ὁ κ. Κ. Καρατζᾶς.

Ἐκεῖ παρ' ἡμῖν συνέρρεεν ἡ τότε κοινωνία τοῦ Ναυπλίου, καὶ αἱ ἀδελφαί μου ἦσαν ἐν τῶν κέντρων αὐτῆς, καθοδηγοῦσαι καὶ διαπλάττουσαι εἰς τοὺς κοινωνικοὺς τρόπους τινὰς τῶν νέων Ἑλλήνιδων, ὥς ἐν ἄλλαις ἐνθυμοῦμαι τὰς θυγατέρας τοῦ στρατηγοῦ Γ. Βαλτινοῦ.

Η ΕΛΛΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ

Α'.

Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΕΝ ΝΑΥΠΛΙΩ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ἡ 23^η Ἰανουαρίου 1833 ὑπῆρξεν ἡμέρα ἐπίσημος διὰ τὴν ἀναγεννηθεῖσαν Ἑλλάδα, ἡ ἡμέρα τῆς ἀφίξεως τοῦ πρώτου αὐτῆς Βασιλέως τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς στέφουσα καὶ ἐξασφαλίζουσα, καὶ στάδιον αὐτῇ πρὸς ἀνάπτυξιν διανοίγουσα.

Ἀπὸ βαθέος ὄρθρου πάντες οἱ κάτοικοι τῆς Ναυπλίας ἐκάλυπτον τὴν στενωπὸν καὶ τοὺς βράχους τῆς Ἀρβανιτιᾶς ἵνα ἴδωσι καταπλέουσιν τὴν ναυτικὴν μοῖραν, ἣτις ἐκόμιζε τὸ τιμαλφές τῆς πατρίδος κειμήλιον, τὸν Βασιλέα συνοδευόμενον ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας. Οἱ ὀξυδερκέστεροι εἰς τὸν ὀρίζοντα καὶ περὶ τὰς Σπέτσας διέκρινον ἤδη τὸ ἀγγλικὸν δίκροτον «Μαδαγάσκαρ», κυβερνώμενον ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου Λίπυς, καὶ φέρον ἐπὶ τοῦ μεγάλου ἱστοῦ τὴν βασιλικὴν σημαίαν, παρακολουθούμενον δ' ὑπὸ πλοίων τῶν ἄλλων μεγάλων Δυνάμεων. Ὁ γενικὸς ἐνθουσιασμὸς ὅρια δὲν ἐγνώριζεν, καὶ αὐτόν, ὡς ἦν ἐπόμενον, καὶ ἐγὼ συνεμεριζόμην βλέπων ἐκπληρούμενον τὸ χρυσοῦν ὄνειρον εἰς ὃ ἀπὸ βρέφους μὲ εἶχεν ἀναθρέψει ὁ πατήρ μου, καὶ ἐρρέμβαζον περὶ μέλλοντος εἰς ὃ ἡ εὐνομία

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ὅλῃ παρσκευάζει τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλά, πάντως ἐκ θλιβερᾶς πείρας συνιδὼν τοὺς κινδύνους εἰς οὓς ἐξέθετε τὴν Ἑλλάδα ἢ ἑλλειψὶς ἰσχυρᾶς κυβερνήσεως, καὶ ἀναλογιζόμενος ὅτι ἄνευ τοιαύτης δυσκόλως θ' ἀνεπτύσσετο διὰ τὸ μέλλον εἰς ὃ ἐφρόνουν ὅτι ἐδικαιούτο ἡ ἀφορᾶ, οὐχ ἥττον ὁμολογῶ ὅτι κατὰ τὰς στιγμὰς ἐκείνας διεῖρπε διὰ τῆς καρδίας μου καὶ τι, ἴσως ἐκ τῶν κλασικῶν μου ἀναγνώσεων πρὸς αἶσθημα λύπης ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἀπεξεδύετο τὸ ὑπερήφανον αὐτῆς δημοκρατικὸν ἔνδυμα. Ἡμην τότε ἔτι ἐν ἡλικίᾳ ὅτε ἡ καρδία ἐνίοτε ὠμίλει ἰσχυρότερον τοῦ νοός.

Καταπλεύσας εἰς τὸν λιμένα, ἐπὶ οὕω ἡμέρας ἔμεινεν ὁ Βασιλεὺς ἐντὸς τοῦ πλοίου χωρὶς μετ' οὐδενὸς νὰ κοινωνήσῃ, μέχρις οὗ παρασκευασθῶσι τὰ τῆς ἐπισήμου ὑποδοχῆς. Μόνον δ' ἡ Κυβερνητικὴ ἐπιτροπὴ ἔπεμψεν ἐπιστολὰς πρὸς τὴν ἀντιβασιλείαν διὰ τοῦ τότε παρὰ τῷ ὑπουργῷ τῶν Ἐξωτερικῶν Κων. Σπ. Τρικούπη ἐργαζομένου Κου Ν. Δραγούμη· ἐξῆλθε δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ Βασιλέως· καὶ διερχόμενος ἐγγὺς τῆς μικρᾶς πύλης τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τύχην τὸν ἀπὸ τῆς πύλης, καί, νέον εὐειδῆ, μειδιῶντα, τὰ ὀλίγα ἔχοντα ἀστράπτει ἐκ χαρᾶς καὶ ἐλπίδος, τὸν ἀνεγνώρισεν ὅτι παιδίον τὸν εἶχον ἰδεῖ ἐν Μονάχῳ.

Κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς ἀφίξεως τῶν πλοίων μετ' ἐκπλήξεως ἤκουσε πᾶν τὸ Ναύπλιον ὅτι ὁ Κωνστ. Σχινᾶς ἐμηνύθη νὰ μεταβῇ εἰς τὸ Βασιλικὸν πλοῖον. Τοῦτο ἦν τιμὴ μοναδική, ὃ δὲ Σχινᾶς, πτωχὸς συγγενὴς καὶ σύνοικος τοῦ Ὑψηλάντου, φίλος ἡμῶν ἐπιστήθιος, ἦν σχεδὸν τότε ἄγνωστος, καὶ οὐδεμίαν ἔχων πολιτικὴν σημασίαν. Ἀλλὰ λίαν διακεκριμένως σπουδάζας ἐν Βερολίνῳ, εἶχε συστηθῇ ὑπὸ τοῦ ἐκτιμῶντος αὐτὸν σοφοῦ Σαβιγνὺ εἰς τὸν Maurer, ἐν τῶν μελῶν τῆς ἀντιβασιλείας, ὅστις καὶ μετεκαλέσατο αὐτόν, ὃ καὶ οὐκ ὀλίγας ζηλοτυπίας ἐξήγειρε.

Λαμπρὰ δ' ἀνέτειλεν ἡ εἰκοστὴ πέμπτη Ἰανουαρίου, καὶ αὐτόχρημα θερεινή. Πᾶς κάτοικος τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς περιχώρου θυνάμενος μόνον νὰ κινήσῃ τοὺς πόδας του μετέβη ἀπὸ πρωΐας εἰς τὴν ἑπαυλιν τοῦ Μιαούλη ὑπὸ τὴν Τίρυνθα, ἡμίσειαν ὥραν πρὸς

βορρᾶν ἀπέχουσαν τῆς πόλεως, ἐνθα εἶχον παρασκευασθῇ οἱ ἀπό-
βαθμοὶ διὰ τὸν πρῶτον Βασιλέα, τὸν ἐξ Εὐρώπης εἰς ἀναβιώσα-
σαν τὴν Ἑλλάδα τὰ φῶτα φέροντα καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς
αὐτονομίας της. Ἐκεῖ βαδίζων καὶ ἐγὼ ἀνελογιζόμενην ὅτι ἀκριβῶς
ἀπέναντι τῆς θέσεως ταύτης εἰς τὴν Λερναίαν ἀκτὴν ἔκειντο οἱ
ἀπόβαθμοὶ τοῦ Δαναοῦ τοῦ κομίσαντος εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐξ Ἀνα-
τολῆς τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ πολιτισμοῦ.

Εὐφημίαι ὑψώθησαν μέχρι οὐρανοῦ ἅμα τὸ πλῆθος εἶδε καλυ-
φθέντα ὑπὸ σημαίων τὰ ξένα πλοῖα καὶ ἀπὸ τῶν πλευρῶν αὐτῶν,
ὑπὸ ῥαγδαίας ἐκπυρσοκροτήσεως τῶν πυροβόλων, ἐκσπασθείσας τὰς
βασιλικὰς λέμβους. Διέβησαν δ' αὐταὶ διὰ μακρᾶς σειρᾶς ἀκατίων,
ἐκατέρωθεν παρατεταγμένων, ἅτινα ἐπίσης εἶχον ἀναπετάσει τὰς
σημαίας τῶν εἰς τὴν πρωϊνὴν αὐρὰν, καὶ τὸ θέαμα τῆς ἐορτασίμου
ἐκείνης παρατάξεως ἐντὸς τοῦ γραμμωτάτου ἀργολικοῦ κόλπου,
ὑπὸ τὸ χρυσοῦν φῶς τοῦ χειμερινοῦ τῆς Ἑλλάδος ἡλίου ἀντανα-
κλινόμενον εἰς ἀτάραχον καὶ ἀκτινοβολοῦσαν τὴν θαλάσσαν, τὴν ἀπεί-
ριγραπτον, καὶ ζῇ εἰσέτι εἰς τὴν ἐνθύμησίν μου ὡς μαγικὸν ὄνειρον.

Εἰς τὴν ἀποβάθραν ἐτέλειτο δολογίαν καὶ προσεφώνησε τὸν
Βασιλέα Κύριλλος, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κορίνθου, πρωτεύων τότε τῶν
ἐν Ἑλλάδι ἀρχιερέων, καὶ μετ' αὐτὸν ἐξεφώνησε λόγον ὁ Τρικού-
πης, πρόεδρος τοῦ Ὑπουργείου. Μετὰ ταῦτα δέ, ἀναβὰς ὁ βασι-
λεὺς ὠραῖον ἵππον, καὶ θαυμαζόμενος διὰ τὴν χάριν μεθ' ἧς ἵππευε,
μετέβη, προπεμπόμενος ὑπὸ μυρίων ζητωκραυγῶν, καὶ ὑπὸ τῶν
κανονοβολισμῶν τῶν φρουρίων, καιόντων τὴν τελευταίαν αὐτῶν
πυρῖτιν, εἰς τὴν προσωρινὴν αὐτοῦ πρωτεύουσαν, εἰς τὸ Ναύπλιον.

Ὁ Βασιλεὺς ὡς εἰσέτι ἀνῆλιξ, συνωδεύετο ὑπὸ τῆς ἀντιδρασι-
λείας εἰς ἣν ἀνέκειτο ἡ διοίκησις· τὴν δ' ἐπίσημον παράστασιν
ἀντεποιεῖτο καὶ εἶχεν ὁ πρόεδρος αὐτῆς, κόμης Ἀρμανσπέργης,
ἐξασκῶν αὐτὴν μετ' οὐ μικρᾶς ἐπιδείξεως. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ
τὴν ἄφιξίν του ἔδωκε μέγαν χορόν, δηλαδὴ ὅσον μέγαν ἐπεδέχετο
τὸ Ναύπλιον τότε, καὶ ἡ κυρία Τρικούπη (ἀδελφὴ τοῦ Α. Μαυ-
ροκορδάτου), ὡς σύζυγος τοῦ πρωθυπουργοῦ, τοῦ καὶ ἰδίως προϊστα-

μένου τοῦ ὑπουργείου εἰς ὃ εἰργαζόμην, ἐπισκεφθεῖσα τὴν μητέρα μου, τῇ εἶπεν ὅτι ἦν ἐπιτετραμμένη παρὰ τῆς Κομήσσης Ἀρμανσπέργ νὰ ζητήσῃ νὰ τὴν συνοδεύσωσιν αἱ ἀδελφαί μου εἰς τὸν χορόν. Ἡ κ. Ἀρμανσπέργ ἐν τούτοις δὲν μᾶς εἶχε τιμήσῃ δι' ἐπισκέψεώς της, πιθανῶς διότι ὁ μὲν πατήρ μου ἦν ἄνευ πολιτικῆς θέσεως, ἡ δ' ἦν ἐγὼ κατεῖχον δὲν εἶχε τὴν δέουσαν ἐπιστημότητα. Ἀλλ' ἡ μήτηρ μου ἀπεκρίθη ὅτι, εἰ καὶ μετὰ χαρᾶς θὰ ἐνεπιστεύετο τὰς ἀδελφάς μου ἐν πάσῃ περιπτώσει εἰς τὴν Καν Τρικούπη, εἰς συναναστροφὴν ὅμως οὐδέποτε τὰς ἐπέτρεψε ν' ἀπέλθωσι χωρὶς ἡ ἰδία νὰ τὰς συνοδεύῃ, οὐδὲ τῇ ἦν δυνατὸν νὰ τὰς συνοδεύσῃ εἰς οἰκίαν κυρίας ἣν δὲν ἔχει τὴν τιμὴν νὰ γνωρίζῃ. Τὴν ἐπαύριον τῆς ἀπαντήσεως ταύτης ἡ Κόμησσα Ἀρμανσπέργ ἐπεσκέφθη τὴν μητέρα μου καὶ τὴν προσεκάλεσεν εἰς τὸν χορόν της.

Ἡ πρώτη δὲ πολιτικὴ πράξις τῆς Ἀντιβασιλείας ὑπῆρξε νὰ κυρώσῃ τοὺς ὑπάρχοντας ὑπουργοὺς ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Τρικούπη, διατηρήσαντος τὸ Ὑπουργεῖον (Γραμματεῖαν, ὡς τότε ἐλέγοντο) τῶν ἐξωτερικῶν. Τὴν 6 Ἀπριλίου δ' ἐγένετο μεταρρύθμισις, μείναντος τοῦ Τρικούπη εἰς τὴν θέσιν του, καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν, ἀντικατασταθέντων δὲ τῶν λοιπῶν ὑπὸ τοῦ Κωλέττου, τοῦ Πραΐδου καὶ Ψύλλα. Τὸ δὲ ὑπουργεῖον τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἀνετέθη καὶ αὐτὸ προσωρινῶς εἰς τὸν Τρικούπην, τοῦ Ρίζου ἀποσταλέντος νὰ παραλάβῃ παρὰ τῶν Τούρκων τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα προστιθεμένην Ἀττικὴν καὶ τὴν Εὐβοίαν. Ὁ Ρίζος τότε μοι ἐπρότεινε νὰ τὸν συνοδεύσω, ὃ ἐγὼ μετὰ πλείστης χαρᾶς ἐδέχθην ἐνθουσιῶν εἰς τὴν ιδέαν ὅτι θὰ ἦμην ὁ πρῶτος ὅστις θὰ ἐχαιρέτων τὰς Ἀθήνας ἐλευθέρας. Διὰ τοῦτο ἀμέσως παρσκευάσθην, καὶ νέαν ὁδοιπορικὴν ἐπρομηθεύθην ἐνδυμασίαν. Ἀλλὰ, κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἠλλαξε γνώμην ὁ Ρίζος, καὶ μοι εἶπεν ὅτι καθ' ὃν καιρὸν τὰ ὑπουργεῖα ὀργανίζοντο ἐκ νέου καὶ αἱ θέσεις διενέμοντο δὲν ἔπρεπε ν' ἀπουσιάσω, ἵνα μὴ εὕρωσιν τινες ἀφορμὴν νὰ μὲ παραγκωνίσω-

σιν. Ἡ συμβουλὴ αὕτη ἦν πατρικὴ καὶ ὀρθή, δι' ἧ καὶ ὑπέκυψα μετ' εὐγνωμοσύνης.

2.

Ὁργανισμὸς τῆς ὑπηρεσίας.

Ἐκανονίσθη δὲ τότε καὶ μετερρύθμισθη γενικῶς ἡ κεντρικὴ ὑπηρεσία, καὶ τὸ περὶ αὐτῆς διάταγμα ὑπ' ἐμοῦ μετεφράσθη ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ διὰ τὴν Ἑφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως, ἣτις ἤρξατο ἐκδομένη γερμανιστὶ καὶ Ἑλληνιστί. Κατ' ἀρχὴν οἱ μέχρις ἐκείνου ὑπηρετοῦντες διετηρήθησαν εἰς τὰς θέσεις τὰς ἀναλόγους πρὸς ἃς κατεῖχον, ἐκτὸς ἂν ὑπῆρχεν ἰσχυρὸς τις λόγος κατὰ τινος, ἢ ἂν ἡ ἱκανότης αὐτοῦ ἦν ἀνεπαρκής. Ὁργανίζοντο δὲ τὰ ὑπουργεῖα βαθμηδὸν καὶ ἀλληλοδιαδόχως, καὶ ἐν τῶν τελευταίων ὑπῆρξε τὸ τῶν Ἐξωτερικῶν, εἰς ὃ ἀπεφασίσαν ἡ Ἀντιβασιλεὶς τὸν βαρὺν Σουλτ, τὸν ἀνώτατον μετὰ τὸν τοῦ Ὑπουργοῦ, νὰ ὤσῃ εἰς τὸν αὐτῇ συστημένον Κωνστ. Σχινᾶν. Ἀλλὰ περιέφερε τὸν Σχινᾶν εἰς μεγάλην δυσχέρειαν· διότι ὀλίγον πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Βασιλέως εἶχεν ἀνατεθῆ αὐτῷ ὑπὸ τῆς διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς ἡ σύνταξις Γαλλικῆς ἐφημερίδος, καὶ ταύτην διευθύνων περιῆλθεν εἰς ἔριν πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν κ. Τρικούπην, ὅστις καὶ τὸν ἔπαυσε. Μεταθὰς λοιπὸν παρὰ τῷ Ἀντιβασιλεῖ κ. Μάουρερ τῷ εἶπεν ὅτι ἀδύνατον τῷ ἦν νὰ δεχθῇ μετὰ τοιαῦτα προηγούμενα θέσιν ἀνωτάτης ἐμπιστοσύνης παρ' ὑπουργῶ μάλιστα, πρὸς ὃν εἶχεν ἔλθει εἰς διάστασιν, ὡς πρὸς τὰς περὶ ἐξωτερικῆς πολιτικῆς θεωρίας αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τὴν ἐπίσκεψιν ταύτην ἐλθὼν πρὸς ἐμέ, μοι εἶπεν ὅτι ὁ Μάουρερ ἤκουσε μετὰ πολλῆς λύπης τὴν ἀπόφασιν ταύτην καθ' ὅσον ἐθεώρει αὐτὸν καταλληλότετον δι' ἣν τῷ προσδιώριζεν ὑπηρεσίαν, καὶ τῷ ἐξέφρασε τὴν ἀμνηχανίαν αὐτοῦ διότι, ὡργανισθέντων ἤδη πάντων σχεδὸν τῶν ἄλλων ὑπουργείων, ἄλλη θέσις δὲν ἔμενεν διαθέσιμος πλὴν μιᾶς καὶ μόνης, τῆς τοῦ Συμβού-

ου ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ἣν εὑρισκον ὅτι κατεῖχεν ὡς πρῶτος πάρεδρος Ῥαγκαβῆς τις, περὶ οὗ δὲν εἶχον ἀκούσει νὰ πῇ ἤ τις λόγος παύσεως ἢ πρὸς υποβιβασμόν, ὥστε καθ' ἣν εἶχον ἀρραδεχθῇ ἀρχήν, εἰς τὸν Σχινᾶν δὲν ἐδύνατο νὰ δοθῇ ἡ θέσις μου εἰμὴ ἂν οἰκειοθελῶς τῷ τὴν παρεχώρουν. Ἄλλη δὲ δι' αὐτὸν εἰς οὐδὲν ὑπουργεῖον ἔμεινε διαθέσιμος.

Ταῦτα ἀκούσας διηγουμένου μοι τοῦ Κ. Σχινᾶ, τὸν παρεκάλεσα νὰ ἐπανέλθῃ αὐθωρεὶ πρὸς τὸν κ. Μάουρερ καὶ νὰ τῷ εἰπῇ ὅτι παρεχώρουν τὴν θέσιν οἰκειοθελῶς. Καὶ ναὶ μὲν θέσις ὑπουργικοῦ συμβούλου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς τάξεως, τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς κατ' ἀξίαν ἀπονομῆς τῶν ἀξιωματίων, ἣν λίαν ἐπιζήτητος, καὶ ἐπαρκεστάτη ἵνα ἱκανοποιήσῃ τὴν ἀνωτάτην φιλοτιμίαν νεανίου τῆς ἡλικίας μου, ἀφ' οὗ εἰς ἅλλα ὑπουργεῖα σύμβουλοι διορίσθησαν ἄνδρες διακεκριμένοι ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἱκανότητι, οἱοὶ ὁ Κωνστ. Λεβίδης, ὁ Ν. Θεοχάρης. Ἀλλ' ἐν τῷ Σχινᾶ ἔβλεπον ἐνὸς φίλου, πρεσβύτερου ἐμοῦ, κατὰ τὰς γνώσεις ἀνώτερον, καὶ ὑποκειμένον εἰς ἀνάγκας, ὧν ἐγώ, ἐν τῷ κλίμα τῆς οἰκογενείας μου, ἤμην, ἢ καὶ ἐνόμιζον ὅτι ἤμην, ἀπὸλλασμένος. Διὰ τοῦτο, ὅτε ὁ Σχινᾶς ἤρνεϊτο νὰ διαβιβάσῃ εἰς τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας τὴν ἐκουσίαν ταύτην ὑποχώρησίν μου, τῷ εἶπον ὅτι, ἂν ἐπέμεναν ἀρνούμενος, σταθεράν ἀπόφασιν εἶχον ἐντὸς τῆς ἐπαύριον νὰ δώσω τὴν παρὰίτησίν μου, ὅπερ πολὺ μᾶλλον θὰ μ' ἔβλαπτεν. Οὕτω πεισθεὶς, καὶ ἰσχυρῶς συγκεκινημένος, μετέβη πρὸς τὸν Μάουρερ, καὶ διορίσθη αὐθημερόν σύμβουλος ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Εἰς ἐμέ δέ, μαθοῦσα ἡ Ἀντιβασιλεία ὅτι ἐκουσίως ὑπεχώρησα, ἔδωκε τὴν ἀμέσως μετὰ τὴν τοῦ συμβούλου ἀνωτέραν θέσιν, τὴν τοῦ «ἐπὶ τῆς διεκπεραιώσεως ὑπουργικοῦ Γραμματέως», ἐπὶ μισθῷ 225 ὀρ., τοῦ τῶν λοιπῶν γραμματέων ὄντος 200, τοῦ δὲ τῶν συμβούλων 300.

Ἐν τῇ νέᾳ μου θέσει πρώτην φροντίδα ἔσχον νὰ μεταφράσω ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ φυλλάδιον περὶ ὀργανισμοῦ καὶ διατηρήσεως τῶν ἀρχείων ἐν Βρυξέλλῃ, καὶ νὰ ἐφαρμόσω τοῦτον μετὰ πάσης ἀκρι-

θείας εἰς τὸ ὑπουργεῖον ἐν ᾧ ὑπηρετοῦν. Ἀντίτυπα δὲ τῆς μεταφράσεως μου ἐπέμψθησαν καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ὑπουργεῖα, ὧν ἡ διεκπεραιωταὶ ἐρχόμενοι ἐδιδάσκοντο παρ' ἐμοῦ πῶς τὰ ἴδια αὐτῶν ἀρχεῖα νὰ ὀργανίζωσι, διότι ἕως τότε ἦν ἐντελῶς ἀμέθοδος καὶ ἐν πολλῇ ἀταξίᾳ ὁ σπουδαῖος οὗτος κλάδος τῆς ὑπηρεσίας. Βοηθὸν δ' εἶχον τότε τὸν γραφέα Πετροκόκκινον, νέον χρηστὸν καὶ φιλόπονον, ὅστις, παρ' ἐμοῦ διδάχθεις, μετ' ἐμὴν ἐπέβη εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, καὶ ἐδίδασκεν αὐτὸς πάλιν τὸν βοηθὸν αὐτοῦ Π. Κλάδον. Δι' αὐτῶν δὲ μετὰ ταῦτα διετηρήθη πρακτικῶς ἐπὶ τινα ἔτη περαιτέρω ἡ εἰσαχθεῖσα ἐκείνη τάξις καὶ μετὰ τὸν χρόνον ἔτι καθ' ὃν ἐξ ἀκηδίας ἐλησμονήθησαν αἱ βάσεις τοῦ μεταφρασθέντος φυλλαδίου, καὶ αὐτὸ τὸ φυλλάδιον ἐκλιπὸν δὲν ἀνενεώθη πλέον. Πολλάκις δὲ συνέβη ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις ἀρχαί τινες ὧν τὰ ἀρχεῖα ἀπέδαινον εἰς πλήρη κυκεῶνα, νὰ ἐπικαλῶνται τὴν βοήθειαν τοῦ Κλάδου ἵνα τὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν τάξιν.

Μία τῶν πρώτων μερῶν τῆς Ἀντιβασιλείας ὑπεῖχεν ὁ ἱερατισμὸς τῆς διοικήσεως τῆς ἐκκλησίας, πρὸς ὃ συνεκάλεσε πάντας τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς Ἑλλάδος εἰς Ναύπλιον, ὑπὲρ τοὺς 40, καὶ διώρισεν ἐπιτροπὴν συγκειμένην ἐκ τοῦ ὑπουργοῦ κ. Τρικούπη, καὶ τῶν συμβούλων Σκ. Βυζαντίου καὶ Κ. Σχινᾶ, ἵνα ἀκούσωσι καὶ ἐκθέσωσι τὴν γνώμην τῶν ἱεραρχῶν περὶ νέου κανονισμοῦ. Ἐκ τῶν συζητήσεων δὲ τούτων προέκυψεν ἡ ἰδρυσις ἀνεξαρτήτου ἐκκλησίας τοῦ Βασιλείου, ἣν μετὰ μακρὰς διαπραγματεύσεις ἀνεγνώρισεν τέλος τὸ πατριαρχεῖον Κωνσταντινουπόλεως. Ἐψηφίσθη δὲ καὶ ἡ διοίκησις αὐτῆς ὑφ' Ἱερᾶς Συνόδου ὑφ' ἣν δέκα ἀρχιερεῖς προΐσταντο ἐκκλησιαστικῶς ἕκαστος ἐκάστου τῶν δέκα τοῦ κράτους νομῶν, ἡ καθάρισις τῶν ἀκατοικήτων ἢ σχεδὸν ἀκατοικήτων μοναστηρίων, καὶ ἡ σύστασις ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου διὰ τὸν κλῆρον καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν. Γραμματεὺς δὲ τῆς ὀργανιστικῆς ταύτης ἐπιτροπῆς ἦν ὁ ὀξύχολος, ἀλλὰ τὰ πιστὰ παρὰ τῷ Τρικούπῃ χαίρων Φαρμακίδης, ψυχὴ ὅμως αὐτῆς ἦν ὁ ἀγγλίνους καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐμπειρότατος Βυζάντιος.

Ἐπιδημούντων δ' ἔτι πάντων τῶν ἀρχιερέων ἐν Ναυπλίῳ, πῆλθε τὸ Πάσχα, καί, ὡς οὐδέποτε ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐτελέσθη λαμπρὰ ἡ δευτέρα Ἀνάστασις, ἐν τῇ ταίθρῳ πλατείᾳ τῇ πρὸ τῶν Ἀνακτόρων παρισταμένου ἀπὸ τοῦ ἑξώστου τοῦ πρώτου Βασιλέως τῆς ἀναβιωσάσης Ἑλλάδος, μετεόντων δὲ τῆς ιεροτελεστίας καὶ τῶν τεσσαράκοντα ἀρχιερέων, ἴτινες τὰ ἱερὰ ἅμφια φέροντες καὶ εἰς ἀποστάσεις ἀπ' ἀλλήλων ἐστῶτες, ἀνέγνωσαν τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Ἀναστάσεως εἰς πάσας τὰς γνωστὰς γλώσσας τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀνατολῆς.

Ἀποβιώσαντος δ' ἐν ᾧ ἐξηκολούθουν αἱ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συζητήσεις τοῦ ἀρχιερέως Κορινθίας, ἐξελέγη ἀντ' αὐτοῦ εἰς τὸν νομὸν Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας ὁ ἕτερος Κύριλλος, τέως ἀρχιεπίσκοπος Ἡλείας, χρηματίσας τοῦ ἀπαρχονισθέντος Πατριάρχου Γρηγορίου ἀρχιδιάκονος, καὶ διορίσθη συγχρόνως αὐτὸς πρόεδρος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἐντελὼς ἄξιος τῆς θέσεως ταύτης διὰ τὸ μέγα ἑστρέφειν τοῦ γνησίου τῆς, ὡς καὶ ἐν τῷ πνεύματι τοῦ τοῦ μεγάλῃ ἐπὶ τῇ.

3.

Ἐν Αἰγίνῃ.

Μικρὸν δὲ μετὰ ταῦτα ἑστρέψε τὸ ὑπουργεῖον τῆς δημοσ. ἐκπαιδεύσεως τὴν προσοχὴν τοῦ μεταξὺ ἄλλων καὶ εἰς τὸ ἐν Αἰγίνῃ Ὀρφανοτροφεῖον, τὸ μέγα κατὰστημα ὃ εἶχεν ἰδρύσει ὁ Κυβερνήτης Καποδίστριας εἰς καταγωγίον τῶν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας λυτρουμένων ὀρφανῶν, ὧν εἶχον σφαγῇ οἱ γονεῖς. Ἐνεκα τῆς ἀναρχίας καὶ τῆς διοικητικῆς παραλυσίας δι' ἧς ἡ Ἑλλάς εἶχε διέλθει, εἶχε καταντήσει ἡ κατὰστασις τοῦ ἱεροῦ τούτου καταγωγίου οἴκτρά, καὶ διετέλει σχεδὸν ἄγνωστος εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἥτις ὅμως οὐκ ὀλίγα πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ ἔδαπανα. Ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ σταλῇ

τις ἵνα ἐπιθεωρήσῃ τὰ κατ' αὐτὸ καὶ πρὸς τοῦτο ὠρίσθην ἐγώ, καὶ μοὶ ἐδόθησαν γενικαὶ τινες ὁδηγίαι, καὶ μικρὰ τις ποσότης ἐτέθη εἰς τὴν διάθεσίν μου διὰ τὴν περίστασιν καθ' ἣν θὰ ἐνέκρινον τὴν ἀπομάκρυνσιν τινῶν ἐκ τῶν τροφίμων, ἢ ἄλλην τινὰ δαπάνην θὰ ἐθεώρουν ὡς κατεπείγουσαν. Μοὶ προσηρτήθη δὲ καὶ ὁ Κ. Κυρίτσης Μαργαρίτης, εἰς ὃν εἶχον τὴν ἄδειαν ν' ἀναθέσω, προσωρινῶς καὶ, τὴν διεύθυνσιν, εἰς ἣν ἐκρίνον ἀναγκαίαν τὴν προσωπικὴν μεταρρύθμισιν.

Ὁ ἀρχαῖος ἐπὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας διδάσκαλός μου Ἀναστάσιος Ἐρκουλίδης, ὅστις ἐμῇ συστάσει εἶχε διορισθῇ καὶ διετέλει καθηγητῆς τῆς Γαλλικῆς εἰς τὸ ἐν Αἰγίνῃ Γυμνάσιον, προσωρινῶς δὲ τότε ἐπιδημῶν ἐν Ναυπλίῳ, μοὶ ἔδωκεν ἐπιστολὴν πρὸς τὴν οἰκογένειάν του, παρ' ἣ καὶ ἐρρωσθέντην. Ἡ σύζυγός του ἦν νέα καὶ ὡραία, καὶ τοσοῦτον ἀγαπῶσα καὶ τὸν, ὥστε καὶ ἐπὶ ὥρας τὴν ἔβλεπον μένουσαν καθ' ἑκάστην εἰς τὸ παράθυρον, κατοπτρεύουσαν τὴν θάλασσαν, καὶ ζητοῦσαν εἰς τὸν ὄριζοντα τὸ πλοῖον ὃ ἐπέφερεν ἃ τὸν φέρῃ ὀπίσω. Ἀλλ' ἐν ὅσῳ ἦσαν ἐκεῖ δὲν ἐπέστρεψεν.

Ἀμα δ' ἀφίχθεις εἰς Αἰγίναν ἔσπευσα κατὰ πρῶτον πρὸς τὸν παλαιὸν καὶ ἀγαπητόν μου διδάσκαλον, τὸν Γεννάδιον, διευθυντὴν διατελοῦντα τοῦ ἐκεῖ Γυμνασίου, ὃ ἐκαλεῖτο τότε *κεντρικὴ σχολή*. Ἀνεζήτησα δ' ἀμέσως αὐτόν οὐ μόνον ἐξ ἀγάπης καὶ κατὰ καθῆκον, ἀλλὰ καὶ διότι ὡς ἐκ τῆς θέσεως καὶ ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρός του μεγάλην ἐξήσκει ἐπιρροήν, ἥς προέβλεπον ὅτι θὰ εἶχον ἴσως ἀνάγκην πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς μου.

Αἱ ἐν τῷ Ὀρφανοτροφείῳ ἔρευναί μου μοὶ ἀπέδειξαν ταχέως τὴν κατάστασιν αὐτοῦ οἰκτροτέραν ἀφ' ὅ,τι τὴν ἐφραντάζοντο ἐν τῷ ὑπουργείῳ. Διευθυντῆς αὐτοῦ ἦν ὁ πεπαιδευμένος μὲν καὶ ἀγγινοῦστατος, ἀλλ' ἡκιστα πρακτικὸς Γρηγόριος ὁ Κωνσταντᾶς, ὅστις καὶ αὐτὸς ἐλεεινολόγει τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῷ ἰδρύματι παραλυσίαν καὶ ἀθλιότητα, χωρὶς ὅμως νὰ ἡξεύρῃ πῶς νὰ ἐπιφέρῃ διορθώσιν. Περιεῖχε δὲ τὸ Ὀρφανοτροφεῖον παιδία ὑπὲρ τὰ ἑκατόν, δυστυχῇ λείψαγα τῶν ἐρημώσεων τοῦ πολέμου, πανταχόθεν τῆς

Ἑλλάδος πρὸς περίθελψιν συναχθέντα, τὰ πλεῖστα ἐκ τῆς αἰχμα-
 λωσίας ἐξαγορασθέντα. Μεταξὺ δ' αὐτῶν τὰ ἐξ Αἰγύπτου ἐλθόντα
 φέρον τὴν ἐπιδημίαν τῆς ὀφθαλμίας, ἣτις διὰ φοβερῶν καὶ ταχυ-
 τάτων προσῶν μετεδίδετο καὶ εἰς τὰ λοιπὰ ὄρφανά, στερούμενα
 καταλλήλου περιποιήσεως καὶ ἰατρικῆς θεραπείας, καὶ τὰ μὲν ἔφε-
 ρεν εἰς τὸν θάνατον, τὰ δὲ ἀπετύφλου. Εἰς δὲ τὰ ἐναπολειπόμενα
 ἡμίτυφλα ἢ τὰ εἰσέτι τὴν μάστιγα τῆς ἐπιδημίας ἀποφυγόντα
 εὗρον τὸν σοφὸν φιλόλογον Νεόφυτον Δούκαν βαθείας ἀναπτύσσοντα
 γραμματικᾶς θεωρίας, καὶ ἐξηγοῦντα τὸν Δημοσθένην. Κατὰ τὰ
 λοιπὰ δὲ ἦν τὸ κατὰσθημα εἰς λεηλασίαν παραδεδομένον, καίτοι
 ἔχον οἰκονόμους καὶ ἐπιστάτας. Ἐν τοῖς ὑπογείοις ὑπῆρχον εὐρεῖαι
 ἀποθήκαι, περιέχουσαι προμηθείας πρὸς τροφήν, τὰ πρὸς ἔνδουσιν
 καὶ τὰς λοιπὰς ἀνάγκας τοῦ καταστήματος, πολλαπλάσια τῶν
 ἀπαιτούμενων, καὶ ἐπληροφορήθη, ὅτι τὴν γὰρ ἡμέραν τὰ ἐφόδια
 ταῦτα ἐταμιεύοντο ἐκεῖ διὰ τῶν θυρῶν αἵτινες ἠνοίγοντο ἐντὸς τοῦ
 περιβόλου, τὴν δὲ νύκτα τὸ πλεῖστον αὐτῶν ἐκλείετο δι' ἑξωτερι-
 κῶν θυρῶν καὶ ἐπωλεῖτο λαθραίως εἰς ὁρεῖας τῶν οἰκονόμων καὶ
 ἐπιστατῶν. Μεταξὺ δ' ἄλλων περιττῶν μισθοφόρων ὑπῆρχε καὶ
 ἐφημέριος μισθούμενος ἵνα ἀναγινώσκη τὴν ἀκολουθίαν κατὰ κυρια-
 κάς καὶ ἑορτάς εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ καταστήματος, ἐν ᾧ εἰς
 μικρὰν ἀπόστασιν ὑπῆρχεν ἐνοριακὴ ἐκκλησία, εἰς ἣν οὐδὲν ἐκώλυε
 τοὺς παῖδας νὰ φοιτῶσιν ἀνεξόδως.

Περὶ πάντων τούτων πεισθεὶς ἐξ αὐτοψίας καὶ ἐξ ἐρεύνης τῶν
 ἀπολογισμῶν, συνέταξα ἔκθεσιν πρὸς τὸ ὑπουργεῖον μακρὰν καὶ
 ἐμπεριστατωμένην. Ἐν ᾧ δ' ἔγραφον αὐτήν, εἶδον εἰσελθόντα εἰς
 τὸ δωμάτιόν μου νέον διάκονον φέροντα μέγα παναίριον πλήρες
 λεμονίων καὶ πορτοκαλλίων, ἅτινα διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλ-
 λος των θὰ ἐκίνουν καὶ αὐτῶν τῶν Ἐσπερίδων τὴν ὄρεξιν. Μοὶ
 ἐπέμποντο δὲ μετ' εὐχῶν πολλῶν ὑπὸ τοῦ ἐφημερίου τοῦ Ὀρφα-
 νοτροφείου, ὅστις, εἰ καὶ ἐπροσπάθουν νὰ ἐνεργῶ τὰς ἐρέυνας μου
 ἡσύχως καὶ ἀνεπιδείκτως, δὲν ἠγνόει ὅμως τὸν σκοπὸν τῆς ἀφίξεώς
 μου, καὶ φαίνεται ὅτι εἶχε τὴν συνείδησιν οὐχὶ ἐντελῶς ἡσυχον ὥς

πρὸς τὸ σκόπιμον τῆς θέσεως καὶ τῆς μισθοδοσίας του. Ἀπήντησα δὲ τότε εἰς τὸν νέον λευίτην ὅτι παρακαλῶ μὲν νὰ ἐκφράσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην μου εἰς τὸν ἀποστέλλοντα, ἀλλ' ὅτι παροικῶν εἰς ξένην οἰκίαν, δὲν ἐδυνάμην νὰ κάμω χρήσιν τοῦ δώρου, ἄλλως τε δὲ καὶ ὅτι δὲν ἦμην πολὺ φίλος τῶν πορτοκαλλίων (ὅπερ ὁμως ὁμολογῶ ὅτι ἀντέβαινε ἀντικρὺς εἰς τὴν ἀλήθειαν). Ἐπειδὴ ὁμως ἐκεῖνος ἐπέμενε νὰ μὴ ἀποκομίσῃ ὀπίσω τοὺς καρπούς, ἔλαβον δύο ἐξ αὐτῶν, ἵνα ἔχω, τῷ εἶπον, τὰς εὐχὰς τοῦ σεβασμιωτάτου, καὶ τῷ ἀπέπεμψα τοὺς λοιπούς. Ἐν ᾧ δ' ἐξήρχετο ὁ διάκονος ἱκανῶς δυσηρεστημένος, ἀνακαλέσας αὐτόν, «Παρ' ὀλίγον νὰ λησμονήσω» τῷ εἶπον· «Εἰπέτε, παρακαλῶ, εἰς τὴν σεβασμιότητά του ὅτι γράφω τὴν ἐκθεσίν μου εἰς τὸ ὑπουργεῖον, καὶ προτείνω ἐν ἄλλοις τὴν κατάργησιν τῆς θέσεώς του καθὼς τὴν θεωρῶ περιττήν. Νομίζω καθήκόν μου νὰ τὸν εἰδοποιήσω περὶ τούτου». Ἐκτοτε περὶ πορτοκαλλίων πλέον λόγος δὲν ἔγινε.

Τὸ ὑπουργεῖον ἀπήντησεν ἐγκρίνον καὶ ἐπαινοῦν τὴν ἐκθεσίν μου, καὶ οἶδόν μοι πληρεξουσιαστικὰ νὰ ἐνεργήσω κατὰ τὰς προτάσεις μου.

Ἐλθὼν λοιπὸν κατὰ πρότερον πρὸς τὸν διδάσκαλον Γεννάδιον, τὸν παρεκάλεσα νὰ μὲ συνοδεύσῃ τὴν ἐπαύριον, ὅτε ἔμελλον νὰ προβῶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν, νὰ μὴ λησμονήσῃ δὲ καὶ τὴν καπνοσύριγγά του, ἥτις ἦν ὁ συνήθης, καὶ τῇ νεολαίᾳ τῶν σχολείων γνωστός καὶ σεβαστὸς ἐκτελεστής τῶν πειθαρχικῶν νόμων εἰς χεῖρας τοῦ ἐν τῇ ἀσκήσει τῶν καθηκόντων του οὐχὶ πάντοτε λίαν συνταγματικοῦ γυμνασιάρχου, δι' ὃ καὶ οἱ νέοι ἐφοβοῦντο αὐτόν διὰ τὴν αὐστηρότητα, ἀλλὰ συγχρόνως ἠγάπων διὰ τὴν χρηστότητα καὶ δικαιοσύνην του, καὶ διὰ τὸ εὐθυμον καὶ ἄκακον τοῦ χαρακτῆρός του.

Τὴν ἐπαύριον λοιπόν, Κυριακὴν, ἀπὸ πρωΐας ἀπῆλθον μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ καταστήματος, καὶ μετὰ τὴν λειτουργίαν παρεκάλεσα πᾶν τὸ προσωπικὸν τῆς διευθύνσεως αὐτοῦ νὰ συνέλθῃ εἰς τὸ ἐφορεῖον. Ἐκεῖ δ' ἐγερθεῖς ἐν μέσῳ πάντων, ἔλαβον τὸν λόγον, μετὰ τινων παλμῶν καρδίας, τὸ ὁμολογῶ, διότι

ὁδὲποτε ἄλλοτε μοὶ εἶχε συμβῆναι ὁμιλήσω εἰς ὁμήγουριν ὁπωσοῦν
 πολυάνθρωπον, καὶ ἀνήγγειλα ὅτι εἶχον λάβει ῥητὰς διαταγὰς
 τῆς Κυβερνήσεως περὶ τοῦ Ὀρφανοτροφείου. Ἐξήγησα δὲ ὅτι ἡ
 ἀναπόφευκτος ἀνάγκη δι' ἣν τὸ κατάστημα τοῦτο ἰδρύθη ἀμέσως
 μετὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἡ τῆς διασώσεως καὶ περιθάλψεως τῶν
 ὀρφανῶν θυμάτων αὐτῆς, εἶχεν εὐτυχῶς ἐκλείπει κατὰ μέγιστον
 μέρος· ἤδη δ' ὅτι τῆς πρώτης σπουδαιότητος ἦν νὰ σωθῶσιν ἀπὸ
 τῆς κατατρεχούσης αὐτὰ νόσου ὀφθαλμίας τὰ ἐνδίαίτα ὀρφανά,
 ὅπερ, κατὰ τὴν γνώμην τῶν δοκιμωτέρων ἰατρῶν (καὶ τοιοῦτοι
 ἦσαν τότε ἐν Αἰγίνῃ ὁ Ὀλύμπιος καὶ ὁ Χορτάκης, ἀρτίως ἐκ Γερ-
 μανίας ἐλθόντες, καὶ ἐπὶ ζώων εἰς χειρουργικὰ πειράματα ἀσχολού-
 μενοι, εἰς φιλικωτάτας δὲ σχέσεις πρὸς ἐμὲ διατελοῦντες) — ἄλλος
 τρόπος θεραπείας δὲν ὑπῆρχε πλὴν τῆς κραιώσεως καὶ ἀπ' ἀλλή-
 λων μακρύνσεως τῶν νοσούντων. Προτίθηκα δ' ὅτι, διὰ τε λόγους
 χρηστοθείας καὶ τάξεως, καὶ ἵνα μείνῃ εἰς τὸ Ὀρφανοτροφεῖον
 ὁ ἀρχηγὸς αὐτοῦ χαρακτῆρ, ἀνάγκη νὰ ἐξέλθωσιν αὐτοῦ πάντες
 οἱ ὑπερήλικες, εἰς δὲ τοὺς λοιπούς, τοὺς μένοντάς, ὅτι ἀνάγκη νὰ
 διδῇται ἀγωγή ἥττον ὑψηλή, ἀλλὰ πρακτικωτέρα καὶ βιοποριστι-
 κωτέρα· ὅτι δὲ οὕτως ἐλαττουμένου τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τροφίμων,
 καὶ ἀλλοιουμένου τοῦ χαρακτῆρος τῆς ἐκπαιδεύσεως αὐτῶν, ἦν
 ἐπόμενο νὰ περιορισθῇ τοῦ λοιποῦ καὶ ἡ πολυάνθρωπος καὶ πολυ-
 δάπανος διεύθυνσις αὐτοῦ. Ἀπονέμων δ' εὐχαριστίας ἐν ὀνόματι
 τῆς Κυβερνήσεως εἰς τε τὸν διδάσκαλον Ν. Δούκαν, καὶ εἰς τὸν
 διευθυντὴν Γρ. Κωνσταντᾶν, εἶπον ὅτι τὸ ὀρφανοτροφεῖον, ὡς νῦν
 περιορίζεται, δὲν ἦν πλέον ἀντάξιον τῆς παιδείας καὶ ἐπιστημότητος
 αὐτῶν, καὶ ἡ κυβέρνησις, παύουσα αὐτοὺς τῶν ἐκεῖ καθηκόντων
 των, ἐπιφυλάττεται νὰ τοὺς τάξῃ ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς ἀνωτέρας
 ἐκπαιδεύσεως, ὃν προϋτίθετο νὰ ἐκδώσῃ, εἰς περιωπὴν πολὺ ὑψηλο-
 τέραν, ἐξ ἧς αἱ γνώσεις των νὰ γίνωσι χρησιμώτεραι εἰς τὸν
 ἐθνικὸν φωτισμόν· τὴν δὲ διδασκαλίαν τῶν γραμμάτων ὅτι περι-
 ορίζει εἰς τὴν τῶν δημοτικῶν σχολείων, ἀντὶ τῆς ἀνωτέρας φιλο-
 λογίας ἀντικαθιστῶσα βιομηχανικὰς τέχνας, καὶ τὴν διεύθυνσιν

ὅτι ἀνατίθηναι εἰς τὸν Κ. Κυρίτην Μαργαρίτην. Περὶ δὲ τῶν τροφίμων εἶπον ὅτι ἀπεφασίσθη οἱ μὲν τυφλοί, ἢ ἀνιάτως ἢ δυσιάτως πάσχοντες ἐξ ὀφθαλμίας νὰ διανεμηθῶσιν εἰς τὰ διάφορα μοναστήρια τοῦ κράτους, δι' ὃ καὶ εἶχον ἤδη γράψαι καὶ ἀποστείλει τὰς διαταγὰς εἰς τοὺς ἡγουμένους, οἱ δὲ λοιποὶ ὑπερήλικες ν' ἀποπεμφθῶσιν εἰς τοὺς δήμους εἰς οὓς ἀνῆκον ἢ, ἂν ἦσαν ἐτερόχθονες, εἰς τὰς πατρίδας των, πρὸς ὃ καὶ διὰ τοὺς μὲν καὶ διὰ τοὺς δὲ εἶχον ἤδη ναυλώσει καὶ τὰ πλοιάρια. Ἦν δὲ τοῦτο ἀληθέστατον, διότι ἀπὸ τῆς προτεραιᾶς, ἐν ἀγνοίᾳ πάντων εἶχον φροντίσει περὶ τούτου.

Ἡ τοιαύτη ἀγόρευσις μου ἐκίνησεν ἐκπληξιν καὶ ταραχὴν εἰς τὸ ἀκροατήριον, διότι οὐδεὶς περιέμενεν ὅτι τὰ μέτρα ἃ θὰ ἐλάβανον θὰ ἦσαν οὕτω θετικά, καὶ ἡ ἐκτέλεσις αὐτῶν οὕτω βεβαία καὶ παρεσκευασμένη. Θλίβον ὅπως ἦν τὸ ἄκουσμα εἰς τοὺς ἀπερχομένους, ὅτε ἀνήγγειλα ὅτι πάντα τοῦ ἤδη πληρωθέντος ναύλου αὐτῶν θὰ τοῖς δίδεμεν καὶ ὅσα χρήματα μοι εἶχε ὅσους ἡ Κυβέρνησις, ἢ ὁ ἀναλογία ἐκάστου ὅτι ἦν ἐκ τριῶν περίπου δραχμῶν, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι. Τοῦτο δὲ γέμειρε θρήνον μεταξὺ αὐτῶν, διότι τοιαύτη μηδαμινὴ ποσότης θὰ τοῖς ἦτον ἀνεπαρκέστατον ἐφόδιον καὶ θὰ τοὺς ἄφινε προσέτι ἄνευ οὐδενὸς πόρου μετὰ τὴν ἀφίξιν των, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶχον φροντίσει νὰ τοὺς συστήσω ἐπίσης εἰς τὰς ἐκασταχοῦ ἀρχάς. Τὴν ἀνησυχίαν των οὐχ ἥττον ἔκρινον δικαίαν, καὶ βαθέως μὲ συνεκίνουν τὰ παράπονά των, τρόπον δὲ οὐδένα εἶχον ὅπως τὰ θεραπεύσω, διότι ῥητὴ ἦν ἡ διαταγὴ τῆς κυβερνήσεως περὶ τῆς μὴ ὑπερβάσεως τῆς ὀρισθείσης δαπάνης. Τότε λοιπὸν ἔπεμψα εἰς τὴν οἰκίαν μου καὶ ἔφερα ὅσα ἰδιὰ μου χρήματα εἶχον μετ' ἐμαυτοῦ διὰ τὴν ὁδοιπορίαν μου, καὶ προσδιανείμας αὐτοῖς ταῦτα, τοὺς καθησύχασα. Τὴν δὲ ποσότητα ταύτην οὐδ' ἐλάβον οὐδ' ἐζήτησα ποτὲ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως, διότι τὴν εἶχον δαπανήσει ὑπὲρ τὰς ὁδηγίας μου.

Καὶ ἡ μὲν ἀνάγκη τῶν ὑποτρόφων οὕτως ἱκανοποιήθη. Ἀλλὰ τὸ προσωπικὸν τῆς Διευθύνσεως ἐκότει καὶ κενὰ ἐβουλεύετο, καὶ

πολλαὶ ἦσαν αἱ ἐξοδοὶ καὶ αἱ εἰσοδοὶ τῶν μελῶν αὐτοῦ, καὶ αἱ ὑποπτοὶ συνδιασκέψεις τῶν δὲν διέφυγον οὔτε ἐμὲ οὔτε τὸν διδάσκαλον. Τῷ ὄντι δέ, ὅταν ἔλυσα τὴν συνεδρίαν καὶ ἐξήλθομεν τοῦ ἐφορείου, εὔρομεν εἰς τὴν εὐρείαν αὐλὴν τοῦ καταστήματος πάντας τοὺς ὑπηρέτας καὶ τοὺς μεγαλητέρους τῶν μαθητῶν συνελθόντας καὶ παρατετάγμένους ὑπὸ τοῦ οἰκονόμου, καὶ πάντες, εἰς τὴν ἐμφάνισιν ἡμῶν, θορυβωδῶς προερχόμενοι, ἤρχισαν νὰ κραυγάζωσι στασιαστικῶς. Τότε ἔστρεψα τὸ βλέμμα πρὸς τὸν διδάσκαλον Γεννάδιον, ὅστις ἐννοήσας με, ὕψωσεν ἀμέσως τὴν γνωστὴν καπνοσύριγγα ὡς ῥόπαλον, καὶ ἐρρίφθη πρὸς τοὺς στασιαστάς ὄνειδίζων καὶ ἀπειλῶν αὐτούς. Ἡ φυγὴ δ' ὑπῆρξε στιγμιαία καὶ γενική, καὶ θριαμβευτικῶς καὶ ἀβλαβῶς ἐξήλθον τῆς αὐλῆς, καὶ τὰ διαταχθέντα ὑπ' ἐμοῦ μέτρα κατὰ γράμμα ἐτετέλεσθησαν. Ἀλλὰ μόνον περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου, ἐπὶ τοῦ δαΐλογου τοῦ κ. Τρικούπη, ἐξεδόθη τὸ ὀριστικὸν διάταγμα τοῦ νέου ὀργανισμοῦ τοῦ Ὀρφανοτροφείου. Ἐν αὐτῇ ἡμῖν ἐτι ἐν Αἰγίνῃ ἐπεσκεφθὲν τὴν νῆσον ὁ Βασιλεὺς μετὰ τοῦ Ἀρμανσπέργου, καὶ κατέβηεν εἰς τοῦ Κοντοσταύλου τὴν ἑπαυλιν. Ὅτε δὲ ἐπισκεφθεὶς τὸ Ὀρφανοτροφεῖον μὲ συμπάρελαβεν εἰς τὴν ἀκολουθίαν του, τὸν ὠδήγησα ἐν ἄλλοις καὶ εἰς τὴν Βιβλιοθήκην, ὅπου καὶ τῷ ἔδειξα ἐκεῖ εἰκόνα τινὰ τοῦ Ῥήγα μετὰ πλείστης ἐπιδεξιότητος διὰ τοῦ καλάμου ζωγραφηθεῖσαν ὑφ' ἐνὸς τῶν τροφίμων, σχεδὸν αὐτοδιδάκτου, τοῦ Μοσχοβάκη, ὃν καὶ συνέστησα θερμῶς εἰς τὴν Βασιλικὴν προστασίαν. Ὁ δὲ Βασιλεὺς εὐηρεστήθη νὰ τῷ δαψιλεύσῃ αὐτὴν καὶ τὸν πέμψῃ ὑπότροφον εἰς τὴν Εὐρώπην ἵνα σπουδάσῃ καλλιτεχνίαν. Οὗτος μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του διωρίσθη διδάσκαλος καλλιγραφίας εἰς τὰ δημόσια σχολεῖα. Λυπηρὰν ὅμως ἐκπληξιν μοὶ ἐνεποίησε κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν ἐκείνην ὅτι ὁ Βασιλεὺς, ὅτε τῷ ἔδειξα τὴν εἰκόνα, μὲ ἠρώτησε τίς ἦτον ὁ Ῥήγας, ὅπερ μοὶ ἀπεδείκνυσεν ὅτι ἐν Μονάχῳ δὲν τὸν εἶχον ἱκανῶς παρασκευάσει διὰ τὴν θέσιν εἰς ἣν ὤριστο.

Τὸ Ὀρφανοτροφεῖον ὑπὸ τὸν Μαργαρίτην μετετέθη μετὰ ταῦτα εἰς Ναύπλιον, ἐγκαταστὰν εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀρχαίου στρατιωτικοῦ

σχολείου. Ἐκλιπούσης σχεδὸν τῆς πρώτης ἀνάγκης τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, βαθμηδὸν ἀπεσθέσθη καὶ ἐξέλιπε· διεδέχθη δ' αὐτὸ μετὰ πολὺ τὸ φιланθρωπικὸν κατὰστημα, τὸ ἰδρυθὲν ἐν Ἀθήναις, διὰ τῆς ἐλευθερίου προικοδοτήσεως τοῦ φιλογενοῦς Χατζῆ-Κώστα, ἐν ᾧ, ἄριστα διοικουμένῳ, ἄποροι παῖδες, ὀρφανοὶ πατρὸς καὶ μητρὸς ἀσκοῦνται εἰς τέχνας βιοποριστικάς, διδασκόμενοι καὶ τ' ἀπαραίτητα γράμματα.

Φρίκην μοὶ ἐνεποίησεν ἐν Αἰγίνῃ ὁ ζῆλος μεθ' οὗ οἱ λίαν πεπαιδευμένοι, ἀλλὰ τοῦ σταδίου αὐτῶν ἀπαρχόμενοι ἱατροὶ Ὀλύμπιος καὶ Χορτάκης, ἐγυμνάζοντο εἰς τὰ τῆς ἐπιστήμης των, διερχόμενοι πάσας τὰς ἡμέρας των εἰς ἀκρωτηριασμοὺς τῶν ἀδεσπότην κυνῶν τῆς νήσου πρὸς ἐνάσκησιν εἰς τὴν χειρουργίαν, ἀλλὰ δὲν δύναμαι ν' ἄρνηθῶ ὅτι διὰ τῶν τοιούτων ἀλλοτρίων ἀσκήσεων ἀνεδείχθησαν ἀμφότεροι ἐξοχοὶ εἰς τὴν τέχνην τῶν, μάλιστα ὁ Ὀλύμπιος ὅστις ἐνέμεινεν εἰς αὐτήν.

Ἐγνώρισα δ' ἐκεῖ καὶ τὸν Ἰατρίδην, μέτρον μὲν ζωγράφον, ἄκρον δὲ ζηλωτὴν τῶν πραγματικῶν ἀρχαιοτήτων. Οὗτος ὀλίγον πρὸ τῆς εἰς Αἰγιναν ἀφίξεώς μου, ὅτε ὁ Ἀγγλος ἀντιπρέσβυς Δόκινς ἔπεμψεν ἐκεῖ πολεμικὸν πλοῖον ἵνα ἀπαγάγῃ ἄγαλμα, κείμενον εἰς τὴν παραλίαν, ἐξανέστησε τὸν λαόν, καὶ ἐνοπλον τὸν ἔφερε κατὰ τῶν Ἀγγλῶν ναυτῶν, τοῖς ἀφήρесе τὸ ἄγαλμα ὃ ἤδη ἀπεκόμιζον, καὶ κατέθεσεν αὐτὸ εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Μουστοξύδου καταρτιζόμενον τότε Μουσεῖον ἐν τῷ Ὀρφανοτροφείῳ, ἐνθα καὶ μοὶ τὸ ἐδείξεν. Ὑπὸ τοῦ Ἰατρίδου συνοδευόμενος ἐπεσκέφθην καὶ τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς εἰς τὰ βορειανατολικά τῆς νήσου, οὗ ἐγνώριζον τὰ ἀνάγλυφα ἐν τῇ Γλυπτοθήκῃ τοῦ Μονάχου, καὶ ἐν βαθείᾳ κοιλάδι μετὰ τοῦ ναοῦ καὶ τῆς πόλεως ἐπεσκέφθην ἄλλην ἀρχαίαν θέσιν, ὅπου εἶδον παλαιὰν ἐπιγραφὴν, ἣν ἔπειτα ἐξέδωκα (ὑπ' ἀριθ. 33 Ant. Hell.) κατ' ἀντίγραφον τοῦ Prockesch.

Ἴν' ἀναχωρήσω δὲ ἐξ Αἰγίνης, ἐπειδὴ τὰ ἐφόδια μου εἶχον δώσει εἰς τοὺς ὀρφανούς, ἐδανείσθην παρὰ τοῦ πάντοτε προθύμου νὰ μὲ συνδράμῃ Γενναδίου, καὶ τῷ τὰ ἀπέστειλα ἅμα οἴκαδε ἀφιχθεῖς.

4.

Ἐπάνοδος εἰς Ναύπλιον.

Ὀλίγον δὲ μετὰ τὴν ἐπάνοδόν μου μετηνάστευσεν ἡ οἰκογένειά μου εἰς Ἀθήνας, ὅπου ὁ πατήρ μου εἰς τὸ οἰκόπεδον ὃ εἶχεν ἀγοράσει προὔτιθετο νὰ οἰκοδομήσῃ οἰκίαν πρὸς ὀριστικὴν ἡμῶν ἀποκατάστασιν. Φύσειως ὢν ὁ πατήρ μου ποιητικῆς, τρυφερᾶς συγχρόνως καὶ ἀφελοῦς, προσφιλὲς εἶχεν ὄναρ τὴν οἰκιακὴν εὐδαιμονίαν ἐν οἰκίᾳ ἰδιοκτητῇ, ἐν μέσῳ ἀγρῶν καὶ κήπων ἀμειβόντων τὴν ἐπιμέλειάν του, καὶ εἰς θέσεις τὴν ἱστορικὴν τῆς Ἑλλάδος ὁδὸν ἀναπολούσας. Ἠγόρασεν ἐπομένως διὰ τῶν ἐσχάτων λειψάνων τῆς περιουσίας του, πλὴν τῶν ἐν Μιχαρθῶνι κτημάτων, ἃ μετὰ ταῦτα διὰ μεγάλης ζημίας ἤναγκάσθη νὰ μεταπωλήσῃ, προσέτι κήπους περὶ τὰς Ἀθήνας κατὰ τὰ Πιπτήσια, ὧραίαν μὲν τὴν θέαν ἔχοντας, ἀλλ' οὐδὲν ἀποφέροντας καὶ μικρὰ παράγοντας.

Μετὰ δὲ τὴν ἀναχώρησιν τῆς μητρὸς μου, συνώκησα πάλιν μετὰ τοῦ Σκαρλάτου Σούτσου, κατ' ἀρχὰς εἰς μέρος τῆς οἰκίας ἣν κατῴκει καὶ ὁ Ἰακ. Ἀργυρόπουλος, ὁ πενθερὸς τοῦ Μχυροκορδάτου, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἤναγκάσθημεν ν' ἀποσυρθῶμεν εἰς τὸ ὑπερῶν αὐτῆς, ὅτε ἦλθεν ἐκεῖ ἐκ Γαλλίας καὶ ὁ ἕτερος ἀδελφὸς Ἀργυρόπουλος, ὁ Γεώργιος, μετὰ τῆς γυναικὸς του, Δομν. Ραλοῦς θυγατρὸς τοῦ ἡγεμόνος Καρατζᾶ, καὶ τῶν τέκνων του, τῆς Ἑλένης (μετὰ ταῦτα Κας Ρουάν), καὶ τοῦ Ἐμμανουήλ. Εἰς τὴν οἰκίαν ταύτην τὸ μόνον ὃ δύναμαι ν' ἀπομνημονεύσω ἐστὶν ὅτι κατεβροχθίσθην ὑπὸ τῶν Κορινθίων τοῦ Ἀριστοφάνους, οἵτινες κατὰ μυριάδας ἐξεστράτευον ἀνὰ πᾶσαν νύκτα κατ' ἐμοῦ ἐκ τῶν δοκῶν τῆς ὀροφῆς. Ἐγενόμην δὲ καὶ ἀκούσιος αὐτόπτης μάρτυς ὀργίων εἰς τὴν ἀντικειμένην τῇ ἡμετέρᾳ οἰκίᾳ, ἐνθα κατῴκει ὁ Θ. Γρίβας μετὰ πολλῶν ὁπαδῶν του.

Τότε περίπου ἐκινδύνευσά νὰ πνιγῶ, λουόμενος εἰς τὴν θάλασσαν

κατὰ τὴν θέσιν Πέντε ἀδέρφια. Καίτοι διδαχθεὶς τὴν κολυμβητικὴν ἐν Μονάχῳ, δὲν ἤμην ὅμως ἔμπειρος αὐτῆς, ἢ ἱκανῶς εὐρωστος ἐν ἄντέχῳ, καὶ ἀπέφευγον τὰ βαθέα. Ἀλλὰ μίαν ἡμέραν, ἐνθαρρυνθεὶς ὑπὸ τῶν συντρόφων μου, ἐτόλμησα τὴν ἀπόπειραν, καὶ ἐπέτυχον εἰς μικρὰν ἀπόστασιν. Θαρρῆσας ὅμως καὶ θελήσας νὰ ἐπαναλάβω αὐτήν, ἡσθάνθην τὰς δυνάμεις μου ἐκλιπούσας, καὶ ὅτε ἐβυθιζόμην, ἔβλεπον τὸ ὕδωρ πράσινον ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν μου, καὶ εἶχον τὴν συνείδησιν ὅτι τετέλεσται, ὅτε ἡσθάνθην ὠθοῦντάς με δύο στιβαροὺς βραχίονας, οἵτινες ἦσαν οἱ τοῦ ἀρχαίου συμμαθητοῦ μου Καμπούρογλου καὶ τοῦ ἀξιωματικοῦ Εὐστ. Ῥάλλη, ῥιφθέντων ἀμέσως εἰς σωτηρίαν μου. Οὕτω σπρωχθεὶς πρὸς τὴν παραλίαν ἔπεσα εἰς αὐτὴν σχεδὸν ἄπνους, καὶ ἔκτοτε οὐδέποτε ἐκολύμβησα πλέον εἰς τὰ βαθέα.

Μετ' ὀλίγον μετωκίσσαμεν εἰς αἰκίσκον ἐκ δύο δωματίων συγ-
 κείμενον, εὐπρεπῆ καὶ καθαρίον, μόνην δέ, ἀλλὰ λίαν εὐάρεστον
 θέαν ἔχοντα τὴν τοῦ ἐξαίσιου καλλιού τῆς νέας θυγατρὸς τοῦ γεί-
 τονος ἡμῶν στρατηγοῦ κ. Ἀλεξάνη Βλάχοπούλου, τῆς μετὰ ταῦτα
 τὸν Δωΐλαν, καὶ μετ' αὐτὸν τὸν Κ. Πετμεζᾶν νυμφευθείσης.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τοῦ χρόνου, τὰς ὥρας ἃς ἡ ὑπηρεσία μοι
 ἄφινεν ἐλευθέρως ἀφιέρουν εἰς ἀνάγνωσιν τῶν φιλοσοφικῶν συγγραμ-
 μάτων τοῦ Κουσίνου, ἐξακολούθησιν τῆς μεταφράσεως τοῦ πρώτου
 μέρους τῶν περιηγήσεων τοῦ Κάμπε ἐπὶ τῇ ιδέᾳ, ὅτι καὶ ὁ Γεννά-
 διος καὶ ὁ Φαρμακίδης εἰς τὴν αὐτὴν ἐργασίαν ἐπεδίδοντο ὡς εἶχο-
 μεν ἄλλοτε συμφωνήσει ἐν Αἰγίνῃ. Ἀλλὰ μαθὼν τέλος ὅτι οὐδὲ
 κατ' ἐλάχιστον ἐπεδόθησαν εἰς αὐτήν, τὴν ἐγκατέλιπον καὶ ἐγὼ
 τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον καὶ ἡ δημοσία ὑπηρεσία μου εἶχεν ἐσχάτως
 ἐπιταθῇ καὶ ἐγένετο σπουδαιοτέρα. Τῇ 12 Ὀκτωβρίου 1833 ἐπῆλθε
 μεταρρύθμισις τοῦ ὑπουργείου, εἰς ὃ πρόεδρος μὲν διωρίσθη ὁ Μαυ-
 ροκορδάτος, προσελήφθη δὲ καὶ ὁ Κωλέττης καὶ ὁ Θεοχάρης, τέως
 Νομάρχης Ἀττικῆς, καὶ προσέτι ὁ Κωνστ. Σχινᾶς, εἰς ὃν ἐδόθη
 τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαι-
 δεύσεως καὶ προσωρινῶς καὶ τὸ τῆς Δικαιοσύνης. Δικαιωματικῶς

λυπὸν ἔπρεπε ν' ἀποδοθῇ εἰς ἐμὲ ἡ θέσις τοῦ Συμβούλου, ἣν ἐκουσίως εἶχον παρὰ χωρήσει τῷ Κ. Σχινᾷ, καὶ μοὶ ἀπεδόθη τῷ ὅτι, διαδεχθέντος με εἰς τὴν διεκπεραίωσιν τοῦ βοηθοῦ μου Πετροκοκκίνου.

Διὰ τὸν γενόμενόν μοι προβιβασμὸν ὤφειλον, κατὰ τὴν τότε ἐκκρατοῦσαν τάξιν, νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὰ μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας. Ἐλθὼν δὲ πρὸς με ὁ τότε, συγχρόνως μετ' ἐμοῦ, ἀπὸ Διευθυντοῦ τοῦ Νομοῦ Ἀχαΐας εἰς Σύμβουλον τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν προβιβασθεὶς Κ. Γ. Χρυσίδης, μοὶ ἐζήτησε νὰ με συνοδεύσῃ εἰς τὰς ἐπισκέψεις ταύτας, ὧν δὲν εἶχε πολὺ τὴν ἐξιν. Οὕτω παρουσιάσθημεν εἰς τὸν Κομ. Ἀρμανσπέργην καὶ εἰς τὸν Κ. Μάουρερ, οἵτινες ἀμφοτέροι φιλοφρονέστατα μᾶς ἐδέχθησαν. Μᾶς ἔμενε δ' εἰσέτι τὸ τρίτον μέλος τῆς Ἀντιβασιλείας ὁ Κ. Ἀβελ, ὃν ἐξ ὄψεως μόνον ἐγνώριζον, διότι οὐδεὶς τῶν σχέσις ὑπηρεσίας μὲ συνέδεε μετ' αὐτοῦ. Καὶ εἶχε μὲν ἐπιφυλάξῃ ἡ Ἀντιβασιλεία τὴν ἐπεκράτησιν ἐπιτηρησὶν καὶ ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ὑπουργείων, ἀλλ' ἄλλους καὶ ἄλλους κλάδους εἶχεν ἐκκρίνει τῶν Ἀντιβασιλέων ἐπιφυλάξει εἰς ἑαυτόν, τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἐξωτερικὰ ὁ Ἀρμανσπέργ, τὰ δικαστικὰ καὶ εκπαιδευτικὰ ὁ Μάουρερ καὶ ὁ Ἀβελ τὰ ἐσωτερικὰ καὶ διοικητικὰ. Ἐφημίζετο δὲ προσέτι οὗτος καὶ ὡς δύσκολος τὸν χαρακτῆρα καὶ δυσέντευκτος, ὥστε καὶ ἐλέγετο ὅτι εἰς τὸν Μαυροκορδάτον, τότε ὑπουργόν, θυμωθεὶς ποτε, τῷ εἶπεν ὅτι τίποτε δὲν τὸν ἐμπόδιζε ν' ἀνοίξῃ τὸ παράθυρον καὶ νὰ τὸν ῥίψῃ ἔξω. Καὶ ἐγὼ δ' αὐτός, ἐκ τοῦ ὑπερώου τῆς οἰκίας ἐν ἣ συνώκουν μετὰ τοῦ Ἀργυροπούλου, ἀκούσας ποτὲ φωνὰς ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτός, ἠγέρθην, καὶ εἶδον εἰς τὸ φῶς τῆς σελήνης, ὅπισθεν τῆς ἡμετέρας οἰκίας, ἐπὶ τοῦ δώματος τοῦ οἴκου τοῦ τὸν Ἀβελ μονοχίτωνα, πυροβόλα ἔχοντα εἰς τὰς χεῖρας, καὶ διὰ κραυγῶν ἀπειλοῦντα νὰ καταπυροβολήσῃ τινά, ὅστις φαίνεται ὅτι περιήρχετο εἰς τὴν ὁδὸν περὶ τὸν οἶκον, ἵσως νυκτοπόλος τις ἐραστῆς τινὸς τῶν ὑπηρετριῶν του. Τοιοῦτον λοιπὸν ὄντα, δὲν εἶχον ζητήσῃ ποτὲ νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ, ἂν καὶ ἐγνώριζον τὴν τε σύζυγόν του καὶ τὴν

Καν Ρουκερ θυγατέρα αὐτῆς ἐκ πρώτου γάμου. Αὕτη λοιπὸν ἦν ἡ πρώτη μου εἰς αὐτὸν παρουσίασις.

Ἡ θύρα τοῦ ἰδιαιτέρου του δωματίου, ἡ χωρίζουσα αὐτὸ ἀπὸ τῆς αἰθούσης εἶχεν ὑέλους· ἀπέναντι δ' αὐτῆς ἦν τεθειμένον τὸ γραφεῖόν του οὕτως ὥστε καθήμενος εἰς αὐτὸ ἔστρεφε πρὸς τὴν θύραν τὰ νῶτα, ἀλλ' ἐδύνατο νὰ ἰδῇ τίς ὁ εἰσερχόμενος, ἅμα ἤγειρε τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὸν ἐμπρὸς του κρεμάμενον καθρέπτην. Τοῦτο συνέβη καὶ ὅτε ἡμεῖς εἰσῆλθομεν, διότι τοσαύτη ἦν εἰσέτι τότε ἐν Ἑλλάδι ἡ ἀπλότης τῶν ἡθῶν καὶ τῆς ὑπηρεσίας, ὥστε οὐδέποτε συνέβαινε νὰ προαναγγέλλωνται οἱ ἐπισκεπτόμενοι. Ἀμα λοιπὸν, ἀκούσας κρουομένην τὴν θύραν, καὶ ταχὺ βλέμμα ῥίψας εἰς τὸν καθρέπτην, εἶδεν ὁ Κ. Ἀβελ δύο ἀγνώστους εἰσερχομένους, ἀνεπήδησεν ὡς οἱ ἐλατηρίου, καὶ ὥρμησε μάλλον ἢ ὅτι ἦλθε πρὸς ἡμᾶς, ὡς ἂν ἤθελε νὰ μᾶς ζητήσῃ λόγον διὰ τὸν ταραττομεν. Τοῦτο κατέπληξε τὸν σύντροφόν μου μείναντα ἄφωνον, ἐγὼ ὁμῶς, λαβὼν τὸν λόγον Γερμανιστῇ, διότι ὁ Κ. Χρυσίδης Γερμανικῶς δὲν ὠμιλεῖ, τῷ εἶπον ὅτι ἦλθομεν γὰρ τὸν εὐχαρίστησάμεν, ὁ Κ. Χρυσίδης καὶ ἐγώ...

Ἀλλ' ἅμα ἤκουσε τὸ πρῶτον ἔκτομα, « Ἀ! ὁ Κ. Χρυσίδης! », ἀνέκραξε διακόψας με ἀποτόμως. « Ἐρχεσθε ἐξ Ἀχαΐας; » Καὶ τὸν ἠρώτησε τινὰ περὶ τοῦ νομοῦ, εἰς ᾧ ὁ νέος σύμβουλος ἀπῆντα μετὰ δυσκολίας, ἥτις καὶ φυσικῇ τῷ ἦτο καὶ ἠῤῥανεν ἐκ τοῦ βιαίου τρόπου τῶν ἐρωτήσεων. Ἐπειτα δὲ τῷ συνέστησεν ὁ Κ. Ἀβελ ζῆλον καὶ ἀκρίβειαν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν νέων του καθηκόντων, καὶ μᾶς ἔστρεψε τὰ νῶτα, χωρὶς λέξιν νὰ μοι εἰπῇ ἢ νὰ μοι δώσῃ καιρὸν νὰ προσθέσω.

Μετά τινας δὲ ἡμέρας ἐγεύθην μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ μου Κ. Σχινᾶ εἰς τοῦ ἐπιτετραμμένου τῆς Σουηδίας Κ. Εἰδενστάμ, καί, μετὰ τὸ γεῦμα, κατὰ πρότασιν αὐτοῦ, ἐπορεύθημεν εἰς τῆς Κας Ἀβελ κατοικούσης ἀπέναντί του. Ἐκεῖ ἦσαν καὶ ἄλλοι τινὲς παρόντες, καὶ ἐμπεσόντος λόγου περὶ ἐκκλησιαστικῶν, νομίζω, πραγμάτων, ἐξέθηκα τὴν ιδέαν μου, γερμανιστῇ ὁμιλῶν, παρουσίᾳ καὶ τοῦ Κου Ἀβελ. Ἐξελθὼν δ' οὗτος μετ' ὀλίγον τοῦ δωματίου εἰς τὴν αἰ-

θουσαν, καὶ συμπαραλαβὼν καὶ τὸν Κ. Σχινᾶν, τὸν ἡρώτα τίς ἦν ὁ νεανίας ἐκεῖνος ὁ ὁμιλήσας πρὸ ὀλίγου περὶ ἐκκλησίας. «Πῶς; δὲν γνωρίζετε τὸν Κ. Ραγκαβῆν, τῷ εἶπεν ὁ Κ. Σχινᾶς, «τὸν προβιβασθέντα πρὸ ὀλίγου εἰς σύμβουλον;» Τότε κτυπήσας τὸ μέτωπόν του ὁ Ἄβελ, «ὦ! τί ζῶν εἶμαι! ἀνέκραξεν. Ἐσχάτως ἦλθε πρὸς ἐμέ, καὶ δὲν τὸν ἐγνώρισα, οὐδὲ τὸν λόγον τῷ ἀπέτεινα. Τί ζῶν εἶμαι!» Καὶ ἐπιστρέψας εἰς τὸ δωμάτιον μοῖ ὁμιλήσεν ἡπιώτατα καὶ πολλὰ περὶ τῆς νέας ὑπηρεσίας μου. Τὸ ἐπιφώνημα «Τί ζῶν εἶμαι!» κτλ. ἔμαθον μετὰ ταῦτα παρὰ τοῦ Κ. Σχινᾶ.

Ἦσαν δὲ τότε τὰ τῆς ὑπηρεσίας ἐν γένει ἀκριδέστατα καὶ αὐστηρότατα ὀργανισμένα, καὶ ὁ Ἄβελ κυρίως ἐπέβλεπεν εἰς τῶν κανονισμῶν τὴν κατὰ γράμμα ἐκτέλεσιν. Οὐαὶ εἰς τὸν ὑπάλληλον ὅστις ἤθελεν εὐρεθῆ ἐκτὸς τοῦ γραφείου του κατὰ τὰς διαγεγραμμένας ὥρας τῆς ἐργασίας! Καὶ ὑπουργὸς ἂν ἦτον ἐξετίθετο εἰς τὸν κίνδυνον ν' ἀκούσῃ δυσαρέστους παρατηρήσεις.

Περὶ τούτου περιέγραψα τοὺς χρόνους (1834) συνέβη τὸ μέγα ῥαῦμα τῆς εἰς οἶκον εἰσαγωγῆς τοῦ Κεῖραστρέων, Πλαπούτα καὶ ἄλλων ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχηγῶν, κατεργασθέντων ἐπὶ συνωμοσίᾳ. Καὶ εἰς ταύτην μὲν τὴν πολύκροτον ὑπόθεσιν οὐδαμῶς μετεῖχον ὡς ἐκ τῆς θέσεώς μου, οὐδ' ἠθέλησα δὲ νὰ παρευρεθῶ οὐδ' ἀπαξ καὶ εἰς τὸ ἀκροατήριον τοῦ δικαστηρίου, λυπηρὸν φρονῶν νὰ βλέπω εἰς τὴν θέσιν τῶν ὑποδίκων τοὺς ἀρτίως ὑπὲρ ἐλευθερώσεως τῆς πατρίδος των ἀγωνισθέντας, καὶ ἔτι λυπηρότερον ἂν δικαίως ἐσύρθησαν εἰς αὐτήν. Κατὰ δὲ τὴν τελευταίαν ἡμέραν τῆς δίκης, εἶδον ἐκ τῆς οἰκίας μου τὸν ὑπουργὸν Σχινᾶν, συνοδευόμενον ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων τοῦ ὑπουργείου τῆς Δικαιοσύνης Geib καὶ Γ. Βέλλιου, πάντας ἐν στολῇ, μεταβαίνοντας μετ' ἀκολουθίας κλητῶν εἰς τὸ δικαστήριον, συνεδριάζον εἰς τὸ ἄλλοτε τζαμίον, ἔπειτα δὲ Βουλευτήριον καὶ τέλος καταστάν εἰρκτὴν τοῦ Ναυπλίου. Προὐκλήθη δ' ἡ ἐμφάνισίς του ἐκ τοῦ ὅτι οἱ δικασταὶ διασκεφθέντες μετὰ τὴν δίκην, εἶχον δώσει ψῆφον καταδικαστικὴν, ἀλλ' ὁ πρόεδρος, ὅστις ἦν ὁ Πολυζωΐδης καὶ εἰς ἕτερος τῶν δικαστῶν μειονοψηφοῦν-

τες, ἤρνοῦντο νὰ συνυπογράψωσι καὶ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν δικαστικὴν ἐδραν ἵνα ἀναγνωσθῇ καὶ καταστῇ τελεσίδικος ἡ φοβερὰ θανατικὴ ἀπόφασις. Ὁ Κ. Σχινᾶς λοιπὸν εὐρέθη ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του καὶ τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ νόμου εἰς τὴν δεινὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ μεταβῇ εἰς τὸ δικαστήριον καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ δωματίον τῶν διασκέψεων, εἶπε τῷ Κ. Πολυζωίδῃ καὶ τῷ συναδελφῷ αὐτοῦ ὅτι ἦσαν μὲν ἐλεύθεροι νὰ ψηφίσωσι κατὰ τὴν πεποιθήσιν των, δὲν εἶχον ὅμως καὶ τὸ δικαίωμα νὰ δεσμεύσωσι τὰς ψήφους τῶν ἄλλων, καὶ ὅτι ὁ Πολυζωίδης ὥφειλε κατὰ τὸν νόμον, ὡς πρόεδρος, ν' ἀπαγγεῖλῃ ἐπισήμως τὴν ἀπόφασιν τῆς πλειονοψηφίας (εἰς ἣν κατελέγετο καὶ ὁ σύζυγος τῆς ἀδελφῆς τοῦ Κου Σχινᾶ, ὁ Κ. Δημ. Σουτσος). Ἐπειδὴ ὅμως ὁ πρόεδρος ἀντέταπτεν ἐπίμονον ἄρνησιν, ὁ ὑπουργὸς διέταξε τοὺς κλητῆρας νὰ φέρωσι καὶ ἄκοντα αὐτὸν εἰς τὴν ἐδραν του, ἵνα ἐκεῖ προκαθήμενος ἐκτελέσῃ τὸ καθήκον του. Οὕτω ἡ ἀπόφασις ἀνεγνώσθη. Ἐδίδετο δὲ τὴν δημοτικότητα τοῦ Κ. Σχινᾶ μεγάλως, καὶ μάλιστα παρὰ τῷ Ναρκῷ λεγομένῳ, τῷ πρὶν Κυβερνητικῷ κόμματι, ἡ βίαια αὐτῇ ἐνέργεια. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου πολλοὶ ἐφρόνουν ὅτι αὐτὴ ἡ κυβέρνησις ἀνείχετο τὴν ἄρνησιν τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβαλλομένης ὑπηρεσίας τοῦ προέδρου τοῦ δικαστηρίου, καὶ ὑπέκυπτεν εἰς αὐτοῦ τὴν αὐθαίρετον θέλησιν, ἡ βαρύντης τῆς βασιλικῆς ἐξουσίας ἀμέσως ἀπ' ἀρχῆς θὰ κατεστρέφετο. Ἦν δὲ μία τῶν πρώτων πράξεων τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος, ἅμα ἐνηλικιωθέντος, ν' ἀπονείμῃ χάριν εἰς τούτους τοὺς ἐν παραγνωρίσει τῶν πρωτίστων ἐθνικῶν συμφερόντων ἅμα τῇ ἐλεύσει του ἐπαναστάntας, ἐν λήθῃ δὲ τῶν μεγάλων των ἐθνικῶν ὑπηρεσιῶν εἰς τὴν ἐσχάτην ποινὴν καταδικασθέντας.

Ἄλλως δ' ὁ Κ. Σχινᾶς ὀλίγον ἀνεμίγνυτο εἰς τὰ τῆς ὑπηρεσίας καὶ τῶν ὀυῶ ἀνατεθειμένων αὐτῷ ὑπουργείων, καὶ μόνον κατεσπευμένως ὑπέγραφεν ὅσα ἐγγράφα ἡμεῖς τῷ ἡτοιμάζομεν, διότι εἶχεν ἀφιερωθῇ ὅλος εἰς τὴν μετάφρασιν τῶν κωδίκων, ἔργον δυσχερές καὶ πολύτιμον, προῖόν σπανιάς τότε νομικῆς καὶ φιλολογικῆς πολυμαθείας, ἀποδὸν εἰς τὸν νεοείσακτον δικαστικὸν κλάδον τῆς

αναγεννηθείσης Ἑλλάδος τὴν προπατορικὴν γλωσσικὴν κληρονομίαν ἐκ τῶν ἐνδόξων χρόνων τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ κατόρθωμα τοῦτο τῶν ἐξόχων τοῦ φιλολογικῶν καὶ νομικῶν γνώσεων μετὰ μὲν τῶν ἔργων καθηκόντων τοῦ ὑπουργοῦ ὀλίγον συνεβιβάζετο, ἀλλ' ἔπεινε καὶ θέλει μείνει διὰ παντός κλασικὸν ἐν Ἑλλάδι, τὴν μνήμην διαιωνίζον τοῦ Κ. Σχινᾶ.

Περὶ τοὺς χρόνους τούτους μετέφρασα, παιδιᾶς χάριν καὶ ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ δώσω τινὰ ἰδέαν τῆς ἡμετέρας φιλολογίας εἰς τοὺς παρ' ἡμῖν ξένους, τινὰς τῶν σατυρῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου διὰ στίχων εἰς τὴν Γερμανικὴν, ἧς τὴν ἐξιν εἶχον ἀνάκτῃσει, διότι εἰς τὰ ὑπουργεῖα οἱ δυνάμενοι ἔγραφον γερμανιστὶ τὰς ἑαυτῶν ἐκθέσεις ἢ μετέφραζον εἰς τὴν γλῶσσαν ταύτην τὰς τῶν ἀγνοούντων τὴν γλῶσσαν ταύτην ἵνα παρουσιασθῶσιν εἰς τὴν Ἀντιβασιλείαν. Ἡμὴν δ' ἐγὼ μετὰ τὸν Κ. Λεβίδην, ὁ δραστηριώτερος, ἴσως καὶ ἰκανώτερος εἰς τὴν ἐργασίαν ταύτην. Ἀνέγνω δὲ τὰς μεταφράσεις ἐκείνας τῶν σατυρῶν μίαν ἑσπέραν εἰς τὸν ἀρχαῖον ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου Γερμανὸν συμμάθητὴν μου Φρασικλῆν (Franz), τότε γραμματέα τῆς Ἀντιβασιλείας, ἔπειτα δ' ἀποπεμφθέντα διότι ἐθεωρήθη ὡς μετασχὼν σκευωρίας τινὸς τοῦ Ἀρμανσπέργου μετὰ τοῦ Ναπικοῦ κόμματος κατὰ τῶν συναδέλφων του. Παρὰ τοῦ Φρασικλέους δ' ἀκούσασα ἡ Κ^α Γάσσερ, σύζυγος τοῦ πρέσβεως τῆς Βαυαρίας, περὶ τῶν μεταφράσεων τούτων, μοὶ τὰς ἐζήτησε, τὰς ἔλαβεν, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν μοὶ τὰς ἀπέδωκε πλέον. Ἐγὼ δ' ὀλίγων μόνον ἐξ αὐτῶν εἶχον διατηρήσει ἀντίγραφα, ἃ καὶ ἐξέδωκα μετὰ ταῦτα ἐν τῷ Α' τόμῳ τῶν Ἀπάντων.

Μικρὸν μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ Βασιλέως ἔφθασαν ἐκ Γερμανίας οἱ υἱοὶ τοῦ ἤδη πρό τινος χρόνου ἐν Ναυπλίῳ διατρίβοντος καὶ εἶτα ἀπελθόντος Ἀλεξάνδρου Καντακουζηνοῦ, μεθ' οὗ φιλικωτάτας εἶχον σχέσεις, δι' ὃ καὶ ἅμα ἀφίχθόντες ἦλθον καὶ πρὸς ἡμᾶς, καὶ μᾶς ἐπεσκέπτοντο συνεχέστατα, ἀλλὰ μᾶλλον μετὰ τοῦ Σκ. Σούτσου παρὰ μετ' ἐμοῦ συνδεθέντες. Ἐπιτλοφοροῦντο δὲ Πρίγκηπες, ὡς δῆθεν ἐκ τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων τὸ γένος ἔλκοντες. Εἰς

χορὸν δεθέντα εἰς τὸν Βασιλέα ὑπὸ τῆς πόλεως τοῦ Ἄργους ἡ κόμησσα Ἀρμανσπέργη μοι ἐζήτησε νὰ τῇ παρουσιάσω αὐτούς, τῇ δ' ἐπαύριον, ὧν προσκεκλημένος νὰ γευματίσω παρ' αὐτῇ, ἐξεπλάγην εὐρών αὐτούς ἐπίσης προσκεκλημένους καὶ συγγευματίζοντας, εἰ καὶ μόλις τὴν προτεραίαν ὑπ' αὐτῆς γνωρισθέντες. Ἐκτοτε δ' ἔμαθον ὅτι ἐγένοντο οἰκειότατοι παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ τοῦ Ἀρμανσπέργ, προσκαλούμενοι ἀνὰ πᾶσαν ἐσπέραν, καὶ συμπαίζοντες μετὰ τῶν θυγατέρων τοῦ κόμητος καὶ μετὰ τοῦ νεαροῦ Βασιλέως.

Μίαν νύκτα δ' οὐκ ὀλίγον ἠπόρησα ὅτε ἐξώρας ἐπιστρέψας εἰς τὴν οἰκίαν, ἐν ἣ κατώκουν μετὰ τοῦ Σκ. Σούτσου, εἶδον εἰς τὰ σκαμνία ἐρριμμένα ἐνδύματα παράδοξα, ἀποδεικνύοντά μοι ὅτι ὁ συνοικός μου, οὗ ὁ χαρακτήρ ἦν ἐν γένει ἡσυχος καὶ σοβαρός, εἶχε μεταμφιεσθῇ. Τὸ πρωὶ δὲ μόνον, ὅταν ἐξύπνησε καὶ τὸν ἠρώτησα, ἔμαθον ὅτι τῷ ὄντι μετημεριόθη ἐν συνοδίᾳ τῶν Καντακουζηνῶν, τῶν Ἀρμανσπέργων, καὶ αὐτοῦ τοῦ Βασιλέως, καὶ τότε κατὰ πρῶτον ἤκουσα ὅτι πρὸ πολλοῦ ἔφατα ὁ βασις καθ' ἐσπέραν μετὰ τῶν νέων Καντακουζηνῶν εἰς τοῦ προέδρου τῆς Ἀντιβασιλείας, καὶ συνεδέθη διὰ στενοτάτων σχέσεων μετὰ τοῦ νέου Βασιλέως, συμπαίζων μετ' αὐτοῦ, χωρὶς ἐγὼν ὅστις πλὴν τῆς ὑπηρεσίας μου μόνον εἰς τὰς μελέτας μου τότε ἐνέκυπτον, ποτὲ τὸ ἐλάχιστον ν' ἀκούσω ἢ νὰ μαντεύσω περὶ τῶν ὑψηλῶν τούτων σχέσεων τοῦ συνοίκου μου. Καὶ εἶχον μὲν ἐκ Μονάχου ἤδη τὴν τιμὴν νὰ γνωρίζωμαι ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Ὁθωνος, ὥστε καὶ ὅτε κατὰ πρῶτον μ' ἀπήντησεν εἰς συναναστροφὴν τοῦ Ἀρμανσπέργου, πλησιάσας με μὲ ἠρώτησεν ἂν ἐτελείωσα ἣν τῷ εἶχον εἰπεῖ ἐν Μονάχῳ ὅτι ἐπεχείρουν μετὰφρασιν τῆς γυμναστικῆς τοῦ Μασμάνν, ἔργον δ' ἐγκατέλιπον ἀληθῶς, διότι τότε ἡ Ἑλλάς δὲν ἐδύνατο εἰσέτι νὰ δαπανήσῃ εἰς σύστασιν γυμναστηρίου, καὶ μετὰ ταῦτα ἀνεπλήρωσεν ὁ μαθητὴς τοῦ Μασμάνν Γ. Παγώνης.

Εἰς δὲ τὸν χορὸν τοῦ Ἄργους, ἀφ' οὗ παρουσίασα τῇ Κομήσσει τοὺς Καντακουζηνούς, ἐλθὼν ὁ Βασιλεὺς πρὸς ἐμέ, ὡς σχεδὸν μόνον γνῶριμόν του, μὲ ἠρώτησε μετὰ τίνος ἐκ τῶν ἐκεῖ νεανίδων νὰ

χορεύσει, καὶ τῷ συνέστησα ὡς τὴν ὠραιότεραν καὶ ἐπὶ ἀνατροφῇ διαπρέπουσαν, τὴν Ἑλένην Γεωργαντζᾶ, (τὴν ἀποθανοῦσαν μετὰ τινὰ ἔτη ἐκ φθίσεως). Ἀλλ' ἐκ τῆς βασιλικῆς ταύτης εὐμενεΐας οὐδὲ τὴν ὀξύνοϊαν, οὐδὲ τὸ θάρρος, οὐδὲ τὸν χαρακτῆρα εἶχον ἵνα ὠφελῇθῃ, φρονῶν ὅτι δὲν ἐπετρέπετο εἰς ὑπήκοον νὰ πλησιάσῃ οἰκείως τὸν Βασιλέα του. Μετὰ τινὰ δὲ χρόνον ἐν Ἀθήναις κατεδείχθη ὁ λόγος δι' ὃν ἡ Κόμησσα Ἀρμανσπέργ ἐπεδίωξε μετὰ τόσης σπουδῆς τὴν γνωριμίαν τῶν νέων Πριγκήπων, καὶ ἐσχέτισεν αὐτοὺς μετὰ τοῦ Βασιλέως, διότι ἔσπευσε νὰ ὑπανδρεύσῃ τὰς δύο τῆς θυγατέρας μετὰ τῶν δύο ἀδελφῶν Καντακουζηνῶν. Καὶ τῇ ἐγένοντο μὲν ἐνστάσεις ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, διὰ τὸν διπλοῦν τοῦτον γάμον ἀδελφῶν πρὸς ἀδελφάς· ἀλλ' ἐπέμεινεν ἀνενδότως ἡ Κόμησσα ὡς ἂν ἐνόμιζεν ὅτι ἄλλην τοσοῦτον λαμπρὰν τύχην οὐδέποτε καὶ οὐδαμοῦ εἶδεν ποτὲ νὰ εὔρῃ, καί, ὡς πολλοὶ ἔλεγον τότε, φανταζομένη ὅτι ταῖς προεξαιρεί τὴν κληρονομίαν τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἀπέναντι λατῶν τῆς ἰσχυρᾶς αὐτῆς θελήσεως ἐνέδωκε καὶ ὁ γνωστός ἐπὶ μεγίστη αὐστηρότητι ἀρχιεπίσκοπος Ἀττικῆς, Κ. Δαυτῆλ, καὶ ἐτεχνάσθη τοιοῦτό τι — νὰ τελεσθῶσιν οἱ δύο γάμοι κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν εἰς διάφορα μέρη τῆς οἰκίας, ἢ εἰς δύο οἰκίας διαφόρους, ὥστε οὐδενὸς νὰ προηγήται ὁ ἕτερος. Οὕτως ἡ πρωτότοκος Ἀρμανσπέργη, κεκοσμημένη ὑπὸ παντοίων χαρίτων, ὑπανδρεύθη τὸν πρωτότοκον Καντακουζηνόν, Στέφανον, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον, ἐπιστρέφουσα ἐξ ἐκδρομῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἀπέθανεν εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριον τῆς Σαλαμῖνος, καὶ ἐτάφη εἰς τὴν Ψυττάλειαν, ἐνθα εἰσέτι σώζεται τὸ μνημεῖόν της. Ὁ δὲ Στέφανος συνῆψε δεῦτερον γάμον μετὰ νέας τινὸς ἐκ Βλαχίας· μετ' οὐ μακρὰν δὲ συμβίωσιν παρεφρόνησαν ἀμφότεροι οἱ σύζυγοι, καὶ ἐνεκλείσθησαν οἰκτρῶς εἰς φρενοκομεῖον τῆς Λειψίας. Ἡ δὲ δευτερότοκος Σοφία, ἔτι ὠραιότερα τῆς ἀδελφῆς της, πολὺ ἠγαπᾶτο ὑπὸ τοῦ ἐπιδημήσαντος εἰς τὴν Ἑλλάδα Πρίγκηπος τῆς Ἀλτεμβούργης, ὥστε καὶ ἡ κόμησσα ἤλπισεν ἐπ' ὀλίγον ὅτι θέλει ζητηθῇ ὑπ' αὐτοῦ εἰς γάμον. Ἀλλ' ἡ ἐλπίς αὕτη

ἐματαιώθη, καὶ ὑπανδρεύθη αὐτὴ τὸν δεύτερον Καντακουζηνόν, Δημήτριον. Μετὰ τινὰ χρόνον ὁμῶς διεζεύχθησαν, καὶ ἡ ὠραιότατη Σοφία ἔζη μεμονωμένη ἐν Γερμανίᾳ, μέχρι τοῦ θανάτου της. Ἐκ τῶν ἄλλων θυγατέρων τοῦ τότε προέδρου τῆς Ἀντιβασιλείας, οὗ μεγάλη ἦτον ἡ κενοδοξία, καὶ ὅστις τῷ ὄντι βασιλέως ἐλάμβανε τρόπους καὶ παράστημα, τὴν νεωτάτην Μαρίαν, τότε παιδίον, ἤρπασεν ἔπειτα εἰς Γερμανὸς δημοδιδάσκαλος, καὶ ἔφυγε μετ' αὐτῆς εἰς Ἀμερικὴν, ὅπου νομίζω ὅτι αὐτὴ ἀπέθανεν, ἢ δ' ἑτέρα, Καρολίνα, ὑπανδρεύθη βραδύτερον Πρῶσσον βουλευτήν, ἀναμιγνέντα εἰς τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα, καταδιωχθέντα, καὶ τέλος διορισθέντα πρόξενον τῆς Πρωσσίας εἰς Σμύρνην.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Ἀποκατάστασις τῆς ἀδελφῆς μου.

Ἐν Ναυπλίῳ ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἔλαβον ἐπιστολὴν ἐξ Ἀθηνῶν ἀναγγέλλουσαν μοι συμβᾶν λίαν ἐνδιαφέρον, καὶ οὗ αἱ τελευταῖαι συνέπειαι μεγάλῃ ἐξήσκησαν ἐπιρροὴν ἐφ' ὅλου τοῦ βίου μου. Ἡ φιλτάτη νεωτέρα μου ἀδελφὴ Ραλοῦ ἐνυμφεύετο νέον εὐπατρίδην Σκῶτον, τὸν Ἐρρίκον Σκὴν, ὅστις εἶχεν ἔλθει ὡς περιηγητῆς εἰς Ἀθήνας, καὶ γενικὴν εἴλκυεν ἐκεῖ προσοχὴν διὰ τῆς εὐγενοῦς συμπεριφορᾶς του, καὶ τῆς ὠραίας στολῆς ἣν ἔφερεν εἰς τὰς συναναστροφάς, ἣτις ὁμῶς, ὡς ἔμαθον ἔπειτα, ἦν ἡ τοῦ σχολείου εἰς τὸ ἀνετράφη. Ἡ μήτηρ μου ἀρκεσθεῖσα εἰς τὰς πληροφορίες τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐγκαταστάντος φιλέλληρος Κ. Φινλέϋ, ὅτι ἡ οἰκογένεια τοῦ νέου ἦν τῷ ὄντι μία τῶν γνωστῶν καὶ διακεκριμένων ἐν Ἐδιμβούργῳ, καὶ μὴ ἀπαιτήσασα παρὰ τῆς ἀδελφῆς μου τὸν καιρὸν τοῦ νὰ σπουδᾷσῃ πλὴν τῆς καταγωγῆς καὶ τὰ λοιπὰ αὐτοῦ πλεονεκτήματα, συνήνεσεν εἰς τὸν γάμον, οἱ δ' ὃν μοὶ ἐδίδοντο διάφοροι

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

παραγγελίαι, τοῦ Ναυπλίου τότε ὄντος εἰσέτι τοῦ κέντρου τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἀφθονίας ἐν Ἑλλάδι.

Χρόνον τινὰ μετὰ ταῦτα, ἐξερχόμενος ποτὲ τῆς οἰκίας, ἤκουσα νὰ μὲ καλῇ τις διὰ τοῦ ὑποκοριστικοῦ μου ὀνόματος Ἀλέκο, ὡς μόνον ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ ἐκαλούμην, καὶ στραφεὶς, εἶδον ἄγνωστον νέον εὐπρεπῆ, πυρρότριχα, καὶ ἀνεγνώρισα τὸν γαμβρόν μου. Εἶχεν ἔλθει δὲ ἵνα μὲ γνωρίσῃ, καὶ ἔμεινεν ἐν Ναυπλίῳ δύο ἢ τρεῖς ἡμέρας, ἐφ' ὧν συνεδέσαμεν σχέσεις ἀδελφικὰς. Κατόπιν δ' ἐπανελθὼν ἐξ Ἀθηνῶν ὁ Σκαρλάτος Σοῦτσος, ὅστις εἶχεν ἐκδράμει ἐκεῖ μετὰ τῶν Καντακουζηνῶν, πολλὰ διηγεῖτο περὶ τῆς εὐτυχίας τῆς ἀδελφῆς μου, περὶ τῆς οἰκιακῆς εὐπορίας τοῦ νέου ζεύγους, κατοικοῦντος παρὰ τὸν πύργον τοῦ Κυρρήστου, εἰς τὴν οἰκίαν Βέλλ, τὴν τότε εὐπρεπεστέραν τῶν ἐν Ἀθῆναις, καὶ ἀποτελούντων τὸ κέντρον τῆς πανταχόθεν συρρέουσας ἐγχωρίου καὶ ξένης κοινωνίας τῶν ἤδη εἰς πρωτεύουσαν ὁρισθεισῶν Ἀθηνῶν.

Μετὰ τὴν ἐπιστροφήν του ὁ Σκαρλάτος Σοῦτσος ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον σχετιζόμενος μετὰ τῶν Καντακουζηνῶν, προσεκλήθη καὶ ἐπροτίμησε νὰ συνοικήσῃ μετ' αὐτῶν, ὅς ὁ μένων μόνος ἠναγκάσθην ν' ἀλλάξω οἰκίαν, καὶ ἔλαβον δωμάτιον εἰς τὴν πρὸ ὀλίγου οἰκοδομηθεῖσαν τοῦ Κ. Ταβakoπούλου, ἐξ οὗ καὶ ηὔξησεν ἡ πρὸς τὴν οἰκογένειαν παλαιὰ οἰκειότης μου, ὥστε καὶ οἱ ἀνεψιοὶ τῆς Καρ. Ταβakoπούλου οἱ ἐκ Παρισίων ἄρτι ἐπανελθόντες, μετ' ἐμοῦ δ' εἰς στενωτάτην φιλίαν συνδεθέντες Πέτρος καὶ Ἰωάννης Δηλιγιάννης συνέλαβον τὴν ἰδέαν τοῦ νὰ μὲ νυμφεύσωσι μετὰ μιᾶς ἐκ τῶν ἐξαδέλφων των.

Κατὰ τὰ τέλη δὲ τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1834, λαβὼν ἄδειαν, ἀπῆλθα καὶ αὐτὸς διὰ ξηρᾶς εἰς Ἀθήνας, ἵνα ἀσπασθῶ τοὺς νεο-νύμφους, καὶ διῆλθα διὰ Μεγάρων, ὅπου ἡ Μεγαρίς ποτὲ οἰκοδέσποινά μου, ἅμα ἀκούσασα περὶ τῆς διελεύσεώς μου, ἔσπευσε φέρουσά μοι κάνιστρον αὐγῶν καὶ πλακούντων εἰς ἀνάμνησιν ἡμερῶν ἃς εἶχον διέλθει ἐν τῇ οἰκίᾳ της ὡς φύλαξ καὶ προστάτης αὐτῆς κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ταραχῶν. Συνωδοιπόρουν δὲ μετὰ τοῦ Ἰωάν-

νου Δηλιγιάννη, ὅστις καὶ ἀνέλαβε ν' ἀναφέρῃ τὴν περὶ τοῦ γάμου πρότασιν εἰς τὴν μητέρα μου. Ἐγὼ δὲ δὲν ἀντεῖπον, διότι φίλτατοι μοὶ ἦσαν οἱ δύο ἀδελφοί, αἱ δὲ νέαι ἐξαδέλφαι τῶν πλήρεις χαρίτων, καὶ ἡ μία αὐτῶν ἐξόχως ὠραία, καὶ πολὺ ὑπερέχουσα κατὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν πλείστων ἐκ τῶν τότε ὁμηλίκων ἐν Ἑλλάδι. Ἡ μήτηρ μου ὅμως, ἣτις καὶ τὴν οἰκογένειαν ἐγνώριζεν ἐξ Ὀδυσσοῦ, ἀπήντησεν ὅτι ἤμην πολὺ νέος ὅπως νυμφευθῶ, καὶ ὅτι περὶ ἐμοῦ δὲν ἐδύνατο νὰ γίνῃ σκέψις ἐν ὅσῳ εἶχον ἔτι μίαν ἀδελφὴν ἄγαμον. Ἐγὼ δ' οὐδὲν ἀντεῖπον εἰς ταῦτα ἔκ τε σεβασμοῦ καὶ πληρεστάτης ἀφοσιώσεως εἰς τὴν θέλησιν τῶν γονέων μου, καὶ προσέτι διότι ἐνδομύχως ἀνεγνώριζον ὀρθὰς τὰς ἐνστάσεις.

Τὴν ἀδελφὴν μου δέ, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκογένειαν εὗρον ἐν Κηφισίᾳ, τὸ θέρος διερχομένην εἰς τὴν οἰκίαν Σ. Λιμαράκη. Ἐκεῖτο δ' ἀσθενὴς ὁ γαμβρός μου, ἐκ συγχύσεως, ὡς ἔπειτα ἐπληροφορήθην, διότι ἐζήτηε νὰ πείσῃ τοὺς γονεῖς μου ν' ἀλλάξωσιν τι εἰς τὸ προικοσύμ-
φωνον, καὶ νὰ τῷ εὐσώσῃ ἀντὶ τῶν ἐν Μαραθῶνι γυναικῶν τὰς ἐν Κηφισίᾳ, εἰς ὃ καὶ ἐν τέλει ἐνεδοκίμασεν. Τὰ κατ' ἐμὲ δέ, εἰ καὶ δυσθυμῶν διότι ἡ ἀδελφὴ μου ἐνυμφεῖτο ἀλλογενῇ, εἶχον ὅμως πλήρη εἰς αὐτὸν ἐμπιστοσύνην, καὶ τὸν ἐθεωροῦν κατὰ πάντα ἀνώτερόν μου, καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀγωγὴν πρότυπον καὶ διδάσκαλον λεπτῶν τρόπων καὶ εὐγενῶν αἰσθημάτων, δι' ὃ καὶ προθύμως ὑπετασσόμην εἰς τὰς ὁδηγίας του. Καὶ εἰς ἐμὲ μὲν, ἐν ὅσῳ συνεβιοῦμεν, μοὶ ἐφάνη πάντοτε αὐστηρῶς σεβόμενος τὰς ἀρχὰς τῆς τιμῆς καὶ τῆς ἀρετῆς, ἀλλ' ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις ἡ μήτηρ μου ἀνησύχῃ ἐνίστε ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρά του, ὅστις τῇ ἐφαίνετο ἔχων τι τὸ ἀστάθμητον.

6.

Μεταπολίτευσις.

Μόλις δ' εἶχον μίαν ἐβδομάδα παρამείνει παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ μου, ὅτε ἐπιστολὴ τοῦ ὑπουργοῦ μου Κ. Σχινᾶ μ' ἐκάλεσε νὰ ἐπιστρέψω ἀνυπερθέτως εἰς Ναύπλιον.

Ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ οἱ εὐνούστεροι τοῖς Ἑλλησι, καὶ οἱ μᾶλλον τὴν ἀνδρείαν αὐτῶν θαυμάζοντες, προσῆπτον αὐτοῖς ἑλλειψιν πολιτικῶν ἀρετῶν, καὶ ἰδίως τὴν ἀπαίσιον καὶ ἀνέκαθεν ἐχθρὰν αὐτῶν Ἑριν δι' ἣν πολλοὶ ἐκρίνοντο ἀνεπίδεκτοι αὐτοκυβερνήσεως. Τὸν νέον Βασιλέα συνώδευεν ἐπομένως, πρὸς ἐξασφάλισιν κατὰ τῶν τοιούτων ἔργων, ἀντιβασιλεία, συνιστάμενη, ἐκ Βαυαρῶν ἐκτελέσαντων μετὰ τῶν ἐσχωτέρων διὰ τὴν σοφίαν καὶ τὴν πολιτικὴν ἐμπειρίαν τῶν. Ἀλλὰ πολὺν χρόνον οἱ ἄνδρες οὗτοι δὲν διέμειναν ἐν Ἑλλάδι χωρὶς νὰ ἐρίσωσι καὶ αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους, καὶ νὰ διαιρεθῶσιν εἰς δύο φατρίας ἀντιπολεμουμένης ἀσπονδότερον ἀφ' ὅ,τι ποτὲ ἢ τοῦ Γρίβα καὶ ἢ τοῦ Στράτου, ἢ ἄλλων, ἀπὸ ξένας ἐπιρροᾶς συνήθως ὑποκινουμένων ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Ἀρμανσπέργης, ὑποστηριζόμενος καὶ ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας, ἐκίνησε πάντα λίθον ἵνα ὑποσκελίσῃ τοὺς συνάρχοντάς του, καὶ ὁ Βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας ἐπείσθη ὑπ' αὐτοῦ ἢ τῶν αὐτὸν προστατευόντων, ἐπὶ βλάβῃ τῆς Ἑλλάδος, ὡς νομίζω, διότι ὁ Ἀρμανσπέργης ἦν κενόδοξος, ὀλιγώτερον εἰς τὸν Βασιλέα καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ εἰς ἑαυτὸν ἀφωσιωμένος, καὶ οὐδὲ τοσοῦτο θετικὸς, πεπαιδευμένος καὶ ἐμπειρος ὡς οἱ ἄλλοι ἀντιβασιλεῖς. Εἰς τὴν ἰδιοτελεῖ αὐτοῦ ἐνέργειαν ὀφείλεται καὶ ἡ τότε ἀναβίωσις τῶν ξένων κομμάτων «ἡ μυρὶ Ἀχαιοῖς ἄλγ' ἔθηκεν». Ὁ δὲ Μάουρερ τὸν ἀντίον ἦν ἀνὴρ ἀρχαϊκὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ φιλέλληνα ἐνθουσιῶν, καὶ ὁ Ἀβελ πολυπειρότατος εἰς τὰ διοικητικά, ἀπηλλαγμένος ἔτι τοῦ

ὑπεραλπείου ἐκείνου φανατισμοῦ, δι' οὗ μετὰ ταῦτα μεγάλως ἐβλάψε τὴν Βαυαρίαν. Ἴσως δὲ καὶ δὲν θ' ἀνεπτύσσετο ποτὲ ὁ καρπὸς οὗτος τοῦ βιαίου του χαρακτῆρος ἐν Ἑλλάδι, ἐνθα οὐδεμίαν θὰ εἶχεν ἀφορμὴν οἷαν τῷ παρέσχεν ἐν τῇ πατρίδι του τὸ παράδο-
λον ὄραμα τῆς Λόλλα Μοντίς.

Μοὶ ἔγραφε λοιπὸν ὁ Σχινᾶς ὅτι μετεκλήθησαν τὰ δύο μέλη τῆς ἀντιβασιλείας, ἀντικατασταθέντα ὑπὸ τοῦ Ἐιδέκου, τέως μέλους παραπληρωματικοῦ, καὶ ὑπὸ τοῦ ἀρτίως ἀφίχθέντος πρέ-
σβεως τῆς Βαυαρίας Κόβελ, καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπανέλθω ἄνευ ἀναβολῆς, διότι μέχρι τῆς ἀφίξεώς μου καὶ αὐτός, ὡς ἐπιστή-
θιος φίλος τοῦ Μάουρερ, καὶ ἐγώ, ὡς φίλος ἐδικός του, θὰ ἤμεθα ἴσως ἀποβεβλημένοι. Οὕτω λοιπὸν, ἅμα ταῦτα ἀναγνούς, κατήλθον μετὰ τῆς μητρὸς μου καὶ τῆς ἀδελφῆς μου Εὐφροσύ-
νης ἐκ Κηφισίας εἰς Ἀθήνας, ὅπου εἶχον μεμισθωμένον κατὰ
λυμα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κωνσταντινίδου παρὰ τὴν Ῥωσικὴν
Ἑκκλησίαν, καὶ ἀπελθὼν τὴν ἐπαύριον εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰς
Ναύπλιον τὴν τρίτην ἡμέραν.

Εὐρον δ' ἐν Ναυπλίῳ τὰ πάντα ἐν συγχύσει καὶ κατηφείᾳ, μὴ ἐλλειπόντων βεβαίως καὶ τινων, οὐκ ὀλίγων καὶ αὐτῶν, οἵτινες ἐπέχαιρον ἐπὶ τῇ μεταβολῇ. Ὁ Ἀρμανσπέργης δι' ὅλου ἐκείνου τοῦ θέρους εἶχε κατοικήσει ἐκτὸς τῆς πόλεως, εἰς τὴν ἐπαυλιν τοῦ Μιαούλη, ἐνθα, καίτοι πρόεδρος τῆς Ἀντιβασιλείας, διέμενεν ὡς ἐξόριστος, πλειονοψηφούντων τῶν ἀντιπάλων του, καὶ μικρὸν ἐλάμ-
θανε μέρος εἰς τὴν διοίκησιν. Ἐξῆς δὲ σχεδὸν ἐγκαταλειμμένος τότε ὑπὸ τῆς κοινωνίας διότι τοὺς πλείστους ἀπέτρεπεν ἀπ' αὐτοῦ ὁ φόβος μοὶ ὑποπέσωσιν εἰς τὴν δυσμένειαν τῶν τότε νικούντων με-
λῶν τῆς Ἀντιβασιλείας. Ἐγὼ δέ, ἀφ' οὗ εἰς τοῦ Ἀρμανσπέργου ἐφοίτων ὅτε ἴσχυε, καὶ πολλάκις εἰς τὴν τράπεζάν του ἐκλήθην καὶ ἐξενίσθην, ἐνόμισα ἄγενές νὰ παύσω τὰς ἐπισκέψεις μου ὅτε ἦν πεπτωκώς, καὶ ἐνίοτε, εἰ καὶ σπανίως, παρευρισκόμενῃ εἰς τὰς ὀλι-
γανθρώπους συναναστροφὰς τῆς ἐπαύλεως.

Τότε ὁμως τὰ πράγματα μετεβλήθησαν· ὁ Ἀρμανσπέργης θρι-

αμβευτικῶς ἐπανῆλθεν εἰς τὸ Ναύπλιον, καὶ τῇ 21 Ἰουλ. (2 Αὐγ.) 1834 τὰ δύο ἄλλα μέλη τῆς Ἀντιβασιλείας ἔπαυσαν ἐνεργοῦντα, καὶ παρσκευάζοντο εἰς ἀπόπλουν. Ἄμα δ' ἀφίχθην ἐγώ, πρῶτον θεώρησα καθήκόν μου, αὐθωρεῖ τὸν ὑπουργόν μου Κ. Σχινᾶν ἰδὼν, καὶ ἐπισκεφθῶ ἀμέσως τοὺς ἀποβαλλομένους. Μετέβην ἐπομένως εἰς τοῦ Μάουρερ, καὶ μετὰ τοῦτον εἰς τοῦ Ἀβελ, ὅστις, πάντῃ διαφόρως ἢ κατὰ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν τῆς παρουσιάσεώς μου, μὲ προέπεμψεν ἀναχωροῦντα μέχρι κάτω τῆς κλίμακος, καὶ μοὶ εἶπε λίαν συγκεκινημένος ὅτι ἤμην ἐκ τῶν ὀλίγιστων οἵτινες εἶχον τὸ θάρρος νὰ ἔλθωσιν εἰς ἀποχαιρετισμὸν τῶν εἰς δυσμένειαν περιπεσόντων.

Καὶ ῥαγδαῖαι μὲν τότε ἐπῆλθον αἱ προσωπικαὶ μεταρρυθμίσεις, ἐγὼ ὅμως δὲν εἶχον παυθῆ, καὶ τὴν ἐπαύριον ἤμην εἰς τὸ γραφεῖόν μου, ὅτε εἰσῆλθεν ὁ Κ. Σχινᾶς, ἐν ἐνεργείᾳ καὶ αὐτὸς ἔτι διατελῶν, καὶ μοὶ ἐνεχείρισε διάταγμα φέρον τὴν ὑπογραφήν τοῦ κόμητος Ἀρμανσπέργου, αὐστηρότατα δ' ἐλέγχον τὸν ὑπουργόν, ὅτι δὲν ἐφρόντισε μέχρις ἐκείνου περὶ τοῦ ὁργανισμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ διατάττον αὐτὸν νὰ πράξῃ τοῦτο ἀνεπερθέτως. Μὲ ἠρώτησε δὲ ὁ Κ. Σχινᾶς τί φρονῶ περὶ τούτου, καὶ τῷ εἶπον ὅτι οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἔχω ἀμφιβολίαν ὅτι ἦν πρόδρομος, ὅλως ἄτοπος βεβαίως τῆς παύσεώς του· διότι, πλὴν τῆς λίαν ἀνοικείου τραχύτητος τῶν ἐκφράσεων, ἦν καὶ αὐτόχρημα ἀδικαιολόγητον, καθ' ὅσον ὁ κόμης Ἀρμανσπέργης δὲν ἠγνόει ὅτι τὰ τοῦ ὁργανισμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶχεν ἐπιφυλάξει εἰς ἑαυτόν, ὡς μέλος τῆς Ἀντιβασιλείας, ὁ Κ. Μάουρερ, καὶ οὐχὶ ἐπαφήσει εἰς τὸν ὑπουργόν. Καὶ ἡ μὲν δημοτικὴ ἐκπαίδευσις εἶχε πρὸ καιροῦ ἤδη ὁργανισθῇ διὰ νόμου διαρκῶς ἔκτοτε ἰσχύοντος, καὶ διηυθύνετο τότε ὑπὸ τοῦ Ἀμερικανοῦ Κόρη, ὃν ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ Ι. Κοκκῶνης καὶ τοῦτον μετὰ τινα ἔτη ὁ Σκ. Βυζάντιος. Διὰ δὲ τὴν ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν συνῆγεν ὁ Μάουρερ ὕλην καὶ πληροφορίας ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν, ἃς μὴ προφθᾶσας νὰ συμπληρώσῃ καὶ συναρμολογήσῃ, συμπαρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ ἐξέδωκεν ἔπειτα εἰς τὸ δέτομον σύγγραμμά του περὶ Ἑλ-

λάδος. Περιωρίζετο δὲ τότε ἡ ἀνωτέρα ἐκπαίδευσις εἰς τὸ ἐν Αἰγίνῃ κεντρικὸν σχολεῖον, μετατεθὲν εἰς Ναύπλιον, εἰς τὰ Ἑλληνικά, εἰς ὧν τὸν ὀργανισμόν ἐγὼ εἶχον ἐργασθῆ πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Βασιλέως, καὶ εἰς ἄλλα δύο ἐπὶ τῇ αὐτῇ βάσει συστάντα ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Εὐβοίᾳ μετὰ τὴν προσάρτησιν τῶν δύο τούτων ἐπαρχιῶν εἰς τὸ ἐλεύθερον κράτος.

Τῷ ὄντι δὲ ὡς προεῖπον τὴν ἐπαύριον τῆς ἡμέρας ἐκείνης, τὴν 8/20 Αὐγ. ἦλθεν ἡ παῦσις τοῦ Κ. Σχινᾶ, οὐχὶ δὲ καὶ ἡ ἐδική μου, καὶ ἡ ἀντικατάστασις αὐτοῦ διὰ τοῦ κ. Ι. Ρίζου. Ἀλλ' ὁ Μάουρερ λαμπρὰν ἐβουλεύθη ὑπὲρ τοῦ ἀποτόμως ἀποβληθέντος φίλου τοῦ ἀποζημίωσιν. Γνωρίζων ὅτι ὁ Κ. Σχινᾶς, οὐ μόνον προσφιλὴς μαθητής, ἀλλὰ καὶ οἰκεῖος φίλος ἦν τοῦ ἐπισήμου καθηγητοῦ καὶ ποτὲ καὶ ὑπουργοῦ εἰς Πρωταίαν Νειδοῦρ, ἅμα ἐπιστρέψας εἰς Γερμανίαν ἔπεισε τοῦτον διὰ τῶν συστάσεών του νὰ δώσῃ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Βεττίαν εἰς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνα φίλον τῆς. Ὁ δὲ Σχινᾶς τὴν προτασὶν περιχαρῶς δέχθεις ἔσπειρε πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῆς εἰς Βερολίνον. Καὶ ἤκουσα μὲν τῶν διηγουμένων ὅτι κατὰ τὴν πρώτην συνέντευξιν ἀμοιβαία ἐκπληξίς, προϊόν οὐχὶ λίαν εὐαρέστου ἐντυπώσεως, κατέλαβεν ἀμφοτέρους τοὺς μελλονύμφους ὅτε εἶδον ἐπὶ τῆς ὄψεως ἀλλήλων τίνα ἴχνη ἐνεκόλαψαν τὰ διαρρέυσαντα ἔτη ἀπὸ τοῦ χρόνου τοῦ χωρισμοῦ των. Οὐχ ἦτον ὁμῶς ἐνυμφεύθησαν καὶ ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἄρχοντος ἔτι τοῦ Ἀρμανσπέργου, ὅστις ἠναγκάζετο νὰ τοὺς δέχῃται μετ' ἀκουσίου φιλοφροσύνης, ἐν ᾧ ἡ Κόμησσα, πολὺ λειπομένη τῆς Κας Σχινᾶ κατὰ τὸν νοῦν καὶ τὰ προτερήματα, οὐδεμίαν παρέλειπεν ἀφορμὴν τοῦ νὰ ὑποδάκνῃ αὐτήν, καὶ ἐν ἄλλοις ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐχλεύαζε παρὰ τοῖς φίλοις καὶ κόλαξί της τὴν ἡκιστα ἀξιοχλεύαστον καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἄγνωστον ἔτι τότε ἐπιδεξιότητα ἣν εἶχεν ἡ Κας Σχινᾶ εἰς τὸ νὰ κοσμηῇ ξύλινα ἐπιπλα διὰ ζωγραφικῶν ἀποτυπωμάτων.

Ὁ νέος ὑπουργὸς λοιπόν, ὁ κ. Ρίζος, εὐρών τὸ τελευταῖον διάταγμα, τὸ αὐστηρὸν καὶ ἄδικον ἐκεῖνο, ὃ εἶχε πεμφθῆ πρὸς τὸν κ.

Σχινᾶν, καὶ ἀποβλέπων εἰς τὴν σπουδὴν μεθ' ἧς ἀπητεῖτο αὐτοῦ ἡ ἐκτέλεσις, ἐθορυβήθη, καὶ μοι ἀνέθηκε νὰ ἐργασθῶ ἐπ' αὐτοῦ συντονώτατα. Πρὸς τοῦτο δὲ ζητήσας ἔλαβον ἄδειαν μηνιαίας ἀποχῆς ἀπὸ τῆς τρεχούσης ὑπηρεσίας, καὶ κατακλεισθεὶς, ἐπεδόθη ἐν εἰς μελέτας ξένων κανονισμῶν, καὶ συνέταξα πλήρη ὀργανισμὸν Ἑλληνικῶν σχολείων κατ' ἐπαρχίας, Γυμνασίων κατὰ νομούς, καὶ Πανεπιστημίου ἐν τῇ πρωτεύουσῃ. Συνώδευσα δὲ τὸ σχέδιον δι' ἐκθέσεως γαλλιστὶ συντεταγμένης καὶ ἀποτελούσης τόμον ὁλόκληρον, δι' ἧς ἐξήγουν καὶ ἐσχολιάζον ὑπὸ παντοίας ἐπόψεις, ἱστορικῶς, συγκριτικῶς πρὸς τὰ ξένα κράτη καὶ ἀναφορικῶς πρὸς τὰς περιστάσεις καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς Ἑλλάδος, τὰς διατάξεις τοῦ Νομοσχεδίου.

Τὸ ἔργον μου τοῦτο ἀνεγνώσθη πρῶτον ἐπ' ἐμοῦ εἰς συμβούλιον συγκείμενον ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ Ῥίζου, τοῦ συμβούλου ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν κ. Σκαρλάτου Βυζαντίου καὶ ἐμοῦ αὐτοῦ, συζητηθὲν δ' ἐνεκρίθη ἄνευ μεταρρυθμίσεων καὶ ἐπεβλήθη εἰς τὴν Ἀντιβασιλείαν, ἣτις καὶ σχεδὸν ἀμέσως ἀπήντησε διὰ διατάγματος ἐπαινοῦντος τὸ ὑπουργεῖον διὰ τὴν ἀξιολόγον αὐτοῦ ἐργασίαν, καὶ ὑποσχομένου τὴν ταχεῖαν αὐτῆς ἐπικύρωσιν. Παρεδεχόμεν ὁ ἐν τῷ ὀργανισμῷ τούτῳ πέντε σχολὰς τοῦ Πανεπιστημίου, διαιρῶν τὴν τῶν φυσικομαθηματικῶν ἐπιστημῶν ἀπὸ τῆς φιλοσοφικῆς, διότι ἐπεθύμουν εἰς ἐκείνας νὰ δοθῇ ἰκανὴ εὐρύτης πρὸς ἀναγέννησιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας καὶ τῶν λοιπῶν αὐτῶν ἐφαρμογῶν ἐν Ἑλλάδι. Προσέτι δὲ καθιέρουν μίαν μόνον ἐξέτασιν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, τὴν ἀκροτελεύτιον, καθ' ἣν ὁ φοιτητὴς νὰ δίδῃ λόγον τῶν πεποιθήσεων ἅς ἐκ πασῶν τῶν σπουδῶν τοῦ ἡρύσατο καὶ αἵτινες θὰ τῷ ᾔσαν τὸ πολύτιμον ἐφόδιον κατὰ τὸ στάδιον ὃ προϋτίθετο νὰ διατρέξῃ, οὐχὶ δὲ νὰ ψιττακίζῃ μόνον ὅσα διὰ μνήμης εἶχε, πρὶν ἢ τὰ χωνεύσῃ λησμονῶν αὐτὰ ἅμα ὡς αἱ ἐξετάσεις παρήρχοντο. Ἡ δ' ἀρχὴ αὕτη κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ὅτε μὲν ἡκυρώθη, ὅτε δὲ ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν πάλιν βραδύτερον.

Ὅση ὁμῶς καὶ ἂν ὑπῆρξεν ἡ σπουδὴ διὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ

ὀργανισμοῦ καὶ ὅση ἡ ὑπόσχεσις διὰ τὴν ταχίστην αὐτοῦ ἐκδοσιν, ἐβδομιάδες καὶ μῆνες παρήρχοντο, καὶ περὶ τῆς ἐγκρίσεως αὐτοῦ οὐδεὶς ἐγίνετο λόγος. Τὸ ὑπουργεῖον μάλιστα ἀνέφερεν ὑπενθυμίζον τὰ περὶ αὐτοῦ, ὡς καὶ ὅσον ἐπέτρεπεν ἡ τότε τάξις τῆς ὑπηρεσίας. Ὁ κόμης Ἀρμανσπέργης, πράξας ὅ,τι μόνον προϋτίθετο, δηλαδὴ νὰ ἐπιπλήξῃ τὸν Σχινᾶν, ἠδιαφόρησε περαιτέρω, καὶ οὐδὲ προσοχὴν οὐδ' ἀπάντησιν ἔδιδεν εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους ἡμῶν παρατηρήσεις, ὅτι ἡ ἐκπαίδευσις ὁσημέραι ἀναπτυσσομένη, ἀπῆρτει κατεπειγόντως νὰ κανονισθῇ, ἵνα μὴ ἐξακολουθῇ ἀρρυθμίστως καὶ ἄνευ σχεδίου καὶ μεθόδου χωροῦσα. Ἐν τέλει δέ, εἰς μίαν τῶν ἐπιμόνων ἡμῶν παραστάσεων, ἃς ἐγὼ καὶ προφορικῶς ὁσάκις ἔβλεπον τὸν κόμητα δὲν ἐδίσταζον νὰ τῷ ἐπαναλαμβάνω, ἀπήντησεν ὅτι τὸ σχέδιον τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐπιφυλάττει ἵνα ὁ Βασιλεὺς ἐκδώσῃ αὐτὸ ὡς πρῶτον ἔργον χρονολογούμενον ἀπὸ τῆς ὀριστικῆς αὐτοῦ καθέδρας τῶν Ἀθηνῶν. Τοῦτο, ὃν ἰδέα ἔχουσα τὸ εὐγενές, μὲν ἔπεισε καὶ καθυπέχθη.

Εἰς τὸ γραφεῖόν μου δ' ἐνεφανίσθη ποτὲ στρατιώτης Γερμανός, φέρων ἀναφοράν, καὶ στὰς παρὰ τὴν θύραν, κατὰ τὴν στρατιωτικὴν τάξιν, τοὺς δακτύλους δ' ἔχων ἐπὶ τοῦ πῖλου του, περιέμενε νὰ τὸν προσφωνήσω. Στραφεὶς λοιπὸν καὶ ἰδὼν αὐτόν, τὸν ἠρώτησα ἂν φέρῃ τι παρὰ τοῦ ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν, καὶ τῷ ἐζήτησα νὰ μοὶ δώσῃ τὸ ἔγγραφον. Ἀλλὰ, δειλῶς πλησιάσας ἐκεῖνος, μοὶ ἔδωκεν ὀλόκληρον χειρόγραφον, εἰπὼν μοι ὅτι ἦν Λατινικὴ χρηστομάθεια, ἣν, συντάξας αὐτὸς διὰ τὰ συνιστώμενα σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος, παρουσιάζει εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ἂν θέλῃ νὰ δημοσιεύσῃ αὐτήν, καθ' ὅσον αὐτὸς στερεῖται τῆς ἀναγκαίας δαπάνης. Πλήρης ἐκπλήξεως ἐπὶ τῷ ἀκούσματι, τὸν ἠρώτησα τότε τίς ἦτο, καὶ πῶς ἀπλοῦς στρατιώτης αὐτὸς ἤξευρε Λατινικὰ ὥστε νὰ συντάξῃ καὶ Χρηστομάθειαν, καὶ μοὶ ἀπεκρίθη ὅτι καλεῖται Βίλκε, καὶ περατώσας τὰς σπουδὰς του εἰς τὰ Γερμανικὰ πανεπιστήμια, ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, κατετάχθη ὡς ἐθελοντὴς εἰς τὸν εἰς αὐτὴν ἐλθόντα Βαυαρικὸν στρατόν, καὶ ἐν αὐτῷ

διατελεῖ ἀπλοῦς στρατιώτης. Ταῦτα ἀκούσας, τῷ εἶπον νὰ μοὶ ἀφήσῃ τὸ ἔργον του, καὶ νὰ ἐπανέλθῃ μετὰ τινὰς ἡμέρας. Ἐξετάσας δὲ τὸ χειρόγραφον, καὶ εὐρὼν αὐτὸ σκοπιμώτατα συνημολογημένον, καὶ ἀρίστας γνώσεις τῆς Λατινικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας ἀποθηκεῦον, ἔλαβον τὴν ἄδειαν τοῦ ὑπουργοῦ, καὶ ὅτε ὁ κ. Βίλκε ἐπέστρεψε νὰ λάβῃ ἀπάντησιν, τῷ ἀνήγγειλα ὅτι τὸ μὲν ἔργον του ἐπέμφθη εἰς τὸ Β. Τυπογραφεῖον ἵνα δημοσιευθῇ καὶ εἰσαχθῇ ὡς διδακτικὸν βιβλίον εἰς τὰ σχολεῖα, αὐτὸς δ' ὅτι ἀπεσπάσθη τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας καὶ διορίσθη διδάσκαλος τῆς Λατινικῆς εἰς τὸ ἐν Ναυπλίῳ Γυμνάσιον. Νομίζω ὅτι ἂν ὑπάρχῃ ἄνθρωπος εὐτυχῆς εἰς τὴν γῆν, οὐδεὶς ἦν ποτε εὐτυχέστερος τοῦ Βίλκε κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην.

Διέμεινε δ' ἐπὶ πολλὰ ἔτη διδάσκων τὰ Λατινικὰ γράμματα εἰς διάφορα τῆς Ἑλλάδος Γυμνάσια, καὶ οὐκ ἐνθυμοῦμαι πότε καὶ κατὰ τίνα ἀφορμὴν ἀπεδήμησε, τὰς ἀρίστας καταλιπὼν πανταχοῦ ἀναμνησεῖς. Ἀλλ' ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 1869 διετέλουν πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔμαθον ὅτι διηκτοῦ ἐκεῖ, ἐξακολουθῶν ἀθορύβως τὸ διδασκαλικὸν ἔργον του, καὶ ἀπελλειστικῶς διδάσκων τὴν Ἑλληνικὴν νεολαίαν πρὸς ἣν ἔτρεφε πάντοτε στοργὴν ἐγκάρδιον. Εὐτυχῆς δ' ἐλογίσθη ὅτι προτείνας τότε, ἔλαβον παρὰ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, καὶ τῷ ἐπέδωκα ἰδιοχείρως τὸ Ἑλληνικὸν παράσημον, ἀμοιβὴν τοῦ μακροχρονίου καὶ δραστηρίου φιλελληνισμοῦ του, ἣν ἐν τῇ μετριοφροσύνῃ του οὐδ' ἠξίου οὐδὲ περιέμενε. Μετὰ τρεμούσης χειρὸς ἔλαβε τὸ παράσημον παρ' ἐμοῦ καὶ τὸ ἔφρεν εἰς τὰ χεῖλη του, καὶ ὅτε μετὰ δύο ἔτη ἐτάφη, αὐτὸ ἐκόσμει τὸ στῆθός του.

Κατὰ τὸν τελευταῖον δὲ χρόνον τῆς ἐν Ναυπλίῳ διαμονῆς ἡμῶν εἶχεν ἀφίχθῃ ἐκεῖ ὁ Κωνστ. Πώπ, νέος φιλόκαλος καὶ πεπαιδευμένος· καὶ αὐτός, ὁ Ἰωάννης Δεληγιάννης καὶ ἐγὼ συμφωνήσαντες, ἀπεφασίσσαμεν τὴν ἐκδοσιν τοῦ πρώτου ἐν Ἑλλάδι φιλολογικοῦ περιοδικοῦ, ὃ *"Ἰριν"* ὠνομάσαμεν. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀπειρίαν πιθανῶς τῶν ἐκδοτῶν, καὶ διότι ἡ προσοχὴ τῶν Ἑλλήνων τότε εἰς

ἄλλα περιεσπᾶτο, καὶ δι' ἄλλους λόγους οἵτινες δὲν ἔπαυσαν ἐνεργοῦντες καὶ ἐπὶ μεταγενεστέρων χρόνων, τὸ περιοδικὸν τοῦτο ὑπῆρξε βραχύβιον. Τότε περίπου ἐπεδόθη ἐν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἱστορίας τῆς τέχνης τοῦ Βιγκελμάννου, δανεισθεὶς αὐτὴν παρὰ φίλου, καὶ αὕτη ὑπῆρξε δι' ἐμὲ τὸ πρῶτον ἑναυσμα ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς σπουδῆς τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Α' ΤΟΜΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Α' ΤΟΜΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΠΡΩΤΗ

ΓΕΝΝΗΣΙΣ. ΑΝΑΤΡΟΦΗ

Α' ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ. — Καταγωγή Σελ. 9. —
Βρεφική ηλικία 19. — Πρώτη παιδική ηλικία 23. — Πυρκαϊά
33. — Αϋθεντία 46.

Β' ΕΙΣ ΒΛΑΧΙΑΝ. — Παρασκευά 57. — Οδοιπορία 60. — Έν
Βουκουρεστίω 63. — Αὔγή τῆς ἑξῆς ἑπταετίας 88.

Γ' ΣΤΕΦΑΝΟΥΠΟΛΙΣ 91.

Δ' ΟΔΗΣΣΟΣ 103.

Ε' ΜΟΝΑΧΟΝ. — Ἡβη 140. — Στρατιωτικὸν σχολεῖον 153. —
Ἐκδρομή 172. — Έν τῷ στρατῷ 175. — Έκ Μονάχου 190.
— Βενετία 200. — Θαλασσοπλοία 207. — Ἴονιοι νῆσοι 210.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ

Α' ΕΠΙ ΚΥΒΕΡΝΗΤΟΥ. — Ἀφιξεις 224. — Ἀποκατάστασις
235. — Κατάταξις εἰς τὸν στρατὸν 238. — Παραίτησις 244.
— Πολιτικὴ κατάσταση 246. — Αἶγινα 248. — Ἐπιστροφή
254. — Σοῦτσοι 258. — Κοινωνικὸς βίος 263. — Ἐκδρομή εἰς
Ἀθήνας 265. — Ἐπιστροφή 267. — Εἰς Σπέτσας 277. —
Τελευταία ἐποχὴ ἐπὶ Κυβερνήτου 279. — Εἰς Ἀθήνας Β'
281. — Θείριος 285. — Δολοφονία 287.

Β' ΣΥΝΤΑΓΜΑ. — Εἰς Ἀθήνας 296. — Μέγαρα 299. — Πέρα-
Χώρα 305. — Εἰσβολή 330.

Γ' ΕΠΑΝΟΔΟΣ ΕΝ ΝΑΥΠΛΙΩ. — Εἴσοδος 341. — Πρώτη πο-
λιτικὴ ὑπηρεσία μου 343. — Ἀφιξίς τῆς οἰκογενείας 346.

Η ΕΛΛΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ

Α' Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΕΝ ΝΑΥΠΛΙΩ. — Ἀφιξίς 356. — Ὁργανι-
σμός τῆς ὑπηρεσίας 360. — Ἐν Αἰγίνῃ 363. — Ἐπάνοδος εἰς
Ναύπλιον 371. — Ἀποκατάστασις τῆς ἀδελφῆς μου 380. —
Μεταπολίτευσις 383.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

003338

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

